polítiques
32

Catalunya a l'Europa del 2010

Ricard Ramon i Àlex Ruiz
(coordinadors)

Catalunya a l'Europa del 2010

Ricard Ramon i Àlex Ruiz (coordinadors)

Catalunya a l'Europa del 2010

Ricard Ramon i Àlex Ruiz (coordinadors)

Editorial Mediterrània

polítiques | 32

La col·lecció *Polítiques* és la principal col·lecció de la Fundació Jaume Bofill. S'hi publiquen aquelles investigacions que han estat encarregades i que es consideren més rellevants pel seu interès social i polític. Les opinions que s'hi expressen corresponen als autors.

La reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment, compresos la reprografia i el tractament informàtic, resta rigorosament prohibida sense l'autorització dels propietaris del *copyright*, i estarà sotmesa a les sancions establertes a la llei.

Primera edició: novembre de 2002

© Fundació Jaume Bofill, 2002
Provença, 324
08037 Barcelona
fbofill@fbofill.org
http://www.fbofill.org

© d'aquesta edició: Editorial Mediterrània, S. L.
Guillem Tell, 15, entl. 1a
08006 Barcelona
Tel. 93 218 34 58 – Fax 93 237 22 10
editorial@emediterrania.com
www.emediterrania.com

Disseny de la col·lecció: Martí Abril
Disseny de la coberta: Amador Garrell
Maquetació: Jordi Vives

ISBN: 84-8334-414-9
DL: B-49.401-2002

Impressió Romanyà Valls, Capellades (Anoia)
Imprès a Catalunya – *Printed in Catalonia*

Índex

Presentació 9

1. Opinions des del futur 15
Els mercats triomfants: "El trencadís català" 18
Les cent flors: "Renaixença local" 24
Les responsabilitats compartides: "Equilibri virtuós" 32
Les societats creatives: "La Catalunya roig-i-verda" 37
Els veïnatges turbulents: "Llei i ordre" 42

2. Política de suport a la competitivitat 49
Introducció 51
La política de suport a la competitivitat 52
· Una qüestió de definició 52
· Política, quina política? 53
Una ullada a Catalunya 55
· Accions públiques a nivell *meso* 55
· Política educativa 56
· Política científicotecnològica 58
· Política industrial 59
· Identificant tres tendències recents 61
Escenaris 2010 62
Recomanacions per a una acció pública en suport de la competitivitat a la primera dècada dels 2000 73
· Línies generals d'acció pública a Catalunya 74
· Política educativa: una revolució pedagògica 75
· Política de recerca: un nou contracte social per la ciència 75
· Política d'innovació: una posició més central 76

3. La competitivitat empresarial i territorial de Catalunya en l'Europa del 2010 79
Introducció 81

Què és la competitivitat? Competitivitat empresarial i competitivitat territorial 82
Les polítiques de foment de la competitivitat. Definició i evolució a Catalunya 86
· Definició del concepte de *polítiques de foment de la competitivitat* 86
· Evolució de les polítiques de foment de la competitivitat de la Generalitat de Catalunya 88
Recapitulació i visió panoràmica de les conseqüències dels escenaris Europa 2010 a Catalunya 126
Cap a la Catalunya del 2010: Algunes reflexions personals sobre els reptes que ens esperen 130

4. L'Europa del 2010 i Catalunya: Política d'impuls a la societat de la informació 141
Descripció de la política 143
Caracterització dels cinc escenaris proposats 151
Evolució tendencial de la política 162

5. L'economia del coneixement a Catalunya: Perspectives de futur 167
Introducció 169
L'economia del coneixement 170
Les polítiques d'informació a Catalunya 181
L'economia del coneixement a Catalunya i Europa el 2010 191
Conclusions 196

6. El desenvolupament local a la Catalunya del 2010 201
Introducció 203
Les actuacions en desenvolupament local 205
· L'actualització de les infraestructures 206
· De la lluita contra l'atur a les polítiques actives d'ocupació 206
· Promoció econòmica i màrqueting territorial 207
· Els serveis de suport a les persones 208
· Entorns urbans de qualitat 209
· El territori com a element actiu del desenvolupament socioeconòmic 210

Instruments de desenvolupament local 211
· Les Agències de Desenvolupament Local 211
· El planejament urbanístic 212
· Els plans estratègics 213
· Els pactes territorials per a l'ocupació 214
· Les iniciatives comunitàries 215
Els actors 215
Els cinc escenaris de futur 219

7. Política de desenvolupament local 229
Per què la política de desenvolupament local en l'estudi dels escenaris del 2010? 231
Política de desenvolupament local 232
Evolució de les polítiques de desenvolupament local 234
· Les primeres reaccions 234
· Les iniciatives de promoció econòmica 236
· La integració i la visió estratègica 237
· La concertació 239
L'estructura de les polítiques de desenvolupament local 240
· Àmbits d'actuació 242
· Factors clau de la política de desenvolupament local 248
Escenaris 250

8. Escenaris sobre el medi ambient i la sostenibilitat a la Catalunya del 2010 265
Introducció 267
El medi ambient, la política ambiental i la sostenibilitat a Catalunya l'any 2010 segons els cinc escenaris. 270
Discussió 303

9. Escenaris de futur per a les polítiques socials a Catalunya 309
Polítiques socials: elements conceptuals i de context 312
Les polítiques socials a Catalunya 314
· Les polítiques socials a Catalunya des d'una perspectiva substantiva 314

Les polítiques socials a Catalunya des d'una perspectiva operativa 323
· Les polítiques socials a Catalunya: elements de síntesi 329
Escenaris de futur: Europa 2010 i les polítiques de benestar a Catalunya 332
Elements de síntesi 353

10. Escenaris de futur per a les polítiques culturals a Catalunya 357
Introducció 359
Una aproximació al concepte de cultura 360
Situació i característiques del sector cultural de Catalunya 363
· El sector privat amb ànim de lucre: la cultura i el mercat 364
· El sector privat no lucratiu: la participació privada en activitats culturals d'interès general 372
· El sector públic: les polítiques culturals 374
· La llengua com a bé cultural: unes consideracions específiques 380
Anàlisi dels escenaris 383

11. L'Europa del 2010 i l'autogovern de Catalunya 415
Introducció: objectius i limitacions de la prospecció 417
Els elements polítics clau per a l'autogovern de Catalunya 418
Les interrelacions presumibles entre els escenaris europeus i les variables polítiques que incideixen en l'autogovern de Catalunya 431
L'ordenació dels escenaris segons el nivell d'autogovern de Catalunya previsible en cadascun d'ells 448

12. L'Europa del 2010 i Catalunya: àmbit de l'autogovern 453
Introducció: delimitació i objecte de la prospecció 455
Els escenaris i les seves implicacions per a l'autogovern català 458
Síntesi i conclusions 481

13. Annex: Escenaris Europa 2010. Cinc futurs possibles per a Europa 487

Presentació

L'any 1999 la Comissió Europea va fer públic l'estudi *Escenaris Europa 2010*[1] (del qual es presenta una versió extractada, en l'annex). Fruit d'un exercici multidisciplinari, i combinant diferents metodologies pròpies de l'anàlisi prospectiva, els escenaris de la Comissió Europea presenten una imatge sintètica, integrada, suggeridora i, en part, provocadora sobre alguns futurs possibles per a l'Europa del 2010 en forma de cinc alternatives. Aquests escenaris combinen una sèrie de tendències en diferents àmbits (societat, economia, política, etc.) i recullen l'actuació dels actors implicats. Concretament es materialitza un escenari de preponderància del mercat on emergeix una societat de tipus neoliberal; un altre on predomina l'element local; un tercer basat en un model de tipus cooperatiu, més proper a l'ideal de consens que intenta guiar la construcció europea; un quart escenari mostra l'eclosió dels valors socials i alternatius i, finalment, el darrer es caracteritza per mostrar una forta crisi i incloure l'esclat d'un conflicte.

La Fundació Jaume Bofill considera que el treball esmentat ofereix un excel·lent punt de partida per realitzar una reflexió sobre el moment de Catalunya en relació a Europa i les seves perspectives de futur, justament en un període d'intens debat sobre la cons-

1. Bertrand, G., Michalski, A. i Pench, L. R. 1999. *Scenarios Europe 2010. Five possible futures for Europe.* European Commission, Forward Studies Unit, Luxemburg. Disponible en línia a: http://europa.eu.int/comm/cdp/scenario/index_en.htm

trucció europea. Aquest projecte, batejat amb el títol *Catalunya a l'Europa del 2010*, considera els cinc escenaris de futur com a situacions donades (en el sentit d'assumir la hipòtesi de treball que es produiran realment en l'horitzó del 2010 tal com la Comissió preveu) i pretén fer-ne la lectura en clau catalana; és a dir, analitzar com determinats elements centrals de la realitat catalana podrien evolucionar en cadascun dels escenaris.

L'exercici requereix, d'entrada, establir quins elements de la realitat catalana es volen avaluar, ja que els escenaris de la Comissió permeten definir una àmplia varietat de dimensions a considerar. Aquests escenaris ofereixen la possibilitat, per exemple, de plantejar-se perspectives temàtiques, com ara l'economia, la societat, el model de govern o la cultura catalana; o, alternativament, replicar l'exercici prospectiu de la Comissió, particularitzant determinades tendències que a casa nostra adopten formes pròpies.

Tanmateix hi havia la voluntat de trobar un àmbit d'anàlisi que permetés contemplar una sèrie de processos que estan canviant les regles del joc, que operen en múltiples esferes públiques, processos com ara la globalització econòmica, social i cultural, l'europeïtzació progressiva de les polítiques públiques, l'emergència de la interdependència entre actors públics i privats, la despolitització de l'esfera pública, etc. Aquest àmbit ha estat el de determinades polítiques públiques en les quals es constaten amb més claredat les tendències anteriors i en especial les que reuneixen dues característiques emergents en la nova gestió de les polítiques públiques: operen sota una lògica multinivell (nivell europeu, estatal, autonòmic i local) i hi tenen presència de xarxes horitzontals d'actors (més que no pas les tradicionals jerarquies verticals).

Concretament, es va considerar que les següents polítiques reunien aquestes característiques:

1. Política en suport de la competitivitat
2. Política d'impuls de la societat de la informació
3. Política de desenvolupament local

4. Política mediambiental
5. Política social
6. Política cultural

A banda es va incloure una àrea d'anàlisi que, malgrat no ser pròpiament una política pública sectorial, sí que afecta com operen les anteriors: l'autogovern de Catalunya.

Així, doncs, el plantejament metodològic del projecte *Catalunya a l'Europa del 2010* va quedar definit al voltant de tres eixos:

1. Els escenaris de la Comissió s'adopten com a punt de partida i no són objecte de discussió.
2. La reflexió sobre el paper de Catalunya es concreta en l'anàlisi de sis polítiques públiques i un àmbit horitzontal.
3. Les polítiques seleccionades comparteixen les característiques de ser multinivell i funcionar en xarxes.

Per tal de fer operatiu aquest plantejament metodològic, la Fundació Jaume Bofill va constituir un grup de treball format pels coordinadors del projecte i per un conjunt d'experts a qui es va encarregar el desenvolupament de les diferents polítiques sectorials i de l'àmbit horitzontal d'autogovern.

La política en suport de la competitivitat la van tractar, en dos articles separats, Susana Borrás i Xavier Castañer. La política d'impuls de la societat de la informació va ser desenvolupada per Joan Torrent, pel que fa als aspectes més vinculats amb l'economia del coneixement, i, pels relatius pròpiament a la política pública, l'equip format per Jacint Jordana, David Sancho i Ana Sanz. Les accions públiques d'àmbit local van ser estudiades, mitjançant dos articles independents, per Albert de Gregorio i Jordi Matheu, d'una banda, i Mireia Belil, de l'altra. La política mediambiental la va tractar Joan David Tábara. Les polítiques socials les van desenvolupar Quim Brugué i Ricard Gomà. L'àmbit de les polítiques culturals va ser treballat per Xavier Cubeles. Finalment, dos articles sobre l'àmbit horitzontal d'autogovern van ser preparats per Neus Torbisco i Jordi Argelaguet.

Un cop una primera versió dels articles va estar disponible, es va fer arribar al conjunt del grup i, després d'un procés de revisió, es van debatre en una sessió de treball a la Torre de Can Bordoi (Llinars del Vallès) el dia 1 de març de 2002. A partir d'aquest procés, es va generar també un document de síntesi que resumeix la lectura catalana dels diferents escenaris.

El present recull els resultats del projecte *Catalunya a l'Europa del 2010* i s'estructura en tres apartats. En el primer, que es correspon amb el capítol 1, es presenta el resum dels escenaris en clau catalana. Com es comenta detalladament en el capítol primer, aquest apartat és més una selecció de diferents aportacions dels experts per tal de presentar la situació hipotètica de Catalunya en els cinc escenaris, no tant una recopilació de les conclusions dels articles. Seguidament, els capítols segon a dotzè recullen els articles dels experts. Finalment, un tercer apartat annexa una versió extractada dels escenaris de la Comissió.

La lectura de les diferents parts d'aquest exercici intel·lectual és, sens dubte, un fort estímul per a la nostra imaginació: la creació imaginària dels cinc futurs de Catalunya en cadascun dels àmbits escollits no té altra pretensió que la de fer reflexionar el lector sobre el futur del nostre país. Cadascun dels escenaris (tant els de la Comissió Europea com els de Catalunya), en tant que imatges sintètiques i extremes, pensades per realçar els seus trets característics, forcen el lector a posicionar-se i a jutjar un determinat resultat. Es tracta, doncs, de veure contrastos, alternatives, opcions, idees que ens han de permetre mirar cap al futur amb una major lucidesa, tot i saber que el futur *de veritat* no és, almenys en la seva totalitat, cap dels cinc futurs que aquí es plantegen.

Narcís Mir, Jordi Porta, Ricard Ramon, Àlex Ruiz i Jordi Sànchez
Coordinadors del projecte

1 Opinions des del futur

Àlex Ruiz i Ricard Ramon

El present capítol du a terme una lectura en clau catalana dels escenaris de futur que va elaborar la unitat de prospectiva de la Comissió Europea el 1999 sobre l'Europa del 2010. És el resultat directe dels articles que es presenten en la segona part del llibre i dels debats que es van realitzar a llarg del projecte *Catalunya a l'Europa del 2010*.

Tanmateix, lluny de voler sintetitzar les opinions individuals dels experts que hi han participat, que estaran sempre millor expressades en els articles que ells mateixos han escrit, s'ha adoptat un enfocament directament suggerit per l'estil habitual dels treballs de prospectiva. Es tracta de fer una recopilació dels principals elements dels articles en forma d'una breu narració feta *des del futur*. El narrador s'adreça a una audiència suposadament contemporània a la qual explica, en termes planers, la situació actual d'aquesta Catalunya del futur. Per remarcar el predomini de l'element futur, contrastar l'estat vigent i emfasitzar els elements positius que cada escenari presenta potencialment, s'ha optat per atorgar al narrador un to d'interpretació benevolent proper, fins i tot, a una certa ingenuïtat i cofoisme.

La voluntat manifesta d'aquesta forma de presentar les idees dels experts és provocar intel·lectualment al lector un posicionament envers allò que està llegint i generar una certa reacció. El millor resultat possible seria que el lector reflexionés sobre aquests futurs proposats i decidís si desitja fer-los seus o no, en part o en la seva

totalitat i que, en conseqüència, entengués millor les tendències actuals. Fins i tot, podria donar-se el cas que aquest coneixement ajudés a prendre consciència de corregir els futurs no volguts. Seria un resultat excel·lent que compensaria amb escreix els esforços de tots els participants del projecte.

Els mercats triomfants: "El trencadís català"

A vista d'ocell, des de la Catalunya del 2002

Quan comparem aquesta Catalunya hipotètica dels **mercats triomfants** amb la nostra actual, la principal diferència és l'absolut trencament de l'equilibri entre eficiència i equitat i entre individu i comunitat a favor dels primers. L'individualisme exacerbat i la cerca de l'eficiència són els valors absoluts que mouen la societat. Tot el que és públic, per intrusiu de l'individu i per enfocat a l'equitat, ha quedat molt limitat. Aquesta societat és profundament desigual i desequilibrada. No existeix cohesió social i econòmica, ni és un valor a considerar; el territori no es gestiona tractant d'equilibrar les tendències a la polarització de població i activitat; i es produeixen enormes disparitats en la difusió de la societat de la informació i de la qualitat ambiental. L'equitat intergeneracional també és gairebé inexistent i, per tant, no és una societat sostenible. Paral·lelament, aquelles parts més preparades de la societat han pogut aprofitar-se de la potència creativa d'un mercat sense restriccions: és el cas de determinats segments de l'economia i certes individualitats o grups reduïts, que esdevenen fins i tot competitius en termes globals. Llegiu, tot seguit, com descriu aquesta Catalunya hipotètica un satisfet ciutadà del 2010.

La Catalunya del 2010 no s'assembla gens a l'existent al final del segle XX. Com tots sabeu, la Catalunya actual es caracteritza per l'absoluta preeminència del model neoliberal, que ha alliberat la força de l'individu i la creativitat del mercat, deixant endarrere els bloquejos que la societat catalana arrossegava. Si em permeteu el símil, a vegades cal trencar la rajola perquè de les petites peces individuals, totes elles distintes, en surti un bell trencadís modernista.

En l'haver d'aquest canvi tenim la llibertat de l'individu, l'especialització en els nous sectors econòmics emergents, la necessària concentració de l'activitat i de les infraestructures en el territori, la reducció de l'estat als mínims que tots acceptem avui, la cerca de l'eficiència com a criteri clau de supervivència en un món obertament competitiu. És cert, tanmateix, que tots els canvis comporten el trencament de certes inèrcies que, tot sovint, fins i tot s'havien considerat inherents a un cert model català: un cert caràcter consensual, la importància de la vida comunitària en determinats àmbits, la visió patriarcal que imperava en algunes organitzacions, etc. Quan els recordeu amb mi trobareu la clau que ens ha permès, a tots plegats, reinventar Catalunya i mantenir-la viva.

Així, tot començant per l'economia, tan important, alguns dels crítics ens recorden tot sovint que, en el seu conjunt, la competitivitat de les empreses catalanes va disminuir, fins que sectors tradicionals importants van acabar desapareixent. S'oblida que, de fet, el procés de liberalització havia conduït a fer desaparèixer els dos principals avantatges competitius tradicionals de Catalunya. El primer, el paper de Catalunya com a via d'entrada al mercat espanyol, en un primer moment, i europeu, amb posterioritat, d'empreses estrangeres. El segon, el menor cost dels factors de producció, especialment el del factor treball, en relació amb els països del nostre entorn.

El resultat immediat va ser una important destrucció del teixit productiu davant de les limitacions del model econòmic català per competir en innovació. Van pesar molt la manca de tradició científica i de recerca, comparada amb les zones més pròsperes del nostre entorn. Lògicament, quan el volum d'inversió estrangera es va reduir, la captació d'innovació per a la nostra economia per aquesta via (la més habitual en tota la segona part del segle XX, com recordareu) va deixar de ser suficient. En aquesta situació, la reducció de costos laborals que es va anar produint en paral·lel a la desintegració dels sindicats només es podia considerar com una solució d'emergència sense viabilitat a mitjà termini. Probablement, l'element definitiu va ser la tendència que els gustos dels consumidors s'igualessin a tot el món, la qual cosa permet produir en qualsevol punt del globus i vendre allà on calgui.

Aquests crítics no tenen present que es vivia en una fal·lària. Aquesta economia era el llegat de la Revolució Industrial i de la història recent, però aquesta herència estava hipotecada des de feia molt de temps. El pretès model econòmic català no hauria estat viable ni en unes condicions de competència menys ferotges. Com es pot competir amb petites i mitjanes empreses familiars, dinàmiques però alhora tributàries d'una percepció jeràrquica de la seva forma de funcionar? Com es pot pretendre la diversitat com a avantatge competitiu, quan la cerca d'economies d'escala força a l'especialització dels territoris? Com es pot conciliar un discurs que destacava els mèrits com a criteri fonamental amb una realitat de relacions basades en la confiança i en la fidelitat?

Així doncs, l'economia catalana, acostumada a subsistir sense excessiva capacitat d'innovació i sense voluntat d'assumir riscos, no va ser capaç de dur a terme de manera satisfactòria el *canvi de xip* que requeria el nou context. En aquesta situació es va optar per la solució més fàcil: l'especialització en aquells sectors que es podien salvar, aquells que aprofitaven millor els avantatges competitius de Catalunya.

D'entrada, l'increment mundial de la demanda de lleure va permetre reconvertir el nostre sector turístic i convertir l'àrea integrada per Catalunya i les Illes Balears en el principal pol turístic de la Mediterrània.

Però no només vam ser capaços de competir en el sector turístic. On la creació individual, la genialitat si es vol, eren un atribut fonamental han sorgit activitats noves: només així s'entén el bon pols econòmic del disseny, del sector editorial, del tèxtil, de la publicitat, de la cultura. També cal recordar la capacitat d'adaptació d'un sector tradicional on es va assolir un nivell d'innovació suficient, el de l'alimentació. O aquells serveis que es beneficiaven de situacions locals difícilment replicables: des de la consultoria en matèria de gestió sanitària, creada a partir de l'antic model de sanitat català (un benefici que caldrà reconèixer a aquest extint model de servei públic), fins al dinamisme del cava i del vi.

La cultura també ha experimentat importants canvis en els darrers anys. De fet, ja no existeixen productes culturals europeus (i no parlem dels catalans), sinó que

tota la cultura prové dels Estats Units. A casa nostra, les indústries culturals produeixen obres de molt baix pressupost que estan dirigides a públics molt locals o especialitzats. A més, tota l'activitat cultural catalana es genera a Barcelona. A la resta del país només queden unes quantes manifestacions de cultura tradicional dirigides a la població turística.

I la llengua catalana? Portem uns anys en què la presència en els mitjans de comunicació i en la cultura està decreixent a causa de la insuficient dimensió d'aquests mercats en català. Ara bé, els avenços que s'estan produint en el camp de l'enginyeria lingüística ens fan pensar que potser podrem ampliar en el futur l'oferta de continguts en la nostra llengua.

Indubtablement, les forces del canvi es van veure extraordinàriament afavorides per l'extensió de l'anomenada societat de la informació. Tot i que el fenomen encara és objecte de debat entre els especialistes, queda clar que l'extensió de la convergència de la digitalització de la informació i les noves tecnologies va permetre accelerar les inèrcies del canvi global. L'aprofitament que d'aquestes possibilitats van fer determinats sectors i empreses, força desigual, va ajudar a reeixir aquells que ho havien de fer. Igualment, la societat va fer seu el nou paper del coneixement com a recurs essencial en la mesura que li va ser possible. Aquesta rasa digital que es va produir, i que en els moments inicials va preocupar, no ha estat mai tancada. Però de fet, per tal de garantir que determinats sectors es desenvolupessin, calia abandonar qualsevol dirigisme públic en aquest camp i permetre que la demanda guiés el procés.

Com havíem de gestionar el territori tots plegats per tal d'ajudar aquesta economia emergent? D'entrada, abandonant una pretensió utòpica, pel que tenia d'absolut enfrontament amb les forces del mercat: l'equilibri territorial. La concentració (tant empresarial com territorial) i l'especialització són les úniques forces naturals. Així doncs, un cop l'economia es va anar dimensionant adequadament en l'àmbit sectorial també es va produir una natural polarització al voltant de l'àrea metropolitana de Barcelona, que avui concentra tots els centres de decisió empresarial del país. Tot i així, l'emergència del teletreball ha permès descentralitzar determinades fases dels processos productius.

Les ampliacions del Port i de l'Aeroport de Barcelona, fites imprescindibles, i les noves vies ferroviàries d'alta capacitat que ens comuniquen amb el món, han permès que la capital de Catalunya esdevingui un node global. És cert que el preu ha estat una inferior qualitat de mobilitat al país, fora de les ben dotades zones turístiques, però com en el cas de l'economia, cal fer sacrificis per tal de preservar allò que és essencial. Altres infraestructures fonamentals van ser les xarxes d'energia, de telecomunicacions i d'aigua, totes elles atenent la demanda allà on existeix en forma suficient, un exemple de la importància de ser eficient en la gestió dels recursos.

És cert que aquesta gran Barcelona, molt reforçada respecte de les altres ciutats de Catalunya, pateix les dificultats habituals en les àrees metropolitanes més avançades del món, com ara les d'Estats Units. En determinats punts, les bosses de marginació s'han enquistat. Determinades àrees són perilloses, especialment en horaris no comercials. La qualitat ambiental és irregular, tot i l'existència de zones amb elevats nivells de qualitat. Alguns grups socials, inevitablement, han patit les conseqüències dels canvis productius.

Tanmateix, la qüestió de fons és recordar quins són els valor dominants de la nova Catalunya. L'individu és el centre i tota la resta és accessòria. Si podria haver estat diferent és una qüestió que no valoraré, però us recordaré que els ciutadans de Catalunya van decidir alliberar-se del llast d'uns valors que ja no els eren comuns. La qüestió identitària va passar a un segon pla, i va provocar la desaparició del debat sobre el repartiment territorial del poder a Espanya. Aquest fet, sumat a la disminució general del paper del sector públic, va convertir la Generalitat de Catalunya en quelcom simbòlic, en una mena de gran diputació provincial encarregada de gestionar unes poques polítiques amb uns pocs recursos.

De fet, l'electorat català va decidir donar suport a aquells partits polítics que defensaven Catalunya amb criteris estrictament pragmàtics, que tenien com a principal prioritat augmentar la competitivitat de la nostra economia i que acceptaven resignadament les accions dutes a terme pel govern de l'Estat.

En definitiva, Catalunya no va quedar al marge d'aquest revolució ideològica que va

permetre crear el nou consens sobre el model europeu: l'estat garanteix el marc, la seguretat, l'ordre, i l'individu prospera en aquest terreny. Lògicament, aquelles funcions que l'estat havia manllevat de la societat van anar tornant i, com en tots els ordres, es va produir la necessària purga dels excessos anteriors. Allà on el sector continua intervenint, el criteri d'eficiència limita que els recursos comuns, ja molt reduïts per evitar-ne un mal ús, es gestionin de forma inadequada. Les reduccions d'impostos han estat un element primordial en la reordenació del sector públic.

En el seu dia, aquesta forta reducció de recursos va obligar a reestructurar fortament les administracions. Potser on va ser més evident aquest canvi va ser en el món local que, certament, havia gaudit d'un dinamisme important des de la transició democràtica. Les formes de cooperació, incipientment establertes, i els intents de crear una veritable promoció socioeconòmica local eren intents sense possibilitat d'èxit en un entorn de competència exacerbada. Com en el cas del model econòmic català, era un llegat més nominal que real. La seva dependència d'uns recursos minvants va provocar tensions localment i socialment fortes però, finalment, es va reforçar la idea que l'acció col·lectiva, ni que fos de proximitat, no era beneficiosa.

Ara que molts antics serveis públics han deixat d'existir i que molt altres es gestionen de forma privada, tot assolint beneficis impensables uns anys abans i atenent la demanda que existeix, sempre que sigui rendible, s'estan començant a debatre qüestions noves. Per exemple, els models sanitaris i educatius encara no responen de forma del tot satisfactòria a les demandes ciutadanes. Si la majoria de ciutadans disposen del seu propi pla de pensions privat, envien els seus fills a l'escola privada i utilitzen habitualment els seus serveis sanitaris privats, cal mantenir la ficció d'uns serveis educatius, de protecció social i d'educació universals? Les inèrcies del passat són moltes, però s'espera que en pocs anys també aquest àmbit s'hagi normalitzat.

I és que m'agradaria recordar, en aquest punt, entre tot l'ampli ventall d'experiències innovadores que els serveis retornats al mercat estan oferint, les novedoses accions en matèria ambiental amb què la societat s'ha dotat. La gestió de mercat de zones d'alta qualitat ambiental destinades a aquells ciutadans que desitgen comprar aquesta qualitat, ha permès disposar dels anomenats *oasis*. La tarificació de l'aigua, l'energia i altres

recursos a preus de mercat ha facilitat una oferta de qualitat allà on hi ha més demanda. Tot i així, existeixen certes crítiques sobre si el nivell de preus hauria de ser més elevat per racionalitzar aquests recursos (un debat per a la propera generació, em temo). L'explotació privada de certes àrees naturals, com ara els antics parcs naturals, ha permès mantenir-les i fins i tot introduir-hi certes modificacions que el turisme de qualitat demandava, al preu limitat de la pèrdua de certes espècies autòctones.

També cal recordar que un tema que a principis de segle va generar una forta controvèrsia va ser la necessitat de mantenir el que durant el segle XX s'anomenava Estat del Benestar: davant de l'evidència que les disparitats socials es van anar incrementant, es podia pretendre mantenir un cert nivell de prestacions socials per als més desfavorits? Tot i la demagògia que el debat va adquirir, el pragmatisme va acabar imposant-se. El model d'Estat del Benestar era una llosa que cap economia podia assumir. Un cop iniciats els canvis profunds en les polítiques i els serveis públics, aquests s'havien d'estendre fins allà on fos possible. I així es va fer, tot i que com he comentat anteriorment, s'han mantingut, fins al moment, alguns remanents del passat com l'educació i la sanitat, almenys en façana.

En resum, les disparitats i els desequilibris que artificialment tapava el sistema anterior han esclatat. En certs casos cal confiar que el preu de la competitivitat i l'eficiència guanyada permetin recuperar alguns d'aquests segments. En d'altres, la prosperitat de la majoria i la seva realització personal haurà de ser un motiu suficient per no afluixar el model amb què, recordem-ho, el ciutadà català, l'autèntic centre de la nostra societat, ha decidit dotar-se.

Les cent flors: "Renaixença local"

A vista d'ocell, des de la Catalunya del 2002

La Catalunya hipotètica de **les cent flors** s'ha reinventat sobre la base de la proximitat i del localisme com a font del dinamisme social, polític i econòmic. En contrast amb la nostra realitat actual, el predomini dels valors familiars i de

la comunitat és absolut. Com a resultat d'això, territoris amb dotacions de factors locals molt diferents generaran dinàmiques específiques. Algunes localitats podrien assolir resultats molt significatius en termes socials i econòmics, mentre que altres patirien la seva manca de recursos. La desigualtat territorial, que comporta un desenvolupament de la societat de la informació també desigual i una qualitat ambiental dispar, provocarà, també, desigualtats en la creació i la distribució de la renda. El principal factor de risc d'aquest model de societat és la manca d'una escala d'actuació rellevant. Ni el mercat ni moltes polítiques públiques es poden desenvolupar de forma satisfactòria a escales estrictament locals, tot i que és previsible la creació de xarxes de localitats que compensin en part aquesta mancança. Llegiu, tot seguit, com descriu aquesta Catalunya hipotètica un satisfet ciutadà del 2010.

Que el sistema socioeconòmic i polític de finals del segle XX era inherentment inestable ho sabíem tots. Però ningú podia esperar que la situació creada per la crisi del sistema de creixement econòmic, fonamentat en la globalització dels mercats, i la falta de confiança generalitzada a partir del descrèdit de la classe política dels inicis de segle, generés una situació de recessió econòmica i de descomposició institucional de tal abast que acabés trasbalsant el conjunt dels estats de la Unió Europea.

Com tots recordareu, aquest canvi va ser possible gràcies a una sèrie d'aliances que, tot i les diferències, tenien en comú el seu arrelament a la localitat: va ser protagonitzat pels ajuntaments, les ONG, els moviments antiglobalització, els moviments veïnals, les associacions culturals i les fundacions sense afany de lucre. És per aquest motiu que avui el coneixem com la *Renaixença local*.

Quan avui la rememorem haurem de recordar que tot va començar amb allò que sempre és essencial en una societat i que s'havia desatès en extrem: la política. La profunda manca de legitimitat de la forma de fer política i de gestionar l'esfera pública (tecnocràtica, rígida, jerarquitzada, recordeu?) és, sens dubte, el principal factor subjacent a la forma en què la crisi econòmica va conduir a un canvi molt ampli en la forma de concebre i gestionar la societat. La voluntat de no acceptar els valors aparentment dominants també va tenir un paper central.

A Catalunya aquest procés de canvi ha tingut un fort impacte, tot generant una nova *Renaixença* social i política centrada en tres pilars: comunitat, ciutadania i llibertat. Els ciutadans de Catalunya, cansats de l'individualisme, el consumisme i la competitivitat dels darrers anys del segle passat, han obert els ulls a tota una sèrie de valors com la família, el veïnat, l'economia local, la identitat, les arrels, amb la pretensió d'aconseguir, en un context de forts canvis econòmics, almenys, qualitat de vida i benestar col·lectiu. El preu ha estat una menor prosperitat econòmica, però ha valgut la pena.

El redescobriment de la política més propera al ciutadà i la crisi de legitimitat de l'estat, han jugat a favor de les tesis del catalanisme, i s'ha estès entre la societat la idea que Catalunya, una comunitat petita en el context d'Europa, té dret a governar-se. Aquesta situació ha generat l'emergència i la renovació dels partits catalanistes, que han esdevingut majoritaris a Catalunya i influents en la política espanyola.

Aquest fet ha permès dur a terme un important salt de l'autogovern de Catalunya produït *de facto*, sense necessitat de modificar el marc constitucional espanyol: per la via dels fets consumats Catalunya s'ha convertit una mena d'*estat lliure associat al Regne d'Espanya*.

Aquest canvi polític no ha estat una simple descentralització sinó un autèntic canvi substantiu de les fonts de legitimitat política. De fet, la dinàmica social comunitària ha convertit l'estat en quelcom aliè perfectament prescindible, de manera que el salt en l'autogovern català no és tant la *construcció d'estat* com l'establiment d'uns canals institucionals que permetin governar amb un mínim de coherència un país organitzat en comunitats locals. En altres paraules, Catalunya té més autogovern, però amb unes estructures jurídiques i institucionals molt precàries.

Molts crítics consideren que la manca de vertebració territorial i la fallida del sector públic tradicional comporten una absoluta manca d'efectivitat de l'autogovern, en un context caracteritzat per la confrontació (no només d'interessos sinó també de legitimitat) entre els ens locals i el govern català. L'atomització de l'activitat econòmica, unida al desgovern existent en molts àmbits i a la nova actitud cívica localista,

ha portat a la creença generalitzada que en el segle XXI els governs són cada vegada més innecessaris per resoldre els problemes col·lectius. Atès que el nivell de confiança en les institucions públiques es troba sota mínims, també l'abstenció en les darreres eleccions ha arribat a assolir percentatges alarmants.

Davant d'aquesta situació, no és estrany, doncs, que diversos intel·lectuals considerin que tot aquest moviment ciutadà desenvolupat al llarg de la darrera dècada ha respost més aviat a una *racionalitat emocional* i de caràcter comunitarista que a una *racionalitat instrumental* dirigida a solucionar de manera efectiva els problemes reals del país. Segons aquests crítics, en realitat, i malgrat la miríada d'inquietuds i de manifestacions per part del públic sobre aquestes qüestions, la ciutadania no ha acabat mai de trobar les formes adequades per articular les seves demandes i per proposar accions clares i contundents per a tot el territori català.

Ara bé, cal respondre de forma contundent a aquestes afirmacions. Tot i que probablement el model actual és menys eficient que el model social neoliberal que intentava reeixir a finals del segle passat i és menys operatiu que l'entramat jeràrquic de les burocràcies preexistents, reflecteix la primacia de la proximitat en l'escala de valors de l'individu.

No hi ha dubte que la Catalunya del 2010 és una Catalunya menys dinàmica econòmicament que la del 2000. Sens dubte, el renaixement civil i local que s'ha produït en els darrers deu anys no ha anat acompanyat de l'impuls econòmic que molts esperàvem. De fet, el resultat ha estat una reducció de l'activitat econòmica del país.

És cert que durant la darrera dècada s'ha generat un gran augment de la demanda de producció local, especialment dels productes i serveis que tenen un component local com l'alimentació, l'arquitectura, el mobiliari o el disseny interior. Ara bé, a Catalunya el dinamisme de l'economia durant el segle XX es devia a les exportacions al mercat espanyol i europeu, i aquestes han caigut en picat, no tant per la disminució de la productivitat de les empreses catalanes, sinó per la nova tendència imperant a tot el continent a consumir béns originats en el propi territori. Paral·lelament, les poques empreses multinacionals que han mantingut els seus centres productius a Catalunya

ho han fet perquè el mercat local català justificava la inversió en l'adaptació del producte. No obstant això, la diversitat sectorial de la nostra economia, l'existència de gran nombre de petites i mitjanes empreses i la presència de sectors de mitjana i baixa intensitat tecnològica són elements que han facilitat l'adaptació de la nostra economia al nou context econòmic, tot evitant el col·lapse productiu que s'ha generat en altres països europeus.

Una de les conseqüències de la menor prosperitat econòmica del país és la disminució de les fonts de finançament anteriors al desenvolupament local. L'enginy, basat en l'estret arrelament al territori dels actors rellevants permet que, donada la manca de serveis públics, s'iniciïn noves formes de col·laboració per resoldre els problemes que genera el nou context econòmic: els ajuntaments, en col·laboració amb les associacions cíviques, empresarials i sindicals, organitzen mecanismes per fer front a les necessitats de l'entorn. Paral·lelament, certes localitats aconsegueixen formes de participació ciutadana molt avançada, i es generalitzen els pressupostos participatius, els consells ciutadans, etc. Tanmateix, està costant avançar en formes de cooperació que superin l'abast estrictament local. Però si el preu hagués de ser el retorn als anteriors models d'organització pública, més valdria continuar en la situació actual que, d'altra banda, ja és força millor que la situació d'excessiva fragmentació de l'acció que teníem durant els primers anys del nou sistema.

Cal recordar, en tot cas, que en aquesta nova societat de principis de segle, les diferències entre territoris s'accentuen en funció de les capacitats d'autoorganització que puguin tenir. Aquestes desigualtats tenen un doble efecte: les societats que aconsegueixen organitzar-se millor progressen molt més de pressa mentre que la resta perden parcialment el tren. Barcelona s'ha convertit en un ciutat molt dinàmica i competitiva, cocapital de l'Estat espanyol i motor de creixement. Ara bé, cal reconèixer que aquesta emergència de la capital catalana està generant fortes tensions amb la resta de Catalunya, que no sembla gaudir del mateix nivell de dinamisme.

Alguns, com jo mateix, considerem que la situació actual del país és transitòria i que la dinàmica de creació de xarxes entre les organitzacions civils locals es difondrà ràpidament cap a les comunitats que encara no han aconseguit organitzar-se en xar-

xa, probablement per la manca de tradició de col·laboració. De manera que cal confiar que en pocs anys la societat catalana estarà organitzada en una estructura en xarxa on les diferents agrupacions territorials seran veritables protagonistes de l'activitat econòmica i social.

Quan existeixi aquesta major vertebració política del país, serà el moment d'abordar els problemes de manca de suport social a la localització d'infraestructures, que ara per ara es situen allà on hi ha menys resistències ciutadanes. També convindrà acabar amb la manca de planificació territorial global, que afecta negativament les economies locals. Cal acceptar, tot i que no ens agradi, que el mercat requereix una unitat que, en molts dels nostres pobles i viles, es comença a perdre. I si això acaba afectant la vitalitat del territori, la nostra autèntica força, tot el model es veurà qüestionat.

Un bon exemple d'aquests riscos ha estat l'evolució de la societat de la informació. Aquesta eina fonamental de comunicació per a mantenir-se oberts al món, ha començat a patir la fragmentació local. Mentre que uns municipis han apostat força per aquest projecte, altres en viuen al marge. Com a resultat d'aquesta dinàmica territorial, amb importants diferències en funció del potencial dels territoris, s'està donant un desenvolupament fragmentat de la societat de la informació. En canvi, allà on s'ha desenvolupat, té unes característiques pròpies altament creatives. El ventall d'usos de les noves tecnologies està superant les expectatives i tots confiem a trobar la manera de millorar la cooperació des de la base.

Un altre exemple d'aquest desenvolupament dual és el medi ambient. Si bé en algunes àrees de Catalunya hom pot observar notables avenços molt localitzats, com ha estat el cas dels sectors de l'agricultura o la ramaderia, en canvi, en altres, i en especial en aquells aspectes que requerien la col·laboració d'un bon nombre d'institucions públiques i privades a nivell europeu i català, les coses han anat indubtablement pitjor.

L'optimisme i vitalitat que experimenta la ciutadania al nostre país contrasta amb l'apatia i ineficàcia general de les administracions —tant a la Unió Europea com a Catalunya— per canalitzar aquest potencial de canvi vers el reforçament d'unes institucions que facin veritablement sostenible a llarg termini Catalunya.

En el cas de l'administració ambiental catalana, aquesta ha estat completament incapaç de crear el nou Departament per a la Sostenibilitat que tant demanava la ciutadania. El vell Departament de Medi Ambient, encara en funcions, continua promovent la construcció de depuradores i d'altres infraestructures de final de canonada (reparadores o minimitzadores de l'impacte *a posteriori*) en lloc de portar a terme una decidida política de prevenció dels problemes ambientals abans que es produeixin.

La forta embranzida de l'activitat cívica, local i alternativa s'ha traduït també en un conjunt d'accions orientades a allargar la duració dels productes de consum, a emprar les fonts d'energia local, a reduir els residus de tota mena, a incrementar la utilització comuna de béns que fins ara eren d'ús privat —com els automòbils o les rentadores—, o a fomentar la reutilització i la capitalització intergeneracional de patrimoni, com l'habitatge. Així, s'han construït conjunts residencials que compten amb tot un seguit de serveis comunitaris que eviten la generació i el transport de molts residus, milloren l'eficiència en l'ús de recursos i fomenten molt positivament el sentiment comunitari i de pertinença al barri. A més, s'ha produït una major descentralització en la producció d'energia, sobretot a través de la creació d'autogeneradors familiars captadors de vent i de sol. De fet, aquesta descentralització energètica que s'ha estès a bona part dels habitatges de Catalunya, ha estat indirectament afavorida per l'estancament del comerç mundial i l'increment dels preus dels combustibles fòssils (principalment el petroli i el gas). La transformació social viscuda en els darrers anys també s'ha traduït en canvis substantius en els estils de vida dels ciutadans catalans, els qual es mostren cada vegada més preocupats per aconseguir una alimentació saludable basada en productes derivats de l'agricultura biològica i sobretot que hagin estat obtinguts localment.

La resposta social al domini dels mercats i a la degradació de la política ha estat la solidaritat local, que ha adoptat formes molt noves i molt adaptades a les característiques pròpies dels territoris. La fortuna amb que això s'ha fet ha estat força variable. Algunes iniciatives eren extraordinàriament imaginatives i, dotades dels recursos adequats, han donat resultats brillants. En altres casos, han estat menys afortunades i han resultat parcialment inútils, massa tributàries d'un finançament o d'uns recursos insuficients. El gran repte, però, torna a ser aconseguir una escala d'intervenció eficient.

La manca de vertebració institucional ha implicat també una gran difusió de les reponsabilitats socials: com que no existeixen estructures estables més enllà dels nuclis familiars i comunitaris, l'Estat del Benestar ha quedat gairebé descompost i s'ha imposat la lògica del mercat. Així doncs, no hem estat capaços de mantenir la universalitat de molts serveis: l'educació ha acabat completament dualitzada i la sanitat pública ha quedat en una situació residual. A més, la nova economia informal, molt emergent a hores d'ara, no contempla cap tipus de dret laboral, i prestacions públiques com les pensions són ja cosa dels records. La paradoxa és que ningú volia que això succeís i que la manca de decisions col·lectives és el que ha conduït a la nova situació.

D'altra banda, aquesta manca de vertebració social no ha frenat la forta embranzida cultural del país: avui tothom considera Catalunya un dels territoris culturalment més actius d'Europa. El que ha passat és que el valor de la cultura com a mercaderia ha perdut importància i els productes culturals estandarditzats han estat rebutjats a tot Europa en favor dels productes relacionats amb l'entorn local. En aquest nou context, el teixit associatiu local s'ha convertit en el dinamitzador d'una vida cultural a escala local que mai ningú no hagués somiat: mai havíem tingut tantes associacions de defensa del patrimoni cultural i natural, agrupacions de teatre, dansa i música de tot tipus. És veritat que moltes vegades hi ha xocs entre aquestes entitats, que, tot s'ha de dir, no són capaces de bastir els més mínims lligams amb entitats d'altres municipis.

Pel que fa al català, s'està generant una situació de forts desequilibris: si bé en aquella part del territori on és la llengua emprada per la majoria de la població l'ús del català està completament normalitzat, en altres parts el català és gairebé inexistent. Aquesta situació es deu a la inexistència de polítiques centralitzades de protecció lingüística a Catalunya.

En resum, hem fet un gran pas endavant, hem tornat a connectar amb els valors essencials i a reconèixer la proximitat i el localisme com a font principal de l'impuls social, econòmic i polític. El preu ha estat, ho he repetit en diferents moments, renunciar al nivell insostenible de prosperitat material anterior i, de moment, ac-

ceptar que la diversitat local també comporta desigualtat entre localitats. Ens està costant trobar les formes de cooperació que ens dotaran d'una escala suficient per mantenir el nostre model, però, ben segur, en trobarem la fórmula.

Les responsabilitats compartides: "Equilibri virtuós"

A vista d'ocell, des de la Catalunya del 2002

La Catalunya hipotètica de **les responsabilitats compartides** representa una sortida equilibrada a les tensions entre eficiència i equitat que avui dia patim, mitjançant la cooperació com a principi general d'organització de la societat. Com millor funcioni aquest model de dinàmica social, econòmica i política, més factible serà assolir una societat equilibrada en tots els àmbits. El territori serà gestionat buscant compensar les tendències a la concentració; la cohesió social i la reducció de les desigualtats socials seran valors importants i no nominals; la qualitat ambiental i la sostenibilitat (enteses com equitat intergeneracional) milloraran; i, finalment, el desenvolupament de la societat de la informació i la seva difusió entre els diferents territoris i entre els diferents grups socials serà equilibrada. El model, d'equilibri virtuós, presenta com a principal risc el no-assoliment d'un grau de cooperació adequat que permeti fer compatibles l'eficiència i l'equitat. Llegiu, tot seguit, com descriu aquesta Catalunya hipotètica un satisfet ciutadà del 2010.

Aquesta vegada hem agafat el tren de la història. Com en ocasions anteriors, en arribar a la cruïlla decisiva del final del mil·lenni, Catalunya va reconèixer en Europa el mirall que reflectia allò que volíem ser; però a diferència del final del XIX o del final del XVII, aquest cop vam reeixir. Si recordeu les batzegades ideològiques de la segona meitat del segle XX també recordareu els ingents esforços que es van fer per arribar a una síntesi de tot allò que l'ideari europeu havia anat destil·lant en més de cinquanta anys de construcció europea: solidaritat però respecte a l'individu; concertació; eficiència i equitat…

Pel camí van quedar els cants de sirenes del *lliure mercat*, que certament van limitar els

excessos d'un estatisme desmesurat que havia amenaçat de liquidar la creativitat i l'individualisme. També van quedar enrere fantasmes com la construcció tecnocràtica i elitista d'Europa, la democràcia formal i nominal, reduïda a poc més que votar cada quatre anys, o una gestió pública que només rendia comptes a si mateixa.

Ara el model europeu és objecte d'estudi i d'interès a tot arreu. Ha aconseguit un veritable equilibri virtuós entre extrems que abans s'havien considerat intrínsecament oposats. Gràcies a la combinació dels principis de descentralització, transparència, subsidiarietat i cooperació, el nostre sector públic s'ha reinventat. La revolució tecnològica va permetre enfocar la tecnologia cap al benefici d'usuaris i de productors. El nou corporativisme modern va permetre una reforma consensuada i respectuosa del cabal europeu en matèria de drets socials i benestar. El marc macroeconòmic de la Unió Monetària es va anar refinant amb nous mecanismes de cooperació i d'ajustament de tipus federal.

I Catalunya? El nostre país ha estat, indubtablement, un gran beneficiat pel nou paradigma de societat imperant. Espanya s'ha transformat en un estat federal simètric a través d'un pacte polític entre les forces polítiques catalanes i les espanyoles. Aquesta reforma política ha implicat el reconeixement de la plurinacionalitat, el plurilingüisme i l'establiment de la *sobirania compartida*. No semblava pas possible fa només una dècada, oi?

Aquest procés de canvi de la forma d'estat ha anat acompanyat d'una substitució de les elits polítiques del país, fet que ha permès posar en pràctica un ambiciós procés de reforma de l'administració pública i del funcionament de tota l'acció pública. Aquesta reforma s'ha fonamentat en la subsidiarietat, de manera que el govern català també ha descentralitzat importants poders i recursos cap als ens locals.

Fins i tot el paper de Barcelona, tan immersa en la seva pròpia crisi d'identitat finisecular, ha queda resolt. Ara Barcelona és vista com a col·laboradora del progrés general espanyol i queda lluny la visió competitiva enfront de Madrid. La revifalla social, cultural i política de la ciutat és impressionant i, en paraules d'un fi analista de la realitat, "feia dècades que no passava".

Certament alguns crítics han considerat que les ambicions d'autogovern s'han retallat excessivament i, com va passar en altres moments de la història política recent, l'energia de transformar l'Estat espanyol en un estat veritablement federalista ha conduït a una acceptació excessivament incondicional del marc constitucional donat.

Altres crítics, aquest cop en l'àmbit econòmic, parlen d'altre tipus d'abandonament. Diuen, tot partint d'un fet indiscutible, que el context econòmic europeu de creixement ha afavorit l'economia catalana, gràcies al creixement de les petites empreses de tecnologia mitjana-alta i a la consolidació d'empreses catalanes en sectors clau (com la química avançada). Aquest creixement s'ha traduït, entre altres beneficis, en un fort increment de la inversió estrangera a Catalunya. La creació de l'àrea econòmica de lliure comerç de tot el Mediterrani ha afavorit aquest clima de creixement econòmic. Afegeixen, però, que aquesta nova integració econòmica reforçada ha produït efectes negatius, ja que alguns trets essencials del nou model econòmic europeu, en especial l'extensió de la cooperació a tots els àmbits (al si de les empreses, entre empreses i administracions, entre empreses i consumidors, etc.), no s'ha desenvolupat en grau suficient al nostre país. I per defensar aquesta hipòtesi recorden que la competència de les nostres empreses amb països amb costos laborals menors ha acabat conduint a un desplaçament d'alguns centres productius intensius en treball a aquests països de la Mediterrània. I, finalment, tanquen les seves crítiques recordant que el camí del mig seguit entre eficiència i equitat ha acabat reduint els incentius a ser competitius i a canviar veritablement les formes de treballar.

El que queda, més aviat, són excessives inèrcies d'un model de funcionament social basat en la jerarquia, en la fidelitat, en el seguidisme i en la centralització. Quan anem incorporant els ideals europeus de cooperació i de treball en xarxa a tots els àmbits que defineixen la competitivitat, les nostres empreses recuperaran, progressivament, el paper que els pertoca.

I és que avui dia, més que mai, les possibilitats de la revolució tecnològica i de la ben establerta societat de la informació, permeten que el treball cooperatiu esdevingui la forma d'organització productiva del segle XXI. Recordem que han emergit com un mecanisme facilitador de la revolució social contra les velles estructures de poder i

contra els sistemes de racionalitat econòmica. La seva extensió equilibrada, tant territorialment com socialment, no hauria estat possible sense l'esforç obertament reequilibrador i de no mercat que han seguit les noves polítiques públiques.

El món local també ha estat molt beneficiat de la renovació de la classe política del país, de manera que ha estat factible dur a terme una reforma de l'administració local que trenqués amb la burocratització i la visió centralista de la gestió pública. La renovació de les elits polítiques també ha permès resoldre amb eficàcia i sense prejudicis alguns temes pendents durant molts anys, com l'ordenació territorial de Catalunya i la vertebració de l'àrea metropolitana de Barcelona.

A més, a partir de les primeres experiències de desenvolupament forjades a finals del segle XX, es van anar apropant els interessos de les administracions públiques i de les empreses privades. L'èxit de la gestió de les administracions locals fou l'element clau en el procés de descentralització vers les administracions d'ordre inferior. Com també han estat molt significatius els intents d'un cert pacte local, especialment centrat en els temes de desenvolupament econòmic local, qualitat de vida i cohesió local. Actualment, les empreses tendeixen a *tenir cura* i fins i tot *mimar* els entorns locals lligats a la revaluació dels factors territorials. Si en aquest camp, com en altres, l'extensió de les noves formes de relació encara és limitada respecte d'Europa, això es deu, amb tota probabilitat, a l'abast que el canvi cultural ha tingut en el nostre país.

En aquest sentit, és potser en l'àmbit de l'Estat del Benestar on es demostra més clarament el camí fet. Quan només fa una dècada es considerava que l'única reforma factible consistia a reduir les polítiques públiques a la mínima expressió i a mantenir les prestacions socials en mínims, ara s'ha assolit un veritable equilibri entre l'aspecte econòmic i l'aspecte social, i s'han desenvolupat a Catalunya els elements més característics de l'anomenat *model social europeu*. S'ha intensificat l'abast i la qualitat de les polítiques d'habitatge, s'ha ampliat l'agenda de serveis socials i s'han generat polítiques de suport a les famílies sobre la base de la igualtat de gènere. La sanitat i l'educació han estat reformades i descentralitzades. Ara bé, totes aquestes mesures reformadores s'han fet sense dur a terme cap ruptura amb el sistema social precedent, tot ampliant el contingut i l'abast de moltes iniciatives ja existents.

També ha estat molt significativa la consolidació d'un model ambiental sense equivalents en el món. L'increment de la participació i de la col·laboració entre els diferents actors socials, juntament amb una administració molt dinàmica i proactiva, han fet possible l'assoliment de veritables avenços en la qualitat del medi ambient i en els nivells de sostenibilitat. S'han produït canvis importants en les relacions dins del sistema productiu: ara, els consumidors de tot Catalunya tenen l'oportunitat de triar entre diferents formes d'energies renovables i d'escollir entre diversos proveïdors de cadascuna d'elles. Així, a Catalunya operen ja 10 companyies proveïdores d'electricitat *verda* i ja no és possible adquirir electricitat d'origen nuclear atès que aquestes centrals foren tancades ja fa quatre anys, la qual cosa ha fet que la producció i la comercialització d'energies renovables fossin molt més competitives. Per altra banda, a les ciutats catalanes tots els transports públics funcionen amb energies renovables.

S'ha dut a terme una reforma fiscal ambiental, que es fonamenta en la dràstica reducció d'impostos sobre el treball, els beneficis i la renda, a canvi d'augmentar els impostos sobre el consum de recursos naturals i sobre la contaminació. A més, Catalunya ha liderat el reeixit procés de creació del primer parc nacional europeu. Es tracta del Parc Nacional Europeu dels Pirineus, que comprèn gairebé la totalitat de les dues vessants —francesa i espanyola— des de la Mediterrània fins a l'Atlàntic.

En l'àmbit de la cultura també s'han produït importants millores. En primer lloc, s'ha aconseguit arribar a un consens sobre la delimitació de les esferes d'intervenció pública i privada així com a una adequació més ràpida del contingut de les polítiques culturals als canvis que se succeeixen en la societat. En segon lloc, Catalunya ha aconseguit posicionar-se en una situació molt favorable en l'escenari europeu, no només en el sector del llibre, sinó també en el sector audiovisual i en les produccions culturals multimèdia. A més, s'ha consolidat i enfortit el teixit associatiu cultural de Catalunya i s'han dut a terme interessants polítiques de foment de la demanda cultural.

També s'estan duent a terme unes polítiques lingüístiques que persegueixen assegurar la plena normalitat de la llengua catalana en una societat multilingüe (des de fa

cert temps, amb recursos procedents d'un fons de solidaritat europeu per al desenvolupament de les cultures minoritàries dels estats de la Unió).

Què ens queda per fer? Molt. He comentat en diverses ocasions que el canvi d'una cultura de la jerarquia a una de la cooperació ha estat lent i dificultós. Hem avançat força, però, evidentment, el camí encara està a mig fer, especialment en aquells àmbits en els quals l'eficiència era un valor absolut, com ara l'econòmic. És evident que el canvi de model d'organització productiva ha estat difícil, i això ha provocat pitjors resultats econòmic, però cal confiar que a mesura que el nou model cooperatiu s'estengui, tornarà a millorar aquesta eficiència econòmica.

Les societats creatives: "La Catalunya roig-i-verda"

A vista d'ocell, des de la Catalunya del 2002

Comparada amb la Catalunya actual, la de **les societats creatives** es fonamenta en un canvi significatiu dels valors dominants, en què es passa de l'actual preponderància de les qüestions econòmiques i materials a una consciència cívica basada en els aspectes socials i ecològics. Aquest gir absolut es fonamenta en una dinàmica social que parteix de la base i que supera esquemes institucionals i empresarials jeràrquics. La combinació d'aquests factors genera una dinàmica que es pot qualificar d'anarquia creativa. Els resultats són uns importants avenços en àmbits que determinats col·lectius ciutadans considerin rellevants, combinats amb altres que s'abandonen quan no tenen cap suport col·lectiu al darrere. Els riscos del model són la manca d'instruments per a la gestió del canvi social (es podran reinventar les institucions per donar resposta a les elevades exigències de la ciutadania?), el trencament de la unitat d'escala en certs àmbits o el sacrifici dels criteris econòmics allà on realment podrien aportar valor social (equitat sense eficiència?). Llegiu, tot seguit, com descriu aquesta Catalunya hipotètica un satisfet ciutadà del 2010.

Quan miro uns pocs anys endarrere encara m'esgarrifo. Com vam poder resistir tant de temps? Evidentment, i com ja havien comentat algunes de les veus amb més visió en el segle XX, el model capitalista obsolet i reaccionari s'havia de penjar amb una corda que ell mateix proporcionaria.

Tot va començar a principis del segle XXI, com sabeu, quan es va experimentar una forta caiguda dels mercats borsaris internacionals, un fort increment de la desocupació, i la posada en marxa de contundents mesures orientades a contenir la despesa pública i a flexibilitzar el mercat de treball. Aquesta situació va provocar fortes protestes al carrer que es transformarien en una veritable i violenta revolta del conjunt de la ciutadania europea.

Catalunya no va quedar al marge d'aquest procés. De fet, la important presència a Barcelona de grups antisistema i antiglobalització, convertí la capital catalana en un dels principals referents de les revoltes socials de principis de segle. Davant de la situació de revolta present a tot Europa, els representants polítics no van tenir cap altra més sortida que acceptar tot un seguit d'importants reivindicacions dirigides a millorar el benestar del conjunt de la ciutadania. El sistema econòmic, polític i social del 2010 ja no té, per tant, res a veure amb el capitalisme: es tracta d'un nou sistema d'organització econòmica caracteritzat per l'èmfasi en la igualtat, així com en el redescobriment de la dimensió humana i comunitària.

La preocupació per un creixement sostenible, tant socialment com ecològica, és en aquests moments tan majoritària que es parla de la vigència d'un radicalisme roig-i-verd a Europa i, fins i tot amb major radicalitat, també a Catalunya. En aquest context no és, doncs, estrany que aquelles forces polítiques que van assumir la defensa de polítiques ecosocialistes estiguin al govern, tant a Catalunya com a l'Estat espanyol.

La importància que ha adquirit la dimensió social i econòmica en la política ha deixat en un segon pla el debat sobre l'organització del poder a Espanya. Els partits polítics catalanistes han accentuat la seva vessant més cívica, com a instrument per afavorir la cohesió social tant preuada i la integració de tots els ciutadans en un projecte polític comú i obert a tots.

Donades aquestes circumstàncies, l'estat de les autonomies no ha canviat gaire amb relació a com era a finals del segle XX. Tot i així, l'autogovern de Catalunya ha experimentat un cert aprofundiment, ja que s'ha estat capaç de defensar amb èxit la idea que una millor aplicació de l'Estat del benestar es dóna si la gent participa més en els afers col·lectius. En aquesta mateixa línia, el model de finançament desenvolupat durant la primera dècada del segle s'ha basat en la corresponsabilitat fiscal i en la transparència, sense que s'hagi vist la necessitat de canviar-lo substancialment.

Els diversos nivells de govern operants a Catalunya han dut a terme diverses reformes socials que han millorat l'atractiu de Catalunya com a terra d'acollida. Així doncs, després dels esdeveniments dels primers anys del segle, ha crescut de manera espectacular la demanda de serveis turístics, i Catalunya s'ha convertit en un dels pols europeus de turisme, lleure, cultura i serveis personals integrats (incloent-hi serveis a la tercera edat i ensenyament).

Desgraciadament, aquest fet ha anat acompanyat d'una notable contracció de la base industrial més tradicional del país. Es partia, com recordareu, d'una forta cultura de la jerarquia, imperant en la majoria de les nostres empreses en les darreries del segle XX. Aquest feble punt de partida va dificultar l'adaptació de l'economia catalana als valors d'aquest nou segle i és per això que, des del punt de vista organitzatiu, encara no s'ha estat capaç de fer front de manera satisfactòria als reptes d'aquest nou paradigma socioeconòmic. Aquest conjunt de factors ha conduït a una indubtable disminució del creixement econòmic, però cal esperar que la revolució social empresa aconseguirà reflotar la nostra malmesa economia i arribar al dinamisme que sí s'ha donat en altres àmbits, en especial el social i el cívic.

Així, la societat ha generat nombroses organitzacions sense afany de lucre, cooperatives d'economia social i associacions cíviques que s'han convertit en els principals agents d'atenció a les necessitats col·lectives. És cert que en un primer moment aquest moviment va col·lapsar l'administració local, donat que la societat civil ha pres la iniciativa sense comptar amb les administracions més properes. Ara bé, progressivament, les administracions han estat capaces d'assimilar aquests processos socials i han redefinit el seu paper com a ordenadores d'iniciatives i com a coordinadores.

També s'ha produït una certa revaluació dels factors locals que ha permès que el vell paradigma teòric del desenvolupament econòmic endogen, capaç d'aprofitar al màxim les potencialitats de cada territori, fos finalment una realitat. Aquest fet, sumat a l'exaltació de la creativitat popular i a la construcció d'un empresariat social, ha contribuït a l'aflorament de moltes comarques fins ara oblidades. Al seu torn, Barcelona ha esdevingut un pol d'atracció de capital humà de tot Europa i un referent del *cosmopolitisme* emergent. La capital catalana està, doncs, avui a l'avantguarda de la nova Europa.

Tots aquests canvis socials dels darrers anys han anat acompanyats d'un desenvolupament desequilibrat de la societat de la informació, ja que aquesta s'ha vinculat a l'evolució de determinats col·lectius i a determinats àmbits. Com en altres camps, allà on la capacitat de cooperació i mobilització s'ha articulat al voltant d'algun interès, s'ha aprofitat el potencial de la societat de la informació. En canvi, molts àmbits han quedats abandonats per manca d'interès col·lectiu.

El nou paradigma socioeconòmic ha provocat un gir copernicà en les polítiques socials dutes a terme a Catalunya, ja que s'han reconegut una sèrie de drets ciutadans inexistents a finals del segle XX: per exemple, tothom té dret a un habitatge i una vida digna, independentment de la seva formació i de la seva posició en el mercat laboral. A més, durant els primers anys del segle XXI, el govern català ha impulsat diverses mesures radicals com el repartiment del treball, la remuneració amb un salari de les activitats de servei comunitari, l'ampliació dels serveis de protecció i la introducció d'un salari de ciutadania. Aquestes mesures han anat acompanyades de la potenciació dels serveis universals: l'educació i la sanitat han esdevingut completament públiques i igualitàries. Aquests canvis tant radicals en la organització del benestar han estat possibles gràcies a l'emergència en tot el territori d'un tercer sector potent i autònom.

Tot aquest despertar comunitari i social va tenir també un fort component ecològic. Els ajuntaments catalans han reformulat completament les seves pràctiques de gestió urbanística, tot introduint l'element paisatgístic en la totalitat de decisions. Així, una gran quantitat de passeigs marítims, de monocultius de gespes verdes

(transgèniques) o de platges buides de vida foren eliminats del paisatge i restaurats per convertir-los de nou en zones naturals i altament biodiverses.

Per la seva banda, la Direcció General de Medi Natural, que ja fa molts anys va prohibir pràctiques tan primitives com la caça d'ocells amb vesc, ha ampliat la seva política proteccionista fins al punt de prohibir la caça de tots els animals salvatges, excepte per raons de greu desequilibri o de danys ecològics. I al mateix temps, molts dels grans bancs de Catalunya han passat de finançar obres com els camps de golf, els ports esportius o les pistes d'esquí, a finançar projectes de restauració de sòls degradats i infraestructures per al lleure i l'educació ambientals, que tanta falta feien a principis de la dècada.

Es tracta, doncs, d'una transformació tan extensa que ha arribat a afectar el conjunt dels estils de vida i fins i tot la dieta dels nostres conciutadans, els quals són avui majoritàriament vegetarians. Aquest canvi en els hàbits alimentaris ha forçat la reconversió econòmica de les comarques catalanes dedicades a la ramaderia.

L'activitat cultural del país no ha quedat al marge d'aquests canvis. Les dimensions humana, social i comunitària de la cultura es van sobreposar a la dimensió econòmica. Els nous valors socials dominants han impregnat la gestió empresarial, de manera que les noves pràctiques comptables reflecteixen els autèntics actius de les empreses mitjançant el reconeixement dels valors veritables: capital humà, sostenibilitat, etc.

També és important tenir en compte que s'ha mantingut el règim de proteccionisme (l'excepció cultural) per als estats membres de la Unió Europea respecte de la resta del món, fet que ha evitat la invasió de productes culturals nord-americans i ha permès promoure la riquesa cultural del nostre continent. De fet, en l'àmbit europeu es vetlla per una equilibrada circulació dels productes culturals arreu del mercat únic, amb l'objectiu de corregir la posició de *desavantatge* de les cultures minoritàries respecte de les *majoritàries*. Així doncs, des de fa uns anys el català es beneficia dels recursos d'un fons europeu de solidaritat cultural que subvenciona els costos de traducció entre les diferents llengües existents a la Unió Europea.

Quan les darreres resistències de l'individualisme, la jerarquització, el centralisme, quedin vençudes, el nostre país recuperarà posicions en aquells àmbits més impermeables al canvi i, finalment, es situarà en el lloc preeminent que li correspon, entre els abanderats del nou model.

Els veïnatges turbulents: "Llei i ordre"

A vista d'ocell, des de la Catalunya del 2002

Des de l'òptica actual, la Catalunya dels **veïnatges turbulents** és una societat que, enfront del risc i de les incerteses, ha reaccionat amb la primacia de l'ordre per sobre de qualsevol altra consideració. Qualsevol que sigui el criteri que s'adopti, aquesta Catalunya hipotètica es mostra profundament reaccionària i conservadora: proteccionisme econòmic, la família com a unitat central social, l'estat com a guia de l'individu, etc. L'estat es retroba, en aquestes condicions, amb les seves funcions més primàries: garantir la llei i l'ordre. El model se'ns mostra, en perspectiva actual, com una situació transitòria cap a un nou equilibri. No és factible governar de forma permanent una societat sota el criteri únic de la seguretat. Un cop les situacions d'emergència es reduïssin, a mitjà o llarg termini, les forces dinàmiques del canvi haurien de tornar a emergir. Llegiu, tot seguit, com descriu aquesta Catalunya hipotètica un satisfet ciutadà del 2010.

Cal reconèixer que ens agradaria haver arribat al punt actual mitjançant un curs dels esdeveniments menys dramàtic. No obstant això, després dels excessos dels models liberals i socialdemòcrates dels darrers decennis del segle XX, més tard o més d'hora s'hauria assolit la situació actual, indubtablement robusta i duradora.

Com tots recordem, va ser la proliferació dels conflictes a les fronteres d'Europa la que va generar, durant els primers anys del segle, una situació de màxima inestabilitat, tant política com econòmica, a tota la Unió Europea. L'única sortida viable, la que ens demanava el ciutadà europeu, va ser reafirmar l'autoritat governamental

dels estats nació, les autèntiques unitats reals de la construcció europea, i instaurar una política guiada pel principi de *llei i ordre*.

Durant aquests darrers anys s'ha produït un canvi del centre de gravetat polític envers les noves dretes, aquelles que alguns crítics han batejat com a populistes, que apel·len a la idea de *la Fortalesa Europa*. Fruit d'aquestes circumstàncies polítiques l'Estat s'ha relegitimat, tot recuperant molts àmbits d'intervenció que en anys de confusió s'havien abandonat.

A casa nostra, la situació creada ha anat generant un clima de rebuig a la diversitat cultural, no ho podem negar, que es tradueix en un nacionalisme diferent, de caire ètnic, que alguns dels intel·lectuals que minoritàriament s'han oposat als canvis han arribat a batejar com excloent. Però la realitat és que ens trobem, doncs, que a Catalunya la vida social està marcada per la polarització entre occidentals i immigrants islàmics. Aquells partits polítics que van ser capaços d'interpretar la nova situació són els que van experimentar un fort avenç electoral en les dues darreres eleccions.

És lògic, amb aquest panorama, que la reivindicació catalanista hagi quedat totalment en un segon pla. De fet, la ciutadania de Catalunya, preocupada pels familiars que han hagut d'anar a la guerra, pels problemes energètics i per la inestabilitat econòmica, no mostra cap tipus d'interès per l'autogovern de Catalunya. Així doncs, s'ha produït un nou desplegament de l'estat nació: la ciutadania de Catalunya no va oferir cap tipus d'oposició a les diverses iniciatives del Govern de l'Estat de laminació de competències de la Generalitat. L'argument esgrimit fou en tot moment la necessitat de garantir el màxim de seguretat a la ciutadania, i la gent el va acceptar. Després de tot aquest procés, la Generalitat ha acabat sent una diputació provincial encarregada d'aplicar unes polítiques específiques amb un finançament ajustat a les seves noves competències, que molts nostàlgics han qualificat de molt limitat i condicionat.

Més problemàtic va ser el fort increment del proteccionisme i les ajudes d'estat a empreses en l'àmbit europeu, provocat per la situació d'incertesa. Tot i la voluntat

dels governs català i espanyol de desviar importants quantitats de recursos cap a les empreses situades a Catalunya, les principals potències europees van proporcionar molts més ajuts, cosa que va dificultar el manteniment de la competitivitat de les empreses catalanes. La situació de crisi econòmica va provocar una forta davallada de les exportacions catalanes, sobretot a Amèrica Llatina.

A diferència del que ha succeït en la majoria de països europeus, les empreses catalanes no s'han vist molt afectades per la inestabilitat creixent en els mercats financers: la tradició d'autofinançament de les empreses familiars catalanes ha permès a gran part del nostre teixit productiu comptar amb sòlids recursos financers propis. Aquest fet ha permès a les nostres empreses sobreviure en uns moments caracteritzats per la manca de capital desitjós d'invertir.

Com a resposta a la nova situació, la societat catalana ha experimentat l'esclat de tot un conjunt de moviments. Jo els qualifico de defensius, tot i que alguns no han dubtat a atacar-los considerant-los reaccionaris, particularistes i xenòfobs, obsessionats a trobar respostes individualistes i parcials a problemes que, segons aquests utòpics, mereixien uns plantejaments i unes propostes d'acció molt més col·lectius.

Però, més enllà de la demagògia, cal recordar que la població era cada vegada més intransigent i estava cada cop més cansada, una situació que encara avui, tot i els esforços d'estabilització fets, es mantenen. Com interpretar sinó les protestes i els freqüents ecosabotatges de caràcter NIMBY (*not in my back yard*) i LULU (*local unwanted land use*) que s'han anat multiplicant arreu? O el fet que la construcció del tren d'alta velocitat hagi quedat paralitzada, així com diverses infraestructures viàries que hi havia en marxa, per raons de seguretat? Aquest bloqueig de les infraestructures ha incidit molt negativament en la competitivitat catalana, però cal confiar que a mesura que el marc d'estabilitat es consolidi aniran retrocedint aquestes actituds i es redreçarà la nostra malmesa economia.

Un àmbit en el qual van ser necessaris majors esforços, per la forta inèrcia anterior, va ser el món local. Avui dia, les administracions locals han perdut tota la seva capacitat d'iniciativa i han reduït la seva actuació a la de mers gestors de l'entorn,

sense cap incidència en l'activitat econòmica o la planificació del territori. És significatiu del canvi dels temps que, en un país amb una llarga trajectòria municipalista, ningú hagi qüestionat el procés de centralització experimentat en els darrers anys. Recordeu que, donada la situació d'inestabilitat i la demanda de reforçar la seguretat, les diferents administracions van eliminar (per innecessàries) totes les accions que duien a terme en matèria de desenvolupament local. Així doncs, actualment, ni l'administració central (que actualment és la que compta de debò, cal dir-ho clar) ni l'administració catalana duen a terme esforços per fer front als creixents desequilibris territorials.

Entre aquests desequilibris, cal citar el cas de Barcelona. El context d'inestabilitat política ha reforçat encara més la capitalitat de Madrid enfront de Barcelona. Mentre que Madrid s'ha beneficiat del redescobriment del poder de l'Estat central, Barcelona ha anat quedant enrere com a ciutat secundària, en no ser capital de cap poder polític estatal. La subordinació de Barcelona, a banda de donar-se en el camp simbolicopolític, s'ha confirmat també en l'àmbit de l'economia. Així doncs, en els darrers anys, la inversió pública ha estat escassa en els terrenys que més convenien a Barcelona (en capital humà o en infraestructures). És un preu que ha calgut pagar per garantir el que és essencial en aquests moment, la llei i l'ordre, que només un Estat centralitzat i fort podia garantir.

Una altra de les víctimes desgraciades de les necessitats del moment ha estat el desenvolupament de la societat de la informació. En l'actual context d'incertesa, totes les iniciatives públiques i privades que es van endegar a finals del XX han quedat definitivament encallades. Fora d'algun segment o territori molt determinat, el desenvolupament social i econòmic català transita per altres vies que les de la societat de la informació.

La situació política de la primera dècada del segle XXI també ha portat una concepció molt més autoritària dels poders públics en relació amb la capacitat de les persones de decidir les seves pròpies necessitats i demandes, així com un retorn als valors familiars més tradicionals. Així doncs, hem contemplat un cert retorn al paternalisme empresarial que ha fet pràcticament innecessaris els sindicats. Els més

crítics, sempre amb una visió esbiaixada del que la col·lectivitat realment necessitava, han qualificat d'autoritarisme empresarial aquesta nova orientació i també han atacat la pràctica desaparició dels sindicats i altres relíquies de l'antic Estat del Benestar, com les pensions contributives i la resta de transferències assistencials, incloses les rendes mínimes.

Les molt limitades polítiques familiars desenvolupades per la Generalitat en els darrers anys han estan reorientades cap als valors tradicionals: el paper de la dona ha quedat reduït al context familiar i la família és concebuda, de fet, com el principal instrument assistencial. S'ha retrobat, doncs, el paper que secularment en la nostra història la família havia jugat. En l'àmbit de la sanitat s'ha produït una forta revolució burocràtica (que alguns analistes ancorats en el passat han etiquetat com involució burocràtica) , així com un enfortiment de la protecció social contributiva. L'escola pública ha perdut rellevància a favor de l'escola privada d'arrel catòlica, que ha augmentat considerablement la recepció de recursos procedents de la Generalitat.

Més greus són, en la meva opinió, les creixents dificultats en el subministrament d'energia i de recursos naturals, i sobretot els procedents del Tercer Món, com el petroli o el gas natural. En els moments més crus de la crisi, aquestes dificultats es traduïren en un seguit de conflictes i un malestar general que foren molt difícils de contenir per les autoritats catalanes, però ara, unes polítiques de racionalització jeràrquica han permès de concentrar els danys en àrees territorials o en àmbits més limitats. Tot i que no ens en sentim orgullosos, com a conseqüència de les noves circumstàncies, simultàniament han anat sorgint tant *guetos ambientals* com *oasis ambientals*, els primers reservats als immigrants que viuen i treballen prop de les grans infraestructures de neteja ambiental (com incineradores o abocadors), i els segons reservats a les classes benestants dins de zones naturals, evidentment molt exclusives i protegides amb fortes mesures de seguretat. Quan la nostra regió recuperi l'empenta i l'embranzida, es podran anar millorant les condicions dels més desafavorits, sempre i quan no es posin en perill els importants avenços assolits en els últims anys.

La cultura també s'ha vist afectada per la situació de guerra. De fet, la seguretat interior i la defensa fins i tot han obligat el Govern a limitar l'exercici de la llibertat d'expressió. La complexa situació ha comportat darrerament que molts artistes hagin emigrat als Estats Units, on poden realitzar amb plena llibertat i suficiència de recursos les seves activitats culturals. Donat que el català és vist com un element distorsionador de la unitat nacional necessària en temps de crisi, fa molts anys que cap autoritat pública es preocupa per fomentar-ne l'ús.

Aquest és el missatge amb què vull tancar aquesta exposició: hem trencat amb les pitjors tendències del passat i tinc l'esperança que el canvi a l'ordre i l'estabilitat permetrà d'accelerar el nostre creixement econòmic i, sobre la base dels nous valors compartits (família, autoritat, respecte), d'anar trobant les vies de desenvolupament de la comunitat.

2 Política de suport a la competitivitat

Susana Borrás

Introducció

Seguint els cinc escenaris dibuixats en l'informe de la Comissió Europea, aquest treball vol reflexionar breument sobre la posició de l'economia catalana en diferents contextos de futur al 2010, i les línies d'acció política en suport de la competitivitat que hi siguin més adients. Amb aquesta ambició, l'article està constituït per cinc seccions. La primera és una presentació dels problemes que defineixen els límits de la política pública de suport a la competitivitat. La segona secció conté un resum esquemàtic de les transformacions de les polítiques a Catalunya durant els darrers anys, que estan relacionades directament amb la competitivitat (política educativa, política científica i tecnològica, i política industrial). A continuació, l'article analitza els cinc possibles escenaris de la societat, l'economia i la política a Catalunya dins l'Europa del 2010. La següent secció desenvolupa una reflexió sobre els canvis més notables que s'han esdevingut a la fi dels noranta, parlant d'uns canvis paradigmàtics. Finalment, aquest treball adreça diverses recomanacions per a la política de suport de la competitivitat, tenint en compte els escenaris del 2010 i els canvis a la fi dels noranta.

Un dels principals arguments de l'article és que la dècada que va des d'ara fins al 2010 portarà importants canvis pel que fa a l'estructura econòmica, social i política internacional, la qual cosa afectarà en gran mesura a la posició competitiva de l'economia catalana. Això es reflecteix en els grans canvis paradigmàtics de la societat,

economia i política a tota Europa que jan han començat a succeir des de la fi dels noranta, obrint diverses possibilitats per els esdeveniments futurs. D'entre aquests canvis es troba un nou paradigma econòmic (fi de la anomenada *nova economia*, ràpida integració econòmica regional, nou règim de comerç internacional), unes noves estructures de la política internacional (terrorisme de grans dimensions, fi de la guerra freda, nous temes a la política internacional), i les noves dinàmiques socials a Europa (societat risc, moviments antiglobalització, xenofòbia).

La política de suport a la competitivitat

Una qüestió de definició

Quan parlem de la política de suport a la competitivitat, un dels principals problemes és la definició d'aquesta política. Tradicionalment s'ha entès la política de suport a la competitivitat com un conjunt d'accions públiques envers una sèrie d'*inputs* per les empreses, com ara el sistema financer, educatiu, transports, recerca, regulació de companyies, etc. Aquesta visió té l'avantatge de donar una visió directa, clara i funcional de l'acció pública que afecta la competitivitat, tot millorant l'accessibilitat del territori, la disponibilitat de coneixement científic punter, la disponibilitat de finançament per a activitats empresarials (noves i l'expansió d'aquestes), i la disponibilitat de recursos humans adequats als requeriments de les empreses.

Però aquesta visió és també excessivament rígida, ja que entenent que l'acció pública ha de fixar-se en els *inputs*, es tendeix a deixar de banda la dimensió dinàmica i dinamitzadora de tal acció. Introduir una visió dinàmica (i no sols d'*inputs*) és essencial per tal de tenir una visió realista del paral·lel desenvolupament de polítiques públiques i comportament socioeconòmic. Per tant, és important tenir en compte els aspectes socials i culturals profundament imbricats a la natura i dinàmica de la activitat econòmica, i que van més enllà de la estructura visible del sistema politicoeconòmic. Per exemple, tan important és el nombre de laboratoris científics públics que es troben en un territori com la cultura (flexible o burocràtica) que impera dintre d'ells i/o els mecanismes d'incentius individuals i col·lectius a la comunitat científica que hi treba-

lla. És a dir, una visió d'*inputs* no aporta claus suficients per a una acció pública efectiva si aquesta no té en compte la dimensió organitzativa i humana.

Tot plegat, cal reafirmar dues conclusions: en primer lloc, que la competitivitat és un tema complex, en el qual els aspectes estructurals són tan importants com els socials i culturals. En altres paraules, els aspectes formals dels sistemes no es poden considerar separadament de la dinàmica social que els dóna vida. En segon lloc, l'acció pública no pot estar només dirigida a construir sistemes entesos com a estructures formals, sinó també (i principalment) a recolzar dinàmiques socials específiques que afavoreixen la competitivitat entesa des de aquest punt de vista més ample, i no tant com un conjunt d'*inputs*.

Política, quina política?

Tot i tenint en compte els punts enumerats més amunt, es planteja el problema de com podem analitzar la política en suport de la competitivitat, si la competitivitat és un fenomen socioeconòmic tan difícil d'aprehendre?

La figura 1, elaborada per Dirk Messner, posa de relleu el caràcter sistèmic i general de la competitivitat en relació amb la acció pública, i és un interessant punt de partida per contextualitzar l'anàlisi posterior.

Aquesta figura identifica diferents determinants de la competitivitat, relacionant-la amb diferents nivells d'acció social i econòmica. El nivell *meta* correspon a actituds socials, valors i capacitats organitzatives generals d'una societat. Com a tal es tracta de factors bastant difusos i de caràcter general. El nivell *micro* correspon a dinàmiques individuals (d'empreses) o bé col·lectives (sectors industrials, grups d'empreses o aglomeracions territorials).

Des del nostre punt de vista, els nivells *macro* i *meso* són els més rellevants, atès que és aquí on s'articula l'acció pública, i on la capacitat de les instàncies governamentals tenen la possibilitat d'influència més directa.

Figura 1.
Determinants de la competitivitat sistèmica, per Dirk Messner (1997)

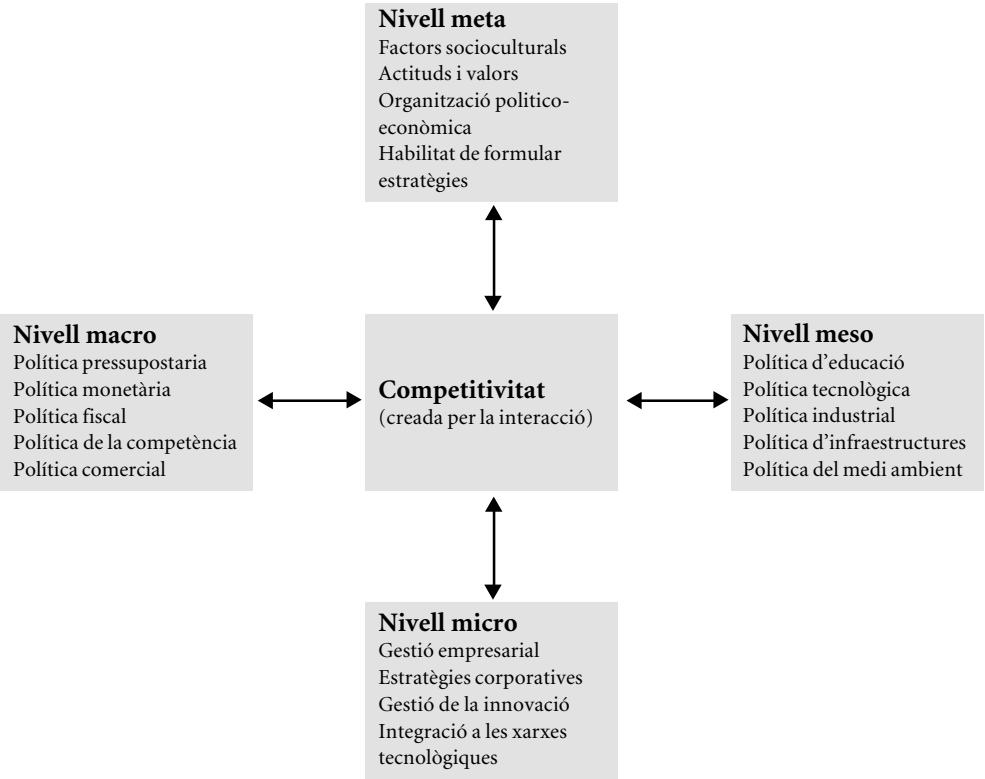

Observant el nivell *macro*, es pot veure que aquest conjunt de polítiques públiques es localitzen a tot l'Estat espanyol i en l'àmbit europeu. Després de la creació de la UEM (Unió Econòmica i Monetària) la responsabilitat de la política monetària ha estat transferida al Banc Central Europeu. La política de la competència és una política on la Unió gaudeix d'un alt nivell de marge d'acció (fonamentalment pel que fa al control d'acords il·legals, abús del poder de mercat, control de fusions, i prohibició a les ajudes estatals). Quasi es pot dir el mateix sobre la política comercial, on la Comissió gaudeix de competències exclusives en la política comuna duanera, i competències compartides pel que fa als *nous temes* (*new trade issues*) com ara la regulació i liberalització dels *serveis* i *drets de la propietat intel·lectual* al comerç internacional. Les

úniques polítiques públiques que encara estan ubicades estrictament en la competència estatal són la política pressupostària i la política fiscal.

El nivell *meso* és potser el més interessant. No tant perquè contempla àrees d'acció pública importants respecte a l'economia del coneixement[1], sinó també perquè es tracta d'àrees on l'acció pública a un nivell no exclou l'acció a un altre nivell. És a dir, la política tecnològica es troba tant a nivell de la Unió Europea com a nivell estatal, i a nivell regional de comunitat autònoma, simultàniament. Però són justament aquestes línies d'acció pública les que més directament poden incidir a mig termini en la millora de la competitivitat.

Una ullada a Catalunya

En aquesta secció es dóna una ullada a la política de suport a la competitivitat que la Generalitat de Catalunya ha desenvolupat els darrers anys. És important remarcar des d'un començament que no es tracta d'una avaluació, sinó més aviat d'un exercici aproximatiu, un cop d'ull, una radiografia ràpida dels trets més rellevants de l'actual política catalana de la competitivitat[2] .

Accions públiques a nivell *meso*

Donat l'actual marc de competències polítiques definides a l'Estatut d'Autonomia de Catalunya i donada la ràpida integració Europea, és clar que la Generalitat de Catalunya gaudeix de capacitat d'acció pública essencialment dintre del nivell *meso*, definit per la figura 1.

1. Vegeu la nota al peu número 3.

2. Normalment, una avaluació s'entén com el resultat d'un estudi acurat i sistemàtic basat en un ample treball empíric (fonamentat principalment en dades de primera font obtingudes independentment) i una sòlida plataforma metodològica. L'estudi que es presenta a continuació no arriba a assolir cap d'aquests requisits, i per tant, s'ha de entendre com una mera aproximació als esdeveniments políticoadministratius en aquest camp des d'un punt de vista general.

Per altra banda, les especificitats socioculturals i econòmiques de Catalunya fan que l'acció pública per part de la Generalitat de Catalunya tingui capacitat d'incidir en les dinàmiques que es troben en l'àmbit *meta* (valors, actituds, etc.), i en les dinàmiques en el camp *micro* (capacitat de gestió de l'empresa).

En aquest article entendrem, doncs, la política de suport a la competitivitat com una política horitzontal, de tipus paraigua, que aplega sota l'objectiu de millorar la posició competitiva de la economia catalana tot un conjunt de polítiques i accions públiques de gran diversitat, ja que s'insereixen en diverses àrees funcionals d'acció pública, fonamentalment operant a nivell *meso*.

Aquest article es centra en les tres primeres àrees definides a la figura 1, és a dir:

Política educativa: generació del capital humà
Política científicotecnològica: generació i difusió del coneixement tècnic
Política industrial: recolzament de la dinàmica industrial i productiva

Les subseccions següents faran una breu presentació de les novetats de la acció pública a la fi de la dècada dels noranta a Catalunya.

Política educativa

El nivell educatiu d'una societat sempre ha estat una variable fonamental en la consecució del progrés social i econòmic. No obstant, amb l'esdeveniment de l'economia i societat del coneixement[3] , aquest paper és posa encara més de relleu.

3. L'economia del coneixement és un concepte que s'ha desenvolupat als anys noranta, i que parteix de la base que el coneixement ha esdevingut el factor de producció més important a les economies capitalistes avançades, més enllà dels factors clàssics com el preu de la mà d'obra i del capital. Aquest concepte s'ha estès també a *la societat del coneixement*, i més recentment a *l'economia de l'aprenentatge* (on el coneixement s'ha de combinar amb flexibilitat organitzativa i individual amb un constant aprenentatge, com el mecanisme més idoni per a l'adaptabilitat).

Educació primària i secundària

La política educativa a Catalunya ha experimentat importants transformacions a la dècada dels noranta. Una de les més importants ha estat la quasi completa reestructuració del pla general d'estudis amb la creació de l'educació secundària obligatòria (ESO) dels 12 a els 16 anys, amb un nou batxillerat (més curt que abans, des dels 16 als 18 anys), i amb importants transformacions en l'àmbit de l'educació primària dels 6 als 12 anys. Entre els objectius principals d'aquesta reforma es troba la intenció d'introduir més flexibilitat al contingut dels estudis i més atenció individualitzada als estudiants.

Un altre pilar de la política educativa a Catalunya a començament de la primera dècada dels 2000 és el programa *Educació 2000-2004*, sens dubte un punt de referència estratègic per a les accions de govern en aquest camp. El programa "pretén avançar en la instauració d'una nova cultura socioeducativa (...) a Catalunya (...), que prioritza l'educació com la forma del progrés personal i col·lectiu". Els punts més interessants són:

- Els centres docents han de elaborar un pla estratègic docent plurianual, com a eina de gestió i de definició dels objectius i prioritats docents.
- Reforçament de les competències del professorat. Aquí s'enumeren molts aspectes referits a la situació laboral dels professors. Un dels punts cardinals és la millora de la formació continuada del cos docent.
- Impuls profund a la formació professional.
- Impuls a l'ensenyament de llengües estrangeres i a l'educació artística.
- Increment del nombre d'ordinadors als centres educatius.
- Introducció de mecanismes d'avaluació de la qualitat educativa als centres.

Moltes d'aquestes iniciatives coincideixen amb la pràctica similar a diferents països europeus, i amb l'atenció que la política educativa ha rebut a la fi dels noranta, en relació a diversos aspectes (educació i valors cívics, educació i integració social, progrés social, etc.), d'entre ells es troba també la qüestió de l'educació com a element

cabdal en el progrés econòmic i en la posició competitiva del teixit productiu, és a dir, l'educació com a vehicle en la generació del capital humà.

Educació superior (universitària)

La Llei de reforma universitària, aprovada el 1983 va ser un punt important de reforma del món universitari pocs anys després de la transició democràtica. L'any 2000, però, s'ha iniciat el procés legislatiu per a una nova reforma, amb el projecte de *Ley orgánica de universidades*. Aquesta llei ha generat un intens debat sobre el futur de les universitats a Espanya, i també a Catalunya. Els objectius són millorar la qualitat del sistema (amb avaluacions i acreditacions), millora de la qualitat del professorat (mecanisme de selecció més obert i competitiu), millora de la qualitat de gestió (noves estructures i competències) i millora de la qualitat de recerca (nou sistema d'incentius per a la recerca).

L'informe *Per un nou model d'Universitat* presentat el març de 2001 per la Comissió de reflexió sobre el futur de l'àmbit universitari català, ha definit un conjunt de principis per a una òptima transformació: autonomia universitària, responsabilitat social, participació, competència entre les universitats, diversitat i flexibilitat. Les conclusions assenyalen breument la necessitat de crear un marc legal flexible.

A Catalunya la nova llei va generar tensions polítiques sobre el nivell competencial adequat, on el govern de Catalunya aspira a una transferència completa de competències legals en aquest àmbit.

Política científicotecnològica

Des que l'any 1992 el Tribunal Constitucional va posar punt i final al contenciós polític sobre el traspàs de competències i recursos financers de l'Estat espanyol a Catalunya en l'àmbit de recerca científica (*Ley de ciencia*, 1986), la Generalitat va començar a desenvolupar una política científica i tecnològica com a tal. Malgrat el retard que aquesta paràlisi va suposar, les iniciatives governamentals s'han desenvo-

lupat al llarg dels noranta al voltant de tres eixos: creació de coneixement (plans de recerca), creació de ponts entre les empreses i els centres de recerca, i articulació institucional del sistema.

Pel que fa a la creació de coneixement i a la creació de ponts recerca-indústria, l'instrument cabdal de l'acció de la Generalitat és el *Pla de recerca*, mitjançant el qual s'atorguen ajuts a projectes de recerca científica conduïts per organitzacions catalanes (empreses com centres públics o privats de recerca), i a dotació d'infraestructura científica (instrumental i creació/recolzament de centres). La idea és desenvolupar el coneixement científic i la seva final aplicació als processos productius. Fins a aquesta data hi ha hagut tres plans multianuals de recerca: I Pla (1993-1996), II Pla (1997-2000) i el III Pla (2001-2004). Encara que el document que defineix el nou pla no especifica les quantitats econòmiques per a cada partida pressupostària, a primera vista sembla que s'ha posat més èmfasi en els programés de caràcter horitzontal, com ara la formació d'investigadors, suport a infraestructures i esforç per establir ponts entre recerca i empreses.

L'articulació general del sistema ha estat també una de les línies d'acció política més clares als noranta. La creació de l'IRTA, l'LGAI, l'Institut Català de Tecnologia, el Parc Tecnològic del Vallès, etc. (amb els seus objectius de servei i inserció al món productiu, i amb els seus objectius d'autofinançament), així com els acords generals de cooperació entre els centres del CSIC que operen a Catalunya i la Generalitat, són importants punts de l'actual articulació del sistema català.

Política industrial

Fins a l'any 2000, les accions més importants en el si de la política industrial catalana foren els programes de qualitat i d'internacionalització. Ambdós han estat punts de referència importants, amb bons i interessants resultats pel que fa a la dinamització del teixit industrial català i la seva plena incorporació al conjunt de l'economia europea i mundial.

Ara bé, el pas més significatiu i cabdal cap a una política industrial de suport a la competitivitat ha estat el pla d'innovació que s'ha aprovat a començaments de l'any 2000. El pla d'innovació de Catalunya 2001-2004 és sens dubte la línia d'acció pública en l'àmbit *meso* que presenta més potencialitat i elements novedosos en suport de la posició competitiva de les empreses catalanes a un context com és ara Europa i el seu entorn internacional.

Aquest pla té cinc línies estratègiques:

- Gestió de la innovació (desenvolupament de noves metodologies, creació d'un club de consultors i experts, etc.)
- Mercat tecnològic (crear un mercat virtual de tecnologies, fomentar la transferència de tecnologia en el camp transnacional, millorar la gestió del capital intel·lectual, promoció de nous centres tecnològics)
- Esperit emprenedor (desplegar una xarxa de centres d'emprenedoria, crear una comunitat virtual d'emprenedors, captar emprenedors estrangers de base tecnològica, desplegar una xarxa d'inversors privats)
- Digitalització de les empreses (crear un centre de promoció i implantació d'estratègies de les tecnologies de la informació i comunicació, diagnosi i estratègies sectorials, sensibilitzar les empreses)
- Manufactura i logística (difondre eines de gestió de producció flexible, crear una base de dades de proveïdors logístics, facilitar aliances estratègiques internacionals, promocionar centres d'expertesa en producció i logística avançada)

Amb aquest pla, la política industrial catalana disposa per primera vegada d'un conjunt d'objectius i línies d'acció adients per tal d'impulsar les capacitats i competències de les empreses catalanes en un entorn tecnològic i comercial constantment canviant i amb forta competència. Cal, per tant, dotar dels recursos econòmics i humans necessaris al CIDEM per tal que pugui portar a bon termini totes les iniciatives contemplades.

Identificant tres tendències recents

Després d'aquesta ràpida ullada a les més recents accions públiques catalanes de suport de la competitivitat, podem reflectir sobre elles i identificar tres tendències generals en els noranta:

1. *Les tensions intergovernamentals* sobre la transferència de competències legals i recursos econòmics de l'Estat a Catalunya sembla que han absorbit molta energia. Això és molt clar en el tema de la Llei de la ciència, i més recentment en la Llei universitària.

2. Als anys noranta hi ha clarament un esforç de renovació en alguns sectors, amb l'èmfasi en la flexibilitat organitzativa i en la qüestió de desenvolupament de les competències individuals i col·lectives com a paràmetre central, tant del sector públic (educació, recerca), com del sector privat (empreses i sectors productius). Noves iniciatives públiques, com ara el programa *Educació 2000-2004* i el recent *Pla d'innovació 2001-2004*, són els exemples més rellevants d'aquesta renovació de l'acció pública catalana.

3. Es pot observar també que l'Administració pública catalana comença a desenvolupar una visió menys compartimental de l'acció pública, en la qual hi ha connexions implícites entre les diferents polítiques públiques al voltant de la competitivitat. Per exemple, en el III Pla de recerca i d'innovació es contemplen accions per reforçar el capital humà (investigadors i emprenedors innovadors), un tema que va molt més enllà dels límits estrictes de la política educativa.

Són aquestes iniciatives i aquestes tendències suficients i adequades per afrontar els reptes del futur?

L'exercici sobre els escenaris de futur de l'Europa del 2010 que es presenta a continuació implica una anàlisi general sobre la política de suport a la competitivitat a Catalunya i els reptes que ha d'afrontar.

Escenaris 2010

Seguint de prop l'exercici d'escenaris de futur que la Comissió Europea va dur a terme el 1999, aquesta secció examinarà quines són les línies més probables de desenvolupament del futur, tenint en compte els darrers esdeveniments polítics i econòmics en l'arena internacional. La visió d'escenaris és interessant, justament perquè posa de relleu la interconnexió entre el canvi econòmic, polític i social, i subratlla que hi ha elements externs i elements interns en el procés de canvi i transformació.

La Comissió va elaborar cinc escenaris de futur per a l'Europa del 2010: mercats triomfants, les cent flors, responsabilitats compartides, societats creatives i veïnatges turbulents. Llegint acuradament cadascun dels cinc escenaris s'arriba a la conclusió que hi ha escenaris on la dinàmica econòmica en termes de creixement, estabilitat i ocupació és molt més propícia per a un entorn que reforça la competitivitat catalana que altres. Aquest exercici ordena aquests cinc escenaris en relació a la seva perspectiva de creixement econòmic i hi presenta primer els que defineixen unes bones perspectives (*Els mercats triomfants* i *Les responsabilitats compartides*), per després introduir-hi els escenaris amb perspectives més dolentes (*Les cent flors*, *Les societats creatives* i *Els veïnatges turbulents*).

Els mercats triomfants

Un escenari que presenta creixement econòmic és l'escenari 1 *Els mercats triomfants*. Aquest escenari parteix de la base de canvis importants pel que fa a actituds socials i a la relació entre el món públic i privat. En línia amb l'Europa i els EUA dels anys vuitanta, sembla que al 2010 hi hauria un ressorgiment dels valors individuals, de l'eficiència de mercat i de la importància de reducció del sector públic. Tot plegat suposant en aquest escenari que Europa hagi decidit abandonar l'anomenat *model europeu*, assumint una visió més liberal i oberta de la relació entre Estat-societat-mercat, com als EUA. Tot això està combinat amb una forta expansió econòmica en la qual el paper de les noves tecnologies és una important dinamo. En termes de la política en suport de la competitivitat, aquest escenari contempla una forta reducció

de l'acció pública en tots els àmbits, i per tant també pel que fa a educació, recerca i indústria. En aquest escenari de forta competència dels mercats internacionals, dominat pels sectors de tecnologia avançada, i en absència d'una acció pública per recolzar els *inputs* i la dinàmica propis de la indústria, cal esperar una forta pressió a les economies en què els sectors industrials tradicionals i de serveis estan caracteritzats per una baixa i mitja intensitat tecnològica, com ara a Catalunya. En aquest context una millora de la competitivitat només es podria concebre des de la base de l'acceptació generalitzada de disminuir els costos de producció, sobretot de mà d'obra. De totes maneres, això només seria una resposta amb curt efecte, si no és acompanyada d'un creixement paral·lel de la productivitat. I fins i tot es podria dir que seria una opció poc realista, donat el context de forta internacionalització que presenta aquest escenari. Un altre aspecte interessant d'*Els mercats triomfants* és que una combinació de forta competència i de forta internacionalització possiblement pot portar a una dinàmica industrial caracteritzada per fortes i grans fusions d'empreses en l'àmbit internacional i fins i tot global. En aquesta situació, el teixit industrial català podria viure una important transformació, ja que la forta composició de petites i mitjanes empreses pot estar subjecte a estratègies de fusions i adquisicions de grans companyies, la qual cosa transformaria notablement el panorama de la propietat industrial catalana. Per tant, en aquest escenari es pot considerar la possibilitat d'un teixit català fortament integrat als mercats internacionals, no per estratègia pròpia, sinó més aviat per una dinàmica de forta concentració de la propietat industrial on el capital no-domèstic juga un paper central. Donada la situació en què la intervenció pública es veu fortament reduïda, cal pensar que l'únic mecanisme viable per una política en suport a la competitivitat és la política de la competència. És a dir, l'acció pública dirigida a controlar les accions de les empreses en termes d'acords horitzontals i verticals, abús de poder monopolístic, i el control *ex-ante* de fusions, que ara per ara estan dividides entre la Unió Europea i l'Estat espanyol.

Les responsabilitats compartides

El panorama que presenta l'escenari 3 *Les responsabilitats compartides*, d'estabilitat econòmica, de reforma del sector públic, d'ampli consens social, de ràpid desenvo-

lupament tecnològic i de la globalització avançant amb una forta institucionalització internacional, sembla un marc positiu i estable per al creixement econòmic. Aquest és un escenari de relativa harmonia, sobretot pel que fa a la divisió de l'esfera d'acció pública i privada. Un dels trets més notables d'aquest escenari és la reforma de l'administració pública cap a una interessant modernització i reconceptualització del seu paper com a mediatitzadora de dinàmiques socials i econòmiques basada en uns principis de subsidiarietat i d'activa participació ciutadana en la presa de decisions més enllà dels mecanismes representatius convencionals. Pel que fa a l'economia, aquest escenari presenta una situació d'estabilitat i de relativa poca pressió competitiva dels mercats exteriors, malgrat els acords internacionals. Interessant és l'augment de la inversió estrangera al conjunt d'Europa, incidint a Catalunya d'una manera menys dramàtica que a l'escenari anterior. Per tant, un escenari de continuïtat en el qual la posició competitiva de l'economia catalana no experimentaria pressions fortes des de l'inici d'aquest període, atès que el context intern i extern té a grans trets unes característiques d'estabilitat i creixement positiu. Sobre aquesta base, les recents iniciatives de política pública catalana no haurien de transformar-se de forma significativa, ja que estan en la línia adequada. Per tant, els resultats tangibles de las dinàmiques que hi generen haurien de ser fàcilment reconeixibles, per exemple, creixement significatiu de noves petites empreses de mitja/alta tecnologia, consolidació internacional d'empreses catalanes a sectors clau (per exemple en química avançada), o un alt creixement de l'índex agregat de productivitat.

En els altres tres escenaris restants, el de *Les cent flors*, el de *Les societats creatives* i el d'*Els veïnatges turbulents*, les prospectives de creixement econòmic són negatives.

Les cent flors

A l'escenari 2 *Les cent flors* la incapacitat de reforma del sector públic fa que aquest sector es torni gradualment irrellevant paral·lelament a la forta dinàmica social i econòmica. Aquest escenari preveu una forta oposició als avenços de la biotecnologia, però un fort recolzament social a les tecnologies de la informació i comunicació (TIC). És aquí on el creixement econòmic es podria fonamentar, però aquest escena-

ri preveu un decreixement econòmic, potser reconeixent l'actual *paradoxa de les TIC* on no s'ha pogut observar cap creixement de la productivitat associat a l'ús d'aquestes tecnologies al llarg dels noranta. A *Les cent flors* es preveu un ressorgiment de dinàmiques socials a petita escala (veïnats, col·lectius específics) i una forta tendència a descentralitzar tant l'administració pública com les estructures organitzatives de les empreses. Cap d'aquestes dues dinàmiques seria capaç d'augmentar la productivitat. Ni tant sols pel que fa a una major flexibilitat del mercat de treball, ni per la relativa estabilitat macroeconòmica. Malgrat les perspectives de creixement negatiu que explícitament s'assumeixen a l'escenari, és possible que els trets generals fossin positius pel que fa a la posició competitiva del conjunt de l'economia catalana. Això perquè la combinació de una major flexibilitat al mercat de treball i d'estructures organitzatives (si es combina amb augment de les competències professionals dels individus i de les empreses), de l'estabilitat macroeconòmica (baixa pressió inflacionista, consolidació de l'euro, que és el mercat principal de l'economia catalana), i de massiva utilització de les TIC (especialment amb el seu efecte positiu sobre la gestió empresarial), podrien ser punts positius per a una economia com la catalana caracteritzada per una relativa diversitat sectorial, per una estructura de propietat dominada per petites empreses, i per una gran presència de sectors de mitja i baixa intensitat tecnològica. Per altra banda, si les actituds socials positives sobre petits grups (veïnat, col·lectius a petita escala) es consolidessin, podrien recolzar de manera important la cultura empresarial, que és un aspecte cabdal per al sosteniment de les economies capitalistes avançades.

Les societats creatives

L'escenari 4 *Les societats creatives* anticipa també un baix creixement econòmic. En aquest escenari hi ha un canvi important de la cultura pel que fa als valors de realització personal en contra de la racionalitat econòmica. Aquest escenari preveu que aquests dos valors s'entenen en termes de dicotomia insuperable, donat que la recerca d'un espai individual rebutja l'activitat econòmica privada i genera mecanismes de fort partenariat públic-privat. Aquesta és una visió fortament intervencionista, en la qual l'acció privada i la política econòmica són supeditades a interessos col·lectius

definits centralment, normalment relacionats amb l'objectiu d'una forta protecció del medi ambient i amb valors postmaterialistes. En aquest escenari sembla que el desenvolupament econòmic perd notablement la seva posició central com a objectiu col·lectiu de les societats, contraposat a les noves aspiracions socials de realització personal. En aquest context, difícilment comprensible i òbviament antieconòmic, hi ha la possibilitat que la política de suport de competitivitat fos abandonada per irrellevant enfront d'altres polítiques. Concebre que la creativitat humana s'oposa a la dinàmica capitalista de processos de producció, qüestiona no ja totes les teories de creixement econòmic, sinó també la realitat i la història del segle XX. La sostenibilitat d'aquest projecte social és molt feble, donat que s'ha desprioritzat la seva base material principal: el creixement econòmic com un instrument central per aconseguir el progrés social col·lectiu. Malgrat això, l'aflorament de processos creatius a tots els nivells pot suposar un relatiu desenvolupament a diversos sectors, sobretot als sectors d'alta tecnologia i als sectors serveis. Al sector d'alta tecnologia perquè la recerca i els processos inventius estan fortament relacionats amb la creativitat personal, que troba en aquest escenari una especial rellevància; i als sectors serveis, perquè la realització personal i la creativitat es transformen en més interès per l'oci de tota mena, cosa que es reflecteix en un desenvolupament de l'oferta cultural, de viatges, de restauració etc., un sector que dóna treball a molta mà d'obra poc qualificada. De totes maneres, aquest escenari no beneficia Catalunya en termes generals. Malgrat que la creativitat pot donar empenta als sectors de baixa i mitjana tecnologia, i a un subsector específic del sector serveis, aquesta dinàmica no és prou forta per portar endavant una dinàmica determinada per millorar la productivitat. I aquesta millora de la productivitat és absolutament essencial per a la millora de la posició competitiva de Catalunya al conjunt de la Unió Europea.

Els veïnatges turbulents

Finalment, pel que fa a l'escenari *Els veïnatges turbulents*, aquest planteja canvis molt importants amb clars trets d'inestabilitat a quasi tots els fronts. L'impacte d'aquest escenari en la posició competitiva de Catalunya és difícil de preveure, bàsicament perquè és un escenari en què la inestabilitat és generalitzada i en el qual,

per tant, hi ha un alt grau d'incertesa. La forta desacceleració del creixement econòmic que Europa pateix en aquest escenari tindria un fort ressò a Catalunya, donada la forta integració de la producció catalana als mercats europeus. Tanmateix, la forta inestabilitat econòmica que els altres mercats internacionals pateixen, i la notable reducció dels esforços diplomàtics per tal de generar un clima obert i òptim per al comerç internacional, serien dos importants factors que definirien la ràpida pèrdua del creixement econòmic a Catalunya. Es prou conegut que en temps d'inestabilitat econòmica els inversors de capital redirigeixen les seves estratègies cap a valors més segurs, com la propietat immobiliària o carteres amb una forta composició de valors fixos (obligacions). Això vol dir una relativa descapitalització a sectors i iniciatives que es perceben amb més risc, i una relativa baixada del volum de capital a la borsa (amb els valors amb més volatilitat). Per tant, aquesta ràpida descapitalització en els sectors productius més importants, com ara l'industrial i el de serveis, porta conseqüències molt negatives per al creixement. Les empreses troben dificultats per finançar possibles expansions. Simultàniament, la forta inestabilitat al tema de treballadors porta a mantenir una actitud de cautela i reserva pel que fa a l'ampliació de plantilla i pel que fa a les iniciatives de les empreses per a la qualificació i educació contínua del seu personal. Tot això ve acompanyat per una notable disminució del consum privat, que ni tan sols les clares polítiques expansionistes (tot i desafiant els límits del pacte d'estabilitat de Maastricht) aconsegueixen millorar. L'impacte d'aquesta situació és especialment virulent a Catalunya. La forta composició de petites empreses fa que l'estructura industrial sigui més sensible a aquestes tendències, principalment pel que fa a la pèrdua de mercat. De totes maneres, hi ha una possibilitat que Catalunya no surti tan malparada d'aquesta situació. Les petites empreses familiars de Catalunya han tingut tradicionalment la tendència a no endeutar-se massa, és a dir, una forta tendència a l'autofinançament. Això vol dir que la manca de capital desitjós d'invertir, o les dificultats del sector financer en general, poden no tenir una incidència tan immediatament negativa. Si l'escenari 5 d'*Els veïnatges turbulents* no té una llarga durada, les empreses catalanes que comptessin amb sòlids recursos financers propis podrien sobreviure bé a curt i mig termini.

Els canvis paradigmàtics a la fi dels noranta

Des del meu punt de vista la fi dels anys noranta ha portat uns importants canvis paradigmàtics que poden tenir incidència en la definició de la Catalunya i l'Europa del 2010.

Quins trets caracteritzen aquests canvis, i quina ruptura hi ha amb la resta dels "feliços anys noranta"? Per donar resposta a això analitzarem tres dimensions: els trets de l'economia internacional, la nova dinàmica de la política internacional, i els nous valors que estan emergint en la societat internacional.

Economia internacional

Els analistes econòmics coincideixen a parlar al 2001 del començament d'una recessió econòmica als EUA (o si més no, d'una forta desacceleració que pot conduir vers una recessió), així com d'importants dificultats econòmiques al Japó. Malgrat les repetides intervencions de la Reserva Federal americana al llarg de tot el 2001 baixant els tipus d'interès, s'ha aconseguit redreçar la caiguda de l'índex de creixement econòmic. Aquesta forta intervenció des de la política monetària es combinarà amb una relativa expansió de la política fiscal, quan les reduccions d'impostos del govern Bush es facin efectives.

Pel que fa a Europa, i més específicament a la zona euro, les expectatives de creixement s'han reduït des del mes de setembre. Diversos analistes coincideixen en assenyalar que l'economia europea és forta i sana, però les previsions del creixement del PNB pel 2002 són avui del 1,5%, contrastant amb el 2,2% d'abans de l'atac al World Trade Centre. L'anomenat "pacte d'estabilitat" limita de forma notable el marge d'acció de la política pressupostària en prohibir dèficits públics més enllà del 3% del PNB. Per altra banda, el Banc Central Europeu haurà de tenir una política cauta però possiblement activa tot reduint els tipus a la zona Euro si en els propers mesos sorgeixen pressions inflacionistes.

Aquesta inestabilitat va començar ja a la primavera de l'any 2000, quan els índexs dels

mercats borsaris de noves empreses d'alta tecnologia van caure espectacularment, especialment al Nasdaq. Aquest va ser potser el primer símptoma de que l'anomenada "nova economia" estava arribant a la seva fi (parcialment al menys). La "nova economia" generalitzà als anys noranta la idea que les noves tecnologies, la globalització i l'estabilitat *macro*-econòmica suposaven un nou paradigma econòmic en el qual les normes de la "vella economia" ja no eren vàlides. Entre altres coses, la nova economia suposava la desaparició dels cicles econòmics, l'imparable i infal·lible avenç de les empreses d'alta tecnologia en un context d'economia oberta i globalitzada, i sobretot, un creixement econòmic permanent deslligat de la problemàtica de l'atur i la inflació. Amb les baixes perspectives de creixement de les economies americana i europea a la fi del 2001, els mites de la nova economia han caigut ràpidament. Els cicles existeixen, i les noves tecnologies no són l'únic paràmetre de creixement. Malgrat que la majoria dels economistes declaren morta i enterrada la nova economia, n'hi ha d'altres que suggereixen que aquesta encara té elements vàlids (fonamentalment pel que fa a la qüestió d'incloure les noves tecnologies en la mesura de la productivitat).

Un dels llegats més importants dels anys noranta és la globalització econòmica, entesa no solament com una mera liberalització dels mercats de béns i capital, sinó també com la creixent institucionalització dels marcs mundials per la governança de l'economia. En aquest darrer aspecte, cal remarcar la importància de la creació de l'OMC (Organització Mundial del Comerç) com a consolidació organitzativa de les rondes de negociació del GATT. La Xina acaba de negociar la seva entrada a l'OMC, i Rússia n'està ultimant les negociacions, la qual cosa és un element de gran rellevància per a l'economia internacional. D'altra banda, al llarg dels anys noranta es varen firmar nous acords de comerç internacional sobre temes com drets de la propietat intel·lectual i el sector serveis, ambdós centrals pel que fa a l'estructura de comerç internacional, però encara amb molts punts oberts (especialment pel que fa al primer). També cal recordar que els anys noranta foren els anys de consolidació de les reunions d'alt nivell del G8, o la dècada en què es van desenvolupar i consolidar nous acords de comerç regional com el NAFTA o el Mercosur.

La inestabilitat econòmica des del 2001 pot suposar que aquests marcs institucionalitzats de cooperació en el camp econòmic visquin importants dificultats. Això no

significa que els fluxos de comerç internacional s'aturin o disminueixin com a tals. Significa més aviat que les possibilitats d'establir acords i solucions multilaterals als problemes que aquests fluxos sempre plantegen poden ser menors. És a dir, que els mecanismes unilaterals o bilaterals siguin preferits als multilaterals, amb el seu corresponent impacte sobre les economies menys afavorides.

La fallida ronda de negociacions de Seattle (desembre 1999), va deixar molts punts sense resoldre en el si de l'estructura del comerç internacional. La reunió ministerial del novembre del 2001 a Doha (Qatar) va precisament iniciar una nova ronda de negociacions. Els esforços diplomàtics d'aquests dies (principalment del president de l'OMC, el Sr. Moore) van encaminades a posar de relleu més que mai la importància d'arribar durant els propers anys a acords amplis que garanteixin l'estabilitat global i l'obertura dels mercats (principalment dels països desenvolupats). Però l'actual situació d'inestabilitat econòmica i política pot influir negativament en els esperits de voluntat negociadora.

Tot això es troba en un context on el moviment antiglobalització ha avançat fortament en els darrers anys (des del 2000). La protesta és poc clara, per contradictòria. Per una banda es critica la desigualtat econòmica mundial i la misèria en els països pobres, per altra banda no es vol avançar en l'obertura dels mercats internacionals ni en els mecanismes de governança mundial d'aquesta (com ara l'OMC), que són els que justament poden incidir-hi positivament.

Política internacional

Si els canvis a l'economia internacional han estat clars i contundents els darrers dos anys, la política internacional va transformar-se profundament l'11 de setembre del 2001.

L'atac terrorista als EUA va trencar amb tota una dècada d'estabilitat política des del final de la guerra freda (1989). Les seves conseqüències són ara per ara poc clares, en termes del nou paper dels EUA a nivell mundial, l'equilibri regional a l'Orient Mitjà i a Àsia Central, i la nova dimensió de seguretat a nivell global.

Aquest atac va tenir dos aspectes insòlits. En primer lloc, mai un atac terrorista a un país occidental havia tingut una dimensió tan gran, amb tantes pèrdues de vides humanes civils. En segon lloc, els EUA mai havien experimentat un atac en el seu propi territori nacional continental (Pearl Harbour es troba a l'Oceà Pacífic i era una base militar).

Però per damunt de tot, pel que fa a l'ordre polític internacional aquest atac terrorista té dues possibles conseqüències. En primer lloc, tot el concepte de seguretat s'ha de repensar. Tradicionalment l'articulació de la defensa nacional es basa sobre la idea d'un enemic extern i clarament identificable que ataca o amenaça. La qüestió de la seguretat interna és una tasca diferent, basada en la idea de llei i ordre (policia i sistema judicial) i en protegir l'estabilitat interna (serveis d'intel·ligència que controlen grups extremistes nacionals). Amb aquest atac, la línia divisòria entre seguretat interna i externa queda poc clara. És per això que les iniciatives de donar més capacitat d'acció als serveis secrets nacionals ha estat un tema de debat polític a tot arreu, amb la por que la capacitat de control democràtica es vegi reduïda.

Una segona conseqüència de l'atac terrorista a l'ordre internacional és la seva dimensió religiosa i cultural. Durant la guerra freda, la dimensió de conflicte estava basada en ideologies oposades: dos sistemes polítics i econòmics diametralment diferents confrontats per les seves ambicions d'expansió i de mútua desconfiança. Amb el terrorisme fonamentalista islàmic, la qüestió religiosa i cultural es troba en el primer pla, i és molt més difícil de tractar donada l'alta dimensió d'identitat i de sensibilitat que comporta. Huntington, en el seu llibre *The Clash of Civilizations* va preveure justament aquesta accentuació de la dimensió religiosa-cultural en la política internacional. Malauradament, ho fa en termes molt pessimistes i té el defecte de presentar-hi les diferents civilitzacions en termes molt poc matisats. Aquest és justament el risc més gran que suposen l'atac a Nova York i Washington, i les subseqüents represàlies americanes a Afganistan: una radicalització del món musulmà i del món cristià/occidental, on les posicions moderades (com ara les de Pakistan, Aràbia Saudita, Egipte i Jordània) es veuen presoneres i incapaces de mantenir l'estabilitat en la qual han participat tan activament durant els darrers 15 anys.

Tot això també ha tingut un efecte menys visible, però igualment important: el reforçament del paradigma "realista" a la política exterior dels EUA, on els aspectes de seguretat nacional, entesos com a seguretat basada en capacitat d'acció militar, es sobreposen a qualsevol altre tema, com ara el creixement econòmic o la cooperació internacional.

Nous valors i dinàmiques socials

Totes aquestes transformacions polítiques i econòmiques dels darrers dos anys han estat combinades amb l'aparició de nous valors i dinàmiques socials, que cal resumir breument.

Creixement de les ONG. Al llarg dels anys noranta s'ha produït un creixement important de les organitzacions no governamentals de tot tipus: d'interès econòmic i social, *grass root movements*, veïnals, caritatives... Sembla que la societat civil ha estat dinamitzada mostrant una gran capacitat d'iniciativa i de mobilització. L'ús massiu de les tecnologies de la informació i comunicació és un factor a tenir en compte en aquest sentit.

Moviments antiglobalització. Els carrers de Seattle van experimentar una autèntica batalla campal entre manifestants i policia local just abans de la reunió ministerial de l'OMC que havia d'inaugurar la fallida ronda del mil·lenni. Malauradament, sembla que aquest tipus de disturbis s'han convertit en pràctica habitual (Göteborg, Gènova, Barcelona). La violència dels manifestants va ser replicada per la policia, en una espiral de por i provocacions que va dominar durant hores. Els moviments anti-globalització van perdre la seva innocència. Més que grups d'interès, aquests grups són el que s'anomena *grass root movements* (moviments socials de base), caracteritzats per una estructura organitzativa molt dèbil, pocs recursos econòmics, accions de tipus *ad-hoc* (més que campanyes de llarga durada), i una dinàmica *bottom-up*, amb el que això suposa en termes d'inconsistència d'arguments/objectius i en termes d'ampla capacitat de mobilització. El moviment Attac és potser el més representatiu en aquest sentit. No ens detindrem aquí a analitzar-ne els arguments ni la composició. Cal només dir que Attac ha experimentat un creixement extraordinari en els darrers dos

anys, i que aquest és el resultat de la insatisfacció popular vers els efectes de la globalització.

Xenofòbia a Europa. Sembla que a molts europeus els resulta refutable la idea d'una societat multicultural. Les clares tendències xenòfobes i racistes a Europa des de mitjans/finals dels noranta s'han consolidat en molts casos en el discurs polític de nous i vells partits, com ara a Àustria, Dinamarca, França, Alemanya i Bèlgica. El discurs xenòfob es troba a tots els països europeus, independentment que s'hagi articulat políticament o no. L'actitud negativa en contra dels estrangers, particularment contra els immigrants d'origen musulmà i no-occidental, és malauradament una clau important a les nostres societats. Els processos d'exclusió social han tingut a vegades casos dramàtics (com El Ejido), i a vegades simplement s'han trobat en el dia a dia (els mitjans de comunicació a Dinamarca).

Societat de risc. Amb aquest concepte, desenvolupat per el sociòleg alemany Ulrich Beck, s'entén la nova dinàmica de les societats capitalistes avançades on es prioritzen els valors de disminució de risc de salut i medi ambient. Aquesta és una resposta social clarament postmaterialista i postmoderna, en la qual hi ha un procés d'autoreflexió en què l'objectiu de producció econòmica i benestar material perd la seva posició central. És a dir, en la societat de risc és més important tenir un control de substàncies químiques en els productes alimentaris, que la possibilitat de produir més a baixos preus. És a través de la idea que vivim en una societat de risc que podem entendre el procés de fort rebuig social als productes transgènics (Organismes Modificats Genèticament, OMG) i a una forta consciència mediambiental.

Recomanacions per a una acció pública en suport de la competitivitat a la primera dècada dels 2000

Aquesta secció desenvolupa unes recomanacions esquemàtiques en relació a les tendències vinents. En primer lloc, es presenten unes recomanacions generals, i a continuació unes recomanacions més específiques per a la política educativa, de recerca i industrial.

Línies generals d'acció pública a Catalunya

La competitivitat de l'economia catalana s'ha de basar en la capacitat d'explotar òptimament les seves competències individuals i col·lectives, i en la capacitat de desenvolupar mecanismes per a millorar l'adaptació i flexibilitat organitzativa.

Elements que s'haurien de desenvolupar:

Necessitat de desenvolupar una visió de conjunt de l'acció pública en suport de la competitivitat: posar explícitament les complementarietats i els efectes sinergètics de les diverses línies d'acció (política educativa, de recerca i industrial), cercant de desenvolupar intensament aquests punts sinergètics, mitjançant uns objectius comuns.

Mobilitzar més obertament les xarxes d'actors privats i públics al voltant de les polítiques públiques i de la visió general sobre la competitivitat. Aquesta mobilització s'hauria de veure com la necessitat d'introduir mecanismes de participació democràtica i deliberació política que reforcin els mecanismes formals de representativitat, al mateix temps que s'evita una visió desenvolupada eminentment per la classe política (partits i administració) sense cap atractiu per a la societat civil i els actors més cabdals.

Cooperació amb ajuntaments i d'altres administracions locals. Alguns ajuntaments catalans estan llençant iniciatives molt interessants (com ara el Pla estratègic de Granollers) en les quals la competitivitat hi té un paper central. Caldria generar mecanismes oberts de debat i d'intercanvi d'experiències locals bo i recolzant les bones pràctiques i donant-les a conèixer amplament a Catalunya.

Generar sinèrgia interdepartamental en el si de l'administració de la Generalitat. Els espais d'acció funcional són importants per a una administració pública, sigui la que sigui. Malauradament, a vegades les barreres institucionals i el proteccionisme competencial dels diferents departaments dificulten una acció pública més decidida per interfuncional. La competitivitat és un tema molt complex que creua horitzontalment moltes àrees sectorials, i en el qual cal generar ponts i estratègies comuns, més que divisions internes.

Política educativa: una revolució pedagògica

Amb el programa "Ensenyament 2000-2004" s'ha produït un pas important pel que fa a la modernització del sistema educatiu a Catalunya.

L'actual situació de creixent incertesa econòmica posa encara més de relleu la importància de desenvolupar un capital humà capaç d'impulsar i ampliar les seves competències, i adaptar-se constantment a noves situacions i contextos de competició internacional. Per tant, ara més que mai, l'acció pública catalana en tema d'educació ha d'experimentar una transició de l'actual enfocament a "l'ensenyament" cap una nova concepció de "l'aprenentatge".

La política educativa catalana necessita una petita revolució. Una revolució en la qual es qüestioni la tradicional perspectiva que l'educació és una transmissió de coneixements des del professor a l'alumne (ensenyament), i on es desenvolupi un nou enfocament en el procés d'aprenentatge. Què significa això? Que s'hauria d'impulsar d'una manera contundent la introducció d'innovacions pedagògiques que estimulin el desenvolupament de les capacitats de raonament autònom dels alumnes i la seva capacitat de donar solucions a problemes complexos, i no, com ara, les capacitats memorístiques i d'absorbiment passiu de coneixements factuals transmesos pel professor. L'educació a Catalunya s'enfoca excessivament vers la transmissió de coneixement als alumnes, i no tant vers la generació de coneixement com a tal. El resultat és que els estudiants són fortament socialitzats a tenir una actitud passiva i d'obediència, seguint estrictament les pautes del contingut expressat pel professor. Una nova pedagogia hauria d'incidir en estimular els estudiants a través de noves formes pedagògiques amb més diàleg i comunicació amb el professor, amb més autonomia per part dels estudiants.

Política de recerca: un nou contracte social per la ciència

Amb els tres plans consecutius de recerca, Catalunya ha apostat definitivament per la ciència i la tecnologia com a mitjans per reforçar les capacitats competitives dels sectors productius i per desenvolupar capital humà en el camp científic.

No obstant això, el paper del finançament públic a la recerca científica és un tema que s'ha estat debatent fortament a tota Europa en els darrers anys, sota l'anomenat "nou contracte social de la ciència". Veus crítiques assenyalen que a Europa es troba massa finançament públic i relativament poc finançament privat de la recerca. Aquest fet ha portat a una reflexió general sobre la necessitat de repensar el paper subsidiari de l'acció pública, evitant la situació en què els diners públics simplement substitueixen les inversions privades que s'haurien fet igualment. Per tant s'ha posat de relleu la necessitat de concebre el finançament públic no com un bé en si mateix, sinó més aviat per la seva capacitat multiplicadora i canalitzadora allà on el finançament privat no arriba. A Catalunya aquesta reflexió es fa encara més necessària si tenim en compte l'existència dels fons europeus (Programa-marc de recerca) i dels fons estatals (Plan Nacional de Investigación), que ja constitueixen una base financera important. Amb altres paraules, cal una reflexió per evitar que a Catalunya hi hagi un excés de finançament públic que desincentivi parcialment fluxos d'inversió privada en aquest àmbit. Dit altrament, cal trobar el "nitxo" apropiat on l'acció pública catalana complementi i no substitueixi la inversió privada, i on no dupliqui tampoc altres fonts de finançament públic.

Cal fer més esforços en la dimensió horitzontal dels plans de recerca, i en la seva funció articuladora del sistema d'innovació a través de la creació i suport més decidit d'institucions pont entre el món de la indústria i de la recerca, aprenent dels casos d'èxit (LGAI) i dels casos en els quals l'èxit ha trigat a arribar (Parc Tecnològic). Per això cal una cooperació fluida i consensuada amb associacions industrials i amb ajuntaments/governs locals.

Política d'innovació: una posició més central

El Pla d'innovació 2001-2004 és un pas significatiu i ben formulat pel que fa als esforços de l'acció pública envers l'articulació del sistema d'innovació català. Donades les seves grans potencialitats, caldria, doncs, atorgar-li una posició més central dins les estratègies globals d'acció de la Generalitat, així com una capacitat d'acció per tal de mobilitzar eficientment actors privats del món de la indústria a través de

xarxes més obertes on l'intercanvi de coneixement i experiències es combini també amb una base de reflexió i de revisió del paper dels actors públics per fomentar la innovació.

Establir mecanismes i fòrums de reflexió comú és cabdal si les ambicions per fomentar la innovació s'han de realitzar. Un d'aquests mecanismes és justament l'exercici de *foresight*, que arreplega sota una clara metodologia l'anàlisi dels esdeveniments futurs i possibles en el camp de la tecnologia i la innovació, per tal d'anticipar-hi les accions individuals i col·lectives més adequades. Moltes regions europees han començat a fer ús d'aquesta eina, que per altra banda estimula l'autoreflexió col·lectiva en aquest camp.

Quadre 1.
Principals tendències de la política en suport de competitivitat en la perspectiva del 2010

1. Els mercats triomfants	2. Les responsabilitats compartides	3. Les cent flors	4. Les societats creatives	5. Els veïnatges turbulents
Creixement econòmic general, però la forta competència internacional d'alta tecnologia posa una gran pressió a l'economia catalana, dominada per sectors industrials tradicionals de baixa i mitjana intensitat tecnològica. Forta concentració de la propietat industrial. La política de la competència no és prou per redirigir aquesta tendència.	Creixement econòmic amb més perspectives per a Catalunya: escenari de continuïtat amb consolidació de les empreses catalanes als mercats europeus, i creixement relatiu. Creixement de la productivitat per la millora organitzativa i tecnològica dels processos productius, recolzada per una acció pública coherent.	Baix creixement econòmic. La descentralitza-ció organitzativa de les empreses i sector públic i les dinàmiques socials a petita escala no aconsegueixen millorar la productivitat. La flexibilitat del mercat de treball, la penetració de les tecnologies de la informació i l'estabilitat macro-econòmica podrien, però, ser punts positius per a la competitivitat de la indústria a Catalunya.	Desacceleració econòmica. La creativitat es contraposa a la producció, i hi ha un context d'inestabilitat econòmica generalitzada. Petita possibilitat que petites empreses d'alta tecnologia i el sector serveis poguessin experimentar un relatiu creixement, justament per la seva natura més creativa.	Desacceleració econòmica amb forta inestabilitat. La ràpida descapitalització als sectors productius i la forta baixada del consum privat tenen un impacte fort a Catalunya, especialment pel que fa a la pèrdua de mercat. Malgrat això, la tradició d'autofinançament de les petites empreses catalanes pot ajudar-les a sobreviure a curt termini.

Bibliografia

Huntington, Samuel P. (1996): *The clash of civilizations and the remaking of world order*. Nova York: Simon & Schuster.

Messner, Dirk (1997): *The network society : economic development and international competitiveness as problems of social governance*. Londres: Frank Cass.

3 La competitivitat empresarial i territorial de Catalunya en l'Europa del 2010

Xavier Castañer*

* Agraeixo sincerament a Montserrat Pinyol el seu suport lingüístic i a Lluís Bonet, Alfons Calderón, Eduard Casajuana, Joan Castan, Francesc Castañer, Lorenzo Giner, Josep Grau, Cristina Marsal, Magda Martí i Joan Roca els seus comentaris a una versió prèvia d'aquest document. Finalment, vull agrair també els comentaris i suggeriments fets per Ricard Ramon en nom de la Fundació Jaume Bofill.

Introducció

Aquest informe planteja les conseqüències que cadascun dels cinc escenaris per a l'Europa del 2010 (European Commission, 1999) poden tenir per a Catalunya en l'àmbit de la competitivitat i el seu foment.

L'informe s'estructura en cinc parts. En la primera part, defineixo el concepte de *competitivitat*, tant en l'àmbit empresarial com territorial. En la segona part, defineixo el terme *polítiques de foment de la competitivitat tant empresarial com territorial* i repasso breument l'evolució d'aquestes polítiques pel que fa a l'acció de la Generalitat de Catalunya durant el període 1979-2001. En el tercer apartat, el nucli de l'informe, descric les conseqüències que cadascun dels cinc escenaris podria comportar per a la competitivitat empresarial i territorial del Principat i l'acció del Govern de la Generalitat de Catalunya en relació amb aquesta en l'horitzó del 2010. El quart apartat sintetitza els trets més característics dels escenaris que es deriven per a la Catalunya del 2010. Finalment, l'informe es clou amb algunes reflexions personals sobre els reptes del futur desenvolupament econòmic de Catalunya.

Què és la competitivitat? Competitivitat empresarial i competitivitat territorial

En l'àmbit economicoempresarial se sol definir el terme *competitivitat* com a posició relativa, és a dir, la posició d'un actor econòmic respecte els seus competidors[1]. Hom empra el terme *competitivitat* per referir-se tant a empreses individuals –*competitivitat empresarial*– com a territoris –*competitivitat territorial* (Boisot, 1990; Porter, 1990; Guerrero, 1995; Puig *et al.*, 1996; Porter, 2000)[2].

La *competitivitat empresarial* és la posició d'una empresa en aquells mercats geogràfics en els quals comercialitza els seus productes o serveis, mesurada a través de la seva quota de vendes en cadascun d'ells (Guerrero, 1995)[3]. Així, en parlar de la *competitivitat empresarial a Catalunya*, em refereixo a la de les empreses localitzades a Catalunya en relació amb les empreses situades a la resta de l'Estat espanyol o en altres estats amb les quals competeixen, sigui en el mercat català, la resta del mercat espanyol o altres mercats. Quan hom parla de les empreses localitzades a Catalunya ens podem referir a dos tipus d'empreses: (1) les empreses amb seu a Catalunya, i (2) les empreses amb centres productius o activitat comercial a Catalunya, que poden o no tenir la seu a Catalunya. A l'efecte d'aquest informe, per *empresa catalana* s'entén l'empresa que té un establiment productiu o comercial a Catalunya.

1. Cal no confondre la *competitivitat* (que és una qualitat d'un actor econòmic) amb la *competència*, que és el grau de rivalitat que existeix entre les empreses presents en un determinat mercat (Guerrero, 1995).

2. Durant els anys noranta i en relació amb l'orientació de les polítiques industrials estatals es va produir un intens debat sobre si era convenient aplicar el terme *competitivitat* als territoris de la mateixa manera que s'aplica a les empreses (Krugman, 1994). El debat es centrava en les conseqüències potencialment negatives que, segons alguns autors com Krugman, l'èmfasi en la competitivitat territorial podia tenir com a justificació del proteccionisme i de les subvencions i ajudes a empreses domèstiques (conegudes com a campions nacionals).

3. El concepte de *competitivitat empresarial* s'associa aquí a la capacitat *actualitzada* de l'empresa de vendre els seus béns, és a dir, al resultat d'aquesta capacitat, més que no pas a la capacitat *futura* de mantenir o augmentar quota de mercat i generar més rendes. Per a una anàlisi de la competitivitat territorial orientada al futur, vegeu Porter, Sachs i Warner (2000).

Mentre que les empreses competeixen per uns determinats clients en un o diversos mercats geogràfics, els territoris, és a dir, les comunitats polítiques que tenen un cert poder o autonomia política, competeixen per atraure activitat econòmica, ja sigui de manera directa a través de la inversió directa estrangera (IDE) que comporta l'establiment d'establiments empresarials i la creació d'ocupació, com de manera indirecta mitjançant l'atracció de recursos humans o infraestructures internacionals. Així, hom pot definir el concepte de *competitivitat territorial* com l'atractiu d'un territori per a l'activitat econòmica en general i la IDE en particular, el qual depèn de factors com la quantitat i qualitat del capital humà i de les infraestructures localitzades en el territori. Conseqüentment, quan em refereixo a la competitivitat de Catalunya com a territori ho faig en relació amb altres regions de l'Estat espanyol (com el País Basc o la Comunitat Autònoma de Madrid) o d'arreu del món (Lombardia, Rhone-Alpes, Baden-Württemberg, els països de l'est d'Europa, el Marroc o els països asiàtics).

Lògicament, existeix una interrelació entre competitivitat empresarial i competitivitat territorial, donat que les empreses (fins i tot les d'internet) es localitzen en aquell territori on poden nodrir-se de determinats recursos per dur a terme llurs activitats (si no és que ho hagin de fer per abastir la demanda local quan els costos de transport són elevats o per motius regulatoris). Per tant, la competitivitat de les empreses ve determinada, a banda de llur estratègia[4], recursos i organització (Porter, 1985; Barney, 1986), per la quantitat, cost, productivitat i qualitat dels recursos materials i humans així com del marc institucional i cultural que el territori on estan localitzades ofereix (Porter, 1990; North, 1990). Inversament, la competitivitat d'un territori depèn de les inversions en el desenvolupament de recursos (sobretot pel que fa a la formació dels treballadors i a la millora dels processos de gestió) que les empreses situades en aquest territori realitzen. La qualitat dels equipaments, la tecnologia de producte, els processos de producció, els recursos humans i la gestió organitzativa de les empreses localitzades en el territori determina en gran part l'atractiu del territori

4. De fet, part de l'estratègia empresarial, consisteix a determinar la naturalesa i la localització de les diferents activitats que l'empresa porta a terme. En el cas de les empreses que s'han internacionalitzat, és a dir, que tenen presència comercial o productiva fora del país d'origen, llur competitivitat també es veu afectada per la quantitat i qualitat dels recursos dels territoris forans on s'han instal·lat.

per a possibles inversors tant domèstics com estrangers pel que suposa possibilitar la contractació de personal capacitat (Saxenian, 1994) i la disponibilitat de proveïdors qualificats (Porter, 1990).

Tanmateix, a més dels recursos del conjunt d'empreses establertes en el territori hi ha altres factors que influeixen en la competitivitat territorial. D'una banda, existeixen recursos i factors d'abast sectorial, com els centres de recerca i associacions sectorials (Best, 1990; Porter, 2000). D'altra banda, ens trobem amb dos tipus de factors pròpiament territorials: per un cantó, l'estoc actual de recursos tangibles i intangibles dels quals disposa un territori (com són els recursos naturals, les infraestructures de trans-

Quadre 1.
Factors determinants de la competitivitat territorial (o de la IDE)

A. Estocs de recursos:
1- Quantitat, cost, productivitat i qualitat dels recursos humans
2- Cobertura, cost i qualitat de les infraestructures de transport (ports, aeroports, xarxa ferroviària i de carreteres) i comunicacions (xarxes de fibra òptica)
3- Recursos naturals (clima, paisatge, petroli, minerals...)
B. Fluxos d'alimentació dels estocs de recursos:
4- Qualitat del sistema d'ensenyament (pel que fa a l'adequació a les necessitats presents i futures del teixit econòmic)
5- Dimensió i qualitat del sistema d'innovació i recerca
6- Grau de protecció mediambiental
C. Actituds, valors i percepcions socials:
7- Actitud social envers l'activitat empresarial
8- Esperit emprenedor, orientació al risc i l'experimentació
9- Valor de l'aprenentatge
10- Qualitat de vida: seguretat i convivència ciutadana, qualitat de l'oferta sanitària, gastronòmica i cultural
11- Solidaritat i protecció social (fiscalitat)
D. Marc institucional, legal, polític i administratiu:
12- Marc regulador estable i respectuós amb la propietat (privada i intel·lectual)
13- Estabilitat política
14- Grau d'intervenció de l'administració en l'activitat econòmica
15- Manca de corrupció política i administrativa
16- Absència de burocràcia administrativa innecessària

port i comunicació, el capital humà, la qualitat de vida i els valors socials) i d'un altre, els sistemes que en el decurs del temps contribueixen en major o menor mesura a l'augment d'aquests estocs, com és el cas del sistema d'ensenyament (primari, professional i universitari), el finançament d'incentius a la recerca, i en general el conjunt de mesures de suport de les diverses administracions públiques que confluïxen en el territori. A més, cada territori presenta un grau diferent d'esperit empresarial, en gran mesura influït per l'actitud social envers l'activitat econòmica i la iniciativa empresarial (Porter, 1990; Filella *et al.*, 1995; Puig *et al.*, 1996). El quadre anterior llista els diferents factors de localització de l'activitat econòmica que es solen esmentar en la literatura (Porter, 2000; Hermosilla, 2001).

Donada la creixent mobilitat dels factors que la liberalització dels diferents mercats suposa, els factors territorials que adquireixen més importància són aquells que són immòbils o difícils d'imitar, com la qualitat de vida, el clima, el paisatge o l'esperit emprenedor.

És important assenyalar que els escenaris *Europa 2010* preparats per la Comissió Europea, i en els quals aquest informe es basa, no fan gaire esment a la situació competitiva de l'economia europea amb relació a altres blocs o àrees comercials (com la North American Free Trade Association o l'Association of South East Asian Nations), sovint limitant-se a comentar el grau esperat de creixement de l'economia europea en el seu conjunt[5]. El lector interessat en l'informe original tampoc no trobarà gaire discussió sobre l'existència de diferencials de competitivitat dins la pròpia Unió Europea (UE), encara que en la majoria dels escenaris es solen esmentar disparitats regionals en termes de renda disponible.

5. Per alguns autors (Porter, 2000) la competitivitat d'un país es mesura per la taxa de creixement de la seva renda per càpita.

Les polítiques de foment de la competitivitat. Definició i evolució a Catalunya

En aquesta secció, primer defineixo el concepte de *polítiques de foment de la competitivitat* i després descric les característiques bàsiques de l'evolució d'aquestes polítiques pel que fa a l'acció de la Generalitat de Catalunya en aquest àmbit des de la recuperació de la democràcia l'any 1978 fins a finals de 2001.

Definició del concepte de *polítiques de foment de la competitivitat*

La política de foment de la competitivitat és una política de recent creació terminològica, si és que es pot parlar pròpiament de tal política com una política integrada, coherent. En realitat, ens trobem amb diferents polítiques que tradicionalment s'han formulat de manera independent i amb la intervenció d'actors diferents, però per a les quals cada vegada més la competitivitat esdevé un dels objectius fonamentals que les motiven si més no en el discurs polític i legal (Guerrero, 1995).

A banda de la política macroeconòmica entesa com el conjunt de les polítiques pressupostària, de tipus de canvi i interès i de rendes (Guerrero, 1995), que s'orienta cap a l'augment de la competitivitat en costos i que fins fa poc ha correspost només als estats, el nucli d'allò que avui es denomina *política de foment de la competitivitat* s'ha anomenat tradicionalment *política industrial*, és a dir, la intervenció directa i indirecta de l'administració sobre el teixit industrial del territori. La política industrial directa es tradueix en la propietat pública d'empreses o grups industrials i en les accions de reconversió i racionalització sectorials, mentre que la política industrial indirecta consisteix en la provisió d'incentius horitzontals al conjunt del teixit empresarial d'un territori, els quals promouen determinades conductes empresarials com l'exportació o la col·laboració interempresarial així com *nous* factors de competitivitat (Guerrero, 1995)[6] com són la recerca i el desenvolupament (R+D), la certificació de productes i processos, el disseny industrial o l'adopció de pràctiques de gestió com la qualitat total.

6. Segons Guerrero (1995) l'única variable competitiva a nivell empresarial és el cost. Citant Canals

Malgrat l'existència de contribucions prèvies (Piore i Sabel, 1984), l'obra de Porter (1990) sobre l'avantatge competitiu de les nacions ha tingut sens dubte un impacte clau en l'emergència i institucionalització de la política de foment de la competitivitat. Segons l'anomenada *teoria del diamant* (Porter, 1990), l'avantatge competitiu de les nacions depèn de quatre factors: : l'existència de recursos territorials de qualitat, de sectors de suport connexes, un alt grau d'exigència i protecció dels consumidors locals, i de rivalitat empresarial a nivell local.

Fruit del debat desencadenat per l'obra de Porter (1990), a inicis dels noranta en alguns àmbits com el comunitari (Bangemann, 1992, 1993; European Commission, 1994), el nord-americà (Senat dels EUA, 1990) i el català (Monitor, 1992; Departament d'Indústria i Energia, 1994), les administracions respectives van adoptar el terme de *política de foment de la competitivitat*, subsumint-hi el conjunt de programes de política industrial ja existents, com els programes de suport a la innovació tecnològica, i afegint-hi alguns de nous com els de la promoció de la qualitat o la col·laboració interempresarial, en especial, en l'àmbit local per a la promoció de *clusters* a través de l'establiment o reforçament de relacions entre clients i proveïdors. L'objecte d'aquestes polítiques es van estendre també als serveis. Paral·lelament es fa un major èmfasi en la política de defensa de la competència per tal de fomentar un major grau de rivalitat en l'àmbit local, nacional i comunitari[7].

(1991), Guerrero argumenta que, en contra del que proposa Porter (1985), el lideratge de cost i la diferenciació no són dues estratègies distintes. Segons Guerrero (1995), la diferenciació implica l'obtenció d'un producte diferent, de qualitat superior a un cost relativament més baix que el dels competidors. Per Guerrero (1995), el que compta és la relació preu/qualitat. Tanmateix, el que Porter (1985) argumenta és que l'empresa que intenta minimitzar els seus costos no pot, al mateix temps, perseguir una estratègia de diferenciació basada, per exemple, en la R+D la qual comporta despeses importants. Així mateix, diferents treballs (Jacobsen, 1988) han posat de manifest com les despeses de publicitat i en R+D expliquen en gran part les diferències entre empreses en els seus resultats econòmics. Està clar, però, que la dimensió cost té sempre un paper rellevant.

7. Diversos autors coincideixen a assenyalar que la pèrdua de competitivitat de l'economia espanyola durant la primera meitat de la dècada dels noranta es degué en gran mesura a la manca de competència en el sector serveis, fet que aparentment comportà un encariment dels costos de la producció industrial (Hermosilla, 1994; Espina, 1995; Petitbó, 1995; Fernández-Ordóñez, 2000). Aquest diagnòstic portà que diverses iniciatives del Govern central, liderades pel Tribunal de Defensa de la Competencia, s'orientessin a l'eliminació de barreres a la competència en diversos serveis.

Tanmateix, l'acció pública no sols té efectes en la competitivitat empresarial mitjançant les polítiques industrial, de defensa de la competència i de defensa del consumidor. Les polítiques sociolaboral, fiscal, energètica, mediambiental, d'infraestructures i d'universitats i de recerca també afecten la capacitat de les empreses localitzades en un determinat territori de competir amb empreses situades en altres territoris (Puig *et al.*, 1996). Ens enfrontem aquí a la naturalesa *sistèmica* de la competitivitat territorial, en el sentit que diferents factors que la determinen interactuen mútuament i influeixen simultàniament en la competitivitat empresarial. Tanmateix, les administracions públiques solen enfrontar aquesta realitat complexa de manera reduccionista, actuant de forma aïllada sobre cada un dels factors a través de polítiques sectorials (com la política laboral o l'energètica), sense considerar la coherència i l'impacte global del conjunt de polítiques.

Val a dir que, en general, els escenaris per a l'Europa del 2010 que serveixen de base per aquest informe no es refereixen específicament al foment de la competitivitat (empresarial o territorial) quan discuteixen el paper de les administracions públiques en relació amb l'economia. Tanmateix, sí que fan referència a canvis en la normatives laboral, fiscal i mediambiental que afecten els costos empresarials i, conseqüentment, la competitivitat empresarial i territorial. Per tant, en la identificació de les conseqüències dels escenaris Europa 2010 per a Catalunya que faig més endavant també els tindré en compte.

Evolució de les polítiques de foment de la competitivitat de la Generalitat de Catalunya[8]

Malgrat que en aquest apartat em centro en l'actuació de la Generalitat pel que fa al foment de la competitivitat empresarial i territorial de Catalunya, cal no oblidar que sobre el territori del Principat hi conflueix també l'acció de la Comissió Euro-

8. Aquest apartat es basa en gran mesura en el capítol set de Puig *et al.* (1996), en el qual el lector pot trobar una descripció i avaluació més detallada de la política industrial i de recerca de la Generalitat en el període 1979-1995.

pea, el Govern de l'Estat espanyol i les administracions provincials, comarcals i locals [9].

Des de l'aprovació de l'Estatut d'Autonomia el 1979, la política industrial de la Generalitat de Catalunya s'ha vist en gran mesura determinada per la política industrial del Govern central, la qual a partir de 1986 ha estat en gran part influïda per la política de foment de la Comissió Europea, especialment en els camps de la recerca, el desenvolupament regional i la formació. Malgrat això, la Generalitat, especialment a partir de 1985, també ha portat a terme importants iniciatives, algunes de les quals han estat pioneres a Espanya i, potser, al conjunt d'Europa, com és el cas de la iniciativa de suport als *clusters* (Conejos *et al.*, 1997).

Durant la primera meitat de la dècada dels vuitanta, la política industrial de la Generalitat passa per la col·laboració en la instrumentació a Catalunya de la política de reconversió industrial del Govern central i, en concret, en la gestió de la Zona d'Urgent Reindustrialització de Barcelona (Guinjoan, 1989; Conejos i Puig, 1991). Relacionat amb el procés de reconversió, un altre esdeveniment important en aquest període és la creació de l'Empresa Pública de Localització Industrial de Catalunya (EPLICSA), que la Generalitat utilitza per al manteniment i reestructuració d'empreses (catalanes) en crisi.

Durant els anys vuitanta, l'aleshores Departament d'Indústria i Energia (DIE)[10] també porta a terme iniciatives pròpies com la creació del Centre d'Informació i Desenvolupament Empresarial (CIDEM) que, a banda d'informar a les empreses sobre tràmits i ajudes públiques, inicia ben aviat tasques de captació d'inversió estrangera i foment de la innovació. Més tard, ja a la dècada dels noranta, el CIDEM amplia el

9. Per a una anàlisi de la influència de la Comissió Europea en el teixit industrial català, vegeu Morata (1994), Roca (1995) i Puig et al (1996). Per a una panoràmica de l'evolució de la política industrial del Govern central, vegeu Espina (1992), Velasco (1994) i Castañer (1998). Per a una discussió del paper de les administracions locals en el desenvolupament econòmic a Catalunya, vegeu els articles de Barreiro i Trullén a Brugué i Gomà (1998) i els informes de Belil i de Gregorio i Matheu en aquest mateix llibre.
10. El 1996 el DIE es fusiona amb l'antic Departament de Comerç, Consum i Turisme i passa a denominar-se Departament d'Indústria, Comerç i Turisme (DICT).

seu àmbit d'actuació amb el foment de la qualitat (a través del Centre Català de la Qualitat, depenent del CIDEM), el finançament per a les petites i mitjanes empreses (programa ARC) i, recentment, dóna un impuls important a la promoció del desenvolupament tecnològic amb el Pla d'innovació (DICT, 2001), àrea que d'aquesta manera assoleix una major visibilitat política i administrativa. En matèria de tecnologia, i a banda de l'actuació del CIDEM, cal esmentar l'establiment i/o la potenciació d'infraestructures d'assaig, recerca i desenvolupament, com el Laboratori General d'Assaig i Investigació i l'Institut d'Investigació Aplicada de l'Automòbil.

Arran de l'estudi encarregat a Monitor (1992) i un equip de professors de l'Instituto de Estudios Superiores Empresariales sobre els avantatges competitius de Catalunya, basat en la metodologia de Porter (1990), el DIE endega el 1993 una iniciativa de reforçament de diversos *microclusters*, definits com conjunts d'empreses d'un mateix sector concentrades en un reduït àmbit geogràfic (Conejos *et al.*, 1997). Tot i que l'estudi de Monitor (1992) identificà vuit grans *clusters d'habilitats* (sistemes industrials, manufactures de disseny, gran consum, química bàsica, finances, coneixement, turisme i sanitat), les iniciatives de recolzament del DIE s'han centrat bàsicament en les manufactures del disseny[11] i el gran consum i, en menor grau, en els sistemes industrials, obviant en gran mesura la resta[12]. D'altra banda, aquestes iniciatives dites de *recolzament de microclusters amb gran potential de desenvolupament* s'han abocat quasi exclusivament a conjunts de petites i mitjanes empreses (PIMES) en situació de certa crisi o pèrdua de competitivitat en el propi mercat domèstic (Conejos *et al.*, 1997) a diferència de l'estudi de Monitor i de l'obra de Porter, que es centren en aquells *clusters* que tenen un avantatge competitiu internacional o si més no domèstic.

A més, en concentrar-se en *microclusters* en els quals dominen les PIMES amb seu a Catalunya (a excepció de l'electrònica de consum al Vallès), aquestes iniciatives han

11. El 1994 el DIE també va elaborar un pla específic de competitivitat per a les manufactures del disseny.

12. Cal esmentar tanmateix que el 1994 el Departament de Comerç, Consum i Turisme col·laborà en l'elaboració d'un pla de competitivitat per al turisme.

deixat de banda les subsidiàries d'empreses multinacionals, actors clau en la producció i les exportacions de Catalunya (Solà *et al.*, 2001)[13], així com en el desenvolupament tecnològic, productiu i gerencial del teixit econòmic català (Giráldez, 1991; Mas-Colell, 1994).

Pel que fa a les conclusions a les quals els empresaris arribaren en la majoria d'aquestes iniciatives, com per exemple la dels *microclusters* de les joguines de fusta a Osona o la maquinària agrícola a Lleida, hi figura de manera prominent la necessitat de col·laboració per fer front a les limitacions que la seva reduïda dimensió comporta tant pel que fa a l'anàlisi estratègica (és a dir, la reflexió sobre el posicionament dels productes de l'empresa en determinats segments del mercat) per part del propietari-directiu com per a la inversió en innovació i una major penetració dels canals domèstics de distribució [14]. Així doncs, el DIE sembla afavorir la col·laboració enlloc de la concentració com a mecanisme per superar les limitacions de la dimensió de l'empresa catalana (pel que fa al volum de vendes).

Paral·lelament al desenvolupament d'aquesta nova línia d'actuació, el DIE presenta el 1993 el Pla de Foment de la Competitivitat per al període 1993-1996 que agrupa el conjunt d'actuacions que ja es venien realitzant en les àrees d'informació empresarial, qualitat, innovació tecnològica i promoció de la inversió estrangera. Finalment, el DIE també ha estat sensible a les demandes empresarials (liderades per la Cambra Oficial de Comerç, Indústria i Navegació de Barcelona) de simplificació de la tramitació industrial, fet que portà el 1993 a la creació de l'Oficina de Gestió Unificada.

13. El 1998 el conjunt de les 607 filials de multinacionals industrials a Catalunya representaven el 47,5 % de la facturació total de Catalunya i el 60,5% del total d'exportacions (Miravitlles, 2001, p.103).

14. Curiosament, aquestes recomanacions difereixen clarament del model de Porter (1990), segons el qual una alta rivalitat entre les empreses dels *clusters* és un dels factors clau de la competitivitat del *cluster*. En aquest sentit és important assenyalar que, a diferència de Porter (1990), en la caracterització que la literatura econòmica clàssica fa dels conjunts d'empreses de sectors relacionats i localitzats en un territori reduït anomenats en aquest context *districtes industrials*, destaca la col·laboració bilateral i a través d'organismes associatius entre les empreses del districte, que solen especialitzar-se verticalment en diferents fases de la cadena de valor (Marshall, 1920; Becattini, 1986; Best, 1990).

A banda de les actuacions del DIE, la Generalitat ha dut a terme altres actuacions dirigides a la promoció de la competitivitat empresarial i territorial de Catalunya, entre les quals cal esmentar el Pla de Recerca introduït per primer cop el 1993 i que parteix bàsicament de les necessitats de recerca dels diferents departaments de la Generalitat i, en menor grau, de les necessitats de finançament de les universitats catalanes[15]. En la seva tercera edició, el Pla de recerca (CIRIT, 2001) es complementa amb l'esmentat Pla d'Innovació (CIDEM, 2001) que posa un major èmfasi en la recerca aplicada i la col·laboració entre universitats i empreses. En matèria tecnològica, la Generalitat també ha tingut un paper important en la creació del Parc Tecnològic del Vallès i de diverses organitzacions i centres de recerca, com la Fundació Catalana per a la Recerca i el Centre de Supercomputació de Catalunya. També relacionat amb el finançament d'empreses de noves tecnologies, el Govern de Catalunya va crear una empresa de capital risc (Catalana d'Iniciatives), que posteriorment es va fusionar amb l'empresa de capital risc de l'Ajuntament de Barcelona.

En l'àmbit del foment de l'exportació i la internacionalització de l'empresa catalana, el 1987 la Generalitat va establir el Consorci de Promoció Comercial de Catalunya (COPCA), que ha facilitat en gran mesura l'exploració dels mercats internacionals a les empreses catalanes (vegeu Puig *et al.*, 1996, cap. 8).

Finalment, a través de l'Institut Català de Finances i l'Institut Català del Crèdit Agrari, ambdós dependents del Departament d'Economia i Finances, la Generalitat també ha instrumentat mesures de suport financer a les empreses catalanes.

Conseqüències dels cinc escenaris *Europa 2010* per a la competitivitat empresarial i territorial de Catalunya i el seu foment

L'informe de la Comissió Europea (1999) presenta cinc possibles escenaris per a l'Europa del 2010. Tot i que aquest informe no té com a objectiu determinar quin dels cinc

15. Vegeu el capítol 7 de Puig *et al.* (1996) i Vilalta (2001) per a una anàlisi més detallada dels dos primers plans, el model al qual responen i les actuacions portades a terme.

escenaris és més probable que s'esdevingui, els fets recents de l'onze de setembre del 2001 a Nova York i Washington afecten inevitablement la percepció que qualsevol lector (inclòs aquest autor) té de la probabilitat dels cinc escenaris oferts per la Comissió Europea, possiblement en el sentit de fer l'escenari dels *veïnatges turbulents* més versemblant. Els atemptats terroristes als Estats Units ja han tingut i continuaran tenint repercussions militars, econòmiques, polítiques i socioculturals fins el 2010 i probablement més enllà. Tanmateix, els eixos dels diferents escenaris continuen sent vàlids en la mesura en què els diferents models de societat que dibuixen són opcions que els ciutadans d'Europa i Catalunya tenen al seu abast.

Tal i com he comentat més amunt, l'objectiu d'aquest informe consisteix a determinar l'impacte que els cinc escenaris per a l'Europa del 2010 podrien tenir en la competitivitat empresarial i territorial de Catalunya i les diferents polítiques orientades al seu foment, assumint que la competitivitat és un valor o objectiu social comú a tots els escenaris. En aquest sentit, la metodologia que he emprat i que es reflecteix en l'estructura de la resta d'aquest apartat consisteix a avaluar primer en quina mesura és probable que cada escenari es doni (també) a Catalunya. Els mateixos autors de l'informe *Europa 2010* reconeixen que les tendències de cada escenari poden afectar de manera diferent diverses regions d'Europa, distingint-les en base a llur estructura sociopolítica i econòmica. Per tant, la meva tasca aquí consisteix a determinar a quin tipus de regió correspon Catalunya. Per a aquest objectiu, em baso en els estudis disponibles sobre el comportament empresarial, i l'estructura socioeconòmica, científicotecnològica i política de Catalunya a la dècada dels noranta (Filella *et al.*, 1995; Puig *et al.*, 1996; Conejos *et al.*, 1997; Caminal i Matas, 1998; Brugué i Gomà, 1998; Esteban *et al.*, 1998; Baró i Cubeles, 2000; Vives, 2000; CIRIT, 2001; Fontrodona i Hernández, 2001; Fundació Bofill, 2001; Gomà i Subirats, 2001; Hermosilla, 2001; Solà *et al.*, 2001; Molina, 2002).

Seguidament, assumint que l'escenari es dóna en certa mesura a Catalunya, estableixo les conseqüències que aquest podria tenir en la competitivitat empresarial i territorial de Catalunya. Per a aquesta tasca, identifico amenaces i oportunitats que podrien emergir de cada escenari, seguint de manera implícita l'eina d'anàlisi estratègica coneguda com a Debilitats-Amenaces-Fortaleses-Oportunitats. Aquesta és una

eina útil en aquest context perquè cadascun dels escenaris per a l'Europa 2010 suposa canvis en l'entorn amb els quals les empreses a Catalunya s'enfronten.

Pel que fa específicament a la determinació dels efectes en la competitivitat empresarial, em centro en els factors que afecten la posició competitiva de les empreses catalanes tant en els mercats domèstics (català i espanyol en conjunt) com estrangers en termes de costos (preus) i diferenciació en base a qualitat, servei i/o innovació (Porter, 1985). En relació amb la descripció dels efectes en la competitivitat territorial, bàsicament analitzo en quina mesura els eixos clau de cada escenari poden afectar l'estat a Catalunya dels factors territorials llistats en el quadre 1 (p.84) en relació a altres regions.

Finalment, abordo els efectes que cada escenari podria tenir en les polítiques de foment de la competitivitat de la Generalitat de Catalunya, tenint en compte les conseqüències que l'escenari té en la competitivitat empresarial i territorial de Catalunya.

Escenari 1: Els mercats triomfants

Breu descripció de l'escenari

Aquest escenari presenta dos trets fonamentals. En primer lloc, es caracteritza pel triomf de la ideologia neoliberal i, per tant, per la reducció de l'Estat del Benestar i la liberalització econòmica. Del triomf del pensament neoliberal en l'àmbit econòmic se'n deriven quatre processos diferents:

1) la liberalització del comerç internacional
2) l'eliminació de restriccions a la inversió estrangera en països on anteriorment les empreses foranes no podien obtenir el control d'empreses locals
3) la privatització d'empreses públiques en sectors clau com els de l'electricitat, gas, transport aeri, telecomunicacions i investigació electrònica avançada, i
4) la desregulació dels mercats esmentats més amunt.

En segon lloc, l'escenari assumeix que els patrons de consum i, en general, les preferències dels ciutadans de diferents països s'homogenitzen.

Probabilitat que l'escenari s'esdevingui a Catalunya

És força probable que el predomini del pensament neoliberal que aquest escenari contempla es doni a Catalunya, atès el suport electoral que fins ara Convergència i Unió (CiU) ha rebut, i el creixent pes del Partido Popular (PP). En la majoria d'àmbits, CiU ha mantingut i manté una posició neoliberal, a favor del mercat i la lliure competència (una de les excepcions més notòries és la distribució comercial). Tanmateix, com és sabut, la regulació de la majoria de mercats i sectors econòmics correspon a les Corts Generals i a la iniciativa del Govern central. Així doncs, el grau de liberalització i desregulació a Catalunya, sobretot en el sector serveis, dependrà del partit o coalició governant a les Corts Generals, tot i que el procés de liberalització a Espanya s'ha vist i es veurà en gran mesura marcat per la Unió Europea. I, si tal i com aquest escenari dibuixa, en el conjunt d'Europa la tendència és cap a una major liberalització, Espanya i conseqüentment Catalunya també s'hi inseriran.

Pel que fa a prestacions i garanties socials, serà probablement més difícil que Espanya i Catalunya es trobin el 2010 en la situació de desmantellament de l'Estat del Benestar que aquest escenari planteja per al conjunt d'Europa. Donada la situació econòmica i sociopolítica, sembla poc probable que s'elimini la garantia constitucional a l'accés a la sanitat i l'ensenyament. Tot i la creixent força de la ideologia neoliberal i el debilitament dels sindicats i la manca d'organisme de representació dels aturats que aquest escenari descriu, és previsible que diverses forces polítiques, entre elles diversos moviments socials com l'ecològic o el dels consumidors, s'oposin a i bloquegin l'eliminació dels sistemes universals de prestacions socials, a la seva prestació privada o, fins i tot, a la reducció de llur finançament públic, iniciatives que caracteritzen aquest escenari.

Finalment, pel que fa a l'homogeneïtzació de la demanda, en gran part els patrons de consum (a excepció potser de l'alimentació) són ja bastant semblants dins de la Unió Europea, així com per comparació a altres països desenvolupats de cultura majoritàriament occidental (Estats Units, Canadà, Austràlia, o Nova Zelanda). A més, tot i que continuen existint diferències pel que fa als patrons de treball i d'organització del temps, tant a la feina com a la llar, el procés de globalització, és a dir, de creixent interconnexió entre diferents territoris a través de les relacions inter-

empresarials com, sobretot, mitjançant Internet, portarà probablement a una major convergència cap al model nord-americà de treball i d'organització del temps.

Conseqüències per a la competitivitat empresarial de Catalunya

Efectes del desmantellament de l'Estat del Benestar. La major o menor reducció de les prestacions socials que aquest escenari dibuixa podria comportar dues conseqüències per a Espanya en general i conseqüentment per a Catalunya . En primer lloc, la reducció de les prestacions socials (seguretat social, assistència sanitària i subsidi d'atur) tindria un efecte directe en les contribucions i per tant els costos empresarials, que es veurien significativament reduïts. Aquest fet comportaria una equiparació o augment de la competitivitat de les empreses espanyoles en general i les catalanes en particular en base a costos respecte a altres països de dins i fora la Unió Europea on les empreses suporten unes càrregues socials substancialment menors.

D'altra banda, la disminució de les prestacions socials suposaria també un alleugeriment per al pressupost públic, especialment en l'àmbit estatal, fet que hauria de comportar un menor dèficit i conseqüentment un menor deute públic, i es podria així reduir el tipus d'interès, fenomen que implicaria un menor cost del capital.

Tanmateix, la reducció de les prestacions socials que aquest escenari dibuixa també podria ocasionar efectes negatius en la competitivitat de les empreses espanyoles i catalanes, en la mesura que aquestes reduccions comportessin una conflictivitat social que es manifestés en absentisme, boicots i vagues en els establiments empresarials.

Efectes de la privatització d'empreses públiques i la desregulació dels mercats. A Espanya la majoria d'empreses públiques industrials i de serveis han estat privatitzades totalment o parcial en els darrers quinze anys (Cuervo, 1997). Pel que fa a Catalunya, la Generalitat només manté participacions en un nombre reduït d'empreses a través d'EPLICSA. La privatització d'aquestes empreses podria incrementar la seva eficiència i productivitat, bo i fent-les més competitives quant a costos, en veure's exposades a les exigències de rendibilitat d'inversors privats. Tanmateix, no sembla que aquest fenomen pogués tenir un impacte significatiu en la competitivitat del conjunt d'empreses a Catalunya.

Per contra, la tendència liberalitzadora i desreguladora en el conjunt d'Europa que aquest escenari perfila sí que podria tenir conseqüències importants per a la competitivitat del teixit empresarial a Catalunya. Per exemple, és possible que l'increment de la competència que la privatització i liberalització del sector de les telecomunicacions comportaria suposés una reducció dels costos de comunicació de les empreses catalanes i del conjunt de les europees (si no és que a través de fusions i aliances els operadors tradicionals aconsegueixin mantenir llurs posicions dominants en els diferents mercats nacionals). Tot i que aquest fet no augmentaria la competitivitat en base a costos de les empreses catalanes en relació amb la resta d'empreses europees, sí que permetria un cert increment de la competitivitat en preus respecte a empreses d'altres zones econòmiques com els Estats Units o Llatinoamèrica. De manera similar al sector de les telecomunicacions, el procés de liberalització en altres sectors fins fa poc altament reglamentats i concentrats, com l'elèctric o el gasístic, podria suposar menors costos en *inputs* fonamentals.

D'altra banda, és important assenyalar la possibilitat que apareguessin contradiccions entre el discurs neoliberal dominant i la pràctica legislativa i reguladora . Tot i que la ideologia neoliberal té com a valor central el manteniment de nivells *raonables* de competència per tal de promoure al mateix temps l'eficiència i la innovació empresarial i que els guanys que se'n derivin reverteixin en gran mesura als consumidors, a vegades aquest discurs es tradueix en una interpretació més aviat laxa dels principis de defensa de la competència, afavorint els processos de concentració empresarial a través de fusions horitzontals, que redueixen per tant el grau de competència en el mercat (sigui en l'àmbit nacional o europeu). Si aquest fenomen es produeix a l'Europa del 2010 tal i com es va produir en el període Reagan als Estats Units (Shleifer i Vishny, 1991), és possible que un grup important d'empreses catalanes siguin adquirides per altres empreses europees del mateix sector , o perdin capacitat competitiva si romanen independents (Mas-Colell, 1994), en la mesura que competeixin amb altres empreses europees del sector que hagin adquirit una major talla a través d'adquisicions i aquesta talla els permeti realment obtenir economies d'escala, és a dir, uns menors costos unitaris. En el cas que la dimensió obtinguda pels competidors mitjançant adquisicions no generi eficiències però els atorgui un cert *poder de mercat*, en principi, les empreses catalanes també se'n veurien beneficiades

en la mesura que podrien cobrar els mateixos preus que les empreses amb poder de mercat.

Efectes de la liberalització del comerç. La liberalització del comerç sol ser un procés recíproc entre dos o més països per mitjà del qual els sectors productius d'aquests països entren en competència a través de l'exportació/importació. En eliminar les barreres aranzelàries i especialment les no aranzelàries als productes d'importació, la liberalització fa aquests productes més competitius respecte als productes interns. Lògicament, els efectes de la liberalització del comerç, en absència d'incentius per a les empreses domèstiques, depenen de quin país disposi d'un avantatge comparatiu en cada activitat o sector liberalitzat. En aquest sentit, és plausible esperar que l'aprofundiment del procés de liberalització del comerç mundial estimuli el procés d'especialització sectorial que Catalunya ha experimentat en els darrers anys (Esteban *et al.*, 1998). Donada la dotació de recursos del Principat i els seus costos en comparació amb altres territoris així com els nivells de productivitat i R+D de les empreses al Principat sembla difícil esperar que aquestes aconsegueixin mantenir la seva quota en sectors com l'automoció, el farmacèutic, l'electrònic, la química bàsica i el tèxtil en els quals es competeix gràcies a un important esforç en R+D o per causa de baixos costos laborals. En canvi, tal i com altres autors han proposat (Muns, 1990; Lúria, 1994; Mas-Colell, 1994; Raventós, 1995), hom pot albirar una Catalunya centrada en el turisme i el lleure, amb importants centres de disseny tant de productes com de serveis (especialment continguts culturals).

Per altra banda, en eliminar les barreres comercials entre països, empreses que havien instal·lat centres productius o comercials per l'interès en el mercat domèstic català prèviament protegit , ara podrien reconsiderar la necessitat de mantenir aquests centres i decidir, per contra, exportar des del seu mercat d'origen o des d'altres plantes més eficients.

Efectes de la liberalització de la inversió estrangera. La liberalització de la inversió estrangera consisteix en l'eliminació de les restriccions a les formes i grau d'establiment i control d'empreses en un determinat territori per part d'inversors o empreses estrangeres. En aquest sentit, la inversió estrangera en el conjunt de la Unió Europea

(incloent-hi Espanya)[16] es troba ja altament liberalitzada. Tanmateix, en la mesura que l'escenari dels mercats triomfants s'estengui a països on actualment existeixen importants restriccions a la inversió directa estrangera (com la Xina), se'n poden derivar dues conseqüències per a la competitivitat de les empreses catalanes.

És possible que el procés de concentració que la liberalització de la inversió estrangera ja ha comportat dins d'Europa, entre Europa i els Estats Units i entre els Estats Units i el Japó, s'estengui també a altres països i blocs regionals. La liberalització de la inversió estrangera permet a empreses estrangeres obtenir el control i la propietat majoritària d'empreses locals, ja sigui mitjançant adquisicions (com ha estat en gran mesura a Catalunya)[17] o l'establiment d'una filial per la mateixa empresa. Les empreses foranes tendeixen a entrar en un nou mercat geogràfic a través de l'adquisició d'empreses domèstiques quan aquestes posseeixen recursos imprescindibles (com les xarxes comercials o l'accés als canals de distribució) que requeririen un llarg procés d'acumulació, o quan existeix un elevat grau de competència en el mercat domèstic que, mitjançant l'adquisició d'una empresa domèstica, es veuria reduït. És, doncs, d'aquesta manera, que el procés de liberalització de la inversió estrangera en països extracomunitaris podria comportar un major grau de concentració mundial. En la mesura que l'adquisició d'empreses locals vingui acompanyada d'un procés de racionalització de l'estructura productiva de les empreses multinacionals, concentrant la fabricació de determinats productes allà on és més eficient, per assolir economies d'escala i de localització, això suposaria una major pressió competitiva quant a costos per a les empreses catalanes que competeixen amb aquestes multinacionals.

Efectes de l'homogeneïtzació de la demanda[18]. Aquest procés eliminaria la necessitat de les empreses multinacionals d'adaptar els seus productes o serveis a demandes

16. Vegeu Molina (2002).

17. Vegeu Simón (1999) i Solà *et al.* (2001).

18. Alguns autors solen emprar el terme globalització per referir-se simultàniament a l'homogeneïtzació dels patrons de consum, la liberalització dels fluxos de béns, capital i persones i la millora dels mitjans de transport i comunicació. Em sembla més apropiat emprar cada concepte per separat i utilitzar el terme de globalització per referir-me exclusivament a la percepció d'interconnexió (un sol món) que en resulta.

diferenciades dels consumidors de diferents països. Això suposaria una amenaça per a les empreses catalanes que s'orienten a un mercat domèstic que fins ara ha tingut requeriments locals (Conejos *et al.*, 1997), ja que en l'horitzó del 2010 els clients ja no els valorarien (amb la mateixa intensitat, si més no), i es reduiria la demanda. Em refereixo aquí a empreses amb seu a Catalunya en sectors com l'alimentari, el de la fusta o, en menor grau, el tèxtil (Conejos *et al.*, 1997).

L'homogeneïtzació de la demanda també afectaria les subsidiàries d'empreses multinacionals localitzades a Catalunya, si bé en funció de l'estratègia de les seves matrius. Segons Bartlett i Ghoshal (1989), l'elecció d'estratègia per part d'una multinacional i la corresponent localització dels seus establiments depenen de la relativa importància, d'una banda, de l'assoliment d'eficiències a nivell mundial i, de l'altra, de l'existència de necessitats diferenciades entre clients de diferents territoris o comunitats culturals[19]. Per tant, en aquest escenari d'homogeneïtzació generalitzada de la demanda i de liberalització del comerç, les multinacionals tendiran a adoptar estratègies *globals* en què la fabricació de cada producte es concentra en el territori que ofereix millors condicions econòmiques (avantatge comparatiu) i des d'allà el comercialitzen a la resta del món, assumint que els costos de transport són baixos[20].

Així, doncs, en aquest escenari, les seus de les multinacionals instal·lades a Catalunya que seguien una estratègia *multidomèstica*, és a dir, amb fàbriques a cada país o regió que fins ara presentava diferències en la demanda, veurien com aquestes es reduirien. Aquest procés es produiria probablement amb més intensitat en sectors com l'alimentari o l'electrònic, en els quals característiques distintives de la demanda o l'entorn regulador local portaren a aquestes multinacionals a establir subsidiàries productives a Catalunya[21]. L'homogeneïtzació de la demanda conduiria probablement a

19. Basant-se les dues dimensions d'eficiència global i resposta a demandes locals, Bartlett i Ghoshal (1989) distingeixen quatre tipus d'estratègia de posicionament per part d'una multinacional: internacional, multidomèstica, global i transnacional.

20. Cal assenyalar que aquest raonament en general no és aplicable als serveis, que requereixen de presència física en cada territori on l'empresa ofereix els seus serveis

21. Les filials catalanes d'empreses multinacionals que segueixen una estratègia multidomèstica solen tenir un rol estratègic local. Vegeu Miravitlles (2001) per a una mostra d'aquestes empreses.

les seus d'aquestes multinacionals a replantejar-se la necessitat de mantenir múltiples plantes en diferents regions cadascuna de les quals produeix una variant diferent d'un mateix producte i enlloc d'això decidir especialitzar la producció en aquelles fàbriques que gaudeixen de major productivitat, eliminant conseqüentment moltes de les plantes i subsidiàries nacionals. En aquest context, la qüestió clau és si els establiments a Catalunya serien els eliminats o els seleccionats per consolidar la producció, fet que, més enllà de les condicions actuals de les plantes (pel que fa als seus equipaments), depèn del grau en què Catalunya constitueix un territori més o menys atractiu que altres on aquestes multinacionals ja tenen situades plantes o bé on es podrien situar, qüestió que analitzo més endavant.

Conseqüències en la competitivitat territorial de Catalunya

El domini del pensament neoliberal i el conseqüent procés de liberalització econòmica i reducció de l'Estat del Benestar que aquest escenari planteja, tindria efectes clars en diversos factors de localització de la inversió. En primer lloc, tal i com he comentat, la liberalització del comerç i de la inversió estrangera suposaria l'obertura de nous mercats i territoris que podrien ser interessants tant per a les multinacionals a Catalunya com per a les multinacionals catalanes[22] per a instal·lar-hi centres productius en detriment dels establiments catalans, provocant per tant, una certa pèrdua de teixit industrial a Catalunya. Tanmateix, la majoria dels països que resten per obrir les seves fronteres al comerç i especialment a la inversió estrangera són països bàsicament atractius per a activitats intensives en mà d'obra no qualificada, però no tant per a empreses de sectors intensius en mà d'obra qualificada o amb una certa sofisticació tecnològica (quant a grau d'automatització o robotització). Per tant, seria més probable que en aquests nous països es relocalitzessin les activitats productives de les subsidiàries multinacionals a Catalunya dels sectors tèxtil, electrònic, automotriu i alimentari (tenint en compte també el procés d'homogeneïtzació de la demanda pel que fa a aquest darrer) que les filials d'empreses dels sectors químic i farmacèutic. Aquest fet comportaria no sols la pèrdua d'activitat econòmica i d'ocupació, sinó també de l'efecte que les filials de multinacionals estrangeres solen tenir

22. Vegeu Fontrodona i Hernández (2001) per a un llistat de 106 multinacionals catalanes existents i els països on tenen centres productius.

pel que fa a la transferència o difusió de noves tecnologies de producció i de gestió al teixit empresarial domèstic a través bàsicament de llurs proveïdors locals (Mas-Colell, 1994; Miravitlles, 2001).

En segon lloc, el procés de privatització, juntament amb la liberalització i desregulació dels mercats corresponents, podria comportar guanys en eficiència en aquests mercats que, en condicions de competència, s'haurien de reflectir en disminucions dels preus, especialment en els sector energètic i de comunicacions, fet que comportaria una reducció dels costos empresarials. El grau en què les empreses catalanes se'n vegin més beneficiades en relació amb la resta d'empreses europees (amb les quals majoritàriament competeixen en els mercats europeus) depèn del grau relatiu de monopolització i regulació (pel que fa a l'existència de barreres a la competència) d'aquests sectors en els diversos països. En aquells sectors en els quals Espanya en presenta actualment un grau més elevat (com per exemple, respecte al Regne Unit), el procés de privatització i desregulació comportaria un guany de competitivitat en termes de costos.

Pel que fa a la reducció de l'Estat del Benestar que aquest escenari planteja, ja he comentat que podria comportar tres efectes d'abast territorial: en primer lloc, una reducció de les càrregues socials a les quals les empreses han de fer front; en segon lloc, la disminució del dèficit públic i la conseqüent baixada de tipus d'interès, que podria també comportar a més llarg termini una reducció dels impostos; i finalment, un possible augment de la conflictivitat social, malgrat l'acceptació més o menys generalitzada de la ideologia neoliberal que aquest escenari assumeix. Mentre que, *ceteris paribus*, la reducció dels impostos i els menors tipus d'interès augmentarien l'atractiu d'Espanya en general i Catalunya en concret per a la inversió, la conflictivitat laboral i social tindria òbviament un efecte oposat. A més, la reducció de l'Estat del Benestar podria tenir un altre efecte negatiu en un factor territorial d'importància cabdal: el sistema d'ensenyament en general i l'universitari en particular. El possible qüestionament de la propietat i finançament públics de les universitats podria comportar una disminució tant del nombre de persones que accedeixen a la universitat (reduint el capital humà del conjunt de la població) com de la qualitat del sistema educatiu (Hirschman, 1970), si no és que les universitats aconseguissin atreure re-

cursos dels sectors empresarial i no lucratiu, així com de la societat civil. La disminució del finançament públic del sistema universitari tindria també un impacte negatiu en les activitats de recerca, en les quals el sector públic a Espanya i a Catalunya té un paper fonamental, i on la rendibilitat social i econòmica immediata és més difícil de visualitzar. Lògicament, l'impacte negatiu en la competitivitat territorial de Catalunya en aquest àmbit respecte altres regions europees no seria tan important en la mesura que aquests efectes també es produirien a la resta de països de la Unió Europea on el sistema universitari també és públic i la recerca està bàsicament finançada per l'administració.

Efectes en les polítiques de foment de la competitivitat de la Generalitat

És plausible pensar que l'actuació en matèria de foment de la competitivitat de la Generalitat reflecteixi el triomf del neoliberalisme econòmic a Espanya i a Catalunya que aquest escenari assumeix. Així doncs, la Generalitat finalment liberalitzaria la distribució comercial, un dels pocs àmbits en els quals té competències en matèria de defensa de la competència. D'altra banda, donada la defensa del liberalisme econòmic fins ara feta per CiU, és probable que la Generalitat romangués en mans d'aquest partit (on en coalició amb el PP) i CiU continués pressionant el Govern central per a una acció més contundent en la desregulació i liberalització de diversos serveis (farmàcies, funeràries i professions).

Tal i com he esmentat, aquest escenari implica la mínima intervenció pública, en particular en l'àmbit economicoempresarial, deixant que la supervivència i els resultats empresarials siguin determinats per la competència en el mercat. Així doncs, aquest escenari portaria probablement la Generalitat a privatitzar les empreses que romanen sota l'abric d'EPLICSA.

En segon lloc, en un entorn mundial liberalitzat és probable que les ajudes públiques a les empreses s'hagin eliminat per tal d'eradicar la competència deslleial que es deriva del fet que uns governs subvencionen llurs empreses autòctones més que uns altres. Per tant, hom pot preveure que la tasca de l'administració autonòmica en matèria de foment de la competitivitat es limitaria a un paper de catalitzador d'iniciatives empresarials col·lectives (creador de xarxes), a través d'accions com la de

reforçament de *microclusters*, a banda de la creació i provisió gratuïta d'informació sobre el teixit industrial català i els mercats internacionals que actualment ja realitza el CIDEM i el COPCA. Aquest rol informatiu i relacional o d'intermediació) (Mendoza, 1995) estaria en clara sintonia amb el model d'administració cap al qual la Generalitat vol evolucionar a través del Pla CAT21 (Departament de la Presidència, 2001).

Si bé el pensament neoliberal dominant certament limitaria la justificació per a l'actuació pública directa sobre el teixit empresarial, això no impediria el foment de la qualitat dels factors de competitivitat territorial que faciliten la inversió directa. Així doncs, hom pot preveure que el Govern de la Generalitat posi un èmfasi especial en els eixos-valors de societat de l'aprenentatge i societat d'emprenedors establerts en el Pla CAT21. Aquests eixos tenen com a objectiu la millora del sistema d'aprenentatge, no sols pel que fa al sistema educatiu bàsic i universitari, sinó també als centres de formació professional i de reciclatge, en els quals però les competències de disseny de la Generalitat en l'actual ordenament són limitades. Tal i com he comentat abans, la disponibilitat de capital humà és fonamental tant per mantenir les subsidiàries multinacionals en aquelles indústries on aquestes tenen una presència cabdal (química, farmacèutica, i electrònica de consum) com per facilitar l'emergència de noves empreses que aprofitin les possibilitats de les noves tecnologies de la informació i la comunicació, biotecnologia i nous materials. La millora de l'educació (malgrat que alguns individus marxin a altres territoris) no solament tindria un efecte positiu en el teixit econòmic, sinó que també contribuiria a potenciar la qualitat de vida, ja que un major nivell educatiu porta a majors demandes en matèria de sanitat, lleure i ecologia.

Escenari 2: Les cent flors

Breu descripció de l'escenari

Aquest escenari es caracteritza per un renovat activisme social, polític i econòmic en l'àmbit local. Els ciutadans s'impliquen en iniciatives socials i polítiques en el seu municipi, alhora que presten menys atenció a les dinàmiques sociopolítiques de caràcter supralocal, sigui regional, estatal o supraestatal. Aquest localisme porta els

consumidors a afavorir els productes i serveis locals. Així doncs, aquest escenari es defineix en clara oposició a l'escenari anterior, el qual contemplava un procés d'homogeneïtzació de la demanda de tipus mundial.

Probabilitat que l'escenari es doni a Catalunya

Els autors d'aquest escenari reconeixen que no totes les regions d'Europa experimentarien un renovat activisme social, polític i econòmic. Per tant, sorgeix l'interrogant sobre si Catalunya es convertiria en una de les regions on floriria l'activisme o no. Sense deixar de ser possible, la transformació social i política que aquest escenari descriu probablement es trobaria a Catalunya amb importants obstacles. L'emergència d'emprenedors socials i polítics al Principat es veuria dificultada pels models predominants de lideratge organitzatiu, que es basen en l'adhesió incondicional (al líder) i que limiten en gran mesura el debat dins les organitzacions tant polítiques com socials (associacions, fundacions no lucratives i cooperatives), fet que porta els dissidents a romandre callats o a deixar l'organització[23]. Tot i que aquests ciutadans insatisfets podrien prendre la iniciativa de crear noves organitzacions (com ha estat el cas d'EcoConcern o Ciutadans pel Canvi) i intentar desenvolupar un nou model de liderat participatiu, oblidar els models tradicionals és molt difícil.

Conseqüències per a la competitivitat empresarial de Catalunya

La preferència dels consumidors pels productes locals que aquest escenari planteja portaria lògicament a un augment de la demanda dels productes que tenen un component de cultura o disseny autòcton, com els aliments, el mobiliari o les publicacions. Aquest fet probablement comportaria un increment de la quota de mercat de les PIME artesanals, tradicionalment orientades al mercat domèstic en sectors com el de la joguina de fusta o el tèxtil, per exemple (Conejos *et al.*, 1997). La competitivitat d'aquestes PIME en el mercat domèstic seria major, ja que enfront dels productes de multinacionals estrangeres (com per exemple els mobles d'IKEA), els consumidors catalans preferirien, per exemple, els (mobles) de disseny local.

23. La impossibilitat d'exercir l'opció que Hirschman (1970) anomena *veu* porta els individus insatisfets a sortir de l'organització, i a entrar a formar part d'una altra que respon a uns valors semblants o crear-ne una de nova.

Ara bé, per la mateixa raó, les exportacions de productes autòctons o tradicionals catalans (com pot ser el cava) es veurien afectades negativament, ja que els consumidors dels països fins ara importadors optarien pels seus propis productes. Aquest fenomen en principi no hauria d'afectar a la majoria de les filials multinacionals situades a Catalunya, les quals, a excepció potser del sector de l'alimentació, bàsicament fabriquen productes que per llur naturalesa no ofereixen gaire possibilitats per a la diferenciació local (com és el cas del sector electrònic, químic o del conjunt de sectors que produeixen béns intermedis).

Per altra banda, si aquesta actitud localista anés més enllà d'una preferència per als productes amb un component de disseny local i reclamés que els productes fossin fabricats localment, es produiria una reducció de les exportacions de les subsidiàries localitzades a Catalunya les quals exporten majoritàriament a altres països europeus (Esteban *et al.*, 1998; Solà *et al.*, 2001).

Conseqüències per a la competitivitat territorial de Catalunya

El localisme que aquest escenari planteja té diferents efectes en l'atractiu de Catalunya com a territori per a la inversió directa estrangera. D'una banda, el creixent sentiment localista altera la naturalesa de les demandes dels consumidors a les quals s'enfronten les empreses multinacionals. A diferència de l'escenari dels *mercats triomfants*, on la liberalització del comerç incrementa la importància de l'eficiència global i l'homogeneïtzació de la demanda mundial redueix la necessitat de les multinacionals d'adaptar els seus productes a requeriments locals, en aquest escenari les multinacionals tindrien un clar incentiu per localitzar centres productius en cada mercat per tal d'adaptar llurs productes als requeriments de la demanda local. Així doncs, la major importància dels requeriments locals podria suposar l'atracció i/o l'ampliació de les plantes productives de les subsidiàries a Catalunya que serveixen el mercat espanyol.

D'altra banda, la radicalització de l'actitud localista podria generar una actitud antagonista respecte a les multinacionals estrangeres que desincentivaria la instal·lació de noves subsidiàries o, fins i tot, podria portar a la deslocalització o tancament dels establiments existents (com per exemple en el sector de la distribució).

A més, i tal i com els autors dels escenaris apunten, en les regions on hi hagi interessos especials i/o lluites entre clans no emergiran emprenedors locals. En aquest sentit, a Catalunya el canvi generacional en el món polític podria enfrontar determinades faccions dins dels partits , fet que podria comportar una certa crispació en l'escena política.

De la mateixa manera, el localisme que l'escenari planteja suggereix una certa radicalització dels moviments nacionalistes, els quals podrien plantejar amb més força una revisió de la interpretació de la Constitució espanyola o la seva modificació cap a un model quasifederal, tant pel que fa al finançament de les comunitats autònomes històriques com pel que fa a la seva capacitat d'autogovern i representació internacional. La pèrdua si més no temporal d'estabilitat social i política que aquests processos podrien comportar reforçarien l'efecte de les noves preferències de consum esmentades més amunt, desincentivant encara més la inversió directa estrangera.

Efectes en les polítiques de foment de la competitivitat de la Generalitat

El revifament del localisme podria tenir un possible doble efecte pel que fa al paper de la Generalitat en general i en el foment de la competitivitat en particular. D'una banda, tal i com l'escenari suggereix, els territoris amb forts fonaments econòmics i culturals són els que més se'n beneficiarien, veient llur autonomia reforçada. Així doncs, en aquest escenari seria plausible esperar un augment de la pressió política i social per a una major autonomia política i financera de Catalunya respecte a l'Estat espanyol. En el cas que es produís el ple reconeixement de l'autonomia de Catalunya, aquest fet permetria un salt qualitatiu important en el foment de la competitivitat territorial del Principat. Així, per exemple, l'assumpció del control d'infraestructures claus com els aeroports, els ports, la xarxa ferroviària i la de telecomunicacions, juntament amb una major capacitat financera, n'hauria de portar una millora substancial . D'altra banda, el ple reconeixement de les competències del Principat en matèria de política científica i tecnològica s'hauria de reflectir en el traspàs dels recursos econòmics i materials de l'Estat a Catalunya, actualment bloquejat per sentència del Tribunal Constitucional donada la competència de coordinació general que la Constitució atorga al Govern central (CIRIT, 2001).

Hom pot esperar també que, fruit del renovat localisme, els actors locals, entre ells els municipis i les comarques, reclamin de la Generalitat la delegació de recursos per tal de poder portar a terme llurs estratègies de desenvolupament local econòmic (vegeu Belil, en aquest llibre). En aquest context, el Govern de la Generalitat es veuria obligat a canviar el seu paper en la promoció econòmica, fins ara liderada sovint en solitari, i assumir un rol si no secundari sí complementari al dels agents locals. En aquest sentit, el desenvolupament i l'aplicació del pla de la societat de la informació a través del consorci Localret entre la Generalitat i diversos municipis podria constituir una experiència de referència (vegeu Jordana *et al.*, en aquest llibre).

L'augment de la demanda dels productes locals i, en especial, d'aquells amb un component de tradició local que aquest escenari contempla, donaria un impuls a molts dels *microclusters* en els quals es va centrar la iniciativa de reforçament del DIE (Conejos *et al.*, 1997), possibilitant potser l'adopció del model de producció industrial, model considerat com l'apropiat en les recomanacions a les quals molts dels *microclusters* van arribar. Possiblement, aquest *èxit* de la iniciativa de reforçament dels *clusters* portaria a la seva continuació i expansió a d'altres *microclusters*.

Finalment, fruit de l'actitud social més aviat negativa envers les multinacionals que aquest escenari apunta, el Govern de la Generalitat podria veure's obligat a reduir el suport a la inversió directa estrangera.

Escenari 3: Les responsabilitats compartides

Breu descripció de l'escenari

Aquest escenari es caracteritza fonamentalment per l'emergència d'un nou model d'administració i gestió pública que té com a eix principal l'obertura a la societat a través del foment de la iniciativa i la participació ciutadana, basada en el principi de subsidiarietat. Aquest model suposa que l'Administració pública passa a jugar un paper de facilitador i àrbitre del procés de deliberació ciutadana, enlloc de definir i implementar de manera directa i quasi exclusiva les polítiques públiques.

En l'àmbit econòmic, aquest escenari dibuixa una economia europea competitiva, en

la qual l'atur estructural al 2010 s'ha reduït en termes globals al conjunt d'Europa i la inversió estrangera creix. L'escenari, però, també descriu l'existència de desigualtats regionals importants, causades per la major o menor predisposició dels diferents sectors públics nacionals i regionals a renovar-se. Allà on el sector públic s'ha resistit a la renovació i on la descentralització administrativa ha exacerbat el clientelisme, la situació ha empitjorat notablement.

D'altra banda, aquest escenari contempla canvis polítics i legals com per exemple una major flexibilitat de la trajectòria laboral. L'escenari també assumeix un major diàleg social, que porta a la disminució de les prestacions per als empleats tradicionals per tal de tenir cura dels individus sense feina.

Finalment, en l'àmbit internacional, l'escenari preveu un impuls important de la UE a la política de cooperació mediterrània, a través de la creació d'una àrea economico-comercial anomenada Organització del Comerç a la Mediterrània (OCOMED).

Probabilitat que l'escenari es doni a Catalunya

Catalunya no semblaria estar dins del grup de regions on el sector públic es resisteix a la renovació, si més no en la dimensió administrativa. Ja des de finals de la dècada dels vuitanta, el Govern de la Generalitat ha anat adoptant nous models i eines de gestió pública. Arran de l'aprovació de la Llei de règim jurídic i organitzatiu de 1989 i la creació del Comitè Assessor primer i després director per a la modernització de l'administració, la Generalitat ha posat en marxa processos de documentació dels processos administratius, i de simplificació administrativa (com es reflecteix, per exemple, en la creació el 1993 de l'Oficina de Gestió Unificada per a tràmits de registre industrial), d' elaboració de plans interdepartamentals d'acció plurianual (com és el cas dels Plans de la dona, de la recerca o de la immigració), d'instauració de quadres de comandament que obliguen a la fixació d'objectius i a la seva avaluació i seguiment, i de contractualització de les relacions entre agències i organismes autònoms i els seus respectius departaments, com és el cas dels serveis sanitaris.

Aquesta iniciativa modernitzadora, que s'ha vist acompanyada per un procés intensiu de formació dels quadres polítics i directius de la Generalitat en models i tècni-

ques de gestió i direcció estratègica, ha rebut recentment un important impuls amb el Pla CAT21 de modernització de l'administració catalana (Departament de la Presidència, 2001), que posa especial èmfasi en una visió integrada i interdepartamental de l'actuació de la Generalitat sobre diferents qüestions socials, així com en la necessitat de donar veu i comptes als ciutadans.

Així doncs, sembla que l'administració autonòmica es dirigeix cap al model que l'escenari albira per al 2010. Tanmateix, pel que fa a la participació de diferents actors socials, i malgrat els mecanismes merament consultius de participació corporativa en la formulació de polítiques sectorials[24] i la iniciativa recent del Parlament d'oferir als ciutadans la possibilitat d'enviar electrònicament les seves opinions sobre noves propostes parlamentàries, sembla difícil esperar que en deu anys s'aconsegueixi assolir el grau de participació ciutadana que aquest escenari preveu, en gran part, perquè suposa no sols un canvi per part de la classe política de la concepció del seu quefer, sinó també i sobretot perquè requereix un canvi cultural per part de la ciutadania.

Pel que fa a l'avaluació i la rendició de comptes, i tot i la important tasca de la Sindicatura de Comptes (organisme depenent del Parlament), l'administració autonòmica avalua l'assoliment dels seus objectius programàtics en comptades ocasions[25], o quan ho fa, generalment es limita a considerar el grau de compliment de les accions previstes

24. La participació *ciutadana* en la formulació de la majoria de polítiques es limita a la presència de les organitzacions sectorials en consells assessors o consultius com, per exemple, el Consell de les Dones, el Consell Assessor de l'Audiovisual, el Consell Assessor de la Cultura Popular i Tradicional o el Consell Assessor de l'Institut Català de les Indústries Culturals. Val a dir que la política industrial o de foment de la competitivitat no disposa actualment d'un consell assessor. Cal reconèixer, però, que la Generalitat ha establert a voltes mecanismes temporals de consulta i formulació de polítiques relacionades amb la competitivitat empresarial i territorial a través de la formulació de plans com el Pla de Recerca (CIRIT, 1993; 1997; 2001) o el Pla per a la Societat de la Informació (Comissionat per a la Societat de la Informació, 1998).

25. En diversos àmbits sectorials (com és el cas de la recerca), s'elaboren noves edicions de plans sense haver-ne avaluat els resultats de les anteriors. L'avaluació externa encara és menys comú. L'avaluació del grau d'acompliment de les actuacions previstes del Pla Interdepartamental de la Dona (Mendoza i Castañer, 1997) n'és un dels pocs exemples.

(*output*), i no l'assoliment dels objectius al qual aquestes accions haurien d'haver contribuït (*outcome*). Aquesta realitat posa de manifest l'escassa aplicació del principi de rendició de comptes (*accountability*)[26]. Si aquest principi i la seva pràctica es difonen a Europa, tal i com aquest escenari suggereix, la Generalitat de Catalunya es trobaria amb el repte d'aprendre una metodologia d'avaluació i sobretot de desenvolupar una cultura de l'avaluació, procés que requereix temps i recursos.

Conseqüències per a la competitivitat empresarial de Catalunya

La creació d'una àrea economicocomercial a la Mediterrània comportaria l'eliminació total de les barreres comercials entre la Unió Europea i els països mediterranis del nord d'Àfrica, fet que constituiria un repte per a la competitivitat de les empreses catalanes intensives en mà d'obra no qualificada, que fabriquen productes de gamma baixa i competeixen basant-se en costos (en especial, el sector tèxtil) en el conjunt de mercats als quals serveixen. La flexibilització laboral i la reducció de les prestacions socials que aquest escenari també contempla per al conjunt d'Europa probablement no arribarien a compensar el diferencial en els costos laborals amb els països del nord d'Àfrica.

Conseqüències per a la competitivitat territorial de Catalunya

L'èmfasi en aquest escenari en la participació dels diferents actors socials en la formulació i execució de les polítiques públiques podria afectar l'atractiu de Catalunya per a la inversió i tenir certes conseqüències indirectes en la competitivitat empresarial. Si el nou model d'administració s'arribés a imposar a Espanya, és probable que determinats col·lectius socials passessin a gaudir d'una major capacitat d'influència en l'elaboració de polítiques que afecten la competitivitat empresarial i territorial, com la política de mediambient o la política de defensa del consumidor. Mentre que els representants d'empreses i treballadors ja gaudeixen d'un accés privilegiat als decisors públics tant administratius com parlamentaris, el nou model d'administra-

26. En gran part, l'actual manca d'aquesta cultura de rendició de comptes es deu a la quasi total inexistència de centres d'estudi i reflexió (*think-tanks*) independents, no vinculats a o finançats per partits polítics o la pròpia administració, que realitzin avaluacions de l'actuació pública pel seu propi compte i demanin al govern retre comptes sobre l'assoliment dels objectius programàtics.

ció donaria veu també a col·lectius com els consumidors i ecologistes, que probablement reclamarien uns estàndards més elevats i un major control sobre diferents característiques dels productes i serveis (preus i qualitat), així com la reducció de les externalitats negatives que les empreses generen (com la pol·lució ambiental). És difícil de preveure quin seria l'efecte net d'aquests processos. D'una banda, la major sofisticació dels consumidors hauria de portar segons Porter (1990) a un augment de la competitivitat dels productes fabricats localment. D'altra banda, però, tant les majors garanties de qualitat com la reducció de les externalitats negatives comportarien un increment dels costos unitaris. D'un cantó, això faria els productes manufacturats a Catalunya menys competitius que els fabricats a altres territoris amb normatives de qualitat i mediambientals menys exigents. Per altre cantó, els majors costos que aquestes normatives imposen en l'activitat econòmica reduirien l'atractiu de Catalunya com a territori per a la inversió.

La transformació de l'administració pública podria tenir un altre impacte en l'atractiu de Catalunya com a terreny d'inversió. D'una banda, la participació d'un major nombre d'actors en el procés de decisió podria suposar majors costos de coordinació i negociació, així com processos de decisió de més llarga durada. Aquest fet podria desincentivar els inversors que trobessin en altres territoris una major rapidesa de resposta pel que fa a concessió de permisos i incentius. D'altra banda, però, el fet que els acords als quals s'arribés estarien altament consensuats, fa pensar que llur execució seria més àgil.

Si bé l'escenari planteja un creixement de la inversió directa estrangera (IDE) en el conjunt de la Unió Europea, la qüestió és en quina mesura Catalunya se'n beneficiaria, fet que depèn de la qualitat dels factors de localització de Catalunya respecte altres regions alternatives. En aquest sentit, la creació d'una àrea economicocomercial a la Mediterrània que aquest escenari preveu podria afectar la capacitat de Catalunya d'atreure IDE. La major capacitat competitiva basada en costos laborals dels països del nord d'Àfrica probablement desplaçaria cap a aquests territoris part de la IDE en indústries intensives en mà d'obra no qualificada, fet que comportaria una certa pèrdua de teixit industrial a Catalunya, encara que petita, donat que en els darrers anys els factors de localització que han atret la IDE a Catalunya i que estimulen una

continuada inversió van més enllà de la mà d'obra barata (Solà *et al.*, 2001; Hermosilla, 2001).

Efectes en les polítiques de foment de la competitivitat de la Generalitat

L'adopció del nou model d'administració pública probablement tindria un major impacte en el procés de formulació de les polítiques de foment de la competitivitat que no pas en el seu contingut. En primer lloc, i de manera semblant a l'anterior escenari, els principis de participació i especialment el de subsidiarietat obligarien la Generalitat a canviar el seu rol respecte els nivells subautonòmics de l'administració pública en la formulació de polítiques de desenvolupament econòmic com en l'establiment de pactes d'ocupació local[27] que aquest escenari contempla, passant d'un paper d'arquitecte i executor a un rol de facilitador-coordinador en un procés en el qual els ens locals, comarcals i provincials, que coneixen millor la realitat local, prendrien la iniciativa. Aquest esperit participatiu no es limitaria només a la inclusió dels representants de les administracions subautonòmiques, sinó també als representants de les empreses, els treballadors i els usuaris. De la mateixa manera, hom pot esperar que les administracions supraautonòmiques (Estat i Unió Europea) donessin major cabuda a les regions en la formulació de les diferents polítiques que afecten llur competitivitat territorial.

En segon lloc, l'adopció per part de la Generalitat (i la resta d'administracions) del nou model d'administració pública, hauria de portar a la difusió de la pràctica rigorosa de la planificació i avaluació de l'actuació pública. L'aplicació de la planificació (o reflexió) estratègica comportaria l'establiment d'objectius mesurables basats en una visió consensuada de l'entorn i les necessitats de la societat catalana en un horitzó futur i en relació amb un determinat àmbit, com per exemple el de la recerca. Això hauria de conduir a una assignació més eficaç dels recursos públics, prioritzant aquelles àrees en les quals l'actuació pública pot tenir un major impacte.

27. Segons els autors de l'informe de la Comissió, aquests pactes d'ocupació local incrementarien la flexibilitat laboral i alhora estabilitzarien els ingressos dels treballadors, tot donant possibilitats de desenvolupament professional (European Commission, 1999; p.33). Si bé això en principi tindria un efecte positiu en el teixit econòmic català, no suposaria una millora per a la competitivitat empresarial de les empreses catalanes donat que els competidors europeus també se'n beneficiarien.

Pel que fa al contingut de les polítiques de foment de la competitivitat, l'escenari contempla l'emergència d'una política industrial més proactiva (European Commission, 1999; p.34), en especial pel que fa a les tecnologies de la informació, resultants del diàleg entre administració, empreses i usuaris. De fet, a Catalunya, tant el Departament d'Universitats, Recerca i Societat de la Informació com el Departament d'Economia i Finances semblen donar ja una certa prioritat a la difusió de les noves tecnologies de la informació en el conjunt de la societat catalana. D'altra banda, el Pla CAT21 té com a objectiu crear una administració oberta, és a dir, una administració amb la qual els ciutadans poden comunicar-se i fer la majoria de tràmits de manera electrònica. En vuit anys, aquest és un projecte que podria esdevenir realitat. L'administració autonòmica podria estimular l'ús de les noves tecnologies de la informació a través de diferents mesures. Així, per exemple, la Generalitat podria aprofitar l'experiència de la Universitat Oberta de Catalunya per estendre la utilització de la comunicació electrònica entre estudiants i docents en el conjunt d'universitats catalanes. Finalment, el major grau de proactivitat en la política industrial que aquest escenari contempla es podria traduir en incentius fiscals i subvencions a l'adopció d'equipament informàtic i a la formació del personal en noves tecnologies de la informació.

Escenari 4: Les societats creatives

Breu descripció de l'escenari

Aquest escenari projecta una situació d'un cert alentiment del creixement de l'economia europea durant la primera dècada del nou mil·lenni, que es superaria cap a finals de la dècada. Després d'una inicial recessió durant el període 2001-2003, les economies europees es recuperarien, gràcies en part a una major llibertat dels individus sobre llur trajectòria laboral que alhora garantiria la plena ocupació. Aquesta major flexibilitat laboral resulta d'un seguit de reformes socials dirigides a introduir un perfil més humà en l'esfera del treball i en la societat en el seu conjunt, que permet als individus dedicar-se a tasques socials en el decurs de llur periple vital. La flexibilització del treball porta associada la reducció en prestacions socials i al mateix temps la creació de nous impostos ecològics i sobre els moviments de capital.

Aquests canvis es deuen a l'emergència d'una nova ètica solidària i antimaterialista[28] que incrementa l'atractiu d'Europa per a individus d'altres països amb talent (creadors i artistes) , en la recerca d'un entorn procliu a la creativitat, l'experimentació i la innovació. Fruit d'aquesta ètica, l'escenari també contempla la creació d'un sistema de subsidis (*vouchers*) per al consum de serveis, lleure i cultura per a tot ciutadà (ocupat, en atur o jubilat).

Aquest escenari també descriu com l'èmfasi dels europeus en cercar un nou equilibri entre l'esfera laboral i la personal comporta una certa despreocupació per la situació dels països veïns, que es reflecteix en l'endarreriment del procés d'ampliació de la Unió Europea i en l'enduriment de la política d'immigració.

Probabilitat que l'escenari es doni a Catalunya

Pel que fa als canvis politicolegals (flexibilització laboral, reducció de les prestacions socials, nous impostos ecològics i al capital així com subsidis al consum cultural), altre cop (com a l'escenari dels mercats triomfants) el fet que es produeixin a Catalunya depèn del Parlament a Madrid. Tanmateix, la tendència en els darrers anys ha estat cap a una revisió a la baixa de l'Estat del Benestar i, donada la correlació de forces al Parlament espanyol, és probable que s'aprofundeixi en aquest àmbit. Per la mateixa raó, sembla difícil pensar que s'introdueixin els altres canvis que comparteixen una vessant social i redistributiva.

Pel que fa als canvis de valors, es percep a Catalunya un major desig ciutadà de compaginar les exigències laborals i la carrera professional amb la vida familiar, el qual és possible que porti no solament a canvis legals en la legislació laboral pel que fa als permisos per maternitat/paternitat, sinó també a canvis en la gestió de recursos humans a les empreses. Tanmateix, no està clar que aquests canvis comportin necessàriament l'emergència d'una major solidaritat (fora de la llar) i una actitud antimaterialista.

28. Els autors dels escenaris descriuen aquesta nova ètica com "a new social solidarity, based on a new ethic of human quality and individual fulfillment and on a rejection of the materialism and obsession with productivity of the twentieth century" (European Commission, 1999; p.40).

Conseqüències per a la competitivitat empresarial a Catalunya

Dos dels canvis que aquest escenari planteja podrien tenir incidència en la competitivitat de les empreses catalanes respecte altres empreses de països de *fora* de la Unió Europea que no comparteixen la mateixa situació sociopolítica[29]. En primer lloc, en la mesura que la flexibilització de la carrera laboral comporti la lliure elecció de l'individu del moment i la durada durant la qual es dedicarà a tasques socials, això podria generar certes dificultats per a les empreses, que es veurien desprovistes d'importants recursos humans sense poder preveure-ho.

D'altra banda, si després de l'exercici d'aquestes tasques socials, els individus decidissin no retornar a llur empresa d'origen, aquestes es veurien privades d'uns recursos humans que sovint han adquirit un coneixement específic sobre l'empresa que és difícil de reemplaçar a curt termini. Això suposaria una pèrdua de productivitat i un augment dels costos de reclutament, que farien les empreses catalanes menys competitives tant en costos com en qualitat en comparació a empreses de territoris on no s'ha produït aquesta flexibilització.

Una possible conseqüència de la nova ètica antimaterialista que podria compensar aquestes efectes més aviat negatius procediria del canvi en les demandes dels treballadors, cada vegada més orientades cap a la millora del contingut del treball i la flexibilitat en la jornada i el calendari laboral que no pas a l'augment de les condicions retributives. D'aquesta manera, les empreses catalanes, com les de la resta de la Unió, es podrien veure beneficiades per uns menors costos salarials i una major creativitat i productivitat, fruit d'una major satisfacció i realització laboral per part dels treballadors.

Donat que en aquest escenari la creativitat i la innovació esdevenen dues forces clau de la competitivitat empresarial, l'interrogant que es planteja és en quina mesura les empreses a Catalunya serien competitives en aquesta dimensió. En aquest sentit, cal fer dues observacions. En primer lloc, i tal i com he comentat en relació amb l'escenari de *Les cent flors*, el model de lideratge empresarial a Catalunya (sobre tot, en les

29. S'assumeix que l'escenari afecta el conjunt de la UE.

empreses familiars) sol ser poc procliu a afavorir la participació i iniciativa dels treballadors, factor fonamental per a l'activitat creativa i innovadora (que sol partir dels problemes o insuficiències que el personal comercial o productiu observa). El fort respecte-temor a l'autoritat i l'èmfasi en l'antiguitat com a trets definidors de la cultura organitzativa a Catalunya limiten la possibilitat dels treballadors d'aportar llurs idees. Això porta a un enquistament inercial en les pràctiques i rutines existents o a la conflictivitat soterrada, donat que la cultura del treball tampoc no fomenta la mobilitat entre empreses (fruit de la importància del criteri d'antiguitat per a la promoció salarial) i molt menys la geogràfica (Trigo i Valera, 1990; Hermosilla, 2001). Tanmateix, aquesta cultura organitzativa es podria veure transformada per la presència, des de fa si més no vint anys, de multinacionals (com les japoneses, alemanyes, i nord-americanes) que solen valorar en major grau l'opinió de cada treballador i, en alguns casos, porten a terme polítiques de retribució i promoció basades en l'assoliment d'objectius, més que no pas en l'antiguitat, les quals estimulen la participació i la innovació. En segon lloc, la innovació, sigui de productes o de processos, requereix temps i recursos que no es poden dedicar a l'activitat productiva normal. En aquest sentit, donada l'escassa inversió en despeses i personal de R+D de les empreses a Catalunya (CIRIT, 1990; 2001), siguin o no subsidiàries de multinacionals (Solà *et al.*, 2001; Miravitlles, 2001), no sembla que aquestes es trobin gaire ben posicionades per a un entorn que requereix encara un major esforç en aquest àmbit. Tot i que les empreses catalanes, especialment en alguns sectors com el farmacèutic, han optat per la incorporació de tecnologia externa com a via alternativa al desenvolupament intern (Giráldez, 1991), diversos autors han posat de manifest que per tal d'absorbir tecnologia externa cal desenvolupar un nivell suficient de coneixement intern (Mowery, 1983; Cohen i Levinthal, 1990).

Encara que no directament relacionada amb la competitivitat empresarial però sí amb el nivell d'activitat econòmica en general, és important assenyalar que la difusió dels nous valors antimaterialistes portaria possiblement a una disminució de la demanda catalana i europea en general dels productes associats amb el consum materialista (cotxes, llanxes i joies), fet que tindria un efecte negatiu important en sectors clau de l'economia catalana, com el de l'automòbil.

Conseqüències per a la competitivitat territorial de Catalunya

Els canvis políticolegals i socials que aquest escenari contempla podrien tenir majors efectes en la competitivitat territorial de Catalunya que en la competitivitat de les empreses a Catalunya en comparació amb altres països on pel seu menor grau de desenvolupament socioeconòmic probablement no es produirien aquests canvis, com és el cas dels països del nord d'Àfrica o del sud-est asiàtic. En relació amb aquests, la reducció de les prestacions socials ajudaria d'una banda les empreses catalanes a recuperar posicions en costos, mentre que d'altra banda la introducció dels nous impostos ecològics i al capital la reduiria. L'efecte net d'aquests dos fenòmens dependria òbviament de la dimensió de la reducció de les prestacions socials en comparació amb l'abast de l'increment d'impostos.

Donada la importància de la creativitat i la innovació en aquest escenari, sorgeix la qüestió sobre fins a quint punt Catalunya gaudeix dels factors necessaris per atreure i retenir individus creatius i empreses innovadores, processos que estan mútuament interrelacionats: quantes més empreses innovadores hi hagi en el territori més creadors s'hi sentiran atrets i a l'inrevés. En aquest sentit, doncs, semblaria que ens trobem en una situació on l'existència d'una massa crítica és fonamental (Vives, 2001): cal un nombre mínim de creadors i empreses innovadores per atraure més creadors i empreses innovadores. En aquest sentit, Catalunya presenta una situació mixta. D'una banda, Catalunya gaudeix d'una important tradició creativa que es reflecteix no sols en la creació dramatúrgicoteatral, musical o arquitectònica, sinó també en el disseny tèxtil o industrial. Tanmateix, els creadors tendeixen a desplaçar-se allà on els productors que comercialitzen llurs creacions es troben i, tot i l'estímul de l'Administració autonòmica a la creació de continguts culturals a través, en gran mesura, dels mitjans de comunicació de la Generalitat, Catalunya ha perdut pes en els darrers anys a favor de Madrid, on s'han relocalitzat diverses empreses dels sectors fonogràfic i audiovisual (Baró i Cubeles, 2000). A més, sembla difícil que aquesta situació es pugui modificar en els propers vuit anys. Un altre factor important per a l'atracció de creadors és l'existència d'un entorn procliu a l'experimentació, on es valora la innovació. En aquest sentit, per raons històriques, en els darrers anys a Catalunya s'ha fet potser un major èmfasi en la recuperació i potenciació d'elements culturals més aviat tradicionals. Un exemple del pes del passat, de la tradició es pot

trobar en la reconstrucció fidedigna del Liceu. Però també es reflecteix en la producció cultural pública, en particular la mediàtica (vegeu la temàtica de les sèries i pel·lícules de TV3) que tendeix a ser més aviat localista i tradicionalista. Aquest enfocament podria desincentivar la vinguda de creadors de fora de Catalunya.

Per altra banda, malgrat el desenvolupament del sector universitari i de les infraestructures de R+D en els darrers vint anys (CIRIT, 2001), hom pot observar que a Catalunya encara no existeix una cultura social favorable a la recerca, és a dir, una cultura que valori l'experimentació, l'exploració de nous terrenys i la conceptualització abstracta dels diversos problemes amb els quals la societat s'enfronta, on l'investigador no sigui vist com un ésser passiu o, fins i tot, parasitari. Sembla difícil pensar que aquesta cultura social canviï en una dècada, malgrat els esforços de promoció social de la ciència que la Generalitat té previst continuar realitzant (CIRIT, 2001). Un exemple del menor valor social que s'atribueix a la recerca a Catalunya el trobem en el fet que ni el teixit empresarial ni el sector universitari i públic de recerca[30] semblen disposats a absorbir de manera decidida i en condicions competitives al mercat internacional els investigadors catalans formats a l'estranger que desitjarien tornar a Catalunya.

Finalment, els creadors tendeixen a concentrar-se en aquelles ciutats on hi ha qualitat de vida. En aquest sentit, la qualitat de vida a Catalunya (com a la resta d'Espanya) es podria veure minvada per l'actitud aïllacionista de la població europea que aquest escenari preveu. L'èmfasi dels europeus en cercar un nou equilibri entre l'àmbit laboral i el personal comportaria un oblit de la situació crítica d'alguns països veïns, fet que es reflectiria en l'enduriment de la política d'immigració. D'aquesta manera, la convivència pacífica, dimensió clau de la qualitat de vida, es podria veure malmesa a Catalunya, si la manca d'una política europea decidida de cooperació econòmica internacional que estimuli la transformació política, institucional i econòmica del nord d'Àfrica portés a un augment de la pressió migratòria. Això juntament amb l'actitud més aviat xenòfoba que, segons l'escenari, s'estén al conjunt de la

30. Cal esmentar la recent i lloable iniciativa de la Generalitat per a la recuperació d'investigadors catalans a l'estranger amb la creació dels contractes laborals de la Institució Catalana de la Recerca i els Estudis Avançats que, tanmateix, es queden curts davant el nombre de sol.licituds de qualitat.

Unió, podria desencadenar un esclat de violència en el si de Catalunya, amb la inseguretat ciutadana que això comportaria. Tot i que aquest escenari afectaria al conjunt de la Unió, la pèrdua de qualitat de vida probablement seria més important a Catalunya, donat que altres països com França, Anglaterra o Alemanya tenen més experiència en la qüestió migratòria.

Efectes en les polítiques de foment de la competitivitat de la Generalitat

La formulació d'un pla específic per a la innovació empresarial (DICT, 2001), l'existència del Pla de la societat de la informació (Comissionat, 1998) i el fet que un dels eixos del Pla CAT21 (Presidència de la Generalitat, 2001) sigui el foment de la societat de l'aprenentatge semblarien indicar que les línies d'actuació futura de la Generalitat són consistents amb els valors de creativitat i innovació que aquest escenari presenta.

És probable que en el futur es porti endavant una reflexió més precisa sobre el significat dels conceptes de societat d'aprenentatge, de la informació, del coneixement, i de la innovació, i l'opció per a la qual la societat catalana vol apostar. Aprenentatge i innovació, així com informació i coneixement són conceptes diferents. Una societat que desitja i és capaç d'aprendre ràpidament no és el mateix que una societat que desitja i és capaç d'innovar tot prenent riscos, si bé ambdues requereixen d'un sentiment d'insatisfacció amb la situació actual. De la mateixa manera, una societat capaç d'accedir a i utilitzar les noves tecnologies de la informació i la comunicació no és el mateix que una societat capaç de sistematitzar i convertir la informació en coneixement i actuar en base a aquest. Finalment, tant amb la informació com amb el coneixement cal diferenciar entre la capacitat d'accés, utilització i difusió i la capacitat de creació.

L'ètica solidària i antimaterialista que impregna aquest escenari faria difícil que les administracions públiques, la catalana entre elles, dediquessin recursos significatius a la promoció del desenvolupament econòmic (formulat en termes estrictament quantitatius de creixement del producte interior brut) o de la competitivitat empresarial, terme que col·loquialment s'associa amb una actitud individualista, fins i tot agressiva i mancada d'escrúpols. Això probablement portaria els líders polítics a articular un nou discurs que subordinés la competitivitat empresarial i la generació de rendes a un ús dels recursos, si més no públics, en línia amb els valors imperants (creativitat).

Assumint que la Generalitat decidís optar per una veritable promoció de la creativitat com a eix fonamental per a la propera dècada, semblaria lògic esperar que el foment de la competitivitat en aquest període s'orientés cap al reforçament dels incentius, esforços i factors territorials per atraure infraestructures de recerca, fires internacionals i professionals de la creació de coneixement (artistes, arquitectes, investigadors universitaris, personal de recerca a les empreses, i professionals del disseny). En relació al desenvolupament de les indústries de continguts culturals en particular, és probable que la recent creació de l'Institut d'Indústries Culturals i l'esperat Pla d'actuacions contribueixin a una acció més decidida de promoció de la producció cultural a Catalunya. Tanmateix, tot i el suport de diferents actors socials al desenvolupament dels sectors del coneixement i les noves tecnologies de la informació, és molt probable que l'acceleració del procés de contracció de la base industrial que aquest escenari suposa, forci les diferents administracions, inclosa l'autonòmica, pressionades per les empreses industrials i les seves associacions, a establir mesures de suport al teixit industrial en declivi, limitant el procés de reassignació de recursos entre indústria i serveis, i reduint la velocitat amb la qual Catalunya podria aprofitar les oportunitats que les noves tecnologies ofereixen. De totes maneres, part d'aquestes ajudes és possible que s'orientin cap al reciclatge professional i la formació en noves tecnologies, beneficiant el procés de transformació.

Pel que fa a la transformació de la cultura organitzativa a Catalunya cap a un model obert a la participació i creativitat dels treballadors, la pròpia transformació de la Generalitat en l'orientació del Pla CAT21 (Departament de la Presidència, 2001) podria esdevenir un exemple per a la resta de la societat.

Tal i com he comentat, l'escenari assumeix una creixent pressió migratòria a Europa davant la qual la societat europea manté una actitud més aviat aïllacionista. Per a Catalunya, aquest aspecte de l'escenari podria esdevenir molt plausible, donada la creixent immigració del nord d'Àfrica (Fundació Jaume Bofill, 2001). Tenint en compte que el Govern de la Generalitat no té competències per regular el flux d'immigrants, és plausible esperar que la Generalitat exerceixi la capacitat d'influència en la política estatal que la situació parlamentària li atorgui per tal de rebre immigrants no qualificats en la mesura que siguin necessaris per a l'economia regional. D'altra

banda, és també probable que la voluntat de mantenir una societat cohesionada, un dels eixos fonamentals del Pla CAT21 del Govern autonòmic que es reflecteix en el segon Pla d'immigració (2001-2004), continuï en el decurs de tota la dècada, no sols pel que fa a l'acolliment i integració de la immigració, sinó també en relació amb l'educació de la població autòctona sobre el fenomen migratori i les cultures de les poblacions immigrants.

Escenari 5: Els veïnatges turbulents

Breu descripció de l'escenari

Aquest escenari presenta una escalada de violència, terrorisme biològic, inseguretat i angoixa ciutadana en el si de la UE . En part, aquests esdeveniments es produeixen com a resultat de la pressió demogràfica del nord d'Àfrica, fruit de la manca de cooperació econòmica de la UE en l'àmbit de la Mediterrània durant la primera dècada del mil·leni que aquest escenari assumeix. Això porta, d'una banda, a l'enduriment de la política d'immigració i al control policíac i militar de les fronteres i, d'una altra, a una actitud de la població europea més aviat contrària a la immigració de països en vies de desenvolupament.

Aquesta situació, juntament amb un creixent proteccionisme comercial arreu del món entre blocs regionals (incloent un nou bloc regional panamericà), comporta un nivell de creixement econòmic menor a l'Europa del 2010 i una major disparitat socioeconòmica que es reflecteix en l'existència de diversos focus de pobresa i marginalitat.

Probabilitat que aquest escenari es doni a Catalunya

Tot i l'enduriment de la política d'immigració i el control policíac i militar de les fronteres que aquest escenari suggereix, la pressió demogràfica d'immigrants il·legals que fugen de la misèria del seu país arriscant la pròpia vida i la de llurs famílies per arribar a una regió europea pròspera com Catalunya, seria probablement imparable.

Malgrat que Catalunya és una terra bàsicament de convivència, amb experiència en la integració d'importants contingents d'immigrants amb cultures diferents, la nova migra-

ció, en especial la dels col·lectius que procedirien no sols de cultures diferents sinó també de religions diverses (com la islàmica), suposaria un nou repte per a una societat tradicionalment i majoritàriament catòlica que desconeix en gran mesura la cultura i la religió d'aquests nous col·lectius immigrants i amb relació als quals es guia per estereotips. En aquest sentit, cal assenyalar com he esmentat més a dalt que el Pla d'immigració de la Generalitat per al període 2001-2004 contempla accions de formació i educació de la població autòctona sobre el fenomen migratori i les diferents cultures dels col·lectius d'immigrants. Queda per veure, però, si aquestes accions es produirien amb la rapidesa i la intensitat necessàries per evitar que els estereotips avui imperants portin a actituds xenòfobes. A banda de l'actuació de l'administració, també tindrà un paper cabdal la tasca d'organitzacions socials i de les pròpies associacions d'immigrants per tal d'educar la població sobre la realitat d'aquest nou fenomen migratori.

La reacció dels governs europeus de repatriar o expulsar els immigrants il·legals que l'escenari contempla[31] probablement comportaria l'aprofundiment del sentiment d'aquests de rebuig. Així doncs, és probable que els immigrants que aconseguissin traspassar la frontera i instal·lar-se en territori català demostressin un fort ressentiment contra la mateixa societat que rebutja els seus familiars i amics (sense fer distincions entre estat i comunitat d'adopció), molts dels quals perden la vida en l'intent. L'entorn hostil a aquests immigrants els portaria possiblement a reforçar llur identitat d'origen, fet que segurament faria llur integració encara més difícil.

Encara que el govern de la Generalitat de Catalunya, després del llarg període d'opressió franquista, ha oscil·lat a vegades entre la defensa natural de les arrels d'identitat catalana i una certa imposició de la llengua catalana en l'àmbit educatiu, no és probable que l'esperit d'assimilació dels immigrants que aquest escenari descriu[32] s'instal·li a

31. "People have the impression of living in a haven of fragile peace and are *willing to shut their eyes to infringements of certain fundamental rights and freedoms* to preserve it. Immigration policies have been tightened considerably: with the approval of the silent majority, governments have been dealing with requests for asylum in an increasingly draconian fashion and have been more vigorous in pursuing and expelling illegal immigrants" (European Commission, 1999; p.52, la cursiva és meva).

32. "There is widespread intolerance towards foreigners and irritation with civil rights associations. The policy pursued in some countries of forcing immigrants to assimilate meets with tacit public approval" (European Commission, 1999; p.53).

Catalunya. El tarannà català és més procliu al fet que els immigrants respectin i fins i tot acceptin voluntàriament i per estimació pròpia la cultura catalana (costums, llengua i valors), com a resultat d'un sentiment d'acolliment i respecte envers ells.

Tanmateix, la rapidesa i intensitat del flux d'immigració del nord d'Àfrica i sobretot els missatges que els polítics i els mitjans de comunicació en generin tindran sens dubte un efecte clau en la percepció i resposta social. Cal notar que diversos esdeveniments recents a Catalunya indiquen ja una certa radicalització de la resposta de l'administració pública i les forces policials que aquesta controla en relació a la immigració irregular. L'existència d'organitzacions i líders socials que qüestionin aquest tipus d'intervencions en els mitjans de comunicació també serà clau per evitar una confrontació entre la població autòctona i aquests *nous* immigrants.

Conseqüències per a la competitivitat empresarial a Catalunya

L'alentiment de l'economia europea afectaria òbviament Catalunya, reduint-ne les exportacions la majoria de les quals, com ja he comentat, es dirigeixen majoritàriament a Europa. Mentre que això afectaria el grau d'activitat i creixement econòmic de Catalunya, no hauria necessàriament de minvar la competitivitat empresarial de Catalunya (les quotes de mercat són en termes relatius) en la mida en què els altres països europeus també es veurien afectats per un menor dinamisme econòmic.

D'altra banda, el proteccionisme comercial probablement ajudaria si més no temporalment a les PIME autòctones a sobreviure. Tanmateix, l'increment de les ajudes nacionals a empreses industrials clau arreu d'Europa reduiria la competitivitat de la producció catalana tant en els mercats externs com en el domèstic, ja que, tot i que, pressionats per les empreses i associacions sectorials locals[33], els governs espanyol i autonòmic emprenguessin una política semblant, la capacitat d'ajuda d'Espanya i Catalunya no podria comparar-se amb la d'estats més forts, com França, Alemanya o Anglaterra.

33. "…governments do less than in the past to make sure the Single Market is working properly, and have no qualms about helping selected domestic companies to protect their captive markets" (European Commission, 1999; p.53).

La creació d'un bloc regional panamericà i el conseqüent conflicte amb el bloc europeu que l'escenari preveu possiblement ocasionaria a les empreses catalanes una pèrdua de negoci en els països llatinoamericans com Argentina, Mèxic i Xile on s'han expandit (Fontrodona i Hernández, 2001), si aquests països restablissin normatives proteccionistes que dificultessin la inversió d'empreses de fora del bloc.

Finalment, és probable que la conflictivitat social i cultural que aquest escenari reflecteix entre la població autòctona i certs col·lectius d'immigrants (que es podria generalitzar al conjunt dels immigrants extracomunitaris) es manifestés també en l'esfera laboral, amb els perjudicis que això suposaria per a la productivitat i la qualitat de l'activitat empresarial a Catalunya.

Conseqüències per a la competitivitat territorial de Catalunya

En un entorn proteccionista en el qual els governs nacionals imposen restriccions a les importacions, les multinacionals es veuran forçades a replantejar la seva estratègia internacional, en el sentit d'avaluar la conveniència de resituar centres productius a les principals economies nacionals. Això suposaria per una banda, el manteniment, si més no temporal, de les filials multinacionals a Catalunya que produeixen bàsicament per al mercat espanyol (com és el cas de Danone o Nestlé en el sector alimentari), però per altra banda, la pèrdua de demanda i el possible tancament de les filials orientades a l'exportació als mercats europeus (com és el cas de les empreses Nissan o Yamaha en el sector de material de transport).

L'esclat de violència i la inseguretat ciutadana que aquest escenari dibuixa com a fruit d'una creixent tensió cultural, religiosa i econòmica entre la població autòctona i part de la població immigrant en un context de menor creixement econòmic reduiria en major mesura que a l'escenari anterior la qualitat de vida a Catalunya, i això suposaria un clar desincentiu per a la inversió a Catalunya. Com ja he esmentat abans, tot i que el fenomen migratori i social que aquest escenari descriu es produiria al conjunt de la Unió Europea, és molt possible que per motius geogràfics i històrics, Espanya i Catalunya (juntament potser amb Itàlia) siguin els països de la Unió que pateixin un impacte més negatiu dels nous fluxos migratoris.

Efectes en les polítiques de foment de la competitivitat de la Generalitat
Tal i com he esmentat abans, aquest escenari preveu que els governs dels països de la Unió Europea, davant el nou context internacional de proteccionisme comercial, tendiran a oferir ajudes públiques a les seves empreses autòctones. Així doncs, és plausible pensar que davant d' aquest context, el Govern de la Generalitat també incrementi els seus programes de foment. L'augment del proteccionisme podria portar a empreses catalanes i filials multinacionals orientades als mercats exteriors a perdre gran part de les seves vendes, portant al possible tancament. Donada la importància de les filials multinacionals pel que fa a l'ocupació a Catalunya, és plausible que la Generalitat es veiés forçada a oferir condicions especials a aquestes empreses per tal de mantenir-les en funcionament. Tanmateix, com he comentat més amunt, la capacitat d'ajuda d'Espanya i Catalunya no seria comparable amb la d'estats més forts, com França, Alemanya o Anglaterra.

Recapitulació i visió panoràmica de les conseqüències dels escenaris Europa 2010 a Catalunya

En l'apartat anterior, he plantejat les conseqüències que els cinc escenaris per a l'Europa del 2010 establerts per la Comissió Europea podrien tenir per a la competitivitat empresarial i territorial de Catalunya, així com per a les polítiques públiques de foment d'aquestes per part de la Generalitat. El quadre 2 resumeix gràficament els efectes més notoris de cada un dels escenaris.

Competitivitat empresarial i territorial. L'anàlisi conjunta dels efectes dels cinc escenaris revela un panorama mixt pel que fa a la competitivitat empresarial i una situació més aviat negativa per a la competitivitat territorial de Catalunya.

Pel que fa a la competitivitat empresarial, tots els escenaris, excepte el de mercats triomfants, ofereixen algun element positiu: així, l'escenari de *Les cent flors* presenta un increment de la demanda dels productes amb component cultural local, mentre que l'escenari de les societats creatives planteja un possible augment de la competitivitat de les empreses catalanes en costos i innovació. Els escenaris de *Les*

Quadre 2.
Principals elements de la política de suport de la competitivitat en l'horitzó del 2010

	Probabilitat a Catalunya	**Competitivitat empresarial**	**Competitivitat territorial (Factors localització IDE)**	**Polítiques de foment de la competitivitat**
Els veïnatges turbulents	Mitja	Potencial efecte positiu per a PIME Reducció de les exportacions	Problemes de convivència i qualitat de vida	Aprofundiment en la política de cohesió i integració Esforços per reduir el proteccionisme en l'àmbit europeu
Les societats creatives	Baixa-Mitja (reformes depenen de Madrid)	Recuperació en termes de costos Reducció demanda productes *materialistes*	Problemes culturals i de qualitat de vida per retenir i atreure creadors	Reformulació del discurs per al foment de la competitivitat Esforços en recerca i infraestructures de comunicació
Les responsabilitats compartides	Mitja (modernització Generalitat)	Més exportacions Major competència en costos del nord d'Àfrica Majors costos-exigències dels consumidors	Menor atractiu per a la IDE orientada a factor cost (respecte Nord d'Àfrica)	Model catalitzador i coordinador, major protagonisme d'adm. locals i actors socioeconòmics (centres educatius, associacions empresarials,...)
Les cent flors	Baixa-mitja (model de liderat "populista" i jeràrquic)	Major demanda de productes "locals" (component cultural) Menys exportacions de productes "locals"	Actitud social contrària a la IDE Menor estabilitat política	Major poder autonòmic versus estat Major paper dels ens locals i comarcals en el foment de la competitivitat Impuls al reforçament de *clusters*
Els mercats triomfants	Elevada, excepte desmantellament de l'Estat del Benestar	Menor per a les PIME orientades al mercat local Repte territorial i polític per a les subsidiàries de les multinacionals	Menor atractiu en costos Importància del capital humà, la convivència i les infraestructures	Privatització empreses d'EPLICSA Desregulació comerç Rol informatiu i facilitador de la col·laboració

responsabilitats compartides i d'*Els veïnatges turbulents* també ofereixen oportunitats per a una part de les empreses catalanes: el creixement econòmic de la Unió en el primer comportaria probablement un augment de les exportacions catalanes a la resta de la Unió, mentre que el proteccionisme del darrer reduiria la competència per al mercat domèstic i, per tant, beneficiaria les empreses orientades al mercat interior si més no en el curt termini. Tanmateix, en aquests quatre escenaris, també emergeixen interrogants sobre la competitivitat empresarial del teixit industrial català. Així, per exemple, en l'escenari de *Les cent flors*, l'augment de la demanda interior per als productes *locals* es podria veure compensat per la disminució de les exportacions d'aquests productes, fruit de l'actitud localista arreu d'Europa.

L'escenari dels mercats triomfants no sembla oferir gaire oportunitats per a les empreses a Catalunya. En part això es deu a la manca d'un avantatge comparatiu clar de l'economia catalana, en un escenari en el qual la liberalització del comerç i la inversió estimula l'especialització dels teixits econòmics en aquelles activitats per a les quals disposen d'avantatges comparatius.

Aquesta manca d'un avantatge comparatiu clar (més enllà potser del clima, la natura i el nivell de qualitat de vida que comparteix amb algunes regions d'Itàlia i Grècia) es reflexa en el panorama més aviat negatiu pel que fa a la competitivitat territorial de Catalunya el 2010 al conjunt d'escenaris. De fet, els esdeveniments que els diferents escenaris plantegen per al conjunt d'Europa vindrien a posar de major relleu les mancances de Catalunya per competir per a l'atracció d'IDE amb altres regions de dins i fora d'Europa que es troben millor equipades . Catalunya sembla tenir un problema de posicionament que, en el camp d'empresa, Porter (1985) va denominar com *stuck in the middle* (atrapat al bell mig). Per un cantó, el Principat ja no gaudeix d'un avantatge comparatiu en costos (ni laborals, ni energètics) respecte a altres regions de la Unió Europea o sobre tot extracomunitàries que són més eficients (Hermosilla, 2001) i que, per tant, atrauen la inversió de les multinacionals dels sectors on es competeix bàsicament en costos. Aquest és un problema que, com hem vist, es manifesta en els escenaris dels mercats triomfants i de les responsabilitats compartides. D'altra banda, malgrat els esforços que la Generalitat ha fet en els darrers vint anys, Catalunya tampoc no sembla disposar d'un estoc suficient de recursos

sofisticats (com capital humà o sobre tot infraestructures de recerca i comunicació) que pugui de manera significativa atraure o generar activitats com el desenvolupament de programari (*software*) o tasques d'innovació i disseny que permetin competir en qualitat (diferenciació) enlloc de costos, en sectors com el químic, el farmacèutic, l'alimentari, l'automotiu o l'electrònic, fet que es fa especialment palès en l'escenari d'*Els mercats triomfants*[34].

Aquest problema de posicionament regional per a l'atracció d'activitat productiva i d'innovació es veu agreujat en alguns escenaris per la manca d'una cultura procliu a la innovació o la pèrdua de qualitat de vida, com és en el cas dels escenaris de *Les societats creatives* o *Els veïnatges turbulents*.

Polítiques de foment de la competitivitat. Les polítiques de foment de la competitivitat de la Generalitat que aquí s'han dibuixat per a la Catalunya del 2010 responen en gran mesura als canvis politicoideològics i de model d'administració pública que els escenaris plantegen i, en menor mesura, als efectes que aquests escenaris tenen en la competitivitat empresarial i territorial de Catalunya. En l'escenari d'*Els veïnatges turbulents*, i fruit del proteccionisme imperant, les administracions públiques passen a adoptar un paper molt més actiu, atorgant ajudes directes a les empreses, mentre que en l'escenari de *Les societats creatives* el rol públic es focalitza en alguns camps com el foment de la recerca i les infraestructures de comunicació o es redueix a un paper informatiu i catalitzador del diàleg entre els diferents actors socioeconòmics per a la promoció d'iniciatives de desenvolupament local en els escenaris de *Les cent flors* o *Les responsabilitats compartides*.

Probabilitat dels escenaris. Com sol passar amb la majoria d'exercicis de prospectiva, cadascun dels escenaris Europa 2010 es polaritza cap a una dimensió o aspecte determinat de la societat (economia a l'escenari 1, fenòmens migratoris i culturals a l'escenari 5, política a l'escenari 3 i canvis de valors als escenaris 2 i 4). De fet, en gran

34. Per bé que existeixen algunes filials d'empreses multinacionals que desenvolupen tasques d'innovació i no només d'adaptació o suport tècnic a Catalunya, com és el cas de Hewlett-Packard o Lear (Miravitlles, 2001, p.115), es tracta de casos aïllats.

mesura els escenaris no s'oposen, sinó que es complementen. Probablement només existeixen dues oposicions clares: d'una banda, l'escenari d'*Els mercats triomfants* es troba en clara oposició amb el d'*Els veïnatges turbulents* pel que fa a la política econòmica imperant, clarament liberal el primer mentre que el segon és marcadament intervencionista (proteccionista). D'altra banda, existeix una clara dicotomia entre els escenaris d'*Els mercats triomfants* i d'*Els veïnatges turbulents*, els quals comparteixen un mateix esquema de valors individualista, mentre que els altres tres escenaris, en major o menor grau, reflecteixen una ètica diferent, solidària, de compromís social o valors antimaterialistes.

En realitat és probable que es produeixi una combinació de diversos escenaris que aglutini les dimensions polítiques, econòmiques i socials. Així, per exemple, és plausible esperar que, fruit de l'ús de noves tecnologies de la informació, el procés d'interconnexió i globalització que l'escenari 1 descriu es produeixi , al mateix temps que el localisme floreix (escenari 2), de resultes de la necessitat de les comunitats locals de dinamitzar-se i organitzar-se per resoldre els problemes que la pressió migratòria genera (escenaris 4 i 5) i de la necessitat de les comunitats *nacionals* de mantenir llur identitat davant del procés de globalització que sembla portar a una convergència cultural cap al model nord-americà. Tot això, al mateix temps que creix la importància dels creadors i de la creació de coneixement.

Cap a la Catalunya del 2010: Algunes reflexions personals sobre els reptes que ens esperen

Si bé en els apartats anteriors he intentat no expressar la meva opinió sobre les oportunitats i els problemes que cada escenari presenta per a Catalunya, no voldria cloure aquest informe sobre la Catalunya del 2010 sense oferir algunes reflexions pròpies sobre els reptes que els diferents escenaris plantegen. Bàsicament, voldria fer dues reflexions sobre les següents qüestions que segons el meu parer constituiran el nucli del debat social:

1- la necessitat de Catalunya d'esdevenir líder en un determinat sector (especialització) i
2- la necessitat de mantenir una certa cohesió social.

1. Catalunya – líder en?

Fins fa poc, la majoria d'investigadors i polítics han considerat que el fet que Catalunya tingui una economia diversificada és un avantatge perquè redueix l'impacte d'una possible crisi en un sector qualsevol. Tanmateix, el procés de liberalització econòmica que l'escenari dels mercats triomfants planteja i que sembla força imparable, ve a qüestionar la bondat d'aquest model. La liberalització suposa una major competència i aquesta obliga a desenvolupar un avantatge distintiu en aquells sectors on es vol ser capdavanter[35]. Val a dir que focalitzar els esforços en un sector en concret en el qual es vol excel·lir no vol dir abandonar la resta de sectors. Així doncs, la qüestió és quin sector?

Tal i com he comentat més amunt, el Principat no presenta ja les condicions que el van fer un territori atractiu com a port d'entrada a Europa amb baixos costos laborals per a la inversió directa estrangera. Pel grau de desenvolupament socioeconòmic que ha assolit, Catalunya ja no pot competir en mà d'obra no qualificada barata amb territoris en vies de desenvolupament que presenten unes condicions socioeconòmiques semblants a la de la Catalunya dels anys 40 o 50 del segle precedent, encara que es produís un moviment migratori massiu que abaixés els costos salarials significativament. De fet, de manera majoritària les multinacionals instal·lades a Catalunya no consideren ja el cost laboral i el mercat domèstic com els criteris que justifiquen la seva continuada presència i inversió en les seves filials catalanes (Hermosilla, 2001). Tanmateix, tal i com he comentat més a dalt, Catalunya tampoc no disposa avui de les infraestructures i valors culturals (experimentació, risc, parti-

35. Des d'una perspectiva liberal hom podria dir que si Catalunya disposés de l'oportunitat d'esdevenir un centre mundial o si més no europeu en un camp determinat, ja haguessin sorgit emprenedors que l'haguessin aprofitat. Tanmateix, està clar que l'administració pública té una capacitat d'influir en factors clau per al desenvolupament d'una indústria, com són l'oferta educativa i les infrastructures de recerca, transport, comunicació i altres serveis.

cipació,...) per esdevenir un centre de la innovació que permeti les empreses localitzades en el territori competir mundialment a través de la constant millora de processos i introducció de nous productes.

Recentment, Vives (2001) ha plantejat per a Catalunya l'opció d'esdevenir un centre mundial, o si més no europeu, del coneixement. Tal i com he esmentat més amunt, caldria aclarir què significa esdevenir una societat del coneixement, ja que existeix una gran diferència entre consumir coneixement, sistematitzar-lo i generar-ne. Donada la situació del sistema universitari i de la recerca a Catalunya, i el valor social que s'atorga a la investigació, no sembla que aquesta visió sigui gaire factible per als propers anys. Així doncs, sembla que Catalunya i els seus dirigents hauran de cercar una altra visió per al futur econòmic de Catalunya.

La societat catalana tradicionalment s'ha considerat a si mateixa com un país més aviat industrial, on la indústria tèxtil i, més tard, la indústria química, farmacèutica, alimentària, electrònica i de l'automoció han tingut i tenen un protagonisme important. Tanmateix, el pes de la indústria a Catalunya ha anat disminuint i el Principat ha anat perdent gran part del control del teixit industrial, que ha passat a mans d'empreses multinacionals (Puig *et al.*, 1996; Simón *et al.*, 1993; Simón, 2001; Vives, 2000; Solà *et al.*, 2001). Curiosament, malgrat la importància del turisme com a sector clau de l'economia catalana, la societat catalana i en especial els seus líders semblen resistir-se a concebre Catalunya com un país eminentment turístic. Això es reflecteix, per exemple, en la tardança amb la qual van emergir els centres de formació en gestió turística i els estudis sobre el turisme a Catalunya, o en la importància que la Generalitat dóna al turisme en la política de foment de la competitivitat i en l'estructura orgànica del Govern. Una opció per al desenvolupament econòmic de Catalunya que aquí proposo i que altres ja van proposar fa temps (Muns, 1990; Lúria, 1994; Mas-Colell, 1994; Raventós, 1995) passaria per repensar el paper del turisme i, en general, del lleure com un conjunt d'activitats relacionades (complementàries) en les quals Catalunya podria esdevenir un centre , si més no d'abast europeu o mediterrani.

El turisme requereix d'un conjunt molt ampli de serveis: restauració, allotjament, transport, comunicació i entreteniment. Optar per una estratègia de potenciació de

Catalunya com a centre europeu del lleure requereix no sols d'infrastructures i de serveis de transport aeri i ferroviari de qualitat, sinó també l'oferta de serveis personals (com assistència sanitària o serveis d'atenció per a la gent gran), que responguin amb rapidesa i eficàcia. La visió del Principat com a centre de lleure comportaria també la potenciació de la creació i producció de continguts culturals que inclouen la concepció d'espectacles, pel·lícules i campanyes publicitàries.

Lògicament, l'elecció d'un sector com clau o estratègic comporta els seus riscos, però cal recordar que aquí no es defensa l'especialització exclusiva de l'economia catalana en el sector del lleure, sinó només la priorització de determinats recursos (educatius i d'infraestructura) per tal de competir en l'àmbit europeu i potser mundial. D'altra banda, els riscos d'un enfocament en l'economia del lleure són possiblement menors i de més llarga maduració als que s'enfronta la indústria. Bàsicament, estem parlant de canvis climatològics, mediambientals i sociodemogràfics (immigració islàmica, intolerància, i conflicte cultural) que podrien reduir l'atractiu de Catalunya com a terra de lleure.

2. La cohesió social com element clau de la competitivitat territorial

Tal i com he esmentat a l'inici, la qualitat de vida és sens dubte un factor clau per atraure inversió directa i capital humà. En aquest sentit, tal i com l'anàlisi de diferents escenaris de l'Europa del 2010 posa de manifest, la qualitat de vida depèn en gran part del grau de convivència que existeix en una comunitat. Així doncs, sembla que per mantenir o augmentar la competitivitat d'un territori cal al mateix temps un nivell acceptable de cohesió social que garanteixi la convivència pacífica. L'anàlisi de les conseqüències dels escenaris Europa 2010 per a Catalunya suggereix l'emergència o la intensificació de certes forces (en especial, la pressió migratòria del nord d'Àfrica) que podrien posar en qüestió la convivència pacífica de la qual ha gaudit Catalunya en les darreres dues dècades. Així doncs, semblaria que el manteniment de la competitivitat territorial de Catalunya requereix una doble política. Per un cantó, trobar un equilibri entre les necessitats de mà d'obra (barata, no qualificada) a Catalunya i la situació en la qual es troben els immigrants que arriben a Catalunya, per tal de limitar en allò que sigui possible fluxos migratoris que excedeixen la capacitat material i social d'acolliment i integració sociolaboral dels immigrants. Cal re-

conèixer que malgrat el desig de molts de convertir Catalunya en un centre de creació de coneixement (Vives, 2001) i, per tant, d'atracció de capital humà (mà d'obra altament qualificada), per la seva evolució demogràfica i social, Catalunya continua necessitant mà d'obra de baix i mitjà nivell de qualificació.

El segon eix de la política que caldria portar a terme seria el foment de l'acolliment i la integració dels immigrants de cultures i religions diverses. L'acolliment passa no sols per un tracte respectuós per part de les autoritats d'immigració i les forces policials, sinó també per l'educació ciutadana sobre la situació, la cultura i la contribució dels immigrants. Finalment, la integració no hauria de formular-se en clau d'assimilació de la cultura tradicional catalana, sinó en clau d'oportunitat de descobriment mutu, dins del respecte als valors democràtics.

La qüestió de la immigració i, en particular, de la nova immigració de cultures i religions distintes planteja un altre repte que aquí només deixaré apuntat: com resoldre la tensió entre, d'una banda, la necessària solidaritat envers a la població del Nord d'Àfrica que, com gran part de la població espanyola en altra època, i davant una situació econòmica i política precària desitja emigrar cap a regions pròsperes d'Europa per sobreviure i, d'una altra, l'impacte que un moviment migratori fort probablement suposaria en la realitat i identitat cultural de Catalunya.

Finalment, queda clar que en relació amb moltes de les oportunitats i els reptes que els escenaris plantegen, Catalunya està actualment supeditada a les decisions del Parlament i del Govern central espanyol. Em refereixo per exemple a la liberalització i desregulació de sectors clau, la reducció de les prestacions socials o el control de la immigració. Per a la majoria d'aquestes qüestions, Catalunya només pot incidir a través dels seus diputats al Parlament espanyol. Caldria plantejar-se doncs l'interrogant sobre si l'actual repartiment competencial seria suficient per permetre a Catalunya donar la resposta oportuna o si seria capaç d'afrontar millor els reptes dels diferents escenaris si disposés d'una major autonomia.

Bibliografia

Bangemann, M. 1992. *Meeting the global challenge: Establishing a successful European industrial policy*. Kogan Page, Londres.

Bangemann, M. 1993. Industrial policy and international competitiveness. A European Commission, *Panorama of EC industry*. Office for Official Publications, Luxemburg.

Barney, J. 1986. Strategic factor markets: Expectations, luck and business strategy. *Management Science*, 42, pp.1231-1241.

Baró, E. i Cubeles, X. 2000. *El futur desenvolupament de les indústries de continguts d'informació de la ciutat de Barcelona*. Ajuntament de Barcelona, Gabinet Tècnic de Programació, Barcelona.

Barreiro, F. 1998. Las políticas locales de promoción económica: reflexiones e innovación. A Brugué, Q. i Gomà, R. (coord). *Gobiernos locales y políticas públicas*. Ariel Ciencia Política, Barcelona.

Bartlett, C. i Ghoshal, S. 1989. *Managing across borders. The transnational solution*. Harvard Business School Press, Cambridge.

Becattini, G. 1986. Del sector industrial al districte industrial. *Revista Econòmica de Catalunya*, 1.

Best, M. 1990. *The new competition*. Cambridge, Cambridge Policy Press.

Boisot, M. 1990. Territorial strategies in a competitive world: The emerging challenge to regional authorities. Papers ESADE, ESADE, Barcelona.

Caminal, M. i Matas, J. (eds) 1998. *El sistema polític de Catalunya*. Tecnos, Barcelona.

Canals, J. 1991. *Competitividad internacional y estrategia de la empresa*. Ariel Economía, Barcelona.

Castañer, X. 1998. Política industrial. A Gomà, R. i Subirats, J. (eds). *Las políticas públicas en España*. Ariel Ciencia Política, Barcelona.

Castañer, X. i Echebarria, K. 1995. *La creació de l'Oficina de Gestió Unificada del Departament d'Indústria i Energia*. Programa de casos de l'Institut de Direcció i Gestió Pública, ESADE, Barcelona.

CIRIT. 1990. *La recerca a Catalunya*. Generalitat de Catalunya, Barcelona.

CIRIT. 1993. *R+D a Catalunya. Despeses i activitats dels sectors públics i privats*. Generalitat de Catalunya, Barcelona.

CIRIT. 1994. *Pla de recerca de Catalunya 1993-1996*. Generalitat de Catalunya, Barcelona.

CIRIT. 1997. *II Pla de recerca de Catalunya 1997-2000*. Generalitat de Catalunya, Barcelona.

CIRIT. 2001. *III Pla de recerca de Catalunya 2001-2004*. Generalitat de Catalunya, Barcelona.

Cohen, W. i Levinthal, D. 1990. Absorptive capacity: A new perspective on learning and innovation. *Administrative Science Quarterly*, 35, pp. 128-152.

Comissionat per a la Societat de la Informació. 1998 . *Pla estratègic per a la societat de la informació*. Generalitat de Catalunya, Barcelona.

Conejos, J. i Puig, M. 1991. La Zona de Urgente Reindustrialización como instrumento de política de mantenimiento de empleo: el caso de Barcelona. *Revista de Economía*, pp. 76-84.

Conejos, J. *et al.*. 1997. *Clusters estratègics a Catalunya*. Departament d'Indústria, Comerç i Turisme, Generalitat de Catalunya, Barcelona.

Cuervo, A. 1997. *La privatización de la empresa pública*. Encuentro, Madrid.

Departament de la Presidència. 2001. *CAT21*. Generalitat de Catalunya, Barcelona.

DIE. 1994. *Pla de foment de la competitivitat de la indústria catalana 1993-1996*. Departament d'Indústria i Energia, Generalitat de Catalunya, Barcelona.

DICT. 2001. *Innocat. Pla d'innovació*. Departament d'Indústria, Comerç i Turisme, Generalitat de Catalunya, Barcelona.

Equip d'Anàlisi Política-SOGECO. 1998. Diseño de políticas de promoción económica local: El caso del Baix Llobregat Nord. A Brugué, Q. i Gomà, R. (coord). *Gobiernos locales y políticas públicas*. Ariel Ciencia Política, Barcelona.

Espina, A. 1992. Diez años de política industrial. *Leviatan*, pp. 39-64.

Espina, A. 1995. *Hacia una estrategia de competitividad*. Madrid, Fundación Argentaria.

Esteban, J., Gual, J., Boix, C. i Videla, E. 1999. *Catalunya dins l'Euro*. Antoni Bosch i Departament d'Economia i Finances, Generalitat de Catalunya, Barcelona.

European Commission. 1994. *Growth, competitiveness, employment. The challenges and ways forward into the 21st century*. Office for Official Publications, Luxemburg.

European Commission. 1999. *Scenarios Europe 2010. Five possible futures for Europe*. European Commission, Forward Studies Unit, Luxemburg.

Fernández-Ordóñez, M.A. 2000. *La competencia*. Alianza Editorial, Madrid.

Filella, J., Tornabell, R., Casas, M. i Garcia, M. 1995. *L'esperit empresarial a Catalunya*. Departament d'Indústria i Energia, Col·lecció Papers d'Economia Industrial, Generalitat de Catalunya, Barcelona.

Fontrodona, J. i Hernández, J. 2001. *Les multinacionals industrials catalanes 2001*. Departament d'Indústria, Comerç i Turisme, Generalitat de Catalunya, Barcelona.

Fundació Jaume Bofill. 2001. *Segon informe sobre la immigració a Catalunya*. Fundació Jaume Bofill, Editorial Mediterrània, Barcelona.

Giráldez, E. 1991. *Inversió estrangera i balança tecnològica a Catalunya*. Consorci de la Zona Franca i Ajuntament de Barcelona, Barcelona.

Gomà, R. i Subirats, J. (coord.). 2001. *Govern i polítiques públiques a Catalunya (1980-2000)*. Edicions Universitat de Barcelona i Servei de Publicacions de la Universitat Autònoma de Barcelona, Barcelona.

Guerrero, D. 1995. *Competitividad: Teoría y práctica*. Ariel, Barcelona.

Guinjoan, M. 1989. Elements del perfil tecnològic de la reindustrialització. *Revista Econòmica de Catalunya*, 10, pp. 14-22.

Hermosilla, A. 1994. La conducta inflacionista dels serveis i la seva incidència sobre el sector industrial. El cas d'Espanya. *Revista Econòmica de Catalunya*, 26.

Hermosilla, A. 2001. Factors determinants de les decisions d'inversió de les multinacionals industrials implantades a Catalunya. *Nota d'Economia*, pp. 87-101.

Hirschman, A.O. 1970. *Exit, voice and loyalty. Responses to decline in firms, organizations, and states*. Harvard University Press, Cambridge.

Jacobsen, R. 1988. The persistence of abnormal returns. *Strategic Management Journal*, 9, pp. 415-430.

Krugman, P. 1994. Competitiveness: A dangerous obsession. *Foreign Affairs*, 73, 2.

López-Pintor, R. 1993. *Sociología industrial*. Madrid, Alianza.

Lúria, J. 1995. L'economia catalana: situació actual i perspectives. *Revista Econòmica de Catalunya*,

25, pp.148-153.

Marshall, A. 1948. *Principles of economics*. Londres, MacMillan.

Mas-Colell, A. 1994. La mundialització dels mercats: algunes implicacions. *Revista Econòmica de Catalunya*, 25, pp. 14-19.

Mendoza, X. 1995. *Las transformaciones del sector público en las democracias avanzadas: del estado del bienestar al estado relacional*. UIMP, Santander.

Mendoza, X. i Castañer, X. 1997. *Avaluació del Pla Interdepartamental de la Dona 1993-1997*. Barcelona, mimeo (no publicat).

Miravitlles, P. 2001. El rol estratègic de les filials catalanes de multinacionals estrangeres. Impacte en l'economia catalana. *Nota d'Economia*, pp.103-120.

Molina, V. 2002. *Els fluxos d'inversió entre Catalunya i l'estranger*. Paper de Treball n. 10, Departament d'Economia i Finances, Barcelona.

Monitor. 1992. *L'avantatge competitiu de Catalunya*. Departament d'Economia i Finances, Generalitat de Catalunya, Barcelona.

Morata, F. 1994. La gestió del FEDER a Catalunya. *Autonomies*, pp. 291-302.

Mowery, D. 1983. The relationship between intrafirm and contractual forms of industrial research in American manufacturing, 1900-1940. *Explorations in Economic History*, 20, pp. 351-374.

Muns, J. 1990. El futur econòmic de Catalunya en el context espanyol i europeu. *Revista Econòmica de Catalunya*, 14, pp.21-33.

Nicolaides, E. 1993. *Industrial policy in the European Community*. European Institute of Public Administration, Maastricht.

North, D. 1990. *Institutions, institutional change and economic performance*. Cambridge University Press, Cambridge.

Nueno, P. 2001. Qualitat i sostenibilitat de l'economia catalana. *Nota d'Economia*, 69-70, pp.21-24.

Petitbò, A. 1994. Competitivitat i serveis. *Revisa Econòmica de Catalunya*, 25.

Piore, M. i Sabel, C. 1984. *The second industrial divide*. Nova York, Basic Books.

Piqué, J. 1991. La política de la Generalitat per a la promoció i l'ajut a la creació d'empreses. *Revista Econòmica de Catalunya*, 9.

Porter, M. 1985. *Competitive strategy*. Free Press, Nova York.

Porter, M. 1990. *The competitive advantage of nations*. Free Press, Nova York.

Porter, M. 2000. The current competitiveness index: Measuring the microeconomic foundations of prosperity. A Porter, M. et al, *The global competitiveness report 2000*, World Economic Forum, Oxford University Press, Oxford, pp.40-58.

Puig, P., Castañer, X., i Domingo, S. 1996. *La competitivitat de l'empresa industrial a Catalunya. Anàlisi de l'entorn econòmic i de les estratègies competitives en un context de modernització del sector públic*. Fundació Empresarial Catalana i ESADE, Barcelona.

Raventós, F. 1995. Tot cercant estratègies per al sistema productiu català. *Revista Econòmica de Catalunya*, 27, pp.31-35.

Roca, O. 1995. Impacte de la política regional comunitària a Catalunya: L'objectiu 2 del FEDER. *Revista Econòmica de Catalunya*.

Saxenian, A. 1994. *Regional advantage*. Cambridge, Harvard University Press.

Segura, J. 1992. *La industria española y la competitividad*. Espasa-Calpe, Madrid.

Shleifer, A. i Vishny, R. 1991. Takeovers in the '60s and the '80s: Evidence and implications. *Strategic Management Journal*, 12, pp. 51-60.

Simón, S., Solà, J. i Tornabell, R. 1993. *Fusiones y adquisiciones en Catalunya, 1986-1992*. ESADE i Fundació Empresarial Catalana, Barcelona.

Simón, S. 2001. *Fusiones y adquisiciones en Catalunya, 1995-1996*. Papers ESADE n.171, Barcelona.

Solà, J., Miravitlles, P. i Rodríguez, G. 2001. *Estratègies industrials de les multinacionals estrangeres a Catalunya*. Departament d'Indústria, Comerç i Turisme, Col·lecció Papers d'Economia Industrial, Generalitat de Catalunya, Barcelona.

Trullén, J. 1998. El modelo Barcelona de desarrollo económico-urbano: a la búsqueda de flexibilidad territorial. A Brugué, Q. i Gomà, R. (coord). *Gobiernos locales y políticas públicas*. Ariel Ciencia Política, Barcelona.

Velasco, R. 1994. Actuaciones públicas para el fomento de la competitividad industrial. *Economía industrial*, pp. 115-128.

Vilalta, J. 2001. Polítiques de ciència i tecnología a Catalunya: Increment de recursos, mancances persistents i canvis qualitatius. A Gomà, R. i Subirats, J. (coord.). *Govern i polítiques públiques a Catalunya (1980-2000). Vol. II. Coneixement, sostenibilitat i territori*. Edicions Universitat de Barcelona i Servei de Publicacions de la Universitat Autònoma de Barcelona, Barcelona, pp.61-80.

Vives, X. 2000. Globalització i localització de l'activitat econòmica: Catalunya i la geografia del poder econòmic. *Nota d'Economia*, 68.

Vives, X. 2001. Massa crítica i complementarietat: claus de la nova economia. *Nota d'Economia*, 69-70, pp.13-20.

4 L'Europa del 2010 i Catalunya: Política d'impuls a la societat de la informació

Jacint Jordana, David Sancho i Ana Sanz

Descripció de la política

A inicis del nou segle, Catalunya es posiciona davant la nova Societat de la Informació (en endavant, SI) en els termes següents:

1. Quant als indicadors de penetració i ús de les noves tecnologies de la informació, Catalunya és capdavantera en el marc espanyol però encara resta per sota de la mitjana europea.
2. Quant a les capacitats dels poders públics en un escenari liberalitzat, tant el Govern de la Generalitat de Catalunya com molts governs locals han desenvolupat *eines* institucionals a fi i efecte d'estar en condicions d'impulsar, coordinar i liderar les polítiques de la Societat de la Informació a Catalunya.
3. Quant a la resposta social, la societat catalana està mostrant, tot i que de forma desigual, un bon dinamisme i capacitat d'adaptació al nou entorn.
4. Quant als objectius de l'acció pública, a Catalunya s'han prioritzat els objectius de desenvolupament sectorial i territorial per sobre dels objectius de cohesió social.
5. Quant a la xarxa d'actors emergent, cal dir que aquesta és de caràcter extens i obert, amb una forta centralitat dels actors institucionals, tot jugant-hi un rol coordinador i dinamitzador.
6. Quant a l'adaptació de les administracions públiques, Catalunya resta encara

lluny de poder oferir als ciutadans les possibilitats d'una infoadministració de qualitat.

1. Quant als indicadors de penetració i ús de les noves tecnologies de la informació, Catalunya és capdavantera en el marc espanyol però encara resta per sota de la mitjana europea

La societat catalana està immersa en el procés de canvi cap a la SI. Però no tots els catalans ni tots els àmbits de la societat catalana ho estan fent al mateix ritme, i la divisió digital també hi està present. El Pla Estratègic per a la Societat de la Informació *Catalunya en Xarxa* expressà, ja a l'any 1999, la voluntat política del Govern de la Generalitat que aquest procés tingués un lideratge públic, basat en l'impuls i la coordinació del conjunt de les actuacions arreu de Catalunya, tant públiques com privades. D'altra banda, els governs locals han estat especialment innovadors pel que fa a la transformació i adaptació de la seva missió pública a aquest nou escenari que és la SI que, de moment, està més basat, també a Catalunya, sobre els principis de liberalització econòmica que no pas de servei universal.

Paral·lelament, i molt sovint per davant dels poders i actors públics, la societat catalana ha mostrat un gran dinamisne i capacitat d'adaptació al nou escenari. Alguns indicadors, de manera prèvia a actuacions públiques específiques, han visualitzat, des del primer moment, una societat permeable al procés de canvi cultural, econòmic i social. Aquesta és una de les raons per les quals Catalunya està en una posició capdavantera respecte a la resta del territori espanyol, amb relació als indicadors bàsics de penetració i ús de les noves tecnologies de la informació.

Catalunya és la primera comunitat autònoma en penetració d'Internet, la qual cosa ha fet possible l'emergència de les noves formes de relació social i professional que només poden desenvolupar-se si la ciutadania i les empreses estan *connectades*. No obstant això, encara s'està lluny d'assolir el nivell dels països europeus més avançats en la implantació i difusió de les noves tecnologies de la informació.

2. Quant a les capacitats dels poders públics en un escenari liberalitzat, tant el Govern de la Generalitat de Catalunya com molts governs locals han desenvolupat *eines* institucionals a fi i efecte d'estar en condicions d'impulsar, coordinar i liderar les polítiques de la Societat de la Informació a Catalunya

La política d'impuls a la SI no presenta, en principi, límits competencials explícits per al Govern de la Generalitat de Catalunya. Així, doncs, Catalunya té la possibilitat d'ocupar els espais d'indefinició competencial i dissenyar les seves pròpies polítiques públiques.

La *societat de la informació* no és cap títol competencial recollit ni en la Constitució espanyola de 1978 ni en l'Estatut d'Autonomia de Catalunya, i, com a molt, seria en tot cas, hom podria pensar, un títol emergent no explicitat. El caràcter horitzontal, estratègic i expansiu d'aquesta política fa que les actuacions públiques en aquest sentit encaixin en els títols competencials catalans referits, per exemple, al desenvolupament econòmic i social del territori. Com a govern regional, doncs, la Generalitat de Catalunya està en condicions de poder assumir un rol dinamitzador i coordinador del conjunt d'actuacions públiques i privades relacionades amb la Societat de la Informació.

Els límits materials vénen donats, doncs, pel fet que l'estructura de moltes polítiques sectorials de gran rellevància, com ara la d'infraestructures o competència, responen a dinàmiques competencials molt bipolars, centralitzades quant al procés de decisió, on el Govern de la Generalitat no té la posició central, i que s'articulen a partir de temes i xarxes d'actors que van més enllà del límits territorials de Catalunya, tot i que són elements que hi incideixen fortament. D'aquesta manera, sí que existeixen dependències envers els nivells superiors de govern. Aquestes operen com a incerteses afegides, la intensitat i rellevància de les quals està relacionada directament amb les característiques de les relacions intergovernamentals de les polítiques per a la SI que, en general, generen estructures de poder molt policèntriques.

A Catalunya les actuacions públiques relacionades amb la SI s'emmarquen dins una lògica multinivell que inclou programes de promoció específics, tant en l'àmbit euro-

peu i espanyol, com autonòmic i local. Al territori català es citen les iniciatives E-Europe, Info XXI, Catalunya en Xarxa i el conjunt de plans directors locals, respectivament, que tenen com a objectiu comú la generalització de l'ús de les noves tecnologies de la informació. Però lluny de detectar-se efectes negatius, la relació que s'estableix és de complementarietat. Com a exemple ressenyable en un àmbit sectorial concret, destacaríem la implantació de la targeta sanitària (un dels tipus de targeta *intel·ligent*) com a eina per gaudir de les possibilitats de la e-salut i que, tot i ser una política de disseny català, té com a marc de referència els plans europeu i espanyol.

El Pla Estratègic per a la Societat de la Informació Catalunya en Xarxa neix, a l'abril de 1999, amb la voluntat política de conformar el marc d'actuació en el qual s'han de desenvolupar el conjunt d'actuacions públiques. Aquest pla va concretar l'entesa institucional, entre Generalitat i Localret, que ha caracteritzat el procés de formulació de polítiques públiques de promoció de la SI a Catalunya.

Altrament, molts dels municipis catalans, grans i petits, varen dissenyar i implementar plans directors, amb continguts clarament estratègics i de coordinació, per tal de monitoritzar i atraure les oportunitats de la SI, tot evitant-ne els riscos. En alguns casos, els esmentats plans directors varen ser producte de noves instàncies de participació ciutadana, a partir de les quals es van decidir i implementar, així com les actuacions relacionades.

3. Quant a la resposta social, la societat catalana està mostrant, tot i que de forma desigual, un bon dinamisme i capacitat d'adaptació al nou entorn

Des del primer moment, la societat catalana ha estat molt receptiva a incorporar els nous elements tecnològics de la SI. D'aquesta manera, han anat configurant-se els espais, els comportaments i les relacions específiques basades en les potencialitats de l'ús de les noves tecnologies de la informació.

L'àmbit de mercat, empresarial i professional, ha seguit el procés en clau innovadora, molt independentment dels poders públics. El fenomen Internet ha estat la clau a

partir de la qual s'han dut a terme moltes actuacions que, per una banda, han fet de Catalunya i, en concret, de Barcelona, un punt de referència de noves iniciatives empresarials, i, per l'altra, han introduït nous sectors en l'ús d'Internet. Exemples com el Saló BIT, o el fet que Catalunya tingui uns nivells elevats, en comparació amb la resta de comunitats autònomes, d'empreses que ofereixen accés a Internet i de facturació en comerç electrònic, especialment en el tram minorista, demostren dinamisme i rapidesa en l'adaptació al canvi.

L'àmbit ciutadà també ha estat molt permeable al canvi tecnològic. Com a consumidors de noves tecnologies, els nivells de PC per llar, l'apertura de cibercafès, l'expansió de la telefonia mòbil i les connexions a Internet, mostren la societat catalana amb un perfil flexible d'adquisició dels nous instruments. Com a motor de canvi, la creació d'associacions vinculades a la promoció d'Internet (Pangea o el Capítol Català de la Societat de la Informació), les iniciatives que tenen com a objectiu la innovació en els seus àmbits (Democràcia.web o les ciberxarxes ciutadadanes), o l'èxit d'algunes ofertes basades en el suport digital (UOC), són bons exemples de generació de nous hàbits socials i d'articulació d'interessos davant els nous reptes de la SI.

4. Quant als objectius de l'acció pública, a Catalunya s'han prioritzat els objectius de desenvolupament sectorial i territorial per sobre dels objectius de cohesió social

L'objectiu de política que més clarament s'ha definit a Catalunya en relació a la SI, ha estat el reequilibri territorial. I això s'ha traduït en l'esforç públic per al desplegament territorial de xarxes i la creació d'infraestructures de telecomunicacions. En aquest sentit, la interacció entre institucions públiques i operadors de telecomunicacions ha estat necessària en un marc de política liberalitzada, amb l'objectiu d'evitar colls d'ampolla que aïllin part del territori. Aquesta voluntat política es va concretar en la constitució de les demarcacions del cable, i els acords entre administracions i empreses guanyadores arran de la resolució dels concursos, i segueix essent un tema d'elevada polèmica.

La *digital divide* també és present a Catalunya, i els indicadors clàssics de posició socioeconòmica (educació, renda, lloc de residència, etc.) discriminen molt bé qui està i qui no està immers en el procés de canvi social. El perfil de l'internauta català és molt semblant a la de la resta del països capdavanters en SI: home, jove, urbà, amb alt nivell d'estudis i renda. Les infodesigualtats, també a Catalunya, estan fent més complexos i intensos els processos d'exclusió social.

El que la SI arribi a tothom ha estat un objectiu declarat pel conjunt d'institucions públiques catalanes, però, malgrat aquest discurs recurrent, les polítiques focalitzades en l'objectiu de cohesió social i d'igualtat d'oportunitats pels sectors més vulnerables han estat escasses, i més simbòliques que efectives.

Tant Catalunya en Xarxa com els plans directors locals contemplen actuacions que busquen introduir nous segments de la població en l'ús de les noves tecnologies (Entr@ o els telecentres), i, per tant, crear-ne més consumidors. Però sovint aquestes iniciatives responen més a una voluntat de promoció dels mercats que no pas de reducció de les desigualtats socials actuals.

5. Quant a la xarxa d'actors emergent, cal dir que aquesta és de caràcter extens i obert, amb una forta centralitat dels actors institucionals, tot jugant-hi un rol coordinador i dinamitzador

Catalunya està generant noves eines de relació entre el món públic i el món privat, tant pel que fa a promoció i govern de la Societat de la Informació com per adaptar el paper de les administracions públiques com a consumidores i receptores de les noves tecnologies.

La xarxa d'actors que emergeix en la nova política de SI té els seus orígens immediats en la xarxa que es va estructurar al voltant de les polítiques de telecomunicacions. Aquesta s'ha caracteritzat per tenir una estructura limitada i estable, de relacions consensuals, i els escenaris d'interacció són fonamentalment arenes intergovernamentals de caràcter institucional. La nova xarxa d'actors al voltant dels temes i

polítiques de SI redimensiona l'anterior i esdevé més extensa i permeable, a la vegada que assigna als actors públics una centralitat basada en el seu paper de dinamitzadors i coordinadors del conjunt d'actors públics i privats.

L'elevat consens polític en les polítiques de SI és un dels trets fonamentals que explica les relacions entre la xarxa d'actors públics, de caràcter clarament institucional i molt estable. Els dos actors més importants, Localret (el consorci que agrupa els ajuntaments catalans), i la Secretaria per a la Societat de la Informació (antic Comissionat per a la Societat de la Informació) són organitzacions públiques que van sorgir per afrontar els nous reptes de la SI. El cas de Localret s'ha focalitzat en la promoció i la vigilància en el desenvolupament territorial de les xarxes de telecomunicacions arreu del territori, i en l'assumpció, de manera unitària, davant dels operadors, del nou rol dels ajuntaments com a consumidors de serveis de telecomunicacions, en el marc d'un mercat liberalitzat. La Secretaria per a la Societat de la Informació, en canvi, va néixer amb un objectiu d'impuls de polítiques de SI a Catalunya i com a òrgan coordinador de les mateixes.

Els actors privats s'articulen de manera bipolar entre la dinàmica de la societat civil i la del mercat. En l'àmbit de la societat civil, cal dir que moltes iniciatives, a partir de comunitats virtuals sectorials i xarxes ciutadanes, han afavorit nous actors que han eixamplat la xarxa, tot sovint generant opinió i demandes cap a les administracions públiques.

En l'àmbit del mercat, podem veure que la bilateralitat i la discontinuïtat en les relacions de cooperació i conflicte ha estat un dels trets més rellevants de les relacions entre empreses i administracions públiques. Les grans operadores de telecomunicacions han tingut una contínua i conflictiva relació amb les autoritats públiques autonòmiques i locals, per l'incompliment d'obligacions contretes en les concessions, i pels successius canvis regulatoris. D'entre elles, cal destacar Telefónica i Menta com a responsables empresarials principals del desplegament de les xarxes de banda ampla. De manera contrària, a Catalunya s'ha organitzat molt feblement la defensa dels interessos de consumidors i usuaris, amb l'excepció d'alguns temes, molt relacionats amb el dret de la salut i el medi ambient, com és el cas de les antenes de telefonia mòbil.

6. Quant a l'adaptació de les administracions públiques, Catalunya resta encara lluny de poder oferir als ciutadans les possibilitats d'una infoadministració de qualitat

La incorporació de les noves tecnologies de la informació als processos administratius és un element de millora de l'eficàcia i eficiència de la gestió pública, però també pot ser-ho en la relació administracions-ciutadania, així com també pot contribuir a l'aprofundiment de la democràcia. Des de qualsevol d'aquests punts de vista, la situació de les administracions catalanes és clarament insuficient per les seves capacitats, i insatisfactòria per les seves actuacions.

Catalunya té posicions pitjors que la mitjana autonòmica en equipaments i personal informàtic a les administracions públiques. En el nivell d'administració local, però, hi ha un indicador capdavanter, la despesa mitjana en TIC per treballador públic, la qual cosa fa que es pugui considerar que l'administració local, amb el treball d'ajuntaments i diputacions, ha fet molts esforços per incorporar noves tecnologies. D'altra banda, alguns ajuntaments catalans, com ara Terrassa o Barcelona, Rubí o Manresa, disposen de pàgines web a través de les quals es pot fer directament gestions, tot i que és cert que la major part de webs municipals tenen caràcter pla, és a dir, no passen de ser taulells informatius.

Aquesta situació de mancances i endarreriments ha portat, a juliol de 2001, a la signatura del Pacte per a la promoció i el desenvolupament de la Societat de la Informació a les administracions públiques catalanes entre el Govern de la Generalitat i Localret, el qual ha estat recolzat pels cinc grups parlamentaris. L'esmentat pacte es planteja com a un conjunt de mesures per fer possible un nou concepte de les relacions entre ciutadans i administracions, tot facilitant i agilitant les gestions i l'obtenció d'informació. Algunes de les actuacions que es contemplen són la creació d'un portal de l'Administració catalana, o els plans de formació del personal.

Caracterització dels cinc escenaris proposats

Escenari 1. Els mercats triomfants

Ens trobem en una situació on el mercat i l'espai privat han guanyat terreny a l'esfera estatal i de responsabilitats públiques. En aquest context els protagonistes de la SI són els mercats, les empreses i els consumidors; al seu costat les elits polítiques són portadores d'interessos privats i d'actuacions afavoridores de la reproducció de l'estatus. La ciutadania i els poders públics han renunciat a impulsar el procés de canvi i desenvolupament social. Atès que el principi de cohesió social és aliè al mercat, la intensificació dels processos d'exclusió social és el preu que s'ha de pagar per aconseguir el desenvolupament de la SI, que es dóna en un context mundial d'economia plenament globalitzada i de societats cada cop més duals. La SI, també a Catalunya, per tant, serà impulsada des de les voluntats socials pròpies del sectors privats i no el resultat de les polítiques públiques impulsades pel conjunt d'institucions públiques, sota uns principis públics de canvi social.

La implantació de la SI a les administracions públiques és desigual, més donada per la capacitat dels *clients* de les mateixes, en reivindicar actuacions administratives més àgils, que no pas per les necessitats de la ciutadania i l'aprofundiment en la democràcia. En tot cas, la incorporació de les noves tecnologies de la informació és una realitat més pròpia de les empreses contractades per l'administració per oferir serveis a la ciutadania, sota la tècnica d'*outsourcing*, que no pas dels propis organismes públics.

El marc normatiu de la SI és mínim i de contingut bàsicament regulatiu, amb objectiu focalitzat en l'ordenació del mercat i la salvaguarda de la lliure competència i l'eficiència dels mercats. És així, doncs, un regulació centrada en la relació entre les empreses. Els continguts sobre el servei universal i els drets dels ciutadans queden relegats i sota mínims i, en tot cas, protegits com a drets dels consumidors.

Les activitats de recerca i desenvolupament són sempre d'iniciativa privada i, en tot cas, els poders públics són elements de recolzament, tant logístic com de legitimació, però no tenen un rol de definir els objectius de recerca.

El desplegament de les infraestructures és desigual entre el territori i les persones. El mercat només cobreix les zones de *crema*, és a dir, aquells àmbits territorials i personals, com les zones urbanes i sectors professionals, atractius per la seva rendibilitat. Les xarxes són portades només allà on hi ha possibilitat de benefici econòmic. L'objectiu de cohesió social no és present en les estratègies empresarials, la qual cosa suposa que hi ha sectors socials exclosos dels avantatges de la SI. L'Estat no assumeix el rol d'emprenedor i no genera incentius compensatoris per a les empreses per tal que aquestes arribin allà on no hi anirien per si soles. El suport públic a les activitats empresarials existeix, però centrat en la conformació d'un marc social que faciliti el desenvolupament empresarial, i en servir d'aixopluc davant d'incerteses financeres o moments de crisi empresarial.

Les iniciatives i xarxes ciutadanes són eines socials molt minoritàries, ja que la competitivitat i l'individualisme, i no la solidaritat, són els criteris que es fomenten, també, socialment.

El mercat és l'únic suport impulsor de la llengua i la cultura, i els poders públics no intervenen per canviar o modificar les pautes culturals de la societat. Dins d'una lògica de mercat, les llengües minoritàries, com és el cas del català, no cohesionen un sector atractiu empresarialment, raó per la qual van convertint-se cada cop més en llengües més i més relegades en els usos habituals de la SI.

En aquest escenari, l'accés a la xarxa és molt segmentat per raons de posició socioeconòmica, amb la variable renda com a determinant, la qual cosa implica una situació on la divisió digital es considera *acceptable* socialment i, a la vegada, és un element que accentua encara més els processos creixents d'exclusió social a la societat catalana.

Escenari 2. Les cent flors

Ens trobem en una situació on l'esfera del lideratge polític i social ha passat a mans de l'àmbit local. Això motiva que la implantació de l'anomenada SI sigui força desigual al territori català, en funció de les potencialitats d'acció de les xarxes socials

assentades a cada una de les parts del territori del Principat. De fet, a Barcelona i a la seva corona metropolitana es dóna una forta implantació de les infraestructures tant de comunicació per cable d'alta velocitat com mitjançant sistemes sense fils de darrera generació. La densitat dels assentaments poblacionals facilita aquesta implantació gràcies a les economies d'escala que per a les empreses prestadores de serveis suposa una demanda fortament concentrada. Però, d'altra banda, la implantació rural dels sistemes de connexió telemàtics és força més desequilibrada. Sols a les àrees locals on hi hagut una forta sensibilització social sobre la importància del desenvolupament de la SI, hi ha hagut sinèrgies entre societat civil i poder públic local, les quals han incentivat la instal·lació de les noves xarxes de comunicació. L'acció d'institucions locals de coordinació, com Localret, han facilitat un cert intent d'homogeneïtzar els esforços en la implantació de les xarxes telemàtiques, però, especialment en les àrees menys poblades, el desenvolupament segueix sent baix.

La implantació de la SI a l'Administració pública és un reflex de l'anterior situació. Malgrat els esforços de coordinar la introducció dels nous sistemes de comunicació dins el funcionament habitual de les administracions, tant intern com en les relacions amb els ciutadans, l'èxit és força desigual. Alguns municipis han apostat força per aquest objectiu, amb una inversió en maquinaria, en formació de recursos humans i en la modificació organitzativa de processos administratius. Els col·lectius socials més dinàmics mostren una gran taxa d'utilització de les noves formes de interrelació amb l'Administració. La superació dels problemes d'autentificació de la identitat en els processos de transacció virtuals ha possibilitat que aproximadament la meitat dels tràmits habituals a realitzar en l'administració puguin ser fets des de qualsevol punt de connexió a la xarxa. De nou, però, es detecta que hi ha administracions amb menys capacitat econòmica que no han invertit prou esforços a reconfigurar els seus processos interns de gestió per posar-los a l'abast a través de la xarxa telemàtica. Tot això mostra un cert panorama de desigualtat d'accés telemàtic als serveis administratius, en funció de l'àrea territorial i amb relació al col·lectiu social al qual hom pertany.

L'acció pública en matèria de SI ha focalitzat els seus esforços en el vessant de la promoció, enfront de l'estratègia de regulació dels serveis. Es detecta la generació de

certes xarxes clientelars per al suport d'activitats empresarials, de comerç electrònic o de continguts. El lideratge local en el sosteniment d'aquest tipus d'activitat ha portat a una certa descoordinació i desestructuració en les polítiques de promoció, i a vegades hi ha un excessiu localisme en els plantejaments de política pública en relació amb la SI. Així, en funció d'aquestes xarxes d'interès, s'ha prioritzat en alguns municipis el desenvolupament d'activitats en l'àrea de les polítiques educatives, mentre que en d'altres s'ha preferenciat el suport a projectes de sanitat o de promoció econòmica industrial. Les activitats de R+D s'han deixat en mans de l'empresa privada, ja que des de l'àmbit local ha estat difícil trobar les sinèrgies polítiques i econòmiques per configurar un programa comú i consensuat de recerca i desenvolupament. L'impacte en el desenvolupament de noves empreses tecnològiques ha estat petit, ja que tampoc hi ha hagut una política de foment prou consolidada.

El 2010 el capital humà relatiu a l'àmbit de la SI s'ha ampliat considerablement amb relació al principi de la dècada. L'oferta formativa –pública i privada– és prou gran, especialment a les capitals de província, per oferir als demandants de recursos humans formats en SI una oferta prou atractiva. Malgrat tot, la forta iniciativa de la societat civil condiciona l'aparició d'una certa *anarquia* i duplicitat d'esforços: excessiva fragmentació de propostes formatives, descoordinació quant a continguts, dificultat d'establir mesures comparatives útils entre els diferents projectes, etc.

La forta implantació de xarxes ciutadanes en aquest nou context és un dels fenòmens que més crida l'atenció. Les seves iniciatives superen molt, gràcies a la seva flexibilitat, les que propicien els poders públics. En tots els camps, però especialment en les polítiques socials i la participació ciutadana, detectem una forta activitat per part de la societat civil. Malgrat tot, aquestes iniciatives són força descoordinades, i a vegades es perden recursos i malbaraten esforços. Per exemple, en les accions d'impuls de la llengua, ni el poder públic, ni les organitzacions cíviques de promoció de la cultura catalana han aconseguit crear un marc estratègic adient que s'hagi traduït, per exemple, en una presència més gran del català a la xarxa, i aquesta presència continua sent minoritària.

Els actors claus en aquest escenari són les xarxes ciutadanes i els governs locals. Les

relacions que es donen entre ells són força desiguals, en funció del territori del qual estiguem parlant, pero sovint hi és present el conflicte. Això dificulta la creació de marcs d'actuació globals, a través de programes marc o plans estratègics que no es quedin sols en paper mullat. Així i tot, es detecta una certa tendència a la concertació dels grans temes relatius a la SI, especialment aquells que en aparença tenen un impacte més directe en el desenvolupament local. Podríem dir que més que l'existència d'una xarxa d'actors relativa als temes de SI, es generen xarxes fragmentades i molt canviants relatives a *issues* locals.

En aquest escenari, l'accés a la xarxa és segmentat per raó de la seva utilització, i per tant el nivell educatiu és la variable que discrimina millor qui aprofita totes les potencialitats de la nova SI i qui en resta exclòs, en no estar en condicions de fer-ne un ús integral. La divisió digital, doncs, és possible sempre que no es generin polítiques que focalitzin aquells sectors socials amb nivells educatius baixos i que, per això, tot i tenir accés, no estan en condicions d'integrar-se satisfactòriament en la SI i fer un bon ús de les seves oportunitats. Aquestes persones estan en situació de vulnerabilitat i tenen el risc de caure en processos d'exclusió social determinats per la seva no-adaptació a les noves dinàmiques de transformació socioeconòmica que implica la SI.

Escenari 3. Les responsabilitats compartides

Trobem una situació on l'esfera del lideratge polític i social retorna a mans de la anomenada *Nova Administració pública*. En els anys des de l'inici de la dècada hem assistit a una profunda transformació del sector públic, transformació caracteritzada per la veritable assumpció i implementació dels principis de descentralització, transparència, responsabilitat, alhora que s'han implantat veritables mecanismes d'avaluació i control envers l'activitat del poder públic. Tot això ha tingut la seva traducció en el camp de les polítiques sobre la SI. El lideratge públic ha aconseguit generar un consens social sobre quines són les prioritats bàsiques que cal afrontar, així com quins han de ser els destins dels recursos (sempre escassos) que es dediquen a les diferents polítiques de promoció. En el costat de la societat civil, s'ha produït un renaixement dels valors comunitaris de solidaritat i civisme, la qual cosa facilita trobar acords de col·laboració entre grups ciutadans, administració i empresa.

La implantació de les infraestructures de l'anomenada SI abasta d'una forma equilibrada el territori català, encara que es detecten mancances relatives a aquelles àrees territorials de difícil accés (zones de muntanya, on la població és molt dispersa). Així i tot, s'està en la via d'aprovació d'un pla especial de correcció de desigualtats territorials i socials, amb una inversió pública dedicada a primar aquells territoris i segments de població amb dificultats especials d'accés a la informació. Així, una vegada desenvolupada la xarxa bàsica de cable i de connexions sense fils, els esforços ara es poden dedicar a la tasca d'afrontar els problemes de desigualtat digital.

La implantació de la SI a l'Administració pública ha estat un dels motors de l'extensió de la SI dins del col·lectiu social. L'acord i el consens engegat entre Localret i la Generalitat de Catalunya ha donat els seus fruits. La major part dels tràmits administratius es poden fer via telemàtica, i fins i tot els ajuntaments més petits s'han incorporat al nou sistema, en aquest cas gràcies també a la tasca de suport que han fet les quatre diputacions catalanes. La utilització massiva de les tecnologies de la informació per part de les administracions públiques ha suposat un fort incentiu per a les empreses. Totes les transaccions amb l'Administració pública per part de contractistes i proveïdors han passat a ser telemàtiques, la qual cosa ha condicionat l'adaptació de les empreses als nous requeriments d'usos informàtics. Això ha tingut un efecte multiplicador: donada la necessitat de vehicular la seva forma d'actuar a partir del nou concepte de xarxa, les empreses han reformulat els seus processos de gestió, cosa que ha revertit en un augment de la productivitat global de l'economia catalana.

Aquestes millores han estat facilitades per un fort suport dels poders públics, mitjançant programes de promoció de l'ús i la implantació de noves tecnologies. A través de plans estratègics, s'han detectat les principals mancances dels diferents sectors productius catalans i s'han generat programes específics tant de formació com de suport a la inversió i d'assessorament. Aquests plans no haguessin estat possibles sense una acció concertada per part de les diferents administracions públiques implicades: comunitat autònoma, diputacions i els altres ens locals, municipis, àrees metropolitanes, mancomunitats, etc. Menció especial requereix la promoció de la política de R+D, desenvolupada per la Generalitat de Catalunya, que ha portat el nivell d'inversió pública en aquest concepte a la mitjana dels països de la zona euro.

La formació en capital humà relatiu al camp de la SI és molt positiva. S'ha consensuat un programa amb les universitats públiques i altres centres de formació, on es planteja una oferta homologable de titulacions i continguts, en la qual es prima la qualitat i l'especialització. En aquest camp ha estat molt important la col·laboració de l'empresa privada a través de processos d'incorporació en pràctiques dels participants en els programes de formació. Malgrat tot, s'ha hagut de recórrer al foment de la immigració d'especialistes formats en noves tecnologies per donar resposta a la creixent demanda que l'economia catalana presenta en aquest camp.

No s'ha donat una forta implantació de xarxes ciutadanes en aquest nou context. Aquest fenomen ha estat condicionat en certa mesura al gran lideratge per part dels poders públics, que ha donat resposta a les demandes socials en aquest camp. En aquest sentit, no s'ha aconseguit una veritable apertura dels processos decisionals públics a una gran participació ciutadana. Moltes vegades, les iniciatives que s'han desenvolupat en aquest camp, han servit més per legitimar decisions administratives ja preses que per constituir una autèntica font d'accés del ciutadà a la decisió administrativa.

On sí que trobem un impacte clar de l'acció del poder públic és en la promoció de la llengua. Facilitat pel desenvolupament de la traducció automàtica textual i verbal, totes les comunicacions a través de la xarxa són accessibles en diferents idiomes, i la política de promoció del català ha fet que gran part dels ciutadans escullin el català com a llengua per a l'emissió i recepció de comunicacions.

Els actors clau en aquest escenari són les diferents administracions públiques, que han assolit un fort nivell d'actuació coordinada a partir de programes estratègics sectorials. Les relacions entre els actors públics són de cooperació, generant-se una certa competència entre poders públics i actors socials. El resultat de tot això ha estat un fort procés de modernització, tant institucional com de l'estructura productiva de l'economia catalana.

En aquest escenari, l'accés a la xarxa és universal però està segmentat territorialment, tot i que el problema no afectaria a una gran quantitat de persones. Aquí el factor

territorial és la variable que determina la divisió digital. De totes maneres, considerant el fort acord institucional en aquest sentit, és una divisió que tendiria a aminorar-se.

Escenari 4. Les societats creatives

En aquest entorn es dóna una forta interpenetració de les esferes públiques i privades. De fet, el sector no governamental, però estretament vinculat al poder públic, juga un rol especial com a element dinamitzador del desenvolupament social. La SI ha suposat obrir vies a la participació comunitària en els afers públics i aquest és el principal àmbit d'utilització innovadora de les noves tecnologies, davant el seu ús tradicional com a mecanisme de millora de la productivitat de les empreses. La penetració social de l'accés a la xarxa és força elevada, encara que en aquells segments socials tradicionalment apartats de les noves tecnologies (població amb menor nivell educatiu, econòmic, territorialment dispersa) segueix detectant-se una falta d'entrada a la utilització de les oportunitats que genera la SI. Això fa que es mantinguin vius els problemes de desigualtat digital.

En termes territorials, la implantació de les infraestructures abasta de forma especial les zones més denses del territori català. No hi ha hagut una política ferma per part dels poders públics per assegurar una extensió equilibrada de la xarxa. Per altra banda, l'administració pública segueix sense utilitzar de forma intensiva les noves tecnologies de la informació. Les iniciatives desenvolupades a principis de dècada entre Localret i la Generalitat de Catalunya no van acabar de fructificar. Molts dels canvis organitzatius necessaris per adaptar el funcionament de les administracions públiques a la nova realitat de la SI no varen portar-se a terme. L'impuls inicial va quedar esvaït per les reticències dels òrgans administratius a assolir autèntics canvis en la seva forma d'actuar. El que sí que va implicar un fort canvi fou la utilització de les xarxes telemàtiques com a mecanisme de participació social. La pressió de la societat civil, organitzada a través de xarxes, sobre els responsables políticoadministratius ha estat molt gran en els darrers deu anys. Hi ha hagut un considerable augment de les demandes d'accés a la presa de decisions públiques, com a forma de millorar el control democràtic sobre les institucions públiques. Davant d'aquestes demandes, el sistema polític ha respost obrint diverses vies a la participació: fòrums virtuals, en-

questes, petits referèndums, pressupostos participatius, consells ciutadans, formes d'avaluació pluralista del funcionament dels serveis públics, etc.

L'esperit comunitari s'ha estès en certa mesura al món econòmic empresarial. L'Administració ha passat a jugar un rol supervisor, més que no pas controlador, facilitant en certs casos els recursos que són sol·licitats pels ciutadans i les empreses. Així, la inversió pública envers la introducció de les noves tecnologies en camps com el sanitari, es mou en funció de les demandes que els propis actors socials realitzen. Això porta a una actitud reactiva per part dels poders públics, que configura un desenvolupament poc equilibrat en la introducció dels sistemes telemàtics en el conjunt social.

Un altre tema on es detecta un considerable canvi és la formació en capital humà. Aquí la utilització de la formació en noves tecnologies passa a ser concebuda no com un fi en si mateix, sinó com un mecanisme a través del qual es poden difondre tot un seguit de nous valors: la sensibilitat ecològica, el desenvolupament sostenible o la importància del civisme i dels valors comunitaris. Gràcies a aquesta forma d'entendre el nou marc social, la formació en noves tecnologies s'entén com a element propiciador d'aquests valors, ja que tant les transaccions que es desenvolupen de forma virtual, com les oportunitats de participació social que apareixen, són considerades com a elements positius. En aquest sentit, es desenvolupen, encara que de forma descoordinada, una multitud de programes formatius en l'àmbit de la SI, molts dels quals promoguts per les pròpies empreses privades en vinculació a xarxes ciutadanes.

La societat civil, articulada a través de xarxes ciutadanes, és el gran líder que promociona el desenvolupament de la SI. Aquestes xarxes són molt denses i abasten la major part d'àmbits d'interacció social. No existeix una autèntica coordinació formal, i una certa *anarquia* en caracteritza el funcionament. D'entre els seus valors, destaca el respecte a la realitat cultural catalana, exemplificada en el tracte a la llengua. Existeix un consens assumit per part dels poders públics sobre la importància de generar una acció política ferma per impulsar la llengua catalana. Això es tradueix en l'existència de programes públics amb aquesta finalitat, els quals són complementats per les iniciatives que molts organismes no-governamentals fan en la matèria.

Les grans possibilitats d'interacció-participació que donen les noves tecnologies de la informació entre poder públic i societat civil, propicien l'aparició d'aquest pluralisme tenyit de valors comunitaris.

En aquest escenari, l'accés a la xarxa es dóna en condicions de servei universal individual i com a element de cohesió social. És a dir, totes les persones accedeixen a la xarxa. La divisió digital és present; però, en tot cas, la nova SI es presenta com a oportunitat per tal que persones que estaven immerses en processos d'exclusió social se'n surtin, més que no pas com a un element d'intensificació dels mateixos.

Escenari 5. Els veïnatges turbulents

Ens trobem en una situació on la incertesa és la principal protagonista del desenvolupament de les societats. L'aversió al risc i la por a la innovació social són els criteris sota els quals actuen tant els actors públics com els privats. Les actuacions dels poders públic són de caràcter conservador i es centren cada cop més en la seguretat i reproducció de l'ordre social. Al seu costat, la cultura política va impregnant-se de valors propis de l'autoritarisme, la ciutadania es mostra passiva i resignada políticament, i resta incapaç d'articular demandes cap als poders públics. Això fa que s'incrementin la distància i els desajustos entre les demandes socials, que resten latents, i les polítiques públiques. En aquesta situació la idea de supervivència guia també el comportament dels actors privats. Atesa la pèrdua de capacitats del sector públic, les polítiques de privatització i liberalització tornen a l'àmbit privat les eines per al desenvolupament social. El context d'inseguretat en l'àmbit mundial dóna empara teòrica, a tots els nivells de govern, a aliances polítiques basades en la necessitat de generar polítiques de defensa i seguretat, tant en el pla econòmic com en el polític i social.

La implantació de la SI a les administracions públiques és escassa, ja que la innovació i l'adaptació dels serveis públics a les noves possibilitats tecnològiques no està present a l'agenda pública. El marc regulatiu de la SI és altament fragmentat i poc encabidor de les pautes de comportament social. Existeixen divergències i desajustos entre el marc normatiu i les necessitats socials, raó per la qual moltes actuacions

queden fora de la legalitat i, per tant, en situació d'indefinició quant als drets i els deures dels poders públics, les empreses i les persones.

Les activitats de recerca i desenvolupament són portades a terme per les empreses i guiades pels diferents interessos particulars del mercat. No hi tenen cap tipus d'impuls ni coordinació pública, amb la qual cosa es genera un alt grau d'ineficiència social, ja que les distintes actuacions privades poden fàcilment sobreposar-se, i resten exclosos àmbits temàtics d'interès general no atractius per a la iniciativa privada.

El desplegament d'infraestructures es caracteritza també per una gran ineficiència social, la qual cosa es tradueix en un desplegament territorialment molt heterogeni i descoordinat, amb superposició d'infraestructures en les grans àrees urbanes i mancances, quan no mera inexistència de xarxes, en aquells indrets, àrees rurals poc poblades, on el mercat no troba incentius per anar-hi.

Des dels poders públics, les polítiques de suport a les activitats empresarials relacionades amb la SI són escasses i, en tot cas, residuals, ja que no es pensen com a polítiques prioritàries. En general, la intervenció pública sectorial és molt poc rellevant, tret d'aquells àmbits que generin relacions de tipus clientelar que puguin forçar iniciatives públiques guiades, en tot cas, per interessos privats.

Les iniciatives ciutadanes tenen poca empenta i quan sorgeixen ho fan com a articulacions d'interessos reactives i a la defensiva, com a resposta a actuacions lesives al seu interès. L'impuls a la llengua no es considera com a tema d'actuació pública. Existeix un risc elevat permanent de fractura territorial i social. La incertesa i l'absència de polítiques compensatòries augmenten encara més les possibilitats de desequilibris.

En aquest escenari, l'accés a la xarxa està força segmentat territorialment. El servei universal no és possible i la SI no té viabilitat en gran part del territori. D'aquesta manera, gran part de la societat catalana s'hauria de desenvolupar social i econòmicament al marge de les possibilitats i les oportunitats de la nova SI, és a dir, tan sols podria sobreviure i no perdre posicions, no pas guanyar-les.

Evolució tendencial de la política

Caracteritzats els cinc escenaris, passem a l'anàlisi de quines serien les seves condicions i les probabilitats de desenvolupament a la Catalunya del 2010.

Escenari primer

Quina és la tendència d'aquest escenari des de l'òptica actual? Podem pronosticar una probabilitat mitjana-alta d'aquest escenari, ja que es parteix d'una situació on la confiança en les forces del mercat configura les actuals apostes polítiques dels diferents grups en l'entorn europeu. Tant les opcions socialdemòcrates com les liberals, plantegen una funció subsidiària dels poders públics i les seves actuacions. Així i tot, la voluntat dels poders i els actors públics, en liderar el procés d'implantació social de l'ús de les noves tecnologies de la informació, i ocupar espais de lideratge social, pot ser un punt d'inflexió que relativitzi i aminori les possibilitats de conformació d'aquest escenari. D'altra banda, la manca d'impuls en l'articulació de les actuals xarxes ciutadanes, i la seva incapacitat per generar demandes d'actuacions beneficioses pel conjunt de la societat, pot coadjuvar en la priorització dels valors economicistes i de mercat en un futur proper.

Escenari segon

Quina és la tendència d'aquest escenari des de l'òptica actual? Podem pronosticar una probabilitat mitjana-baixa d'aquest escenari, ja que es parteix d'una relativa centralització institucional de les iniciatives de promoció de la SI i no és previsible un procés de descentralització elevat en els propers anys. En contra d'aquesta tesi, la tasca de Localret com a ens promotor de les iniciatives locals, en el cas que continuï, pot suposar un cert impuls a l'autonomia municipal en les activitats relatives a la SI. Però també en aquest cas, l'activitat d'instància a l'estil de Localret es planteja més des de l'òptica aglutinadora i coordinadora d'esforços que no pas promotora d'iniciatives locals fragmentades. En tot cas, un escenari d'aquesta mena demanaria un fort desenvolupament de les xarxes ciutadanes, dins el context d'una societat civil molt activa i emprenedora, la qual cosa no és del tot clar que la societat catalana aconsegueixi en els propers deu anys.

Escenari tercer

Quina és la tendència d'aquest escenari des de l'òptica actual? Podem pronosticar una probabilitat mitjana en aquest escenari, ja que es parteix d'una situació on apareixen incipients formes de col·laboració i coordinació entre les administracions públiques catalanes. Malgrat tot, aconseguir una acció realment coordinada i planificada entre administracions és complicat, i més si tenim en compte el fort grau de competència política que es generarà a Catalunya en els propers anys. Però, d'altra banda, l'impacte de la inversió pública en SI es preveu limitat, excepte en el cas que hi hagi una forta participació de l'empresa privada en aquest sector. Un escenari d'aquesta mena també podria articular-se amb la continuïtat en l'estructura de les xarxes ciutadanes existents.

Escenari quart

Quina és la tendència d'aquest escenari des de l'òptica actual? Podem pronosticar una probabilitat baixa per a aquest escenari, ja que els poders públics difícilment deixaran d'intentar articular el procés de desenvolupament de la societat de la informació, atès que la consideren peça clau per a l'estructura econòmica del país. Tanmateix, un creixement de l'esperit *revolucionari comunitari* és difícil d'esperar en un marc d'acció on es prioritzen cada vegada més els valors de mercat com a formes bàsiques de la interacció social.

Escenari cinquè

Quina és la tendència d'aquest escenari des de l'òptica actual? Podem pronosticar una probabilitat mitjana per a aquest escenari. De fet, des de l'onze de setembre de 2001, la percepció de turbulència ha augmentat considerablement. L'ombra de la recessió econòmica planeja sobre les economies dels països desenvolupats, la qual cosa deixa un cert espai per a un futur ple d'incertesa. En aquest marc, el desenvolupament de la SI pot quedar compromès, i més si tenim en compte el debat actual sobre la conveniència d'implementar polítiques de restricció de la privacitat de les comunicacions, que pot conduir a un alentiment de l'expansió de les relacions vir-

tuals, per la falta de confiança que aquestes poden generar. Així i tot, els poders públics segueixen sent conscients de la importància de la introducció de les noves tecnologies de la informació com a forma de millorar la productivitat del sistema. Aquest pot ser un fort incentiu per a l'acció pública en moments de turbulència.

Quin pot ser l'escenari esperat?

És difícil pensar que qualsevol d'aquests escenaris es pot desenvolupar de forma *pura*. El més probable és que es configuri un escenari barreja d'elements de tots els altres. La nostra opció *prospectiva* és avançar un futur en el qual trobarem principalment elements de l'escenari d'*Els mercats triomfants* i de l'escenari de *Les responsabilitats compartides*.

Quin seria l'escenari desitjat?

Possiblement per a un bon desenvolupament de la SI en forma equilibrada i que inclogui valors socials acceptats per tots, es necessitaria arribar a un escenari on apareguin trets dels models de *Les cents flors* i responsabilitats compartides. Al nostre parer, la Societat de la Informació a la Catalunya del 2010 ha de ser, per tant, el resultat de l'actuació conjunta tant de poders públics com dels diversos actors socials.

Quadres resum dels Escenaris relatius al desenvolupament de la Societat de la Informació: 1.- Elements bàsics dels escenaris; 2.- Aspectes concrets sobre la SI amb relació als escenaris.

Quadre 1.
Elements bàsics dels escenaris

	Desenvolupament de la Societat de la Informació	**Principis de l'acció en la Política Pública**	**Xarxa d'actors**	**Accés a la Xarxa**	**Tendencialitat**
Els mercats triomfants	Desigual, en funció de la crema del mercat, desigualtat social	Competència	*Issue Network*	Segmentació per renda	Mitjana-alta
Les cent flors	Desigual, fragmentat en funció del territori	Cooperació	*Issue Network*	Segmentació per educació	Mitjana-baixa
Les responsabilitats compartides	Disminució de les desigualtats, tendència a la articulació equilibrada	Concertació	Corporatisme competitiu	Universal territorial	Mitjana
Les societats creatives	Desigual, en funció del lideratge de determinats col·lectius ciutadans	Consens	Relatiu pluralisme	Universal individual	Baixa
Els veïnatges turbulents	Desigualtat i fragmentació territorial i social	Ajust conjuntural	*Issue Network*	Segmentació territorial	Mitjana

Quadre 2.
Aspectes concrets sobre la SI amb relació als escenaris

	Els mercats triomfants	*Les cent flors*	*Les responsabilitats compartides*	*Les societats creatives*	*Els veïnatges turbulents*
Implantació de la SI a l'Administració	Segmentada per clienteles	Segmentada per territoris	Reforçada	Reforçada envers una Administració receptiva	Molt baixa
Marc normatiu de la SI – Marc regulatiu	Desregulació	Intervenció pública per a la difusió de la SI	Intervenció per aconseguir un servei universal	Regulació	Normativa fragmentada
Impuls de R+D	Privada, mercat	Mercat amb impuls local	Partenariats	Coordinació Público privat	Superposició d'iniciatives, ineficiència
Desplegament infraestructures	Centrat a la crema urbana	Segmentat territorialment	Homogeneïtat	Homogeneïtat	Fragmentació
Suport activitats empresarials (comerç electrònic, continguts, empreses...)	Molt baixa	Clientelisme local	Proactiu	Autoregulació de les empreses amb suport públic	Residual
Polítiques sectorials (sanitàries, educació, treball...)	Incorporació de les NTI en les xarxes privades	Desigualtat territorial	Difusió pública en els diferents sectors	Incorporació mitjana	Desigualtat i fragmentació
Capital humà (educació)	Formació d'empresa	Vinculada a iniciatives locals	Planificació pública de la formació	Coordinació público-privat	Focalitzada en determinats àmbits com la seguretat
Iniciatives i xarxes ciutadanes	Febles	Fragmentades territorialment	Fomentades públicament	Denses, autoregulades	En determinats interessos particulars
Impuls a la llengua	No	Descoordinat	Planificat, vinculat a la realitat cultural	Consensuat estratègicament	No
Desequilibri territorial i social en SI	Risc alt, tant territorial com social	Desequilibri territorial	Risc mitjà, tant territorial com social	Risc mitjà, tant territorial com social	Risc alt, tant territorial com social
Actors en el disseny i la implementació de la promoció	Empreses articulades a través del mercat	Administracions locals i empreses vinculades territorialment	Partenariats público-privats	Xarxes socials plurals	Inestabilitat, vulnerabilitat de les xarxes d'actors
Formes d'actuació (programes marc, plans estratègics)	Cap programada de forma global	Plans territorials	Plans estratègics	Programes marc d'actuació	Descoordinació
Resultats dels programes	Reproducció d'estatus	Desenvolupament local fragmentat	Desenvolupament homogeni	Canvi social i cohesió	Intensificació de la fractura social

5 L'economia del coneixement a Catalunya: Perspectives de futur

Joan Torrent

Introducció

El comportament d'algunes activitats econòmiques, tant de producció com de consum i d'inversió, ha canviat substancialment durant els darrers anys amb actituds, principis i institucions diferenciades de l'economia tradicional. Col·loquialment, aquest canvi de comportament s'ha denominat *nova economia* i el seu exemple paradigmàtic, tot i que n'hi ha d'altres, és la creixent importància de les externalitats positives d'Internet. De fet, el principal tret característic de les economies actuals és la progressiva incorporació del coneixement a l'activitat econòmica, cosa que ens permet afirmar que ens endinsem paulatinament en una *economia basada en el coneixement*, tot allunyant-nos de les tradicionals estructures manufactureres i de serveis. Com ja ha passat altres vegades a la història del capitalisme, el nucli d'aquest procés de transformació és una *revolució tecnològica*, que s'ha estès cap el conjunt de l'entramat de les relacions econòmiques i socials.

Ara bé, el camí que prengui el desenvolupament d'aquest nou tipus d'economia i de societat no és quelcom caigut del cel contra el qual no hi podem fer res, ni tampoc és quelcom totalment dirigible des dels poders públics. El que volem dir és que l'arquitectura de l'economia del coneixement té unes característiques intrínseques particulars que la fan diferent del que fins ara havíem conegut i que, en conseqüència, cal tenir en compte a l'hora de generar polítiques per al seu desenvolupament. En aquest

sentit, crec que la inclusió d'una línia d'investigació sobre la societat de la informació per part de la Fundació Jaume Bofill en el projecte *L'Europa del 2010 i Catalunya* és una decisió molt encertada, entre altres arguments perquè amb un escenari amb vistes a l'inici de la dècada vinent una cosa és segura: el desenvolupament de les tecnologies de la informació i la comunicació (TIC) haurà canviat substancialment no sols els esquemes actuals de l'activitat econòmica, sinó també els patrons de comportament i les interrelacions dels actors socials.

Aquest treball tracta d'analitzar i reflexionar, des del vessant econòmic, sobre el desenvolupament de l'economia del coneixement a Catalunya en un escenari a uns deu anys vista. Per aquest motiu, hem dividit l'article en tres apartats. Després d'aquesta breu introducció, analitzarem els trets principals de l'economia del coneixement, amb alguns indicadors relatius al cas català, per passar, ja al segon apartat, a veure quins han estat els actors i les polítiques públiques de desenvolupament d'aquest nou tipus d'economia que s'albira. Més endavant, un tercer apartat revisarà l'encaix de la visió extreta sobre l'economia del coneixement i les seves polítiques en el marc dels escenaris previstos per a l'Europa del 2010. Finalment, l'article es tancarà amb unes breus conclusions i una bibliografia.

L'economia del coneixement

Es pot afirmar que un dels trets característics de les economies actuals és l'aparició i consolidació d'un nou tipus de tecnologies[1], que es basen en la digitalització[2], les quals agrupem sota la denominació de Tecnologies de la Informació i la Comunicació (TIC) i que han impregnat el conjunt de l'activitat econòmica. Però, anem a pams. Què són les TIC? El professor Castells (2000) ens en dóna una definició àmplia i sintètica: "entre les tecnologies de la informació –que agrupen tant la informa-

1. Entenem per tecnologies "el fons social de coneixement per fer coses d'una manera reproduïble".
2. La representació codificada d'un senyal mitjançant fluxos de llum que s'identifiquen, per exemple, amb dígits binaris. A tall d'il·lustració, la representació de qualsevol tipus de dades d'informació (gràfica, àudio, vídeo, fotografia, etc.) o de magnituds físiques per mitjà de dígits.

ció com la comunicació– incloc, com tothom, el conjunt convergent de tecnologies de microelectrònica, informàtica (*hardware* i *software*), les telecomunicacions/televisió/ràdio i l'optoelectrònica. A més, i a diferència d'alguns analistes, també incloc dins de l'àmbit de les tecnologies de la informació l'enginyeria genètica i el seu conjunt de desenvolupaments i aplicacions en expansió". Què vol dir que les TIC han impregnat el conjunt de l'activitat econòmica? Doncs bé, vol dir que hi ha un cert consens interdisciplinar, sobretot entre tecnòlegs, historiadors i sociòlegs, i fins i tot alguns economistes, en relació amb el fet que "estem davant d'un formidable conjunt d'interaccions tecnològiques que han assentat les bases d'un canvi substancial a les societats modernes". D'una altra manera, tot sembla indicar que les TIC han assentat la base material d'un nou tipus de societat, de la qual estem a les beceroles. Des del punt de vista de l'anàlisi econòmica, aquesta revolució tecnològica s'identifica a partir d'un nou paradigma tecnoeconòmic i es manifesta amb un nou cicle econòmic de llarga durada. Dit això, hi ha quatre idees addicionals d'aquesta revolució tecnològica que mereixen ser destacades*:*

- Primera, la idea segons la qual les TIC són el nucli de la transformació econòmica. Això és, les TIC assenten les bases d'una nova i incipient Revolució Industrial[3]. Com assenyalava, ja fa uns anys, un dels principals historiadors de la tecnologia, Melvin Kranzberg (1985): "a l'actualitat assistim a una revolució, perquè s'estan transformant les condicions de vida i la societat. I aquesta revolució és una Revolució Industrial perquè el desenvolupament de la tecnologia productiva assenta les bases dels canvis socioculturals". De fet, només cal donar un cop d'ull a l'evolució dels tres principals components tecnològics de l'electrònica –la microelectrònica, els ordinadors i les telecomunicacions– per adonar-nos que les TIC s'han instal·lat a

3. El terme Revolució Industrial prové de l'anglès *Industrial Revolution*. Tot i que la base material d'aquest canvi econòmic i social ve definida per un onada d'innovacions tecnològiques, que confirmen al sector industrial com a determinant d'aquest canvi, és important assenyalar que el terme *indústria* té una doble accepció: el sector industrial o secundari pròpiament dit, i una de més genèrica que es refereix a una activitat o a un sector productiu. Si prenem aquesta accepció més àmplia podem interpretar la revolució de les TIC com una revolució industrial en el sentit que hi ha una nova activitat o sector productiu que determina els guanys de competitivitat del conjunt de l'economia.

gairebé tots els àmbits de l'activitat humana. Econòmicament aquest fet es tradueix amb l'aparició d'un nou sector productiu: la indústria de la informació, que integra les branques d'activitat sorgides arran de l'explotació econòmica de les tecnologies digitals –el sector *TIC*– i la indústria dels nous continguts digitals.

- Segona, les TIC impregnen o –en terminologia econòmica– exerceixen els seus efectes sinèrgics sobre el conjunt de l'activitat econòmica. Això és, la revolució tecnològica actual no solament ha generat l'aparició de nous béns i serveis sinó que, a més, aquests són utilitzats de manera creixent per la resta d'activitats econòmiques. De fet, es pot afirmar que les TIC motiven un ampli conjunt d'innovacions de procés i de producte, que es reflecteixen a l'activitat econòmica a través de diverses dimensions. A tall d'exemple s'ha de citar l'elevada participació d'aquest conjunt de tecnologies digitals convergents a alguns sectors productius rellevants. Podem agrupar els sectors productius intensius en la utilització de les TIC en tres grans grups. El primer, la maquinària i material de transport, inclou la indústria de la maquinària i l'equipament mecànic, la fabricació de vehicles de motor i components, la construcció aeronàutica i espacial i l'altre material de transport. El segon, la indústria química i farmacèutica, que inclou la química avançada i la fabricació de productes farmacèutics i, finalment, el tercer, els serveis a les àrees funcionals de l'empresa, que inclou la intermediació financera, les agències de viatges i els serveis d'assessoria, consultoria i auditoria. A més, ara des de la demanda, són destacables les noves formes de distribució i consum, els canvis en les relacions empresarials (a dins i a fora de l'empresa) i les noves vies de finançament.

- Tercera, si ens remetem a una visió àmplia dels processos tecnològics, les tecnologies de la informació i la comunicació semblen avançar un pas més en el domini de l'home sobre la matèria, ja que, no sols permeten el coneixement i la reproducció de l'entorn sinó que, més que mai, incideixen directament en el domini de l'home sobre si mateix, més ben dit, sobre el seu propi coneixement. El professor Castells (2000) exemplifica allò que volem dir molt clarament: "Així, els ordinadors, els sistemes de comunicació i la descodificació i programació genètica són amplificadors i prolongacions de la ment humana. El que pensem i com ho pensem queda expressat en béns, serveis, producció material i intel·lectual, ja sigui aliment, refugi,

sistemes de transport i comunicacions, ordinadors, míssils, salut, educació o imatges". Per expressar-ho en terminologia econòmica, les TIC es fonamenten, entre altres coses, en el coneixement per generar coneixement, és a dir, en són un *input*, però, a la vegada també són coneixement, és a dir, són un *output*.

- I quarta, les seves característiques temporals i espacials. Això és, mai com ara unes tecnologies s'havien estès tan ràpidament ni havien tingut un abast territorial tan ampli. De fet, un dels temes que tradicionalment ha preocupat més els historiadors de la tecnologia i els economistes és la velocitat de difusió i els efectes sinèrgics sobre el conjunt de l'activitat econòmica d'una onada d'innovacions. En aquesta temàtica s'ha arribat a un consens, segons el qual són necessàries algunes dècades perquè cristal·litzi la recerca bàsica a l'activitat productiva. A tall d'exemple, la invenció del motor de combustió (dècada del 1880) no es va generalitzar amb l'ús massiu de l'automòbil als EUA fins la dècada del 1920. Tot i que amb les TIC aquest espai de temps sembla que s'ha escurçat, s'ha generalitzat la visió que estem als inicis d'un nou tipus de societat, la qual té en el coneixement un dels seus recursos econòmics principals. Així, en poc més de dues dècades les TIC s'han estès per tot el planeta, amb les òbvies àrees desconnectades que, al seu torn, són molt heterogènies econòmicament, social i cultural.

De fet, podem arribar a afirmar que aquests quatre elements han confluït en un: la progressiva incorporació del coneixement a l'activitat econòmica. Algunes concrecions abans d'entrar en l'explicació de la característica fonamental d'aquesta nova economia que s'albira. Entenem per coneixement allò que ens diu l'epistemologia, la teoria del coneixement: "el procés humà dinàmic que consisteix a justificar una creença personal cap a la certesa". Dos elements importants a destacar d'aquesta definició. Primer, el fet que el coneixement està relacionat amb l'acció humana i segon, el fet que la generació de coneixement és dinàmica, ja que es crea en interaccions entre individus, grups, organitzacions i societats. Des del punt de vista econòmic, el nostre focus d'interès es centra en la producció de coneixement, cosa que ens permet diferenciar-lo de la informació: "el flux de missatges a partir del qual es genera el coneixement". De fet, distingim dues tipologies de producció de coneixement, la producció de coneixement explícit o observable: "aquella que es pot expressar en un llen-

guatge formal i sistemàtic, de manera que es possible processar-lo, transmetre'l i emmagatzemar-lo amb facilitat" i la producció de coneixement tàcit: "aquella que està associada al factor treball i compta amb elements tècnics i cognoscitius, del tipus experiència pràctica, habilitats i qualificacions difícils de detallar".

Una vegada definides les principals característiques de la producció de coneixement ja estem en disposició d'abordar la seva incorporació a l'activitat econòmica. El que volem dir amb aquesta afirmació és que a partir de la segona meitat de la dècada dels noranta les tecnologies digitals han permès, fomentat i ampliat notablement la producció de coneixement, bàsicament per dues vies. La primera via ha estat l'espectacular millora de l'accés i la gestió dels fluxos d'informació, de manera que hem assistit a una notable relaxació de les barreres a la difusió d'informació i, fins i tot a les del mateix coneixement, cosa que s'ha traduït en un notable increment del coneixement explícit. Un exemple aclaridor: fa pocs anys la despesa en temps per obtenir la informació i el coneixement necessaris per a l'elaboració d'aquest article era molt superior a l'actual. La possibilitat d'accedir a les fonts directes d'informació, la consulta del coneixement previ i les facilitats de comunicació amb els responsables del projecte de la Fundació Jaume Bofill que em permeten les tecnologies digitals eren impensables. De fet, a l'actualitat el problema és, precisament, el contrari que ara fa pocs anys: la quantitat d'informació i coneixement disponible és tal que la probabilitat d'excloure variables rellevants, d'incloure variables supèrflues o d'ambdues coses en el procés productiu del coneixement és realment alta. Espero, sincerament, que aquest no sigui el cas. La segona via, que, de fet, està estretament vinculada amb la primera, ha estat la millora de les possibilitats d'accés i difusió dels elements que incideixen en el coneixement tàcit, bàsicament, els requeriments i habilitats formatives i d'experiència. Seguint amb el nostre exemple, és indubtable que per a l'elaboració d'aquest article són necessàries un conjunt d'habilitats i requeriments de difícil mesura i que agrupem sota el denominador comú del coneixement tàcit. Per exemple, i entre altres, es suposa que l'autor incorpora un cert coneixement dels recursos disponibles per a l'obtenció de la informació, que té contactes amb altres investigadors i investigacions de la temàtica i que té les habilitats informàtiques, d'anàlisi, de síntesi i de comunicació requerides per a un treball d'aquest tipus. Doncs bé, amb les tecnologies digitals, tot aquest conjunt de coneixements tàcits requerits, per bé que no amago uns costos d'en-

trada relatius a les capacitats de cada individu, són més fàcils d'incorporar. Entre altres coses perquè la disponibilitat del coneixement observable ho permet.

Per aquest conjunt de motius podem parlar d'una *economia del coneixement*, ja que aquest recurs esdevé un dels elements clau de la productivitat i la competitivitat i, com a conseqüència, del creixement econòmic. Com assenyala el professor Vilaseca (2001): "El principal impulsor de la productivitat del capitalisme basat en el coneixement és el propi coneixement, essent el seu creador el treball humà i la seva característica primordial el seu caràcter intangible. Tant com a *input* com a *output*, un dels reptes primordials per al desenvolupament de l'economia del coneixement és la valoració d'aquest intangible."

De fet, podem concloure que l'economia del coneixement té un sector nuclear: la indústria de la informació, que exerceix els seus efectes sobre l'oferta i la demanda de la resta d'activitats econòmiques. Dit d'una altra manera, economia del coneixement no sols són les empreses *.com*, economia del coneixement també són els canvis en l'oferta –noves formes de produir, de treballar, d'interacció entre empreses, d'oferir nous productes i d'innovació en els dissenys organitzatius, etc.– i canvis en la demanda –noves formes de distribució i consum, noves vies d'inversió i finançament, canvis en les relacions internacionals, etc.– generats per l'ús intensiu de les TIC i dels continguts digitals. A més, la consolidació de la indústria de la informació com un sector productiu de progressiva importància, conjuntament amb els efectes del procés de mundialització econòmica i el canvi en els patrons de consum de les llars genera un cercle virtuós, basat en un creixement econòmic superior a les seves taxes de llarg termini, característic d'aquesta nova economia basada en el coneixement.

En fi, la consolidació d'aquesta nova economia està generant importants canvis en el conjunt de l'entramat i les relacions socials. Les modificacions de les relacions laborals, els efectes ideològics i culturals, els canvis institucionals i polítics i, en definitiva, les noves formes de relació de l'individu amb el seu entorn defineixen algun dels efectes de les noves activitats econòmiques sobre les seves bases sociològiques i institucionals. En definitiva, es tracta de les repercussions que l'economia del coneixement està generant en la construcció de la Societat del Coneixement (vegeu la Figura 1).

Figura 1.
Un esquema de l'economia i la Societat del Coneixement

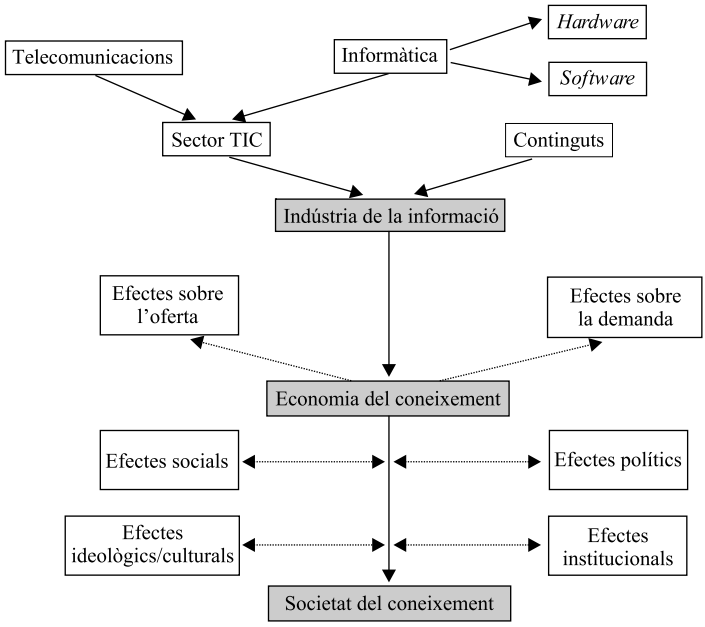

Font: Vilaseca i Torrent (2001)

L'economia catalana no és aliena a aquest important procés de transformació econòmica que defineix l'economia del coneixement. El fort creixement de la producció i la inversió en béns d'equipament, l'espectacular avenç de les relacions empresarials i comercials amb alt contingut tecnològic, les variacions en les pautes de consum i els canvis en les relacions laborals, amb una creixent importància de la formació en l'estructura de l'ocupació, reflecteixen clarament la creixent importància dels components tecnològics i també del coneixement a la nostra economia, que ha presentat una important transformació i modernització els darrers anys.

Ara bé, tots aquests elements que hem citat fan referència als efectes sinèrgics del coneixement cap al conjunt de l'activitat econòmica. Com està, però, el nucli de l'economia del coneixement, la indústria de la informació? L'instrument que utilitzarem

per veure-ho són les *Estadístiques de la Societat de la Informació*[4] del DURSI (2001). Aquestes estadístiques, extretes a partir de dades d'enquesta, analitzen la difusió de les TIC en tres àmbits: l'equipament de la llar, els usos socials i les TIC a l'empresa. Pel que fa a les llars, com es pot apreciar al Gràfic 1, Catalunya presenta una situació de la connexió a Internet lleugerament inferior a la mitjana de la UE, tot i que clarament per sobre la mitjana del conjunt d'Espanya. Destaquen, però, els alts índexs de penetració d'Internet a les llars d'Holanda, dels països escandinaus i dels EUA.

Gràfic 1.
L'equipament TIC a les llars catalanes, europees i dels EUA

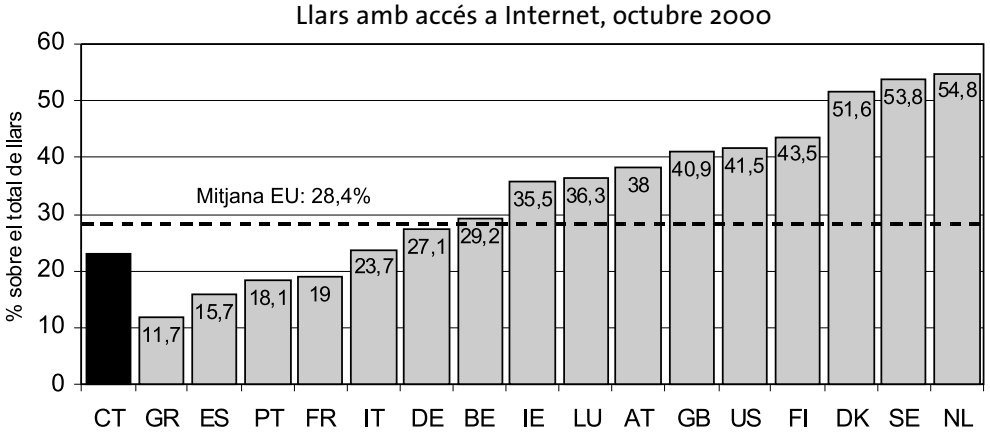

*Nota: Estimació per a octubre de 2000 a partir de dades d'abril de 2000 (18,5%) i abril de 2001 (27,1%).
Fonts: Flash Eurobarometer 88 (10-00); CT*: SSI / IDESCAT (10-00); US: National Telecoms and Information Adm. (8-00).

4. Les *Estadístiques de la Societat de la Informació Catalunya 2001* han estat elaborades per l'Observatori de la Societat de la Informació, essencialment a partir de dades de l'Institut d'Estadística de Catalunya. Aquest observatori està integrat a la Secretaria per a la Societat de la Informació del Departament d'Universitats, Recerca i Societat de la Informació.

Gràfic 2.
La freqüència d'ús d'Internet a Europa

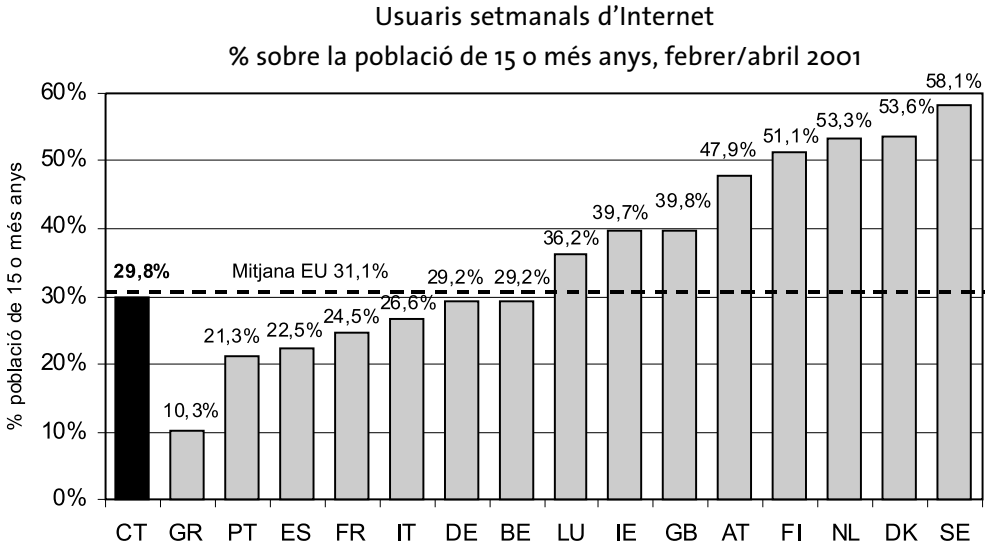

Font: Eurobarometer 97 (febrer 2001), IDESCAT / SSI (abril 2001).

Gràfic 3.
Els principals usos d'Internet a Catalunya

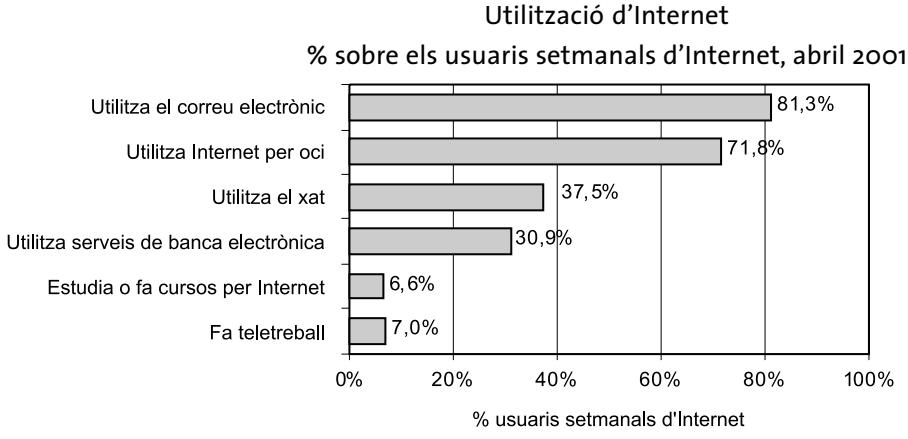

Font: DURSI (2001)

El mateix esquema es reprodueix quan s'analitza la comparativa internacional en relació amb els usuaris més freqüents (setmanals) de la xarxa (vegeu el Gràfic 2).

Finalment, pel que fa als usos dels usuaris d'Internet a Catalunya destaquen, com a més freqüents, la utilització del correu electrònic i els vinculats amb el lleure. També s'aprecia una penetració important dels serveis de banca electrònica i menys significativa de la formació i el teletreball (vegeu el Gràfic 3).

Pel que fa a les empreses (vegeu els Gràfics 4a i 4b), cal destacar que el desenvolupament de la infrastructura d'Internet a l'activitat productiva és força complet. Ara bé, tot sembla indicar que els usos comercials de la xarxa, en comparació amb la mitjana europea, encara estan en una fase embrionària. De fet, aquesta breu descripció d'un dels indicadors claus del desenvolupament de l'economia del coneixement, Internet, ens permet afirmar que, amb les dades disponibles, Catalunya està en una bona disposició de cara a afrontar els reptes de futur que té plantejats en el camp de la societat de la informació.

Ara bé, això no vol dir que no haguem d'augmentar la resolució d'aquesta fotografia. Concretament, creiem que és necessària l'obtenció de dades primàries relatives al desenvolupament de la societat de la informació a Catalunya, des d'almenys dues perspectives. La primera, ens hauria de permetre una anàlisi global de la penetració, la difusió i els usos d'Internet al conjunt de la societat catalana, tot veient-ne les interaccions (tant les noves com les que han canviat) entre el conjunt dels seus agents. La segona, ens hauria de permetre una anàlisi també global i en profunditat dels canvis en l'activitat productiva que les TIC estan generant. Més concretament, amb aquesta segona via s'hauria d'obtenir informació estadística significativa i rellevant per a tot l'entramat productiu del Principat, amb l'objectiu de contestar una pregunta fonamental: com està canviant l'empresa catalana amb la irrupció de les tecnologies digitals? De la contestació a aquesta pregunta en sorgeixen, al meu parer, cinc arguments definitius, presentats en forma interrogativa, per al nostre sistema productiu: s'incorpora el coneixement a l'activitat econòmica?, com han fet variar les tecnologies digitals la productivitat i la competitivitat de la nostra empresa?, en quina direcció van les relacions laborals?, han aparegut nous esquemes directius i de

Gràfic 4.
Internet a l'empresa catalana i europea

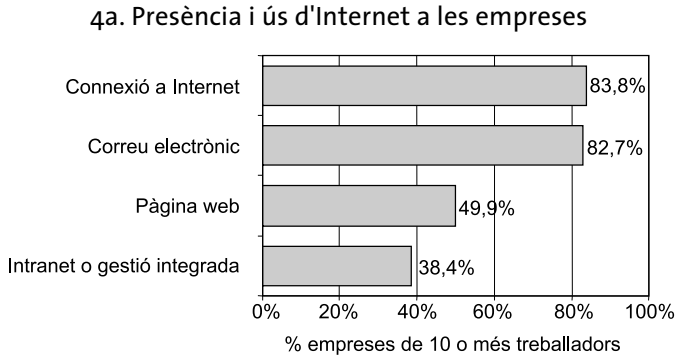

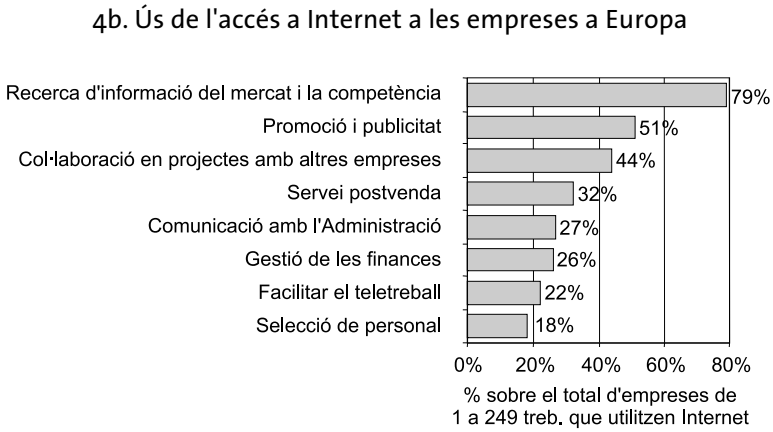

Font: DURSI (2001) i Eurobaròmetre (2000)

relació entre les àrees funcionals de l'empresa? I, finalment, quin paper juga la dimensió empresarial en aquest nou entorn? És, precisament, aquesta necessitat d'aprofundir en el coneixement sobre la societat de la informació, allò que ens enllaça amb el proper estadi de la nostra investigació: les polítiques d'informació.

Les polítiques d'informació a Catalunya

Abans d'endinsar-nos en l'anàlisi de les polítiques públiques d'informació a Catalunya, és convenient fer una mica d'història i veure un dels principals precedents d'aquest tipus de política econòmica. Ens referim al pla Clinton-Gore per al desenvolupament de les *autopistes de la informació*[5] . Com assenyala Eva Méndez al llibre compilat per Mercedes Caridad (1999): "Tot aquest canvi social, el motor del qual és la tecnologia i Internet, es basa en la informació com a recurs econòmic i cultural, per això l'administració Clinton ha desenvolupat una veritable Política de la Informació Federal per als EUA, fonamentant la seva estratègia en la innovació, la competitivitat i l'ocupació". En efecte, una vegada guanyades les eleccions, l'administració Clinton-Gore va liderar la posada en marxa d'una nova política d'informació a través del pla de la Infraestructura Nacional d'Informació (National Information Infrastructure, NII). En el document que es considera l'inici d'aquesta nova política d'informació que, a banda de finançar la investigació bàsica d'agències governamentals com el Departament de Defensa, la NASA i altres, volia estimular el desenvolupament i la innovació del sector privat, Clinton i Gore (1993) afirmen: "invertir en tecnologia és invertir en el futur d'Amèrica. La tecnologia americana ha de moure's en una nova direcció per construir una economia forta i fomentar el creixement econòmic". En concret, destaquen quatre elements prioritaris per al futur dels EUA. Primer: "la clau perquè els EUA siguin competitius, mirin el futur i s'apropiïn d'ell és la tecnologia: no hi ha competitivitat sense desenvolupament tecnològic". Segon: "el país que pugui encapçalar la revolució de la informació serà més poderós. En un futur previsible, aquest país serà els EUA". Tercer: "No hi ha innovació sense tecnologia. Els països que no incrementin la seva tecnologia estancaran el seu desenvolupament en la nova Era de la Informació". I, quart: "Les noves tecnologies no sols possibiliten el creixement i l'ocupació, sinó que, a més, seran la pedra angular de tot el que s'esdevingui en el proper mil·lenni".

5. Albert Gore va emprar aquest concepte a la campanya electoral dels EUA el 1992 per a designar la convergència de les tecnologies de la informació i la comunicació. Es pretenia una similitud amb un altre projecte de dimensions similars: l'enllaç de les autopistes interestatals, que va posar en marxa unes dècades abans l'administració Eisenhower.

L'instrument principal d'aquesta política era "la creació d'una infraestructura nacional amb gran capacitat per al transport de dades i que permetés el desenvolupament i la interconnexió d'aplicacions telemàtiques d'altes prestacions" i l'objectiu fonamental: "fomentar el desenvolupament econòmic i incrementar el lideratge mundial dels EUA en aquest sector". La intenció d'aquest programa, doncs, era estendre al conjunt de la societat dels EUA els avantatges d'Internet en el camí cap a la societat de la informació. Aquesta intenció es concretava en sis punts:

- Primer, "reforçar el creixement econòmic, la productivitat i l'ocupació i mantenir el lideratge tecnològic dels EUA".
- Segon, "reduir els costos dels serveis de salut i incrementar-ne la qualitat".
- Tercer, "promoure el desenvolupament de la tecnologia de xarxa per als ciutadans, la difusió de la informació governamental i l'accés universal".
- Quart, "incrementar la productivitat de la investigació incorporant l'accés remot als instruments científics i consolidar la col·laboració científica".
- Cinquè, "promoure l'aprenentatge al llarg de tota la vida, veritable element de competitivitat".
- I, sisè, "crear un Govern que treballi millor i costi menys, desenvolupant un sistema electrònic per distribuir tots els beneficis, així com tots els seus serveis i informacions".

Ben aviat, però, aquesta iniciativa es convertiria en el pla de la Infraestructura Global d'Informació (Global Information Infrastructure, GII). Efectivament, pocs mesos després de la posada en marxa de la NII, l'administració Clinton-Gore va veure que era impossible limitar el desenvolupament de la infraestructura de la informació a les fronteres dels EUA i, encara més, es veia aquest pla com una qüestió d'interès global. D'aquesta manera, el març de 1994 i en el marc d'una reunió de la Unió Internacional de Telecomunicacions (ITU) a Buenos Aires, Gore va llançar la idea d'estendre la política duta a terme pels EUA al conjunt del planeta: "el requisit essencial per un desenvolupament sostenible de tots els membres de la família humana és la creació de la Xarxa de Xarxes. Aquestes superautopistes o, amb més precisió, xarxes d'intel·ligència distribuïda, ens permetran compartir informació, connectar-nos i comunicar-nos com una comunitat global. D'aquesta interconnexió en sortiran un

progrés econòmic robust i sostenible, democràcies fortes, millors solucions per als reptes ambientals globals i locals i –finalment– un major sentit de govern compartit al nostre petit planeta. (...) El desenvolupament de la GII ha d'ésser un esforç cooperatiu entre els governs i les persones. No pot dictar-se o construir-se per una sola nació. Ha d'ésser un esforç democràtic".

Segons el meu parer, dos elements destaquen amb força en aquesta política pública. Primer, la consideració, d'acord amb les característiques de les TIC, que la iniciativa privada ha de liderar el desenvolupament de l'economia del coneixement. Entre altres coses perquè el creixement econòmic, derivat de la inversió tecnològica, ha de tenir una arrel empresarial. Això no vol dir que la iniciativa pública se'n quedi al marge. De fet, igual que amb el desenvolupament d'Internet, del que es tracta és d'assentar les bases infraestructurals (bàsicament, les tecnològiques, les d'estabilitat macroeconòmica i d'eficiència microeconòmica i les formatives) per al desenvolupament privat de l'estructura econòmica. Segon, la consideració que una política de desenvolupament de l'economia del coneixement, altre cop per les característiques particulars de les tecnologies digitals, no es pot circumscriure a un àmbit territorial concret. Davant d'una necessitat global, l'única resposta plausible és una política global. Aquesta iniciativa, juntament amb el *Llibre blanc* de Delors (1993) i *l'Informe Bangeman* (1994), en el marc de la Unió Europea, així com la conferència del G7 sobre la societat de la informació (1995), va assentar les bases institucionals per al desenvolupament d'Internet i són els exemples més paradigmàtics de les noves polítiques d'informació.

A casa nostra destaquen dues iniciatives[6], el pla Info XXI, liderat pel MCYT i la iniciativa Catalunya en xarxa del DURSI (1999). Pel que fa al pla Info XXI, el seu objectiu prioritari és "promoure el desenvolupament de les noves tecnologies de la informació i impulsar-ne l'adopció i ús generalitzat per part de la ciutadania i les empreses, fonamentalment les PIME, i també per part de l'Administració pública,

6. Hi ha un innombrable conjunt d'iniciatives locals, que incideixen en alguns dels aspectes del desenvolupament de la societat de la informació. No han estat considerades, bàsicament perquè l'anàlisi realitzada es basa en els plans amb vocació integral.

amb la finalitat que tots assimilin ràpidament les transformacions socioeconòmiques que la societat de la informació genera i que n'aprofitin plenament tots els avantatges". De fet, el seu punt de partida és la iniciativa comunitària: e-Europe[7] i el seu pla d'acció*: e-Europe 2002.* Aquest pla d'acció, aprovat pel Consell Europeu de Santa María de Feira el 19 i el 20 de juny del 2000, té tres principals línies d'actuació. Primera, un Internet més ràpid, barata i segur, la qual cosa s'identifica amb tres accions: *a)* accés a Internet més ràpid i barat; *b)* un Internet més ràpid per a investigadors i estudiants; i *c)* xarxes segures i targetes intel·ligents. Segona, invertir en persones i en la formació, línia que s'identifica també amb tres accions: *a)* l'accés de la gent jove a l'era digital; *b)* treballar en una economia basada en el coneixement; i *c)* participació de tothom en l'economia basada en el coneixement. I, finalment, tercera, estimular l'ús d'Internet a partir de les accions següents: *a)* accelerar el comerç electrònic; *b)* l'Administració en línia: oferir accés electrònic als serveis públics; *c)* la sanitat en línia; *d)* continguts digitals per a les xarxes mundials; i *e)* sistemes de transport intel·ligents. En sintonia amb aquest pla d'acció, el Govern espanyol va desenvolupar un conjunt d'iniciatives recollides en el Pla d'acció Info XXI (2000), que inclou un conjunt d'accions, proposades pels diferents ministeris, per a una execució entre l'any 2001 i 2003. D'aquest pla en destaquen 21 iniciatives, amb pressupost assignat, que s'espera tinguin una gran repercussió social (vegeu el Quadre 1, p. 186).

Per bé que encara és aviat per fer una avaluació de cadascuna d'aquestes iniciatives, sí que es poden fer alguns comentaris. De fet, tot i que el ventall d'accions a dur a terme és prou ampli i fa incidència en alguns dels aspectes clau de l'economia del coneixement, com la investigació, la formació i la conversió dels continguts als nous formats digitals, crec oportú assenyalar-ne algunes mancances. Primer, i com ja destacàvem més amunt: la necessitat d'impulsar des de l'Administració un pla integral i multidisciplinari de recerca sobre la societat de la informació. Sobretot es fa necessària l'obtenció de dades primàries, que permetin analitzar amb detall les transformacions

7. En el marc del Consell Europeu Extraordinari celebrat a Lisboa el 23 i el 24 de març del 2000 es va adoptar un nou objectiu estratègic de la Unió Europea. Es tractava de "reforçar l'ocupació, la reforma econòmica i la cohesió social com a part d'una economia basada en el coneixement". D'aquest objectiu general en van sortir les línies d'actuació bàsiques, recollides a la iniciativa e-Europe "Una Societat de la Informació per a tothom".

econòmiques i socials derivades de l'ús intensiu de les TIC. Només amb una descripció acurada de la realitat (amb una fotografia d'alta resolució) podrem impulsar les polítiques necessàries per al desenvolupament de l'economia del coneixement. Segon, com que les accions dissenyades en el camp de la investigació i la formació són d'infraestructura, crec necessari un impuls al coneixement que crea coneixement. La millora de les condicions generals de la recerca, el desenvolupament i la docència, els plans de formació per a formadors i per als agents econòmics i, en general, qualsevol iniciativa destinada a augmentar la comprensió general de quin significat i quines oportunitats generen les tecnologies digitals, són clarament iniciatives de futur. Tercer, la necessitat d' impulsar, per part de l'Administració, el foment a la indústria de la informació. No es tracta tant de realitzar accions directes, sinó d'assentar les bases per desenvolupar dos dels principals elements limitadors de l'economia del coneixement a Europa: la introducció de competència efectiva al mercat de les telecomunicacions i la generació d'una cultura empresarial, amb facilitat d'accés al finançament i capaç de posar en marxa noves iniciatives productives. I, quart, el desenvolupament d'una estratègia d'incentius per a la difusió dels efectes expansius que tenen l'ús de les TIC cap al conjunt de l'activitat econòmica. Dit d'una altra manera, empresaris, treballadors, sindicats, patronal, universitat i administració, entre altres, haurien d'obrir un nou procés de reflexió estratègica[8] , amb l'objectiu d'analitzar la direcció que pren l'activitat econòmica en el seu conjunt i, encara més, ser capaços entre tots d'albirar una trajectòria que ens situï en una posició de futur favorable.

Pel que fa a la segona iniciativa, impulsada des de Catalunya i per a Catalunya, el projecte *Catalunya en xarxa*, cal destacar que es va plantejar com un procés de reflexió estratègica amb la intenció clara de "ser un programa d'acció que aspira a construir una Catalunya moderna, que considera que aquesta modernitat pot comportar la prosperitat econòmica i també la justícia social, l'equilibri territorial i la dinamització

8. L'excel·lent iniciativa de l'aleshores Comissionat per a la Societat de la Informació i LocalRet en el sentit d'obrir un procés de reflexió estratègica, que va culminar amb el document Catalunya en xarxa el 1999, crec que s'hauria de repetir, tot introduint els elements novedosos del desenvolupament de l'economia del coneixement. Una cosa més, a l'hora de dur a la pràctica les accions concretes resultants de la reflexió estratègica es fa del tot imprescindible la coordinació de les administracions implicades, entre altres coses, per garantir l'eficiència de les polítiques públiques.

Quadre 1.
El pla d'acció Info XXI

Accions, objectius, ministeris responsables i dotació econòmica de les 21 principals iniciatives

Accions	Objectius	Ministeris	Prevista
Ciutadans i empreses a la societat de la informació			
1. Internet a l'ensenyament	Estendre l'accés a Internet de banda ampla als centre educatius	ECyD	11.700
2. Xarxa Iris 2: Internet per a la investigació	Implantar una xarxa d'alta velocitat (2,5 Gbps)	CyT	15.560
3. Punts d'accés públic a Internet	Accés des de les oficines de correus i dotació d'e-mail	Fomento	1.862
4. Accessibilitat i alfabetització digital	Accés i formació en TIC als discapacitats	TyAS	275
5. Formació de professionals TIC	Formació i entrada al món laboral de 14.000 professionals TIC	TyAS	8.250
6. PIME i comerç electrònic	Centre d'informació i xarxa de creació d'empreses	Economia	336
L'administració electrònica			
7. El Portal únic de les administracions	Millorar l'accés i les gestiones en línia de les administracions	AAPP	1.013
8. El DNI electrònic: la identitat digital	Dotar d'una identitat digital tots els ciutadans	Interior	2.320
9. Seguretat electrònica: projecte CERES	Certificació electrònica en la comunicació amb l'Administració	Economia	4.528
10. Impostos per Internet	Estendre la possibilitat de liquidació d'impostos per Internet	Hisenda	368
11. La Seguretat Social en xarxa	Nous serveis interactius de la TGSS	TyAS	1.309
12. Registre civil electrònic	Informatització i bolcatge a la xarxa del registre civil	Justícia	1.542
13. Dret de petició per Internet	Tramitació per Internet de les peticions del ciutadà	Presidència	20
14. Sistemes d'informació de defensa	Ús de les TIC en la gestió interna i en les relacions de les FA	Defensa	1.181
15. Salut en xarxa	Informació sanitària mitjançant serveis interactius multicanal	SyC	500
16. Identificació i control de bestiar	Identificació digital del bestiar i xarxa de vigilància d'epidèmies	APyA	370
Espanya a la xarxa de continguts digitals			
17. L'espanyol a la xarxa	Fomentar i difondre la presència de l'espanyol a la xarxa	AAEE	2.550
18. El patrimoni històric a la xarxa	Mapa d'infraestructures, operadors i recursos culturals (MIOR)	ECyD	704
19. El medi ambient a la xarxa	Informació digital de la xarxa de parcs nacionals	MA	175
20. Portal del turisme espanyol	Portal per als consumidors i professionals del turisme espanyol	Economia	1.500
21. Creativitat espanyola a la xarxa	Bolcatge a la xarxa dels continguts d'arts i d'indústries culturals	CyT	11.210

Font: Elaboració pròpia a partir del MCYT (2000)

de la vida cultural i política, i creu que l'únic que cal és voluntat de fer-ho". Tot i que algunes de les seves accions concretes han quedat superades pel temps, les grans línies d'actuació en l'àmbit econòmic continuen essent en gran part vigents: estímul de la demanda, impuls a les indústries TIC a Catalunya, promoció del sector empresari-

al de creació de continguts, convergència dels sectors audiovisuals i multimèdia, promoció del comerç electrònic i mesures per a l'adaptació del món empresarial. Només un aclariment al respecte, que també és vàlid per al pla d'acció Info XXI. Entre les línies d'actuació destaca l'impuls productiu a la indústria de la informació. Ara bé, un dels trets característics de l'economia del coneixement és l'espectacular avenç de la difusió internacional de la tecnologia, a través de les xarxes de coneixement. Per tant, i pel que fa a les polítiques d'informació és de vital importància tenir en compte aquest fet. Més concretament, el que volem dir és que en una economia global, l'obtenció dels recursos també ho és, de manera que el que cal fomentar, una vegada assolit un cert nivell infraestructural, és, precisament la incorporació del coneixement a l'activitat econòmica. Això és, en el cas de la indústria de la informació, noves i millors idees de negoci[9] , i si això no és possible, ara ja en el conjunt de l'economia, noves línies de negoci o millora de les ja existents a les branques productives tradicionals. De fet, la idea que hi ha al darrere d'aquesta visió és clara: fomentem el coneixement i la seva translació cap a l'activitat econòmica a través de la xarxa, assentem les bases per a unes condicions d'infraestructura eficients i deixem que la resta aflori a través de la demanda de consum, d'inversió i de relacions exteriors.

Aquest breu repàs als actors i les polítiques d'informació que incideixen en el desenvolupament de l'economia del coneixement a Catalunya, ens ha permès posar sobre la taula els diferents plans d'acció que actualment les administracions estan duent a terme. Tot i això, crec important assenyalar que una política d'informació integral i coordinada, l'objectiu prioritari de la qual sigui la incorporació del coneixement a l'activitat econòmica, hauria de concretar-se en els següents instruments:

- Primer, una política de generació de coneixement. Això és, un impuls directe a tot tipus de formació, des de la més bàsica a la més especialitzada, passant per la

9. El cas dels països escandinaus és un exemple paradigmàtic del que volem dir. Les polítiques públiques de desenvolupament de l'economia del coneixement s'han centrat bàsicament en la generació d'aquest recurs i en l'establiment d'unes condicions infraestructurals eficients. Ara bé, una vegada desenvolupada una idea de negoci, el cas de la telefonia mòbil potser és el més rellevant, els recursos per posar-la en marxa (capital, patents, tecnologia, força de treball, etc.) s'han buscat a l'economia global.

formació continuada i a mida i la formació de formadors, amb l'objectiu d'augmentar la dotació de coneixement tàcit i explícit de la nostra economia. En una idea, es tracta de fomentar el *canvi cultural* de tots els agents econòmics, amb l'objectiu d'avançar en la construcció de l'economia del coneixement. Un segon element, també a destacar: l'impuls a la recerca i al desenvolupament, sobretot, i a l'àmbit de la societat de la informació: l'obtenció d'informació rellevant i acurada sobre les transformacions de l'economia i la societat actuals.

- Segon, una política de difusió del coneixement. Això és, establir els mecanismes necessaris perquè el coneixement generat es traslladi, amb eficiència i eficàcia, a l'activitat econòmica. Tot i que l'àmbit d'actuacions d'aquest instrument és molt ampli és important destacar algunes prioritats. Primera, l'establiment d'unes condicions econòmiques generals favorables. Això passa per l'estabilitat macroeconòmica i l'eficiència microeconòmica i, especialment, per la continuació en la introducció de mecanismes de competència efectiva al mercat de les telecomunicacions. Segona, el desenvolupament de les infraestructures digitals. Tot i que Catalunya presenta una bona situació en relació amb les infraestructures TIC, cal continuar avançant en aquesta línia, amb l'objectiu d'apropar-nos als països més avançats del nostre entorn. Tercera, l'aprofitament de les xarxes de coneixement i la difusió internacional de la tecnologia per fomentar el desenvolupament de la indústria de la informació. I, quarta, l'establiment de mecanismes per a la incorporació progressiva del coneixement al conjunt de l'activitat econòmica. En aquest punt, entre altres, s'ha de citar de nou la formació orientada a les noves línies de negoci o a la millora de les existents, la informació i l'adaptació dels models de negoci a la xarxa i la innovació de l'activitat productiva, com a principals eixos a desenvolupar.

- Tercer, una política de distribució del coneixement. Això és, el disseny d'una política de distribució de les rendes generades per aquest nou coneixement incorporat a l'activitat econòmica. Es tracta, doncs, d'un instrument distributiu de la renda generada, amb la particularitat que és *exante* i no *expost*. És a dir, fa incidència en l'augment de les capacitats per assimilar la transició cap a l'economia del coneixement, enlloc de dissenyar polítiques una vegada s'ha produït l'exclu-

sió dels agents econòmics. La idea forta que hi ha al darrere d'aquest instrument és la idea de l'aprofundiment en la democratització del coneixement com a element de creixement i desenvolupament econòmic a llarg termini. Només una veritable política de no-discriminació de cap tipus a l'accés i a la incorporació del coneixement a l'activitat econòmica podrà garantir l'objectiu d'assolir una economia del coneixement a l'abast de tothom. Aquesta política té un parell d'avantatges significatius. Primer, s'insereix en el context actual de globalització econòmica, ja que no afecta els desequilibris macroeconòmics bàsics, que repercuteixen sobre els mercats financers i, segon, és coherent amb la línia definida per les dues polítiques anteriors de generació i difusió del coneixement.

No vull acabar aquest apartat sense fer un parell de comentaris més, que estan directament vinculats amb la política econòmica del coneixement. El primer fa referència als processos econòmics de convergència real. La ciència econòmica ens diu que la inversió és la condició bàsica per acostar els nivells de renda dels països a llarg termini. L'argument incideix en el fet que la inversió és l'element que garanteix el creixement econòmic a llarg termini i que, per tant, per créixer més que els altres països (i acostar-se al seu nivell de renda) cal invertir més. La temàtica que ens ocupa no és un cas a part, sinó tot el contrari, es converteix en el nucli del procés de convergència. Efectivament, si l'economia actual dibuixa una situació on el coneixement es convertirà en un element clau en l'explicació del creixement econòmic, la inversió en aquest recurs esdevé primordial. Si, a sobre, hom té un punt de partida inferior al dels països de l'entorn, l'esforç ha d'ésser superior per avançar en el procés global de convergència. Sense cap mena de dubte aquest és un dels principals esculls que haurà de superar la política econòmica espanyola i catalana (dins de les seves possibilitats) els propers anys. El segon, relacionat amb l'anterior, tot i que amb una perspectiva més global, fa referència a la feina que queda per fer, que podem resumir en l'aprofundiment de sis paraules: generar, difondre i redistribuir el coneixement. Albert Gore (1998), ho detallava en cinc objectius, que tot i el pas del temps, encara són en gran part vigents: "1. La millora de l'accés a la tecnologia, de tal manera que, a la pròxima dècada, tot el món estigui a prop de serveis de telecomunicacions de veu i dades. 2. La superació de les barreres del llenguatge i el desenvolupament d'una tecnologia que permeti la traducció automàtica en temps real. 3. La creació d'una Xarxa Global de Coneixement, en la qual s'hi treballi

per perfeccionar l'educació, l'atenció a la salut, els recursos agrícoles, la seguretat pública i el desenvolupament sostenible. 4. La utilització de les tecnologies de la comunicació per assegurar la lliure circulació d'idees que recolzin la democràcia i la llibertat d'expressió. 5. La utilització de les tecnologies de la comunicació per expandir l'oportunitat econòmica a totes les comunitats del món".

Finalment, i a tall de resum, m'agradaria subratllar, ni que sigui breument, els trets definitoris de l'economia i la política econòmica del coneixement a Catalunya a l'actualitat. Crec oportú assenyalar-ne cinc:

- Primer. En l'actualitat les economies avançades en general i la catalana en particular es caracteritzen per un procés de revolució tecnològica, que assenta les bases d'un nou tipus de societat. Aquesta nova societat que s'albira té un element econòmic distintiu: la massiva incorporació del coneixement a l'activitat econòmica.

- Segon. La manifestació econòmica del coneixement s'esdevé per dues vies; la primera està relacionada amb el fet que el procés de digitalització augmenta espectacularment la dotació econòmica de coneixement observable; la segona està relacionada amb les millores en l'accés i la difusió del coneixement tàcit. I, no sols això, sinó que s'estableix un cercle virtuós entre ambdues tipologies de coneixement. De fet podríem afirmar que "l'augment en la dotació de coneixement observable, la transformació de coneixement tàcit en observable i el desenvolupament de nous requeriments i habilitats que aquest fet comporta ha generat un *cercle virtuós* en la producció de coneixement, que es constitueix com un dels recursos estratègics de l'activitat econòmica a l'actualitat".

- Tercer: la informació estadística disponible ens aporta força evidència sobre la penetració de les tecnologies digitals a tots els àmbits de l'activitat econòmica. Pel que fa a Catalunya s'observa una bona situació del desenvolupament d'equips i d'infraestructures, tot i que presenta un dèficit considerable en la investigació sobre els usos que els agents econòmics fan de la xarxa.

- Quart: les polítiques d'informació desenvolupades fins al moment incideixen en

alguns dels aspectes claus per a l'assoliment de la societat de la informació. Ara bé, és important destacar-ne algunes mancances, com la orientació molt tecnològica, la necessitat d'incorporació del coneixement a l'activitat econòmica i la idoneïtat de desenvolupar estratègies de foment, tant del nucli com dels efectes sinèrgics, de l'economia del coneixement.

- I, cinquè: la necessitat de desenvolupar una política d'informació integral i coordinada que es basi en el foment de la creació, la difusió i la distribució del coneixement al conjunt de l'activitat econòmica.

L'economia del coneixement a Catalunya i Europa el 2010

Una vegada analitzades les característiques de l'economia del coneixement i de les polítiques d'informació per al seu desenvolupament, és el moment d'inserir les conclusions extretes en el marc dels cinc possibles escenaris, que la Comissió Europea, a través del treball de Bertrand, Michalski i Pench (1999), contempla per al 2010. Aquests cinc escenaris dibuixen una possible societat, que amb diversos nivells de versemblança podem agrupar com: preponderància del mercat, l'element local, un model cooperatiu, una eclosió dels valors socials i alternatius i una forta crisi, que inclouria l'esclat d'un conflicte.

Des del punt de vista de la temàtica que ens ocupa, és a dir, el desenvolupament de l'economia del coneixement, com a base material d'una nova societat basada en el coneixement, els trets característics de cadascun d'aquests escenaris es podrien abordar de la següent manera:

- La preponderància del mercat incideix en la possibilitat que a la Unió Europea s'instauri un règim econòmic neoliberal a l'estil del que hi ha als EUA (*Els mercats triomfants*). Tot i que, els valors de la societat europea estan més en sintonia amb la consolidació de l'Estat del Benestar, si que hi ha alguns elements del model americà, ara ja en el cas de l'economia del coneixement, que ens poden servir de marc de referència. Bàsicament, les lliçons que hauríem d'extreure d'aquest mo-

del són dues. Primer, la comprensió que una política pública d'informació ha de tenir en compte les característiques del sector en el qual s'insereix. En aquest sentit, l'experiència dels EUA amb la clara vocació, des d'una perspectiva global, de fomentar l'esperit empresarial i la vinculació del sector privat com a impulsor de l'economia del coneixement em sembla clarament extrapolable. Segon, una posició neoliberal, entesa com una no-regulació global, posa el coneixement al nucli de l'escenari del desenvolupament capitalista, de manera que la inversió, bàsicament privada, destinada a generar, incorporar i distribuir el coneixement esdevé una prioritat per garantir el creixement i el desenvolupament econòmic general. Com s'insereixen els principals trets característics de l'economia del coneixement a Catalunya en aquest escenari de liberalització econòmica i homogeneïtzació dels patrons de consum? Doncs bé, en aquest escenari previst de competència i concentració global, l'aprofitament dels avantatges competitius de Catalunya esdevé primordial en el camí cap a la societat de la informació. Crec que una estratègia decidida a inserir les capacitats de Catalunya (o, dit d'una altra manera, els nostres coneixements tàcits) en el conjunt d'una economia digital i mundialitzada és la millor garantia de futur en l'escenari que s'albira.

- El segon escenari incideix en un clar desenvolupament de l'element local en el context temporal d'Europa el 2010 (*Les cent flors*). Algunes consideracions al respecte. Tot i que, des del punt de vista de l'eficiència i l'eficàcia de les polítiques públiques, queda clar que hi ha una clara relació entre els nivells d'administració i els resultats d'aquestes polítiques (el famós principi de subsidiarietat), no em sembla que, de moment, el camí pres per la Unió Europea sigui aquest. De fet, l'important debat sobre la posada en marxa d'una Europa de les regions o una Europa dels estats sembla que, de moment, es decanta cap a la segona via. En aquest context, i tenint en compte que les polítiques d'informació necessiten d'una notable coordinació de totes les administracions implicades, bàsicament per garantir una aproximació correcta als agents econòmics, crec que s'hauria de crear una oficina multinivell amb capacitat operativa sobre la societat de la informació que ordenés, coordinés i avalués totes les iniciatives proposades, sota una visió general, resultat d'un procés de reflexió estratègica de tots els agents implicats. Com es circumscriu l'estat actual de l'economia del coneixement a Catalunya en

aquest escenari? Bé, aquest ressorgiment del localisme econòmic no és gaire consistent ni amb les característiques globals de l'economia del coneixement ni amb les polítiques d'informació necessàries per dur-les a terme. Ja hem comentat més amunt que un dels elements primordials en l'explicació del creixement i de la competitivitat és, i serà encara amb major intensitat en el futur proper, la incorporació del coneixement a l'activitat econòmica. Aquesta incorporació del saber a la producció, la despesa i la renda té en les xarxes de coneixement i en la difusió internacional de la tecnologia dos dels seus pilars fonamentals. Per tant, el camí cap a la societat del coneixement s'ha de basar en el canvi cultural, la inversió privada i una concepció econòmica global, en un marc administratiu que assenta les bases per al desenvolupament de la innovació. És en aquest context que s'ha d'inscriure l'element local. Però no per la concepció de polítiques amb una vocació exclusivament territorial, sinó per la concepció de polítiques de foment i d'incorporació del coneixement, tot aprofitant i fomentant les capacitats competitives locals per abocar-les en un mercat global.

- El tercer escenari, el model cooperatiu (*Les responsabilitats compartides*), fa incidència en la participació dels agents implicats en la revolució tecnològica que s'està gestant. Aquest escenari es relaciona amb l'anterior, ja que es basa en una comunió d'interessos dels agents implicats. Ara bé, em sembla oportú indicar que les pressions del conjunt d'administracions per no perdre capacitat d'influència seran importants, de la mateixa manera que la visió privada relativa a la intervenció de les administracions quan s'afebleixi la velocitat de translació cap a l'economia del coneixement també serà notable. La política d'informació proposada ha de superar aquestes pressions i s'ha de centrar en les veritables necessitats del conjunt de la societat per tal de fer una transició eficient, eficaç i al menys traumàtica possible. De fet, en aquest escenari es dibuixa una situació futura en la qual les resistències a la renovació per part del sector públic es constitueixen com un element limitador de l'expansió econòmica i la modernització social. A l'àmbit concret de la societat de la informació, aquest perill passa per la manca de capacitat d'autocrítica i d'avaluació de les polítiques d'informació, així com per la necessitat de fomentar centres d'investigació independents i rigorosos que analitzin la situació. De fet, el desenvolupament de les polítiques d'informació és quel-

com molt rellevant, per les seves implicacions econòmiques i socials, com per deixar-ho exclusivament en mans d'un únic agent econòmic. L'anàlisi de les implicacions d'un procés d'innovació tecnològica d'aquestes dimensions i la definició de les polítiques econòmiques a desenvolupar necessiten les aportacions no només de tots els agents econòmics, sinó també d'una visió oberta, flexible i no reticent al canvi.

- El quart escenari (*Les societats creatives*) es basa en l'eclosió dels valors socials i alternatius, amb el desenvolupament d'una societat que contempli una clara preocupació pel medi ambient, la democràcia participativa i, en definitiva, la prosperitat dels valors humanistes. Ara bé, penso que aquest escenari no és contradictori amb el desenvolupament de les TIC i l'economia del coneixement, de manera que no cal frenar les polítiques incentivadores. Bàsicament, perquè aquesta nova economia torna a posar sobre la taula la importància del factor treball com a generador de l'*input* primordial de l'activitat econòmica. Tot i això, no hem de perdre un element, molt important, de vista. Es tracta del capitalisme. L'economia del coneixement s'insereix dins de la dinàmica capitalista, amb tot el que això significa. El procés de mundialització econòmica entès com la lliure circulació de béns, serveis, capital, treball, coneixement i oportunitats no ens ha d'espantar, ja que les noves relacions econòmiques representen una oportunitat molt clara per al creixement i el desenvolupament de totes les economies del planeta. Una política d'informació global fomentada en la creació, la incorporació i la distribució de les rendes generades pel coneixement és, sense cap mena de dubte, un instrument per avançar en la reducció dels desequilibris del planeta. En canvi, una política d'informació tancada en si mateixa, sense tenir en compte la globalitat d'aquest recurs comportaria, una vegada més, una visió limitada del que significa el coneixement per al progrés de la humanitat. Per tant, una economia basada en el coneixement i un escenari de rebrotada dels valors solidaris i humans són perfectament compatibles, entre altres coses, perquè la nova situació torna a posar el treball humà i el seu coneixement a l'epicentre de les millores de competitivitat. Ara bé, aquest element requereix d'un canvi organitzatiu important, ja que en aquest context la jerarquització i els sistemes organitzatius poc flexibles poden impedir millores de l'activitat. És necessari, un cop més, un canvi de la cultura

empresarial, amb la incorporació de nous valors organitzatius basats en la flexibilitat i en el reconeixement de la creativitat. De fet, a l'economia del coneixement que s'albira, les estructures rígides i invariables, ja siguin empresarials, administratives o d'un altre tipus, no tenen molt futur, entre altres elements, per la velocitat del canvi i per la contínua adaptació que necessita el coneixement a l'hora d'incorporar-se a l'activitat econòmica.

- El darrer escenari (*Els veïnatges turbulents*) fa incidència en l'aparició d'una forta crisi i, fins i tot, incideix en la possibilitat d'un conflicte. Aquesta possibilitat, que es combina amb la possibilitat d'una involució cap a polítiques proteccionistes, posada de relleu darrerament, amb els fets de l'onze de setembre, té una argumentació clara que la desmunta. Si som capaços d'oferir una política efectiva de desenvolupament basada en el recurs coneixement, l'argument de la guerra cau pel seu propi pes. Crec que darrere la possibilitat d'un conflicte hi ha interessos partidistes i poderosos des del costat del centre i de la perifèria del sistema que només són rebatibles amb una política general, i també d'informació, que tingui en consideració tots els problemes i les sensibilitats del planeta. Arribats a aquest punt, voldria fer una consideració addicional. Hom pot llegir el processos d'integració econòmica, dels quals l'europeu no n'és una excepció, com una sortida regional davant del procés de mundialització econòmica. És un fet contrastat que la Unió Europea protegeix la producció interior de moltes branques d'activitat, en especial l'agricultura i algunes indústries manufactureres. Doncs bé, l'economia del coneixement, més que mai, posa sobre la taula la injustícia d'aquest tipus de lectura. Si efectivament la incorporació del coneixement a l'activitat és un dels pilars no sols del creixement econòmic dels països rics, sinó també un instrument de desenvolupament dels països pobres, l'oportunitat històrica d'establir un veritable mercat mundial del coneixement és evident. En primer lloc, per les oportunitats que genera per a tota la humanitat i, en segon lloc, perquè, per primera vegada, s'ha desenvolupat un mercat digital que és global. Aquesta és, precisament, la lectura que hauríem de fer des d'Europa en el camí cap a una societat de la informació que ha d'ésser no de tots els europeus sinó de tots els ciutadans del món. La oportunitat és massa gran com per fer-ne lectures parcials o territorials.

Conclusions

Un dels trets fonamentals de les economies actuals, amb la irrupció de les TIC, és la progressiva incorporació del coneixement a l'activitat econòmica. Aquest recurs dibuixa una estructura econòmica que s'allunya cada cop més de la visió tradicional que teníem sobre les relacions dels agents econòmics. L'economia catalana no és aliena a aquest important procés de transformació i en l'actualitat presenta un punt de partida acceptable de cara a la transició cap a l'economia basada en el coneixement. Ara bé, entre els elements que es configuren com a rellevants per al desenvolupament d'aquest recurs, cada cop més estratègic, es troben les polítiques d'informació. En aquest article hem analitzat les polítiques d'informació amb vocació integral dutes a terme en el nostre context i s'ha arribat a la conclusió que l'economia catalana serà capaç de situar-se en un lloc capdavanter en el futur si basa les polítiques públiques d'aquesta temàtica en tres aspectes. Primer, una política de generació de coneixement. Segon, una política d'incorporació del coneixement a l'activitat econòmica. I, tercer, una política de redistribució *exante* de les rendes generades pel coneixement. Aquesta visió s'ha contextualitzat en el marc de referència del document *Europa 2010*. De fet, hem reflexionat sobre l'encaix de les polítiques d'informació als cinc escenaris previstos. A grans trets, crec oportú assenyalar que l'èxit en el camí que entre tots ens hem proposat combina algun dels elements de cadascuna d'aquestes visions. Serem capaços de fer una transició cap al futur que s'albira si portem a la pràctica una política d'informació, basada en el coneixement, que sigui global, coordinada, específica, relacional i sensible amb les necessitats de tots els agents econòmics i socials implicats.

De fet, l'aproximació relativa a com evolucionarà l'economia del coneixement a Catalunya en el marc dels cinc escenaris previstos per a l'Europa del 2010 ens ha permès extreure unes conclusions rellevants, que tot seguit sumaritzem. Pel que fa al primer escenari, on es planteja una economia europea basada en el liberalisme econòmic, l'economia del coneixement s'hi insereix amb normalitat sempre i quan s'aprofitin els avantatges competitius del país, en especial les capacitats i les habilitats productives (coneixement tàcit). El segon escenari, basat en un desenvolupament de l'element local, presenta més problemes d'ubicació per a l'economia del coneixe-

ment, atesa la seva dimensió global i les característiques integrals de les polítiques d'informació en les quals es sustenta. Una via alternativa és la consideració de l'element local com a millor coneixedor de les necessitats dels agents econòmics del seu entorn, tot i que es tracta d'aprofitar aquest coneixement per inserir noves o millorades línies de negoci en el marc de la societat de la informació. El tercer escenari, basat en una important participació dels agents econòmics implicats en el desenvolupament de l'economia del coneixement, hauria de vèncer les resistències al canvi, amb una visió oberta i flexible del camí a seguir cap a la societat del coneixement. El quart escenari, basat en una eclosió dels valors socials i humans, és perfectament compatible amb la prospectiva de l'economia del coneixement, ja que aquesta reprèn la importància del factor treball, creador i incorporador del saber, a l'activitat econòmica. Tot i això, cal destacar la necessitat d'un canvi a l'organització empresarial, que fomenti la flexibilitat i el reconeixement de la creativitat. Finalment, el quart escenari, basat en l'aparició d'una crisi econòmica i, fins i tot, en un conflicte bèl·lic, es desmunta si prenem consciència de les oportunitats que presenta l'economia del coneixement per al desenvolupament econòmic i social del conjunt del planeta.

En resum, crec oportú afirmar que l'economia europea s'encamina cap a una conjunció d'elements situats al primer, al tercer i al quart escenaris, trajectòria que és perfectament compatible amb el desenvolupament previst per a l'economia del coneixement. En el cas concret de l'economia del coneixement a Catalunya, podríem afirmar que es troba en una bona disposició per avançar en el camí seguit per aquesta combinació d'escenaris, si bé és important destacar que hem d'avançar en polítiques d'informació obertes, flexibles, autocrítiques i no reticents al canvi, que incideixin en l'aprofundiment de les capacitats productives del país i en el canvi cultural i organitzatiu que la nova situació requereix. El Quadre 2 recull els elements definitoris pel que fa al desenvolupament previst de l'economia del coneixement a Catalunya en el marc d'aquests cinc escenaris previstos.

Quadre 2.

Quadre-resum del desenvolupament de l'economia del coneixement a Catalunya i els escenaris de l'Europa 2010

Trets distintius	***Els mercats triomfants***	***Les cent flors***	***Les responsabilitats compartides***	***Les societats creatives***	***Els veïnatges turbulents***
Marc general	Règim econòmic neoliberal	Importància de l'element local	Participació agents econòmics	Eclosió valors socials i alternatius	Forta crisi i conflicte
Característiques economia del coneixement	Importància de la inversió privada en coneixement	Connexió entre localitat i necessitats dels agents econòmics	Resistències a la innovació	Importància del treball com a factor de productivitat	Involució cap a polítiques proteccionistes
	Extrapolació de les polítiques d'informació dels EUA	Coordinació de les polítiques d'informació	Aportacions de totes les administracions	Oportunitats de millora econòmica	Ús del coneixement per finalitats bèl·liques
Reptes de futur	Inserir les capacitats de Catalunya en una economia global i basada en el coneixement	Inserir les polítiques locals en un marc més general de foment i incorporació del coneixement	Combinar les aportacions de tots els agents amb una visió oberta, flexible i no reticent al canvi	Canvi organitzatiu i de cultura empresarial	Nova visió d'Europa: el coneixement com a oportunitat per a tots el habitants del planeta
Nivell de versemblança	Alt	Baix	Alt	Alt	Baix

Font: Elaboració pròpia

Bibliografia

Bangemann, M. (1994). *Europa y la Sociedad Global de la Información. Recomendaciones al Consejo Europeo*, Oficina de publicacions de les Comunitats Europees, Brusel·les.

Bertrand, G., A. Michalski i L.R. Pench (1999). *Scenarios Europe 2010. Five possible Futures for Europe*, Working paper, European Comission and Forward Studies Unit.

Caridad, M. (coord.) (1999). *La sociedad de la información. Política, tecnología e industria de los contenidos*, Editorial centro de estudios Ramon Areces, Madrid.

Castells, M. (1996). *The Information Age: Economy, Society and Culture. Volume I: The Rise of the Network Society,* Blackwell Publishers, Cambridge, Massachusetts. [Traducció al castellà: *La era de la información: Economía, sociedad y cultura. Volumen I: La Sociedad Red*, Alianza Editorial, 1997, Madrid. Segona edició: 2000].

Clinton, W. i A. Gore (1993). *Technology for America's economic growth, a new direction to build economic strength*, Executive Office of the President, Washington, D.F.

Comissió Europea (2000). Plan de acción *e-Europe 2002: Una sociedad de la información para todos. Direcció General sobre la Societat de la Informació* [On-line]. Disponible a URL: *<http://europa.eu.int/comm/dgs/information_society/index_en.htm>.*

Delors, J. (coord.) (1993). *Crecimiento, competitividad y empleo. Retos y pistas para entrar en el Siglo XXI: Libro Blanco*, Oficina de Publicacions, Comissió de les Comunitats Europees, Luxemburg.

DURSI (2001). *Estadístiques de la Societat de la Informació Catalunya 2001*, Secretaria per a la Societat de la Informació, Departament d'Universitats, Recerca i Societat de la Informació, Generalitat de Catalunya, Barcelona. [On-line]. Disponible a URL: *<http://dursi.gencat.es/ca/si/observatori.htm>*
—— (1999). *Catalunya en xarxa. Pla estratègic per a la Societat de la Informació*, Comissionat per a la Societat de la Informació, Barcelona.

Gore, A. (1998), *Remarks prepared for vice president Al Gore 15th International ITU conference*, International Telecommunications Union, Geneve.

G-7 Ministerial Conference (1995): *The G-7 Information Society Conference: Theme Paper*, Information Society Project Office, Brussels and Luxembourg.

Kranzberg, M. (1985). "The information age: evolution or revolution?" a *Information Technologies and Social Transformation*, Bruce R. Guile (ed.), National Academy of Engineering, Washignton D.C.

MCYT (2000). *Plan de acción (2001-2003) de la Iniciativa del Gobierno para el desarrollo de la Sociedad de la Información "Info XXI: la sociedad de la inform@ción para todos*", Secretaria de Estado de Telecomunicaciones y para la Sociedad de la Información (*www.setsi.mcyt.es*), Ministerio de Ciencia y Tecnologia, Madrid. [On-line]. Disponible a URL: *<http://www.infoxxi.es>*

Vilaseca, J. (2001). "Economía del Conocimiento" i "Sociedad del Conocimiento" a *Manual y diccionario de Economía Político-social*, Editorial Trotta, Madrid.

Vilaseca, J. i J. Torrent (2001), "La ocupación de la economía del conocimiento en España", *Informe trimestral Infojobs.net*, Barcelona.

—— (2001). "La nova economia: evolució o revolució? La realitat econòmica de la indústria de la informació", *Perspectiva Econòmica de Catalunya*, 211 (gener-febrer), 67-80, Cambra de Comerç, Indústria i Navegació de Barcelona, Barcelona.

—— (2000). "Nova economia: evolució o revolució?. Implicacions per a la política econòmica", *Observatori econòmic*, novembre. [On-line]. Disponible a URL: *<http://www.uoc.es/web/cat/serveis/observatori/2000/octubre-novembre/temadelmes.html>*

6 El desenvolupament local a la Catalunya del 2010

Mireia Belil

Introducció

Parlar de desenvolupament local en general és parlar de la història dels pobles i ciutats de Catalunya dels darrers vint-i-cinc anys. El desenvolupament local inclou un ampli ventall de polítiques i actuacions, encara que es tendeix a centrar el concepte en les polítiques de desenvolupament socioeconòmic. D'entrada, aquest informe es centrarà en una visió més àmplia, la qual inclourà les principals polítiques de transformació local que han portat a la millora de la qualitat de vida dels ciutadans i ciutadanes de Catalunya.

L'activitat municipal dels últims vint anys ha transformat els espais urbans plens de dèficits en ciutats amb qualitat de vida que ofereixen moltes oportunitats. Aquesta transformació ha estat producte de molts esforços, de processos complexos i lents que han implicat diferents agents i que han convertit les persones i l'espai públic en els eixos centrals de les polítiques de desenvolupament local.

Els darrers vint anys han vist la transformació, relativa, del model territorial i de desenvolupament de Catalunya. La història heretada de quaranta anys de desenvolupament especulatiu ha marcat la concentració macrocefàlica de la població i les activitats econòmiques a l'àrea de Barcelona, i la urbanització sense planificació de la majoria d'àrees turístiques, siguin costaneres o bé d'interior. Però malgrat l'herència,

els darrers quatre lustres han dibuixat unes clares tendències que emmarquen el desenvolupament local dels últims anys.

El model predominant a les terres catalanes va ser el de ciutat compacta amb entorns rurals relativament urbanitzats. L'extensió de les comunicacions, els processos de deslocalització productiva (generació de plusvàlues per la venda de sòls urbans), el creixement de la població per altes taxes de natalitat i immigració, la recerca de nous models residencials, la motorització progressiva de la societat, el desenvolupament del lleure (de vacances i caps de setmana) com a part de l'augment de la qualitat de vida... han accentuat algunes de les tendències de desequilibri territorial, amb clares concentracions a la regió metropolitana de Barcelona i la costa. L'expansió sobre el territori s'ha accentuat en un moment en què les tendències al creixement demogràfic s'atenuaven. La promoció de grans infraestructures fora dels nuclis urbans i de grans equipaments basats en el transport privat (centres comercials, centres de lleure...) ha portat a forts processos de periurbanització, tant al voltant de les grans ciutats de la regió metropolitana de Barcelona com a altres nuclis urbans del territori. La concentració de l'activitat i la població a la franja costanera i al voltant de l'àrea de Barcelona que estén la urbanització (de baixa densitat) en taca d'oli segueix essent una realitat a l'inici del segle XXI. Les polítiques de reequilibri territorial s'han centrat en el desenvolupament de l'accessibilitat i la connectivitat dels diferents territoris, en el reforçament de la xarxa de ciutats de Catalunya amb la promoció i desenvolupament de les seves potencialitats productives i la millora de la seva qualitat de vida en base a la dotació dels equipaments bàsics, i en el desenvolupament d'activitats econòmiques alternatives a les agropecuàries, especialment el turisme de platja, el turisme d'hivern i el turisme rural.

Això ha donat lloc a un territori altament urbanitzat, amb una xarxa de ciutats mitjanes i petites que actuen com a centralitats del territori, i una clara concentració d'activitat, de poder i de població a les zones costaneres. Una part important de la situació actual és responsabilitat de les polítiques de desenvolupament local realitzades en els darrers vint-i-cinc anys.

Les polítiques, els agents i el seu paper en les diferents actuacions s'han anat modificant al llarg de les darreres tres dècades, evolucionant amb les problemàtiques i ne-

cessitats. A nivell global es pot dir que les polítiques de desenvolupament local han inclòs els esforços per a la recuperació de la democràcia i dels processos de planificació, la lluita contra l'atur, la promoció de les ciutats per a l'atracció d'inversions, la millora de l'eficiència i la qualitat dels serveis públics i, darrerament, la recuperació de l'interès per la realització i el desenvolupament de les persones. És a les ciutats i pobles on s'ha concretat el desenvolupament socioeconòmic. Les aproximacions dels governs locals han anat evolucionant des de posicions generalistes i bastant individualitzades fins a òptiques més localistes (importància de l'entorn) i polítiques (activitat relacional).

En aquests processos han intervingut múltiples agents de diferent naturalesa, destacant especialment els ajuntaments i les diferents plataformes que aquests han desenvolupat. La dimensió, la funció i la forma d'aquests municipis ha condicionat les possibilitats i la dimensió dels projectes, però sigui quina sigui la seva dimensió, les ciutats i els ens locals han esdevingut uns dels principals actors i motors del desenvolupament socioeconòmic del país.

Les actuacions en desenvolupament local

Els àmbits d'actuació dels ens locals i de la resta d'actors implicats en les polítiques de desenvolupament local són molt diversos i han anat variant amb el temps. Les diferents estratègies i actuacions s'han anat complementant i superposant al llarg dels anys i cap d'elles es pot entendre des de l'aïllament. A continuació classifiquem les actuacions de política de desenvolupament local en sis grans temes que inclouen la majoria de les polítiques desenvolupades pels diferents agents durant aquests anys. Aquests blocs inclouen l'actualització de les infraestructures, la lluita contra l'atur i les polítiques actives d'ocupació, la promoció econòmica i el *city-marketing*, la construcció d'entorns urbans de qualitat i la promoció del territori com a element actiu de desenvolupament local. Els instruments utilitzats per al desenvolupament d'aquestes polítiques han estat variats, com es descriu breument a continuació.

L'actualització de les infraestructures

La necessitat de modernització de les infraestructures i equipaments bàsics (escoles, xarxes de serveis urbans, centres sanitaris, carreteres i carrers...) va marcar una línia d'actuació central del desenvolupament local, en el qual s'ha fet un salt endavant considerable que ha revertit directament en la qualitat de vida de la població catalana, les oportunitats de desenvolupament econòmic, la reestructuració de l'organització del territori i la difusió d'una major igualtat d'oportunitats arreu del país. La recuperació de les institucions democràtiques va ser el punt d'inici d'aquestes actuacions, que es van consolidar amb diferent intensitat i velocitat a les grans ciutats, les ciutats mitjanes o els pobles. Allà on els ajuntaments no tenien competències o prou dimensió, les transformacions van ser promocionades per l'administració regional o les diputacions.

Al costat d'aquestes actuacions bàsiques per cobrir dèficits, destaquen les inversions en les infraestructures logístiques i productives: des de la modernització i urbanització dels polígons industrials o la creació i desenvolupament de més sòl industrial, fins a la creació actual de parcs tecnològics, districtes tecnològics (per exemple, bcn 22@) i centres de coneixement i innovació. Les figures utilitzades han estat molt diverses, però en la majoria d'elles s'ha combinat la iniciativa privada amb el suport públic.

De la lluita contra l'atur a les polítiques actives d'ocupació

La lluita contra l'atur i la promoció activa de les oportunitats d'ocupació han estat el nucli dur de les actuacions en desenvolupament econòmic local. En aquesta línia les Iniciatives Locals d'Ocupació (ILO) van ocupar un lloc central durant molts anys. Era una política reactiva de lluita contra l'atur, un dels principals elements d'exclusió i pobresa. La formació i la inserció laboral, les xarxes d'ajut, els vivers d'empresa, l'autoocupació i les cooperatives o programes d'inserció social van ser les potes d'actuació local. Aquesta mena de política es portava clarament des dels ens locals amb la col·laboració i el suport d'algunes entitats cíviques i socials. Poc a poc les polítiques contra l'atur es van anar sofisticant amb la generació de nous serveis de promoció de l'ocupació, amb cursos de formació ocupacional, borses de treball, foment de

l'autoocupació, serveis d'orientació professional i laboral, serveis de reinserció educativa i reinserció laboral, escoles-taller, plans d'ocupació en temes de regeneració urbana, neteja i manteniment d'espais públics... Aquest tipus d'actuacions s'han dut a terme en paral·lel des de l'administració regional, els ajuntaments i també els consells comarcals i les diputacions.

La millora de la situació general d'atur a les ciutats catalanes va portar a obrir les polítiques de desenvolupament local cap a les iniciatives de promoció empresarial (IPE).

Promoció econòmica i màrqueting territorial

Les iniciatives de promoció empresarial (IPE) tenen sobretot un caràcter promocional. Aquestes iniciatives es sobreposen a les ILO i intenten anticipar els problemes fomentant el creixement. Les principals accions es dirigeixen a les empreses amb el desenvolupament de serveis de suport, la formació d'emprenedors i el desenvolupament de parcs industrials i tecnològics amb l'objectiu d'oferir espais que permetin atraure inversions. Aquest tipus de processos no són activitats estrictament públiques (ajuntaments, agències de desenvolupament local, Generalitat...) sinó que es desenvolupen en entorns de relació entre el sector públic i el sector privat. En aquells casos més sofisticats s'han establert partenariats estables. Aquesta tendència d'oferta de condicions de desenvolupament local ha donat lloc a una evolució de les agències de desenvolupament local cap a agències o organismes de promoció econòmica. Aquest tipus d'agents tendeixen a caracteritzar-se per incloure tant la promoció econòmica com el foment de l'ocupació, i a incloure, sota diferents formes, els diversos agents que actuen sobre el territori.

Una de les formes més avançades de promoció ha estat la consolidació de consorcis de promoció. Aquestes figures han inclòs la cooperació de diferents organismes al voltant d'objectius específics.

Els canvis de l'entorn i el progressiu cobriment de les necessitats bàsiques han donat lloc a una nova línia d'actuacions, la qual es concreta en les iniciatives de desenvolu-

pament econòmic (IDE). Aquestes tenen un caràcter estratègic, de definició i gestió del futur. Estan molt centrades en el màrqueting local a través de la promoció en el camp internacional o nacional i el desenvolupament dels recursos humans (revalorització de factors). En aquesta darrera línia els sistemes de seguiment i estudi del mercat de treball (oferta, demanda, necessitats, tendències...) i les relacions sistema formatiu-empresa es converteixen en essencials. Els governs locals exerceixen generalment una funció de lideratge, sumant esforços i establint xarxes de cooperació.

L'activitat relacional és molt forta i caracteritza la importància dels actors i de l'entorn socioeconòmic. S'imposen mecanismes de concertació territorial que permeten la formació d'aliances per a la prestació de serveis comuns, la promoció o la negociació davant de tercers. Mancomunitats, xarxes, organismes de coordinació... es desenvolupen per tot el territori català.

Un dels elements més rellevants de la promoció econòmica ha estat la consolidació de xarxes de ciutats i aliances territorials estratègiques. Aquestes xarxes han representat la consolidació de masses crítiques suficients i de mecanismes estables d'intercanvi d'informació i experiències que han ajudat a la innovació i la modernització de les actuacions. Les xarxes de ciutats s'erigeixen en un dels principals elements de promoció del desenvolupament sostenible i la cooperació entre territoris locals.

Els serveis de suport a les persones

Una de les accions públiques municipals més importants és l'actuació sobre les noves formes de desigualtat, pobresa i exclusió, actuació que inclou, entre altres coses, polítiques destinades a la inserció laboral dels joves, programes d'habitatge social, estratègies d'integració social, etc.

Encara que no representa una línia massa tinguda en compte en les anàlisis de desenvolupament local, el desenvolupament dels serveis de suport a les persones ha estat un dels àmbits que més ha influït en la millora de la qualitat de vida de les persones i en la consolidació d'espais atractius per al desenvolupament econòmic. La reestruc-

turació de l'Estat del Benestar, la disminució dels recursos disponibles i el qüestionament de la universalitat dels serveis plantegen nous reptes per al desenvolupament local.

La promoció dels serveis de suport a les persones s'ha centrat en l'estructuració dels serveis socials, la formació d'adults, la millora de les condicions sanitàries de la població i el creixement dels serveis culturals, amb els objectius d'assegurar un mínim d'oportunitats per a tothom, afavorir les identitats i l'autoestima. Aquest tipus d'actuacions s'han desenvolupat a partir de diferents actors. La dimensió del municipi i les problemàtiques detectades determinen la presència dels diferents actors. Així, els municipis grans són els encarregats de l'atenció primària, i la Generalitat de Catalunya es fa responsable de l'atenció especialitzada. Alguns ajuntaments han assumit alguns serveis voluntàriament (per exemple, l'educació d'adults) en un intent de fer una aproximació integral al desenvolupament de les persones.

En aquest àmbit d'actuació no podem oblidar el paper de les organitzacions no lucratives, que han cobert espais nous, de difícil cobertura pública o tradicionalment fora del servei públic. Aquests actors es caracteritzen per la seva proximitat a les problemàtiques i la seva capacitat d'arribar als ciutadans i ciutadanes. La creixent complexitat dels processos i dinàmiques urbanes tendeix a potenciar la necessitat de cooperació amb aquest tipus d'entitats. La millora i cobertura de les emergències socials, el desenvolupament de les xarxes ciutadanes, el suport del voluntariat... no es poden entendre sense la referència a aquestes entitats, entre les que destaquen, en l'àmbit català, Càritas, Creu Roja, SOS Racisme, les associacions i federacions de veïns, i tantes altres.

Entorns urbans de qualitat

No podem obviar, finalment, un aspecte vital del desenvolupament local dels darrers vint anys: la creació d'espais públics atractius i segurs. La regeneració urbana de barris en crisi, la creació i millora d'espais públics, el desenvolupament de l'art al carrer i d'espais de referència i simbolisme... són algunes de les línies que han reforçat el desenvolupament econòmic de les ciutats, revaloritzant els factors territorials, pro-

movent la qualitat de vida i la imatge atractiva. Els actors protagonistes d'aquestes actuacions han estat els ajuntaments, moltes vegades esperonats per les associacions de veïns i altres entitats ciutadanes. El suport financer ha vingut moltes vegades de les diputacions i la Generalitat de Catalunya.

També és important citar les actuacions en els polígons d'habitatges propietat de societats públiques regionals o comarcals. Aquestes remodelacions globals han marcat el desenvolupament de moltes perifèries municipals de Catalunya, on han aparegut comerços de proximitat, tallers i petites empreses. El sector privat ha intervingut com a finançador o patrocinador en alguns casos. En poques ocasions s'ha desenvolupat una relació estable per a aquest tipus d'actuacions, encara que campanyes com *Barcelona posa't guapa* són un símbol que s'ha exportat arreu.

L'acumulació de totes aquestes pràctiques ha donat lloc a un model de desenvolupament local bastant específic, que ha anat acumulant actuacions fins a generar models d'intervenció bastant més complexos.

El territori com a element actiu del desenvolupament socioeconòmic

Les darreres dècades han vist la reemergència del territori com a factor de desenvolupament, i les tendències a la mundialització no fan sinó reforçar aquests procés. El territori no és un element neutre, sinó que les seves característiques són essencials en la definició de la competitivitat i l'atractivitat d'una ciutat o regió. La competència té una dimensió territorial creixent. En la competitivitat territorial juguen un paper fonamental els elements relacionats amb la qualitat dels recursos humans i els elements qualificats com a factors intangibles, com són el clima social, la qualitat de l'entorn, el dinamisme empresarial, la capacitat relacional... Els factors tradicionals d'atracció d'inversions, com la disponibilitat del sòl, perden importància relativa. La gestió, el disseny, la promoció i l'evolució del territori es converteixen en els elements essencials de les polítiques de desenvolupament local. Els ajuntaments, cada cop més, tendeixen a percebre i utilitzar el seu territori com un producte a millorar, promocionar i vendre.

La revalorització del territori porta a l'evidència que la dimensió territorial local no es correspon amb els límits administratius, fet que requereix que les polítiques de desenvolupament local es construeixin sobre la base d'acords i col·laboracions molt difícils d'assolir. La gestió relacional, especialment intergovernamental i interadministrativa, es converteix en un dels principals reptes. Els darrers anys s'han desenvolupat instruments diversos basats sobretot en l'estructuració d'un sistema de relacions i objectius comuns.

Instruments de desenvolupament local

Els instruments utilitzats per a les polítiques de desenvolupament local han estat múltiples i, de la mateixa manera que aquestes, també s'han adaptat a les diferents necessitats i situacions locals.

En primer lloc destaquen l'aparició i organització de serveis directes de l'administració local i regional per donar resposta a les primeres necessitats: la capacitació tècnica dels departaments d'urbanisme, de serveis socials, d'informació territorial, el desenvolupament dels serveis per al foment de la participació ciutadana, etc. van ser els instruments bàsics d'inici de les polítiques de desenvolupament local.

Les Agències de Desenvolupament Local

Ràpidament, l'aparició de noves condicions va portar a la progressiva creació d'instruments especialitzats menys sotmesos als tràmits i a la burocratització de l'Administració. Les agències de desenvolupament local han estat els instruments més coneguts de promoció de l'ocupació i del desenvolupament local en les darreres dècades. Els objectius de les agències de desenvolupament local han englobat moltes dimensions, des de la diagnosi social i territorial d'un municipi, fins al disseny i organització d'accions concretes de promoció del treball i la dinamització dels agents econòmics, a partir dels recursos i potencialitats. Les agències han tingut formes jurídiques diferents, però en general s'han caracteritzat per estar vinculades al sector

públic local al mateix temps que disposaven d'una forma jurídica relativament independent que els permetia una major flexibilitat de funcionament i l'establiment de diferents formes de contractació.

El planejament urbanístic

Les grans transformacions locals dels darrers vint anys s'han basat molt en el desenvolupament del planejament urbanístic. Actualment gairebé el 80% dels municipis catalans compten amb alguna figura de planejament urbanístic. El planejament urbanístic té per objectiu l'ordenació física dels municipis, a través de l'ordenació i regulació dels usos del sòl, les infraestructures i les edificacions. En general, el tipus de planejament urbanístic tendia a dibuixar el futur, amb més o menys detall, en el termini d'uns 10-15 anys. Els plans generals d'ordenació urbana, les normes subsidiàries de planejament, o les delimitacions de sòl urbà són les guies de creixement i regulen les transformacions dels nuclis urbans. Els seus continguts fan referència als usos del sòl, i preveuen les diferents demandes de sòl industrial, residencial, etc., les necessitats d'equipaments públics (culturals, socials, esportius, sanitaris...), d'espais verds, així com les solucions per a la mobilitat de persones i mercaderies i la preservació del patrimoni històric, mediambiental i paisatgístic. Els plans urbanístics han estat un instrument bàsic per donar un tomb a la situació anterior, centrant-se en la provisió d'espais per a equipaments i dotacions col·lectives, controlant els creixements desordenats, i superant els dèficits de zones verdes i jardins. Una segona etapa ha posat l'èmfasi en la qualitat. L'urbanisme ha estat impulsat sobretot des de les ciutats grans i mitjanes i ha anat bàsicament a cobrir dèficits i qualificar els barris i centres urbans. No hi ha hagut un esforç paral·lel d'ordenació territorial i urbanística a la resta del territori català, amb el resultat de creixements poc sostenibles i excessivament especialitzats funcional i socialment.

Ha mancat un planejament territorial que coordinés els temes de desenvolupament supramunicipal, com els polígons industrials, grans infraestructures de comunicació, ports, etc. Aquesta manca d'uns instruments més globals ha donat lloc a la urbanització i ocupació progressiva del territori, tant a prop de la ciutat de

Barcelona com en nuclis llunyans, centres turístics i de lleure importants (la Cerdanya, la costa...).

Un dels principals valors a preservar dels plans d'ordenació urbana és el seu caràcter de gestió del sòl i la defensa d'interessos col·lectius davant les forces de mercat. La complexitat i els graus d'incertesa de les tendències i desenvolupaments fan que sigui necessària una revisió d'aquests plans, no sols en l'àmbit quantitatiu (previsions de creixement demogràfic, necessitats de sòl, etc.), sinó també en el conceptual, amb la consideració de nous elements i nous models de desenvolupament.

Els plans estratègics

Al costat d'aquests instruments de gestió del territori municipal, i responent als canvis de l'entorn, van anar apareixent els plans estratègics. Els plans estratègics han respost a la necessitat d'assegurar la competitivitat del territori i a la necessitat de coordinar esforços entre diferents agents de diferent naturalesa. Els plans estratègics han tendit a centrar-se en la gestió del futur, i a assegurar les condicions per a la funció productiva de les ciutats i el seu posicionament en els entorns de relació. Malgrat el caràcter col·laborador dels plans estratègics, els agents representats en ells reflecteixen, sobretot, els actors econòmics dels municipis (sindicats, cambres, gremis, consorcis de promoció, etc.). Dos elements apareixen com a essencials en el plantejament dels plans estratègics: l'esforç per a la definició conjunta d'un futur col·lectiu i per a l'establiment de relacions i corresponsabilització amb agents privats i entitats, i una clara vocació per al desenvolupament econòmic.

En ambdós tipus de plans els ajuntaments han jugat un paper essencial. Han estat promotors, dissenyadors, líders i aglutinadors. Els ajuntaments segueixen sent els protagonistes de la definició de la visió estratègica de la seva ciutat.

Els pactes territorials per a l'ocupació

L'evolució de les demandes i necessitats ha portat al desenvolupament d'altres instruments d'actuació local. Entre aquests destaquen els pactes territorials per a l'ocupació, que són sobretot una forma de concertació i acord entre diferents agents que actuen sobre un territori.

Els pactes estan destinats a desenvolupar nous enfocaments, així com a il·lustrar el valor afegit dels processos de cooperació. Els pactes per a l'ocupació són un exemple de la importància de l'escala local per lluitar contra l'atur i promocionar l'ocupació i l'activitat econòmica, així com ajustar les demandes i les necessitats a les ofertes, i millorar la coordinació de les actuacions en favor de l'ocupació. Els pactes territorials per a l'ocupació s'han destacat per ser instruments innovadors, i d'actuació ascendent, des dels nivells més pròxims als ciutadans cap amunt. En general es caracteritzen per ser plurisectorials i globals, i inclouen un acord explícit entre els diferents socis que tendeixen a ser de diversa naturalesa. És d'aquesta manera com es poden aprofitar els recursos existents en els diferents socis del pacte. Les estratègies i accions dels pactes varien en funció de les necessitats i la naturalesa de l'entorn local, però en general inclouen el desenvolupament de vies d'accés de diferents grups desafavorits, i a més reforçen els lligams entre l'escola i la indústria, la formació, els elements de competència personal, etc. Els pactes per a l'ocupació, com a estratègies de desenvolupament, coordinen objectius, mitjans i actuacions a partir de la creació de sinergies entre els membres.

Tanmateix, el més freqüent és que estiguin ja establerts un cert nombre d'estratègies i programes específics, i el treball principal consisteixi a reunir-los i crear sinergies, gràcies a la coordinació dels objectius, els mitjans i les accions. Existeixen nombrosos exemples de desenvolupament d'estratègies globals, que passen o per la creació d'un partenariat estratègic de socis locals, o per l'ampliació d'una estratègia de desenvolupament econòmic existent, de tal manera que incorpori els objectius de treball i reinserció social. El pacte es converteix així en el vector de l'establiment de dites estratègies globals o de conjunt.

Aquests exemples d'estratègies globals demostren que una integració assolida depèn de l'eficàcia de les estructures i procediments establerts. És important una àmplia representació dels socis locals i regionals, així com l'existència d'una jerarquia clara dels nivells de responsabilitat. Tals vincles faciliten la implicació de les organitzacions comunitàries locals, de les autoritats públiques de les que depèn el territori així com de les administracions governamentals. Són indispensables per a la confluència entre l'enfocament pràctic, que caracteritza la majoria de les experiències d'associacions locals i regionals, i el teòric, característic dels grans programes públics i de les polítiques governamentals.

Les iniciatives comunitàries

L'èmfasi de la Unió Europea en la importància del desenvolupament local per aconseguir un territori equilibrat i cohesionat ha posat de relleu el paper de les iniciatives comunitàries en el desenvolupament local. En l'actual període de programació 2000-2006, n'hi ha algunes que tenen especial incidència en el model de desenvolupament local. Aquestes són el LEADER, l'ADAPT, l'URBAN i la iniciativa treball i recursos humans EQUAL. Aquests programes s'han utilitzat reiteradament per a la promoció de diferents iniciatives que tendeixen a la promoció de la igualtat d'oportunitats entre els diferents col·lectius i especialment entre homes i dones.

Poc a poc, els instruments de promoció del territori des de l'entorn local estan assumint un paper cada cop més important, i tots ells impliquen els diferents agents econòmics i socials.

Els actors

El desenvolupament local ha estat el resultat de la suma dels esforços de molts agents diferents que han convergit en les polítiques de desenvolupament local. Malgrat això, els ajuntaments han estat els líders d'aquests processos.

Els ajuntaments i altres ens locals han estat els principals protagonistes del desenvolupament local. Però no han estat, ni de lluny, els únics i sense la suma de totes les actuacions i la col·laboració entre actors difícilment s'hagués aconseguit. Múltiples forces s'han sumat per generar les diferents polítiques i actuacions per al desenvolupament local. Aquesta suma no ha estat exempta de conflictes i de contradiccions, que han donat resultats divergents. La col·laboració interadministrativa i interorganitzativa no sempre ha estat fàcil.

Els governs i les administracions locals van iniciar una via de col·laboració amb les associacions de veïns i altres organitzacions del territori, les quals eren els instruments de promoció de les polítiques i les iniciatives locals. Al cap d'uns anys els esforços es van anar dirigint cap a la interrelació amb altres agents del territori, especialment els sindicats i els empresaris, dues de les forces predominants per al desenvolupament de l'ocupació. Les relacions entre agents s'han realitzat en nombroses ocasions de forma bilateral (ajuntament-associacions; ajuntament-sindicats; ajuntament-empresa; ajuntaments-diputació; ajuntaments-Generalitat; promotors locals-sindicats...) i no ha estat fins al desenvolupament d'instruments com els plans estratègics i els pactes territorials o els pactes per a l'ocupació, que s'ha tendit a la construcció d'un consens més generalista. Aquesta ampliació del mapa de les relacions ha estat molt connectada amb els processos de mundialització, de revalorització dels factors territorials i de valorització dels intangibles com a factor d'atracció de la inversió. La generació d'entorns territorials atractius i segurs (per a les inversions i per a la vida) només és possible amb la col·laboració de tots els agents en una direcció comuna, encara que des de punts diferencials.

La construcció d'aquestes xarxes de col·laboració ha estat molt condicionada per les especificitats locals. La diversitat d'actors locals, la dimensió, la forma i la funció de les ciutats, però a més a més el tipus d'orientació política, la capacitat de lideratge del govern local i el model de ciutat han condicionat les solucions finals.

Els darrers anys s'ha produït la progressiva ampliació de les agendes públiques municipals. S'han anat perfilant uns ajuntaments prestadors de serveis i també capaços de gestionar transformacions i de dissenyar polítiques de futur. Una de les limitacions

importants de les actuacions dels ajuntaments ha estat les constants tensions derivades dels marcs financers i competencials existents que, a vegades, han actuat com a barreres al desenvolupament potencial dels ajuntaments. Les relacions entre els diferents agents, moltes vegades limitades pels marcs competencials, s'han anat fent més i més difuses, creant-se espais de concurrència de competències i de governs. En aquest entorn és essencial potenciar les vies de col·laboració entre agents públics. Les dinàmiques de conflicte interadministracions han hipotecat el desenvolupament d'estratègies i actuacions més adients. Les lògiques de cooperació interadministrativa no sempre s'han concretat.

Un dels errors més greus en el desenvolupament local de Catalunya ha estat la proliferació de nivells administratius sense un marc clar d'actuació. Consells comarcals, províncies, municipis, govern regional i central, mancomunitats, agències específiques... han tingut veu en l'ordenació i el desenvolupament del territori. Massa sovint l'accés als nous recursos i serveis van lligats al creixement demogràfic, i les necessitats de mancomunar per a la prestació de serveis o la disposició d'equipaments no s'han potenciat gaire.

La projecció internacional i l'actuació de cara en fora ha estat un dels àmbits de major col·laboració entre els diferents agents d'un territori. En moltes ocasions s'ha tendit a establir col·laboracions entre agents i entre organitzacions públiques i privades per a la defensa d'un projecte (JO) o d'unes infraestructures, o per a la promoció econòmica o l'obtenció de recursos davant de tercers.

L'amplitud de la temàtica de desenvolupament local fa que els actors implicats en aquest tipus de política siguin múltiples. Els ajuntaments i els seus serveis són els protagonistes d'aquesta política. La seva actuació ha anat canviant, passant des de prestadors directes de serveis, fins a fer les funcions més relacionals i de lideratge de construcció de xarxes d'agents locals, com en el cas dels pactes.

A més, la política de desenvolupament local en l'àmbit de Catalunya s'ha estructurat al voltant de les intervencions del Govern de la Generalitat i de les diputacions, aquesta especialment a la província de Barcelona, on no s'han traspassat competències. Al

costat d'aquests, la Comissió Europea, com a font de finançament a través dels programes i iniciatives comunitàries, ha consolidat el desenvolupament d'iniciatives locals. Però la majoria de les fites aconseguides no hauria estat possible sense la intervenció d'altres agents socials i econòmics del territori. Entre aquests destaquem els promotors privats, sobretot en temes com els parcs industrials, els parcs tecnològics o els centres de negocis; les agències públiques o semipúbliques, que moltes vegades s'han fet servir d'entorn de relació entre agents i d'interfície per a l'intercanvi d'informació, de programes i de demandes i necessitats; les associacions del sector econòmic, que han funcionat com aglutinadors dels sectors productius; les associacions de ciutadans i ciutadanes, especialment les associacions de veïns en una primera època, i les entitats d'inserció i d'ajuda mútua ja més endavant, centrades en la promoció laboral dels més desafavorits. Al costat de tots aquests agents, hem d'afegir-hi en l'actualitat els centres de formació i recerca que es consoliden com una pota important en les estratègies de construcció d'una societat del coneixement. Finalment no podem obviar el paper dels ciutadans i ciutadanes en la construcció dels entorns que actualment tenim i que, en un context on els factors territorials són essencials, incideixen clarament amb les seves decisions diàries i al llarg de la vida respecte a la mobilitat i la residència.

Les relacions que s'han establert al llarg de les darreres dècades entre els diferents agents implicats en les polítiques de desenvolupament local han estat de diferent naturalesa. Les subvencions i les transferències financeres són les vies més lleugeres de cooperació entre agents. Al costat d'aquests suports econòmics s'estructuren les cooperacions via convenis, via la creació de consorcis o a través de les participacions en societats mixtes, etc. La construcció de xarxes i associacions entre diferents municipis és un instrument d'atractiu creixent per a la resolució de les noves problemàtiques de desenvolupament local. El paper de la Diputació de Barcelona en la consolidació de relacions interadministratives i entre municipis és essencial. El darrer mandat de la Diputació de Barcelona ja expressava la seva voluntat de treball en xarxa com una de les vies centrals d'aconseguir els seus objectius.

Els resultats de la configuració de relacions entre els actors responsables de les polítiques de desenvolupament local a Catalunya han estat principalment la generació

d'un entorn de confiança i creixement que ha portat a la millora de la qualitat de vida, la consolidació d'una base econòmica diversificada, la millora de les condicions de vida a pobles i ciutats, i l'avançament en els sistemes educatius i la participació en el desenvolupament local.

Els cinc escenaris de futur

El marc de referència que sembla consolidar-se a Catalunya per al desenvolupament local en el segle XXI es perfila al voltant d'algunes característiques bàsiques. La primera és el paper vital i estratègic dels ens locals, en especial els ajuntaments i governs locals de ciutats mínimament consolidades. Aquesta és una constatació a tot Europa. El paper dels ajuntaments i, especialment, dels governs locals es consolida com la força capaç d'assegurar la millora de la qualitat de vida de les persones que viuen en el seu territori i de promoure la convivència pacífica.

Aquest rol s'estructura al voltant dels eixos següents: el desenvolupament sostenible, l'eficàcia i eficiència dels serveis públics, la participació ciutadana i els processos de concertació i consens, la continuïtat i l'adaptabilitat a les noves situacions, l'equitat com a valor suprem per mantenir la cohesió social, i la capacitació, formació i conscienciació.

L'escenari tendencial que es dóna a Catalunya en l'actualitat té elements procedents dels diferents escenaris radiografiats pels autors per a l'informe *Europa 2010*. Com a part integrant i activa de la Unió Europea, el destí futur de Catalunya en l'àmbit del desenvolupament local s'emmarca en les mateixes tendències que la resta del continent i de l'Estat espanyol. Però el mimetisme, depenent en gran part del fet de compartir una sèrie de processos i fenòmens, ve matisat per les condicions locals.

Els impactes sobre el futur de la política de desenvolupament local estan, en part, condicionats per processos exògens sobre els quals els ciutadans i administracions de Catalunya tenen poc a influir-hi. Per exemple, l'arribada d'una crisi econòmica mundial pot condicionar el tipus de resposta necessària des de l'administració local i

tornar a les condicions de prioritzar la lluita contra l'atur. Però al costat d'aquestes influències exògenes, les particularitats del territori català permeten un cert marge d'especificitat.

Els mercats triomfants

Aquest escenari presenta algunes tendències que s'han detectat sobretot en l'àmbit espanyol en els darrers anys i que poden influir poderosament sobre les polítiques de desenvolupament local.

En l'esfera pública es detecta una disminució de la disponibilitat de recursos públics, que es reflecteix en una competència creixent entre sectors i grups de població per a la distribució d'uns recursos escassos. Les protestes contra les prestacions a persones immigrades o el creixent malestar d'alguns grups socials que es senten maltractats per les administracions deriven en una fragmentació creixent del cos social de les ciutats. Catalunya, i molt especialment alguns dels seus municipis, veu créixer les tensions sense disposar de recursos ni capacitats per actuar.

Al costat d'això es produeix la privatització de certs serveis públics, entre els que es troben els grans equipaments de promoció econòmica o fins i tot pot ser el servei d'ocupació. L'element essencial i diferencial és veure si el que es privatitza és només la gestió o tot el procés de prestació, incloent-hi la planificació i el control de qualitat.

La inestabilitat econòmica mundial tendeix a generar una certa inestabilitat laboral que es reflecteix en una creixent conflictivitat social, especialment en els sectors més tradicionals, que veuen com es trenquen les relacions tradicionals laborals. Aquelles empreses multinacionals que es van localitzar a Catalunya als anys vuitanta i noranta anuncien la reducció dràstica de les seves plantilles. Això fa que apareguin com a obsoletes les pràctiques locals de promoció de l'ocupació, i alhora posa en marxa alguna de les dinàmiques basades en la confiança mútua d'empresaris-administracions-treballadors.

Un dels exemples més clars és la firma de pactes entre treballadors i empreses amb el suport de les administracions per facilitar els processos de formació, facilitar l'ocupació de joves i el reemplaçament de la mà d'obra a sectors tradicionals.

La dificultat de coordinació entre els diferents nivells de govern fa trontollar alguns pactes de confiança, o com a mínim, els deixa bastant inoperants. Malgrat les necessitats de cooperació prevalen interessos més particulars i els grups de força com les grans institucions i els actors privats tenen un major poder i s'aposta clarament pel desenvolupament tecnològic. Aquesta dinàmica condueix al desmuntatge d'una part important de les organitzacions de promoció.

Les cent flors

Alguns elements d'aquest escenari es donen de forma minoritària, però rellevant, a Catalunya. La revalorització dels valors territorials i els valors locals dóna una certa força a les propostes més locals i converteix els actors locals (siguin ciutadans, entitats o Administració) en un dels possibles innovadors socials. Aquesta tendència porta al desenvolupament de polítiques de desenvolupament local centrades en el manteniment de la cohesió social i de la qualitat de vida dels ciutadans i ciutadanes. Es desenvolupen nous tipus de plans i estratègies, que es centren en la creació i consolidació d'un projecte de ciutat col·lectiu.

Aquestes tendeixen a promoure la inserció en el mercat de treball sobretot dels grups marginats o discriminats i s'accentua la voluntat de promoció de l'economia endògena. Es produeix una certa dualització del desenvolupament local entre el desenvolupament tecnològic i el mercat de serveis i construcció, bastant informal. Els ens locals, especialment els ajuntaments, es troben en el dilema d'apostar entre la competitivitat i la cohesió social.

Els governs locals s'esforcen per fomentar la participació i compartir les decisions, cada cop més difícils, amb els ciutadans i ciutadanes, però els resultats no són gaire esperançadors i es troben dificultats per tirar endavant les propostes de desenvolupa-

ment local, encara que alguns ajuntaments llencen propostes com els pressupostos participatius, els jurats ciutadans... especialment els municipis de dimensió mitjana com Rubí, Esparreguera, Sant Feliu, Cardedeu, Terrassa... Les grans empreses es desentenen d'aquests tipus d'actuacions i operen amb acords (o desacords) en altres camps. Les petites empreses i altres agents socials s'apunten a allò que els convé. La competència entre territoris s'accentua i proliferen les soluciones tipus NIMBY (Not In My Back Yard). Això significa bàsicament el rebuig ciutadà a la localització d'infraestructures i equipaments considerats socialment o mediambientalment molestos. Les infraestructures, bàsiques per al desenvolupament econòmic, es localitzen on hi ha menys resistències ciutadanes. La manca d'una planificació territorial global accentua la tendència al localisme, la qual també porta a hipotecar la competitivitat i a la generació de contradiccions i deseconomies.

Les responsabilitats compartides

Davant de la constatació del perill de perdre una part important de la qualitat de vida en la carrera cap a la competitivitat es produeix un procés de conscienciació i de promoció de la col·laboració real més enllà de les paraules, hi ha un cert pacte local, especialment centrat en els temes de desenvolupament econòmic local, la qualitat de vida i la cohesió local. Les empreses tendeixen a *tenir cura* i fins i tot *aviciar* els entorns locals lligats a la revalorització dels factors territorials. S'incrementa el patrocini i la implicació empresarial en els projectes col·lectius i ciutadans. Hi ha alguns elements d'involucració de les empreses en la vida local, i es desenvolupa cert concepte d'empresari ciutadà, sobretot en el suport i participació en les estratègies de promoció, de desenvolupament de les principals infraestructures, de suport al teixit empresarial, de la innovació, de la formació i adequació dels recursos humans... Es generen processos de cooperació entre diferents agents i pactes per a l'ocupació. Els pactes territorials per a l'ocupació, els pactes per a la inserció laboral dels joves, els pactes industrials... es reforcen. La col·laboració entre agents es produeix per fer front als grans reptes comuns per als que no hi ha *solucions fàcils*.

Les necessitats locals i les potencialitats locals són l'eix de definició de la política de

desenvolupament local. Aquest posicionament es dóna sobretot a les ciutats mitjanes amb governs locals forts, però incapaces de competir per si mateixes en l'entorn internacional. Socialment les ciutats es desestructuren i fragmenten amb processos paral·lels de creixement dels valors solidaris, ecològics... i l'augment dels comportaments discriminatoris i violents. La tendència a l'eficiència de les actuacions en desenvolupament local de les darreres èpoques es transforma en un intent de cercar suports polítics i socials fins i tot més enllà dels límits municipals. La promoció de xarxes d'intercanvi d'informació, de tecnologia o de promoció de beneficis mutus es veu en moltes de les actuacions dels governs locals catalans. El paper dels ens locals com a gestors d'iniciatives s'accentua. Aquests desenvolupaments es produeixen en paral·lel a l'augment del debat sobre el factor i el concepte de treball.

El desenvolupament en paral·lel de processos de mundialització i regionalització dóna lloc a una societat civil dual, on una part, petita, de la població té el món per escenari, mentre la resta es mou i s'alimenta de les necessitats i demandes locals.

La necessitat de consolidar territoris potents genera una tendència a la creació d'aliances territorials polítiques i econòmiques amb altres municipis. Utilitzant els instruments ja descrits més amunt s'estableixen aliances globals o sectorials per a un desenvolupament conjunt en àmbits territorials superiors. En el cas català falta consolidar la coordinació metropolitana de l'àrea de Barcelona per facilitar plenament el desenvolupament local corresponsable.

A Catalunya es dóna un cert relleu generacional en els polítics que pot ajudar a una nova argumentació sobre el desenvolupament local, la qual ja es reflecteix en elements com la reforma creixent del sector públic en favor de l'eficàcia i l'eficiència amb projectes com CAT 21, l'aposta de la Diputació de Barcelona per la formació de directius i el treball en xarxa, o la gerencialització dels ajuntaments i l'establiment de l'administració electrònica.

Les societats creatives

Les dinàmiques internacionals (la cultura de la por, la mundialització, els moviments socials en xarxa...) porten a un cert replegament cap a les potencialitats locals i a una revalorització dels factors locals. Des de diferents entitats i també des dels governs locals es tendeix a potenciar els elements de desenvolupament endogen, més basats en la necessitat de supervivència que de les decisions racionals. La creativitat popular s'exalta i es reconstrueix un empresariat social de les iniciatives locals amb un pes important en l'organització social i econòmica. A Catalunya, malgrat l'exaltació de la creativitat, aquesta no es centra en la promoció del desenvolupament local endogen, sinó en la internacionalització i la potenciació dels sistemes de *stars* i *creatius elitistes*.

Sorgeixen nous conflictes socials, que segueixen una certa dinàmica internacional amb un clar reflex en la societat catalana, i tenen com a principal conseqüència el trencament de la cohesió social dels pobles i ciutats catalanes. Una part important d'aquestes dinàmiques van lligades al creixement dels fluxos immigratoris extracomunitaris i a la manca d'una política global i consensuada d'obertura de la societat i d'integració d'aquestes poblacions.

El concepte de treball s'amplia cap a concepcions més socials i es desenvolupa l'activitat i l'ocupació en el sector no mercantil, especialment en els àmbits de suport a les persones, el lleure i la cultura, o l'educació. El context internacional i la seva projecció local porta al trencament de les rigideses dels cicles vitals que han prevalgut fins ara, i es desenvolupa una concepció de cicles de vida flexibles, en els quals les entrades i sortides del mercat de treball per motius familiars, educatius o personals seran la norma.

L'anomenat tercer sector i l'empresa s'incorporen a la prestació de serveis, especialment els d'àmbit local en els quals la proximitat territorial i el coneixement de les especificitats representen un gran valor afegit. Catalunya recupera un cert pes i activitat de l'anomenat tercer sector amb el desenvolupament de fórmules d'economia social que en altres èpoques havien estat molt potents.

Els veïnatges turbulents

L'escenari de veïnatges turbulents genera una accentuació de la sensació de risc i d'inseguretat. El treball, les relacions familiars i socials, la integritat personal… es perceben com a entorns amenaçats. Aquesta sensació de risc i pressió constant porta al creixement de les formes d'intolerància i radicalització de les postures, acompanyades d'un individualisme creixent que esmorteeix tot intent de defensa d'interessos col·lectius.

Els estats es converteixen en estats policíacs amb legitimitat popular que defensa la seguretat per sobre del manteniment de les llibertats. El sector públic es reforça en el seu vessant d'autoritat i no com en les seves capacitats de lideratge o catalització. S'accepten controls i limitacions a les llibertats individuals. La por es manifesta sobretot en por a la diversitat, i la creixent sensació de tenir l'enemic a casa. Les societats que han estat receptores de poblacions extracomunitàries, com la catalana, experimenten aquest fenomen amb tota la seva cruesa.

Aquest context desemboca en una dualització progressiva del mercat de treball català. Per una banda s'observa el manteniment d'un mercat de treball del segle XX molt protegit i bàsicament lligat al sector públic o parapúblic, i el desenvolupament d'un mercat de treball del segle XXI completament desregularitzat, en el sector terciari i industrial. Es dóna poca relació i permeabilitat entre ells, i es consolida una societat fragmentada en forma de mosaic amb moltes línies de segmentació.

Les disponibilitats pressupostàries per a la capacitació local i per als processos d'integració es redueixen dràsticament, perquè les autoritats locals es senten impotents per controlar les dinàmiques econòmiques. La prevalença del principi d'autoritat i control porta a unes polítiques econòmiques menys creatives i més dures. Catalunya intenta inserir-se en els blocs regionals més propers que s'imposen per sobre dels processos de mundialització globals. El replegament sobre les capacitats de la regió com a font principal de creixement es consolida, tendint a una societat tancada que es mostra reactiva i autoprotectora davant dels fluxos creixents d'immigració irregular massiva.

Quadre 1.
Elements centrals del desenvolupament territorial en la Catalunya del 2010

	Els mercats triomfants	*Les cent flors*	*Les responsabilitats compartides*
1 Potenciació districtes tecnològics	Gran ímpetu dels barris/districtes tecnològics	Possibilitat de desenvolupament de districtes basats en PIME	Possibilitat de desenvolupament de barris tecnològics sempre que estiguin relacionats amb les ciutats
2 Model ciutat	Ciutat difusa. Degradació dels centres. Segmentació social del territori	Ciutat compacta. Recuperació d'espais degradats. Revitalització dels centres històrics	Ciutat compacta. Mixtura d'usos. Ciutat de distàncies curtes
3 Distribució territorial i població	Expansió de les activitats i la població sobre el territori. Reconcentració en les localitzacions més avantatjoses. Abandó de zones poc competitives	Desenvolupament més endogen. Limitació de l'expansió d'activitats amb necessitats d'espais als territoris actuals. Concentració de la població als nuclis urbans	Activitats fonamentalment urbanes. Desenvolupament d'activitats molt lligades a les necessitats de la població. Limitació de l'expansió territorial de la producció
4 Model de *ciutat del coneixement*	Desenvolupament de la fractura digital	Moltes possibilitats de desenvolupament amb les PIME i iniciatives locals. Poca projecció externa	Escenari idoni on es recolza la corresponsabilitat de les empreses i els valors de solidaritat locals
5 Paper de l'administració local	Les aliances estratègiques entre empreses permeten el perfeccionament del mercat. L'administració local perd protagonisme i passa a ser merament prestadora de serveis	Les xarxes entre PIME es potencien, així com entre empreses i entitats. El govern local actua com a catalitzador, com a líder del desenvolupament de col·laboracions	És l'escenari més adequat per al desenvolupament de sinergies entre empreses i administració local, i de col·laboracions entre empreses
6 Prestació directa de serveis	La privatització dels serveis és la tònica general. El pes de l'administració pública com a *gestor i dissenyador del futur* es redueix	El reforç de l'autonomia local i del paper de l'Administració com a prestadora de serveis de cohesió fa que es recuperi una part del protagonisme. Es reforça la qualitat de vida i la solidaritat	La prestació de serveis és essencial per al desenvolupament local. El fet important no és qui ho fa sinó quins serveis es presten, com es decideix, quins són, etc.
7 Caràcter de les agències	La concentració i la coordinació entre agents només es donarà en cas de rendibilització econòmica clara. El paper de mediadors i estructuradors es perd, i segurament la missió de l'agència també	El paper de les organitzacions locals com a creadors de sinergies es converteix en central per al creixement local i la promoció d'activitats externes diferents al treball habitual	La coordinació entre públic i privat, a més de la cooperació profunda és essencial per a l'establiment dels entorns de confiança i la integració de la diversitat en la vida local
8 Cooperació entre municipis	La poca rellevància dels governs locals fa que les cooperacions no siguin rellevants. Potser una forta cooperació podria portar a una potenciació de les tendències o a un fre		Les aliances territorials es converteixen en un element essencial del desenvolupament d'aquest tipus de model. Es promouen com a base per a la construcció d'entorns de corresponsabilització

Les societats creatives	*Els veïnatges turbulents*	*Actual*
L'alentiment del creixement fa que siguin poc factibles	Fracàs d'aquest model per la pèrdua de competitivitat econòmica	Una de les apostes per fomentar l'economia del coneixement
Fre a l'extensió sobre el territori. Introducció de valors/models econòmics a les estructures actuals	Segmentació social creixent. Barris privats. Privatització	Ciutat compacta amb perill d'extensió sobre el territori. Ocupació extensiva
Limitació estricta de l'expansió de l'activitat econòmica i la població sobre el territori	Abandonament d'algunes zones d'activitat econòmica. Expansió de la població sobre el territori tendint a la segregació social sobre la segregació funcional del territori	Depèn dels agents
Boom d'iniciatives locals i populars. El model global es fa difícil de desenvolupar	La reducció del creixement fa que la concentració en desenvolupament econòmic i social es redueixi. Fragmentació d'inversions	És més un label i una necessitat no coberta que una realitat i projecte clar
Molta incidència de l'administració local sobre les empreses per promoure un mercat de treball i formació continu	Malgrat les creixents inferències polítiques a les grans empreses, les administracions locals perden pes. Les aliances estratègiques es bunqueritzen	Les relacions administració local-empresa tenen un caràcter molt conjuntural
Les administracions locals es constitueixen en els garants de la democràcia, dels nous valors. Els serveis són una de les vies d'intervenció sobre l'entorn	Reducció progressiva dels serveis directes. Demandes segmentades i cobertures privatitzades. L'administració local perd el seu paper integrador	Existeix certa tendència a la privatització d'alguns serveis i, sobretot, a la cooperació amb entitats/societats per a la prestació
Les estructures de relació excessivament formals perden pes. Les coordinacions, si n'hi ha, es produeixen de forma més espontània i al marge de les institucions	El replegament sobre un mateix porta a deixar de banda tota forma de coordinació entre agents	Les agències de desenvolupament local tendeixen a definir un marc de serveis i de lideratge
La cooperació entre municipis pot ajudar a l'extensió de les societats de creació i l'intercanvi de tecnologies i innovacions	Enfonsament de les relacions de cooperació per la fragmentació creixent del cos social i dels interessos locals. Pas enrere en la cooperació en tots els àmbits	Grau de cooperació relativament alt, especialment en certes temàtiques: cooperació desenvolupament econòmic, promoció internacional... Intercanvi d'experiències

Bibliografia

Barreiro, F. (1998): "Las políticas locales de promoción económica: reflexiones e innovación", a Brugué, Q., i Gomà, R., *Gobiernos locales y políticas públicas*, Ariel, Barcelona.

Brugué, Q., i Gomà, R. (1998): "La dimensión local de la promoción económica: el marco conceptual", a Brugué, Q., i Gomà, R., *Gobiernos locales y políticas públicas*, Ariel, Barcelona.

Morata, F. (2001): "Les polítiques europees de cohesió a Catalunya: governació multinivell i innovació institucional", a Gomà, R., Subirats, J., *Govern i polítiques públiques a Catalunya 1980-2000*, Universitat Autònoma de Barcelona.

Recio, A., Rosetti, N., (2001): "La política laboral a Catalunya: política de baixa intensitat i gestió neoliberal", a Gomà, R., Subirats, J., *Govern i polítiques públiques a Catalunya 1980-2000*, Universitat Autònoma de Barcelona.

Vázquez Barquero, A. (1993): *Política Econòmica Local,* Ediciones Pirámide, Madrid.

Vilalta, M., Mas, D. (2001): *La despesa no obligatòria dels ajuntaments*. Diputació de Barcelona. Barcelona

7 Política de desenvolupament local

Albert de Gregorio i Jordi Matheu

Per què la política de desenvolupament local en l'estudi dels escenaris del 2010?

En l'àmbit català, els protagonistes del desenvolupament local són una multiplicitat d'actors que estableixen relacions no jeràrquiques a diferents nivells. La recent incorporació de la política de desenvolupament a l'agenda local està relacionada amb canvis en les relacions entre aquests actors.

La globalització i el redescobriment del territori com a espai d'actuació polític generen canvis en les relacions entre actors i en els rols que desenvolupen. En aquest context el desenvolupament local és cada vegada més un factor clau en l'àmbit de les polítiques econòmiques, territorials i locals.

La influència de la Unió Europea és especialment destacable en el finançament de les polítiques de desenvolupament local i en la seva evolució conceptual. Pel protagonisme que pren el desenvolupament local en les polítiques de la UE i pel seu paper de contrapès en el procés de globalització, entenem que la seva anàlisi és pertinent en l'estudi dels escenaris aplicats a Catalunya.

En primer lloc presentem una breu aproximació al concepte de política de desenvolupament local. A continuació realitzem una anàlisi de la seva evolució que permet

destriar els factors que en condicionen la situació actual a Catalunya i que permeten dibuixar la situació d'aquesta política en el marc de cadascun dels escenaris.

Política de desenvolupament local

Diverses actuacions configuren la política de desenvolupament local, un àmbit d'actuació relativament recent a Catalunya i a la resta d'Europa. La seva incorporació a les agendes públiques està relacionada amb el redescobriment de l'àmbit local en el món occidental.

El creixement dels fenòmens globals, especialment en l'àmbit de l'economia i la informació, ha posat en qüestió la capacitat dels governs estatals i reclama la consecució d'instàncies supranacionals amb capacitat d'incidència en els fluxos globals.

El reconeixement dels límits de les polítiques nacionals és cada vegada més freqüent. D'una banda s'afirma que bona part dels problemes econòmics depenen del factor territori. D'altra es reconeix que les polítiques nacionals tendeixen a fracassar per manca d'una orientació local (Brugué, Q., i Gomà, R. 1998). Augmenta, així, la consciència de la necessitat de desenvolupar un poder local més pròxim, amb els centres de decisió situats arran dels problemes, on es puguin perfilar solucions ajustades, de manera participada i eficient.

L'exigència de proximitat reclama dos moviments per compte dels governs: la desconcentració administrativa i la subsidiarietat. Els ajuntaments són cada vegada més els receptors de les demandes ciutadanes i al mateix temps es consideren l'àmbit més eficient per dissenyar o gestionar actuacions que es consideraven estatals.

El creixent protagonisme del món local en les polítiques de desenvolupament és un fenomen comú en els països occidentals que arriba a incorporar-se a l'agenda de la Unió Europea. Així, en el marc de l'estratègia europea per a l'ocupació, les comunicacions de la Comissió Europea als estats membres reconeixen i donen suport al paper dels interlocutors locals i dels actors socials en l'aprofitament de les oportuni-

tats de creació de llocs de treball, a causa del seu millor coneixement dels mercats locals de treball i de la seva capacitat per identificar les oportunitats d'ocupació locals.

El dinamisme local s'accentua en el cas espanyol com a conseqüència de la transició a la democràcia. Els primers ajuntaments democràtics, especialment els de les ciutats metropolitanes i els de les industrials, han de fer front a múltiples dèficits, però també a una nova problemàtica social derivada del ràpid augment de l'atur. Les primeres innovacions per fer front a aquesta nova realitat es produiran des dels ajuntaments.

Les primeres actuacions reactives dels governs locals per pal·liar els efectes de la crisi econòmica han anat evolucionant fins a configurar una estratègia en matèria de desenvolupament local sobre la que existeix un alt consens, si més no a nivell conceptual.

Les noves condicions de funcionament de l'economia fan ineficaços els vells esquemes d'intervenció en el territori, ja que l'aplicació dels instruments tradicionals de política regional no produeixen els efectes esperats (Vázquez Barquero, A. 1993).

Enfront dels intensos canvis en les relacions econòmiques associats a la globalització, l'estratègia de desenvolupament local constata l'escassa efectivitat de les polítiques nacionals i la necessitat d'optar per un model de desenvolupament endogen, adaptat als processos de reestructuració que es donen en l'àmbit mundial i amb la col·laboració dels agents del territori liderats pel govern local, que es proposa un doble objectiu:

- Potenciar l'avantatge competitiu del territori per facilitar la instal·lació d'empreses, mantenir les existents i, així, fomentar l'ocupació i la riquesa locals.
- Utilitzar recursos humans, socials, institucionals i territorials amb l'objectiu de construir un model de creixement econòmic autònom.

Les polítiques de desenvolupament local s'haurien de caracteritzar per:

- Una definició estratègica de model de desenvolupament del territori que permeti aprofitar els recursos endògens i les oportunitats externes.

- La participació dels agents públics i privats, econòmics i socials en la definició i implementació d'aquest model mitjançant les xarxes de cooperació locals.
- Un èmfasi en les actuacions que generin un clima favorable a l'activitat econòmica en l'àmbit de la qualitat de vida i dels recursos intangibles (formació i educació, infraestructures, comunicacions, innovació, tecnologies, mobilitat, flexibilitat dels factors productius, etc.)

Evolució de les polítiques de desenvolupament local

La política de desenvolupament local neix, en bona part, com a reacció als efectes de la crisi econòmica dels setanta. És lògic, així, que la seva evolució hagi estat paral·lela a la del cicle econòmic i en especial a la de l'atur.

Les primeres reaccions

La incertesa econòmica i els efectes de la recessió econòmica dels setanta marquen l'inici de les actuacions locals en l'àmbit del desenvolupament, coincidents amb el dinamisme dels primers ajuntaments democràtics.

L'economia catalana, caracteritzada per la forta presència d'una indústria manufacturera tradicional amb alta concentració territorial, pateix la crisi de finals dels setanta, que afecta especialment aquest sector. Es produeix una destrucció massiva d'ocupació, fonamentalment en la industria i en la construcció, que dispara les taxes d'atur, tot i que aquest no es distribueix uniformement en el territori, concentrant-se en els municipis amb alta especialització industrial i en les ciutats dormitori.

La promoció econòmica local sorgeix com una resposta davant les transformacions productives i tecnològiques dels anys vuitanta i particularment davant la intensitat de l'ajust que provoca efectes molt greus, com la desocupació (Barreiro, F. 1998).

En un estat que inicia el procés autonòmic, les actuacions per pal·liar els efectes de la

crisi econòmica es concentren en el nivell central, i destaquen, pel seu efecte en l'àmbit local, la reconversió industrial i l'inici de les polítiques actives d'ocupació[1] , en les que l'INEM és el responsable del disseny i de la planificació i concentra la major part de la seva gestió, amb la col·laboració dels ajuntaments en l'execució de les accions. Tot i la manca de recursos, el dinamisme d'alguns ajuntaments permet iniciar les primeres actuacions locals de caràcter reactiu i d'emergència: mediació en processos de crisi d'empreses, inversions en terrenys per adequació industrial, col·laboració amb l'INEM (plans d'ocupació comunitaris, contractació d'agents de desenvolupament local, etc.)

En l'àmbit autonòmic, entre 1979 i 1980 es produeixen la major part de les transferències que van donar lloc a l'estructuració de la Conselleria de Treball en tres direccions generals: ocupació, relacions laborals i cooperatives.

Es tracta, encara, d'un àmbit reduït d'actuació sense incidència en el disseny de les polítiques d'ocupació. Així i tot, el Departament de Treball posa en marxa un ambiciós programa de plans d'ocupació que, per l'escassetat de recursos, s'acaba centrant en accions concretes de subvenció de llocs de treball, especialment en col·laboració amb els ajuntaments.

La major part de les polítiques d'ocupació de la Generalitat van consistir fonamentalment en convenis de col·laboració amb els ajuntaments, els quals eren els que dissenyaven els plans d'actuació. Els ajuntaments eren més dinàmics en l'elaboració de polítiques, ja que les pressions socials es dirigien principalment als ens locals. Sovint, aquestes pressions culminaven en acords locals o comarcals. El nucli de la política d'ocupació es concentrava a donar ajuts financers a aquests projectes (Recio, A., Rosetti, N., 2001).

1. Es consideren polítiques actives a la formació, tant laboral com de reciclatge, la intermediació i l'orientació laboral, així com tota una diversitat de mesures de promoció de l'ocupació, com ara les subvencions directes, les ajudes a col·lectius amb majors dificultats d'inserció o la potenciació de nous jaciments.

A banda de les actuacions reactives més properes a la política social, la major part de les actuacions es concentren en l'àmbit de la formació, tant perquè aquesta es considerava com un aspecte bàsic en la lluita contra l'atur com pel desconeixement o la dificultat d'altres instruments. Així, les principals actuacions d'aquest període són cursos de formació ocupacional, mòduls de tècniques de recerca de feina i escoles-taller.

La preocupació pel desenvolupament local és comuna als països occidentals, així la OCDE aprova el 1982 el programa Iniciatives Locals d'Ocupació, basat en les possibilitats que ofereix el desenvolupament local davant la concepció tradicional de l'actuació dels governs nacionals.

Les iniciatives de promoció econòmica

La segona meitat dels vuitanta és un període de creixement econòmic, amb una reducció de l'atur inferior a les taxes d'aquest. L'enorme bossa d'atur farà que el problema de l'ocupació continuï pesant com un dels problemes econòmics i socials més importants.

En l'àmbit de l'estructura empresarial, enfront de les grans concentracions industrials de períodes anteriors, s'observa un fenomen de creixement de petites i molt petites empreses, relacionat amb l'externalització i la descentralització de les grans empreses. Aquestes iniciatives es caracteritzen per estructures poc sòlides i amb dificultats tècniques, comercials i gerencials que, sovint, provoquen una alta mortalitat.

Sense que les polítiques actives d'ocupació perdin importància, apareix en l'àmbit local una nova preocupació pel foment de l'activitat empresarial. En aquest sentit es desenvolupen les iniciatives locals d'ajuda als emprenedors: hotels i vivers d'empreses, serveis d'orientació i assessorament, que compten amb finançament de l'INEM i dels fons comunitaris.

En matèria de polítiques actives d'ocupació es comencen a sistematitzar les accions d'orientació per complementar la formació amb el treball de les habilitats i les acti-

tuds dels demandants, i s'adeqüen els continguts formatius a les necessitats del mercat de treball.

Es desenvolupen, també, instruments de suport a les iniciatives individuals i d'economia social, davant la dificultat per trobar ocupació (finançament mitjançant indemnitzacions o subsidis públics).

En aquest període el paper preponderant és, encara, de l'INEM. El creixent protagonisme dels municipis en la gestió de les polítiques de desenvolupament es concreta en la creació d'instruments organitzatius específics: serveis d'ocupació o promoció econòmica, instituts municipals de formació, etc. Però les estructures municipals continuen essent depenents del finançament i de la definició de polítiques de les administracions superiors.

La integració i la visió estratègica

La crisi econòmica dels noranta portarà novament els efectes de la desocupació a les primeres línies de les agendes públiques. Tanmateix, les polítiques de desenvolupament local compten ara amb instruments i metodologies d'actuació ja contrastats i, especialment, amb un augment de recursos provinents dels fons europeus.

El volum de recursos a disposició de les administracions locals incentiva la integració de les diverses actuacions existents relacionades amb l'ocupació i la promoció econòmica amb l'objectiu de millorar l'eficàcia i l'eficiència.

En aquest sentit, s'intenten millorar els sistemes de comunicació dels serveis d'ocupació amb el seu entorn, es creen els observatoris econòmics i del mercat de treball local i s'estableixen mecanismes de participació dels agents econòmics i socials, tant en el disseny i en la planificació com en l'execució de les polítiques en l'àmbit local. La concepció integral de les actuacions en matèria de desenvolupament econòmic està molt relacionada amb les primeres experiències de planificació estratègica que s'inicien el 1988 a Barcelona. No és, així, estrany, que bona part de les experiències de

planificació estratègica es vinculin als serveis municipals de promoció econòmica. Aquesta evolució conceptual no impedeix que la major part de la despesa en desenvolupament local es continuï destinant a les polítiques d'ocupació, a causa de la pressió dels nivells d'atur derivats de la crisi i de la major disposició de recursos financers condicionats a aquestes polítiques.

La incorporació a la Comunitat Europea suposà un increment dels recursos destinats a formació ocupacional de desocupats i a formació contínua de reciclatge, i va facilitar, d'aquesta manera, l'extensió de les actuacions centrades en aspectes socials i el finançament dels programes de desenvolupament en zones rurals.

Malgrat les recomanacions de la Comissió, les decisions principals de la intervenció estructural comunitària a Espanya, i també a Catalunya, són preses per l'Administració central amb una participació força limitada de les comunitats autònomes. Els marcs comunitaris de suport són aplicats de forma incremental, descoordinada i sense complementarietat per les diferents administracions públiques.

A la manca de coordinació dels recursos europeus s'afegeix l'actuació de la Generalitat, que rep el 1991 les competències executives de formació professional ocupacional, del Pla de Formació i Inserció Professional. Però la transferència rebuda és parcial i no es concreta fins el 1998. En aquest període l'INEM realitza l'anàlisi i la Generalitat la programació. D'altra banda, la UE finança la formació mitjançant el Fons Social Europeu (FSE), que compta amb pautes específiques, que no sempre coincideixen amb els objectius de la Generalitat.

La Generalitat opta per un model de gestió basat en una àmplia xarxa de centres col·laboradors privats en què participen els ajuntaments, el qual és criticat pel finançament ocult i per la manca de planificació de l'oferta formativa que depèn de les demandes que arriben dels centres.

En aquest maremàgnum de programes i recursos, els ajuntaments consoliden les seves estructures de promoció econòmica i ocupació. Al mateix temps es desenvolupen diferents iniciatives, com instituts i agències de desenvolupament i fins i tot con-

sorcis entre ajuntaments i agents socials, amb l'objectiu de mobilitzar nous recursos que financiïn la política de desenvolupament econòmic local.

La concertació

La segona meitat dels noranta es caracteritza, en l'àmbit econòmic, per una nova recuperació, acompanyada d'un ràpid descens de les taxes d'atur i la generació de nova ocupació.

Es consoliden les diverses entitats municipals de promoció econòmica i ocupació que mantenen els serveis de formació, orientació, inserció, serveis a empreses, planificació estratègica, estudi de l'activitat i del mercat de treball, etc.

Apareixen nous àmbits d'actuació: nous jaciments, actuacions sectorials (comerç, sectors empresarials), noves tecnologies, entorn atractiu a la captació d'inversions, etc.

En el camp metodològic penetra el discurs de la concertació i la integració de les actuacions en l'àmbit territorial, conseqüència de les experiències de planificació estratègica, de les duplicitats de períodes anteriors, de la consolidació de les estructures de participació, dels pactes locals per a l'ocupació, etc. El model opta per l'increment significatiu del paper dels agents econòmics i socials, tant en el disseny i planificació com en l'execució de les polítiques a escala local.

En l'àmbit autonòmic es produeixen dos canvis significatius: la creació del Servei Català de Col·locació (SCC) i el traspàs de les polítiques actives d'ocupació.

El 1995 s'autoritza la creació de l'SCC, que havia d'assumir les funcions d'una agència de col·locació sense finalitat de lucre, com a entitat col·laboradora de l'INEM. La tasca d'intermediació laboral es realitza utilitzant la xarxa de centres col·laboradors i altres entitats i organismes públics i privats.

L'any 1998 Catalunya rep el traspàs competencial de les polítiques actives d'ocupa-

ció, és a dir, assumeix les funcions de gestió de la intermediació del mercat de treball i de gestió i control de les polítiques d'ocupació. Es crea la xarxa d'oficines de treball de la Generalitat (OTG). SCC i OTG formen el servei d'intermediació de la Generalitat fonamentat en la idea d'integralitat de tots els serveis relacionats amb la promoció de l'ocupació.

La formació ocupacional continua essent l'àmbit de major esforç pressupostari. La planificació de la formació es basa en els programes que presenten els centres col·laboradors, que identifiquen l'activitat formativa concreta necessària al territori en què donen servei. Aquest model és criticat per haver copiat el de l'INEM, caracteritzat per la manca de control sobre els cursos dels centres externs. La revisió del model pretén canviar el sistema de subvencions per a l'any 2001. Cal destacar, també, la duplicitat amb la formació contínua dels treballadors, que és gestionada en l'àmbit central entre els sindicats i la patronal des de l'any 1993.

En l'àmbit de la concertació és significativa la signatura del Pacte per a l'ocupació a Catalunya, en què participen Generalitat, Foment del Treball, Pimec-sefes, CONC i UGT. El pacte contempla la creació de meses locals d'ocupació per fer el seguiment de les polítiques actives. La seva implementació, però, no respon a les expectatives generades, tant per la manca d'impuls polític com per les dificultats per aconseguir l'efectiva participació de les organitzacions patronals.

L'estructura de les polítiques de desenvolupament local

Existeix un consens bàsic sobre el concepte de desenvolupament local, tant pel que fa a la importància de l'actuació territorial com als objectius i estratègies. Tanmateix, com es dedueix de l'anàlisi de la seva evolució, les polítiques de desenvolupament local a Catalunya són més resultat d'una determinada adaptació als canvis institucionals i econòmics que una aplicació del model.

Diversos tipus de polítiques incideixen en el desenvolupament local: de formació, d'infraestructures, regional, industrial, etc. Sovint aquestes polítiques condicionen el

desenvolupament local i no al contrari. La promoció econòmica local es troba amb serioses dificultats per configurar el seu paper en relació amb les polítiques de desenvolupament regional. Es tracta d'un equilibri complex, on les autoritats regionals semblen aplicar una estratègia centralitzada d'ordenació del territori, adjudicant als municipis un paper molt limitat. Això és evident en el cas de Catalunya, on la Generalitat adopta una actitud i un comportament centralista en relació amb la política de desenvolupament regional (Barreiro, F. 1998).

Els actors i les accions en matèria de desenvolupament local són fruit del context institucional català: el dinamisme municipal, el procés autonòmic, la influència europea, el paper de la societat civil i l'evolució econòmica.

Els models d'actuació implementats són molt similars arreu del país. Com succeeix en altres àmbits de la política municipal, no existeix una capacitat d'innovació i diferenciació. En tot cas, les poques diferències estan relacionades amb el tipus de territori: rural, urbà, metropolità.

En l'àmbit local es pot identificar un agent impulsor de la política, l'ajuntament, que neda en el maremàgnum de recursos i subvencions d'altres administracions.

Els ajuntaments s'han dotat de diversos instruments organitzatius en l'àmbit del desenvolupament local: àrees i regidories municipals específiques, instituts, agències, empreses municipals, etc.

Sovint la creació d'un òrgan autònom de gestió encarregat del desenvolupament econòmic ha suposat una integració de les diverses actuacions municipals en aquest àmbit.

Així i tot, en alguns dels municipis de major dimensió les diverses actuacions de desenvolupament econòmic local es troben disperses entre àrees (comerç, indústria, ocupació, promoció econòmica) i instituts diferents (formació, promoció de la ciutat, reactivació econòmica).

Els petits i mitjans municipis solen disposar d'una reduïda estructura, en ocasions tan sols un tècnic, agent de desenvolupament local (ADL), subvencionat per la Generalitat o la Diputació, responsable de les escasses actuacions.

És destacable el dinamisme en l'àmbit rural en la creació de consorcis vinculats a territoris o activitats econòmiques: Bages Sud, Lluçanès, Moianès, Turisme de Berguedà, etc. Malgrat tot, aquests sovint presenten una forta dependència financera d'altres administracions.

Àmbits d'actuació

L'anàlisi de les relacions entre els actors de les polítiques de desenvolupament local ha de realitzar-se separadament per àmbits d'actuació. Tot i l'existència de models d'integració i concertació dels serveis, cada àmbit d'actuació compta amb recursos diferents, presenta relacions diferents entre els actors i, sovint, s'estructura en departaments municipals específics.

Malgrat la manca de dades exactes sobre el volum de recursos destinats al desenvolupament local, el pes de les polítiques actives d'ocupació és predominant. A tall d'exemple, les dades de les subvencions atorgades per la Diputació de Barcelona en el marc del Pactes territorials per a la promoció econòmica i l'ocupació són indicatives del pes dels programes relacionats amb les qüestions laborals a les que es destina més de la meitat dels recursos. Cal tenir en compte que aquest percentatge és segurament major perquè s'haurien d'afegir les actuacions municipals de polítiques actives d'ocupació subvencionades per la Generalitat.

Planificació

El Pla Estratègic de Barcelona ha suposat un exemple per a molts municipis i territoris. La integració d'actuacions d'àmbits diferents en unes línies estratègiques comunes i la seva concertació suposen un avenç conceptual important.

Majoritàriament, el lideratge dels plans estratègics ha estat assumit per l'ajuntament, en ocasions per l'alcalde o un delegat, però sovint pel regidor responsable de promoció econòmica, la qual cosa sol restar efectivitat al projecte. L'etapa de diagnosi sol encarregar-se a una entitat externa i és l'ajuntament el responsable de la concertació. El desenvolupament dels plans estratègics no supera, sovint, la fase de redacció i, en ocasions, ni tan sols esdevé el referent de la planificació municipal. La major part d'actuacions que aconsegueixen desenvolupar-se resten en l'àmbit de la responsabilitat pública. Difícilment s'aconsegueix una participació efectiva d'altres agents que es limiten a participar en l'elaboració i, com a molt, en la reivindicació d'infraestructures o inversions d'altres administracions.

Destaquen, però, algunes experiències, com la constitució de l'Associació del Pla estratègic de Barcelona, en un esforç per implicar els agents econòmics i socials en la seva actualització, gestió i execució.

En alguns àmbits sectorials s'ha aconseguit un avenç important en la concertació de les actuacions més enllà de la planificació, com són els casos del turisme (Turisme de Barcelona), d'alguns àmbits del tèxtil, dels programes de dinamització del comerç urbà, etc.

En l'àmbit de l'ocupació són recents les iniciatives de concertació territorial impulsades per la Unió Europea i després recolzades pel Departament de Treball i la Diputació de Barcelona: els pactes locals per a l'ocupació. Aquests s'inicien estrictament en l'àmbit de l'ocupació i es limiten a consensuar línies d'actuació dels recursos públics. L'impuls de la Diputació intenta dotar-los d'integralitat en l'àmbit de la promoció econòmica.

En l'àmbit de l'anàlisi, les grans ciutats i en alguns casos els consells comarcals o d'altres formes de col·laboració entre municipis s'han dotat d'estructures com els observatoris econòmics o del mercat de treball. Tanmateix, les actuacions de desenvolupament local s'adapten als recursos existents més que a les necessitats detectades en l'anàlisi. És més infreqüent encara la utilització de l'anàlisi en l'avaluació de les actuacions.

Ocupació

El pes de les actuacions relacionades amb l'ocupació en el conjunt de les polítiques de desenvolupament local, especialment en l'àmbit municipal, és conseqüència de diversos factors: la pressió social de la desocupació, la major tradició i les experiències metodològiques, una relació clara entre l'actuació i el resultat, la major disposició de recursos.

El pes és, però, limitat en el conjunt de la despesa municipal. L'estimació de la despesa municipal en la funció de promoció de l'ocupació a la província de Barcelona és de 3.433 pessetes per habitant, tan sols un 3,14% del total de la despesa municipal.

Taula 1.
Despesa en promoció de l'ocupació (liquidació 1999). Pessetes per habitant.

Tram de població	< 5.000	5.000 - 20.000	20.000 -50.000	> 50.0000	Província
3.2.2 Promoció ocupació	611	1.374	3.953	3.541	3.433
% s/ Total despesa	0,56	0,97	3,23	3,51	3,14

Font: Vilalta, Mas (2001).

Aquesta dada parcial és indicativa de la concentració d'aquestes despeses en les ciutats de més de 20.000 habitants.

És interessant, també, destacar la distribució per conceptes econòmics d'aquesta despesa: un 49,2% en personal, un 28,9% en béns i serveis i un 14,1% en transferències. El pes de la despesa en personal marca una diferència clara amb el Departament de Treball de la Generalitat, que ha optat per un model d'externalització de la formació i d'altres polítiques actives. L'externalització en una àmplia xarxa de centres col·laboradors s'ha posat en qüestió per la manca d'adaptació a les necessitats de les empreses i per la manca d'eficàcia dels mecanismes de control.

La participació de les entitats locals ha permès millorar l'especialització de la formació en funció dels col·lectius i el desenvolupament d'actuacions complementàries en el camp de l'orientació i la inserció laborals.

La disposició de recursos financers en matèria de polítiques actives ha situat, sovint, les accions de suport als emprenedors en l'àmbit de l'ocupació. Així, aquest suport és concebut més com una sortida a l'atur que com una estratègia de desenvolupament del territori, tot i les experiències aïllades com la del teletreball al Ripollès.

En conjunt, les polítiques actives d'ocupació han estat criticades per la manca de planificació. En la pràctica, els programes dels fons estructurals han actuat com a succedani de la iniciativa regional, finançant bona part de la política de desenvolupament. En comptes de definir una estratègia global es produeix un ajust merament incremental dels principis comunitaris.

Tot i que la normativa comunitària preveia programes específics per a les regions dels objectius 1,2 i 5b, el Govern central optà per la presentació de tres programes globals –un per a cada objectiu– que integraven el conjunt de les actuacions públiques. Aquesta decisió ha tingut tres efectes importants. Una participació força limitada de les comunitats autònomes. La descoordinació i la manca de complementarietat de les accions portades a terme per les diferents administracions. Un seguiment de les accions en l'àmbit central que feia pràcticament impossible la participació dels actors locals (Morata, F. 2001).

La manca de planificació s'ha agreujat per la multiplicitat de nivells de govern que incideixen en aquestes polítiques, però la participació local ha permès garantir una mínima adaptació de les actuacions a la realitat de cada territori.

El model de relació entre el Departament de Treball i els centres col·laboradors i les entitats locals ha rebut múltiples crítiques per la manca d'adaptació a les necessitats del mercat de treball, les duplicitats, etc. Distorsions que s'agreugen per l'existència d'altres actuacions, com les de la formació continuada en l'empresa de caràcter estatal.

El model de formació ocupacional català s'ha basat fonamentalment en una política de subvenció de cursos ocupacionals duta a terme per centres privats. Aquest sistema, que s'ha defensat per la seva pretesa flexibilitat, no ha estat, però, objecte d'una avaluació sistemàtica que mostri els seus defectes i virtuts, encara que alguns indicis

apunten que pot haver significat un malbaratament d'esforços i recursos. El model es caracteritza per la manca d'una planificació adequada de les necessitats formatives en funció de les oportunitats i necessitats del mercat laboral; en canvi, la formació s'ha orientat segons criteris quantitatius de col·locar aturats, més que de formar part d'un pla integral d'ocupació (Recio, A., Rosetti, N., 2001).

La signatura del Pacte per a l'ocupació a Catalunya i l'extensió del pactes locals pot millorar la concertació entre els agents implicats, però és difícil que es superi l'estratègia centrada en la utilització dels recursos i no en la definició d'estratègies de desenvolupament.

Promoció Econòmica

En aquest àmbit situem el conjunt d'actuacions no relacionades en els apartats anteriors. Malgrat el seu creixement, encara tenen un pes inferior a les actuacions d'ocupació perquè no es disposa de tant finançament (bàsicament destinat a la contractació d'ADL), per una menor tradició, per una major dificultat per establir relacions causa-efecte.

Les actuacions es concentren en mitjanes i grans ciutats, en les quals s'han consolidat serveis de suport a les empreses i als emprenedors.

Els recursos es concentren en l'àmbit dels emprenedors, on incideixen múltiples actors: agències de desenvolupament municipals, centres de suport i vivers públics i privats, empreses de capital risc públiques i privades, Centre d'Innovació i Desenvolupament Empresarial, cambres de comerç i indústria, etc.

La Generalitat tendeix a monopolitzar les decisions i a aplicar criteris dirigistes. La xarxa de contactes mostra una alta densitat de relacions entre organismes autonòmics (departaments) i les agències públiques especialitzades (Patronat Català Pro Europa, CIDEM). A la vegada, aquestes utilitzen els diversos recursos de què disposen (informació, experiència, etc.) per relacionar-se selectivament amb altres actors (Morata, F., 2001).

La integració d'aquestes actuacions es realitza en l'àmbit local. Són, majoritàriament, els serveis municipals els que guien els emprenedors en el maremàgnum de programes i tràmits que han de realitzar.

El suport local a les empreses es desenvolupa, majoritàriament, com una extensió dels serveis ocupacionals de formació o la inserció, i es caracteritza, sovint, per ser poc conegut i menys utilitzat.

El grau de concertació és menor que en l'àmbit de l'ocupació. Els acords són puntuals i per actuacions concretes o sectorials fruit de la capacitat integradora de les entitats locals que aprofiten recursos de diverses polítiques (industrial, comerç, turisme, innovació, etc.). D'altra banda els interlocutors socials, sindicats i patronals, mostren una menor preocupació per aquestes actuacions que per les relacionades amb la política d'ocupació.

La manca de concertació dificulta les estratègies de desenvolupament. Tan sols són destacables iniciatives puntuals com el 22@ de Barcelona, el Tecnocampus de Mataró o els consorcis i agències de desenvolupament en zones rurals.

El resultat és una acceptació de la incapacitat pública per incidir sobre els fluxos inversors internacionals. L'objectiu de la política local, quan existeix, és facilitar-ne la captació. Les actuacions en matèria de fires i promoció de la ciutat solen ser aparadors a la vista dels inversors.

D'altra banda són destacables els exemples de desenvolupament local sense recolzament públic, fruit, bàsicament, de la iniciativa privada: sector vinícola al Priorat, indústria agrícola i ramadera a Guissona, o els esports d'aventura al Pallars.

Dinamització del comerç urbà

Els programes de dinamització del comerç urbà reclamen d'un apartat específic pel seu ràpid desenvolupament i per ser un exemple de les relacions que s'estableixen entre operadors i administracions.

Fins a finals dels noranta les actuacions de la Generalitat es concentren en l'àmbit de la formació i el suport a l'associacionisme dels comerciants. L'actuació municipal es limita al control de consum i dels mercats municipals i un mínim suport, en ocasions clientelar, a les associacions de comerciants.

L'extensió de les grans superfícies posa de manifest la inadaptació del comerç tradicional a les necessitats dels consumidors. L'extensió del fenomen de desaparició de petits establiments comercials porta a la creació de l'Impost sobre grans superfícies, que permet disposar de finançament.

En paral·lel es produeix un avenç conceptual: la necessitat d'una actuació cooperativa entre els comerciants i la necessitat d'una actuació municipal per fer front al deteriorament urbà.

La Generalitat inicia les primeres experiències de dinamització comercial mitjançant el suport a les associacions de comerciants que sovint no disposen d'una estructura de gestió suficient, model que es manifesta ineficient sense la col·laboració municipal.

La Diputació de Barcelona impulsa un programa de suport als ajuntaments previ consens amb els comerciants. Es desenvolupen, així, convenis entre administracions, comerciants i cambres, els quals gestionen i financen conjuntament el projecte de dinamització del centre comercial urbà.

Factors clau de la política de desenvolupament local

El tret bàsic de les polítiques de desenvolupament de les entitats locals és l'alta dependència financera que supedita les estratègies de desenvolupament a les polítiques d'altres àmbits definides per l'Administració central i autonòmica.

Els nivells més alts de concertació es donen en l'àmbit local i són encara febles en l'àmbit autonòmic, tot i la possibilitat de creixement en el sector de l'ocupació.

La concertació es limita, sovint, a legitimar actuacions preexistents dels actors. Si no sempre s'assoleix la integració dels recursos municipals adreçats al desenvolupament local, encara és més difícil aconseguir la concertació entre ajuntaments i agents socials.

La concertació es veu, també, afectada per la feblesa territorial dels agents socials i per les reticències de les organitzacions patronals. Sovint la concertació es limita a la distribució dels recursos públics.

A les dificultats de concertació en l'àmbit local s'afegeix la forma d'accés als recursos financers de les administracions central i autonòmica. La manca d'incentius fomenta les actuacions suplementàries, car cada actor intenta aconseguir finançar els seus projectes adaptant-los als criteris dels fons financers als quals pot accedir.

L'èxit de les iniciatives de desenvolupament local està molt relacionat amb la capacitat de l'ajuntament o d'altres entitats locals per liderar processos de concertació i mobilització dels recursos ajustats a les necessitats del territori. Els municipis i en alguns casos consorcis o mancomunitats són els veritables protagonistes del desenvolupament local. Són aquestes entitats les que protagonitzen els esforços de planificació, concertació, mobilització de recursos, generació d'iniciatives.

La integració d'accions i la concertació són elements necessaris en les estratègies de desenvolupament local, però han de fer front a l'atomització municipal. La col·laboració entre ajuntaments i agents socials d'un territori podria permetre generar importants economies d'escala que reduïssin la dependència financera.

Sense una estructura sòlida i un finançament estable, és difícil que les entitats locals s'atreveixin a posar en marxa projectes de desenvolupament estratègic que superin la visió centrada en l'aprofitament dels recursos del territori. Les actuacions es concentren més en la utilització dels recursos que en l'assoliment d'avantatges competitius.

Escenaris

El treball de simular quina seria la situació del desenvolupament local consisteix a relacionar, per una banda, la informació disponible a partir de la descripció feta en el treball dels escenaris, i, per l'altra, els elements que configuren el que s'ha definit anteriorment com a desenvolupament local.

Els paràmetres que es defineixen en el treball dels escenaris que són susceptibles de relacionar-se amb el que s'ha definit com a desenvolupament local són:

- La tecnologia i organització del treball
- La cultura i els valors ciutadans
- Els sistema de govern:
  - La política
  - Participació ciutadana
  - L'Administració
- Les institucions de la Unió Europea
- El mercat de treball i les polítiques socials
- Altres polítiques econòmiques
- La globalització

A partir de la descripció que tenim de com seria cada escenari en el 2010, es pot simular quin paper jugaria el desenvolupament local, o com s'hauran posicionat els diferents actors que intervenen en el nou escenari.

Cal tenir en compte que el paper de les administracions locals, pràcticament no està tractat en la descripció que es fa dels escenaris. Per tant, s'ha fet un treball d'emmarcar la situació descrita en la perspectiva que representaria per a l'Administració local, i tot i així, reduït a l'entorn de l'actuació municipal en l'àmbit del desenvolupament local, obviant molts altres aspectes de l'actuació dels ajuntaments que no estan tractats ni en el document dels escenaris ni en aquest treball.

Els mercats triomfants

Els principals paràmetres relacionats amb el desenvolupament local, en aquest escenari, es modifiquen profundament i l'aboquen a una pèrdua de les seves possibles fonts de consolidació.

La situació de creixement econòmic, de creació d'oportunitats i de concentració en l'àmbit mundial dels centres de decisió, combinada amb el descrèdit de la vida pública, la pèrdua dels valors col·lectius, la pràctica desaparició de la incidència dels poders públics, amb la privatització dels seus serveis, la desaparició dels ajuts públics per a la creació d'ocupació i alhora la reducció del pressupost comunitari, porten a la pràctica desaparició de tots els elements que havien donat suport al creixement del desenvolupament local.

Les principals fonts de finançament del desenvolupament local de finals del darrer segle han desaparegut. Els Fons Estructurals de la Unió Europea, un cop restringida la seva funció a la de gestora del Mercat Únic, han desaparegut. La política generalitzada als diferents estats de reducció d'impostos, ha portat a una dràstica reducció del pressupost comunitari, impossibilitant qualsevol política activa d'equilibri territorial o suport als col·lectius marginats.

El servei públic de col·locació, tant en la seva versió estatal, Instituto Nacional de Empleo (INEM), com en l'autonòmica, Servei Català de Col·locació (SCC), ha desaparegut. Els serveis que prestaven s'han privatitzat, les prestacions per desocupació són una nova línia oberta per les asseguradores privades i les han de contractar els treballadors a iniciativa pròpia, les actuacions d'agència de col·locació les han assumit empreses privades i les ajudes a les polítiques actives, com el suport a la creació de noves empreses o a la formació dels treballadors, ja no s'organitzen des de les administracions públiques.

Les altres polítiques actives enfocades per als ajuntaments, com escoles taller, plans d'ocupació o els agents de dinamització laboral (ADL), també han deixat de promoure's.

S'afegeix, a tot això, la retallada de recursos propis dels ajuntaments, també afectats per la buidada de les administracions públiques, propiciada per les reduccions dels impostos i la tendència generalitzada de privatització dels serveis públics.

Les estructures creades al voltant dels projectes de desenvolupament local es van desfent. La manca de recursos impossibilita el seu manteniment, i els seus millors treballadors opten per empreses privades en les que desenvolupar nous projectes.

El desprestigi dels polítics en general i alhora la preponderància de l'individualisme com a tret més característic de la societat actual, acaben amb les iniciatives existents al final del segle passat, que havien propiciat la cooperació entre els sector públic i el privat, en forma de plans estratègics, pactes per a l'ocupació, dinamització de centres urbans o la promoció conjunta de les ciutats.

Aquesta manca de pensament global sobre el futur de les ciutats genera grans desequilibris territorials. Al voltant de les grans ciutats de l'entorn metropolità de Barcelona es concentren les noves iniciatives empresarials, dedicades fonamentalment a les noves tecnologies; al mateix temps s'han desenvolupat els principals barris residencials, però aquests nous desenvolupaments es fan fora dels cascos urbans de les ciutats, on es concentren les principals bosses de marginació, amb un increment de la delinqüència, la inseguretat ciutadana i de la degradació urbana.

A la resta del territori, sense cap agent capaç de propiciar nous desenvolupaments, només l'activitat residencial en entorns turístics manté una certa dinàmica, sobretot en antics parcs naturals, que han perdut l'estatus d'entorns protegits. La població autòctona es redueix a la que presta els serveis de manteniment necessaris, mentre la resta ha de cercar oportunitats en altres territoris. La manca de suport públic ha fet desaparèixer les iniciatives de turisme rural, d'aventura o ecològic.

El creixent individualisme de la societat actual ha impedit que la iniciativa privada pugui prendre el relleu a la iniciativa pública, cap agent està interessat a propiciar un entorn favorable al desenvolupament econòmic. La solució està a facilitar la mobilitat de les empreses; si en un entorn les condicions són desfavorables, se'n

cerca un altre en què aquestes siguin millors, sense que hi hagi cap agent interessat a evitar-ho.

En aquest context, el territori, l'àmbit local, és considerat només com un element transitori que s'utilitza fins que s'exhaureixin els seus recursos. No hi ha gestió conjunta ni cap estament interessat a promoure una estratègia perquè el municipi sigui interessant per a determinades activitats, o que els seus habitants tinguin capacitats que puguin ser útils als que decideixen les inversions empresarials. En el joc dels mercats, les oportunitats es busquen, no es creen.

Les cent flors

La situació creada per la crisi del sistema de creixement fonamentat en la globalització dels mercats, i la falta de confiança generalitzada a partir del descrèdit de la classe política dels inicis de segle, genera una situació de recessió econòmica en què el conjunt del sistema dels estats de la Unió Europea sofreix un trasbals generalitzat.

Les grans empreses pateixen boicots generalitzats per l'intent de forçar els consumidors a adaptar-se als seus productes, les polítiques governamentals són rebutjades per la seva manca de representativitat i per les polítiques de restriccions pressupostàries a què es veuen abocats per la situació de recessió i la manca de l'energia suficient per emprendre reformes en el sistema.

Davant la pèrdua d'influència dels principals referents del segle anterior, són les administracions locals i les associacions privades sense ànim de lucre les que prenen la iniciativa. L'anomenada societat civil es mostra extraordinàriament activa.

La situació de recessió econòmica i la pèrdua d'influència dels governs estatals fan que disminueixin dràsticament les fonts de finançament que havien propiciat el desenvolupament local fins a finals del segle passat. Ni els Fons Estructurals de la Unió Europea ni les agències públiques d'ocupació disposen de fonts per promoure polítiques actives.

Tot i la desaparició de les principals fonts de finançament del desenvolupament local, en una situació generalitzada de manca de serveis públics les col·lectivitats comencen a cercar solucions des de la proximitat.

A les ciutats que havien iniciat processos de concertació i cooperació entre les administracions públiques locals i els teixits empresarials i socials, s'inicien noves formes de col·laboració per resoldre els problemes més quotidians que es van creant per la situació de recessió. Així, des de les administracions locals, en estreta col·laboració amb les associacions cíviques i empresarials i els sindicats, s'organitzen bosses d'ajuda, en què s'intercanvien els productes de primera necessitat, les empreses adapten les seves produccions a les necessitats del seu entorn, es creen bases de dades per repartir el treball segons les seves destreses i capacitats, algunes localitats potencien l'intercanvi com a principal sistema de proveïment de productes i serveis, i s'estableixen sofisticats sistemes de valoració a partir del consens. A d'altres, en què la participació d'alguna entitat de crèdit local estava integrada en els processos de concertació, es crea una moneda local com a base de l'intercanvi.

En la societat de principis de segle, que ha perdut les referències que havien estat dominants fins feia pocs anys, es produeixen importants diferències entre territoris en funció de la capacitat d'autoorganització que puguin tenir. La desaparició del paper protector de l'estat fa que les societats amb capacitat organitzativa pròpia prenguin iniciatives per resoldre els problemes, enfront altres territoris en els quals per falta de lideratge o de mecanismes de concertació, no hi ha cap agent que potenciï la col·laboració.

Aquestes desigualtats territorials produeixen un doble efecte. Per una banda, les societats que aconsegueixen organitzar-se progressen econòmicament d'una manera molt més ràpida. El fet de ser capaces de fabricar productes de primera necessitat els dóna l'oportunitat de proveir també les comunitats veïnes, i augmentar així la seva riquesa. Per altra banda, per la dinàmica de creació de xarxes entre les organitzacions i associacions civils, l'exemple de les dinàmiques de col·laboració que s'han organitzat es difon cap a les comunitats sense tradició de col·laboració. Les dinàmiques de cooperació que es proposen des de les organitzacions cíviques provoquen canvis en les administracions locals, en les quals s'incorpora una nova generació de persones inte-

ressades en la vida pública sense relació amb l'antiga classe política. Aquestes noves aportacions, que sorgeixen de les xarxes d'organitzacions cíviques, provoquen una àmplia renovació que es va estenent per tot el territori.

A finals de la primera dècada del segle, la societat catalana està organitzada en una estructura en xarxa on les diferents agrupacions territorials són les veritables protagonistes de l'activitat econòmica i social. Sobre la base del consens i la cooperació per cobrir les necessitats bàsiques, s'ha creat un sistema de vida en què la solidaritat és el criteri dominant. No hi ha una un poder que imposi les seves normes, però el que es decideix des dels òrgans de concertació acordats en cada comunitat, es porta endavant per la capacitat que aquests tenen de transmetre el sentiment general.

Aquestes organitzacions territorials mantenen alguns dels serveis bàsics que eren responsabilitat de les organitzacions estatals o autonòmiques. Les activitats de les agències públiques d'ocupació, que han estat tancades per manca de recursos, es cobreixen ara amb bosses de solidaritat, que ajuden els que no disposen d'un treball. Les xarxes entre empreses i organitzacions cíviques organitzen sistemes d'informació per relacionar llocs de treball i treballadors disponibles. La formació informal és el sistema per adquirir noves capacitacions o habilitats, es realitza a les associacions veïnals i serveix com a substitutiu de les activitats d'oci tan comunes a finals del darrer segle. L'organització territorial es produeix en àmbits molt diferenciats. El nivell de concertació a què s'havia arribat amb les actuacions prèvies de desenvolupament local és el que determina l'abast de la futura actuació conjunta.

Així, en l'entorn metropolità de Barcelona, es produeixen diferents àmbits de decisió, des dels districtes, per a les activitats més quotidianes, com la distribució d'aliments, l'assistència primària o l'atenció als infants i a la gent gran, fins a l'àmbit de l'àrea metropolitana, per a la distribució de les activitats industrials, l'organització de sistemes de transport, la distribució de l'habitatge i dels llocs de treball.

Les ciutats mitjanes creen estructures relacionals amb els petits municipis de l'entorn, tot generant organismes de concertació i distribució de les funcions de cada entorn, vetllant per assegurar el benestar de tota la població resident.

Entre les diferents organitzacions territorials es creen xarxes informals, d'una forma espontània, que no sempre cobreixen els mateixos nivells o àmbits d'actuació. Es creen xarxes per intercanviar productes, en què poden participar des de les administracions locals fins a associacions de productors o associacions ciutadanes més relacionades amb la distribució d'aliments als més necessitats. Aquestes xarxes es creen per iniciatives individuals, a partir de les relacions personals entre residents de diferents municipis, o per les iniciatives de les persones més dinàmiques.

Tot i l'àmplia extensió de territori cobert per la dinàmica de concertació i les relacions en xarxa, encara queden moltes zones en què no s'ha establert cap sistema de cooperació o organització de serveis comuns. Tampoc hi ha encara cap institució que vetlli pel conjunt del territori. En aquests entorns, els ciutadans viuen tancats en els seus domicilis, cerquen les solucions a les seves necessitats individualment, recorrent als seus contactes personals, però sense voluntat de crear cap sistema de cooperació amb els seus veïns. La inseguretat, la delinqüència i els problemes de marginació es multipliquen.

La societat catalana de finals de la dècada és bastant més pobre que la de principis de segle, especialment en relació amb la capacitat de consumir, hi ha molts menys productes disponibles, però per altra banda s'han reduït substancialment les desigualtats i en general és molt més rica en relaciones humanes i qualitat de vida.

Hom pot considerar que els que impulsaven el desenvolupament local a finals del darrer segle han vist confirmades les seves teories sobre els beneficis de la concertació, de la presa de decisions a prop de les necessitats reals de les persones, dels avantatges del treball en xarxa. Encara que aquestes actuacions s'han vist confirmades en una situació de profunda crisi i de recessió econòmica, en contra de les teories que ho veien possible també en fases de creixement i expansió econòmica.

Les responsabilitats compartides

La situació de creixement econòmic i de millora de la situació mundial, sense conflictes rellevants, la capacitat dels poders locals per a la seva millora en la projecció i

la innovació permanent en la gestió dels assumptes dels seus conciutadans, i en general, la major confiança de la societat en les seves possibilitats de progressar, han portat, al final de la primera dècada del segle, a la consolidació de profundes reformes dels sistemes públics i de la relació d'aquests amb els ciutadans o, més concretament, amb les organitzacions cíviques més actives.

En aquest procés, la renovació de la classe política ha tingut una gran incidència. La consolidació de joves formats en la gestió pública des de les administracions locals i regionals, amb un contacte molt més directe amb els problemes reals i amb una major capacitat de negociar i pactar amb els interlocutors socials, afegit a una bona gestió dels afers públics i una forta capacitat d'innovació. Aquests nous polítics han renovat l'anterior generació, ancorada per la burocratització i la visió centralista de la gestió pública.

Des de les administracions locals, a partir de les primeres experiències de desenvolupament local forjades a finals del segle anterior, amb la posada en marxa de plans estratègics, pactes locals per a l'ocupació, pactes territorials sectorials, consolidació dels comitès econòmics i socials, la gestió dels centres urbans o la impulsió concertada dels anomenats nous jaciments d'ocupació, es van anar apropant els interessos de les administracions públiques i els de les empreses privades. Alhora, les diferències en els resultats de la competitivitat territorial en aquells entorns en els quals la cooperació i concertació havien arribat a formar part de la gestió diària, tant dels gestors públics com dels privats, van anar consolidant els polítics que lideraven aquesta nova forma de gestió pública.

L'èxit de la gestió al davant de les administracions locals els va donar prou confiança per afrontar la batalla pels poders centrals, conscients de les importants limitacions que el sistema basat en un poder central que desconfia de les administracions d'ordre inferior posava al desenvolupament de la seva gestió.

Paral·lelament, en l'àmbit privat, l'organització de les empreses també comença a rebre l'impacte d'una nova forma de treballar. Les reeixides experiències de concertació i col·laboració de les empreses que han introduït elements d'orientació cap a les

necessitats dels consumidors o usuaris, fan veure els avantatges econòmics de crear productes realment útils. Per altra banda, un nou concepte de relacions laborals es comença a consolidar. Es tracta de la gestió compartida, de la presa en consideració dels interessos legítims i compatibles dels treballadors i els empresaris. Aquest nou sistema eleva els nivells de productivitat i eficiència, compensant en escreix els possibles increments de costos laborals i de gestió.

Aquest nivell de confiança permet afrontar amb una certa rapidesa la reforma de l'administració central i alhora la de la Unió Europea. Els principis de la subsidiarietat i la descentralització s'imposen, amb una resposta dels poders públics per la responsabilitat i la transparència en la gestió.

La transferència de recursos i competències cap als poders locals i regionals omple de continguts les tímides experiències de desenvolupament local iniciades.

La participació de les administracions en la gestió del mercat de treball, en intensa col·laboració amb els representants empresarials i sindicals, proporciona una gestió acurada i flexible de l'ocupació, de les necessitats dels treballadors, de les necessitats de producció, de la formació dels joves que s'incorporen i de les necessitats de reciclatge.

La incidència de la concertació basada en els pactes territorials permet una distribució de l'activitat econòmica en funció de les disponibilitats d'espais, de les especialitzacions dels diferents territoris, del respecte al medi ambient i als entorns naturals. La continuïtat dels plans estratègics crea unes estructures estables de debat, amb una participació intensa de les organitzacions cíviques més actives, les quals permeten planificar conjuntament des de l'administració pública i les organitzacions privades, cap a noves concepcions de les ciutats, més ecològiques, més humanes i més habitables.

La participació de les administracions locals en els sistemes de recaptació d'impostos ha generat normes més flexibles i més adaptades a les realitats individuals. S'introdueixen sistemes múltiples de valoració dels beneficis, en què no solament es té en compte els aspectes econòmics, sinó també aspectes relacionats amb les condicions socials i mediambientals. Els sistemes de pagament es diversifiquen, i s'introdueixen formes

múltiples relacionades amb activitats per a la col·lectivitat, reformes del patrimoni, participació en projectes comunitaris o de millora de l'entorn.

La gestió públicoprivada dels centres urbans de les ciutats dinamitzen la seva activitat, amb una oferta comercial equilibrada i diversa, en què es combinen els diferents formats comercials, una oferta lúdica i cultural que enriqueix les ciutats i les fa molt atractives, amb espais per passejar, realitzar actes públics i amb facilitats d'accés tant amb transport públic com amb vehicle privat, però amb una bona oferta d'aparcaments. Es recuperen els habitatges amb una oferta adequada a les necessitats d'espais de diferents formes de vida, en què es combina el lloguer i la venda adaptats a les necessitats dels diferents col·lectius.

En els entorns rurals, es recupera extraordinàriament la producció agrícola i ramadera amb sistemes de producció ecològics i respectuosos amb la natura. Els seus productes són fàcilment introduïts en el mercat per mitjans cooperatius que s'ajusten a les necessitats dels consumidors i al creixent interès pels productes naturals i autòctons. Per altra banda, es creen centres de serveis i consum per abastar les zones més despoblades i assegurar el mateix nivell de qualitat de vida que en les ciutats. També es desenvolupen el turisme verd, les activitats d'apropament a la natura i la protecció dels entorns naturals, bo i permetent mantenir un alt nivell de vida en aquests territoris.

Encara que pugui semblar que la societat actual, per la seva capacitat d'autoorganitzar-se i d'aprofitar al màxim els seus propis recursos, estigui tancada en ella mateixa, la seva pròpia confiança genera una societat oberta al món, receptiva i molt interessada per participar en els aspectes d'ordre mundial.

Les societats creatives

El deteriorament de l'ordre establert a finals del segle passat ha portat a la societat catalana, al mateix temps que a l'europea, a reaccionar per no caure en el caos i la crisi permanent.

A partir de les Àgores promogudes pel Parlament europeu, les administracions públiques han cercat noves fórmules de relació amb els ciutadans, tractant de posar els seus interessos per davant dels estrictament econòmics.

Per altra banda, la societat ha reaccionat modificant l'ordre dels valors promoguts per l'individualisme i l'èxit personal. Nombroses organitzacions sense ànim de lucre, cooperatives d'economia social i associacions cíviques són promogudes per atendre les necessitats col·lectives bàsiques, cercant, mitjançant la solidaritat, el respecte a la natura i la cooperació entre iguals, les solucions a la greu crisi generada per les intenses revoltes de principis de la dècada.

Les grans empreses multinacionals han perdut el domini dels mercats, i les petites empreses, organitzades en xarxes, entre les que s'inclouen cooperatives i empreses sense ànim de lucre, van prenent la iniciativa de la producció de productes i serveis de primera necessitat, que són els únics als que la població té accés per la devaluada situació econòmica en què es troben.

Tot i això, les reformes que han impulsat les administracions, desprestigiades i sense una classe política amb prou credibilitat per defensar-les, són tímides i insuficients. La reforma del mercat de treball no s'ha produït, i moltes empreses tenen importants dificultats per reconduir la seva activitat i integrar els seus treballadors en un nou esperit solidari. L'administració local es troba col·lapsada, no s'ha realitzat una reforma en profunditat i la manca de recursos i competències no permet altra cosa que manifestar bones intencions i mirar de resoldre les situacions més greus.

Els polítics locals no han reaccionat a temps i la societat civil ha pres majoritàriament la iniciativa sense comptar amb les administracions més properes, que per altra banda poc tenien que oferir, sense recursos ni iniciatives que plantejar.

Les reformes que es proposen des de la Unió Europea, que comença a distribuir fons per a les actuacions d'atenció social i conservació de l'entorn natural, es dirigeixen preferentment cap a les organitzacions sense ànim de lucre que s'han mostrat més actives, deixant de banda les administracions locals, amb algunes excepcions de mu-

nicipis que s'han mostrat molt actius en el seu territori liderant tot el procés de transformació i col·laborant amb les organitzacions locals.

Un cop s'ha pogut reaccionar als efectes de la profunda crisi, quan les iniciatives sorgides de la societat civil, en múltiples fórmules associatives, han indicat el camí a seguir, quan les grans empreses han pràcticament desaparegut i, per tant, perdut tota la capacitat d'incidència que tenien sobre els gestors públics, quan la societat reclama als seus gestors públics, i principalment als més propers, els de les administracions locals, que prenguin un paper més actiu en el desenvolupament d'una nova organització de la societat, en què prevalguin la solució dels problemes quotidians dels ciutadans enfront dels criteris economicistes i de creixement per ser més gran, aleshores els poders locals prenen un cert protagonisme.

Els alcaldes i regidors municipals, moltes vegades a petició de les organitzacions ciutadanes, reprenen el seu paper d'organitzadors de la vida de les ciutats. Redefinint aquest paper, ja no és de lideratge, sinó de concertació i coordinació, de posar en comú, les diferents iniciatives socials, utilitzant la referència de l'ajuntament, canalitzant, ordenant i coordinant les propostes que, en molts casos ja estan funcionant gestionades per cooperatives, organitzacions ciutadanes o empreses sense ànim de lucre.

La recuperació d'un cert protagonisme per part dels ajuntaments, en molts casos, no s'ha pogut produir fins que no hi ha hagut una renovació de les persones que els havien encapçalat durant les èpoques més greus de la crisi, en què no sempre van jugar un paper positiu. Les noves generacions que es posen al front d'aquests procés, sorgeixen de les organitzacions cíviques més actives i que alhora tenen una visió global de les necessitats de la col·lectivitat.

Encara que sense capacitat gestora, aquest retrobament de la funció dels ajuntaments permet tornar a plantejar molts aspectes oblidats durant les èpoques de crisi i revolta. Es comencen a plantejar de nou temes relacionats amb la planificació, amb l'ordenació del territori, l'especialització productiva o de serveis, la disponibilitat d'espais per a actes col·lectius, la recerca de sistemes de formació o d'incentivació per donar

resposta a les necessitats no cobertes en el territori. En definitiva, moltes de les funcions d'una coordinació que les diferents iniciatives sorgides de les inquietuds i dinamisme de la societat no podien abastar, ja que s'havien desenvolupat a partir d'aspectes concrets que la situació precària del moment reclama que algú reaccionés.

Però aquesta funció de fer de referència del conjunt de la societat d'un territori es produeix sense comptar amb el lideratge ni la capacitat d'execució de les propostes. És més una funció tècnica, d'assumir un paper de canalització de les propostes que sorgeixen d'una societat molt activa i dinàmica que es considera a si mateixa prou madura i responsable per prendre les seves pròpies decisions.

Els veïnatges turbulents

La situació de guerra, intolerància, inseguretat i por ha provocat la concentració del poder dels estats en una cúpula molt reduïda de persones i institucions.

Les administracions locals han perdut pràcticament tota la seva capacitat d'iniciativa, reduint la seva actuació a la de mers gestors de l'entorn, sense cap incidència en l'activitat econòmica o la planificació del territori.

En aquestes circumstàncies, es pot considerar que les iniciatives de desenvolupament local de finals del darrer segle han desaparegut totalment. Ni es permet des de l'Administració central, ni hi ha cap moviment, des de la societat o la classe política, que tingui la més remota intenció de discutir la necessitat de control i d'ordre que es precisa en aquest moment.

Les preocupacions principals són l'ordre i la seguretat, i qualsevol iniciativa que pretengui la més mínima descentralització o subsidiaretat en la gestió dels afers públics, és immediatament considerada com una manera d'afavorir els enemics.

Quadre 1.
El desenvolupament local a la Catalunya del 2010

	Els mercats triomfants	*Les cent flors*	*Les responsabilitats compartides*	*Les societats creatives*	*Els veïnatges turbulents*
1. Fonts de finançament del desenvolupament local	Reducció dels fonts públics per la reducció de les administracions públiques.	La situació de recessió comporta la desaparició de les fonts de finançament.	Increment de recursos de les administracions locals per a la política de descentralització i subsidiarietat.	La situació de crisi, desprestigi i manca d'iniciatives de les administracions locals fa que els fons de la Unió Europea es destinin preferentment a les organitzacions cíviques.	Concentració dels recursos en les activitats de defensa i seguretat.
2. Concertació público/privada	Concentració dels centres de decisió, nul·la incidència de l'àmbit local.	La concertació des de l'àmbit local inclou tots els implicats en la resolució dels problemes quotidians.	Consolidació de les experiències de pactes territorials i plans estratègics.	La manca de lideratge del procés de transformació i reacció a la crisi, deriva en una actuació dels ajuntaments com a gestors tècnics de la concertació.	Les necessitats de seguretat i defensa concentren tot el poder en un nucli molt reduït.
3. Treball en xarxa	Manca de preocupació pels aspectes globals i per la cooperació.	Les xarxes entre associacions cíviques per cobrir les necessitats bàsiques són el motor del nou desenvolupament.	La dinàmica de treball a partir de la subsidiarietat i els pactes territorials consolida el treball en xarxa entre iguals per a la resolució dels afers públics.	Sense una estructura formal de xarxes, a partir del dinamisme de les cooperatives i associacions cíviques, s'estableixen relacions informals a partir d'aspectes concrets de la gestió quotidiana.	Qualsevol iniciativa de descentralització és considerada com un favor a l'enemic.
4. Organització i mercat de treball	Inseguretat i desregulació, manca d'organismes públics d'ocupació.	Bosses d'ajuda, repartiment del treball, adequació a les destreses i habilitats.	Gestió compartida entre empresaris i treballadors dels centres de treball, amb l'orientació de la producció pactada en els òrgans de concertació del territori.	No es produeix una reforma del mercat de treball, greus dificultats per reconvertir les empreses. Creació de noves iniciatives de cooperatives.	La producció està en funció de les necessitats bèl·liques.
5. Els polítics i l'administració	Desprestigi dels gestors públics, manca de capacitat de renovació.	Els polítics locals amb experiència de concertació són els únics que mantenen una certa influència.	Renovació de la classe política, protagonitzada per joves amb experiència en la gestió local i la concertació.	Les administracions i els seus gestors perden capacitat de lideratge i d'incidència. Sols al final es produeix una incorporació dels impulsors de les iniciatives cíviques per renovar les administracions.	Els polítics locals són uns gestors dels serveis bàsics, sense cap iniciativa ni incidència en les activitats econòmiques o d'organització de la vida local.
6. Participació ciutadana	Desinterès generalitzat per la planificació i l'organització de la societat.	Societat civil molt activa.	Participació molt activa tant en la gestió dels afers quotidians com en els òrgans de concertació organitzats pels pactes territorials o els plans estratègics.	Necessitat d'actuar conjuntament per resoldre els problemes individuals. La revolta i contestació no ha fet reaccionar els poders públics i ha calgut prendre la iniciativa col·lectiva.	No hi ha una situació de seguretat i llibertat per fomentar la participació.

Bibliografia

Barreiro, F. (1998): "Las políticas locales de promoción económica: reflexiones e innovación", a Brugué, Q., i Gomà, R., *Gobiernos locales y políticas públicas*, Ariel, Barcelona.

Brugué, Q., i Gomà, R. (1998): "La dimensión local de la promoción económica: el marco conceptual", a Brugué, Q., i Gomà, R., *Gobiernos locales y políticas públicas*, Ariel, Barcelona.

Morata, F. (2001): "Les polítiques europees de cohesió a Catalunya: governació multinivell i innovació institucional", a Gomà, R., Subirats, J., *Govern i polítiques públiques a Catalunya 1980-2000*, Universitat Autònoma de Barcelona.

Recio, A., Rosetti, N. (2001): "La política laboral a Catalunya: política de baixa intensitat i gestió neoliberal", a Gomà, R., Subirats, J., *Govern i polítiques públiques a Catalunya 1980-2000*, Universitat Autònoma de Barcelona.

Vázquez Barquero, A. (1993): *Política Econòmica Local,* Ediciones Pirámide, Madrid.

Vilalta, M., Mas, D. (2001): *La despesa no obligatòria dels ajuntaments.* Diputació de Barcelona. Barcelona.

8 Escenaris sobre el medi ambient i la sostenibilitat a la Catalunya del 2010

Joan David Tàbara

Introducció

La Fundació Jaume Bofill em demana que m'imagini els futurs propers relatius a les polítiques ambientals i de sostenibilitat de la Catalunya de l'any 2010 a partir d'un conjunt de supòsits que es plantegen en un estudi realitzat per la Comissió[1] . Havent acceptat de bon grat aquest repte que, per altra banda, em semblava prou estimulant i difícil, en les línies que presento a continuació he intentat respectar el nombre d'escenaris i els pressupòsits de partida de cadascun d'ells, i que m'han vingut donats pels autors del treball i probablement serien diferents als que jo hauria triat si els hagués formulat des d'un bon començament. A la vegada, he procurat seguir l'estil força desimbolt i el format narratiu de l'informe original. Amb aquest plantejament, he situat les diferents històries a l'any 2010, tot relatant-les en passat i evitant a la vegada aportar excessives dades quantitatives, ja que en tot cas serien errònies. Val a dir que en confeccionar aquestes narratives he cregut oportú en algun moment de fer ús d'una certa ironia, i fins i tot –espero– del sentit de l'humor[2] . L'objectiu d'utilitzar aquest recurs retòric no ha estat cap altre que intentar il·lustrar, i en alguns casos criticar, uns esdeveniments o tendències que en tot cas s'haurien d'entendre

1. G. Bertrand, *et al.* (1999).

2. Malgrat el risc evident de caure en una certa extravagància. No obstant, i com deia Freud (1960), la ironia i l'acudit són unes estratègies fonamentals per descobrir la veritat.

com a part de desenvolupaments hipotètics que tindrien un abast molt més ampli en el temps i en l'espai del que suposadament podria ocórrer estrictament dins de l'àmbit català en els propers deu anys.

Com és sabut, els escenaris no serveixen per *preveure* el futur, sinó més aviat per *inventar-lo.* Com a poderoses fonts intel·lectuals que serveixen per sintetitzar, aprofundir o criticar formes latents o possibles d'innovació i de canvi social, ens permeten imaginar situacions plausibles derivades de conjunts de suposicions distints, encara que no completament incompatibles[3] . D'aquesta manera, constitueixen uns instruments heurístics que ens ajuden a desvetllar diferents lògiques socials i, per contrast, a posar de relleu els possibles resultats il·lògics que es podrien produir si una sola d'aquestes tendències s'acabés per imposar sobre les altres o es portés a les seves últimes conseqüències. La construcció d'escenaris ens permet observar l'existència d'una pluralitat de racionalitats en joc en una mateixa situació i els perills que una sola domini i s'erigeixi com a forma única de pensament o d'estructuració social. Altrament dit, els escenaris no són tant instruments per pensar el futur com per pensar *el present.*

Les qüestions de medi ambient i de sostenibilitat no són cap excepció a aquesta regla. No hi ha un sol futur ambiental, ni un sol camí vers la sostenibilitat, ni tant sols una sola ideologia o una sola racionalitat ecològica que ens dicti unívocament com hauria de ser la societat sostenible. En els discursos i les pràctiques *ambientalistes* o *sostenibilistes* (per utilitzar uns termes més amplis que els d'*ecologistes* o *conservacionistes*) hi conflueixen una pluralitat de visions, d'agents i d'estratègies que responen a una multitud d'interessos i de valors que a la vegada donen lloc a resultats molt diversos. Per aquest motiu, he procurat recollir dins de cadascun dels escenaris i de la manera més àmplia possible aquesta multiplicitat de fenòmens no com un catàleg complet i molt menys predictiu (sinó solament indicatiu) del ventall de les hipotètiques possibilitats de configuració social en la Catalunya del 2010. Al

3. Vegeu M. Asselt van, *et al.* (2001); i J. R. Ravetz (1997), i pel cas del tractament d'aquesta metodologia en aspectes de sostenibilitat, M. Asselt, van, *et al.* (1998); EEA (2001) i M. Marien (1998). Una visió sintètica i audaç dels trets d'una possible societat sostenible pot veure's a L. W. Milbrath (1996).

final de la segona secció, s'adjunten un conjunt de taules il·lustratives més extenses que pretenen complementar aquestes narratives i mostrar amb major detall la variabilitat dels descriptors que podrien acabar per definir cadascun d'aquests futurs. L'objectiu d'aquestes taules no és cap altre que proveir un suport addicional per a l'anàlisi integrat –l'únic possible en matèria ambiental i de sostenibilitat– en un camp extremadament complex i incert i on els excessius reduccionismes acostumen a ser tan freqüents[4]. Així doncs, en les següents línies he cregut més interessant concentrar-me en la confecció dels diferents escenaris i obviar el repàs de la xarxa d'actors i de polítiques que actualment es troben presents a Catalunya. Una raó addicional que m'ha portat a adoptar aquesta postura és el fet que els supòsits de partida proveïts per la Comissió per a cadascun d'aquests escenaris no s'ajusta a cap de les situacions que ara presenciem a Catalunya. Encara més, per a la confecció d'aquests futurs no és estrictament necessari haver de partir d'una descripció detallada de la realitat actual d'un present que es fonamenta en altres pressupòsits (la qual cosa suposaria afegir un altre escenari, potser el més *probable* i *realista*) [5].

En efecte, aquestes *cartes des del futur* no representen desenvolupaments hipotètics excloents entre ells (un mateix fenomen o procés es podria donar en diversos escenaris), ni exhaustius (no he pretès esmentar la totalitat de situacions que es podrien produir, sinó les més representatives), ni en cap cas uns són més probables que altres. En realitat, si d'alguna cosa podem estar-ne ben segurs i amb tota probabilitat, és que cap d'aquestes situacions es produirà en el futur, o altrament dit, que cap d'elles es produirà en les formes que ara ens podem imaginar. Com a molt, podem encetar una discussió a partir de la crítica implícita o de les noves opcions plantejades per inten-

4. És del tot impossible, a més de contraproductiu, imaginar de manera separada el futur de les polítiques ambientals i de les accions per millorar la sostenibilitat a Catalunya de l'estat *real* del medi ambient i de les condicions *reals* que fan sostenible un desenvolupament a llarg termini basat en paràmetres com la qualitat, la seguretat o l'equitat intergeneracional. És per aquest motiu que tant en les narratives com a les taules s'han inclòs referències a ambdues classes d'aspectes, els reals i els socialment o políticament construïts.

5. Per a un balanç fet a finals dels noranta sobre el medi ambient a Catalunya des de la perspectiva social, v. D. Tàbara (1998); i sobre les intencions de la Comissió Europea en matèria ambiental pels propers 10 anys, v. European Commission (2001).

tar orientar l'estratègia de canvi social vers una o altra direcció amb l'esperança d'assolir o evitar determinats resultats, que en tot cas estaran sempre subjectes a la contingència. De fet, tal i com es va veure amb els esdeveniments de setembre de 2001, el futur immediat sempre estarà subjecte a sorpreses i l'esdevenidor sempre serà molt més divers, molt més complex, i molt més dens del que ara podem imaginar.

El medi ambient, la política ambiental i la sostenibilitat a Catalunya l'any 2010 segons els cinc escenaris

Els mercats triomfants

Ara, al final de la dècada dels anys deu, els suposats *principis de lliure mercat* s'han acabat imposant de manera generalitzada al nucli de les societats occidentals, i s'han estès fins arribar al conjunt de l'economia global. El món de l'any 2010 és un món de *model únic*, que tendeix a la universalització dels valors, de les necessitats i de l'estil de vida occidentals altament consumidors de recursos naturals i generadors de contaminació. La política internacional basada en l'avenç de la utopia creixementista –creure que més de sis bilions i mig de persones podien tenir accés als nivells de consum propis de l'*American way of life*– unida a la filosofia predominant del *Govern per part del mercat* ha tingut unes conseqüències desastroses per als ecosistemes regionals i globals. Durant els darrers 10 anys, el reduccionisme i la competitivitat econòmics han anat prenent un paper predominant i s'han descuidat gairebé del tot altres qüestions fonamentals per a la fàbrica de la societat, com són els aspectes socials i ambientals. A Europa, de la mateixa manera que a Catalunya, els estats i les agències governamentals s'han anat debilitant i desorganitzant any rere any fins al punt que, finalment, han estat totalment incapaces de proveir els serveis bàsics de benestar i seguretat socials i ambientals que existien a finals del segle vint. El resultat inevitable ha estat l'acceleració d'un creixent procés de *subdesenvolupament insostenible* que ha seguit traspassant, al final de la dècada, el problema ambiental –cada vegada més greu i irreversible– a la generació següent. Segons un crític i famós columnista del *The New York Times,* el lema que millor defineix els nous temps és: "no penseu en les generacions futures, elles ja pensaran en nosaltres..."

Davant la nova situació global, els actors socials, tant individuals com organitzats, públics o privats, no han tingut cap altra opció que la de *competir o morir*. A la pràctica això ha derivat en la inversió de gairebé tots els mitjans socials disponibles –polítics, tecnològics i fins i tot educatius– a l'any 2010 al servei de les noves demandes del mercat. Les universitats, per exemple, han signat convenis amb les grans empreses de la biotecnologia i de la informàtica a fi de poder garantir l'expansió dels seus mercats en una economia (no una societat) que ara es basa en el *coneixement* (per consumir). Les noves tecnologies de la informació, per exemple, s'han utilitzat principalment per multiplicar i satisfer unes *necessitats* que han augmentat exponencialment. I per la seva banda, els governs –tant locals com estatals– solament han pogut respondre a aquesta explosió del mercat intentant trobar formes corporativistes de col·laboració amb les grans multinacionals per la provisió d'una insaciable demanda per part dels ciutadans, ara convertits en uns mers consumidors.

No obstant això, i al contrari del que es podria haver esperat fa uns anys, el discurs ecologista internacional no ha desaparegut del tot. Ideològicament, no a la pràctica, és clar, s'ha imposat una interpretació barroera de *l'ecologisme liberal,* i s'ha utilitzat estratègicament per defensar uns suposats principis de la *llibertat natural* que pretenen justificar políticament accions que ben poc tenen a veure amb la conservació de l'entorn o la millora de la sostenibilitat. De fet, el mateix èxit de l'expansió dels mercats ha estat possible gràcies a l'habilitat de les grans empreses, amb l'ajut explícit de l'Administració, d'incorporar i fomentar determinats aspectes *verdosos* en els processos de producció i consum, del màrqueting i de la imatge. Al llarg d'aquest període, l'analfabetisme i el cinisme ambientals han estat desorbitats. Arreu ha proliferat un nou llenguatge, basat en els discursos simbòlics i funcionalistes de les corporacions transnacionals i els mitjans de comunicació, que pretenen integrar pols completament contradictoris en matèria ambiental. Sobresurten, per exemple, la cascada d'anuncis i la propaganda empresarial sobre els nous *cotxes ecològics*, els avantatges de la *benzina verda*, de la *intensificació sostenible de l'agricultura*, o fins i tot dels *organismes modificats genèticament produïts de manera sostenible*. Davant de tanta confusió ideològica els governs han optat per defensar un *laisser-faire* ecològic general, tot confiant la política ambiental a *la mà invisible de les lleis naturals*... del mercat. Segons el darrer i gran *best-seller The Free Natural Market*, catecisme inter-

nacional dels ecologistes liberals publicat el 2008, amb les noves mesures liberitzadores Global 2010 establertes a la darrera ronda de l'Organització Mundial del Comerç, serà possible quadruplicar l'eficàcia en l'ús de recursos naturals i reduir a la meitat la contaminació mitjançant el lliure mercat, ja que la producció acabarà situant-se en aquelles zones on els recursos són més abundants i la seva producció comporti un menor cost energètic i ambiental. (No obstant això, encara queda alguna veu crítica amb poca presència mediàtica que argumenta que aquests principis segueixen ignorant els costos ambientals de la distribució de recursos).

Per la seva part, a Catalunya, la privatització dels serveis de millora ambiental ha resultat en l'aparició d'una munió d'instruments d'intervenció pública i la formació de nous actors socials orientats a l'obtenció de notables guanys de l'explotació privada de béns ambientals, molts dels quals antany eren de gestió, d'accés o de propietat públiques. Ara per ara, al 2010, per accedir a la major part dels espais de l'antic Pla d'Espais d'Interès Natural (PEIN) cal abonar els respectius imports d'entrada. La comptabilitat d'ecogestió, que valora l'actuació ambiental de l'empresa en unitats monetàries i permet decidir les accions ambientals en funció de criteris de rendibilitat econòmica, s'ha estès molt ràpidament en els darrers anys, i fins i tot, no solament és utilitzada per un gran nombre de grans companyies, sinó també per part de la mateixa Administració. Igualment, la major part de la política ambiental catalana actual es realitza mitjançant acords voluntaris amb empreses multinacionals, l'exigència o el control dels quals per part de l'Administració o els ciutadans és gairebé impossible de portar a terme. Les grans consultories internacionals (com *Vaginse'n & Consultin,* que han acabat fent totes les Agendes Locals 21 de Catalunya) dominen ja tota la política ambiental catalana, de tal manera que el Departament de Medi Ambient, ara molt minvat, ha acabat per externalitzar la major part de les seves funcions, ara pràcticament confinades a exercir una certa presència mediàtica en períodes electorals i en dies *ecofestius* (e.g. dia de l'arbre, dels ocells o de la resurrecció de la sardina).

Tanmateix, l'increment del malestar, de la contaminació i del nombre de riscos relacionats amb el medi ambient s'han multiplicat arreu, a conseqüència d'haver compromès notablement la seguretat dels sistemes de producció, de distribució i de consum

a canvi d'obtenir una major rendibilitat. Així, per exemple, els responsables de l'Aeroport del Prat celebren enguany que s'hagi assolit el rècord estival de cinc milions de passatgers al mes, equiparant-se a les ciutats asiàtiques com Taiwan i Singapur. Això no obstant, el nombre de càncers de pulmó i de persones amb problemes d'estrès i d'oïda al municipi del Prat del Llobregat s'ha multiplicat per quinze en els darrers 10 anys. Ara ja pocs recorden quan la cinquena pista de l'aeroport era un delta i hi havia aguaits per a l'observació d'ocells: l'any 2006 un gabinet privat de reconegut prestigi va escriure un informe molt creïble que demostrava la idoneïtat ecològica (es va oblidar de la social) de transportar els aiguamolls del Llobregat cap a la Tordera. De la mateixa manera, la qualitat de les platges catalanes, ara força malmesa, solament queda garantida en aquelles poques platges allunyades dels grans nuclis urbans o de la infinitat de ports esportius en funcionament i que tenen un caràcter privat, exclusiu i disposen de sistemes propis de neteja. El parc automobilístic a Catalunya també ha augmentat molt (especialment després dels darrers accidents al metro i als trens de rodalies), fins arribar gairebé a un volum total a l'entorn dels cinc milions de vehicles en funcionament, dels quals més de la meitat circulen per l'Àrea Metropolitana de Barcelona. La qualitat de l'aire s'ha deteriorat greument, i l'Ajuntament ha hagut d'incrementar les seves campanyes, sobretot dirigides als nens i a la gent gran, per tal que prenguin les degudes precaucions i no surtin de casa si no és del tot necessari durant els dies, cada vegada més freqüents, de fort *smog*. La situació es veu agreujada per la minvada capacitat del consistori i de la Generalitat per portar a terme unes ITV eficients a causa de l'obsolescència de la maquinària, la debilitada capacitat de l'Administració, i els continus conflictes dels treballadors d'aquestes instal·lacions.

Així doncs, en els darrers deu anys, davant del deteriorament de la qualitat ambiental i social de les grans ciutats, i en especial de Barcelona i rodalies – unit a l'increment de renda de les classes més benestants–, s'ha produït una emigració massiva de la població urbana cap a àrees de la perifèria. La pressió urbanitzadora ha estat tan forta, les expectatives de guanys especulatius tan elevades, i els governs locals tan dèbils i poc fiscalitzats per la ciutadania, que els ajuntaments de la tercera corona no han fet altre cosa que autoritzar contínuament noves edificacions en espais que abans eren considerats indrets no urbanitzables o fins i tot, compresos dins del PEIN. Això

ha incrementat els riscos d'incendis dels parcs de la Diputació de Barcelona, ara molt abandonats i mal gestionats, dels quals més de la meitat ja han sucumbit a les flames en els darrers cinc anys.

Pel que fa a la política electoral, Catalunya segueix a l'any 2010 sense tenir cap partit ecologista consistent. De fet, i segons les darreres enquestes, el 80% de la gent creu que encara que aquestes formacions polítiques estiguessin al Parlament, tampoc podrien arribar a fer res per revertir la present situació. Les poques associacions conservacionistes que encara queden al país, continuen essent liderades pels mateixos dirigents que fa una dècada, tots ells ja amb edats que ratllen els seixanta anys. Les universitats ja fa molts anys que van paralitzar els estudis de ciències ambientals, i els pocs que queden es dediquen a matèries com l'ecodisseny, el màrqueting ecològic, o la implementació de les ISO14001, donat que s'ha provat sobradament que aquestes matèries tenen efectes molt positius sobre les vendes dels productes catalans enfront dels competidors *no ecològics* procedents de països del Tercer Món. Així doncs, el consumerisme verd es converteix en una de les poques opcions d'*acció ambiental* per part del públic, donada la desvertebració i desconfiança social dels ciutadans davant de les institucions polítiques en general.

Per altra banda, solament ha estat possible donar abast a la desorbitada demanda de recursos naturals, d'aigua i d'energia per part dels consumidors de Catalunya gràcies a la penetració d'empreses multinacionals que treballen amb creixents economies d'escala i també gràcies a l'acabament d'infraestructures faraòniques, com foren les ampliacions del port i de l'aeroport de Barcelona, el transvasament d'aigua del Roine o la construcció de la segona superincineradora del Prat. Ara, Barcelona es vanagloria de comptar amb el port que absorbeix més trànsit intercontinental lúdic i industrial de la Mediterrània. Malauradament, però, la Generalitat ha hagut de prohibir la venda de peix de la costa, a causa dels continus accidents i vessaments de petroli derivats del moviment tan intens de vaixells i el vessament continu i descontrolat als rius dels fangs de les incineradores i de residus de tota mena. A la vegada, i per les mateixes raons (a les que cal afegir l'increment de plagues de meduses i d'algues roges), els ajuntaments de tot o part del litoral proper al port, incloent-t'hi la mateixa ciutat comtal, han hagut de prohibir el bany al públic per raons de salubritat.

Específicament i pel que fa al consum d'energia, les multinacionals de les energies renovables (com Alcoco-BP, dedicada principalment a l'aprofitament del sol i del vent) han format un consorci amb European Petroleum que garanteix l'abastament conjunt d'electricitat i de benzina per a Catalunya almenys durant els propers 10 anys a preus molt competitius. No obstant això, i malgrat les noves infraestructures hidràuliques, l'aigua s'ha convertit en un bé molt car, donat que la construcció del sistema de canonades procedents de França ha estat finançat amb diner privat. Ara per ara, moltes de les fonts de Barcelona solament funcionen en diades molt senyalades i amb previ acord del pagament de quotes establertes entre els veïns.

En definitiva, doncs, en el cas de Catalunya, al llarg de la passada dècada i el conjunt d'indicadors ambientals i de sostenibilitat han empitjorat notablement, excepte en aquells sectors i en aquells *oasis* reservats a la gent benestant, on ha estat possible implementar mecanismes de mercat i comprar qualitat i seguretat ambientals. El consum de recursos naturals i d'energia ha continuat pujant a uns costos relativament alts però menors a l'increment de la renda i dels preus, per la qual cosa, i a causa del comportament d'aquestes demandes (especialment en sectors com el transport o el turisme), qualsevol intent per a una utilització més ecològicament racional dels recursos ha fracassat. La conservació de les zones naturals que encara queden ha estat en part possible gràcies a la seva privatització, tot i que això ha provocat una intensa fragmentació i forta disminució respecte de la que hi havia a finals del s. XX. L'acabament d'algunes de les grans infraestructures de transport en els seus plans més megalòmans, com ha estat l'aeroport i el port de Barcelona i de Tarragona, juntament amb la construcció del nou *eix lateral* ha accelerat tant la degradació ambiental del litoral com la completa transformació del món rural a l'interior de Catalunya. Paral·lelament, s'ha produït una reducció dràstica del pressupost del Departament de Medi Ambient així com de les seves competències, moltes de les quals han passat als departaments d'Indústria, Comerç i de Turisme. Amb tot, un comitè molt reduït i selecte d'experts en desenvolupament sostenible (tot sigui dit, d'avançada edat) encara aconsella de manera tancada, simbòlica i tecnocràtica les engrunes del que queda d'una política ambiental catalana molt debilitada, reservada a netejar i minimitzar *a posteriori* els impactes més urgents d'una activitat econòmica frenètica i fora de control.

Les cent flors

"El Govern ha perdut el control del govern!", "les multinacionals han mort!", "visca les ONG!"... Amb aquests crits concloïen a l'uníson el conjunt de presidents la coalició d'associacions no governamentals catalanes "Per un Món Sostenible", reunides a Sabadell el maig del 2010. Aquesta coalició ha arribat a aplegar més de sis mil organitzacions locals de tota mena unides sota l'ideal de la sostenibilitat. Davant d'uns nivells de participació ciutadana mai vistos anteriorment, alguns ja parlen de la *Segona Renaixença Catalana*, la *Sostenibilista*. Amb tot, però, aquest optimisme i vitalitat que experimenta la ciutadania al nostre país contrasta amb l'apatia i ineficàcia general de les administracions tant a la Unió Europea com a Catalunya per canalitzar aquest potencial de canvi vers el reforçament d'unes institucions que facin veritablement sostenible i a llarg termini les noves iniciatives d'integració ecològica, social i econòmica en l'àmbit nacional. A més, sembla com si algunes comarques de Catalunya haguessin preferit quedar-se completament al marge d'aquesta revolució cultural i política i romandre passivament en la recreació del mite ruralista de "la caseta i l'hortet".

La societat catalana, doncs, evoluciona de manera dual, procés que és a la vegada resultat de diferents factors i que es fa palès de maneres distintes. Per una part, l'emergència d'una societat civil virtual global, facilitada per l'enorme avenç en les noves tecnologies de la informació, va permetre desvetllar i aturar tot un conjunt d'irregularitats i delictes flagrants contra els drets humans i el medi ambient que les multinacionals realitzaven de manera continuada en les seves operacions d'expansió de mercats. Després de les dures sentències dictades pel Tribunal Internacional de Justícia el 2009 que, entre altres coses, van obligar a dividir les 500 empreses més grans del món, a fer efectiu el pagament de fortes sancions a les que van vulnerar les lleis a favor de la microcompetència de mercat, o a inspeccionar per part d'advocats independents experts en drets civils i ambientals els consells de direcció de les multinacionals, ara el món entra en una situació completament diferent a la que havíem vist fins ara: en el 2010, la comunicació econòmica i comercial pràcticament ha desaparegut, un nombre creixent d'individus que abans eren uns mers consumidors ara comencen a ser ciutadans participatius i conscients dels problemes socials i ambien-

tals (malgrat que no voten ni participen en el sistema electoral) i els governs nacionals i regionals s'han alliberat en bona part de la tutela de les grans multinacionals (encara que això no s'ha traduït en una major eficiència de l'Administració).

Per tant, l'atomització de l'activitat econòmica, unida a la inoperància de l'Administració i la nova actitud cívica localista per part del públic, ha portat a la creença generalitzada que en el segle XXI els governs són cada vegada més innecessaris per resoldre els problemes col·lectius. En el cas de l'Administració ambiental catalana, aquesta ha estat completament incapaç de crear el nou Departament per a la Sostenibilitat que tant demanava la ciutadania. El vell Departament de Medi Ambient, encara en funcions, continua promovent la construcció de depuradores i altres infraestructures de final de canonada (reparadores o minimitzadores de l'impacte *a posteriori*) enlloc de portar a terme una decidida política de prevenció dels problemes ambientals abans que aquests es produeixin. De fet, les idees relatives a la integració ecològica, social i econòmica, desenvolupades ja fa més de vint anys, mai acabaren d'entrar en els plantejaments reals de la política catalana. Àrees com l'energia nuclear o el transport segueixen estant en mans de conselleries apartades del missatge ambiental i sostenibilista. En general, durant tots aquests anys, s'ha optat per esperar i mirar, tot actuant de manera reactiva al reguitzell de desastres ambientals que haurien pogut evitar-se mitjançant la participació proactiva de l'Administració i la seva coordinació amb el conjunt dels nous actors socials.

Atès que el nivell de confiança en les institucions públiques es troba sota mínims, també l'abstenció en les darreres conteses electorals ha arribat a assolir percentatges alarmants, situació que ha afectat els partits ecologistes, encara inexistents. Això no obstant, s'ha compensat, en certa manera, amb la proliferació de noves formes de reivindicació ciutadana molt diferents, imaginatives i alternatives al sistema electoral, ara molt deslegitimat. Un exemple d'aquestes noves vies d'acció és el fort increment d'"insubmisos tributaris per raons de sostenibilitat", els quals han arribat ja a superar el trenta per cent de la població. Es tracta de persones que es neguen a participar amb els seus impostos en el finançament dels exèrcits, de centrals nuclears, o fins i tot de les autopistes, aeroports o aparcaments municipals. Davant d'aquesta amenaçadora desobediència civil, i a fi de també contribuir a recuperar una mica la

malmesa confiança de la població en l'organització de l'Estat, l'Agència Tributària està pensant de fer dues classes de declaracions de renda i d'impost de societats: una pels sostenibilistes i una altra pels creixementistes (és a dir, els que encara tenen fe amb el *business as usual*).

Aquesta forta embranzida a l'activitat cívica, local i alternativa s'ha traduït també en un conjunt d'accions orientades a allargar la durabilitat dels productes de consum, utilitzar les fonts d'energia local, reduir els residus de tota mena, incrementar la utilització comuna de béns fins ara d'ús privat –com els automòbils o les rentadores–, o fomentar la reutilització i capitalització intergeneracional de patrimonis com la vivenda. Així, l'Associació Catalana per una Construcció i Urbanisme Sostenibles, ha signat un acord amb La Caixa Verda de Crèdit Local per a la construcció de trenta illes ecològiques al Poble Nou de Barcelona. Aquests conjunts residencials compten amb tot un seguit de serveis comunitaris que eviten la generació i el transport de molts residus, milloren l'eficiència en l'ús de recursos i fomenten molt positivament el sentiment comunitari i de pertinença al barri. A més, entrar a viure en aquests pisos, que són de gran qualitat i durabilitat, costa la meitat que els altres, donat que es poden finançar amb crèdits molt assequibles de fins a 100 anys dividits en 4 quotes de 25 i que poden ser traspassades de generació en generació sense pèrdues econòmiques ni per part de la Caixa Verda ni per part dels propietaris. Per altra banda, aquest procés ha estat unit a una major descentralització en la producció d'energia, sobretot a través de la creació d'autogeneradors familiars captadors de vent i sol als nous *ecobarris.* De fet, aquesta descentralització energètica s'ha estès a bona part dels habitatges de Catalunya, i ha estat indirectament afavorida per l'estancament del comerç mundial i l'increment dels preus dels combustibles fòssils (principalment petroli i gas).

Aital transformació social també s'està traduint en canvis substantius en els estils de vida dels ciutadans catalans, els qual es mostren cada vegada més preocupats per aconseguir una alimentació saludable basada en productes derivats de l'agricultura biològica, i que sobretot hagin estat obtinguts localment. Les darreres manifestacions dirigides contra Monsanto, Novartis, Kellogs, o altres multinacionals que fabriquen o utilitzen organismes transgènics en els seus productes, així com la creació de

nombrosos *mercats d'autosuficiència* basats en el bescanvi d'aliments de produccions pròpies, mostren el creixent rebuig a tot allò que suposi la introducció de les empreses multinacionals o la importació intercontinental de mercaderies en el sector agroalimentari. Per aquests motius, s'ha limitat la comercialització d'una enorme quantitat d'aliments procedents d'Àsia i Amèrica, com és el peix o el marisc congelats, la fruita o la verdura fresques, els cereals, i en especial la soja i el blat de moro transgènics. Tot això ha obert noves oportunitats per al desenvolupament econòmic de les zones rurals, que ara reben menys competència dels mercats llunyans. Per aquest motiu, molta gent està abandonant la ciutat per començar a dedicar-se a l'agricultura i la ramaderia ecològiques, els productes de les quals tenen una gran sortida en els nous mercats locals d'autosuficiència.

Finalment, i pel que fa a l'evolució *real* en l'estat del medi ambient, val a dir que aquest també ha seguit un desenvolupament dual. Si bé en algunes àrees de Catalunya hom pot observar notables avenços molt localitzats, com ha estat el cas dels sectors de l'agricultura o la ramaderia, en canvi, en altres, i en especial en aquells aspectes que requerien la col·laboració d'un bon nombre d'institucions públiques i privades en l'àmbit europeu i català, les coses han anat indubtablement pitjor. Moltes persones critiquen que tot aquest moviment ciutadà al llarg de la darrera dècada ha respost més aviat a una *racionalitat emocional* i de caràcter comunitarista que a una *racionalitat instrumental* dirigida a solucionar de manera efectiva els problemes ambientals i de sostenibilitat que s'han plantejat. En realitat, i malgrat la miríada d'inquietuds i de manifestacions per part del públic sobre aquestes qüestions, la ciutadania no s'ha acabat mai de trobar les formes adequades per articular les seves demandes i per proposar accions clares i contundents per tot el territori català. Quan es tractava de proposar mesures en aquest sentit, tot eren paraules grandiloqüents i bones intencions, que han acabat, però, en el no-res quan en la seva implementació era necessària la intervenció d'una institució potent, com una empresa multinacional o la mateixa Administració. Certament, avui en dia tots vivim en una Catalunya molt més ineficaç i rural que en la que vivíem a finals del s. XX, encara que molt més amable, molt més relaxada i on hem redescobert els valors profunds del nostre poble, del nostre barri, i fins i tot, dels nostres veïns...

Les responsabilitats compartides

"El treball per temps és esclavitud, recuperem la llibertat!". Aquest és el lema utilitzat en les darreres conferències sobre Temps i Sostenibilitat al Centre de Cultura Contemporània de Barcelona que resumeix bona part de les noves inquietuds presents en la reorganització del mercat i del treball de la societat catalana a finals dels anys deu.[6] Les noves iniciatives per a la reforma laboral promouen la reducció al mínim del treball per hores a fi que sigui substituït, amb els mateixos avantatges socials, pel treball a preu fet. Els darrers estudis de l'Institut de Recerca Social per la Llibertat, la Responsabilitat i la Sostenibilitat (IRSLRS) han demostrat que les persones que treballen a preu fet i/o de manera liberal no solament treballen més i de manera més eficient, sinó que també són més responsables socialment, més capaces de contribuir al bé comú i més conscients pel que fa als problemes ambientals i de sostenibilitat. Ateses les indiscutibles evidències presentades per l'IRSLRS sobre els beneficis d'incrementar a Catalunya el nombre d'aquesta mena de ciutadans, molt més participatius i innovadors, ja s'ha admès a tràmit a la Mesa del Parlament la nova Llei per l'alliberament de temps en el treball.

De fet, aquest moviment per una major i veritable flexibilització del treball basada en criteris socials i ambientals, i no únicament econòmics, és solament exponent de tot un moviment de debat molt més ampli i extraordinari. Consisteix en un procés de cooperació i de consulta entre els diversos actors socials, dirigit a aprofundir, connectar i redefinir tot un conjunt de responsabilitats que la societat catalana vol assumir tant en l'àmbit local com global. En aquest sentit, la celebració anual a totes les comarques catalanes dels Fòrums de Reflexió per a la Sostenibilitat, que van sorgir originalment de les reeixides Agendes Locals 21, va activar enormement la participació de multitud de nous actors en iniciatives com el finançament o la innovació social per al desenvolupament sostenible.

Un exemple d'aquest nou clima d'entesa i de voluntat entre els diferents agents socials

6. Dec aquest paràgraf a la inspiració rebuda pel professor Antoni Domènech amb motiu del seminari sobre Treball, Racionalitat i Sostenibilitat celebrada el 18 d'octubre de 2001 al Centre de Cultura Contemporània de Barcelona.

es troba en les bones relacions que l'Administració manté amb els promotors immobiliaris. Els acords presos entre ambdues parts el 2007 van permetre aprovar una contundent legislació per a la promoció de cases *ecològicament* intel·ligents. Segons les noves lleis, tota edificació de nova planta havia de disposar d'un seguit de sistemes que permetessin la reutilització, minimització i la millora en l'eficiència de l'ús de recursos naturals. Així, va ser possible millorar enormement els sistemes de canonades duals per a aigües grises, la instal·lació de panells per a l'aprofitament d'energia solar, i que es generalitzés l'aprofitament d'aigües fecals per a la creació d'adob, (o fins i tot, la implantació de sistemes d'eliminació d'excrements humans que no requereixen d'aigua). De la mateixa manera, van proliferar els comptadors d'aigua familiars que permetien ajustar de manera flexible el consum d'aigua o la pressió de determinades aixetes a uns límits diaris establerts pels mateixos residents o en funció de criteris establerts dins de cada comunitat de veïns. I en conseqüència, aquelles unitats familiars que han aconseguit uns nivells d'estalvi d'aigua superior al cinc per cent anual durant cinc anys han arribat a obtenir una bonificació equivalent al seu consum d'aigua durant tot un any.

Els canvis de relacions en el sistema productiu també han arribat, i des del punt de vista ambiental molt positivament, a l'estructura del sector energètic, la qual té molt poc a veure amb la que hi havia a finals del segle passat. Ara, els consumidors de tot Catalunya tenen l'oportunitat de triar entre diferents formes d'energies renovables i d'escollir entre diversos proveïdors de cadascuna d'elles. A Catalunya operen ja deu companyies proveïdores d'electricitat *verda* i ja no és possible adquirir electricitat d'origen nuclear atès que aquestes centrals foren tancades ja fa quatre anys, la qual cosa ha fet la producció i comercialització d'energies renovables molt més competitives. A més, ara per ara, per tot Catalunya es distribueix "benzina neutre de CO_2", és a dir, una benzina una mica més cara, però que destina una part de l'import del preu a la plantació d'una quantitat d'arbres per a la fixació de carboni –sobretot a les zones tropicals desforestades– equivalents a les emissions mitjanes de CO_2 per litre consumit. Per altra banda, a Barcelona tots els transports públics funcionen amb energies renovables, bona part produïdes localment, com ha estat mitjançant el total aprofitament del biogas que emet l'abocador del Garraf o a través dels panells solars instal·lats a la majoria de les teulades de la ciutat.

Les noves formes de col·laboració entre els diferents actors socials interessats en la millora del medi ambient i de la sostenibilitat han donat lloc a coalicions i complicitats del tot inimaginables fa pocs anys. Així, per exemple, l'Aliança Intergeneracional Catalana per a la Sostenibilitat (AICS) ha ideat tot un seguit d'oportunitats de treball molt noves i efectives on la gent gran i els joves participen conjuntament en la provisió de múltiples serveis per a la millora del medi ambient i la sostenibilitat. Entre elles, hi figuren tasques concretes com la vigilància i la conservació d'espais naturals, la creació de microreserves per a la conservació de la biodiversitat municipal, la prestació de serveis de consultoria ambiental domèstica per a les llars individuals, o fins i tot, cursos i xerrades d'educació ambiental intergeneracional, orientats a la conservació, recuperació i actualització d'estils de vida, de valors i de tecnologies d'antany ja oblidats pels joves d'avui però que demostradament eren molt més sostenibles que els que fem servir en el present.

Això no obstant, el major protagonisme conferit als diversos actors socials i al públic en general també ha portat alguns efectes inesperats per a la pròpia Administració. L'increment de la participació ambiental de la ciutadania va permetre portar a la llum pública alguns casos de corrupció comesos dins del propi Departament de Medi Ambient, abans que es convertís en l'actual Departament per a la Sostenibilitat. En concret, es va arribar a detectar que els funcionaris del Departament es dedicaven a malgastar sumes astronòmiques de diners públics per organitzar llargues i fastuoses conferències internacionals en països del Carib, les quals no tenien cap mena de justificació política o científica. Afortunadament, i gràcies a la recent creació de l'Agència Ambiental Catalana, la major provisió de recursos econòmics invertits en el Síndic de greuges ambientals, i en la flamant Fiscalia per a la Sostenibilitat, és molt difícil que a hores d'ara aquestes situacions es tornin a repetir.

Tanmateix, tant a Catalunya com a l'Estat espanyol, els partits sostenibilistes (ara ja no es diuen ecologistes, ja que van entendre que aquesta etiqueta era massa restrictiva) han pogut incrementar notòriament la seva presència parlamentària, arribant a percentatges d'entre el 25 i 30 per cent de vot de l'electorat. De fet, aquestes formacions han acabat convertint-se en *partits frontissa*, la coalició amb els quals ha estat necessària per poder formar governs estables tant de dretes com d'esquerres. Entre

les propostes defensades més aferrissadament pels partits sostenibilistes hi va haver la reforma fiscal ambiental, que finalment fou aprovada el 2005. Com a resultat, el nou sistema tributari ha reduït dràsticament el conjunt d'impostos al treball, als beneficis i a la renda, a canvi d'augmentar els impostos al consum de recursos naturals i a la contaminació. (Els estudis fets a mitjan anys noranta ja demostraven sense cap mena de dubte que tal reforma era plenament factible, i que podria donar grans avantatges tant en termes d'increments d'ocupació com en millores de qualitat ambiental). Així, a tall d'exemple, la nova declaració de l'Impost Ambiental de les Persones Físiques (IAPF) es calcula, sobre la base del consum personal de quilograms equivalents de petroli (Kep), les emissions personals de diòxid de carboni (CO_2) o el consum d'altres recursos o materials com el sòl o la generació de contaminants, en activitats com el transport, la calefacció o la producció de deixalles domèstiques. (Les calculadores personals de CO_2, que al principi eren uns jocs molt populars i demanats pels nens a les escoles catalanes a mitjan de la dècada, han acabat convertint-se en unes veritables tortures per als adults en els darrers anys). Igualment, els impostos indirectes han acabat seguint els mateixos criteris de "qui contamini o qui consumeixi recursos naturals no renovables, que pagui". En suma, la nova reforma fiscal ambiental ha permès incrementar de manera espectacular l'ocupació (que ara es troba als nivells més alts mai registrats), reduir el consum de recursos i esmorteir enormement l'impacte ambiental derivat del creixement econòmic.

Per altra banda, a Catalunya, l'augment de la participació i de la consciència ambientalista s'ha traduït en tot un conjunt de mesures conservacionistes sorprenents. El Pla d'Espais d'Interès Natural (PEIN) ha passat d'incloure sols el vint per cent del territori català que hi havia a la dècada dels noranta al setanta per cent actual, en incorporar tot un conjunt de corredors biològics i microreserves de propietat municipal fonamentals per a la conservació d'espècies com els amfibis, els rèptils o els insectes. I no solament això, sinó que totes les zones del PEIN estan ara vorejades per unes àrees d'esmorteïment on no es permet l'ús de pesticides, la realització d'activitats industrials nocives, o la generació de residus tòxics o perillosos. Els productes agrícoles i ramaders produïts en aquestes zones tenen ara un valor altíssim, atès que s'ha autoritzat la creació de la denominació d'origen i de qualitat "PEIN". A més, i donat que Catalunya ha aconseguit tenir una major veu i presència políti-

ques a Brussel·les, la Generalitat, a proposta de les principals organitzacions conservacionistes del país ha liderat el reeixit procés de creació del primer parc natural d'abast europeu. Es tracta del Parc Nacional Europeu dels Pirineus, que comprèn gairebé la totalitat de les dues vessants francesa i espanyola des de la Mediterrània fins a l'Atlàntic. I per altra banda, i donat que la ciutadania catalana es mostrava cada vegada més preocupada pels impactes sobre la biodiversitat derivats de l'alliberament al medi d'Organismes Modificats Genèticament (OMG), el 2004 el Parlament català va aprovar la llei de prohibició de la introducció i utilització en l'agricultura d'aquests productes en tot el territori català.

En suma, doncs, l'increment de la participació i de la col·laboració entre els diferents actors socials, junt amb una Administració molt dinàmica i proactiva ha fet possible l'assoliment de veritables avenços en la qualitat del medi ambient i en els estàndards de sostenibilitat. A la vegada, el moviment de recomposició i reestructuració de responsabilitats que connectaven aspectes globals i locals també va donar lloc a una transformació radical en la mena de relacions que l'Administració mantenia amb el conjunt d'actors socials. D'aquesta manera, s'ha passat d'unes relacions de xantatge i d'engoliment de les agències públiques per part de les multinacionals (on els polítics formaven part tàcita dels seus organigrames empresarials) per alliberar-se de les constants amenaces d'aquestes empreses (com les de no realitzar els plans d'inversió locals previstos), a un conjunt de relacions basades en un major diàleg, equitat, obertura i bona fe. En aquest *nou món feliç*, tant les empreses com l'Administració es mostren més afables, més transparents i més responsables que mai, actituds que han sorprès fins al més agut dels analistes polítics de principis de la dècada...

Les societats creatives

"I després de la revolta... la benaurança". D'aquesta manera resumia la Comissària de Medi Ambient, Montserrat Pi i Boix, els resultats de les polítiques portades a terme dins del setè Programa d'Acció Ambiental de la Unió Europea. L'inici del nou mil·lenni a Europa es va caracteritzar per tot un conjunt de conflictes molt violents provocats per la caiguda dels mercats borsaris internacionals i pel fort increment de

la desocupació, juntament amb les contundents mesures dels diversos governs de la Unió orientades a contenir la despesa pública i a flexibilitzar (per raons solament ecònomiques) el mercat de treball. Els que en un principi semblaven uns simples incidents aïllats per part d'una colla d'exaltats, es va convertir en una veritable i violenta revolta del conjunt de la ciutadania europea. Davant d'aquesta situació, els representants polítics europeus no van tenir cap altra sortida que acceptar tot un seguit d'importants reivindicacions de caràcter molt divers, entre les quals hi sobresortien les relatives a les millores ambientals i de sostenibilitat.

Tanmateix, i en bona part com a resultat inesperat de les revoltes dels primers anys, un nou sentiment de responsabilitat global es va apoderar de la ciutadania europea, la qual va començar a entendre que calia compensar les externalitats negatives del seu sobredesenvolupament. El moviment antiglobalització, per exemple, pràcticament va desaparèixer després d'un cicle inicial de virulenta activitat i posterior decaiguda. De fet, i a partir de l'any 2003, el moviment progressivament es va anar transformant en una nova xarxa d'associacions més petites, però més organitzades, que començaven a definir les seves propostes d'acció de manera molt més concreta i en positiu. Entre elles, hi figurava el moviment internacional per a la Renda Mínima Global (RMG) el qual va aconseguir, el 2008 i amb motiu de la reunió conjunta de les Nacions Unides, del Fons Monetari Mundial i els G-10, l'aprovació de dues mesures espectaculars: la creació d'una moneda internacional global independent del dòlar i controlada conjuntament per les autoritats de les cinc zones comercials més grans del món –el Globo– i el dret universal de tots els habitants del planeta a rebre'n una quantitat mínima. (Val a dir que el finançament d'aquesta RMG va ser possible a causa de la pràctica desaparició dels exèrcits arreu). El principal objectiu d'aquesta moneda fou intentar evitar les pobreses extremes –base de la sostenibilitat– així com controlar, limitar i evitar també la pèrdua de rendes dels països del tercer món derivada de moviments especuladors de capitals. La circulació del Globo i la posada en funcionament de la RMG van reforçar moltíssim el sentiment d'identitat global dels europeus i dels catalans, tot injectant un alè d'aire fresc en els sentiments de competència política dels ciutadans i en la confiança en les institucions internacionals per tractar els urgents problemes de medi ambient i de sostenibilitat.

No obstant això, i si bé han estat del tot indubtables els beneficis socials que aquestes increïbles mesures han suposat per als habitants del Tercer Món, no han estat exemptes de crítiques, ja que també han provocat alguns efectes inesperats o no desitjats en el Primer Món. En particular, i durant els dos primers anys des de la seva implementació, s'ha produït un increment espectacular en la demanda global de recursos i de materials, així com en els preus de l'energia i del transport a Europa. Davant la nova situació, les protestes per part dels grups més conservadors (que creuen que els països rics no han de finançar el desenvolupament sostenible dels països més pobres) no s'han fet esperar. Segons ells, l'increment de la renda mitjana de les poblacions més pobres del món ha fet augmentar encara més la pressió sobre els ecosistemes globals i locals i, per tant, enlloc d'haver millorat els aspectes de sostenibilitat els ha empitjorat.

Aquesta mena de debats tan transcendentals són exponent de la confluència de tota una sèrie de circumstàncies i de transformacions socials on, segons les enquestes, la gran majoria de la població creu que no vivim pas ni de cap de les maneres en el millor dels mons possibles i demana urgentment trobar formes per canviar-lo. De fet, la gran proporció del públic creu fermament que tenim a mà moltíssimes possibilitats senzilles i fàcils per "salvar el planeta". En el cas de Catalunya, tot i que els conflictes de principis de dècada i el nou "despertar ambiental i per a la sostenibilitat" van arribar una mica més tard, els resultats no foren ni menys intensos ni menys espectaculars. Mostra d'això foren els canvis que es van produir dins de la universitat. Així, per exemple, a moltes facultats d'economia, especialment durant els anys 2003 i 2004, es van fer enormes fogueres de Sant Joan amb els manuals d'economia de primer i segon curs que es basaven en el model de competència perfecta. De fet, aquests llibres van ésser ràpidament substituïts per uns altres manuals basats en nous models de solidaritat perfecta i que, naturalment, contenien aspectes relatius a l'equitat intergeneracional, als límits al consum de recursos globals o a la perspectiva sistèmica ecologia-economia de la sostenibilitat. El moviment s'estengué també en altres facultats i disciplines amb tanta empenta i tan bons resultats que, finalment a l'any 2006, es va crear la primera Universitat Catalana per a la Sostenibilitat.

Les revoltes dels primers anys van donar lloc també a unes profundes transformacions en la forma de percebre l'entorn en general i el paisatge en particular. Un nou

moviment cultural, molt participatiu, dinàmic i basat en l'*estètica ecològica,* va anar envaint les decisions urbanístiques de tots els ajuntament de Catalunya. S'arribà a entendre que l'apreciació d'un paisatge com a bell o lleig era indestriable del seu valor ecològic, bé en termes de conservació de la biodiversitat, bé en termes de puresa o bé per haver-se deslliurat de la contaminació o de la pressió humana. Així, una gran quantitat de passeigs marítims, monocultius de gespes verdes (transgèniques) o de platges alienes de vida foren eliminats del paisatge –esperem que per sempre més– i restaurats per convertir-los de nou en zones naturals i altament biodiverses. L'odi a la biouniformitat va arribar a ser tan intens que moltes cases i blocs de pisos que ara es fabriquen a Barcelona tenen jardins a les teulades, contenen caixes-niu per a ocells i una gran quantitat de plantes autòctones. Per la seva banda, la Direcció General de Medi Natural, que ja fa molts anys va prohibir pràctiques tan primitives (tot i que encara es feien a principis de la dècada) com la caça d'ocells amb vesc, ha ampliat la seva política proteccionista fins el punt de prohibir la caça de tots els animals salvatges, excepte per raons de greu desequilibri o dany ecològics. I al mateix temps, molts dels grans bancs de Catalunya han deixat de finançar obres com els camps de golf, els ports esportius o les pistes d'esquí per passar a finançar projectes de restauració de sòls degradats i infraestructures per al lleure i l'educació ambientals que tanta falta feien a principis de la dècada. Evidentment, tot això va ser possible gràcies a l'aprovació per part del Parlament de Catalunya, el 2007, de la Llei integral del paisatge, que entre altres coses obligava totes les naus industrials o totes les explotacions ramaderes situades prop de les zones rurals a respectar l'arquitectura tradicional local, a més de seguir els criteris de construcció ecològica. Actualment, el 2010, aquesta estètica es troba també en procés de transformació, ja que comencen a sorgir força crítiques sobre la seva insuficiència i sobre la necessitat d'incorporar altres aspectes necessaris per garantir la sostenibilitat, i en particular la conservació de la diversitat cultural. Així els defensors de *l'estètica de la sostenibilitat,* s'oposen, per exemple, a la implantació d'infraestructures que donin lloc inevitablement a la destrucció d'estils de vida, concepcions del temps o d'altres formes culturals tradicionals i que suposin incrementar el consum de recursos naturals o la generació de residus.

La revolució estètica també va estar acompanyada per tot un seguit de canvis molt profunds en els valors ètics. Així, la nova ètica que s'estila ara a Catalunya comprèn

criteris valoratius *sistèmics* molt poc compresos fa tant sols pocs anys, però que han penetrat cada vegada més en el conjunt de la nostra vida privada i pública. Per això, cada vegada hi ha més gent que creu que una cosa és bona si no altera l'equilibri ecològic i és dolenta si obra a l'inrevés. Es tracta, doncs, d'una transformació tan extensa que ha arribat a afectar fins i tot el conjunt dels estils de vida i fins i tot la dieta dels nostres conciutadans. Per exemple, ja han passat a la història aquells acudits de mal gust on ens recordaven que a "Catalunya sou 16 milions, 6 d'humans i 10 de porcs": el rebuig a la carn i l'augment del vegetarianisme –per raons ètiques, estètiques, ecològiques o de salut– han estat tan dràstics que s'han prohibit totes aquelles explotacions ramaderes que no complien un mínim d'estàndards de dignitat benestar, respecte i qualitat ambiental per als animals, molts dels quals ara viuen en granges de producció extensiva i a l'aire lliure. (De fet, i lligat amb la revolució estètica i ètica, a la gent cada vegada li fa més fàstic menjar carn, i fins i tot aquest hàbit ha començat a ser vist com una forma de mostrar la classe social d'on hom procedeix). Avui en dia, a cap pare se li acudiria de portar els seus fills a un circ amb animals salvatges o, menys encara, a veure una cursa de braus.

En tota aquesta transformació social, l'educació i la comunicació han pres un paper fonamental. Així, per exemple, l'Associació Europea de Comunicació per a la Sostenibilitat (AECS) va aconseguir l'aprovació l'any 2009 de la Directiva sobre Comunicació Sostenible. Entre altres coses, tal com ja va passar amb el tabac o l'alcohol fa uns anys, aquesta directiva prohibeix la publicitat de vehicles impulsats per energies no renovables o de productes el consum dels quals suposi la generació d'embalatges difícils de reciclar o que tinguin un reciclatge energèticament costós. A la vegada, s'ha minimitzat la publicitat econòmica i comercial i s'ha creat un Consell Europeu de Comunicació Ambientalment Responsable per abordar específicament aquesta problemàtica en l'àmbit comunitari. Finalment, i com exemple, l'Associació Catalana d'Educació Ambiental ha batut aquest mateix desembre de 2010 el seu rècord d'afiliats, arribant a tenir més d'uns quants centenars de milers de socis. Sorprèn, fins i tot, que gairebé la totalitat dels professors d'enginyeria, de química i de bioquímica de les universitats de Catalunya hi formen part i treballen molt activament per canviar moltes de les velles i insostenibles inèrcies a què estaven acostumats a finals del segle passat...

En definitiva, doncs, sembla ser que aquell lema que quatre bojos visionaris cantaven a principis de la dècada a l'entorn de "llibertat, igualtat, fraternitat i ... sostenibilitat!" comença a fer-se realitat, i sorprenentment, de manera molt més ràpida del que ningú s'esperava.

Els veïnatges turbulents

"Visca la Terra Lliure!". Aquesta fou la frase de cloenda del discurs del primer president dels Estats Units dels Països Catalans, Tomeu Penyes, després de conèixer, el 2005, la resolució de les Nacions Unides sobre el resultat del referèndum per la independència de les terres catalanes. A hores d'ara, però, continua la greu situació política i econòmica internacional que ha perdurat al llarg de la dècada i que entre altres coses ha resultat en el dramàtic balanç de la mort d'uns quants milers de joves catalans caiguts en les virulentes i infructuoses missions de pacificació a l'Europa de l'Est i al Nord d'Àfrica. Davant d'aquest terrible context, els representants de les forces polítiques catalanes no van tenir cap altre opció que cercar refugi en l'enfortiment i en la creació de les noves institucions amb un àmbit d'actuació restringit i deixar al marge qualsevol pretensió europeista o universalista.

No obstant això, i malgrat l'eufòria dels primers moments, ni la creació de noves institucions de la nova Federació d'Estats Catalans ni el progressiu tancament de les fronteres van evitar que la inestabilitat internacional penetrés fins el bell mig de casa nostra, afectant al conjunt de la vida quotidiana. Les creixents dificultats en el subministrament d'energia i de materials, i sobretot els procedents del Tercer Món com el petroli o el gas natural, es traduïren en un seguit de conflictes i un malestar general que foren molt difícils de contenir per les autoritats catalanes. A aquesta situació es va afegir la celebració del Fòrum de les Cultures del 2004, que va posar Barcelona en el punt de mira dels nous terroristes internacionals, els quals defensaven el dret a la no-banalització de les cultures no occidentals. Després dels atacs fallits contra els nous gratacels construïts amb el pretext del Fòrum, finalment els terroristes van aconseguir atemptar, i molt greument, contra les instal·lacions de l'Aeroport del Prat i del Port de Barcelona, els quals van haver de reduir de manera dràstica el seu volum de

passatgers i de mercaderies i abandonar els plans d'expansió que hi havia el 2002. El clima d'insatisfacció i de terror es va anar apoderant de la ciutadania, cada vegada més decidida a abandonar les ciutats a la recerca d'àrees més tranquil·les on poder viure. Així, el moviment emigratori al món rural es va fer especialment intens a partir de la segona meitat de la dècada, moment en què, per exemple, a Barcelona i a causa de l'increment de robatoris i de l'imparable nombre d'indigents que acampaven al bell mig dels parcs urbans, molts dels espais verds més representatius de la ciutat van haver de ser tancats al públic. De fet, els parcs naturals al voltant de l'àrea metropolitana de Barcelona es van anar convertint en llocs massa perillosos com per poder ésser visitats per les famílies els caps de setmana (i a la vegada de complicat accés, donades les dificultats per aconseguir benzina), i aquestes optaven per romandre a casa i fer activitats de lleure que no requerien una excessiva exposició a la via pública.

Paral·lelament, i en part com a resposta a la nova situació, la societat catalana ha experimentat l'esclat de tot un conjunt de moviments reaccionaris, particularistes i xenòfobs, obsessionats en trobar respostes individualistes i parcials a problemes que sense cap mena de dubte mereixien uns plantejaments i unes propostes d'acció molt més col·lectives i integrades. Per exemple, un dels diaris més venuts a Catalunya per a la classe mitjana catalana actual, *La Retaguardia,* alerta constantment dels greus perills de ruptura social derivats de l'amenaça immigratòria i dels tan perniciosos efectes sobre el deteriorament de la moral pública que això podria comportar. Enfront d'una població cada vegada més intransigent i cansada, les protestes i els freqüents ecosabotatges de caràcter NIMBY i LULU (*Not in My Back Yard, Local Unwanted Land Use*) s'han anat multiplicant arreu, fins el punt que grans obres com la del Tren d'Alta Velocitat mai han pogut acabar-se de connectar al conjunt de la xarxa espanyola, o que projectes com el nou *eix lateral* o la segona superincineradora es paralitzessin definitivament per raons de seguretat. A més, i com a conseqüència de les noves circumstàncies, simultàniament han anat sorgint tant *guetos ambientals* com *oasis ambientals*, els primers reservats als immigrants que viuen i treballen prop de les grans infraestructures de neteja ambiental (com incineradores o abocadors), i els segons reservats a les classes benestants dins de zones naturals, evidentment molt exclusives i protegides amb fortes mesures de se-

guretat. Així, la desigualtat ambiental no solament s'ha expressat de manera molt crua i salvatge en l'àmbit territorial, sinó que també s'ha reproduït de nou en funció de l'origen ètnic dels ciutadans de Catalunya.

A diferència del que tothom s'esperava, a principis del segle XXI l'Estat ja no va poder seguir estratègies clàssiques per contenir el conflicte social. Per exemple, al llarg del segle anterior, una de les principals vies per mantenir l'ordre social era la incorporació a l'Administració i la corresponent conversió en funcionaris de tots aquells elements i actors més virulents, amenaçadors per al sistema polític o difícils d'integrar dins de l'economia de mercat. No obstant això, a partir de llavors, aital manera de procedir no es va poder continuar. Més aviat al contrari, la profunda inestabilitat internacional, unida al desorbitat creixement de l'Administració pública i dels costos dels subsidis socials va anar provocant enormes problemes a l'economia, fet que va donar lloc a un considerable augment en el nombre de persones que no es podien encabir ni en el mercat ni en l'Estat. El desordre i el caos social no es va fer esperar: vagues, més atemptats i múltiples formes de desobediència civil, van ser la tònica general del canvi de mil·lenni, i això va acabar sobrepassant la capacitat de control i de gestió de la molt fràgil i nova Administració dels Estats Units dels Països Catalans.

Finalment, no podem oblidar els greus efectes sobre les exportacions d'aliments de grans productors internacionals com els EUA i altres països de l'Europa de l'Est derivats dels atacs terroristes realitzats amb armes biològiques i químiques per part de les noves organitzacions terroristes internacionals i que van fer que la demanda i els preus dels aliments produïts localment es disparessin. Malauradament, però, la major part dels sòls més fèrtils que hi havia a finals del segle passat al Principat simplement han desaparegut. En el decurs de les darreres dues dècades, el concepte de seguretat alimentària –en el sentit de garantir un abastament mínim d'aliments bàsics a partir d'explotacions pròpies– va ser completament ignorat pels polítics de totes les administracions. La major part de les zones agrícoles més productives, com les del Delta del Llobregat, del Delta de l'Ebre o de la plana de Lleida es van perdre a causa de la urbanització, la contaminació, la salinització, l'erosió o la sobreexplotació. De fet, tots els polítics creien que mai tindríem problemes d'abastament d'energia o

Quadre 1.

Tendències *generals i conjuntes* relatives als aspectes ambientals de la cultura i la governança.

Escenari / Forces clau	*Els mercats triomfants*	*Les cent flors*
Cultura: · Valors, creences i actituds predominants	Èmfasi en la llibertat, en la competitivitat i en la universalització dels valors i gustos presents a l'Occident industrialitzat. Creença en la modernitat. Cosmopolitisme urbà. Menyspreu a la diversitat cultural i biològica. Preferència temporal molt positiva, a la *time is gold*. Oblit de les generacions futures. Creença en l'existència de recursos naturals il·limitats, i en la capacitat infinita del coneixement i la tecnologia per superar les constriccions ecològiques.	Èmfasi en la comunitat, en l'autosuficiència i en la diversitat cultural. Notable defensa de la postmodernitat. Ruralisme, *nou localisme* i pràctiques *posttradicionals* Major importància donada al temps social i per la comunitat per sobre del temps econòmic i per la productivitat. Creença en la necessitat de conservar els recursos locals.
Governança: · Discurs ideològic ecologista* · Partits polítics i polítiques · Altres	Ecologisme liberal (barroer) i tecnocràtic. Inexistència de partits verds. Apatia politico-ambiental. Completa manca de consideració dels drets de les generacions futures.	Ecologisme comunitarista. Partits polítics verds atomitzats i desintegrats. "Agendes Localistes 21" de caràcter festiu i emocional impulsades per líders locals carismàtics però ineficients.
· Participació del públic i de la societat civil	Consumerisme verd i reciclatge com algunes de les úniques possibilitats de *participació* ambiental. Manca de confiança en la competència de control ambiental de l'Estat sobre les CTN i la globalització.	Fort increment de les formes de participació ambiental per part del públic en general. Accions, però, mal articulades, centrades en la comunitat i sense consideració d'aspectes globals o intergeneracionals.
· Administració	Polítiques públiques de restauració i de neteja s'apliquen un cop els problemes ambientals ja han estat creats. Acords ambientals voluntaris amb les CTN. Desregulació ambiental. Polítiques de creixement econòmic *a tot preu ambiental.*	Descoordinació i ineficàcia generalitzades per part de l'Administració. Incapacitat d'integrar les demandes i les reivindicacions ambientals i per a la sostenibilitat de la societat civil.

*A fi de fer més comprensible el conjunt de valors a què es refereix aquest apartat sobre la ideologia, he utilitzat el terme *ecologisme*, quan en realitat caldria referir-se a *sostenibilisme*.

Les responsabilitats compartides	*Les societats creatives*	*Els veïnatges turbulents*
Èmfasi en la participació, el diàleg i la responsabilitat i el civisme. Aferrissada creença en la modernitat i en particular dels discursos sobre la *modernització ecològica*. Regionalisme i federalisme. Respecte i defensa a la diversitat cultural i biològica. Augment dels discursos per la defensa dels drets universals de les generacions futures de totes les espècies.	Èmfasi en l'expressivitat de les emocions, en l'espontaneïtat i en la revolució. Notable influència dels valors postmoderns. Localisme internacionalista. Defensa de polítiques actives per la compra i desacceleració de temps social i econòmic per motius de millora ambiental i de sostenibilitat. Revolució *estètico-ecològica*.	Èmfasi en la nostàlgia d'un passat imaginari, permanent i harmoniós amb la natura i amb la cultura. Notable influència de valors contra la modernitat, sense proposar-ne d'altres. Localisme excloent. Fragmentació i tribalisme culturals. Menyspreu a la diversitat cultural.
Ecologisme democràtic, universalista i social. Consolidació dels partits ecologistes en l'àmbit europeu, estatal i català, amb possibilitat de convertir-se en *partits frontissa*. Integració de les reivindicacions sostenibilistes al conjunt del sistema electoral. Agendes Locals 21 força eficaces i equitatives.	Ecologisme internacionalista, d'origen anarquista. Presència de partits verds estructurats, però sense rellevància estratègica parlamentària. Creació de consells de ciutadans i de grups ecologistes als òrgans de decisió de les multinacionals i de l'Administració.	Ecologisme reaccionari i ultraconservador. Increment dels moviments de protesta i de resistència antisistema i antiorganització. Localisme ambientalista extrem.
Notable increment de la participació ambiental de la ciutadania en diversos camps, però limitada a accions amb efectes visibles a curt i mitjà termini. Participació ambiental proactiva. Proliferació de plans d'acció ambiental.	Participació ambiental proactiva i extensa en el temps (generacions futures), en l'espai (recursos globals) i en els objectes de drets (espècies no humanes). Creació d'incentius de discriminació positiva per garantir l'equitat en la participació ambiental.	Participació ambiental reactiva i basada en la por, l'individualisme i la xenofòbia.
Increment de polítiques de control, prevenció i vigilància ambientals, sobretot en l'àmbit local. Increment de les sancions ambientals. Descobriment de casos de corrupció. Polítiques de desenvolupament sostenible basades en el creixement del PIB en l' 1-3 %. Coresponsabilització de la degradació ambiental estat/empreses/ciutadania. Proliferació de plans d'acció ambiental.	Defensa de polítiques properes al desenvolupament sostenible basades en el creixement zero del PIB. Administració basada en principis com el de "pensa globalment, actua localment" (que supera els propis límits de l'Administració).	Forta regulació i planificació territorial en alguns àmbits molt determinats, unides al descontrol gairebé generalitzat en la resta.

Quadre 2.

Efectes hipotètics en el conjunt del sistema productiu i en altres polítiques amb contingut ambiental a Catalunya.

Escenari / Forces clau	*Els mercats triomfants*	*Les cent flors*
Reforma institucions europees Impacte general a les polítiques i institucions ambientals de Catalunya com a resultat dels canvis a les institucions europees	Fort debilitament de les competències de la Generalitat sobre la política i la planificació ambiental de Catalunya. Forta desregularització de l'economia en matèria ambiental. Paràlisi en la innovació institucional.	Desgavell i ineficàcia de l'Administració ambiental a Europa i Catalunya. Paràlisi en la innovació institucional. La debilitat i l'excés de descentralització administrativa en l'àmbit català impedeix l'execució de grans obres d'infraestructura per a la millora ambiental.
Reorganització del sistema productiu · Discurs econòmic dominant · Mercat de treball i estructura productiva · Reforma fiscal i de l'Estat del Benestar · Relacions entre l'Administració i les corporacions econòmiques	Elogi de les virtuts i suposats avantatges ecològics de les lleis *naturals* del mercat. Increments de competitivitat derivats d'una major explotació del treball precari i del medi ambient. Inexistència d'impostos verds i increment dels impostos indirectes sobre el treball. Intensificació de relacions pròpies del corporativisme ambiental. Forta influencia de les CTN dins de l'Administració.*	Defensa de polítiques econòmiques dirigides a *l'autosuficiència* energètica i alimentària. Aferrissada exaltació i protecció dels mercats de producció local. Increment de l'ocupació en el sectors primaris, ecològics i en el món rural. Increment del bescanvi de productes en els *mercats d'autosuficiència* local. Increment dels *insubmisos tributaris per raons de sostenibilitat.* Notable incapacitat per part de l'Administració ambiental per establir relacions estables, efectives o de caràcter vinculant amb les empreses. Disminució de la dimensió mitjana de les corporacions econòmiques i de la seva influència sobre l'Administració.

*Entenem per *corporativisme ambiental* la col·laboració tancada i antidemocràtica entre les corporacions polítiques i econòmiques per decidir qüestions col·lectives de decisiva importància relatives al consum de recursos naturals, qualitat ambiental i sostenibilitat. Aquí hem triat el terme Corporacions Transnacionals (CTN) per referir-nos a les grans empreses multinacionals.

Les responsabilitats compartides	*Les societats creatives*	*Els veïnatges turbulents*
Increment de les competències de la Generalitat i major capacitat de negociació directa amb Brussel·les en matèria ambiental. Creació d'una Agència Ambiental Catalana independent, amb capacitat de qualificació i control. Creació del Departament per a la Sostenibilitat.	Creació d'una Agència Ambiental Catalana independent, amb capacitat de qualificació i de control. Creació del Departament per a la Sostenibilitat. Creació del defensor del medi ambient (el síndic de greuges ambientals a Catalunya). Creació de la Fiscalia per la Sostenibilitat.	Creació dels Estats Units Catalans, com a resposta a la crisi internacional . Incapacitat de l'Administració per controlar els conflictes i proveir els serveis i seguretat ambientals bàsics. Creació de l'Agència Especial de Seguretat Ambiental (amb capacitat d'arrest i competències pseudomilitars).
Modernització ecològica. Fort increment del mercat laboral ambiental i del sector ambiental en general. Creació de noves professions dirigides a la millora ambiental. Increment de les propostes verdes per part dels sindicats i les corporacions econòmiques. Descoratjament dels llocs de treball més contaminants. Increment de productes verds procedents del *comerç just*. Reforma fiscal-ambiental: increment d'ecotaxes compensades en reduccions impositives al treball i als beneficis. Major integració economia-medi ambient. Promoció de *l'ambientalisme corporatiu***. Equilibri de les relacions entre les empreses i l'Administració.	Discurs de la sostenibilització de l'economia. Avenços reals en la eco-eficiencia i la desmaterialització de l'estructura productiva. Flexibització del treball per raons de sostenibilitat. *Reforma del treball a preu fet* orientada a incremental la llibertat de lloc i de temps en la realització de les tasques laborals i disminuir el consum de recursos. La revolta dels *insubmisos tributaris per raons de sostenibilitat* fa plantejar la creació de modalitats tributàries, una pels *sostenibilistes* i una altra pels *creixementistes*. Creació d'impostos i increment dels subsidis per a la conservació de la biodiversitat. Polítiques de reducció de la influència de les CTN a la política ambiental catalana. Creació de cooperatives per a la sostenibilitat.	Economia del *campi qui pugui* i de l'aprofitat (*free-rider*) ambiental. Increment de les justificacions polítiques al *dumping ambiental* (competència il·lícita basades en pretextos sobre diferències en els estàndards ambientals del productes propis) tant dins com fora de Catalunya. Corrupció administrativa en la gestió de les competències ambientals. Aparició de màfies en la provisió de recursos naturals i els béns ambientals de qualitat. Relacions entre les empreses i l'Administració principalment orientades a contenir els conflictes i garantir el subministrament dels serveis bàsics.

**En canvi, per *ambientalisme corporatiu* s'entén l'actitud proactiva, oberta i dinàmica d'algunes corporacions per integrar de manera voluntària i eficient en les seves organitzacions els principis de millora ambiental i de sostenibilitat.

Quadre 2. (Continuació).

Tendències i impactes en/sobre altres polítiques relacionades:	*Els mercats triomfants*	*Les cent flors*
· Planificació territorial, urbanística i de la construcció	Planificació del territori deixada en mans del mercat i de l'especulació urbanística. Creixent periurbanització i consum descomunal de sòl prèviament considerat com no urbà per satisfer el nou ideal de la *casa amb jardí i 4x4*.	Proliferació *d'ecocomunes autosuficients*. Construcció de carrils-bici per tot Catalunya. Aturament de la construcció del Tren d'Alta Velocitat, de les noves macroincineradores i de les grans autopistes.
· Energètica	Forta demanda de recursos energètics, principalment petroli i gas. Manteniment de les centrals nuclears i del percentatge de contribució de les energies renovables en relació amb la distribució total de consum.	Disminució del consum de combustibles fòssils de procedència internacional i increment de la generació local i descentralitzada d'energia. Tancament centrals nuclears.
· Industrial	Deixadesa en la política industrial ambiental. Greu contaminació i sobreexplotació del medi ambient per raons de rendibilitat econòmica. Manca d'inversió ambiental en els sector industrial.	Política desorganitzada i amb poca capacitat de control, com a resposta reactiva i ineficient a les greus protestes de la societat civil.
· Transport i comunicacions	Fort increment de la xarxa privada i *competitiva* de transports. En particular, considerable augment en la construcció d'autopistes *a la Catalunya Scalextric*.	Polítiques de disminució de la mobilitat obligada de persones i el transport de recursos naturals i d'aliments.
· Turisme i lleure	Creació *d'illes ambientals* per a l'esbarjo i el turisme de luxe, privades i en zones abans d'accés o propietat públiques. Massificació i desgavell urbanístic a la resta i en particular al litoral.	Fort increment del turisme rural, local i naturalista, especialment a l'interior. Creació de la xarxa de rutes econacionalistes en bicicleta i a peu *Josep M. Espinàs*.
· Agroalimentària	Abandó i intensificació de les explotacions locals a causa de la concentració de la producció mundial d'aliments bàsics en unes poques d'empreses multinacionals. Penetració de productes alimentaris procedents dels nous països adherits a la UE. Forta contaminació d'Organismes Modificats Genèticament (OMG).	Desaparició dels subsidis a l'agricultura insostenible i no competitiva. Abandó de l'agricultura intensiva i increment de la extensiva, biològica i orientada a l'autosuficiència. Prohibició dels OMG.
· Fiscal i financera	Inacció i *laisser-faire* generalitzat. No es creen ni impostos verds, fons d'estalvi verd ni altres opcions per millorar la sostenibilitat del sistema financer. Creixent finançament públic a polítiques de *subdesenvolupament insostenible*.	Increment dels crèdits per a la realització d'ecobarris i ecocomunes. Aparició de formes de bescanvi al marge del sistema monetari. Creació de sistemes de finançament de la producció de béns i de gran qualitat i durabilitat.

Les responsabilitats compartides	*Les societats creatives*	*Els veïnatges turbulents*
Restauració i regeneració del 75 per cent dels sòls degradats i contaminats. Construcció de barris, pobles i zones industrial de cicle tancat i edificis *ecològicament* intel·ligents.	Promoció de barris, pobles i zones industrials de cicle tancat i de la construcció d'edificis *ecològicament* intel·ligents. Aprovació de la Llei integral del paisatge.	Disminució de la xarxa de carreteres. Creació de ciutats jardí i oasis ambientals protegits per forts sistemes privats de seguretat, juntament amb zones altament degradades.
Creació de mercats d'energies renovables per millorar la seva competitivitat i descentralització. Reducció de les subvencions a les energies insostenibles. Tancament centrals nuclears. Soterrament de les línies elèctriques d'alta tensió.	Tancament de les centrals nuclears. Millora en l'aprofitament d'altres fonts d'energies renovables menys convencionals, com els corrents marins. Soterrament de les línies elèctriques d'alta tensió. Inici de les polítiques per reduir el consum d'energia a Catalunya el 2050 a un 50%.	Manteniment de l'únic reactor nuclear que sobrevisqué als atemptats terroristes de mitjan de la dècada. Grans dificultats d'accés i provisió de recursos naturals i d'energia, especialment procedent del Tercer Món com el gas natural o el petroli.
Modernització ecològica de la indústria. Obligatorietat de realitzar auditories i plans ambientals a les empreses. Promoció d'avenços vers el tancament de cicles en la producció industrial. Disminució moderada (e.g. 20-30%) de la producció o utilització dels productes químics respecte al 2001.	Forta disminució (e.g. 30-50%) de la producció o utilització dels productes químics respecte al 2001. Substitució d'aquests productes de síntesi química per altres de base biològica i molt més ràpidament biodegradables. Profunda descarbonització, descontaminació i desmaterialització de l'economia.	Retorn a una economia altament generadora de diòxid de carboni (CO_2), com el carbó o la fusta, tant per ús domèstic com industrial.
Promoció de polítiques de compartiment del transport privat. Increment dels sistemes de transport integrats a les zones urbanes basats en energies renovables (e.g. abonaments de tren + cotxe elèctric).	Impuls de *desespacialització* i flexibilització del treball per motius d'estalvi d'energia i millora ambiental. Intens desenvolupament de les Noves Tecnologies de la Informació per motius de sostenibilitat.	Polítiques de reducció a la mobilitat de persones, transport de recursos naturals i d'aliments. Empitjorament de l'estat de la xarxa de transports tant privats com públics.
Limitació del nombre i renaturalització de camps de golf, ports esportius i pistes d'esquí. Creació de sistemes equitatius per a la limitació de l'entrada de turistes en zones ecològicament fràgils.	Prohibició de la caça d'animals salvatges, excepte per raons ecològiques o de dany econòmic greu. Creació de sistemes equitatius per a la limitació de l'entrada de turistes en zones ecològicament fràgils.	Tancament dels parcs naturals de l'àrea metropolitana de Barcelona. Promoció d'activitats de lleure a casa per motius de seguretat.
Gran increment del productes produïts per agricultura biològica. Forta regulació dels pesticides i adobs químics a l'agricultura. Proliferació de les ecoetiquetes en els productes alimentaris. Prohibició dels OMG.	Polítiques dirigides a reduir el consum de carn, minimitzar el patiment dels animals i millorar el seu benestar. Fort control de la pesca insostenible i de la importació de peix congelat d'ultramar. Increment del guaret a l'agricultura. Eliminació dels OMG.	Greus conflictes i preocupació a l'entorn de la seguretat alimentària. L'abastament de determinats productes bàsics no queda garantida en determinades zones del país. Incapacitat per controlar els OMG. Sorgiment d'un mercat negre d'aliments procedents d'agricultura ecològica.
Reforma fiscal ambiental. Forta participació pública en el control de les entitats financeres. Creació de fons de pensions verds i altres instruments per finançar el desenvolupament sostenible.	Reforma fiscal ambiental. Creació del primers pressupostos públics per a la sostenibilitat, basats en dedicar una proporció igual de diners segons el model *tradicional* a la d'inversions orientades a la restauració, millora i conservació ambiental. Defensa de la renda bàsica universal.	Aparició de formes de bescanvi de productes bàsics al marge del sistema monetari. Retorn a la utilització de l'or i altres dipòsits de valor tradicionals.

Quadre 3.
Conseqüències i relacions ambientals específiques a la Catalunya 2010.

ESC. /Vector ambiental	*Els mercats triomfants*	*Les cent flors*
Qualitat ambiental urbana Modificacions en la qualitat ambiental de les urbs i en la seva gestió	Fort empitjorament de la qualitat ambiental a les zones urbanes i periurbanes. Augment descomunal dels residus urbans.	Millora de la qualitat ambiental a les zones urbanes principalment a causa d'una disminució del transport de persones i materials.
Producció i gestió de residus Tendències en la generació de residus i respostes a la seva gestió	Creixement exponencial en la generació de residus (tant domèstics o industrials com energètics) i de les dificultats per gestionar-los. Increment del nombre i la capacitat de les incineradores en funcionament. Greu contaminació difusa amb grans dificultats de gestió i control.	Moderada reducció de la producció de residus tòxics i perillosos. Notable increment de l'aprofitament de residus orgànics per a la producció de compost.
Riscos , conflictes i seguretat ambientals I la seva relació sobre la salut i el benestar social	Increment dels problemes respiratoris, reproductius i dels casos de càncer, especialment a les zones urbanes i industrials i en els sectors més vulnerables (e.g.: gent gran i nens). Augment dels conflictes per la gestió i localització d'infraestructures pel tractament de residus.	Increment dels riscos d'accidents nuclears i d'altres de gran magnitud, a causa de la negligència de l'Administració.
Biodiversitat i medi natural Evolució en la conservació o pèrdua de patrimoni natural, en la informació genètica, i dels sòls	Gran pèrdua de biodiversitat vegetal a causa de la penetració i la liberalització d'Organismes Modificats Genèticament (OGM). Proliferació de les bioinvasions. Increment inicial de zones boscoses sense gestió i grans incendis a partir del 2005. Notables pèrdues de sòl fèrtil a causa de la creixent intensificació de l'agricultura en determinades zones properes als centres urbans.	Procés dual: en algunes zones, pèrdua de patrimoni natural a causa de l'increment de l'ocupació del territori dedicat a l'agricultura i ramaderia; en altres, millora i recuperació de zones ambientalment degradades.
Canvi global Incloent-hi el canvi climàtic i la disminució de la capa d'ozó.	Fort increment de les emissions de CO_2. Oblit dels acords i responsabilitats de Kioto sobre canvi climàtic. Catalunya comença a patir els efectes de l'allau de *refugiats ambientals*, especialment procedents del Nord d'Àfrica.	Primeres accions adaptatives i mitigadores catalanes dels efectes al canvi climàtic en l'àmbit local, encara que no veritablement preventives.

Les responsabilitats compartides	*Les societats creatives*	*Els veïnatges turbulents*
Millora de la qualitat ambiental urbana principalment gràcies a la integració de sistemes de transport basats en energies netes i renovables.	Millora de la qualitat ambiental, principalment gràcies a la proliferació de nous sistemes de transport, basats en energies netes renovables.	Profund empitjorament de la qualitat de vida urbana, acompanyat d'una relativa millora de la qualitat de l'aire a causa d'una disminució del transport de superfície.
Profunda reducció dels residus industrials i domèstics. Prohibició de la majoria dels embalatges no fàcilment reciclables. Tancament de tots els emissaris marins que aboquen residus a la Mediterrània.	Espectacular reducció dels residus químics i eliminació de residus nuclears d'origen elèctric. Fort aprofitament del biogas procedent dels abocadors municipals. Gran impuls a la reutilització de residus orgànics, inclosos els excrements humans	Creixement exponencial de la contaminació difusa. Greu proliferació dels abocadors incontrolats.
Notable millora de la seguretat en les noves tecnologies i en particular en les relatives a la producció d'aliments. Fort increment de coalicions i de l'ús de tècniques de mediació per evitar conflictes ambientals i proveir mesures factibles per millorar la sostenibilitat.	Espectacular desenvolupament de les xarxes de ciutadans per a l'avaluació i la gestió participativa del risc, fins i tot dins de les multinacionals.	Les centrals nuclears de Catalunya pateixen atemptats de grups terroristes i greus accidents per deixadesa i manca de control. Augment en la virulència i ocurrència de les *guerres d'aigua*. Extensió dels conflictes de caràcter *Not in My Back Yard* (NIMBY) i *Local Unwanted Land Use* (LULU).
Gran increment de les zones compreses dins del Pla d'Espais d'Interès Natural. Extensió dels mecanismes de revaloització econòmica i social de la biodiversitat.	Polítiques intenses de restauració d'espais naturals i de reforestació amb espècies autòctones de zones degradades. Renaturalització de *platges dures* i passeigs marítims *morts* en ecosistemes per la conservació de la biodiversitat.	Gran pèrdua de biodiversitat, a causa de la caça il·legal d'espècies animals i el descontrol sobre la contaminació. Forta desforestació per ús de la fusta com a combustible domèstic, a causa de la manca d'alternatives. Conservació i tancament dels pocs sòls fèrtils i productius que romanen sota fortes mesures de seguretat.
Inici d'accions veritablement preventives del canvi climàtic en l'àmbit català. Forta transferència al tercer món de recursos econòmics i de tecnologies per abatre el canvi climàtic. Prohibició de la importació de fusta tropical no certificada.	Eliminació definitiva de tots els productes comercials que danyen la capa d'ozó. Dures polítiques de reducció i compensació de diòxid de carboni. Aparició de la *benzina neutra de* CO_2.	Retorn a la producció de gasos destructors de la capa d'ozó. Reducció relativa de les emissions de $C0_2$ derivades del consum de petroli i gas natural, però increment de les emissions procedents d'altres energies com el carbó.

Quadre 4.

Aplicació del model ipat (impacte ambiental = població x abundància de consum x tecnologia)[7]. Tendències per als cinc escenaris tant en l'àmbit global com a Catalunya i la seva incidència sobre la sostenibilitat de desenvolupament.

ESC. /Vector ambiental	*Els mercats triomfants*	*Les cent flors*
Població (P) · Tendències i impacte sobre el consum de recursos i la qualitat ambiental	Estabilització/moderat augment del creixement natural de la població. Increment exponencial de la immigració.	Notable increment del creixement natural de la població. Contenció moderada de la immigració.
· Alguns resultats a Catalunya.	La major immigració permet millorar la qualitat del medi ambient de determinades zones riques de Catalunya a base d'explotar immigrants, fortament ocupats en tasques de neteja i restauració ambiental.	Emigració de les ciutats al camp. Relativa integració d'un nombre limitat d'immigrants en comunes ecològiques i associacions per a la defensa del medi ambient.
Consum d'energia, aigua i altres i recursos naturals (A) · Tendències i impacte sobre el consum de recursos i la qualitat ambiental.	Increment exponencial de la demanda absoluta d'energia, d'aigua i de recursos naturals.	Estabilització en el consum de recursos com l'aigua i energia. Relativa disminució de l'ecoeficiència tecnològica.
· Alguns resultats a Catalunya.	Gran augment en els sectors de població que passen a tenir alts nivells de consum de recursos. Augment exponencial de la demanda de recursos a causa de la multiplicació de les *necessitats*.	Disminució en el consum d'energies i materials procedents de zones llunyanes. Gestió de l'aigua i de recursos naturals basada en la reducció d'escales de distribució i de consum.
Noves tecnologies i medi ambient (T) · Tendències i impacte conjunt sobre el consum de recursos i la qualitat ambiental.	Promoció de noves tecnologies que acceleren i precipiten el desastre ambiental, cada cop més a prop.	Proliferació de sistemes de producció i distribució d'energia descentralitzats.
· Alguns resultats a Catalunya	Principal aplicació de les tecnologies de la informació per a l'increment en el consum de recursos naturals. Penetració de les multinacionals de les energies renovables. Manteniment i expansió de les central nuclears.	Proliferació de tecnologies i mercats de petita escala a la *small is beautiful*. Estigmatització de la indústria pesant i de les tecnologies *dures*.

7. Aquest model, aplicable per a la construcció d'escenaris de sostenibilitat, entén l'impacte ambiental en un context donat com una funció de les variacions que es produeixin en els volums de població d'aquest context, les quantitats de recursos que aquesta població consumeixi així com la tecnolo-

Les responsabilitats compartides	*Les societats creatives*	*Els veïnatges turbulents*
Estabilització/moderat augment del creixement natural de la població. Creixement moderat de la immigració.	Estabilització del creixement natural de la població. Creixement moderat de la immigració.	Evolució molt desigual del creixement natural de la població segons les zones. Forta contenció de la immigració.
Creació de coalicions amb associacions d'immigrants i grups ambientalistes, per a la defensa conjunta d'ambdues classes de drets i la millora dels estàndards de sostenibilitat.	Aprovació de polítiques per a la defensa conjunta de la diversitat cultural i natural.	Exclusió dels immigrants de les zones amb millor qualitat ambiental. Creació de *guetos* d'immigrants a l'entorn de les grans infraestructures de neteja ambiental (depuradores, deixalleries, abocadors...). Emigració de les ciutats al camp.
Estabilització/lleugera reducció en el consum de determinats recursos bàsics com l'aigua o l'energia.	Estabilització/lleugera reducció en el consum de determinats recursos bàsics com l'aigua o l'energia.	Reducció en el consum de recursos naturals com el petroli, estabilització del consum d'aigua i dificultats d'abastament en ambdós.
Reducció dràstica dels regadius i explotacions intensives en el consum d'aigua. Reducció en el consum d'energies no renovables.	Polítiques dirigides a reduir les necessitats de consum de recursos, a la manera de "viure millor amb menys".	Fortes mancances, racionaments i dificultats en l'abastament de recursos naturals i energia de consum quotidià.
Notable increment de la ecoeficiència tecnològica. Forta reducció del consum de recursos i de la generació de contaminació per unitat de producció.	Fort increment de la ecoeficiencia tecnològica. Forta reducció del consum de recursos i de la generació de contaminació per unitat de producció.	Retorn a les tecnologies ecològicament ineficients.
Augment de la transferència al Tercer Món de les millors tecnologies i coneixements ambientals disponibles a Catalunya i encoratjament de tecnologies ecoeficients. Tancament progressiu de les centrals nuclears, i increment compensatori de l'ús d'energies renovables.	Expansió de tecnologies d'informació aplicades a la millora ambiental i al menor consum de recursos. Notable increment dels vehicles híbrids i solars. Perfeccionament de les tècniques de biodepuració de residus.	Retorn a l'ús d'energies com el carbó o la fusta.

gia que utilitzi per tenir-hi accés o per desfer-se dels residus que generi (D. Tàbara et al.1999). Aquí s'ha desagregat el component Tecnologia (T) en dos, un relatiu de manera específica a les noves tecnologies i un altre dedicat a la comunicació, coneixement i educació ambientals.

Quadre 4 bis.
Aplicació del model IPAT (Continuació)

ESC. /Vector ambiental II	*Els mercats triomfants*	*Les cent flors*
Comunicació , coneixement i educació ambientals	Analfabetisme i cinisme ambientals galopants, excepte en sectors molt rendibles econòmicament o necessaris per a la seguretat i la salut dels consumidors més benestants. Greu confusió ideològica provocada en bona part pel constant bombardeig de *màrqueting ambiental* de les CTN en productes com els *cotxes ecològics*, o els *transgènics sostenibles*	Notable confusió en els aspectes de comunicació i educació ambiental. Fort impuls a l'educació ambiental interpersonal i comunitària.
Impacte ambiental (i) **I resultats sobre el desenvolupament sostenible** Impacte real, evolució i integració de les dimensions ecològiques, econòmiques i socials en el desenvolupament a Catalunya.	Creixent *subdesenvolupament insostenible* sobretot en els aspectes socials i ecològics. Atenció posada únicament en els elements econòmics a curt termini. Creix la desigualtat ambiental en l'àmbit territorial també i és especialment marcada entre el nord i el sud de Catalunya.	Avenços notables en els aspectes de desenvolupament sostenible en el camp local en determinades zones. Efectes positius, indirectes i involuntaris sobre el medi ambient derivats d'un menor creixement econòmic.

d'aliments i que podríem anar incrementant la capacitat de consum i de malbaratament de recursos naturals a l'infinit. La realitat, però, s'ha mostrat molt diferent al que s'esperava, i pel que fa a l'agricultura, els camps que encara romanen en funcionament han hagut de ser circumdats amb tanques i vigilats dia i nit amb fortes mesures de seguretat a fi de poder protegir-los dels constants robatoris a què estaven sotmesos per part de les desesperades i afamades poblacions de les grans ciutats. Enfront d'aquest panorama, l'Administració catalana només ha sabut respondre creant l'Agència Especial de Seguretat Ambiental, amb capacitat d'acció gairebé militar, a fi d'intentar garantir un mínim de provisions i de serveis ambientals a les persones més necessitades.

En resum, els Estat Units dels Països Catalans no han pogut celebrar gaire temps la seva llibertat, ja que ara es veuen esclaus de decisions passades i recents que els han enfonsat en la seva pròpia insostenibilitat. Vivim avui en una trista i dissortada pàtria de pàtries, descontenta, insegura i travessada de punta a punta de carreteres per

Les responsabilitats compartides	*Les societats creatives*	*Els veïnatges turbulents*
Notable increment del potencial per millorar estructuralment la comunicació i l'educació ambientals. Prohibició de la publicitat d'automòbils propulsats amb energies no renovables. Universalització del dret a l'accés a les noves tecnologies de la informació dirigides a l'aprenentatge social de coneixement *per a la* sostenibilitat.	Forta innovació en matèria de comunicació i educació ambientals. Creació de la Universitat Catalana per a la Sostenibilitat. Plena aplicació de les tecnologies de la informació al servei de l'educació ambiental i per a la sostenibilitat. Limitació a la comunicació econòmica de l'espai públic a favor de la comunicació social i ecològica.	Greu i progressiu analfabetisme ambiental amanit amb intolerància, violència i incompetència per resoldre els problemes ambientals i de sostenibilitat més bàsics.
Consolidació de processos de participació i d'entesa social necessaris (encara no suficients) per a l'avenç del desenvolupament sostenible a mig i llarg termini. Increment notable de la capacitació dels actors socials per a la reforma estructural vers la sostenibilitat.	Avenços lents, però sòlids, en els aspectes socials del desenvolupament sostenible. Increment notable de la capacitació dels actors socials per a la reforma estructural vers la sostenibilitat.	Retrocés en els aspectes relatius al desenvolupament sostenible en tots els aspectes.

on gairebé no hi circula ningú, i on les famílies de classe mitjana de les grans urbs fugen a corre-cuita al camp per aconseguir els darrers reductes d'una terra on poder-hi cultivar i recrear tot allò que ni la ciutat ni el mercat ni l'Estat els ha pogut proveir: aliments, seguretat, identitat.

Discussió

Volem viure en una societat més sostenible en el 2010? Si és així, quines opcions i quantes vies tenim per avançar cap a la sostenibilitat? Tenim algun mitjà o alguna capacitat per poder dirigir Catalunya vers una direcció o vers una altra? O, ans al contrari, el canvi social i ambiental ens ve donat i no podem fer res per modificar el curs de la nostra història (futura)? Atès l'abast de la present exposició, evidentment, és del tot impossible resoldre de manera mínimament satisfactòria aquestes qüestions. De fet, es tracta de preguntes tan complexes, gairebé subversives, la resposta de les

quals requeria d'un esforç d'anàlisi prospectiva molt més intens i detallat del que jo he utilitzat aquí i que, sobretot, fos fruit d'un procés metodològic molt més participatiu. L'objectiu en aquest treball ha estat, doncs, molt més limitat i dirigit solament a proposar alguns eixos bàsics per conduir les qüestions de medi ambient i de sostenibilitat de l'esdevenidor proper de Catalunya en una discussió que necessàriament haurà de ser molt més àmplia, molt més oberta, i amb molts menys biaixos dels que una sola contribució personal hagi intentat evitar o superar.

Al meu parer, a l'anàlisi de la situació internacional actual, per part de l'informe de la Comissió, a partir dels qual s'emmotllen els pressupòsits dels diversos escenaris, es fan paleses algunes postures teòriques de partida força discutibles. Probablement, i pel que fa als temes que a mi m'ha pertocat abordar en aquest capítol, la més sobresortint sigui la de no haver introduït les qüestions relatives al medi ambient i la sostenibilitat com una de les dotze forces conductores clau (*key driver*) del canvi social. Segons l'informe, la disponibilitat de recursos naturals o la mateixa qualitat ambiental *depenen únicament* d'altres forces motrius de caràcter social i no a l'inrevés o amb conjunció amb altres forces relatives a la *realitat* ambiental. Així, els mateixos autors de l'informe ja *emmarquen* la problemàtica ambiental des d'una òptica peculiar i que en sociologia ambiental s'anomena *exempcionalisme humà* –creure que l'espècie humana està exempta de les constriccions ecològiques i que el desenvolupament només depèn de l'enginy i el coneixement humà. En altres paraules, constitueix un document que pressuposa que en els propers anys no hi haurà límits significatius al consum de recursos energètics o dificultats importants a la capacitat dels embornals ecològics per absorbir la creixent contaminació, de tal manera que l'estructura social en surti afectada. Entenc, doncs, que l'informe no recull adequadament el significatiu impacte que la complexa dimensió ambiental anirà tenint sobre la reorganització i sobre la creació de noves institucions socials, polítiques i econòmiques, ni tampoc els efectes sobre el medi ambient derivats de l'evolució hipotètica dels supòsits dels que parteixen els diferents escenaris.

De particular interès m'han semblat els pressupòsits de l'escenari dels *mercats triomfants*. Segons aquesta situació hipotètica, l'ideal de la sostenibilitat desapareix i es reemplaça pels ideals del creixement econòmic i del *consum universal*. En aquesta

situació de *campi qui pugui*, la desigualtat ambiental s'intensifica fruit d'una creixent distribució asimètrica entre els costos i els beneficis del consum de recursos i la producció de contaminació resultat de la intensificació del creixement econòmic. La manca de *temps* dels actors socials per fer altra cosa que produir o consumir, comporta l'eclipsi d'una societat civil que pugui garantir la mínima provisió eficient i equitativa de béns comuns bàsics, com la qualitat ambiental o el benestar social. Així doncs, per a aquesta interpretació, es dóna una relació inversa entre creixement del mercat i creixement de l'Estat, encara que entenc que en realitat la relació és més aviat directe: el mercat necessita un ordre d'Estat almenys en la mateixa mesura que l'Estat necessita d'un ordre de mercat. La consolidació de mercats solament queda garantida si alguna mena d'Estat és suficientment forta com per mantenir una certa estabilitat i seguretat –via polítiques monetàries, creació d'infraestructures de transport, o altres. I a la vegada, l'Estat requereix de sistemes de producció eficients i rendibles per poder finançar, a través del sistema de taxes, les seves activitats. (Això no solament és cert en l'àmbit d'Estat-Nació, sinó també en el global, perquè un mercat global solament es pot garantir mitjançant la creació de sistemes de control, seguretat i acord que estan en la base de la creació de formes rudimentàries d'un Estat global). Aquest procés, doncs, té alhora conseqüències duals. Si l'expansió del mercat es realitza sense control, certament donaria lloc a l'acceleració inevitable de la degradació ambiental, però per altra banda, la mateixa pressió del mercat exigeix una qualitat ambiental elevada que en molts casos solament pot ser proveïda per l'Estat. Es tracta d'una transformació ambivalent que *resulta a la vegada* en efectes simultanis de degradació i de neteja ambiental. I això és possible gràcies a l'increment en el consum d'energia i de recursos, derivats tant d'una major producció com d'una major necessitat de tractar i controlar la creixent contaminació. (Altrament dit, una major disponibilitat d'energia permet a la vegada embrutar més i netejar més). Per això, en una situació normal de creixement, encara que aparentment la qualitat ambiental pot semblar millorar a curt termini, el que pot ocórrer a la pràctica, és una major insostenibilitat a llarg termini o a escala global derivada de la menor capacitat d'absorció de la contaminació dels ecosistemes naturals i del progressiu exhauriment de recursos no renovables. Com a resultat, es produeix una coneguda fal·lària ambiental, que no és cap altra que la d'observar millores substancials en determinats aspectes de la qualitat del medi ambient –aquella que està més

propera en el temps i en l'espai–, a costa de reduir l'estoc global de recursos, empitjorar la qualitat ambiental d'àrees llunyanes o hipotecar la capacitat de regeneració futura dels ecosistemes globals i local. En suma, i amb relació al que entenc com una de les debilitats teòriques més notables dels pressupòsits d'aquest escenari –i que en certa manera es recull en part en els altres–, és que ni els mercats poden créixer a mig i llarg termini en detriment dels estats, ni les millores locals en la qualitat ambiental són incompatibles amb una certa expansió dels mercats o amb el debilitament actual dels estats, ni fins i tot, que la col·laboració o participació dels diferents actors socials menen automàticament a la sostenibilitat. No hi ha una sola recepta ni un sol procediment per millorar la sostenibilitat, i tanmateix, per avançar vers aquest gran objectiu encara tenim moltes opcions obertes tant amb més o menys mercat com amb menys o més Estat.

A diferència d'altres procediments metodològics que aparentment poden semblar molt més *científics*, encara que molt més limitats en el seu abast, la realització d'escenaris ens permet acostar-nos a realitats latents o ideològiques que molt sovint romanen implícites en gran part de les anàlisis i de les discussions polítiques de l'actualitat. Per aquest motiu, i respecte a les qüestions que a mi se m'ha encomanat desgranar, alguns dels elements que contenen els anteriors escenaris poden entendre's també tant com crítiques a la situació present com un possible esbós més sostenible o menys coherent d'elements del que al meu parer formarien part d'unes societats més o menys sostenibles. Atès que la política ambiental o, més en general, el sostenibilisme no és únicament una *política* –almenys no ho és en el sentit tradicional–, sinó que sobretot constitueix una forma d'estructurar la societat, la confecció conjunta de narratives i taules s'ha realitzat amb l'objectiu d'aportar una petita mostra de la gran diversitat de futurs possibles amb major o menor contingut de sostenibilitat. D'aquí que solament espero que els escenaris dissenyats hagin portat al lector a preguntar-se el perquè no disposem d'algun d'aquests elements, quines són les dificultats per aconseguir-los, i/o posar de relleu les raons que ens menen a acceptar els elements que més ens desagraden de la l'actual situació.

Malgrat que ha estat voluntat de les línies anteriors fer explícites algunes de les peculiaritats i la idiosincràsia del cas català, en realitat és molt difícil de pensar, indepen-

dentment de la direcció que prengui el canvi social, que l'evolució de Catalunya no estigui cada vegada més lligada i es comporti de manera més sincrònica amb les tendències que es produeixin dins del conjunt de la Unió Europea. Com he comentat en la introducció, la execució d'una anàlisi que intentés *encertar* el futur no és possible, encara que sí és possible posar de relleu aquells futurs i tendències que són més o menys desitjables en el present. La realització d'aquesta ingent tasca en matèria ambiental i de sostenibilitat, requeriria d'un esforç de recerca participativa que suposaria la incorporació de molts més actors i de moltes més idees de les que jo de manera aïllada i individual he pogut aportar[8] . Hi ha, però, una cosa que amb tota seguretat podem afirmar del futur ambiental i de la sostenibilitat a la Catalunya del 2010: de ben segur la realitat de llavors no s'ajustarà a cap dels cinc escenaris descrits en les línies anteriors. La realitat, vulguem o no, acaba sempre superant a la fantasia.

Bibliografia

Asselt van, M.; Rotmans, J.; Greeuw, S. C. H. 2001. *Puzzle-Solving for Policy. A provisional Handbook for Integrated Assessment.* Maastrich: ICIS.

Asselt van, M.; Storms, C.A.M.H.; Rijkens-Klomp, N.; Rotmans, J. 1998. *Towards Visions for a Sustainable Europe. An Overview and Assessment of the Last Decade of European Scenario Studies.* ICIS: Working Paper 198-E001.

Bertrand, G.; Michalski, A.; Pench, L. R. 1999. *Scenarios Europe 2010.* Brussel·les: European Commission: Forward Studies Unit.

European Commission. 2001. *Environment 2010. Our Future, Our Choice. The Sixth Environment Action Programme of the European Community.* Brussel·les: *http://www.europa.eu.int/comm/environment/newprg/index.htm*

European Environmental Agency 2001. *Scenarios as Tools for International Environmental Assessment-Environmental Issue Report,* 24. Copenhaguen: EEA.

8. Per un exemple d'aquest tipus de metodologies participatives d'Avaluació Ambiental Integrada per a la creació de *visions* de futur alternatives amb resultats obtinguts en diversos contextos urbans europeus, inclosa l'àrea metropolitana de Barcelona, v. Kasemir, *et al.* (2000).

Freud, S. 1960. *Jokes and their Relation to the Unconscious.* Nova York: W.W. Norton

Kasemir, B.; Dahinden, U.; Gerger Swartling, A.; Schüle, R. ; Tàbara, D.; Jaeger, C. C. 2000. "Citizens' perspectives on Climate Change and Energy Use". *Global Environmental Change.* 10(3):169-184.

Marien, M. 1989. "Driving Forces and Barriers to a Sustainable Global Economy". *Futures,* 21(6):563-570.

Milbrath, L. W. 1996. "Envisioning a Sustainable Society". Publicat a R. A. Slaughter, *New Thinking for a New Millennium.* Londres: Routledge, pp.185-197.

Ravetz, J. R. 1997. "The Science of "What if?". *Futures,* 29(6):533-539.

Tàbara, D. 1998. "El medi ambient", publicat a Salvador Giner (Coord.) 1998. *La Societat Catalana.* Barcelona: Institut d'Estadística de Catalunya.

Tàbara, D.; Van der Sluijs, J.; Tuninstra, W. 1999. "Ideal types, uncertainty and Integrated Environmental Assessment". Document de treball per al Seminari *Uncertainty and Integrated Environmental Assessment.* European Forum for Integrated Environmental Assessment. Viena: EFIEA. http://www.vu.nl/english/o_o/instituten/IVM/research/efiea/badenrep.pdf;

9 Escenaris de futur per a les polítiques socials a Catalunya

Quim Brugué i Ricard Gomà

L'objectiu d'aquest informe és analitzar el document *Europa 2010* i valorar l'impacte que els diferents escenaris de futur aquí identificats podrien tenir per a les polítiques socials a Catalunya. Les polítiques socials conformen un ampli ventall d'activitats públiques i privades destinades a millorar el benestar de la població i, per tant, analitzar-les i especular sobre el seu futur reclama certa capacitat de síntesi i una bona dosi d'imaginació. La síntesi ens ha de permetre identificar tant els principals àmbits de treball de les polítiques socials com els aspectes més rellevants d'allò que podríem anomenar el *model social català*. Sense aquesta simplificació difícilment podríem avançar cap a la següent fase, on haurem d'utilitzar una barreja d'intuïció i d'imaginació per visualitzar la possible evolució del *model català* en funció dels diferents escenaris de futur identificats en el document *Europa 2010*. Així doncs, desenvoluparem aquest exercici a partir de tres interrogants:

- Quines són les principals activitats que es duen a terme sota l'etiqueta de polítiques socials?

- En l'àmbit català, quins són els trets més destacats en el desenvolupament d'aquestes activitats?

- A partir d'aquests trets, quina evolució podríem preveure en les polítiques socials a Catalunya en funció dels cinc escenaris definits en el treball *Europa 2010*?

Polítiques socials: elements conceptuals i de context

Tal i com ha estat definit per molts autors, el camp de les polítiques socials s'estén, per un costat, a les intervencions públiques sobre el pla laboral, és a dir, sobre les pautes d'inserció i exclusió de les persones en els mercats de treball; i, d'altra banda, sobre el conflicte distributiu, és a dir, sobre les tensions per l'assignació de tot tipus de valors, recursos i oportunitats entre persones, grups i col·lectius socials. Cal destacar, a més, que les polítiques socials no s'exhaureixen en la interacció entre estat i mercat, com tampoc el seu impacte queda cenyit a la mera correcció de desigualtats materials. Així, d'una banda, les polítiques socials operen en l'entramat de relacions que s'estableix entre *l*es esferes pública, mercantil, familiar i associativa; mentre, d'altra banda, les polítiques socials, per mitjà d'un ampli ventall de regulacions i programes, operen com a potents factors d'estructuració social: articulen i desarticulen; intensifiquen i erosionen; alteren i reprodueixen desigualtats i fractures econòmiques, generacionals, ètniques, digitals, territorials o de gènere.

El desplegament generalitzat de les polítiques socials a Europa occidental no presenta una naturalesa estrictament lineal. De fet, després d'una primera fase de *fonamentació* (1945-1960), els règims europeus de política social es *diversifiquen*. D'aquesta forma, la fase 1960-1980 contempla la consolidació de les tres grans variants empíriques de l'Estat de Benestar keynesià: els tipus socialista, democristià i liberal. Aquests models es distingeixen entre si a partir de quatre aspectes principals: els seus referents ideològics no són els mateixos; estructuren de manera diversa els seus sistemes de fiscalitat i protecció social; presenten esquemes específics de relacions laborals; i generen diferents tipus d'impactes socials. Finalment, al llarg de les dues últimes dècades (1980-2000), es desenvolupa la *transició* dels models clàssics de benestar a un conjunt de noves variants profundament redefinides de política social. Des d'una voluntat de síntesi, podem destacar tres dimensions transversals de canvi:

A) **la dimensió territorial**: el monopoli de l'Estat Nacional de Benestar dóna pas a un progressiu federalisme de benestar, que va articulant les esferes supranacionals (UE) amb les de proximitat (governs locals i regionals) en l'elaboració de polítiques socials.

B) **la dimensió de *governance***: el monopoli de la burocràcia en la provisió de serveis socials es substitueix per escenaris pluralistes de producció de benestar, amb reforçament dels espais de participació ciutadana.

C) **la dimensió temàtica***:* l'agenda de les polítiques socials s'estén cap a camps inèdits (la interculturalitat, l'exclusió, l'alfabetització digital, el gènere...) que reflecteixen les notes emergents de la nova societat postindustrial.

Més enllà dels canvis estratègics en els paradigmes clàssics de política social, la geografia europea del benestar s'estén cap al sud. La democratització de l'Estat espanyol, Portugal i Grècia, i el desglaç de les condicions de guerra freda a Itàlia (especialment dures en l'ordre socioeconòmic per la gran força electoral del PCI) generen nous escenaris polítics que possibiliten, des dels anys vuitanta, la irrupció d'un règim de benestar propi dels estats de l'arc llatí-mediterrani d'Europa. La variant espanyola d'aquest règim sud-europeu de polítiques socials es caracteritza pels aspectes bàsics següents:

- Simultaneïtat dels processos de construcció i reestructuració del pacte keynesià.
- Centralitat del sistema de seguretat social públic, contributiu i de repartiment, molt fragmentat i categoritzat, i amb intensitats de protecció desiguals.
- Establiments de models universals de salut i educació, finançats ambdós per via impositiva, coexistint amb sectors privats més amplis que a la resta de la UE.
- Esquema familiarista d'assistència, amb forta desigualtat de gènere. Serveis socials públics i programes de rendes mínimes de cobertura i intensitat baixes.
- Models de relacions laborals amb cobertura alta per negociació col·lectiva, però densitats sindicals molt baixes. Mercats laborals poc flexibles però precaritzats.
- Impacte rellevant de les polítiques de cohesió de la UE: quantitatiu (despesa derivada de fons comunitaris) i qualitatiu (experimentació i aprenentatge social).
- Articulació multinivell de l'Estat de Benestar: predomini central en el mercat laboral i la seguretat social, descentralització autonòmica dels serveis públics universals i municipalització dels serveis personals.

Les polítiques socials a Catalunya

Per analitzar i resumir la política social catalana podem fer-ho des de dues perspectives. Podem, en primer lloc, enfocar l'anàlisi cap als continguts de les polítiques o, en segon lloc, centrar l'atenció en la dimensió instrumental, és a dir, en els espais d'actuació a través dels quals es fa operativa la política social. Ambdues perspectives es complementen i sobreposen, tot i que també ens ofereixen alguna matisació enriquidora:

- Des de la **perspectiva substantiva**, es poden subratllar les característiques distintives en el disseny de la política social (valors dominants, tipus de discurs i contingut principal), i el paper dels diferents actors en la formulació d'aquesta (xarxa d'actors).

- Des de la **perspectiva operativa**, en canvi, és possible detectar com els instruments de la política social es relacionen amb els seus continguts (característiques de gestió o model de provisió) i, també, quin és el paper que hi juguen el diferents nivells administratius i els diferents actors socials en la prestació dels serveis socials (govern multinivell i prestació pluralista dels serveis).

Som conscients que existeixen solapaments entre ambdues òptiques. Tot i això, donada la seva capacitat per oferir-nos una visió completa, les mantindrem com a guia d'anàlisi.

Les polítiques socials a Catalunya des d'una perspectiva substantiva

En el context europeu i estatal considerat, Catalunya ha anat desenvolupant un ventall de polítiques socials des de la recuperació de l'autonomia política, el 1980. El camp de les polítiques socials és complex i fragmentat. A efectes descriptius i de síntesi, farem una triple distinció que ens permet estructurar l'agenda social de la Generalitat:

- Les polítiques socials d'*autonomia*: bases i eines per al desenvolupament personal (educació, ocupació i habitatge).
- Les polítiques socials de *protecció*: accions contra processos i situacions de risc i d'exclusió (sanitat, serveis socials i rendes mínimes).
- Les polítiques socials de *quotidianitat*: cap a noves relacions interculturals i de gènere (família, gènere i immigració).

Les polítiques socials d'autonomia: ocupació, educació i habitatge

Després de guanyar les eleccions generals britàniques de 1997, el neolaborista Tony Blair pren una decisió discutible però suggerent: fa desaparèixer el Ministeri de Treball i l'integra al Departament d'Educació. El missatge era clar. Per tal d'assolir el seu principal objectiu, la lluita contra l'atur i per millorar l'ocupabilitat de les persones, els instruments clàssics de política laboral (regulacions del mercat de treball i garantia de rendes de la població aturada) servien de ben poc. Els nous instruments s'havien d'anar a buscar a l'àmbit formatiu. D'alguna manera, la política laboral del govern Blair estava transferint al sistema educatiu bona part de la responsabilitat de la taxa d'atur.

Calia, per tant, reforçar els instruments de formació i fer-ne la palanca central de l'acció contra l'atur. La connexió educació-ocupació quedava així explícitament fixada. Aquest paradigma de política pública ja s'havia estès per l'Europa continental. El mateix *Llibre Blanc de Delors* n'havia estat precursor. El trobem també expressat a Catalunya? Val a dir que les condicions de partida hi estan donades.

La **política laboral** presenta una estructura complexa de camps d'acció. A Catalunya, però, aquesta estructura està travessada per una divisió multinivell força clara: les polítiques regulatives del mercat laboral i els programes de prestacions per atur segueixen en l'àmbit estatal; tot el bloc de polítiques actives (PAO) és progressivament assumit pel Govern de la Generalitat. En primer lloc, aquest n'assumeix la formació ocupacional i contínua. Més tard queden també transferides les polítiques d'orientació i intermediació laboral. En clau institucional, les polítiques actives vehiculades per l'antic INEM central es traslladen tant a les Oficines de Treball de la Generalitat com al Servei Català de Col·locació.

Més enllà d'aquesta configuració, els discursos, els continguts i els estils de les polítiques laborals autonòmiques més aviat es distancien de les polítiques europees de *welfare to work*. Les polítiques actives d'ocupació a Catalunya han vingut recolzades per un discurs polític fluctuant i intermitent, i per un estil dialogant i cooperatiu en el disseny-marc de certes iniciatives (per exemple, el Pacte per l'Ocupació a Catalunya, 1998-2000). Pel que fa als continguts, la baixa intensitat de l'actuació pública i el poc impuls innovador han predominat. Els programes de formació no han incorporat mecanismes eficaços d'inserció; les polítiques d'intermediació i col·locació han estat més reactives i rutinàries que estratègiques; i s'han esmerçat poc esforços en les iniciatives més innovadores a escala europea: les 35 hores, els nous filons d'ocupació o els pactes territorials. Val a dir que el Govern de la Generalitat ha donat suport tant a les polítiques desreguladores del mercat de treball, aprovades a l'Estat durant els governs del PSOE, com als acords dels governs del PP amb els sindicats majoritaris en matèria d'estabilitat laboral, treball a temps parcial o regulació de les ETT. Finalment, les PAO autonòmiques han apostat per una xarxa d'actors poc pluralista, tancada i estable: més orientada a la gestió privada que a la gestió associativa dels programes, al diàleg amb les direccions sindicals que a la participació d'entitats o grups propers al sectors destinataris de les polítiques, i al monopoli autonòmic que a l'obertura cap a l'esfera local.

El contingut de les **polítiques educatives** a Catalunya ha vingut marcat per les tensions derivades del fet d'apostar simultàniament per l'extensió de l'oferta educativa pública i l'escola comprensiva d'una banda, i per consolidar, d'altra banda, un sistema de doble xarxa amb una presència significativa –per sobre de les mitjanes espanyola i europea– d'escoles concertades de titularitat privada, un bon nombre de les quals de caràcter religiós. A això cal afegir els dèficits regulatius i de control sobre la xarxa privada-concertada, en matèria de, per exemple, possibles processos de selecció negativa d'alumnes amb necessitats educatives especials. Aquesta tensió substantiva es trasllada als impactes: l'escola a Catalunya segueix reproduint les desigualtats de classe social, gènere, i territori. La distribució de l'alumnat entre les branques acadèmica i professional de la secundària ha estat esbiaixada per nivells de renda familiar, la distribució d'opcions universitàries entre nois i noies presenta un clar biaix de gènere, i els nivells d'obtenció de credencials educatives entre comarques són dispars.

L'esfera relacional de la política educativa catalana ve marcada per dos fets. En primer lloc, una xarxa d'actors àmplia, complexa i relativament potent, que ha anat trobant espais de vertebració interna i, a partir d'ells, espais de pressió i interlocució amb l'Administració pública de Catalunya. En segon lloc, una concepció de gestió educativa poc estratègica i recelosa de l'esfera local. El Departament d'Ensenyament s'ha distingit més com una administració escolar centralitzada que com una instància formuladora/coordinadora de polítiques educatives. En aquest sentit, l'esfera autonòmica coexisteix, de forma creixent, amb processos de disseny de projectes educatius de ciutat, impulsats des d'àmbits municipals, sense tenir-ne, en la majoria de casos, més que estratègies adaptatives.

Les **polítiques d'habitatge** a Catalunya s'han mogut sistemàticament en una certa contradicció. El Govern de la Generalitat no ha impulsat polítiques potents en aquells camps en els quals té competències exclusives: la promoció pública, la rehabilitació o la regeneració de barris en crisi. En canvi, les polítiques d'habitatge a Catalunya han girat molt més entorn als dos camps on el Govern autonòmic ha pogut incidir-hi menys: la regulació del mercat de lloguers i la regulació de la promoció i l'accés a l'habitatge protegit de promoció privada. En conjunt, l'habitatge ha estat potser l'element més feble i vulnerable de les polítiques socials. No ha esdevingut en cap moment un veritable dret social de ciutadania; al contrari, els esforços econòmics familiars per accedir-hi s'han situat en aquests últims anys –sobretot a les ciutats metropolitanes– molt per sobre del que es considera adequat (fins a un 60% dels ingressos familiars a Barcelona). Així doncs, amb l'excepció d'algunes experiències locals de pisos públics de lloguer per a joves, les polítiques d'habitatge han aportat molt menys que l'educació i que les polítiques actives d'ocupació en l'objectiu de garantir l'autonomia i la factibilitat dels projectes vitals dels ciutadans i ciutadanes de Catalunya.

Les polítiques socials de protecció: sanitat, serveis socials i rendes mínimes

Els règims europeus de protecció social s'han vingut configurant sobre la base de dues grans àrees: d'una banda, la prestació de serveis de salut; d'altra banda, els sistemes públics de pensions. Més enllà d'aquest nucli, les seguretats socials anglo-escandinaves han ofert un ampli ventall de transferències familiars i d'habitatge. Més recentment, els

sistemes de protecció social han incorporat una nova dimensió: les polítiques de lluita contra l'exclusió social. Polítiques sovint conformades per una xarxa de serveis socials i per programes de rendes mínimes d'inserció o pensions assistencials. A Catalunya, com ja passava amb les polítiques laborals, el règim de protecció social presenta una configuració multinivell. En concret, la part contributiva de la seguretat social i, per tant, tot el sistema de pensions de jubilació ha quedat fins ara exclòs de l'esfera autonòmica. En conseqüència, el règim català de protecció social queda cenyit, d'una banda, al sistema de salut i, d'altra banda, al sistema d'acció contra l'exclusió, és a dir, xarxa autonòmica i local de serveis socials i PIRMI. Vegem-ne els aspectes bàsics.

La **política sanitària** catalana ha estat un àmbit de reformes constants que han resultat en un model de provisió de serveis diferent al de la resta de l'Estat. En el sistema espanyol de salut ha predominat la provisió pública directa: la prestació de serveis a través de proveïdors integrats en les estructures de gestió de l'administració sanitària. En canvi, en el cas català, l'autoritat sanitària contracta amb una xarxa de proveïdors que han estat acreditats per oferir serveis de cobertura pública, i que són heterogenis quant a la seva propietat i formes de gestió.

En efecte, la sanitat ha estat la política del règim català de benestar que ha comptat amb un discurs polític d'impuls més potent i sostingut. Aquest discurs, alhora, ha marcat de bon principi nivells alts d'autonomia i diferències nítides amb el disseny institucional de la sanitat pública espanyola. Tanmateix, el model universal de provisió pluralista ha estat possible a Catalunya, més enllà de l'impuls polític esmentat, per l'existència d'una àmplia tradició d'implicació social en l'espai sanitari. La xarxa de mútues, cooperatives i centres privats han prefigurat les bases del model. La combinació d'ambdós factors –xarxa social i lideratge polític– ha generat un model viable no mancat, però, de tensions de fons. Cal esmentar un finançament poc autònom, basat en transferències de l'Estat en gran part finalistes; una dialèctica permanent entre equitat i eficiència, en el marc d'un discurs i unes pràctiques que posen més l'accent en la segona que en la primera; i una erosió progressiva de l'ampli consens polític a l'entorn de la normativa sanitària catalana, posada de manifest en la ruptura del consens parlamentari quan s'aprova la reforma de l'atenció primària que introdueix la possibilitat de fórmules de gestió privada dels CAP.

Pel que fa a la *governance* de la política sanitària, es pot dir que el model català ha estat el resultat d'un llarg procés d'acomodació entre interessos d'actors públics i privats. Aquest procés s'ha caracteritzat per una negociació constant en el si d'una xarxa d'actors que controlen recursos complementaris i que són, per tant, fortament interdependents. Els incentius que es deriven d'una situació com aquesta afavoreixen pautes de comportament cooperatiu en què les relacions de poder s'articulen en base a la confiança a llarg termini. En aquest sentit, el model sanitari aconsegueix implicar actors amb ideologies, recursos i preferències diferents en una coalició promotora que comparteix un interès comú: el manteniment del model.

Si traslladem l'anàlisi de les polítiques sanitàries a l'acció contra la pobresa i l'exclusió, trobem a Catalunya dos components bàsics de política pública: una xarxa de serveis socials d'articulació complexa, amb l'atenció primària ubicada majoritàriament en l'àmbit local, i l'atenció especialitzada en l'àmbit autonòmic. I un programa interdepartamental de rendes mínimes d'inserció (el PIRMI), el disseny del qual és responsabilitat directa del Govern autonòmic, per bé que els serveis socials municipals d'atenció primària participen intensament de la seva gestió operativa.

Els **serveis socials** catalans, en la seva configuració substantiva, presenten quatre notes remarcables: *a)* un marc de valors de referència on predomina el familiarisme, això és, la ubicació de responsabilitats directes d'atenció i cura de persones depenents en l'àmbit familiar, amb nivells de suport públic molt baixos o inexistents; *b)* conseqüència de l'anterior, un feble reconeixement legal de drets subjectius a l'atenció i la inserció social. A diferència de l'educació, la sanitat o la seguretat social, l'àmbit de necessitats cobert pels serveis socials queda molt poc integrat en els drets socials de ciutadania a Catalunya; *c)* unes taxes de cobertura i ús baixes, amb dinàmiques de segmentació: els col·lectius més normalitzats accedeixen principalment a la xarxa pública, els sectors més exclosos són majoritàriament atesos per les xarxes associatives (Cáritas, Creu Roja); *d)* finalment, els mecanismes de finançament dels serveis socials d'atenció especialitzada incorporen fórmules de copagament, a partir de criteris de renda personal i familiar (estesa als fills/es) de la persona usuària.

El **PIRMI** neix a Catalunya el 1990. El Govern de la Generalitat el crea seguint l'expe-

riència basca, i en un context de pressions des de la UE. La UE vol que tots els països i regions de la Unió disposin de programes de transferències assistencials per tal de fer front als cada cop més importants buits de cobertura dels sistemes contributius. Val a dir que el PIRMI naixia, el 1990, com a dimensió completament autònoma del règim català de benestar, sense cap referent a escala d'Estat, més encara, amb l'oposició inicial a aquest tipus de polítiques del llavors ministeri espanyol d'afers socials. Si alguna cosa caracteritza l'evolució del PIRMI, al llarg dels anys 90, és la manca de voluntat política d'estendre la seva cobertura i d'intensificar la protecció que ofereix. Els impactes del PIRMI sobre la pobresa i la inserció han estat també febles. Les taxes de pobresa a Catalunya pràcticament no han variat durant els anys 80 i 90. En la mesura que la inserció laboral és díficil, i que els dèficits en matèria d'habitatge social de lloguer a Catalunya no s'han resolt, resulta força clara la incapacitat del PIRMI per resoldre les situacions personals de pobresa i exclusió.

Les polítiques socials de quotidianitat: família, gènere i immigració

Fins a cert punt, l'EBK es va construir sense alterar les bases de la desigualtat de gènere. Moltes polítiques socials van assumir de forma acrítica l'esquema segons el qual el treball assalariat, majoritàriament masculí, es recolza en un treball domèstic-familiar, poc o gens valoritzat, i en exclusiva femení. Els règims de benestar ja madurs dels anys 70 i 80 van desplegar una incipient agenda de la igualtat entre dones i homes. El consens bàsic va consistir a transitar cap a polítiques de suport a la incorporació de les dones al mercat de treball en condicions d'igualtat formativa, retributiva i de protecció. Això pressionà, a curt termini, cap al disseny de noves polítiques de serveis a les famílies, les quals permetessin absorbir, en part, les tasques de treball reproductiu desfamiliaritzades (atenció a la petita infància, a les persones grans...). Més enllà d'aquests perfils bàsics, els diferents models de benestar desenvolupen agendes de gènere pròpies. On es situa aquí el cas català?, presenta especificitats respecte del seu context estatal i europeu del sud?

Durant els períodes de construcció dels règims de benestar a l'Estat espanyol i a Catalunya, al llarg dels anys 80, no es van formular de manera explícita *polítiques familiars*. Tots els actors polítics i socials volien fugir de l'imaginari que el franquis-

me havia creat en les relacions del poder polític amb les famílies. Però res no va poder impedir que Catalunya i la resta de l'Estat visquessin amb força el procés d'incorporació de les dones al treball assalariat i les tendències a la diversificació en l'estructura de les llars. En aquest nou context de certa desfamiliarització cultural, la inexistència de polítiques havia provocat una certa bomba estadística: les dones catalanes presenten la fecunditat més baixa del món.

En aquest context, la família accedeix tímidament a l'agenda pública. El Govern de la Generalitat aprova el 1993 el Pla Integral de Suport a les Famílies (PSIF). Aquest Pla planteja uns continguts en línia amb les perspectives conservadores a escala europea, favorables a un rol extensiu de les famílies en la generació de benestar. El PSIF, en concret, situa el valor dels recursos assistencials familiars per sobre dels recursos públics, i adopta una concepció de la família com si aquesta estigués lliure de conflictes d'interessos, ni en clau de gènere ni intergeneracionals. Malgrat tot, el PSIF reconeix la necessitat de polítiques públiques de serveis a les famílies, així com de regulacions que facin possible la conciliació entre família i treball. Els rendiments en ambdós terrenys han estat desiguals, encara que més aviat minsos.

- La regulació del règim de permisos laborals amb l'objectiu de tenir cura dels fills i filles queda exclosa del camp competencial de la Generalitat. Aquest és, doncs, un altre component que s'escapa de la possibilitat de bastir un espai social català en el marc europeu. La llei estatal de conciliació família-treball, de 1999, que comptà amb el suport del Govern català, ve a emplenar en part aquest buit. La protecció per maternitat és avui l'única eina de política familiar en què Catalunya es situa en nivells UE.

- Pel que fa als serveis a les famílies, la responsabilitat és directa de l'esfera autonòmica i els resultats són clarament decebedors. L'any 1998 només el 25% dels infants entre 0 i 3 anys estaven escolaritzats, dels quals només una tercera part en la xarxa pública, xarxa conformada en la seva majoria per escoles bressol de titularitat municipal. Pel que fa als serveis a la gent gran, la taxa de cobertura del SAD es situa en un percentatge molt baix del volum de necessitats. Finalment, la participació de la xarxa pública en l'oferta de places residencials i de

centres de dia és minoritària a Catalunya: 8.034 públiques sobre 36.779 privades, d'aquestes últimes només 4.961 són places concertades proveïdes des de la iniciativa social.

Més enllà del tractament públic del gènere per la via dels models alternatius de política familiar, cal esmentar l'existència a Catalunya de tres plans consecutius *d'Igualtat d'Oportunitats per a les Dones*, al llarg dels anys 90. Són plans formulats pel Govern de la Generalitat, emmarcats en l'evolució dels respectius plans de la Unió Europea, i pretenen dotar d'un sentit d'integralitat i estratègia les polítiques per a la igualtat. El primer pla (1988-92) es centra sobretot a fer desaparèixer les desigualtats formals encara existents en els textos legals. El segon pla (1994-96) pretén que la igualtat formal ja garantida esdevingui real, sent la igualtat d'oportunitats l'eix vertebrador d'unes accions que es centren, quasi exclusivament, en l'àmbit productiu. El tercer pla (1998-00) amplia el camp i s'introdueix en l'àmbit reproductiu. Aposta per la conscienciació social, pel canvi d'actituds i per un nou contracte social entre homes i dones, basat en l'equilibri i la paritat.

Malgrat aquests plantejaments, els resultats tornen a estar aquí lluny dels objectius. Només algunes dades: la taxa d'activitat de les dones a Catalunya es situa 24 punts per sota de la dels homes; malgrat això, el 1998 hi havia a Catalunya un atur registrat femení absolut superior al masculí, cosa que expressa una taxa d'atur diferencial de les dones molt per sobre de la dels homes. La temporalitat i la parcialitat en el treball afecten també molt més les dones que els homes: el 1998 hi havia a Catalunya 42.000 contractes a temps parcial d'homes, per 149.700 de dones. La taxa d'accés a funcions de representació política per part de les dones és també baixa: el 1998, teníem a Catalunya un 15,5% de parlamentàries, un 4,9% d'alcaldesses i un 13,8% de regidores. Val a dir finalment que, malgrat aquesta infrarepresentació de les dones en l'esfera productiva i pública, l'edat i la taxa de fecunditat no han deixat de moure's, a Catalunya, en direccions contràries: avui les mitjanes se situen en 30,3 anys d'edat (més alta que mai) i en 1,14 fills per dona (més baixa que mai).

Més enllà de les polítiques que s'orienten a reformular les relacions de gènere i família, les polítiques socials de la quotidianitat a Catalunya incorporen una di-

mensió emergent: les relacions d'interculturalitat derivades del fet immigratori. Pot sostenir-se que durant els anys 80, dècada en la qual el Govern de la Generalitat va anar a remolc de la regulació d'estrangeria impulsada pel Govern de l'Estat, no existeix encara a Catalunya una *política d'immigració*. Durant els anys 90, el disseny del Pla Interdepartamental d'Immigració i l'activisme polític del Govern de la Generalitat en el procés de reforma de la llei estatal d'estrangeria mostren un gir cap a l'existència d'una política catalana en l'àmbit de la inserció sociocultural dels col·lectius d'immigrants. Tot i així, la múltiple precarització d'aquests col·lectius –legal, laboral, relacional i familiar– a Catalunya, així com els conflictes puntuals o latents derivats d'una societat que encara no ha assumit plenament el seu caràcter multicultural, expressen la necessitat d'enfortir la dimensió d'inserció integral de les polítiques d'immigració.

Les polítiques socials a Catalunya des d'una perspectiva operativa

Des d'una òptica instrumental, les polítiques socials es projecten sobre dos grans àmbits d'actuació: els serveis universals i els serveis personals. Els primers pretenen millorar el benestar i la qualitat de vida del conjunt de la població, mentre que els segons s'adrecen majoritàriament a aquelles persones o col·lectius en situació de major vulnerabilitat o exclusió social.

- Els serveis universals es corresponen, en primer lloc, amb allò que en l'apartat anterior hem anomenat polítiques socials d'autonomia. És clar que l'educació s'ha universalitzat, mentre que el dret a l'habitatge i la feina estan reconeguts però, per les raons que sigui, no s'han dut a la pràctica. En segon lloc, la sanitat s'ha convertit també en un servei universal; mentre que, com ja apuntàvem, els serveis de protecció i les polítiques de quotidianietat es defineixen per la seva voluntat d'adreçar-se a persones i/o col·lectius específics.

- Els serveis personals, per altra banda, presenten una naturalesa més sofisticada i, per tant, mereixen alguna precisió addicional. En primer lloc, cal distingir entre

Figura 1.
Les polítiques socials a Catalunya des d'una perspectiva operativa

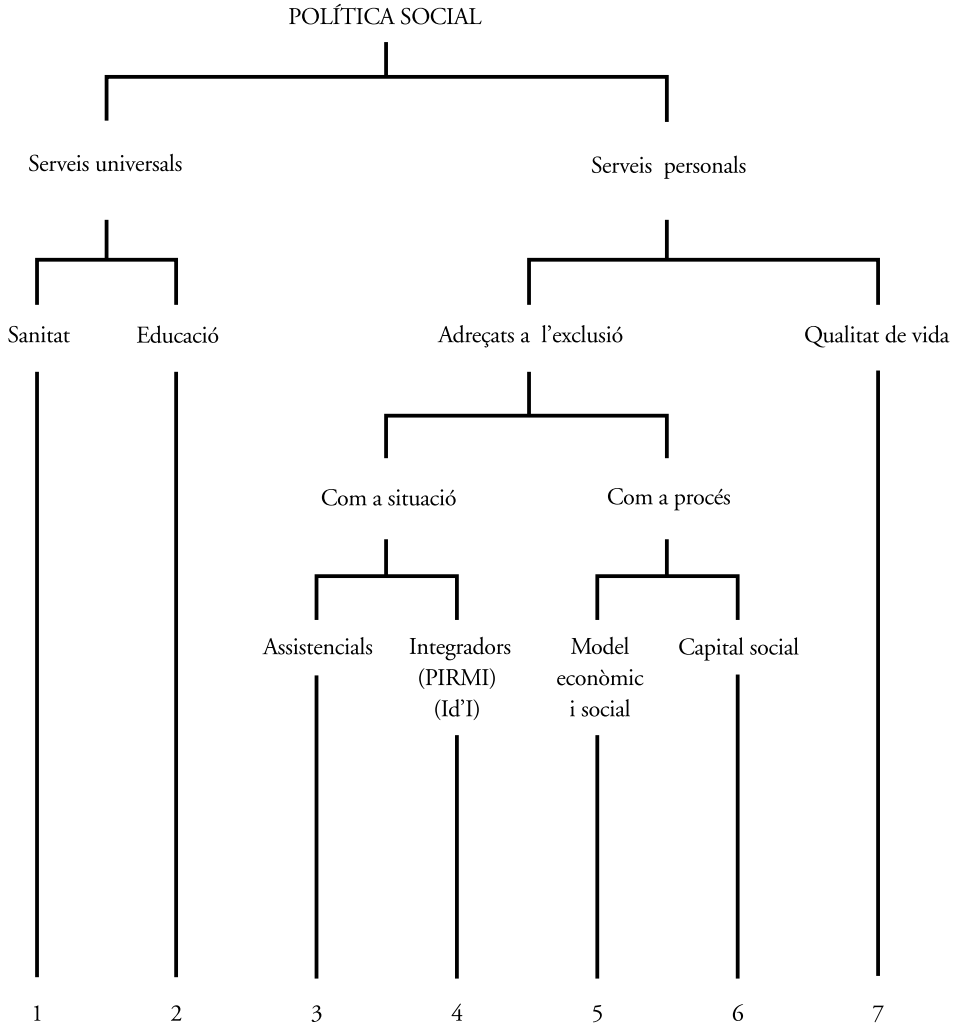

els serveis personals destinats a les persones i/o col·lectius que estan integrats en el sistema socioeconòmic dominant, i els serveis a les persones i/o col·lectius en situació d'exclusió. Els primers volen millorar la qualitat de vida dels ciutadans, mentre que els segons pretenen convertir en ciutadans a persones excloses d'aquesta categoria. Tanmateix, l'exclusió social es pot entendre des d'una doble perspectiva: com a situació (persones i grups amb determinats dèficits) i com a procés (dinàmiques socials i econòmiques que generen l'aparició de situacions d'exclusió). Quan pensem en l'exclusió com a situació, les polítiques públiques es concentren en objectius assistencials (alleugerir una situació de necessitat) i integradors (provocar, a través d'iniciatives com les *rendes mínimes d'inserció* o dels populars *itineraris d'inserció* la *normalització* de la situació d'exclusió). Quan ens fixem en l'exclusió com a procés, en canvi, les polítiques prenen una dimensió preventiva i han d'incidir en les dinàmiques de desenvolupament econòmic, en els models socials dominants o, utilitzant un terme acadèmicament popular, en el capital social de les diferents comunitats.

A partir d'aquesta exposició esquemàtica, en la següent figura resumim les principals línies d'activitat (operativa) que englobaria la política social. Com podrà observar-se, dins els serveis universals només hem llistat sanitat i educació, ja que hem considerat que l'àmbit de l'habitatge era massa feble per ser-hi inclòs, mentre que la política ocupacional de la Generalitat es centra en aquelles actuacions d'inserció i intermediació que, de fet, adopten la forma de serveis personals. En relació amb la dimensió substantiva tractada anteriorment, s'observarà també que els diferents àmbits d'actuació identificats en aquest apartat cobreixen amb força precisió les polítiques d'autonomia i protecció, mentre que deixen al marge les polítiques de quotidianitat. Es tracta d'una situació previsible, especialment si prenem en consideració el caràcter novell i transversal d'aquestes polítiques.

Els serveis universals: sanitat i educació

Tant sanitat com educació són serveis que es concentren en l'Administració autonòmica i que s'articulen a través d'un *model pluralista de provisió*, tot i que en la seva formalització es detecten algunes diferències notables:

- En l'àmbit sanitari, l'activitat reguladora del Servei Català de la Salut, com també el control exercit a través d'un sistema d'acreditació innovador i eficient, ha permès a l'autoritat pública situar-se en el centre de la xarxa i determinar els continguts de la política sanitària. Aquesta situació ha facilitat l'expansió d'uns serveis en els quals l'universalisme i l'equitat són els factors més positius, mentre que hi ha dubtes sobre la seva economia i la seva eficiència.

- La situació en l'àmbit educatiu és similar en el punt de partida però diferent en el punt d'arribada. Es parteix, com en el cas sanitari, d'una densa i complexa xarxa d'actors que conformen la base d'un model pluralista en la provisió dels serveis educatius. A partir d'aquí, però, la capacitat de regulació pública i de control sobre els productes educatius es mostra molt més feble, deixant que siguin els propis actors socials els que defineixin l'agenda i les característiques de la política educativa. El resultat és l'aparició d'una doble xarxa escolar (pública i privada-concertada) on es produeix l'increment de les desigualtats entre ambdues. Aquesta desigualtat és el resultat tant de la desviació de fons públics cap a les escoles concertades com de la capacitat d'aquestes per *seleccionar* els seus alumnes. A diferència de sanitat, en definitiva, el model pot ser econòmic i eficient (de fet Catalunya és una de les CA amb un volum de recursos per alumne més baix), però pateix les imprescindibles garanties d'equitat i igualtat d'oportunitats. Dit d'una altra manera, mentre un dels problemes del model sanitari català és el seu elevat cost, en el cas de l'educació creiem que la principal dificultat no és tant instrumental com de valor i rau precisament en el dèficit d'equitat en el sistema.

Els serveis personals de qualitat de vida

Dins aquest apartat s'inclouen tot un conjunt de serveis de l'àmbit sociocultural (cultura, esports, joventut, formació o participació ciutadana) que s'ofereixen bàsicament des de les administracions locals i que segueixen el principi del *nou universalisme comunitari*. Es tracta, doncs, d'uns serveis adreçats al conjunt d'una comunitat local, tot i que els seus receptors efectius acostumen a ser la població més *normalitzada* d'aquesta comunitat.

A Catalunya, els ajuntament dediquen aproximadament un 60% dels recursos destinats a les polítiques de benestar a aquest tipus de serveis, els quals, juntament amb els serveis d'atenció primària (un 30%) conformen el nucli de les seves contribucions al benestar social. Es tracta de totes formes d'uns serveis que s'ofereixen també seguint un *model pluralista de provisió*, el qual es projecta en una doble dimensió:

- D'una banda, les relacions amb d'altres administracions o instàncies governamentals (*govern multinivell*) són molt freqüents, ja que bona part del finançament prové d'aquest entramat de relacions. Aquest entramat, a més, genera unes relacions de dependència que condicionen el propi desenvolupament de les polítiques. La dinàmica de les relacions intergovernamental és, doncs, crucial per entendre aquests serveis de qualitat de vida.

- Per altra banda, dins el propi àmbit local es detecta la presència d'una xarxa horitzontal de proveïdors públics i privats d'aquests serveis. Aquesta xarxa és molt fragmentada, però dominada per les institucions públiques que controlen els recursos i estableixen vincles de tipus clientelar amb la resta dels actors. Aquest domini no s'exerceix, però, des d'una visió integrada de la política, sinó que es dispersa en relacions bilaterals i actuacions segmentades en la fragmentada xarxa de proveïdors.

Els serveis personals adreçats a l'exclusió

Els serveis de lluita contra l'exclusió a Catalunya s'ofereixen bàsicament des dels sistemes d'atenció primària de base local, tot i que la Comunitat Autònoma reté la competència en l'atenció especialitzada. A partir d'aquest marc, apareix un conjunt divers i fragmentat d'intervencions destinades a modificar les *situacions* d'exclusió social.

- Un primer paquet d'actuacions són les estrictament assistencials; és a dir, els ajuts domiciliaris, alimentaris, l'acollida als *sense sostre* o totes aquelles altres activitats que tenen com a objectiu pal·liar una situació de necessitat intensa. Aquestes actuacions es desenvolupen a partir dels serveis d'atenció primària municipals, tot i que els instruments d'actuació d'aquests han estat dissenyats des de la Generali-

tat. Aquesta situació provoca freqüents queixes, sobretot perquè obliga les persones a adaptar-se als requisits dels programes quan allò més lògic seria que els programes s'adaptessin a les necessitats de les persones. La fragmentació i la rigidesa dels instruments de treball han estat, doncs, les principals dificultats que s'han trobat els assistents socials en el desenvolupament de la seva tasca. Potser per aquesta mateixa raó, les institucions públiques han acabat concentrant-se en l'assistència als exclosos més *normalitzats* (aquells amb possibilitats d'adaptar-se als requisits dels programes), mentre que els exclosos en situacions de precarietat més extrema només han pogut comptar amb l'ajut, més flexible i ràpid, d'una xarxa d'associacions socials i religioses amb objectius benèfics i caritatius.

- A banda de les actuacions estrictament assistencials, les polítiques socials també han intentat revertir les *situacions* d'exclusió a partir d'iniciatives com els *itineraris d'inserció* o els PIRMI. Sense entrar ara en detalls, la lògica que inspira aquests tipus de programes es basa en la *culpabilització* de l'exclòs social. No es tracta de criminalitzar la seva situació, però sí de considerar que són els seus dèficits personals els que han provocat la situació. Des d'aquesta òptica, com és previsible, les polítiques d'inserció han de centrar-se en estimular, formar i educar els exclosos. Es tracta de modificar els seus hàbits i les seves habilitats, amb l'esperança que la societat i el mercat els torni a trobar *acceptables*. A més a més, aquesta tasca s'ha desplaçat normalment a àmbits municipals poc sensibles socialment, com ara les àrees de desenvolupament econòmic, i, per tant, ha acabat produint-se un desviament respecte als objectius inicials; un biaix que ha afavorit la població més *normalitzada* i que ha tornat a deixar al marge la més *exclosa* (la que més difícilment pot tornar a ser *acceptada* pel mercat i la societat).

La lògica dels itineraris d'inserció i dels PIRMI ha apropat les polítiques socials i les laborals, concentrant bona part dels esforços per lluitar contra l'exclusió social en tasques de formació ocupacional i intermediació en el mercat laboral. Aquesta òptica ha mostrat, però, importants dèficits en els seus resultats.

- Davant d'aquest fracàs, des d'algunes autoritats locals s'ha començat a plantejar un canvi de perspectiva i a proposar que la lluita contra l'exclusió s'ha d'ampliar

(no desplaçar) de la *situació* al *procés*. L'objectiu no pot ser només el de *normalitzar* les persones, sinó que cal treballar sobre les dinàmiques territorials, socials i econòmiques que generen l'exclusió o, des de perspectives més radicals, afirmar que no estem davant d'un problema de *normalització*, sinó d'*acceptabilitat* (no cal transformar la persona sinó forçar la comunitat a acceptar-la). Aquests punts de vista, tot i que van incorporant-se en el discurs d'alguns professionals dels serveis socials, no apareixen en les polítiques socials catalanes. De fet, alguns assistents socials es perceben a ells mateixos com a *exclosos institucionals*, mentre que abordar els processos generadors d'exclusió suposaria col·locar-los en el centre i fer que les altres polítiques (urbanístiques, econòmiques, culturals, etc.) es dissenyessin en funció de les seves orientacions i prioritats.

- En una línia similar s'insinua que la lluita contra l'exclusió ha estat excessivament centrada en dèficits materials (habitatge, treball, sanitat, etc.), mentre que en una societat com l'actual caldria no oblidar-se dels *dèficits relacionals*. Els exclosos no sols tenen mancances materials (les quals eventualment podrien ser superades per les actuacions assistencials), sinó que també han quedat fora de les xarxes de relacions que els converteixen en membres d'una comunitat. Sense reconstituir aquestes xarxes de relacions sembla impensable pensar en la integració social; ja que, tal com es deduïa d'un estudi fet a partir de les manifestacions dels propis exclosos, "el pitjor no és el fred ni la gana; el pitjor és la sensació de solitud i les mirades de la gent, unes mirades que et fan saber que no ets d'aquest món". Treballar contra els dèficits relacionals és una tasca complexa i, amb alguna meritòria excepció, oblidada en el conjunt de la política social catalana.

Les polítiques socials a Catalunya: elements de síntesi

Per mitjà dels dos quadres següents, volem mostrar de forma gràfica i resumida els principals aspectes de les dimensions substantiva i operativa de les polítiques socials a Catalunya. És a partir d'ells que, tot prenent-los com a guia de referència, construirem la projecció dels cinc escenaris.

Quadre 1.
Les polítiques socials a Catalunya: síntesi dimensió substantiva

	Referent normatiu predominant	Intensitat i tipus de discurs	Dimensió substantiva: continguts principals	Estructura de la xarxa d'actors
LABORAL	Ocupabilitat	Mitjana Innovador	Combinació de serveis universals i selectius	Molt articulada, elitista, poc permeable, estable, multinivell, reactiva i simètrica
EDUCACIÓ	Igualtat oportunitats	Mitjana Conservador	Servei universal de provisió pluralista	Articulada, pluralista, permeable, estable, conflictiva, poc estratègica, asimètrica
HABITATGE	Suport	Baixa Conservador	Pluralitat d'instruments de cobertura i intensitat molt baixa	Molt articulada, elitista, poc permeable, estable, multinivell i reactiva
SANITAT	Eficiència	Alta Innovador	Servei universal de provisió pluralista	Articulada, semipluralista, tancada, estable, consensual, estratègica, simètrica
S. SOCIALS I PIRMI	Assistència	Mitjana Conservador	Serveis i transferències selectives, baixa cobertura amb copagament	Desarticulada, fragmentada, oberta, canviant, multinivell, reactiva, asimètrica
IMMIGRACIÓ	Integració	Baixa Innovador	Pluralitat d' instruments des d'una perspectiva interdepartamental	Articulada, pluralista, oberta canviant, multinivell, estratègica, simètrica
FAMÍLIA	Familisme	Mitjana Conservador	Serveis selectius, de cobertura reduïda amb copagament	Desarticulada,de baixa densitat, oberta, canviant, multinivell, reactiva, asimètrica
GÈNERE	Igualtat oportunitats	Baixa Innovador	Pluralitat d'instruments des d'una perspectiva interdepartamental	Desarticulada, fragmentada, oberta, canviant, multinivell, estratègica, simètrica

Elaboració pròpia

Quadre 2.
Les polítiques socials a Catalunya: síntesi dimensió operativa

	Oferta polítiques públiques	Xarxa d'actors	Relacions intergovernamentals
1	Servei universal de qualitat, però amb costos econòmics molt elevats	Xarxa d'actors públics i privats, però amb un control del centre (públic) regulador i finançador	Domini de la comunitat autònoma
2	Servei universal de qualitat variable i condicionat per l'aparició d'una doble xarxa educativa (pública i concertada)	Xarxa d'actors públics i privats, amb un fort pes del sector empresarial i eclesiàstic, com també de determinades associacions de pares. Baixa capacitat de regulació des del centre (públic)	Domini de la comunitat autònoma
3	Serveis de baixa cobertura i baixa intensitat. Oferta fragmentada i residual, tecnocràtica i de baixa sensibilitat personal	Xarxa d'actors públics i no-lucratius (ONG, organitzacions religioses, etc.). Certa especialització dels segons amb les situacions de precarietat més intenses	Disseny de la comunitat autònoma i implementació local: relació conflictiva i incoherències
4	Ídem anterior	Xarxa d'actors públics, privats i no-lucratius. Xarxa molt tancada entorn del repartiment dels fons	Ídem anterior
5	El model social a remolc de la competència econòmica i l'especulació urbanística	Règim urbà dominat per la coalició entre els poders públics i els interessos econòmics	Coincidència entre el model de la comunitat autònoma i de la majoria dels ajuntaments
6	Inexistent o experimental (en alguns centres cívics)	Incipient relació entre els poders públics i les associacions de la comunitat	Local
7	Intensitat i cobertura moderada, amb presència en cultura, esports i lleure; però amb dèficits en gent gran, medi ambient, etc.	Xarxa d'actors públics, privats i associatius, amb forta presència de dinàmiques clientelars	Local amb finançament autonòmic

Elaboració pròpia

Escenaris de futur: Europa 2010 i les polítiques de benestar a Catalunya

La intenció d'aquest darrer apartat és partir de les dues simplificacions anteriors i projectar-les sobre els escenaris de futur que planteja el document Europa 2010. Mantindrem l'ordre dels escenaris tal com ens proposen en el document de la Comissió Europea, tot i que personalment hauríem considerat millor fer un parell de modificacions:

- En primer lloc, pensem que els escenaris 1 (*Els mercats triomfants*) i 2 (*Les cent flors*) es podrien reconvertir en un de sol, ja que no observem diferències significatives entre tots dos, sinó més aviat pautes de complementarietat.

- En segon lloc, pensem que l'ordre es podria modificar per tal de situar-les en un eix político-ideològic clàssic. Així, mantindríem els escenaris d'*Els mercats triomfants* i de *Les cent flors* en primer lloc, però tot seguit passaríem a la projecció de l'escenari 4, *Els veïnatges turbulents*. La raó és ben senzilla. Els escenaris 1 i 2 impliquen, per a les polítiques socials, l'hegemonia de les formulacions neoliberals. L'escenari de les turbulències implica, en clau de política social, el predomini de les formulacions neoconservadores. Així doncs, tots dos escenaris es situen clarament a la dreta, en un eix dreta-esquerra tradicional. Els altres dos escenaris van més enllà del predomini liberal-conservador: el de *les responsabi-*

Quadre 3.
La reconfiguració dels escenaris en termes de polítiques socials

L'escenari neoliberal	L'escenari neoconservador	L'escenari neosocialdemòcrata	L'escenari de la nova esquerra radical
(escenaris 1 i 2)	**(escenari 5)**	**(escenari 3)**	**(escenari 4)**
Espai ideològic de la dreta		Espai ideològic de l'esquerra	

Elaboració pròpia

litats compartides se situa en línia amb els programes de modernització de la socialdemocràcia; mentre el de *les societats creatives* connecta amb les propostes més innovadores de l'esquerra no socialdemòcrata que aposta per la radicalitat democràtica.

Les modificacions esmentades anteriorment són, però, impressions personals i no les recollirem en el text que segueix, en el qual, per sobre d'altres consideracions, interessa la possibilitat de comparació amb els exercicis de síntesi i especulació que s'han fet, paral·lelament, per altres companys/es i en altres àmbits sectorials.

Així doncs, per cadascuna de les projeccions de futur, comencem amb una breu descripció de cada escenari i continuem valorant el seu eventual impacte sobre les característiques de la política social catalana. Com a variables definitòries d'aquesta política farem servir els tres apartats de la dimensió substantiva (autonomia, protecció i quotidianitat) i els tres grans apartats de la dimensió operativa (serveis universals, serveis personals d'exclusió i serveis personals de qualitat de vida). Pensem que, d'aquesta forma, la projecció dels escenaris és més comprensiva i presenta panoràmiques més integrals.

Escenari 1. Els mercats triomfants

En aquest escenari, els interessos privats dels més poderosos han guanyat els col·lectius, la qual cosa ha comportat una reducció tant en la regulació governamental com en la prestació dels serveis públics. El resultat és una situació que fa compatible el creixement econòmic amb el desequilibri i la desigualtat social. Es tracta de la victòria dels valors econòmics, individualistes i no solidaris, la qual cosa no pot deixar de tenir un fort impacte sobre les polítiques socials.

Polítiques socials d'autonomia

En aquest escenari, seria clara la reorientació cap a paràmetres de mercat de les tres principals polítiques socials d'autonomia a Catalunya.

En el terreny laboral, seria previsible un nou gir cap a la desregulació i precarització del mercat de treball. S'imposarien els models que predominen en el món anglosaxó: donar prioritat a la creació neta d'ocupació a costa de la reducció de la qualitat d'aquesta en qüestions com els drets laborals, els salaris mínims o la protecció social de l'atur. Seria igualment previsible la progressiva implantació d'un nou marc de relacions laborals que erosionés la capacitat de negociació col·lectiva dels agents socials i situés els convenis en el nivell d'empresa, de forma totalment fragmentada i descentralitzada. Les polítiques actives d'ocupació quedarien estancades. El Govern de la Generalitat seguiria mantenint programes de formació professional i ocupacional, però tendirien a cancel·lar-se els intents actuals d'anar més enllà i formular pactes territorials per l'ocupació o programes de nous jaciments.

En el terreny educatiu, l'actual política del Govern català, de servei universal de doble xarxa, donaria un tomb qualitatiu cap a un model de progressiva monetarització del servei: s'introduirien de forma progressiva experiències de xec escolar que aniriien reorientant la despesa educativa. La política educativa s'entendria cada cop més com el suport a l'elecció de les famílies i menys com la inversió en una xarxa pública universal, integradora i cohesionadora.

Pel que fa a l'habitatge, les actuals polítiques públiques no sortirien de la seva residualitat. Els programes de promoció pública tendirien a desaparèixer i les ajudes a l'accés es vehicularien bé a través dels promotors a canvi d'un cert preu taxat, bé a través de desgravacions fiscals sobre les hipoteques que afavoririen, fins i tot més que ara, les classes mitjanes de la societat i no els sectors més necessitats.

Polítiques de Protecció

Les polítiques socials de protecció, seguint el model de les d'autonomia, accentuarien el seu perfil mercantilitzador. La sanitat pública catalana abraçaria definitivament criteris empresarials de gestió, amb els quals l'economicisme eficientista s'imposaria per damunt de les consideracions d'equitat.

La protecció social faria un gir qualitatiu. Seria previsible que una coalició formada

per partits de centre-dreta, organitzacions empresarials, institucions financeres i cercles d'experts de tendència neoliberal acabessin generant el clima apropiat per tal que l'actual sistema de pensions públiques de repartiment fos substituït per un sistema mixt, en què la contribució a la caixa pública passés a ser optativa i es legislés una quota de capitalització obligatòria en un fons privat de pensions.

El sistema català de serveis socials tendiria a disminuir les seves cobertures i el seu catàleg de serveis i equipaments. L'èmfasi no es posaria tant en un retorn als valors assistencials de la família, com en la promoció de serveis privats de proximitat (des d'escoles bressol fins a residències de gent gran). El Govern de la Generalitat, fins i tot, podria promoure una legislació d'assegurances obligatòries de dependència, a contractar amb entitats privades. El rol de Cáritas i Creu Roja seguiria sent molt important, però necessàriament limitat davant l'increment de l'exclusió social.

Polítiques socials de quotidianitat

Molt lligat al que sosteníem en el punt anterior, les polítiques socials de quotidianitat retrocedirien per obrir espais de mercat. Seria previsible l'extensió sempre parcial d'algun tipus de política autonòmica de xec-servei. Per exemple, la Generalitat podria finançar parcialment per mitjà d'un xec a les famílies, l'accés d'aquestes a serveis personals de titularitat privada. En el terreny familiar, s'apostaria fort pel model d'accés massiu de les dones al mercat de treball. Ara bé, això no comportaria ni polítiques d'acció positiva per a la igualtat de gènere ni polítiques públiques de suport a les famílies. La doble assalarització de dones i homes hauria de provocar un increment de poder adquisitiu que permetés el pagament de serveis privats. D'altra banda, la flexibilitat podria permetre períodes d'inactivitat laboral de les dones, per bé que sense permisos parentals ni drets de reducció de jornada.

Pel que fa a la immigració, aquesta s'acceptaria des d'una lògica de mercat. Els immigrants com a mà d'obra per realitzar, amb salaris baixos, els tipus de feines rebutjades per la població autòctona. En canvi, el Govern de la Generalitat no es plantejaria polítiques actives d'integració, les quals recaurien en uns ajuntaments sense finançament específic per impulsar-les.

Serveis universals

Pel que fa als serveis universals, l'impacte de l'escenari neoliberal seria molt clar: es tendiria per una via més fàctica que normativa cap a la desuniversalització de la sanitat i de l'educació pública. En el camp de la sanitat, el Govern de la Generalitat tendiria a desmantellar el Servei Català de la Salut, per tal de gestionar una xarxa no integrada de CAP i d'hospitals orientats a la població amb menys recursos econòmics. Fent ús de la seva capacitat normativa sobre els trams cedits de l'IRPF, el Govern català incentivaria per la via fiscal la contractació d'assegurances privades de salut.

En el camp educatiu, el model actual de doble xarxa accentuaria els seus perfils més duals. Cada vegada més la despesa educativa s'orientaria cap al finançament de concerts educatius amb regulacions públiques molt febles sobre els seus beneficiaris. L'escola pública passaria a jugar, en la pràctica, un paper de subisidiaritat.

Serveis personals de qualitat de vida

Els serveis personals de qualitat de vida senzillament quedarien esborrats de l'agenda pública. En un escenari de valors neoliberals predominants, els serveis públics socioculturals serien potser l'element més vulnerable de les polítiques socials i del model de benestar. No costaria gaire iniciar un procés de privatització dels serveis culturals i lúdics rendibles des de l'òptica del mercat, i de tancament d'aquells que no ho fossin. Les polítiques municipals d'esport de base, per exemple, quedarien fortament ressentides. L'oferta d'activitats d'educació en el lleure infantil i juvenil també. Tot aquest camp retornaria íntegrament cap al mercat o cap al teixit social.

Serveis personals adreçats a l'exclusió

L'exclusió social, en aquest escenari, es reconceptualitzaria plenament. El discurs predominant del Govern passaria a ser el d'atribuir als exclosos la responsabilitat principal de la seva situació, amb tot el que això comporta de generar dinàmiques culturals d'estigmatització de les poblacions excloses. Això seria compatible amb certes polítiques d'atenció –sempre residuals i personalitzades– cap "als que no poden se-

guir", expressió que s'utilitzaria cada cop més per tal d'eliminar qualsevol connotació col·lectiva i d'arrel social al problema de l'exclusió. Com dèiem abans en l'apartat de les polítiques socials de protecció, la xarxa de serveis antiexclusió passaria novament a ser la d'institucions com Cáritats i Creu Roja, les quals podrien oferir programes assitencials i pal·liatius, però dificilment anar més enllà cap a dinàmiques de prevenció i d'inserció. Finalment, la política de rendes mínimes quedaria estancada en els nivells de residualitat actuals. Fins i tot es retrocediria cap a una concepció amb menys garanties jurídiques de percepció de la renda mínima. Lluny, per tant, de qualsevol consideració d'aquesta com un dret social de ciutadania.

Escenari 2. Les cent flors

Aquest escenari, tal com nosaltres el veiem, representa la resposta social a una situació creada pel domini dels mercats. Així, la progressiva desintegració i desmantellament de les institucions públiques de solidaritat hauria comportat tot un seguit de reaccions socials purament adaptatives al nou ordre de mercats imperants. Algunes d'aquestes reaccions aprofundeixen encara més en els valors hegemònics (evasió d'impostos, abstenció...); d'altres, apunten a un cert aflorament de valors solidaris, però sense cap mena de possibilitat de fer-los viables a gran escala (ajuda mútua, xarxes informals...). En l'ordre de la *governance*, no es perceben avenços cap a esquemes postburocràtics des de la lògica de l'espai públic. Més aviat, els vells autoritarismes burocràtics es substitueixen per nous autoritarismes gerencials, amb arrel en les empreses privades, o per records de les tradicions caritatives decimonòniques. L'escenari de *Les cents flors* podria conformar un magnífic quadre per al nostre futur social, però pensem que aquestes *Cent* o *Mil flors*, sense compromisos públics i nous valors de solidaritat social no passaran, quedaran pansides. Les flors, com els animals domèstics, són bonics i ens donen caliu; però també reclamen compromisos: cal que algú els regui i els porti a passejar. En l'escenari de *Les cent flors* no hem sabut veure qui tindria cura d'aquestes flors i, per tant, hem considerat que les conseqüències sobre els diferents àmbits i aspectes de la política social serien pràcticament les mateixes que en el cas d'*Els mercats triomfants*. Quan ningú es responsabilitza, allò que queda –en el nostre entorn occidental– no és res més que el mercat. Hi ha reaccions socials, és clar, però aquestes –almenys en

els termes de l'escenari que ens ocupa– són puntuals i no conformen un model alternatiu de regulació social.

Polítiques socials d'autonomia

Tal com vèiem anteriorment, l'escenari mercantil orienta la política laboral cap a la desregulació i la precarització, l'educativa cap a la doble xarxa i la monetarització, i la d'habitatge des de la residualització actual fins a la pràctica desaparició. La progressiva aparició de *flors socials* com a resposta a aquesta situació suposa:

- la consolidació de l'economia informal, en la qual sobreviure però pagant el preu de renunciar als drets laborals.
- la dualització educativa i l'aparició d'experiències marginals destinades a suplir la manca de compromís públic amb un àmbit de creixent importància; i
- la intensificació dels moviments socials destinats a l'ocupació i recuperació d'espais, però sense abandonar la incertesa i el conflicte que avui pateixen.

Polítiques de protecció

L'aportació de l'escenari de *Les cent flors* a les polítiques de protecció podria ser molt interessant, però només en el cas de donar suport o complementar les iniciatives públiques. En canvi, en un context de *Mercat Triomfant* on es privatitza la sanitat, les pensions i els serveis socials, l'única possibilitat de les iniciatives socials és treballar en la marginalitat i des de la marginalitat. Com molt bé saben els assistents socials, treballar des de les zones residuals ens acaba convertint en organitzacions residuals.

Polítiques socials de quotidianitat

Si tenim en compte que les polítiques de quotidianitat requereixen accions de discriminació positiva (per gènere, origen, edat, etc.), es fa molt difícil pensar que aquesta actuació pugui assolir la intensitat necessària des de l'àmbit estrictament social. De nou, sense els suports i els compromisos públics, podem esperar iniciatives tan imaginatives com inútils per revertir les situacions sobre les que es vol actuar.

Serveis universals

El progressiu desmantellament dels serveis universals en una situació on ningú en té cura ni n'és responsable ens sembla evident. Com també ens sembla evident que les *Cent*, *Milers* o *Milions de flors* no poden fer res al respecte. L'aposta per la universalitat de determinats serveis és, per definició, una aposta col·lectiva.

Serveis personals de qualitat de vida

Aquests serien probablement els serveis que més afavorits es veurien per una situació com la descrita en l'escenari de *Les cent flors*. Serien objecte de la iniciativa social més solvent i que en podria gaudir-ne més directament i, per tant, se'n podria esperar l'expansió. A diferència del que esmentàvem en relació amb altre tipus de serveis, ara sí hi hauria qui estaria disposat i tindria l'*aigua* suficient per regar i tenir cura de les seves flors. La condició, però, seria la no-universalització d'aquests serveis; la possibilitat, amb altres paraules, de seleccionar aquells que podrien gaudir-ne.

Serveis personals adreçats a l'exclusió

En aquest apartat reproduiríem gairebé fil per randa el que ja havíem escrit en referència a l'escenari d'*Els mercats triomfants*. Només volem posar l'accent en les dificultats associatives i en els dèficits relacionals que defineixen, almenys en part, les situacions i els processos d'exclusió, i preguntar-nos com, en aquesta situació, podem confiar en *Les cent flors*. L'escenari de *Les cent flors* es basa en la capacitat de reacció social, una capacitat que malauradament no està a l'abast de tothom.

Escenari 3. Les responsabilitats compartides

El document *Europa 2010* ens presenta aquest tercer escenari com la recuperació, tot i que amb importants novetats, del model europeu de desenvolupament econòmic i social. Comporta, per tant, la superació del neoliberalisme anglosaxó (o l'*American way*) que ha caracteritzat la política i l'economia europea durant les darreres dues

dècades, i, paral·lelament, la victòria de les tesis que retòricament ha defensat la Comissió Europea durant els últims anys. Ens desplacem, amb altres paraules, de les tendències efectivament dominants (les polítiques neoliberals) a la concreció del que fins ara han estat els discursos de la CE.

En la concreció d'aquest model europeu, abans d'acostar-nos al seu impacte sobre les polítiques socials a Catalunya, hi ha dos elements generals que valdria la pena destacar:

- En primer lloc, l'escenari de *Les responsabilitat compartides* suposa recuperar l'equilibri entre allò que és econòmic i allò que és social; el qual, en els darrers anys, s'havia esbiaixat tot provocant la centralitat de la dimensió econòmica i la progressiva residualització de la social. Com sembla evident, la recuperació d'aquest equilibri tindrà un efecte molt important sobre el contingut de les polítiques socials.
- En segon lloc, queda clar en l'elaboració d'aquest escenari que la recuperació dels principis distintius del model europeu (sintetitzats en el nou equilibri entre allò que és econòmic i allò que és social) només serà viable si es produeixen transformacions radicals en les formes de governar i de gestionar el sector públic. Sense entrar ara en detallls, sí que cal destacar que l'escenari de *Les responsabilitats compartides* també té, doncs, un efecte molt important sobre la forma de desenvolupar les polítiques socials. Un impacte que, resumidament, suposa l'èxit d'allò que des de diferents fòrums polítics i acadèmics s'ha anomenat *govern relacional*, *govern multinivell*, *postburocràcia*, *nova gestió pública*, *xarxes de polítiques*, etc.

A continuació traslladem aquestes dues consideracions inicials a una reflexió sobre com aquest escenari afectaria el futur dels serveis socials a Catalunya:

Polítiques socials d'autonomia

En una situació com la descrita en l'escenari de *Les responsabilitats compartides* el factor humà adquireix major importància. En aquesta direcció, a més, les persones ja no sol són agents econòmics i/o familiars, sinó també ciutadans amb compromisos cívics i socials. Finalment, es reconeix que la revaloració d'una ciutadania plena (que

combini el respecte a l'individu amb la solidaritat social), només podrà assolir-se a través d'una transformació del Govern i de la gestió pública; és a dir, d'una renovada intervenció del sector públic.

A Catalunya aquest escenari provocaria canvis importants, ja que avui per avui sembla que les polítiques d'autonomia estan més orientades a una concepció individualista i/o familiarista; mentre que la idea de generar ciutadania plena a través d'intervencions públiques tendeix a presentar-se com una interferència en la llibertat individual.

Així, entronitzant el principi de la llibertat, les polítiques d'autonomia a Catalunya han seguit dues tendències: la residualització (habitatge) o la selecció (educació i polítiques actives d'ocupació). La residualització suposa la no-intervenció en un àmbit tan bàsic per a l'autonomia personal com és el de l'habitatge; mentre que la selecció cal interpretar-la com la utilització de la *llibertat d'elecció* com a justificació per crear una doble xarxa escolar (seleccionant en funció de criteris diversos com ara la renda, els resultats escolars, etc.) o una complexa xarxa de formació ocupacional utilitzada només per determinats segments i beneficiant gairebé exclusivament els propis prestadors dels serveis formatius.

En definitiva, l'arribada de l'escenari de *Les responsabilitats compartides* revertiria clarament la primera de les tendències, intensificant l'abast i la qualitat de les polítiques socials d'autonomia. No queda tant clar què passaria amb la tendència a seleccionar (*la flor i la nata*, utilitzant una expressió de l'argot acadèmic), detectada en les polítiques laborals i educatives. D'una banda, podríem esperar-ne una intensificació, ja que la major preocupació pels recursos humans així ho recomanaria. Per altra banda, a més, les fórmules contractuals o descentralitzadores propiciades per aquest escenari podrien millorar la gestió, però també mantenir les desigualtats –la selecció– en l'accés a les xarxes educatives i laborals. Pensem que la lògica de *Les responsabilitats compartides* incorpora una major preocupació pel control (de les condicions, per exemple, sota les que operen els centres de formació ocupacional o les escoles concertades), però no queda clara la seva capacitat per fer efectiva aquesta preocupació.

Polítiques socials de protecció

Quant a les polítiques socials de protecció, no sembla que l'escenari de *Les responsabilitats compartides* aporti moltes novetats substantives, mentre que aquestes es concentrarien en aspectes de caràcter marcadament operatiu.

Amb tot i això, hi ha un aspecte substantiu que ens sembla important de destacar. Ens estem referint a la pròpia percepció d'aquelles persones en situació de necessitat o exclusió social. Així, mentre que les polítiques actuals consideren els exclosos com a culpables individuals de la seva situació (per qui cal sentir compassió, però ser ferm en la seva reeducació), el nou escenari ve acompanyat d'una retòrica social que pot ampliar les *culpes* des de l'individu fins a la col·lectivitat. En aquesta ampliació de les culpes no es produeix una redefinició radical de les polítiques de protecció; però sí una ampliació de la seva agenda. Les polítiques socials de protecció, en aquesta direcció, s'ocuparien més d'aspectes comunitaris i relacionals (tractament col·lectiu de l'exclusió o, dit d'una altra forma, l'exclusió com a problema de tots); alhora que la seva capacitat per incidir en altres àmbits –fins avui impermeables a la sensibilitat socioassistencial–, com l'urbanisme o la promoció econòmica, es veuria reforçada.

En el vessant instrumental és, però, on detectaríem les transformacions més significatives. Les actuals polítiques de protecció de la Generalitat es caracteritzen per la centralització i la homogeneïtat, mentre que el nou escenari comportaria un canvi radical en els plantejaments. D'una banda, l'aposta per la descentralització d'aquests serveis suposa una prestació des de la proximitat i, en conseqüència, més adaptada a les particularitats de cada territori, de cada col·lectiu i de cada persona. Per altra banda, aquest procés comporta una redefinició del paper dels diferents nivells administratius; amb el potenciament de l'àmbit local i l'aprofundiment d'allò que hem anomenat el govern multinivell. El perill, com abans, prové tant de les diferències que aquesta nova situació pot comportar com de les dificultats per controlar i coordinar una xarxa cada cop més diversa i complexa.

Malgrat tot, donada la pròpia diversitat de les situacions en què intervé la política de protecció, avaluem la descentralització i la proximitat com a factors positius. Hem de

recordar, però, que caldria també un lideratge polític i governamental que garantís allò que en l'escenari s'anomena *win-win situations*; és a dir, un reforçament de les lògiques cooperatives en detriment de les lògiques competitives que sovint acompanyen els instruments contractuals de la nova gestió pública.

Aquests impactes, finalment, es concretarien en el cas català en certa continuïtat en l'àmbit sanitari (tot i que caldria aprofundir la lògica multinivell); mentre que generarien una radical transformació de les polítiques de serveis socials.

Polítiques socials de quotidianitat

En primer lloc, en l'àmbit de la família, podríem esperar tant una reducció de la retòrica actualment utilitzada des del Govern de la Generalitat (molt lligada a una visió que atorga una especial rellevància als cercles privats de cada persona) com una intensificació del suport a les famílies (com a col·laboradors des de la proximitat amb les polítiques públiques). Podríem, per tant, preveure una sortida de l'actual cercle viciós (on es traslladen responsabilitats a les famílies sense donar-los cap ajut) i una progressió cap a un nou espai de col·laboració on la família col·labora amb un sector públic que, a canvi, li ofereix suport (llar d'infants, serveis d'acompanyament, ajuts financers, etc.)

En segon lloc, i en paral·lel al que esmentàvem anteriorment, les polítiques de gènere es convertirien en un eix prioritari en les actuacions públiques. L'aprofundiment en les responsabilitats públiques podria alliberar les dones de part de les seves càrregues actuals, de la mateixa forma que un major èmfasi en la solidaritat social propiciaria l'aparició de polítiques d'acció positiva.

Finalment, l'àmbit de la immigració quedaria probablement com a assignatura pendent. El model de *Les responsabilitats compartides* no sols representa l'*European-way*, sinó que ens apareix com un model sofisticat d'actuacions públiques en una societat madura. Aquest model, per tant, presenta fortes dificultats de relació amb altres realitats i, en conseqüència, és previsible una tendència al tancament dins les fronteres europees. Aquesta ja és la situació actual i, per tant, es produiria una continuïtat

només modificada per un fet important. Ens estem referint a la descentralització o municipalització de les polítiques adreçades als immigrants, la qual, des de la nostra perspectiva, podria millorar molt l'efectivitat de les diferents actuacions. Amb altres paraules, potser els plantejaments genèrics entorn de la immigració no es modificarien substantivament, mentre que sí ho farien –millorant la situació actual– les estratègies operatives.

Serveis universals

Els serveis universals són, per la seva pròpia naturalesa, serveis que s'ofereixen de forma centralitzada, uniforme i en els quals, en conseqüència, la racionalitat burocràtica hi juga un paper molt important. Aquestes característiques xoquen frontalment amb el procés de modernització administrativa que es troba en el cor de l'escenari de *Les responsabilitats compartides*. Podem preveure, doncs, un canvi important en aquests tipus de serveis.

De totes formes, la situació de partida a Catalunya és peculiar, ja que serveis universals clàssics com els sanitaris o els educatius ja han experimentant un procés de modernització. Una modernització que s'ha concentrat en els aspectes contractuals i privatitzadors de la Nova Gestió Pública; però que, al mateix temps, ha marginat tant la descentralització com les relacions de col·laboració. Seria en aquestes dues direccions on trobaríem les modificacions més importants en relació amb la situació actual.

Serveis personals de qualitat de vida

La sofisticació de l'Administració pública representa, en bona part, la voluntat de donar resposta a les demandes personalitzades d'uns ciutadans també més sofisticats. Cal esperar, per tant, que aquest escenari vingui acompanyat d'una intensificació d'aquests serveis personals destinats a millorar la qualitat de vida dels ciutadans.

Aquesta tendència es pot interpretar com de continuïtat, ja que es tracta d'uns serveis que han anat creixent en els darrers anys. El canvi es podria detectar en la forma de creixement. En la situació actual, aquests serveis són molt depenents de les voluntats

i les capacitats de les administracions territorials, les quals actuen sense la col·laboració (sovint fins i tot amb l'oposició) d'un Govern autonòmic vocacionalment centralista. El nou escenari modificaria aquesta situació i, en conseqüència, propiciaria una intensificació d'aquests serveis.

Per altra banda, la prestació d'aquests serveis és avui molt depenent d'un món associatiu que ha patit un llarg procés de desestructuració (en el qual hi han col.laborat les actituds centralistes i clientelistes de l'Administració). L'escenari de les responsabilitats col·lectives propiciaria, en termes generals, una millora en el *capital social* de les nostres comunitats i, per tant, també la possibilitat d'intensificar la presència de serveis personals de qualitat de vida.

Serveis personals adreçats a l'exclusió

Ja ens hem referit a aquests serveis al parlar anteriorment de les polítiques de protecció, esmentant importants canvis substantius (aproximació col·lectiva al fenomen de l'exclusió social) i operatius (descentralització i proximitat). No volem, doncs, repetir-nos i, per tant, ens limitarem a subratllar que aquests serveis veurien incrementada la seva presència, alhora que es modificaria la forma d'abordar el problema de l'exclusió.

Utilitzant els termes aportats en l'apartat II, l'exclusió com a situació seria objecte d'intervencions més flexibles, més personalitzades, més municipalitzades i més intenses (amb més recursos). A més, l'exclusió deixaria de ser tractada exclusivament com una situació i es tractaria també com un procés, obligant els responsables públics a actuar sobre les dinàmiques socioeconòmiques que generen l'exclusió. En conjunt, es superaria una aproximació a l'exclusió molt tecnocratitzada i reactiva (la que avui tenim) i s'afavoriria l'aparició d'enfocaments més estratègics, anticipatius i promocionals.

Escenari 4. Les societats creatives

Aquest quart escenari contrasta tant amb l'*American way* (el neoliberalisme anglosaxó) com amb l'*European way* (la posició més socialdemòcrata de la UE). Se'ns presenta, doncs, com una novetat, com un model que trenca tant amb les tendències com amb els discursos dominants. Aquest *new way* presenta dos trets distintius que voldríem subratllar:

- D'una banda, suposa un nou trencament de l'equilibri entre allò que és econòmic i allò que és social (model europeu), tot i que aquest trencament no serveix per centrar-se en la dimensió econòmica (model neoliberal) sinó per posar l'èmfasi en la social. Aquesta prioritat social, com també el redescobriment de les dimensions humana i comunitària, donen contingut a les novetats substantives que aporta l'escenari de *Les societats creatives*. També, des d'aquesta perspectiva, es preveu que el seu impacte sobre les polítiques socials serà significatiu.
- D'altra banda, des de l'òptica instrumental no es detecten tantes novetats en les formes de gestió (com era el cas de l'escenari anterior) com en les formes de govern. Hi ha un clar canvi en les prioritats governamentals, però també s'introdueixen pràctiques governamentals més preocupades per la participació i la involucració dels ciutadans, més vinculades a les iniciatives comunitàries i, en definitiva, menys tecnocràtiques i més dialogants amb el conjunt de la societat civil.

Tot seguit intentem concretar com aquests trets generals afectarien les polítiques socials a Catalunya.

Polítiques socials d'autonomia

La importància que atorga aquest escenari a la dimensió humana és radical; fins i tot superior a la que se li concedia en l'escenari de *Les responsabilitats compartides*. Es tracta d'una importància radical perquè no ve condicionada per cap altra atribut: ni la situació laboral ni el nivell educatiu, per exemple, poden ser esgrimits per identificar diferències entre ciutadans. En aquesta situació, les polítiques d'autonomia seran importants, però no crucials com a forma de valorar uns ciutadans que ja estan valorats pel simple fet de ser-ho.

Podríem esperar, per tant, que aquestes polítiques es traslladessin d'un objectiu de capacitació individual (que els individus aconsegueixin educació i així podran treballar i, més tard, trobaran un habitatge) a un reconeixement de drets ciutadans (tothom té dret a un habitatge i a una vida digna, independentment de la seva formació i la seva posició en el mercat laboral). Estem davant d'un gir copernicà en la pròpia concepció de les polítiques socials d'autonomia.

En relació amb la situació catalana, per tant, el primer que podríem esperar és una espectacular intensificació de les polítiques d'habitatge, una transformació radical de les polítiques laborals i certa continuïtat en les educatives. Les primeres, de forma molt planera, apareixerien en l'agenda pública amb força, sortint de l'oblit i la marginació actual. Les segones, en canvi, veurien com es modificaria la seva orientació: tant per l'ampliació de les activitats que són considerades treball com per la relativització de la importància del món laboral com a única palanca per assolir determinats nivells de benestar.

Polítiques socials de protecció

Dins les polítiques de protecció, el sistema sanitari –com l'educatiu– podria mostrar certes pautes de continuïtat, potser amb la tendència a millorar la seva qualitat i la intensitat de la seva cobertura. La transformació principal es trobaria, però, en els serveis socials, els quals superarien la seva tradicional posició perifèrica i es convertirien en l'eix principal de l'actuació política.

Tal com succeïa en l'escenari anterior, es produiria una ampliació de l'agenda (l'exclusió com a situació i com a procés) i una modificació de les formes de treballar (més obertes i flexibles). A diferència de l'escenari anterior, la política de protecció dependria menys de les iniciatives locals (tot i que aquestes continuarien essent crucials en el terreny operatiu) i més del reconeixement i la garantia de drets feta des del Govern de la Generalitat. Aquí observem, tal com apuntàvem abans, que la seva principal particularitat no rau en el món de la gestió sinó en el del govern.

Aquest reconeixement de drets es concretaria en transformacions radicals en les po-

lítiques socials, i apareixerien iniciatives com les del repartiment del treball, la salarització d'activitats de servei comunitari, la introducció d'un salari de ciutadania, models menys intensius i més sostinguts de desenvolupament, l'ampliació i la intensificació dels diferents serveis de protecció, etc. És clar que totes aquestes iniciatives suposen un obvi trencament amb la línia política actualment dominant a Catalunya.

Polítiques socials de quotidianitat

També en la mateixa direcció d'allò que succeïa en l'escenari de *Les responsabilitats compartides*, Europa apareix com una excepció, com un paradís social en un entorn agressiu i en conflicte. Aquest fet no sols dificulta la viabilitat futura d'aquest escenari, sinó que, a curt i mig termini, també comporta un aïllament i un tancament de fronteres. La immigració es converteix en una amenaça i, per tant, tot i que no es condemnada explícitament, s'observa una clara tendència a limitar-la i controlar-la. Tot i així, aquest escenari aporta polítiques d'integració dels immigrants, amb més voluntat d'inclusió social i més respecte pels elements de pluralisme cultural.

Quant a altres àmbits de la quotidianitat, com la família i el gènere, aquest escenari avançaria en el reconeixement de drets, com ja hem esmentat anteriorment, però retrocediria en l'actual tendència a usar l'espai privat com a mecanisme per a la resolució de problemes que ara es consideren com a col·lectius. L'exemple de la família és el més clar: les polítiques socials han de garantir unes rendes familiars mínimes i unes condicions de vida adequades (a través de serveis com les llars d'infants, l'educació dels fills, etc.), però no tenen perquè fomentar el rol de la família com a espai de cobertura social. Es produiria, per tant, un procés de *publificació* de responsabilitats privades, en clar contrast amb l'actual procés de *privatització* de les responsabilitats públiques.

Serveis universals

Els serveis universals de caràcter públic, en aquest escenari, recuperarien part del prestigi que van perdent en els darrers temps. En aquesta direcció, es podria revertir la tendència a crear dobles xarxes (educatives i sanitàries) i accentuar la voluntat (ara

sense vergonya) de crear uns serveis amplis, garantistes i controlats públicament. Després de dècades desmantellant l'administració burocràtica i escapant del dret administratiu, el redescobriment d'una vocació garantista i igualitària ens podria portar a recordar i recuperar els orígens.

Serveis personals de qualitat de vida

Aquests serveis experimentarien una gran expansió i una gran sofisticació. La revaloració de la condició humana posa l'accent en la qualitat de vida dels ciutadans, com també en la possibilitat d'utilitzar els serveis als altres com a font d'ingressos alternativa al treball tradicional. La combinació d'ambdues circumstàncies provoca una autèntica explosió dels serveis personals de qualitat de vida.

Aquests serveis, a més, deixen d'estar ancorats en un associacionisme feble i depenent, com a l'actualitat. Apareix, en canvi, un tercer sector potent i autònom, amb el suport però sense la tutela permanent de les esferes governamentals. El factor territorial i el criteri de proximitat també condicionen l'aparició d'uns serveis cada cop més especialitzats i sofisticats.

Serveis personals adreçats a l'exclusió

En aquest darrer apartat reproduiríem les consideracions fetes per a l'escenari de *Les responsabilitats compartides*: canvis substantius en la pròpia definició de l'exclusió social i canvis operatius en un tractament més intens i que inclou no sols els resultats sinó també els factors desencadenants de l'exclusió.

Les diferències, però, apareixerien en un doble pla. D'una banda, aquests canvis es propiciarien de forma més agressiva i decidida en aquest escenari, ja que les voluntats polítiques són més clares i decidides. Per altra banda, tot i que les innovacions operatives serien menys visibles, l'activitat reguladora seria molt més intensa, i es crearia un marc jurídic on la lluita contra l'exclusió trobaria les garanties necessàries per adquirir la importància que els discursos li atorguen.

Escenari 5. Els veïnatges turbulents

Aquest escenari es caracteritza sobretot per un increment substancial dels nivells de conflicte i de risc a escala global; increment que, alhora, ve acompanyat d'uns models predominants de gestió d'aquests conflictes i riscos molt més basats en l'ús de la força i en la defensa a ultrança d'interessos econòmics, que en l'ús de la negociació i del reconeixement mutu d'interessos i de valors. La tolerància i el pluralisme moral pateixen un fort retrocés en benefici de fonamentalismes culturals i de cosmovisions simples i binàries del món.

Aquest escenari té una influència sobre les polítiques socials molt més forta del que pugui semblar. En concret, podem destacar els eixos bàsics d'impacte que s'anirien reproduint de forma transversal en les diferents polítiques:

a) una concepció més autoritària dels poders públics en relació amb la capacitat de les persones per definir les seves pròpies necessitats i demandes.
b) una reacció contra tots els possibles elements de pluralisme i relativisme moral-cultural que hagin pogut incorporar les polítiques socials més avançades.
c) un retorn als valors familiaristes més tradicionals.
d) un impuls als valors de conservadurisme compassiu, legitimadors de certes polítiques paternalistes contra la pobresa i la marginació.

En el terreny dels models de *governance*, aquest escenari –a diferència del neoliberal– no aportaria cap visió explícita de canvi. S'atrinxeraria en les seguretats i les certeses d'una gestió pública burocràtica i seria molt reticent a qualsevol procés de descentralització i de participació ciutadana. Intentarem visualitzar, tot seguit, com aquests trets es projectarien a Catalunya sobre les polítiques socials actualment existents.

Polítiques socials d'autonomia

L'escenari dels veïnatges turbulents impactaria de ple les polítiques socials d'autonomia a Catalunya. En el camp laboral, les tendències cap a la desregulació entrarien en conflicte amb les demandes de seguretat laboral en temps de riscos creixents. Aques-

tes demandes podrien provocar la reintroducció de certs paràmetres de rigidesa laboral, sobretot en els sectors més qualificats. Ara bé, això no implicaria ni més drets ni més participació, sinó un cert retorn a l'autoritarisme empresarial, amb forts problemes per als sindicats.

El retorn als valors tradicionals es faria present en l'escola pública i també en les polítiques públiques d'habitatge. Aquestes donarien suport a l'accés a l'habitatge, però sempre condicionat a la formació de nuclis familiars tradicionals, és a dir, matrimonials i heterosexuals.

Polítiques socials de protecció

La sanitat i la seguretat social públiques entrarien en una perspectiva de dualitat. El Servei Català de la Salut seguiria existint, però hi hauria una frenada en la introducció de processos d'innovació organitzativa i de gestió. Els aspectes més innovadors i de qualitat es desenvoluparien en el sector privat. La sanitat pública catalana seguiria sent universal, però arrossegaria forts problemes de burocratisme i ineficiència.

Pel que fa a la protecció social es reforçaria el principi contributiu; és a dir, la concepció de les pensions no com a instrument de redistribució social de la renda, sinó com a salari diferit que hauria de reproduir les diferències dels ingressos previs. Aquest reforçament de la contributivitat seria letal per a les pensions no contributives i la resta de transferències assistencials, incloses les rendes mínimes, que tendirien de forma progressiva a desaparèixer.

Polítiques socials de quotidianitat

En aquest terreny, l'impacte de l'escenari d'*Els veïnatges turbulents* seria previsiblement nítid i precís. Les polítiques familiars es reorientarien cap als valors tradicionals. No s'impulsarien polítiques actives d'increment de la taxa d'activitat de les dones. Ans al contrari, les polítiques anirien adreçades a donar suport al paper cuidador i assistencial de les dones en el context familiar. En altres paraules, el model del *male bread-winner* s'estendria tant com fos possible.

La immigració i la diversitat cultural no serien considerades en cap cas un valor positiu per a la societat. Les consideracions identitàries i d'uniformisme cultural estarien fins i tot per sobre de les funcionalitats de la immigració en el mercat de treball. Seria, doncs, previsible una actitud del Govern de la Generalitat favorable a discursos que posarien l'èmfasi en les dificultats d'integració de certs col·lectius immigrants i la preferència per una societat catalana quant menys diversa millor. El model assimilacionista de tipus francès (si vols ser francès, d'acord, però has de renunciar al teu passat i a la teva cultura i adoptar la nostra) s'adoptaria com a estratègia enfront dels models més pluralistes d'arrel anglosaxona (on s'accepta i, en els millors dels casos, fins i tot es té cura de la diversitat sense que aquesta comporti desigualtat de drets).

Serveis universals

El tradicional principi de la subisidiarietat educativa de l'escola pública quedaria també reforçat en aquest escenari. Ara bé, a diferència de l'escenari anterior, el rol secundari de l'espai educatiu públic no seria formulat tant en benefici del mercat com de l'escola religiosa concertada i del paper educatiu de les famílies. Així doncs, seria previsible que l'actual política de concerts educatius de la Generalitat es reforcés quant a volum de despesa i alhora es concentrés encara més en la destinació de recursos a les diferents xarxes d'escoles religioses del país. A l'escola pública serien previsibles conflictes quant a l'ensenyament quasiobligatori de la religió, que s'intentaria impulsar, i quant a la transmissió de valors culturals predominants, d'arrel catòlica, poc respectuosos del pluralisme moral ja present en les escoles de Catalunya a hores d'ara.

Serveis personals de qualitat de vida

Els serveis personals de qualitat de vida, és a dir, el conjunt de l'oferta pública de caràcter sociocultural, tendiria a debilitar-se en la mesura que es debilitaria la capacitat política i financera dels poders locals en el marc d'aquest escenari. Tot i així, les dualitats pròpies d'altres polítiques socials també es reproduirien aquí. Seria previsible que el Govern de la Generalitat mantingués en el sector públic autonòmic i amb nivells adequats de finançament un ventall d'equipaments culturals de referència, atès el seu valor simbòlic i identitari.

Serveis personals adreçats a l'exclusió

En el terreny de l'exclusió social, els discursos individualistes de l'escenari neoliberal quedarien aquí matisats per les retòriques de la compassió i d'un cert moralisme social respecte de les responsabilitats col·lectives sobre *els que no segueixen*. Aquest fil retòric es traduiria en certes polítiques centralitzades de serveis socials, amb més èmfasi en l'atenció especialitzada i residencial que en l'atenció primària i preventiva. Els serveis socials de Cáritas i Creu Roja serien públicament potenciats, fins i tot seria previsible la formulació de concerts-marc i de contractes-programa de tal manera que aquestes xarxes assistencials poguessin assumir la major part de l'atenció social primària en detriment de la xarxa pública municipal, que quedaria molt debilitada. El paper de la família i dels llaços familiars de solidaritat intergeneracional seria també impulsat pel Govern de la Generalitat.

Elements de síntesi

Després del desplegament pormenoritzat dels cinc escenaris sobre el conjunt de les polítiques socials a Catalunya, cal aportar alguns elements de síntesi que permetin una visió més panoràmica, però també més integrada i global de l'exercici de prospectiva fins ara realitzat.

Cal destacar que en la projecció dels cinc escenaris hi trobem tant continuïtats com discontinuïtats amb relació als aspectes avui predominants en el model català de polítiques socials. Les *continuïtats* estan més presents en els escenaris de *Responsabilitats compartides* i de *Mercats triomfants,* en la mesura que l'actual sistema català de benestar es situa d'alguna manera entre aquests dos escenaris. Els elements de *ruptura* predominen en els escenaris de *veïnatges turbulents* i de *Societats creatives*. Encara que són ruptures en direccions contràries. La primera cap al reforçament del conservadurisme autoritari, la segona cap a l'enfortiment de l'espai social i participatiu. Vegem tot això en un quadre final de síntesi.

Quadre 4.

Possibles escenaris per a les polítiques socials a Catalunya. Quadre-Síntesi.

	Polítiques socials d'autonomia	**Polítiques socials de protecció**	**Polítiques socials de quotidianitat**
Escenari d'*Els mercats triomfants*	Desregulació laboral Polítiques de xec escolar	Gestió empresarial de la sanitat Protecció social per capitalització privada	Serveis privats de proximitat Immigració funcional al mercat de treball
Escenari de *Les cent flors*	Consolidació de la informalitat i renúncia als drets Dualització en l'àmbit educatiu	Treball públic des de la marginalitat Informalització de la protecció social	Polítiques i serveis duals i marginalitat del compromís públic
Escenari d'*Els veïnatges turbulents*	Dualitat laboral Política d'habitatge com a política de família tradicional	Involució burocràtica de la sanitat Enfortiment protecció social contributiva	Les dones, en el context familiar, com a principal instrument assistencial Rebuig a la diversitat cultural
Escenari de *Les responsabilitats compartides*	Intensificació de l'abast i qualitat de les polítiques d'habitatge	Ampliació agenda de serveis socials Proximitat i xarxes relacionals	Polítiques de suport a les famílies sobre la base d'igualtat de gènere
Escenari de *Les societats creatives*	L'ocupació, l'educació i l'habitatge de qualitat com a drets socials de ciutadania	Renda bàsica de ciutadania universal i garantida	Polítiques públiques fortes de serveis de proximitat Model intercultural

Serveis universals	Serveis personals de qualitat de vida	Serveis personals antiexclusió
Selectivització sanitària i educativa	Privatització extensiva de l'oferta pública	Individualització de l'exclusió Serveis socials i rendes mínimes residuals
Desmantellament	Potenciació d'aquests serveis Focalització i segmentació de l'oferta	Residualització dels serveis
Escola pública subsidiària. Més concerts amb la privada religiosa	Afebliment de l'oferta local. Manteniment d'una oferta central: simbòlica i de referència	Conservadorisme compassiu, moralisme i rol extensiu de Cáritas i de Creu Roja
Sanitat i educació públiques reformades i descentralitzades	Estratègies d'impuls públic al capital social	Serveis de proximitat: relacionals, flexibles i promocionals
Sanitat i educació públiques com a instruments per a la igualtat social	Ampliació de l'oferta pública. Col·laboració entre governs locals i teixit social	Polítiques potents i participatives contra els factors generadors d'exclusió

10 Escenaris de futur per a les polítiques culturals a Catalunya

Xavier Cubeles

Introducció

L'objectiu d'aquest treball és analitzar les perspectives de futur desenvolupament de les polítiques culturals de Catalunya a partir del marc definit a l'estudi *Escenaris Europa 2010*. Per això, i en primer lloc, es procedeix a exposar una breu aproximació al concepte de cultura, per tal de delimitar l'àmbit sectorial d'intervenció de les polítiques culturals a Catalunya en l'actualitat. A continuació, es passa a analitzar la situació i característiques dels sectors culturals de Catalunya en el moment present: el sector privat amb ànim de lucre (el mercat), els agents privats sense ànim de lucre (la participació privada en activitats d'interès general), i el sector públic (les polítiques culturals). Aquesta visió de conjunt de les activitats culturals respon a la necessitat de donar un significat ampli al concepte *política cultural*, que no pot quedar circumscrit a les accions realitzades directament pels governs. En paraules de l'economista David Throsby, "una política cultural il·lustrada serà, probablement, en l'època moderna, una política que es proposi forjar una coalició cooperativa que s'esforci per assolir els objectius culturals d'una societat: d'una associació en la qual els organismes públics, les organitzacions no-governamentals i el sector privat tinguin un incentiu per actuar junts i no independentment" (Throsby, 2001: 165). Finalment, el document es centra en l'anàlisi de les perspectives de futur de les polítiques culturals de Catalunya en el marc dels cinc escenaris donats per al 2010.

Una aproximació al concepte de cultura

La major part dels estudis i anàlisis sobre les polítiques culturals (i també sobre els sectors anomenats *de la cultura*) contenen un apartat introductori en el qual es planteja, de manera més o menys reeixida, el propòsit de definir el concepte de cultura. La dificultat d'aquest propòsit recomana, a efectes del present informe, tractar la qüestió en la justa mesura per tal d'establir –almenys de forma aproximada– l'objecte de les polítiques culturals a Catalunya.

L'informe final de la Conferència Mundial sobre Polítiques Culturals, promoguda per la UNESCO l'any 1982 a la ciutat de Mèxic, dóna la següent definició de caràcter general: "la cultura, en el seu sentit més ampli, és el total de trets distintius espirituals, materials, intel·lectuals i emocionals que caracteritzen una societat o grup social. No solament inclou les arts i les lletres, sinó també els modes de viure, els drets fonamentals de l'ésser humà, els sistemes de valors, les tradicions i els costums, ..." Donada l'amplitud d'aquest concepte, els autors d'un altre informe —en aquest cas impulsat pel Consell d'Europa i titulat *Somnis i Identitats. Una aportació al debat sobre Cultura i Desenvolupament a Europa*—, proposen "treballar amb una definició més limitada". Així, es presta "una atenció especial a l'art i la cultura i a les seves activitats relacionades", és a dir, a "tots els tipus d'activitat creativa, no sols les tradicionals o *arts majors*, sinó també la cultura popular de masses (...). Són una font de creativitat, reflexió, moral i crítica social". Així doncs, "la cultura és tant la totalitat dels valors i costums d'una societat, com la seva destil·lació en la producció artística" (Consell d'Europa, 1999: 24-29).

Des d'una òptica econòmica, les activitats culturals tenen en comú "uns modes de formació de la demanda anàlegs", i el fet que el treball d'un creador artístic "està al cor de la formació de valor" (Benhamou, 1996: 6). D'aquesta manera, el sector cultural es circumscriu en les activitats denominades de creació artística, tot reconeixent "el paper essencial de les arts en la formació de *valor cultural*" (Throsby, 2001: 168).

Més concretament, i des d'una perspectiva operativa, en l'actualitat hi ha un ampli consens respecte a l'abast dels sectors culturals, que abarca les següents activitats fonamentals:

a) les belles arts: obres d'art en pintura, escultura, obra gràfica, fotografia, etc.
b) les arts interpretatives: música en viu, teatre, dansa i altres espectacles escènics.
c) i les indústries culturals: llibre, música gravada, audiovisual, multimèdia, etc.

Les fronteres entre aquests sectors són sovint difoses, ja que el treball creatiu no reconeix límits en les formes de producció artística. Així mateix, el progrés tècnic fa evolucionar ràpidament les possibilitats de creació (el segle XX és un clar exemple en aquest sentit: el cinema, la música gravada, els multimèdia, etc.), de manera que successivament emergeixen *nous* gèneres i formes de manifestació artística, que amplien els territoris de conreu de l'expressió cultural.

En relació amb aquesta classificació cal fer dues consideracions. Per una banda, cal assenyalar que no s'ha identificat específicament com a sector el patrimoni cultural, que és una de les esferes d'intervenció cultural més importants en l'actualitat i amb una llarga tradició a Europa. S'ha de tenir en compte que en els models més avançats de política cultural, el patrimoni cultural abarca el conjunt de les manifestacions culturals.[1] Per tant, s'ha considerat que les activitats relacionades amb el patrimoni cultural es projecten de forma transversal a tots els sectors de la cultura, ja que en tots ells es planteja la necessitat de conservació.[2] D'altra banda, i respecte a l'últim conjunt d'activitats (les indústries culturals), s'ha de tenir present que en un sentit més ampli també s'hi poden incloure els mitjans de comunicació (premsa, ràdio i televisió), respecte als quals no hi ha unanimitat: poden ser considerats com a part integrant dels sectors de la cultura, o bé tan sols com unes activitats que tenen unes fortes interrelacions amb les indústries culturals (enteses en un sentit estricte).

L'abast de les polítiques culturals a Catalunya es correspon, fonamentalment, amb aquesta delimitació donada en un sentit operatiu, tenint en compte les següents observacions més destacables:

1. Patrimoni material (moble i immoble), patrimoni immaterial (documents d'arxiu, tradicions populars, etc.), patrimoni natural, etc.
2. Vegeu apartat 3 d'aquest informe.

a) Com a molts altres països de l'entorn més proper a Catalunya, la major part dels governs (locals, autonòmic i central) no assignen la competència pública sobre el sector dels mitjans de comunicació als departaments o àrees de cultura.[3] Malgrat això, aquests darrers anys i en certs casos, s'han fet passes per millorar i ampliar les relacions entre aquests mitjans (sobretot la TV pública) i els departaments de cultura (qüestió clau en el cas de l'audiovisual).

b) En general, també es constata un cert *retard* en l'adaptació de les polítiques culturals de Catalunya respecte a l'emergència de *nous gèneres de producció cultural*. En aquest sentit, cal destacar que en l'actualitat es requereix una ràpida capacitat d'adaptació als canvis que suposa per al sector cultural el desenvolupament de les tecnologies digitals: en la implementació de mesures relatives a la creació en arts digitals, a l'edició d'obres en suport electrònic, a la conservació del patrimoni cultural produït a Catalunya en aquests nous suports, etc.[4]

En darrer lloc, s'ha de fer referència a la llengua com a element fonamental de la cultura d'un país. En general, totes les llengües incorporen –a més de la seva funció instrumental com a eines de comunicació entre les persones–, altres valors de naturalesa simbòlica (com els valors de llegat, d'identitat col·lectiva, etc.). "Les implicacions de les polítiques lingüístiques apareixen en la majoria dels camps de producció artística, incloent les comunicacions electròniques". Amb l'objectiu d'assegurar la

ui

3. L'Àrea de promoció de la premsa del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya té per funció "donar suport i estimular la presència de la llengua catalana a la premsa, i de potenciar la difusió i la lectura de publicacions periòdiques en català", i per tant aquest servei és primordialment un instrument de política lingüística.

4. Hi ha altres exemples en aquest sentit: des dels inicis de la dècada dels 90 que els documentals són objecte d'atenció per part de les polítiques culturals en certs països d'Europa. El Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya no va incloure específicament el documental en els seus ajuts a les cadenes de televisió per a la producció audiovisual fins l'any 1999 (veure Cubeles, Sanchis, 1999). Per determinar les causes i l'abast d'aquesta situació caldria una anàlisi aprofundida de la qüestió, ja que tant pot ser conseqüència de la inèrcia de l'acció de les administracions públiques (que dificulta una ampliació o reassignació dels recursos pressupostaris disponibles), com per la manca d'un sector prou vertebrat a Catalunya en aquestes activitats (fet que requeriria la definició de mesures de foment públic de les activitats culturals emergents).

diversitat lingüística a Europa (i al món), "el paper de la llengua en la política cultural ha de ser plenament reconegut en l'àmbit regional, nacional i supranacional" (Consell d'Europa, 1999: 289).

Des de l'inici de l'etapa democràtica, els governs de Catalunya han desplegat polítiques en l'àmbit de la promoció de la llengua catalana. Majoritàriament, la competència sobre aquesta matèria s'ha atribuït als departaments o àrees de cultura. Del conjunt d'accions relacionades amb la política lingüística hi ha dues qüestions que tenen una relació directa amb les polítiques culturals sectorials. D'una banda, la necessitat (o no) de regular unes quotes que assegurin la presència d'una llengua en la difusió de la cultura al propi territori. D'altra banda, la consideració de la llengua com a criteri de reconeixement de la *identitat* o la *nacionalitat* de les obres culturals. Actualment, mentre la primera qüestió encara no s'ha resolt de forma definitiva, respecte a la segona hi ha una opinió majoritària segons la qual la política cultural del Govern té per objecte totes les obres culturals fetes a Catalunya, amb independència de la seva llengua de producció.[5]

Situació i característiques del sector cultural de Catalunya[6]

L'estructura dels diferents sectors culturals de Catalunya es pot establir segons la naturalesa econòmica d'aquestes activitats en tres grans subsectors:

a) el sector privat amb ànim de lucre: la cultura i el mercat

5. Tot indica que els problemes de determinació de la *identitat nacional* de les produccions culturals augmenten amb el pas del temps, i que aquests no solament es plantegen en els territoris bilingües com Catalunya. Pensi's, per exemple, en el debat existent al voltant de la recent concessió de vuit Premis Goya a la pel·lícula *Los otros* d'Alejandro Amenábar.

6. Atès l'objecte d'aquest informe, i donada la complexitat del sector cultural, no es fa una descripció detallada de la situació actual dels diferents sectors culturals de Catalunya. Entre les principals fonts que s'han consultat i que poden proporcionar més informació en aquest sentit, hi ha les següents

b) el sector privat no lucratiu: la participació privada en activitats culturals d'interès general

c) i el sector públic: les polítiques culturals.

Per considerar el procés de producció i consum cultural en la seva integritat s'ha de tenir en compte que aquest es desenvolupa en diferents fases, a partir de les quals es poden definir els següents estadis d'intervenció en cultura: la creació/producció de l'obra cultural, la seva difusió i consum, la seva conservació, i la formació d'artistes, de públic/consumidors, etc.

A continuació es procedeix a analitzar l'estructura del sector cultural de Catalunya segons els tres grans subsectors assenyalats anteriorment, tot prestant una atenció especial a les lògiques dominants que poden condicionar la seva futura evolució de cara al 2010. Per completar aquesta breu introducció sobre les activitats culturals, aquest apartat es completa amb una consideració específica sobre la llengua.

El sector privat amb ànim de lucre: la cultura i el mercat

Amb el procés de mercantilització de la cultura en les societats occidentals, hi ha un conjunt de béns i serveis culturals que es produeixen i s'intercanvien en el lliure mercat, i que poden ser generadors d'excedent econòmic.[7]

En aquest sentit, i en primer lloc, hi ha les denominades indústries de la cultura que es caracteritzen per produir i difondre obres que són reproduïbles mecànicament. En

obres de caràcter general: *Estadístiques Culturals de Catalunya (2000)*, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya; *Informe de la Comunicació a Catalunya (2000)*, Incom-Universitat Autònoma de Barcelona; *Informe per a la Catalunya del 2000*, Fundació Jaume Bofill i Editorial Mediterrània; *El futur desenvolupament de la indústries de continguts d'informació de la ciutat de Barcelona*, Ajuntament de Barcelona; *La evolución de la Industria de la Cultura y el Ocio por Comunidades Autónomas (1993-1997)*, SGAE-Fundación Autor, etc.

7. Històricament, aquest procés és relativament recent: a principis del segle XIX el pensament econòmic considerava les activitats culturals com a activitats improductives.

aquest cas, el progrés tecnològic ha permès (i permet) millorar progressivament la productivitat del treball en aquestes activitats: ja sigui mitjançant la reducció dels costos de reproducció, o bé perquè s'amplien les possibilitats de comercialització al diversificar-se els canals de difusió de l'obra cultural (a través de les anomenades *secondary windows* com, per exemple i en el cas del cinema, el vídeo, les diferents modalitats de televisió, etc.).

També com a conseqüència del progrés tècnic ha estat possible augmentar de forma creixent la dimensió dels mercats: així, amb la transnacionalització de les indústries culturals és possible generar unes majors economies d'escala. L'exemple més clar en són les indústries culturals dels Estats Units que, amb l'excedent econòmic generat en el seu gran mercat interior, han aconseguit expandir-se arreu del món. Paral·lelament a la tendència de mundialització de la cultura, hi ha hagut una creixent concentració de les empreses en oligopolis que ocupen una posició clau en la cadena de generació de valor (sobretot en l'àmbit de la distribució dels productes culturals). Aquesta evolució s'ha intensificat darrerament amb noves fusions i aliances entre empreses, fruit del procés de convergència digital (que resulta de la possibilitat de produir i difondre qualsevol tipus d'informació –text, so i imatge– amb un mateix suport).

El tret característic més rellevant de l'estructura de les indústries de la cultura de Catalunya és el contrast entre la fortalesa del sector del llibre (tant en les activitats de producció com de comercialització) i la feblesa de la producció audiovisual i fonogràfica (sectors on predominen les activitats de comercialització interior). Així, el sector del llibre de Catalunya ocupa una posició de lideratge en el conjunt del mercat espanyol, mentre l'audiovisual i la música gravada que s'hi produeixen tenen un impacte força marginal en els mercats (per exemple, el cinema), o bé estan destinats a segments de públic molt específics (com en el cas de la indústria fonogràfica).

Completen el mapa de les indústries culturals de Catalunya els sectors del comerç a l'engròs (distribuïdores) i al detall (llibreries i altres punts de venda de llibres, botigues de discs, sales de cinema, etc.). Respecte al comerç majorista, a Catalunya hi ha algunes de les principals distribuïdores *independents* de les grans multinacionals

d'Espanya en els sectors del llibre, cinema, vídeo i discogràfic. Algunes d'aquestes empreses del sector del cinema i del vídeo han iniciat aquests darrers anys un procés de creixement vertical cap a les activitats de producció i/o d'exhibició cinematogràfiques.

Quant a la xarxa de comerços culturals a Catalunya, es poden fer les següents remarques: d'una banda, hi ha una considerable concentració d'aquestes activitats en els municipis de major dimensió (sobretot a Barcelona); d'altra banda, aquests darrers anys s'ha produït un procés de modernització en les formes de comerç minorista, que ha exigit un esforç d'adaptació notable per part dels empresaris tradicionals (creació de multisales de cinema, aparició de grans superfícies especialitzades en cultura i lleure, introducció dels productes culturals en els hipermercats, etc.).

Les causes de la situació de les indústries culturals a Catalunya són diverses i complexes, però poden assenyalar-se certes qüestions que han tingut una importància decisiva en aquest sentit. D'una banda, s'ha de tenir en compte que els sectors de l'audiovisual i fonogràfic es troben, arreu del món, fortament concentrats en unes poques grans multinacionals del sector.[8] Així mateix, i sobretot en relació amb l'audiovisual, cal dir que es tracta d'activitats amb unes elevades barreres d'entrada, com a conseqüència de l'elevat cost de producció del prototipus (i, per tant, són activitats amb un risc econòmic major). Finalment, hi ha les desiguals possibilitats de generar economies d'escala en el mercat segons si l'obra es difon només a Catalunya (en llengua catalana, per exemple) o al conjunt d'Espanya (en llengua castellana).[9]

8. Tradicionalment, i en general, Catalunya ha estat la porta d'entrada de les indústries de la cultura a Espanya en la seva fase de desenvolupament inicial. Tanmateix, amb el pas del temps, la majoria de les grans empreses transnacionals han centralitzat la seu de la seva delegació comercial a Espanya a la capital de l'Estat (Madrid). Aquest fet s'explica, entre altres coses, per l'elevada centralització que hi ha en aquesta ciutat de les cadenes de televisió, que són una eina fonamental per al llançament comercial dels productes de les indústries culturals, per la proximitat al poder polític i financer que hi ha a Madrid, etc.

9. L'experiència del sector del llibre és alliçonadora respecte a aquesta qüestió. En el cas de l'audiovisual, la grandària de les empreses del sector a Catalunya també està directament relacionada amb la seva capacitat de projecció dels productes a l'exterior (a la resta d'Espanya i a l'estranger).

L'actual panorama de les indústries culturals de Catalunya té diferents conseqüències rellevants a tenir en compte de cara a l'anàlisi de possibles escenaris de futur:

a) D'una banda, s'ha de tenir present que el sector del llibre constitueix un mercat molt madur, en el qual els creixements interanuals de les vendes en el mercat interior del conjunt d'Espanya han arribat a assolir valors negatius en termes constants aquests darrers anys. En canvi, aquesta no és la situació de l'audiovisual, ja que es tracta d'un sector emergent que en els països més avançats tendeix a créixer per sobre del conjunt de l'economia.

b) D'una altra banda, tot indica que el capital *català* no s'ha decantat per invertir decididament en les *noves* activitats culturals de caràcter industrial (audiovisual, fonogrames, multimèdia, etc.), amb vocació de projectar-les en els mercats exteriors.[10] Aquesta manca de disposició del capital respecte de la cultura difereix sensiblement de la que es va donar a principis de segle XX, quan la burgesia catalana va apostar clarament per unes determinades activitats culturals. De nou cal remarcar la importància d'aquest fet si es té en compte que aquestes activitats constitueixen una de les vies de modernització de les economies més avançades de cara al segle XXI.

c) Finalment, cal dir que en el marc del procés de convergència digital, l'existència equilibrada d'empreses de serveis/proveïdores en tots els sectors culturals (llibre, premsa, audiovisual, multimèdia, arts interpretatives, etc.), esdevé un clar avantatge competitiu per a la localització d'activitats culturals en el territori. Per tant, la rapidesa en assolir un cert *re-equilibri* entre els sectors culturals de Catalunya té una importància estratègica notable (sobretot en el desenvolupament de l'audiovisual i en l'aprofitament de l'oportunitat que suposa l'emergència del sector multimèdia).

10. Certament, resulta difícil determinar les causes i l'abast d'aquest fet. En aquest sentit, tot i que es tracta d'un tema molt complex, poden considerar-se, entre altres, les següents qüestions: *a)* la directa relació existent entre aquestes activitats i la *identitat cultural* (relació de Catalunya amb Espanya i viceversa), *b)* la poca disposició del capital català per invertir en actius de caràcter intangible (com ho és l'obra cultural), que tenen un elevat cost de producció del prototipus i suposen un alt risc econòmic, etc.

La generació d'excedent econòmic també es dóna en la resta d'activitats culturals, però aquesta possibilitat té una important restricció: en general, les altres produccions culturals (belles arts i arts interpretatives) no són reproduïbles mecànicament i, per tant, es caracteritzen per tenir unes "formes de treball de productivitat estancada, malgrat la utilització parcial d'algunes noves tecnologies" (Zallo, 1995). Aquest fet no suposa que aquestes activitats no es desenvolupin en el lliure mercat, sinó que ho fan de forma limitada o particular:

a) Les arts interpretatives es caracteritzen pel que es coneix com la "llei de Baumol": són sectors en què el factor treball és decisiu per a la difusió de l'obra, que es realitza mitjançant successives repeticions del prototipus (i no gràcies a la seva reproducció mecànica). Per tant, amb el pas del temps, tendeix a haver-hi un augment dels costos en aquestes activitats superior al que es dóna en el conjunt de l'economia.[11]

b) Les belles arts són, en general,[12] un sector amb baixes barreres d'entrada, ja que es requereix una baixa inversió per produir una obra plàstica. Tanmateix, es tracta d'un sector que produeix i comercialitza obres úniques, i en el qual poden donar-se fortes asimetries d'informació entre oferta i demanda. Així, aquests mercats són molt especialitzats, i els intercanvis entre oferta i demanda són –freqüentment– de caràcter molt especulatiu.

Per això, i en comparació de les indústries culturals, aquestes activitats són menys atractives per a les inversions de capitals destinades a la producció.

A Catalunya, la situació de les arts interpretatives ha canviat substancialment amb l'inici de l'etapa democràtica. D'una banda, perquè s'han desenvolupat polítiques de suport públic al sector que han permès corregir els efectes de la "llei de Baumol" i,

11. Per exemple, "l'*output* d'un rellotger de Ginebra augmentà entre 1670 i 1970, de 12 a 1.200 unitats aproximadament. En canvi, la representació de l'òpera *Dido i Eneas* de Purcell, escrita el 1680, requereix el mateix nombre de persones i instruments que aleshores" (Baumol, Blackmann, Wolff, 1985).
12. Excepte, principalment, les obres arquitectòniques.

d'altra banda, pel reconeixement del dret a la llibertat d'expressió (fet que incideix sobretot en l'àmbit dels espectacles escènics). S'ha de tenir en compte que la dimensió dels mercats és un factor de desenvolupament que en aquestes activitats té una menor incidència que en el cas de les indústries culturals. Així, aquestes es poden realitzar de forma prou satisfactòria (des d'un punt de vista econòmic) projectant-se majoritàriament en l'àmbit regional/local proper. A més, també cal assenyalar que aquests sectors tenen unes barreres d'entrada relativament baixes (sobretot si es compara amb l'audiovisual).

Les arts escèniques a Catalunya es caracteritzen per l'existència d'un significatiu nombre de companyies amb un destacat nivell de qualitat, de manera que són un dels àmbits amb reconeixement tant en el mercat interior com a l'exterior. Hi ha una gran vitalitat de les companyies privades de producció, encara que una gran part dels espectacles que es fan compten amb ajudes públiques. En referència a l'exhibició escènica, hi ha dues realitats molt diferents: d'una banda, Barcelona, que concentra la major part de l'activitat amb una oferta tant pública com privada; d'altra banda, la resta de Catalunya, on la gran majoria dels programadors teatrals són els governs locals (a banda d'algunes entitats sense ànim de lucre).

Tot i que la música és un sector que presenta característiques molt diferents segons els gèneres, a Catalunya hi ha en general un gran dinamisme i varietat en l'oferta de música en viu. Bona part d'aquesta activitat es localitza a la ciutat de Barcelona, tot i que el grau de centralització de l'oferta musical no és tan elevat com el d'altres sectors. En aquest cas, la iniciativa privada amb ànim de lucre té una importància destacada, excepte en el manteniment de grans institucions i equipaments (sobretot de música clàssica i òpera), en la promoció de programes de prestigi, i en la difusió musical als municipis de menor dimensió (quasi tots menys Barcelona).

Respecte a les belles arts, aquest és un dels camps en els quals Catalunya més ha sobresortit tradicionalment (d'on han sorgit alguns dels artistes més importants del segle passat). La iniciativa privada en aquest sector està liderada per les galeries d'art que, tot i concentrar-se força a la ciutat de Barcelona, estan repartides al llarg del Principat. L'activitat comercial de les galeries està estretament relacionada amb l'evo-

lució general de l'economia, ja que aquest fet condiciona directament la quantitat de recursos que la demanda (col·leccionistes, etc.) assignen a aquest sector.

Fins aquest punt, tot el que s'ha dit fa referència als estadis de creació/producció i de difusió/consum, que són aquells en els quals intervenen principalment els agents privats amb ànim de lucre. L'esfera de la conservació del patrimoni cultural no s'ha considerat fins ara perquè en aquesta hi ha una forta presència del sector públic i, a un segon nivell, del privat no lucratiu. No obstant això, hi ha un important sector cultural que té una directa relació amb les activitats de conservació: el turisme cultural. Aquesta activitat, encara que no necessàriament realitza accions de conservació, pot constituir una important font de recursos: mitjançant la recaptació d'ingressos pel pagament del preu de les entrades a museus o a altres llocs d'interès, amb la imposició de taxes específiques per al finançament de les polítiques públiques de protecció del patrimoni cultural i natural, etc... La riquesa i varietat del patrimoni cultural de Catalunya, i la fortalesa del seu sector turístic, justifiquen la importància d'aquestes activitats en el país, tant en el moment present com en relació amb les seves expectatives de futur.

Per cloure aquest subapartat relatiu als sectors culturals amb expectatives de lucre cal indicar cinc qüestions que tenen una incidència sobre el conjunt d'aquestes activitats (indústries culturals, arts interpretatives i belles arts):

a) En totes les activitats culturals, el talent del treballador creatiu constitueix un factor clau de desenvolupament. En aquest sentit, tenen una gran importància els processos de formació (bàsica i continuada), de transferència de talent dels centres d'ensenyament a les empreses, i de pas de creadors i intèrprets del sector amateur (una de les *pedreres* del sector) al professional. A Catalunya, hi ha una considerable tradició i prestigi respecte al talent dels artistes i treballadors de la cultura. No obstant això, la millora de l'eficàcia en els processos que s'acaben d'esmentar ha de ser, permanentment, una línia prioritària d'actuació en tots els sectors culturals.

b) Les lògiques de funcionament dels mercats estimulen una forta tendència a l'estandardització de continguts culturals. S'ha observat que tant els productors com

els consumidors tendeixen a preferir aquells productes culturals que han estat consumits per més persones. Dit en altres paraules, quanta més gent ha consumit un determinat producte (llibre, pel·lícula, obra de teatre, etc.), més valor té en el mercat i, conseqüentment, més persones voldran produir-lo o consumir-lo.[13] Així, "molts dels mercats culturals són mercats en què el guanyador es queda amb tot" (*Winner-Take-All-Markets*, Frank, Cook, 1995: 191). Certament, els problemes que comporta la tendència a l'estandardització dels continguts culturals són presents a Catalunya, com a tots els altres països amb un elevat grau de desenvolupament de la cultura de masses.

c) Tot i la forta concentració empresarial del mercat, els sectors culturals tendeixen a organitzar-se en forma d'empreses-xarxa. És a dir, les grans corporacions empresarials del sector no realitzen íntegrament el procés de producció a través de l'organització interna de l'empresa, sinó que encarreguen certes fases del procés de producció a terceres empreses petites i mitjanes (els *independents*). Mitjançant aquesta externalització de certs fragments del procés productiu a empreses *independents*, s'assoleix una major flexibilitat en l'estructura de la producció, i es redueix parcialment el risc econòmic de l'activitat. Així, les grans multinacionals i les petites i mitjanes empreses del sector configuren un cert *ecosistema* en el qual cada agent té un paper a jugar, i es produeixen fortes relacions de dependència entre ells.[14]

Davant d'aquesta estructura, el teixit de petites i mitjanes empreses *independents* a Catalunya és un punt de partida de desenvolupament del sector, sempre que aquestes empreses aconsegueixin estar connectades als *mercats-xarxa* internacionals (i no dependre quasi exclusivament de la limitada demanda interior de producció cultural).

13. Aquesta situació s'explica en bona part per l'existència dels anomenats *efectes xarxa* (*network effects*), segons els quals el valor dels productes que configuren una xarxa augmenta a mesura que s'incrementa el nombre d'usuaris del producte.

14. Per exemple, "la producció de cada pel·lícula reuneix a un equip de companyies de producció especialitzades i contractistes independents, cada una experta en el seu camp i amb el seu propi personal qualificat. Conjuntament, totes aquestes parts configuren una empresa-xarxa de curta vida, el període vital de la qual es limita a la duració del projecte" (Rifkin, 2000: 43).

d) Les grans ciutats són els principals centres de producció i de consum cultural, ja que són la part del territori on es concentra la massa crítica suficient per al desenvolupament d'aquestes activitats. Davant d'això, és clar que la ciutat de Barcelona constitueix el principal focus d'activitat cultural de Catalunya.

e) Pot afirmar-se que la major part del consum cultural –la cultura popular i de masses– és, en general, d'una qualitat poc satisfactòria (com s'observa diàriament, per exemple, en els continguts de la programació televisiva de major audiència). Aquest fet sembla reflectir que, en general, les persones hem estat poc preparades per a l'era actual del lleure, en la qual es disposa de més temps lliure que en el passat. Molt pocs tenen la possibilitat d'aprendre com accedir i escollir entre diferents alternatives per gaudir d'un consum cultural de qualitat, que els aporti una òptima satisfacció. Per tal que hi hagi unes condicions d'igualtat per consumir cultura, cal un gran esforç col·lectiu d'innovació en el disseny d'estratègies de formació de la demanda.[15]

El sector privat no lucratiu: la participació privada en activitats culturals d'interès general

Tot i l'esmentat procés de mercantilització i industrialització de la cultura, hi ha una important esfera de la intervenció cultural que es desenvolupa a través de la participació d'agents privats sense ànim de lucre. Certament, aquest sector ha tingut en el passat una gran rellevància: per exemple, en les manifestacions de cultura popular tradicional, o bé en el mecenatge de les classes socials més adinerades i poderoses a favor dels artistes. Actualment, aquest sector canalitza les seves intervencions a través de les fundacions, les associacions i el voluntariat (per exemple, els amateurs que practiquen certes arts o manifestacions culturals).

El fort desenvolupament de la cultura de masses, amb el conseqüent augment del consum cultural, i la major presència del sector públic en l'àmbit cultural, són fac-

15. Vegeu Scitovsky, 1986.

tors que han incidit de forma directa sobre l'evolució dels agents culturals privats no lucratius. Així, aquests es troben en una fase de canvi que fonamentalment es manifesta a dos nivells. D'una banda, en la renovació de les formes i canals de participació dels ciutadans en activitats culturals d'interès general (modernització del teixit associatiu, aparició i desenvolupament de noves formes de voluntariat, etc.). D'altra banda, en el desplegament de nous instruments que estimulin una major assignació de recursos econòmics per part d'empreses i particulars a les activitats culturals privades d'interès general: mitjançant el mecenatge, el patrocini, etc.

Les iniciatives sense ànim de lucre són presents en la majoria de sectors culturals, encara que són especialment rellevants en aquelles activitats que no es desenvolupen de forma plenament satisfactòria en el mercat: les arts interpretatives, les arts plàstiques i, en general, les activitats de conservació del patrimoni cultural.

A Catalunya, el procés de transformació del sector cultural no lucratiu és especialment complex i difícil, donat que aquest s'ha hagut d'afrontar de manera crítica a partir de l'inici de l'etapa democràtica. Durant el franquisme, els agents del *tercer sector* van tenir un gran protagonisme tot fent funcions de *suplència* davant l'absència de polítiques culturals democràtiques. Aquesta tasca va ser possible gràcies a la notable tradició que tenien aquests agents en el país. No obstant això, el sector arribà a mitjans dels anys setanta amb importants carències, i havent de fer front a un nou escenari d'intervenció (com s'ha dit, amb unes polítiques culturals que tindrien un impacte creixent, i amb un fort augment del consum cultural).

En l'actualitat, el moviment associatiu sembla que reprèn o manté el seu dinamisme en certs àmbits de la cultura tradicional popular, de l'amateurisme artístic, i també en determinats centres de vocació polivalent que estimulen a la participació ciutadana en els camps de la formació i de la realització d'activitats socioculturals. En la mesura que aquest sector permet canalitzar les iniciatives i reivindicacions dels ciutadans, contribueix a millorar la cohesió social de la col·lectivitat. De cara al futur, i davant la creixent immigració de persones originàries de països no comunitaris, tot indica que l'enfortiment de l'associacionisme pot facilitar un desenvolupament de Catalunya fonamentat en el respecte a la diversitat cultural.

A un altre nivell hi ha les fundacions, entre les quals destaquen aquelles que estan vinculades a les obres socials i culturals de les caixes d'estalvi, o bé a certs bancs o grans empreses. També hi ha l'Església, que és titular d'una part molt significativa del patrimoni cultural i artístic i promotora de diferents entitats i associacions.

Un darrer aspecte a comentar és la participació privada en el finançament d'activitats d'interès general. Encara que aquest tipus d'iniciatives tenen un major impacte en les societats anglosaxones que no pas en els països de l'Europa continental, aquests darrers anys s'han incrementat de forma considerable a casa nostra. Entre les dificultats per aconseguir un ple desenvolupament del patrocini empresarial a Catalunya, s'ha de destacar que les fundacions i associacions del país han de fer front a la *competència* que suposa la captació d'una part important d'aquests recursos per part de les administracions públiques. Certament, la *visibilitat* que les empreses poden obtenir amb el patrocini d'iniciatives públiques és, en general, superior a la que es pot assolir amb el foment d'iniciatives privades (que majoritàriament acostumen a tenir una menor dimensió i impacte social). Tot i això, s'ha de tenir en compte que l'enfortiment de les associacions i fundacions del país requereix l'existència d'unes condicions que facilitin l'assignació de més recursos empresarials a les iniciatives privades sense ànim de lucre (enlloc de *desviar-los* cap al sector públic, com sembla que succeeix actualment).

El sector públic: les polítiques culturals

La presència del sector públic en el sectors culturals a la major part dels països d'Europa ha seguit una evolució creixent durant la segona meitat del segle passat. Aquest fet ha suposat un augment dels recursos públics assignats al sectors culturals, i una progressiva diversificació dels objectius de política cultural.

Des d'una perspectiva econòmica, la justificació més àmpliament compartida de la intervenció cultural del sector públic en una economia de mercat és l'existència d'efectes externs positius en les activitats culturals, de manera que el preu de mercat no compensa els proveïdors privats de l'art per tota la utilitat o benefici que

causen a la societat. Aquest fet suposa l'existència de *fallades de mercat* en el sector cultural.[16]

Des d'una òptica normativa, però, la justificació fonamental resideix en la consideració de la cultura com un *bé de mèrit* o bé preferent. Així, es pot opinar que la cultura és un *interès o valor comú*, que dóna lloc a necessitats comunes, és a dir, a necessitats a les quals els individus consideren que han de donar suport com a membres d'una comunitat. Aleshores, es pot tractar de corregir les *fallades de mercat* existents en les activitats culturals (i que són expressió del procés d'elecció individual) mitjançant una intervenció col·lectiva a través del sector públic: l'excepció cultural establerta per la normativa europea relativa a la lliure competència en el mercat interior (que permet una intervenció dels governs en el sector cultural), o les tradicionals polítiques públiques en l'àmbit del patrimoni cultural són exemples clars en aquest sentit.

No obstant això, per tal que aquesta argumentació de la intervenció pública en cultura quedi plenament justificada, cal que les administracions públiques vetllin permanentment pel correcte funcionament dels béns i serveis que proveeixen: "haurà de garantir-se que els obstacles com la corrupció política i la ineficàcia burocràtica en els mecanismes de distribució (*fallades del govern*) no perjudiquin uns resultats òptims" (Throsby, 2001: 156). Amb l'aparició d'aquestes situacions, s'enforteixen les opinions desfavorables a la intervenció pública en cultura.

L'anàlisi de les polítiques culturals a Europa aquestes darreres dècades permet indicar quatre grans principis que han guiat la política cultural. En síntesi, aquests són els *valors comuns* en els quals s'ha centrat prioritàriament l'acció dels governs en l'àmbit cultural i, per tant, expressen l'elecció col·lectiva realitzada sobre el contingut de les polítiques culturals a Europa (Consell d'Europa, 1999: 44-51):

16. Més concretament, "les arts manifesten algunes característiques de *fallada de mercat*", entre les quals poden destacar-se: *a)* que les arts originin beneficis externs en la producció i el consum, *b)* que hi hagi demandes de les arts no incloses en el mercat (pels seus valors d'existència, opció i transmissió); i *c)* que les arts mostrin característiques de béns públics juntament amb els beneficis privats produïts pel consum privat (Throsby, 2001: 156).

a) Promoció de la identitat cultural
b) Protecció (i estímul) de la diversitat cultural
c) Foment de la creativitat
d) Garantia de la participació ciutadana en la vida cultural.

Les polítiques culturals desplegades aquests darrers anys a Catalunya s'emmarquen plenament en aquests quatre grans principis, tot i que, lògicament, amb certs decantaments a favor d'algun d'ells segons l'opció política i el temps, i amb lectures polítiques diferents. En general, pot afirmar-se que durant els primers anys de democràcia, les polítiques culturals de Catalunya van fonamentar-se de forma prioritària en la promoció de la identitat i de la participació ciutadana en la vida cultural. Aproximadament a partir dels inicis de la dècada dels noranta s'observa un interès major pel foment de la creativitat i de la diversitat cultural.

Una valoració més concreta de les polítiques culturals fetes a Catalunya situaria, entre els elements positius més destacables, les següents qüestions (Bonet, 2000, 354-355): "la important tasca de construcció i rehabilitació de museus, biblioteques, auditoris, teatres o arxius; la progressiva normalització lingüística de l'Administració i societat catalanes (tot i les dificultats que hi ha per expandir l'ús social i empresarial del català); i l'impuls per consolidar un sector professional i una oferta de qualitat més ben distribuïda territorialment (amb el consegüent increment dels índexs de consum cultural)." A l'altra banda de la balança, es poden assenyalar les següents qüestions importants pendents de resoldre: "la forma d'intervenció governamental ha estat excessivament dirigista i dependent d'objectius extrínsecs a l'acció cultural (socials, d'identitat o directament electorals)"; "el sistema educatiu català, tot i alguns esforços individuals i d'obertura del currículum, està poc compromès amb la creació i la difusió culturals"; i "finalment, una acció de govern excessivament centrada en el lloable objectiu de normalització lingüística no ha permès, fins molt recentment, encarar el gran repte estratègic: potenciar una indústria cultural dinàmica i competitiva internacionalment, capaç de donar sortida a la creativitat i a una producció cultural genuïnament catalana".

Des d'una perspectiva de conjunt, aquesta evolució de les polítiques culturals de

Catalunya posa de manifest que, durant els últims 20 anys de democràcia, s'han hagut de posar en marxa totes aquelles polítiques que a altres països d'Europa es van començar a desplegar després de la segona guerra mundial. Per tant, en l'agenda de la política cultural del país encara hi ha pendent assolir alguns dels grans objectius de les polítiques culturals *del segle passat* com per exemple: completar la xarxa d'equipaments públics de proximitat (biblioteques, centres culturals, etc.), acabar de posar en marxa plenament algunes de les grans infraestructures del país (museus nacionals), assolir un desenvolupament més equilibrat de les indústries culturals pròpies, etc. Al mateix temps, a aquestes *urgències del passat* s'hi sobreposen els reptes que els sectors culturals tenen de cara al segle XXI: modernització de les formes de producció i difusió de les produccions culturals industrials, desenvolupament de la societat de la informació i del coneixement, intensificació dels processos d'internacionalització de les activitats culturals (promoció exterior de la cultura), etc. Donat l'abast i la rapidesa dels canvis actualment en curs, és clar que aquests haurien d'afrontar-se amb una gran capacitat d'innovació i d'adaptació, i amb una dotació de recursos pressupostaris suficient.

Per fer front als desafiaments de la política cultural en el futur cal tenir present la diferent naturalesa econòmica de cadascuna de les activitats que configuren els sectors culturals. Així es poden identificar les mesures correctores a aplicar sobre aquells factors que, en cada cas, limiten o dificulten la consecució d'un ple desenvolupament cultural en condicions de lliure mercat. Sobre la base del diagnòstic dels sectors culturals de Catalunya, les diferents alternatives de política cultural haurien de donar la seva resposta a les següents qüestions:

a) El procés d'estandardització cultural: si es considera que el desig de la majoria no és socialment beneficiós (atesa la baixa qualitat d'allò que vol la suma de voluntats individuals),[17] cal definir polítiques de foment de les produccions culturals d'excel·lència artística o de grups culturals minoritaris, polítiques de formació de

17. En relació amb aquest punt, "Charles Taylor ha advertit sobre la possibilitat concreta de l'existència d'uns béns *irreductiblement socials*, és a dir, béns que contenen algun element de benefici que en última instància no es pot assignar a cap individu. Aquesta possibilitat traslladaria el motiu de la

la demanda per millorar les habilitats de consum, estratègies de dinamització i millora de la qualitat de l'amateurisme artístic, etc.

Com s'ha dit, aquestes qüestions constitueixen un repte que no sols es planteja a Catalunya, sinó també a tots els països on el consum cultural de masses ha assolit un elevat grau de desenvolupament.

b) Els desequilibris territorials en la producció cultural: atès que la producció cultural té una clara dimensió territorial, i si s'admet que no tots els territoris disposen d'unes condicions d'igualtat per al desenvolupament d'aquestes activitats,[18] poden ser necessàries les mesures de proteccionisme i foment de certes activitats culturals: per facilitar l'emergència del talent artístic d'una col·lectivitat, per corregir les desiguals possibilitats de generar economies d'escala segons la dimensió de cada mercat cultural; per compensar els possibles desequilibris sectorials en el territori que limitin el desenvolupament del conjunt de les activitats culturals enteses com un ecosistema, el suport a les petites i mitjanes empreses *independents* per facilitar la seva integració en el *mercat-xarxa* global, etc.

Donada la dimensió de l'àrea lingüística del català, aquesta qüestió té una gran importància respecte al desenvolupament cultural de Catalunya (especialment en l'àmbit de la producció industrialitzada de cultura). En aquest sentit, una reducció dels costos de traducció lingüística pot ser beneficiosa per al sector (amb el domini d'altres llengües com el castellà o l'anglès, el desenvolupament de l'enginyeria lingüística, els ajuts a la traducció del català a altres llengües per facilitar l'exportació de continguts culturals a l'exterior, etc.).

intervenció [en cultura] a la recerca de resultats basats en allò que és col·lectiu, i no en allò que és individualista" (Throsby, 2001: 158).

18. Com s'ha dit anteriorment, les possibilitats de generació d'economies d'escala estan condicionades per la dimensió en termes de població de les diferents àrees culturals/lingüístiques. Aquest fet incideix directament sobre el desenvolupament de les indústries culturals: per exemple, hi ha una gran desigualtat entre el desenvolupament d'aquestes activitats als Estats Units, respecte a Europa (on el mercat està fortament segmentat). Per tant, és clar que la presència de les cultures *minoritàries* –com la catalana– en aquests sectors està fortament condicionada per aquesta lògica econòmica.

c) Els desequilibris territorials en l'accés a la cultura: la difusió cultural tendeix a concentrar-se a les àrees amb una major densitat de població, fet que pot suposar una progressiva *desertització* de l'oferta cultural a les àrees rurals o als barris de les perifèries urbanes. Davant d'això hi ha les polítiques de foment de la difusió cultural en els municipis de menor dimensió, la creació de xarxes de difusió cultural, el suport als canals de participació cultural arreu del territori, etc.

Aquest punt està directament relacionat amb la millora de l'organització territorial de Catalunya, sobretot en allò que permeti una major eficàcia en la gestió de serveis culturals en el conjunt de l'àrea metropolitana de Barcelona, i en l'assegurament de polítiques de suport al conjunt de municipis de menor dimensió de Catalunya. Així mateix, cal una planificació dels serveis culturals mínims (definició d'estàndards) que s'han de garantir en el conjunt del territori de Catalunya.[19]

d) L'estancament de la productivitat en certes activitats culturals: especialment en l'àmbit de les arts interpretatives, cal definir els mecanismes que assegurin una òptima producció i difusió d'aquestes manifestacions culturals, tot compensant adequadament els efectes derivats de la llei de Baumol. La pràctica d'aquests ajuts i, sobretot, la provisió directa de serveis públics de producció i difusió d'arts interpretatives, genera –com ja succeeix a Catalunya– tensions entre el sector públic i les iniciatives de naturalesa privada. Per tant, cal definir un marc que possibiliti la complementarietat i cooperació entre ambdós tipus d'agents.

Finalment, cal considerar una qüestió que té una gran importància respecte a l'acció pública en cultura a Catalunya: la distribució de competències en aquesta matèria entre nivells de govern. Les dificultats que hi ha per resoldre molts dels problemes que es plantegen al voltant d'aquest tema, incideixen negativament en l'eficàcia de certes polítiques culturals del país. En concret, i sobre aquest aspecte, cal destacar els següents tres punts:

19. En aquest sentit s'ha d'assenyalar que la legislació vigent tan sols contempla les biblioteques entre els serveis públics culturals mínims que han de proveïr-se en el context municipal (exigència que s'estableix per a tots aquells nuclis de població superior als 5.000 habitants).

a) Durant la dècada dels vuitanta, el Govern central i la Generalitat de Catalunya van mantenir una intensa conflictivitat respecte a l'exclusivitat o no de la competència del Govern autonòmic en matèria de cultura. Aquest procés es va cloure amb la intervenció del Tribunal Constitucional, segons el qual cap nivell de govern pot ostentar de forma exclusiva la competència sobre la matèria.

b) No obstant això, i paral·lelament, s'ha posat repetidament de manifest la forta concentració de la despesa del Govern central en cultura a la ciutat de Madrid respecte a la resta de comunitats autònomes (no sols en relació amb Catalunya). Aquesta situació desigual encara es manté.

c) En tercer lloc, hi ha certs problemes per articular una política cultural a Catalunya des d'una perspectiva territorial. Aquests s'expliquen, entre altres coses, per la peculiar estructura territorial de Catalunya[20] i per la manca d'un consens polític sobre la qüestió entre els principals partits polítics del país.

La llengua com a bé cultural: unes consideracions específiques[21]

Com s'ha dit, les àrees culturals de major població, i amb unes economies més avançades, han assolit una clara posició de lideratge en els sectors industrials de la cultura (conseqüència, en bona part, de la lògica econòmica de les economies d'escala). En aquest sentit, les llengües són, entre altres, un important factor delimitador de la dimensió dels mercats culturals i, per tant, segons la grandària de cada àrea cultural, hi ha desiguals possibilitats de rendibilitat econòmica de les inversions privades en aquestes activitats (per exemple, entre editar un llibre en llengua catalana o castellana). Això no vol dir necessàriament que l'edició en català no pugui ser econòmicament rentable, sinó que hi ha un clar cost d'oportunitat d'editar llibres en llengua

20. Caracteritzada per l'existència d'un elevat grau d'atomització municipal, per la presència d'una gran ciutat i el seu entorn metropolità, tots dos amb una gran densitat de població, per l'estructuració del nivell de govern local supramunicipal en dues instàncies (les comarques i les províncies), etc.
21. Per a més informació veure: Baró, Cubeles, 2001.

catalana, respecte de fer-ho (només o també) en llengua castellana. Per tant, en condicions de lliure mercat, sembla lògic que les inversions privades es decantin a favor de la producció cultural i de coneixements en la llengua *majoritària*.

En un altre sentit, les llengües són una eina de comunicació entre les persones i, per tant, poden ser considerades com a *xarxes virtuals*. Com s'ha esmentat anteriorment, l'existència d'efectes xarxa té, entre altres, una conseqüència de gran trascendència: l'impuls d'un procés d'*estandardització* dels diferents components que integren la xarxa (ja que fàcilment es generen situacions d'anclatge (*lock-in*) o de captura dels mercats per part de l'opció escollida per la majoria).[22] L'augment del coneixement i ús de l'anglès que s'esdevé d'uns anys ençà il·lustra clarament com es produeix aquest procés de valorització d'una llengua en el mercat.

Sobre la base d'aquestes dues consideracions preliminars, l'anàlisi econòmica ens indica que les diferents llengües del món tenen desiguals possibilitats de creixement, supervivència o extinció. En concret, la situació descrita afavoreix les oportunitats d'expansió de les llengües majoritàries i, al mateix temps, suposa una amenaça per a la supervivència de les llengües minoritàries. Com a reflex d'aquesta situació, per exemple, s'observa la diferent orientació del debat de la política lingüística que hi ha en relació amb el castellà i el català: en el primer cas, el debat es centra en les mesures de promoció del castellà al món, mentre que en el segon cas preocupa la recerca dels instruments que permetin reduir el risc d'extinció de la llengua catalana.

Davant d'aquest escenari, sembla clar que els efectes negatius que generen les economies de xarxa sobre les llengües minoritàries difícilment poden corregir-se en condicions de lliure mercat. Al mateix temps, la consideració de la llengua com a bé *cultural* significa que té uns valors de naturalesa simbòlica que no queden reflectits (o bé ho estan de manera defectuosa) en el mercat. Aleshores, davant d'aquesta situació de *fallada de mercat*, cal referir-se als mateixos arguments favorables a una intervenció pública que s'han donat anteriorment respecte de la cultura en general. En aquest

22. En general sobre els efectes xarxa veure Shapiro, Varian, 1999. Específicament sobre les llengües: Frank, Cook, 1995: 52-53.

cas, l'expressió política de l'interès col·lectiu a promoure és, concretament, protegir la diversitat lingüística en la societat.

Per a una llengua minoritària com el català, l'aprovació de la Constitució Espanyola de 1978 i de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya, va suposar un profund canvi de perspectives. Després d'anys de prohibició, es configurà un marc institucional que ha possibilitat la posada en pràctica de polítiques de protecció i foment de la llengua pròpia de Catalunya. Malgrat això, des d'aleshores, s'ha posat clarament de manifest la dificultat que suposa portar a la pràctica una política lingüística en una societat on hi coexisteixen dues llengües.[23] En els territoris bilingües, els efectes d'una política lingüística a favor d'*una* de les llengües té generalment efectes negatius sobre les condicions d'ús de l'*altra*. Aquests *efectes* seran majors com més decidides i intenses siguin les mesures de protecció lingüística; no obstant això, si es redueix la intensitat del proteccionisme d'una de les llengües per no *perjudicar* les condicions d'ús de l'*altra*, es reduirà l'eficàcia per corregir les *fallades* del mercat assenyalades anteriorment.

En conseqüència, és clar que amb l'aprovació de la Constitució i de l'Estatut es féu realitat una condició *necessària* per al desenvolupament del català, però també ho és que aquesta no era una condició *suficient* per situar aquesta llengua en condicions de plena normalitat. Actualment, tot i els avenços assolits els darrers anys, la situació existent a Catalunya es caracteritza encara per un desigual nivell de coneixement i ús d'ambdues llengües: tots els ciutadans que tenen el català com a llengua materna també coneixen i utilitzen el castellà; contràriament, hi ha una part de la població que només coneix i utilitza el castellà. Així mateix, en l'oferta dels mitjans de comunicació, en la difusió de certes activitats culturals (el cinema, el llibre, etc.), i en moltes altres esferes de la vida política, social i econòmica, la llengua clarament domi-

23. En les societats monolingües, de fet, les mesures de protecció i promoció d'una llengua no solament tenen unes escasses probabilitats de generar conflictes socials, sinó que acostumen a ser ben rebudes per part de la població (com, per exemple, a França, etc.). Per tant, el problema central de la qüestió no sembla residir en la justificació o no d'una intervenció pública en el camp lingüístic, sinó en les dificultats que planteja la seva aplicació en les societats multilingües.

nant és el castellà. Davant d'això, també cal dir que el domini del castellà per part de tots els ciutadans de Catalunya aporta grans beneficis a la societat: és una llengua emprada per una de les comunitats lingüístiques de majors dimensions del món, i amb unes notables expectatives de futur.

Les mesures adoptades per resoldre aquesta situació complexa s'han basat, fins ara i en la majoria dels casos, en la recerca del màxim consens col·lectiu, i en una relativa capacitat d'innovació. Aquesta sembla que ha estat l'opció que ha rebut el suport de la major part de la societat catalana. Contràriament, quan han emergit amb força plantejaments extrems (com aquells que qüestionen l'existència de la llengua castellana a Catalunya, o els que neguen de forma rotunda la necessitat d'una discriminació positiva de l'acció pública a favor del català), aquests difícilment han aportat cap solució al problema i, al mateix temps, en certes ocasions han estat font de conflictes socials.

Anàlisi dels escenaris

En aquest darrer apartat de l'informe, es procedeix a *imaginar* quines poden ser les perspectives de desenvolupament futur de les polítiques culturals de Catalunya segons els cinc possibles escenaris següents per a l'Europa del 2010: *Els mercats triomfants*, *Les cent flors*, *Les responsabilitats compartides*, *Les societats creatives* i *Els veïnatges turbulents*.

Escenari 1: Els mercats triomfants

L'escenari de triomf dels mercats caracteritza la situació d'Europa l'any 2010 a partir de la plena acceptació dels valors de l'individualisme i del liberalisme, de manera que l'assignació de recursos econòmics es produiria fonamentalment a través del mercat. En una situació de fort creixement de les economies més avançades, el sector públic tendiria a reduir la seva intervenció, de manera que la seva importància en la societat seria progressivament menor.

En aquest context, seria previsible un fort ascens de les indústries de la cultura i de la comunicació com a sectors capdavanters del desenvolupament econòmic al món. L'intens progrés de les tecnologies digitals posicionaria els proveïdors de continguts d'informació (culturals, d'entreteniment, etc.) en un lloc clau dels mercats digitals. La lògica econòmica pròpia d'aquests mercats fa preveure que la producció de continguts seria una activitat, en general, fortament centralitzada en el territori (sobretot als Estats Units), dominada per unes poques empreses que concentrarien la major part de les vendes del sector, i que oferirien uns continguts culturals altament estandarditzats. Probablement, aquesta estructura es donaria –sobretot– en relació amb aquells continguts culturals amb un cost de producció del prototipus elevat (com en el cinema, la televisió i els nous gèneres multimèdia d'alt pressupost, etc.). En canvi, en relació amb la producció cultural de prototipus culturals més barats (com el llibre, la música gravada, o bé altres produccions audiovisuals i multimèdia de baix pressupost, etc.), hi hauria una major atomització empresarial i territorial de l'activitat (sobretot en aquelles obres amb continguts d'interès local, o que estarien adreçades a públics especialitzats).

En aquest escenari d'*Els mercats triomfants*, la presència de productes culturals d'origen europeu seria, en termes econòmics, marginal arreu del continent. De fet, la *cultura comuna* de la majoria dels europeus seria la procedent dels Estats Units (d'artistes nord-americans, i de la resta del món que s'hi desplaçarien, atrets per l'extraordinària demanda de producció existent en aquest país). Aquesta situació seria conseqüència de dos fenòmens que s'haurien donat paral·lelament. D'una banda, el fracàs de les polítiques comunitàries –desplegades durant els anys noranta i principis del segle XXI– encaminades a crear un mercat cultural únic europeu, que hauria d'haver permès la generació d'unes suficients economies d'escala mitjançant la comercialització de les produccions culturals europees en el gran mercat de la Unió (amb la qual cosa s'hauria d'haver millorat la posició de competència d'aquestes amb les d'origen nord-americà). D'altra banda, la supressió dels instruments de proteccionisme (l'excepció cultural) a la Unió Europea, seguint l'ortodòxia dels principis de liberalització del comerç internacional, que acabaria per consolidar la posició de lideratge de la indústria cultural nord-americana en el món.

Per tant, l'activitat de producció de continguts en l'àmbit de les indústries culturals a Catalunya quedaria molt probablement circumscrita a obres de baix pressupost i dirigides a públics locals i/o especialitzats. D'una banda, no desapareixeria per complet la demanda de continguts culturals directament relacionats amb el territori (local/regional). No obstant això, algunes empreses amb llarga tradició en aquests tipus de continguts, s'haurien extingit per la supressió dels ajuts públics o de les contractacions externes realitzades en el passat per part de Televisió de Catalunya. Per altra banda, es consolidarien algunes de les iniciatives empresarials catalanes promogudes a principis de segle XXI, gràcies al seu esforç permanent d'adaptació als canvis i d'innovació. Aquestes empreses estarien especialitzades en certs segments del mercat (dibuixos animats, entreteniment, documentals, etc.), haurien desplegat una estratègia d'internacionalització (mitjançant coproduccions, aliances, fusions, etc.), es gestionarien amb un gran rigor empresarial, i tindrien com a principal actiu el talent dels seus membres i treballadors. Per tant, serien empreses que estarien integrades en el *mercat–xarxa* internacional, i que destacarien per la rendibilitat de la seva producció (en termes d'èxit d'audiència). Els partidaris de la liberalització utilitzarien aquestes empreses com a exemple per il·lustrar l'èxit de la seva política econòmica i cultural.

D'aquests sectors, el que hauria experimentat una major transformació seria el del llibre, com a conseqüència de l'aparició i desenvolupament del llibre electrònic. Gràcies a la inversió realitzada per algunes de les empreses catalanes d'edició (i també del sector de la premsa), Catalunya mantindria una certa posició de competència en aquests nous mercats. Tanmateix, hi hauria notables incerteses sobre la capacitat de mantenir aquestes activitats en el territori, donat que aquests mercats estarien progressivament determinats per una creixent concentració empresarial en la presa de decisions, i per una major centralització de la producció a escala mundial (especialment en aquelles ciutats on s'hauria assolit un equilibri entre totes les activitats implicades en el procés de convergència digital).

El debat relatiu a la comparació entre Madrid i Barcelona i a la capitalitat de les indústries culturals a Espanya es mantindria en certes esferes, però majoritàriament s'acceptaria l'evidència dels fets: el creixement d'aquestes activitats hauria estat més accentuat a Madrid que a Barcelona. A més, a Catalunya s'hauria constatat que la

viabilitat d'aquestes activitats passaria per l'èxit de les empreses que es guanyarien un lloc en el "mercat-xarxa" internacional (i no solament en el mercat espanyol), tot accedint a la forta demanda internacional de producció cultural. En el cas de Madrid, hi hauria una gran preocupació per la lluita en el lideratge del mercat cultural iberoamericà. Per proximitat i quantitat de recursos assignats a aquestes activitats, Miami hauria guanyat ràpidament una posició de lideratge en els mercats culturals en llengua castellana del continent americà.

El consum de les produccions culturals industrialitzades es realitzaria primordialment als grans centres comercials i a les llars. D'una banda, en els primers existiria una diversificada i moderna oferta comercial: hi hauria sales de cinema, grans superfícies especialitzades en llibre/disc/audiovisual/etc., discoteques, cafès-internet, guarderies per a infants, etc. A Catalunya, aquesta tendència es manifestaria clarament, ja que sense una acció dels governs, s'intensificaria la davallada de les formes de comerç tradicional. D'altra banda, les llars haurien adaptat el seu equipament electrònic/informàtic fins a integrar-ne totes les seves extensions a un únic terminal, que hauria esdevingut la gran finestra d'accés a qualsevol tipus d'informació: accés a diaris digitals, a cadenes de TV, a sistemes de vídeo i música a la carta, etc... Tanmateix, les xarxes de telecomunicació donarien un òptim servei a les àrees més densament poblades, mentre que a la resta del territori es mantindrien unes infraestructures antiquades amb un baix nivell de qualitat en el servei.

En l'apartat de les arts intrerpretatives, hi hauria una gran activitat teatral a la ciutat de Barcelona, on s'assolirien elevades xifres d'espectadors. Aquests, però, es concentrarien en les obres de contingut més "convencional", és a dir, poc crític i amb un valor artístic reconegut menor. En aquest escenari, els teatres de titularitat pública haurien hagut de limitar progressivament la seva programació a produccions de baix pressupost i a la reposició d'obres fetes en el passat. Una gran infraestructura teatral pública amb relativament pocs anys d'existència, es transformaria en hotel per la insuficient dotació de recursos econòmics de les administracions culturals. Hi hauria, als barris perifèrics de la ciutat, petites sales on –amb molt pocs recursos econòmics i una assistència marginal de públic– es programaria teatre de qualitat artística, dansa i altres espectacles escènics.

La programació en música clàssica i òpera es mantindria de forma prou satisfactòria, pel prestigi d'aquest tipus d'activitats, i pels seus efectes favorables en relació amb el turisme, activitat que s'hauria consolidat com un dels motors clau de l'economia catalana. Així, hi hauria un gran festival, i uns cicles permanents de concerts i d'òpera que, gràcies al patrocini de grans empreses privades, permetrien la presència de grans intèrprets de fama internacional a la ciutat. La resta d'activitats musicals es faria per iniciativa privada i entre elles destacarien, sobretot, les que estarien directament vinculades amb el lleure de les persones a discoteques, bars musicals, etc.

En l'àmbit de les belles arts, les galeries d'art tindrien una activitat notable, en part gràcies a la situació econòmica, que proporcionaria elevades rendes a les classes més benestants del país. També hauria crescut la demanda d'obres d'art per part de certs segments del turisme que visitaria la ciutat. Aquesta oferta es completaria amb les grans exposicions promogudes per fundacions culturals vinculades a entitats financeres, i amb l'oferta de les col·leccions permanents d'alguns dels museus nacionals de Catalunya.

En general, però, i a banda de Barcelona, l'activitat de difusió artística (tant en espectacles escènics i musicals com en les arts plàstiques), hauria experimentat una davallada considerable a la resta del territori de Catalunya com a conseqüència de la retallada dels pressupostos públics. Fora de la gran ciutat, les activitats culturals més dinàmiques serien aquelles que estarien directament relacionades amb el turisme (dit rural i/o cultural), les quals proporcionarien *experiències controlades* als visitants procedents de la gran ciutat i de l'exterior. Es tractaria d'una oferta lúdica relacionada amb les formes de vida en el medi agrari, amb les expressions de cultura popular del segle passat, etc.

Arreu, les formes de participació dels ciutadans en iniciatives culturals d'interès general (amateurisme, sociocultura, etc.), haurien estat incapaces d'afrontar els reptes de modernització que tenien plantejats a finals del segle XX. Així, aquestes tindrien un interès molt minoritari per a la població, excepte en aquells casos en què s'hauria assolit un impacte supralocal a través dels mitjans de comunicació de masses (concursos de castellers, cantades d'havaneres, etc.), i que es mantindrien gràcies a la seva

gran capacitat d'atracció de públic. Per tant, més que per la seva dimensió cultural, aquestes activitats es sostindrien per la seva incidència en el desenvolupament econòmic local.

La reducció dels pressupostos públics afectaria molt negativament l'activitat dels equipaments culturals de proximitat situats en els barris de la perifèria de Barcelona i en la resta de poblacions de Catalunya: les biblioteques, els centres socioculturals, etc. També haurien desaparegut les subvencions a la producció cultural adreçades a quasi tots els sectors culturals. Aquest procés hauria generat en el seu moment importants conflictes amb una part dels creadors artístics i altres professionals de la cultura. Progressivament, aquests haurien d'haver orientat les seves activitats en l'àmbit de les produccions més estandarditzades, o bé haurien esdevingut un grup més dins del col·lectiu de treballadors pobres (*working poor*). Alguns dels que haurien optat per emigrar del país haurien assolit l'èxit a l'estranger (de la qual cosa se'n donaria notícia repetidament, i s'utilitzaria com a mostra de la vitalitat i creativitat artística del país).

Així mateix, un dels fets que tindria un major impacte en la societat catalana seria la redefinició del servei públic de radiotelevisió. Segons la nova regulació d'aquesta activitat establerta en el context europeu, es limitaria fortament l'acció pública en aquest sector, per garantir la lliure competència de les televisions privades. Aquest fet convertiria Televisió de Catalunya en una cadena amb un impacte molt marginal en les audiències, i amb una capacitat molt limitada per incidir en la vertebració del teixit industrial de l'audiovisual de Catalunya.

La presència del català en els mitjans de comunicació i en la cultura tendiria a decréixer, per la insuficient dimensió d'aquests mercats en aquesta llengua. Tanmateix, els avenços en el camp de l'enginyeria lingüística esdevinguts als Estats Units permetrien el manteniment d'una certa esperança respecte a l'ampliació futura d'una oferta de continguts culturals i informatius en català.

Escenari 2: Les cent flors

En l'escenari identificat amb el títol de *Les cent flors*, el màxim protagonisme del desenvolupament econòmic, social i cultural es produiria a escala regional/local. Tanmateix, la pèrdua progressiva de poder per part dels governs centrals i de les institucions internacionals suposaria la desaparició de mesures de planificació centralitzada que permetessin corregir els desequilibris territorials que existirien entre les àrees amb major benestar i la resta. La cooperació en l'àmbit local constituiria un dels eixos de desenvolupament de les regions més sòlides i avançades on, encara que hi hauria un progrés econòmic menor que en els anys anteriors, les persones gaudirien d'un elevat nivell de benestar social. Paral·lelament, altres territoris d'Europa entrarien en un cicle depressiu, en gran part com a conseqüència de la seva incapacitat d'organitzar-se col·lectivament.

En aquest escenari, Catalunya es situaria entre les regions dinàmiques, encara que, com es veurà més endavant, les dificultats per corregir els seus desequilibris interiors constituirien una amenaça per al futur desenvolupament del conjunt del país. Aquesta posició s'assoliria, en bona part, per dues raons. D'una banda, pels seus antecedents històrics: ja a finals del segle XX, Catalunya era una de les regions més avançades de la Unió Europea. D'altra banda, per la capacitat d'innovació de Catalunya durant els primers anys del segle XXI, sobretot en un àmbit que tindria una importància estratègica fonamental l'any 2010: la modernització de les formes i els canals de participació privada en activitats d'interès general. Davant la desaparició progressiva de les expectatives de creixement econòmic existents a principis de segle XXI, i la pèrdua de confiança en les grans institucions públiques centrals i internacionals, l'associacionisme hauria esdevingut el canal adequat d'organització col·lectiva per fer front a la nova situació.

Concretament, en l'àmbit de l'acció cultural, el teixit associatiu local s'hauria convertit en el motor del desenvolupament del sector, basant la seva política cultural en els nous valors dominants en la societat: la solidaritat, la cohesió social a nivell local, i la sostenibilitat del desenvolupament cultural. Durant la dècada anterior al 2010, els diferents agents socioculturals d'una gran part dels municipis de Catalunya (cen-

tres d'ensenyament, mitjans de comunicació, centres culturals, entitats i associacions, etc.) haurien desplegat una intensa tasca de sensibilització a favor d'aquests valors. En general, les associacions culturals estarien fortament integrades en el conjunt del teixit associatiu dels municipis i comarques, de manera que participarien activament en les iniciatives de la col·lectivitat (associacions veïnals, moviments ecologistes, moviments antiglobalització, ONG, etc.). Fins i tot, un bon nombre de petites i mitjanes empreses cooperarien en les propostes culturals sorgides de la societat civil, com a proveïdores de recursos financers, o fent aportacions en espècie (cedint locals, mitjans, etc.) per a la dinamització de la vida local.

Aquestes entitats i associacions culturals també tindrien un paper destacat en relació amb els serveis públics culturals de proximitat (com biblioteques, sales de teatre, etc.), els quals intervindrien directament en la seva programació i gestió. En alguns casos, compartint la responsabilitat amb els gestors públics. En altres, assumint-ne plenament la seva administració. Aquest fet seria possible gràcies a la modificació del dret administratiu local, que hauria permès la utilització d'instruments més flexibles i participatius en la gestió dels serveis públics municipals.

D'una banda, hi hauria associacions de defensa del patrimoni cultural i natural, que treballarien estretament relacionades amb els especialistes en aquestes matèries de les universitats catalanes (organitzant camps de treball, realitzant exposicions i conferències en els museus locals, promovent rutes de descoberta de l'entorn, etc.). Aquestes entitats haurien estat les promotores de la pràctica d'un turisme cultural alternatiu i sostenible (respecte a com es desenvolupava aquesta activitat anys enrere), i que es canalitzaria a través de les entitats d'esplai juvenil, les associacions de gent gran, els clubs de gastronomia natural, els grups ecologistes, etc.

A un altre nivell, hi hauria les agrupacions de teatre, dansa, i música amateur (clàssica, tradicional, rock, electrònica, etc.) que, a més de practicar de forma no professionalitzada activitats artístiques, esdevindrien associacions de públic especialitzat (i altament exigent) que fomentarien l'accés a esdeveniments artístics de qualitat (amb activitats complementàries com debats, conferències, cursos, etc.). Molts municipis disposarien d'espais col·lectius (antigues naus industrials, etc.) on treba-

llarien artistes visuals i que, al mateix temps, serien llocs d'exposició de creacions d'art contemporani. La pràctica de la lectura hauria augmentat de forma notable entre els més joves, molt especialment de literatura i poesia. Al voltant d'aquests haurien sorgit associacions culturals que organitzarien xerrades i cicles amb participació d'escriptors. En resum, s'estaria consolidant una nova *cultura popular* fonamentada més en la participació que no pas en el consum, la qual, amb el pas dels anys, seria compartida per una majoria de la població.

Un nombre considerable d'aquestes iniciatives haurien deixat de ser activitats de caràcter amateur o voluntarista. És a dir, els membres que les promourien haurien assolit l'estatus de lliure professionals o, fins i tot, haurien aconseguit organitzar-se en forma de societats mercantils. Es tractaria d'iniciatives d'autoocupació fetes realitat gràcies a l'esforç emprenedor dels seus membres. Aquest segment del mercat cultural estaria treballant activament per la creació de xarxes a nivell supralocal per tal d'augmentar la demanda de les seves activitats més enllà del propi mercat.

El canvi d'hàbits dels consumidors culturals comportaria la caiguda del domini dels centres comercials com a principals plataformes de difusió de la cultura industrial. Els comerços tradicionals (llibreries, sales de cinema als centres de les ciutats i pobles, etc.) haurien recuperat el protagonisme, en gran part per la seva capacitat de proporcionar unes relacions personalitzades amb els seus clients. El consum i la pràctica cultural a les llars es mantindria en importància, i s'hauria adaptat progressivament a les noves i cada cop més diversificades oportunitats que oferiria la tecnologia digital.

En general, el valor de la cultura com a mercaderia hauria perdut importància, també com a conseqüència del canvi de sistema de valors de la societat. D'una banda, pel rebuig creixent dels productes culturals més estandarditzats i per l'interès cada vegada més gran pels productes relacionats amb l'entorn local. D'altra banda, per la impossibilitat de controlar suficientment la pirateria en les indústries culturals: per les majors facilitats tecnològiques de copiar les obres en suport digital, i per la incapacitat de garantir l'aplicabilitat de les lleis de propietat intel·lectual per part dels governs i organismes internacionals.

Un dels efectes més rellevants d'aquesta evolució hauria estat la impossibilitat de crear un espai de producció i intercanvi d'obres culturals en el context europeu (que era un dels objectius de política cultural de principis del segle XXI). En aquestes condicions, els recursos econòmics per a la producció cultural industrial (sobretot en audiovisual i multimèdia) s'haurien vist fortament retallats, ja que les expectatives de generació d'economies d'escala s'haurien anat reduint progressivament. No obstant això, algunes d'aquests produccions arribarien a tenir una gran qualitat artística. És més, des d'una perspectiva global, hi hauria experts que destacarien Catalunya com un dels territoris més actius d'Europa en aquest nivell. Probablement, perquè tant les empreses com els artistes catalans ja estaven habituats a treballar en mercats de reduïda dimensió i amb pressupostos per a la producció molt reduïts (ja que, en general, ja era així a finals de segle XX, encara que amb un suport major per part de les administracions públiques).

Un dels sectors que hauria canviat més seria el del llibre. Les grans empreses del sector de finals de segle XX (que aleshores basaven gran part de la seva activitat en les obres de continguts més estandarditzats i en el comerç exterior), haurien experimentat una forta reducció de les seves activitats. En canvi, el dens teixit de petites i mitjanes empreses editorials s'hauria adaptat plenament a aquesta situació. Fins i tot hauria crescut en nombre d'empreses i, com a conseqüència del naixement de múltiples iniciatives arreu de Catalunya, el sector s'hauria descentralitzat en part a altres ciutats del país.

No obstant això, encara que la major part dels municipis de grandària mitjana i gran de Catalunya tindrien un protagonisme creixent en l'activitat cultural de Catalunya, la ciutat de Barcelona es mantindria com a principal focus cultural del país. I és que el debilitament de les grans jerarquies públiques i privades que s'esdevindria arreu d'Europa durant la primera dècada del segle XXI hauria afectat relativament poc les principals institucions culturals de la ciutat. D'una banda, pel major suport que aquestes haurien rebut de la societat civil barcelonina i catalana, recuperant-se així la tradició de participació d'aquesta en les activitats culturals (amb una intensitat semblant a la que s'havia donat en el passat). Per altra banda, el sector públic català també hauria tingut la capacitat d'adaptació necessària per mantenir en un bon nivell de funcionament les grans institucions culturals que hi hauria a Barcelona. En

certs casos mitjançant l'obertura de la seva gestió a les entitats i associacions culturals del municipi (com la resta de municipis del país). En altres, gràcies a la cooperació entre els diferents nivells de govern a través dels consorcis (figura que ja existia a principis del segle XXI i que, amb el pas del temps, hauria millorat en l'eficàcia i l'eficiència dels processos de presa de decisions).

Paral·lelament a aquesta realitat, també hi hauria una part del territori de Catalunya amb una situació radicalment diferent. Així, encara existiria un nombre considerable de municipis de Catalunya –i determinats barris de la ciutat de Barcelona– on aquest procés de renovació de les formes d'organització col·lectiva no s'hauria pogut donar, com a conseqüència de l'existència de *lluites de naturalesa feudal* entre els principals agents socials i econòmics del lloc. La manca d'una política central estimuladora d'aquest procés de canvi, facilitaria la coexistència d'aquestes dues realitats en el país.

Aquests territoris *menys avançats* es caracteritzarien per una vertebració insuficient del teixit associatiu, fet que comportaria l'existència d'un grau menor de cohesió social. Aquesta situació tindria dos efectes clarament negatius per al desenvolupament cultural d'aquests municipis. D'una banda, es plantejarien amb una freqüència creixent les situacions de conflictivitat entre col·lectius residents d'identitats culturals diferents: entre la cultura catalana i les cultures de la resta d'Espanya, entre aquestes i les vingudes de fora de la Península Ibèrica, etc. S'ha d'assenyalar que aquestes diferències serien en bona part conseqüència de la difícil situació econòmica i del baix nivell de benestar social de les persones residents en aquests municipis o barris. D'una altra banda, hi hauria una baixa oferta d'activitats culturals en aquests territoris, tant des de la perspectiva de la pràctica de la creació i la interpretació artística com del consum cultural. Aquesta situació hauria conduït moltes persones a emigrar del territori, a la recerca d'unes majors oportunitats i qualitat de vida.

En aquest escenari, la presència de la llengua catalana tendiria a estar normalitzada en aquella part del territori on el català fos la llengua coneguda i emprada per la majoria de les persones. En canvi, no s'hauria corregit la situació existent en una part important dels municipis on –tradicionalment– aquesta llengua ja havia tingut una

posició marginal en el passat (com a conseqüència de l'afebliment de les polítiques centralitzades de protecció lingüística a Catalunya). No obstant això, els problemes d'ordre lingüístic es donarien amb una major intensitat en aquells municipis i barris amb un menor grau de benestar social, fet que reflectiria l'existència d'un sistema de valors menys respectuós de la diversitat cultural en aquestes àrees del país.

En el seu conjunt, Catalunya es trobaria davant de dos importants reptes de futur. D'una banda, la necessitat de millorar la situació de les zones menys afavorides. A més de constituir un desequilibri territorial, l'existència d'aquestes podria esdevenir un fre al desenvolupament futur de Catalunya. D'altra banda, la necessitat d'obertura a l'exterior del país (a la resta d'Espanya, d'Europa, etc.), com ja ho haurien començat a fer altres àrees d'Europa mitjançant la constitució de xarxes de cooperació en l'àmbit supralocal i internacional. El desenvolupament cultural del país requeriria, després d'uns anys de tancament a escala local, confrontar la pròpia realitat cultural amb altres de fora, mitjançant una actitud d'autoconeixement i d'intercanvi d'experiències.

Escenari 3: Les responsabilitats compartides

En aquest escenari es planteja la continuïtat del model europeu de desenvolupament econòmic, social i cultural que, gràcies a la introducció de canvis significatius, aconseguiria millorar-ne la seva qualitat i eficiència. Aquest sistema, que constituiria una alternativa al liberalisme anglosaxó, es caracteritzaria per la consecució d'un equilibri entre les dimensions econòmica i social als països membres de la Unió Europea i per la modernització i innovació de les formes de gestió pública. Així, d'una banda, hi hauria una responsabilitat compartida entre els agents amb ànim de lucre, les administracions públiques i el tercer sector respecte al desenvolupament socioeconòmic a la Unió. Per altra banda, la confiança dels ciutadans en els governs s'enfortiria progressivament, gràcies a les reformes introduïdes en el *management* del sector públic.

No totes les regions haurien assolit els mateixos bons resultats en aquest procés. Alguns territoris haurien sabut modernitzar la seva administració i govern, mentre que

altres encara estarien ancorats en les formes de gestió pública del passat, conseqüència de la seva forta dependència del *clientelisme* local i/o de la *passivitat* dels ciutadans en la demanda de canvis. En una primera fase, Catalunya hauria tingut dificultats per emprendre les reformes. Tanmateix, pocs anys més tard i amb un cert endarreriment respecte als països del centre d'Europa, Catalunya hauria seguit amb fermesa la mateixa línia de reformes que s'haurien posat en marxa en els països més avançats de la Unió.

En l'àmbit de les polítiques públiques (incloses les culturals) hi hauria certes qüestions que, en un primer moment, haurien frenat el procés de transformació. En aquest sentit, hi hauria fortes reticències per afrontar un canvi en profunditat de l'organització i la gestió dels governs a Catalunya. Per exemple, hi hauria hagut dificultats per implementar una política cultural territorial coordinada entre els diferents nivells de govern (comandats per partits polítics diferents); es mantindria sense resoldre el problema de l'encaix de Catalunya a Espanya (amb els conseqüents dèficits de finançament públic dels grans equipaments i esdeveniments culturals de la ciutat de Barcelona); també hi hauria excessives cauteles en la introducció de nous mecanismes de participació social en la presa de decisions públiques; així mateix, el volum de recursos pressupostaris destinats pels governs a la cultura estaria *estancat* durant anys; etc. A un altre nivell, es continuarien plantejant els problemes de *competència deslleial* entre l'oferta directa de serveis públics i certes empreses privades (per exemple, i sobretot, en els sectors del teatre i de la televisió). Igualment, existirien conflictes en la delimitació de les esferes d'intervenció pública i privada sense ànim de lucre (per exemple, en la concurrència d'ambdós sectors per a l'obtenció de finançament per la via del mecenatge i del patrocini).

Com a conseqüència d'això, la situació dels sectors culturals de Catalunya no hauria canviat substancialment respecte al panorama existent a principis del segle XXI. Així, no s'hauria resolt la situació de feblesa de les indústries culturals del país, com tampoc la del seu teixit associatiu cultural; els sectors multimèdia emergents seguirien estant força desatesos; existirien els mateixos problemes en relació amb la capacitat d'obertura de les indústries culturals catalanes a l'exterior; etc.

La proximitat i les relacions creixents amb els països del centre de la Unió Europea, que es mantindrien a tots nivells (entre responsables dels governs, empreses, entitats i associacions, etc.), generaria un estat d'opinió favorable a la posada en marxa d'importants transformacions en la mateixa línia que s'hauria fet a altres territoris. Concretament, es començaria a avançar en la *refundació* del sector públic a partir dels principis de la descentralització política i administrativa, la transparència i la claredat dels objectius, i la subsidiarietat i el deure de cooperar entre els diferents nivells de govern. Igualment, aquesta transformació es promouria per al conjunt d'Espanya, amb una activa participació de la societat catalana.

Aquest procés es materialitzaria en mesures per a tots els àmbits de la intervenció pública. En el cas específic de les polítiques culturals, es produirien canvis significatius a diferents nivells. En aquest sentit, una de les claus que haurien permès *reconstruir* novament Catalunya hauria estat la definició de polítiques culturals amb una clara dimensió equilibradora del territori, dinamitzant els fluxos entre la capital (Barcelona), el seu entorn metropolità i la resta de municipis de Catalunya. La cooperació dels governs autonòmic i locals (sobretot els municipis) permetria la creació d'una xarxa d'equipaments de proximitat renovada i d'alta qualitat, que s'estendria per tot el territori: biblioteques, espais escènics i d'exposicions, centres culturals polivalents, espais per a la creació artística, etc. Aquesta *xarxa real* d'equipaments seria la base a partir de la qual es construiria una *xarxa virtual* de relacions entre ells, que augmentaria la quantitat i la qualitat dels continguts difosos per aquests equipaments (programació de concerts, de teatre i dansa, de lectures poètiques, etc.). En altres paraules, la vitalitat cultural de cada municipi del país es difondria per tot Catalunya, i enriquiria extraordinàriament el panorama cultural. El màxim aparador de tota aquesta activitat seria la ciutat de Barcelona, que acolliria amb entusiasme del públic les iniciatives culturals emergides a tot Catalunya. Al mateix temps, aquesta obertura de la capital a la resta del país suposaria una modernització de les propostes culturals del territori.

D'altra banda, i com s'ha dit, els canvis en curs també es produirien en el conjunt d'Espanya, de manera que s'hauria iniciat un procés de coordinació de les inversions en grans equipaments culturals a tot el territori de l'Estat. El model adoptat en el pla

d'equipaments culturals d'Espanya consistiria en la transferència de recursos econòmics del Govern central als consorcis titulars de cada equipament (auditoris, museus, teatres, etc.), en els quals hi serien presents els diferents nivells de govern de cada comunitat autònoma. Paral·lelament, s'hauria promogut una xarxa d'intercanvis i de coproduccions culturals per a tot el territori de l'Estat, que així mateix, formaria part d'una gran xarxa europea a la que hi pertanyerien els altres països membres de la Unió. Aquest augment de recursos, i l'obertura d'aquests grans serveis culturals a l'exterior hauria suposat un increment considerable de la seva activitat, tant en termes quantitatius com qualitatius.

Amb tot això, s'haurien delimitat amb claredat els objectius de construcció de noves infraestructures culturals al país, i quedarien materialitzades les grans fites pendents d'assolir de la política cultural *pròpia del segle XX* (museus nacionals, grans teatres i auditoris, etc.). Aleshores, s'hauria pogut començar a donar resposta als reptes del segle XXI amb més recursos i mitjans: la despesa pública en cultura es destinaria en una proporció molt superior al foment de serveis i activitats de naturalesa *intangible* com, per exemple, la producció d'obres culturals, la sensibilització ciutadana en certs valors, la formació, etc. Es tractaria, per tant, de polítiques culturals *ingràvides* per a una societat on les activitats basades en el coneixement tindrien una creixent importància econòmica i social.

No obstant tot el que s'ha assenyalat anteriorment, una de les innovacions amb més capacitat transformadora de les polítiques culturals a Catalunya hauria estat la modificació dels sistemes de presa de decisions en política cultural. Així, per tal que l'acció dels governs donés una resposta el més ajustada possible als diferents *interessos i valors* de la col·lectivitat, es crearien uns consells culturals en els quals, a més a més dels polítics elegits, hi estarien representades empreses, associacions, entitats, etc. D'una banda, aquests organismes definirien els grans objectius de la política cultural de forma clara, transparent i vinculant. D'altra banda, aquests consells serien els responsables de l'avaluació de les polítiques desenvolupades, tasca que es realitzaria de forma periòdica i mitjançant la utilització de tècniques molt sofisticades. Per tal de garantir el pluralisme en aquests consells, es determinarien uns mecanismes per a la renovació dels seus membres en el temps.

D'aquesta manera, i juntament amb les reformes de funcionament de l'Administració que s'haurien promulgat, s'avançaria progressivament en la correcció de les *fallades del govern* relatives a la política cultural.

Entre altres, es poden destacar les següents millores en la política cultural de Catalunya: en primer lloc, gràcies a la descentralització dels governs, i a la seva major permeabilitat respecte a les iniciatives i inquietuds de la societat civil, s'aconseguiria una major correspondència entre el contingut de les polítiques culturals i les necessitats del sector. En aquest sentit, per exemple, s'arribaria a un gran consens pel que fa a la delimitació de les esferes d'intervenció publica i privada, tant en relació amb la cultura mercantil com a les activitats privades sense ànim de lucre. També hi hauria una més ràpida adequació del contingut de les polítiques culturals als canvis que es succeirien en la societat (emergència de noves formes d'expressió cultural, canvis en el sistema de valors dominant, etc.), la qual cosa permetria evitar, en bona mesura, les situacions d'*inèrcia* en l'acció dels governs.

En segon lloc, i respecte a les indústries culturals, s'haurien començat a obtenir resultats prou satisfactoris que posicionarien més favorablement Catalunya en l'escenari europeu d'aquestes activitats. Això no s'esdevindria només amb relació al sector del llibre (que ja era així a finals de segle XX), sinó molt especialment respecte a l'audiovisual i les produccions culturals multimèdia. Això s'aconseguiria, principalment, perquè el Departament de Cultura de la Generalitat i la Televisió de Catalunya intervindrien de forma plenament coordinada, fet que hauria contribuït decisivament a la vertebració del teixit industrial del sector audiovisual del país. A escala local, les àrees de cultura dels ajuntaments i les respectives televisions locals també operarien, en general, de forma semblant. El règim de coproducció audiovisual amb empreses *independents* seria una fórmula de producció *pròpia* que es practicaria de forma força generalitzada. Per això, s'haurien perfeccionat els mecanismes de concurs a aquestes oportunitats de producció, i s'asseguraria l'accés de les empreses catalanes al gran mercat audiovisual que hi hauria a Europa (al qual les empreses de cada país aportarien una quota dels recursos financers necessaris per a la coproducció). Certament, la presència del cinema nord-americà continuaria essent molt important arreu d'Europa, però amb l'augment de l'escala dels mercats europeus de l'audiovisual s'aniria corregint a poc a poc aquesta situació.

De fet, el fonament últim d'aquest èxit seria el màxim aprofitament del talent creatiu i interpretatiu de Catalunya. Els esforços realitzats en la formació artística (ja iniciats a finals de segle XX) i, sobretot, les millores introduïdes més recentment en la transferència de talent dels centres d'ensenyament a les empreses, haurien assolit resultats altament satisfactoris. Certament, encara hi hauria determinats gèneres artístics i de creació cultural en els quals Catalunya no hauria assolit els nivells d'excel·lència desitjats, però aquest fet es consideraria *normal* atesa la dimensió i la trajectòria històrica del país.

En tercer lloc, s'haurien començat a desplegar polítiques relatives a tres qüestions que, per les seves característiques i complexitat, haurien de plantejar-se amb una perspectiva temporal a llarg termini. D'una banda, les mesures orientades a consolidar i enfortir el teixit associatiu cultural de Catalunya. Per altra banda, les polítiques de foment de la demanda cultural (de la lectura, etc.) i de millora de la qualitat de les preferències dels consumidors (aspecte en el qual les televisions públiques tindrien un paper molt rellevant). Finalment, la política lingüística, que continuaria en la recerca de fórmules innovadores i consensuades que asseguressin una plena normalitat de la llengua catalana en una societat multilingüe (ara, però, amb recursos procedents d'un fons de solidaritat europeu per al desenvolupament de les cultures minoritàries dels països de la Unió). Certament, les reformes promogudes haurien permès el disseny i la posada en marxa de polítiques amb una àmplia visió de futur, i establirien objectius que s'assolirien en períodes de temps superiors als quatre anys de vigència dels mandats dels governs.

Tots aquests canvis haurien estat possibles perquè l'assignació de recursos pressupostaris públics destinats a la cultura haurien augmentat de forma molt significativa. Així, Catalunya com a col·lectivitat, hauria atorgat una gran importància a la promoció i protecció de la cultura pròpia, legitimant així l'acció dels governs en aquest camp. El notable reconeixement col·lectiu del *mèrit* que tindria la intervenció pública en cultura quedaria clarament expressat en el fet que Catalunya seria una de les regions d'Europa on existiria una major despesa pública per habitant en aquest àmbit. L'extraordinari valor del patrimoni heretat de les generacions passades, el potencial de creativitat artística del país, la voluntat de millorar la qualitat de vida de

tots els ciutadans, i la consciència existent per preservar una llengua minoritària al món, serien els principals arguments sobre els que es fonamentaria el suport de la majoria a la política cultural de Catalunya.

Escenari 4: Les societats creatives

L'Europa de l'any 2010, segons l'escenari de *Les societats creatives*, hauria afrontat una profunda reforma política, econòmica i social, guiada pels principis de la qualitat de vida i del respecte al desenvolupament sostenible. A Catalunya s'hauria experimentat aquesta transformació amb plenitud, molt especialment en l'àmbit de les polítiques i activitats culturals. Aquesta reforma hauria comportat una intervenció molt més activa de la societat civil, proporcionant un major grau de cohesió social al conjunt del país. Els col·lectius relacionats amb les activitats culturals (artistes, membres d'associacions i entitats, gestors culturals, etc.) haurien contribuït activament en tot aquest procés de canvi. En concret, dues de les grans línies de reforma haurien tingut una incidència notable sobre les activitats culturals: d'una banda, la modificació dels sistemes comptables i fiscals i, d'altra banda, el reconeixement de noves formes alternatives de treball i de consum.

Respecte al primer punt, s'haurien modificat els sistemes de comptabilitat i de fiscalitat de l'activitat econòmica (tant en l'àmbit públic com privat), fet que facilitaria una millor assignació del valor a allò que *compta veritablement*: el capital humà i el medi ambient. En unes economies amb un pes creixent de les activitats basades en el coneixement, el capital intangible (relacionat amb l'educació, la formació, la recerca, etc.) hauria augmentat en importància. Davant d'això, s'haurien introduït instruments adequats per tal d'identificar, mesurar i gestionar els actius *immaterials*. En aquest sentit, s'hauria determinat un sistema per a la valoració del capital humà, és a dir, la qualitat i la motivació de la força del treball de les organitzacions (i, també, d'altres actius *intangibles* com, per exemple, el capital organitzatiu, el capital de la imatge i la clientela, etc.). Aquest fet hauria comportat una millora substancial de la valoració de les empreses culturals en els mercats i, per tant, hauria creat una situació que afavoriria la inversió de capitals en aquestes activitats. A Catalunya, aquesta circumstància hauria permès corregir un dels dèficits més destacats de la situació

dels sectors culturals de principis de segle XXI, que era la baixa inversió privada, sobretot, en les denominades indústries de la cultura.

Així mateix, s'haurien introduït formes de treball i de consum alternatives. D'una banda, es reconeixeria el dret dels ciutadans a treballar –durant un màxim de cinc anys– en certes activitats socialment útils, que es finançarien de manera col·lectiva. Cadascú assignaria lliurement aquest temps al llarg de la seva vida, ja que es garantirien les corresponents facilitats de mobilitat a les persones per alternar la seva dedicació a activitats mercantils/professionals, a activitats d'interès general, i a la seva pròpia formació. Una bona part de les activitats culturals es desenvoluparien a través d'aquest nou sistema de treball. Paral·lelament, i amb l'objectiu de donar una resposta a l'augment de l'oferta de serveis d'interès col·lectiu que es generaria, existiria un sistema d'incentius (*vouchers*) que hauria estimulat la demanda d'aquestes activitats. Com a conseqüència d'això, el consum cultural i de lleure hauria experimentat un fort creixement en termes quantitatius, i un gran canvi en l'aspecte qualitatiu.

D'aquesta manera, s'hauria articulat tot un sistema *alternatiu* de producció i difusió cultural a Catalunya i a Europa, en què haurien convergit, de forma coordinada i cooperativa, les iniciatives privades amb i sense ànim de lucre, i les públiques. Així, s'haurien corregit bona part dels defectes que existien en el passat relatius a la valoració d'aquestes activitats, fet que impedia el seu correcte desenvolupament en el lliure mercat. En aquest nou sistema d'organització econòmica, els valors (o externalitats positives) de la cultura estarien reflectits prou correctament, tant pel perfeccionament dels instruments de valoració econòmica d'aquestes activitats, com per la millora dels mecanismes de presa de decisions tant en l'àmbit individual com col·lectiu.

Més concretament, a Catalunya, la majoria dels creadors i intèrprets artístics tindrien una gran mobilitat dedicant-se de forma alternativa a activitats amb ànim de lucre o d'interès general. Així, la cultura seria un dels sectors de la societat que s'hauria beneficiat més d'aquesta possibilitat de gestionar el temps de vida de les persones. Amb aquesta mesura s'hauria donat una gran flexibilitat al factor treball dels sectors culturals, qüestió clau per a un òptim desenvolupament de totes aquelles activitats

que són de naturalesa discontínua (realització d'espectacles escènics, programació de gires i cicles de concerts, enregistrament de discs, producció de pel·lícules, etc.).

A més dels *professionals* de la cultura, també hi hauria moltes altres persones que temporalment optarien per participar en la producció i difusió d'activitats culturals d'interès col·lectiu (teatre, música, belles arts, literatura, etc.). Aquesta assignació de temps per part de molts catalans i catalanes a la cultura, tindria efectes positius a múltiples nivells. D'una banda, suposaria un augment de recursos per a la provisió de serveis culturals d'interès col·lectiu. Per altra banda, i des d'una òptica individual, les persones gaudirien de més temps per al desenvolupament d'activitats culturals, fet que comportaria un increment considerable de la seva qualitat de vida, i ajudaria a la formació integral de les persones (no sols per a la producció, sinó també per a la millora de les seves habilitats per gaudir del temps lliure).

En tota aquesta transformació, el sistema d'incentius per al consum de serveis col·lectius també hauria estat de gran importància. Aproximadament el 20% de la renda de les persones es percebria mitjançant xecs (*EuroClocs*) per al consum d'aquests serveis, incloses les activitats de lleure i cultura. Amb aquest nou sistema, s'haurien millorat sensiblement els instruments de valoració de la quantitat i de la qualitat del consum realitzat durant el temps lliure de les persones. Com a conseqüència d'això, una gran part de la societat catalana hauria après a obtenir una màxima satisfacció durant el seu lleure (quedar-se a casa mirant la televisió ja no es valoraria majoritàriament com la millor alternativa). Com havia advertit un gran economista del segle XX, s'hauria superat una etapa en la qual les persones "estàvem molt habituades a sofrir i a lluitar, i no pas a gaudir".

L'activitat en l'esfera de les indústries culturals es continuaria desenvolupant principalment en el mercat. Aquestes constituirien un dels àmbits mercantils on la modificació dels instruments de comptabilització haurien tingut uns majors efectes positius. D'una banda, la valoració dels estocs o catàlegs de les empreses en drets de propietat intel·lectual hauria millorat substancialment amb la introducció dels nous criteris de comptabilitat (fet que quedaria reflectit en els balanços de les empreses, en la seva capacitat d'endeutament, etc.). D'altra banda, les activitats de recerca i desenvolupa-

ment de nous productes (sobretot els multimèdia), la despesa en formació de les persones amb talent dintre les empreses, etc., es considerarien igualment en la comptabilitat de les empreses com a actius *intangibles*. Així serien activitats altament *competitives* des de l'òptica de la seva rendibilitat *social*, fet que les faria cada vegada més atractives per als inversors de capitals.

El paper del sector públic en aquestes activitats hauria esdevingut progressivament marginal, de manera que aquest es centraria primordialment en les funcions de regulació dels mercats. En aquest sentit, es mantindria el règim de proteccionisme (l'excepció cultural) per als països membres de la Unió Europea respecte de la resta del món. Així mateix, es vetllaria per una equilibrada circulació dels productes culturals arreu del mercat únic, que corregiria la posició de *desavantatge* de les cultures *minoritàries* respecte de les *majoritàries*. En aquest sentit, per exemple, hi hauria un fons de solidaritat cultural, que subvencionaria els costos de traducció entre les diferents llengües existents a la Unió Europea (entre elles, la catalana), amb unes bonificacions específiques per a les àrees lingüístiques de menor dimensió.

En els sectors culturals de caràcter artesanal de Catalunya (arts escèniques, música en viu i belles arts), l'acció dels governs també s'hauria reduït en bona part, ja que les reformes que s'haurien realitzat permetrien un correcte desenvolupament d'aquestes activitats en el sector *social*. La importància social i cultural d'aquests sectors seria reconeguda comptablement i, per tant, es corregirien els problemes de rendibilitat econòmica derivats de la situació d'estancament de la productivitat (característica d'aquestes activitats). No obstant això, tant el Govern de la Generalitat de Catalunya com els diferents governs locals mantindrien la titularitat dels equipaments públics en aquests sectors, així com també les inversions necessàries per al seu manteniment i millora. Tanmateix, l'administració d'aquests centres es realitzaria a través d'organismes mixtes públics/privats no lucratius, que proporcionarien una major transparència i eficàcia en la gestió.

Així mateix, el sector públic continuaria tenint un important protagonisme en tot allò que estaria relacionat amb la conservació del patrimoni cultural i natural. En el cas de Catalunya, l'esforç de despesa pública realitzat en aquest sentit, juntament amb la par-

ticipació de treballadors *voluntaris*, hauria posicionat aquest territori entre el grup de regions més *avançades* d'Europa. En aquest sentit, s'ha de remarcar que el valor de les intervencions de conservació del patrimoni es comptabilitzaria específicament com un dels principals indicadors de benestar i progrés social a la Unió Europea. Així mateix, és clar, aquest esforç hauria contribuït decisivament a generar una imatge de país amb una oferta de turisme cultural d'alta qualitat, fet que hauria suposat un fort impuls per a aquest sector tant important de l'economia de Catalunya.

En resum, les dimensions humana, social i comunitària de la cultura s'haurien sobreposat a la seva dimensió econòmica, fet que hauria comportat una extraordinària dinamització d'aquestes activitats. Per tant, els països de la Unió Europea –entre els quals Catalunya ocuparia un lloc rellevant– s'haurien dotat d'un entorn favorable per a la creativitat i la solidaritat, fet que els hauria proporcionat una posició de lideratge dels processos d'innovació cultural i social al món.

Escenari 5: Els veïnatges turbulents

A l'escenari *Els veïnatges turbulents*, la violència hauria esclatat a la Unió Europa (terrorisme, inseguretat ciutadana, etc.). En una situació d'aquestes característiques, es produiria una desvertebració del teixit social –conseqüència de l'existència de conflictes interns–, una davallada en l'activitat econòmica en general –per la pèrdua de competitivitat de l'economia europea, etc.–, i un enfortiment de les polítiques dels governs centrals basades en la seguretat i la defensa –respecte a la resta d'esferes d'intervenció pública–. En aquest entorn, els sectors culturals de Catalunya haurien experimentat una forta sotragada a múltiples nivells, situació que faria pronosticar un difícil futur per a aquestes activitats en el país.

En primer lloc, s'hauria donat un notable retrocés en la regulació i l'exercici del dret a la llibertat d'expressió. D'una banda, el poder legislatiu hauria establert certes restriccions a la llibertat d'expressió, justificades per la necessitat de garantir una plena eficàcia a la política de seguretat interior i de defensa del Govern central. Atès que les primeres iniciatives en l'aplicació d'aquestes mesures provindrien del *triumvirat* format per Alemanya, França i el Regne Unit, el Govern espanyol se sentiria plenament

legitimat en la regulació d'aquesta situació d'*excepcionalitat constitucional*. D'aquesta manera, i amb el pas del temps, existiria una opinió pública majoritàriament favorable a la política de seguretat i defensa dels governs. D'altra banda, també emergiriien diverses formes d'autocensura per part dels mateixos productors i difusors d'informació: s'evitaria el tractament de les qüestions considerades *políticament incorrectes*, es fomentaria la difusió d'aquelles que servirien de *propaganda* de la política governamental dominant, etc. La incidència d'aquesta situació sobre l'evolució de les activitats culturals a Europa seria, en general, molt negativa ja que, sense una plena llibertat d'expressió, no es garantiria un desenvolupament cultural en condicions de democràcia i pluralisme.

La posició de Catalunya en aquest escenari no diferiria substancialment de la que hi hauria a la resta d'Europa. No obstant això, i com en altres èpoques del passat, la societat civil catalana seria capaç d'organitzar xarxes clandestines (o *quasi*) que proporcionarien canals alternatius per a la lliure expressió de totes les idees. Certament, l'allunyament de Catalunya respecte del poder polític central afavoriria aquesta situació, encara que això no significaria l'existència d'un menor control i *repressió* política sinó, de vegades, tot el contrari.

En segon lloc, la intervenció pública en cultura estaria fortament condicionada per dues lògiques complementàries. D'una banda, per una major concentració de poder a l'Administració central de l'Estat, respecte l'autonòmica i la local. D'altra banda, per una disminució dels recursos públics, com a conseqüència de l'augment dels pressupostos de defensa i de seguretat interior. Aquest fet hauria reforçat la posició de capitalitat de Madrid en relació amb la ciutat de Barcelona. A Madrid, el Govern central hauria mantingut la seva despesa en els grans equipaments culturals estatals (museus, teatre d'òpera i auditori, principalment), amb l'objectiu de donar una imatge de normalitat política i de cohesió de la identitat nacional d'Espanya. En canvi, en el cas de Barcelona, la retallada dels recursos públics mantindria els serveis culturals de la ciutat en un estat que alguns qualificarien com *de subsistència*. Aquesta deficient situació dels serveis públics culturals seria extensiva per al conjunt dels municipis de Catalunya, i en totes les esferes d'activitat (encara que hauria incidit, molt notablement, en la difusió del teatre crític i de qualitat).

La reducció dels recursos econòmics també es donaria en el lliure mercat de la cultura i, sobretot, en l'àmbit de les indústries de la cultura. D'una banda, com a conseqüència de la crisi econòmica i de la gran incertesa que hi hauria en els mercats, haurien disminuït substancialment les inversions en el sector; tant aquelles que estarien destinades a la producció de noves obres culturals com les que s'haurien d'haver realitzat en el sector del comerç. Així, el pes dels productes procedents de l'exterior (majoritàriament dels Estats Units) hauria crescut en el mercat interior al llarg dels darrers anys. Al mateix temps, donada la manca de recursos per a la modernització de les infraestructures de difusió cultural (sales de cinema, llibreries, xarxes de telecomunicacions, etc.), aquestes s'haurien degradat a poc a poc amb el pas del temps.

En aquest context, la pràctica de consum més habitual seria a la llar, ja que aquesta seria l'opció més econòmica per a la majoria dels ciutadans. El col·lectiu que es veuria més influït per aquesta situació seria el dels joves. No feia gaires anys que aquests constituïen el principal grup de consum cultural fora de casa (al cinema, a sales de música, etc.). Conseqüència de factors com l'elevat índex d'atur juvenil, l'alt nombre de casos de fracàs escolar, la manca d'expectatives de futur, etc., emergirien algunes *tribus urbanes* que aplegarien una part important dels joves durant el seu temps lliure i que, en certs casos, serien generadores de conflictes socials.

El teixit associatiu cultural estaria fortament fragmentat i debilitat. D'una banda, hi hauria certs col·lectius que s'organitzarien per donar suport a les mesures de seguretat i de defensa del Govern. Algunes d'aquestes associacions de ciutadans fomentarien actituds contràries al respecte a la diversitat cultural, justificades per una intolerància *defensiva* davant de l'*altre*. Al voltant d'aquests grups hi hauria persones que estimularien i mantindrien situacions de confrontació amb persones immigrades de països extracomunitaris. Aquestes situacions serien especialment violentes entre els grups socials més pobres econòmicament, entre els quals la lluita per la subsistència (treball, habitatge, etc.) seria més intensa.

Paral·lelament, existirien agrupacions més o menys minoritàries que, des de posicions alternatives al sistema de poder dominant, treballarien per al foment d'una cultura de la pau, de respecte de la diversitat cultural i de defensa del pluralisme ideològic. La

censura i el control polític vigilarien l'activitat d'aquestes organitzacions, a les quals pertanyerien alguns dels artistes i intel·lectuals de més prestigi. Tot i així, alguns dels artistes amb talent internacionalment reconegut, emigrarien als Estats Units d'Amèrica per poder realitzar amb plena llibertat i suficiència de recursos les seves activitats culturals.

Finalment, la llengua catalana es trobaria, novament, en una situació d'extraordinària dificultat. D'una banda, la feblesa dels mitjans públics impedirien realitzar una política lingüística que en garantís la protecció i normalitat. D'altra banda, les identitats culturals sense estat (i molt especialment la llengua, com a manifestació d'aquestes identitats) serien considerades per molts com una font de conflictes en la societat.

Quadre 1.
Les polítiques culturals a la Catalunya del 2010

Escenari 1: Els mercats triomfants

	El mercat i la cultura	La participació privada en activitats culturals d'interès general	Les polítiques culturals
Breu descripció de les polítiques culturals a Catalunya en l'escenari	Desenvolupament intens de les indústries culturals a escala mundial, amb una forta concentració empresarial i centralització territorial d'aquestes activitats. A Catalunya, existirien algunes petites i mitjanes empreses productores d'obres de baix pressupost (continguts d'interès local i/o adreçats a segments especialitzats del mercat interior i exterior). Creixement del consum cultural fortament estandaritzat en totes les esferes de la cultura.	Tendència a l'empobriment del teixit associatiu cultural de Catalunya. Manteniment de certes iniciatives de patrocini i mecenatge empresarial, que es destinarien (sobretot) a finançar manifestacions culturals d'excel·lència i prestigi.	Tendència a la desaparició de l'excepció cultural, i de les polítiques de caràcter proteccionista de la diversitat cultural a Europa. Per tant, hi hauria una reducció progressiva de la intervenció del sector públic en el camp cultural a Catalunya. En general, la ciutat de Barcelona experimentaria una pèrdua de capitalitat cultural, excepte (sobretot) en les activitats relacionades amb el turisme.
Principals reptes de les polítiques culturals de Catalunya per a l'òptima adaptació a l'escenari	L'aprofitament de les *oportunitats* que ofereix un escenari de creixent liberalització de l'economia per al desenvolupament de les indústries culturals de Catalunya requeriria, d'una banda, un gran esforç de projecció d'aquestes activitats a l'exterior, per tal d'augmentar l'escala dels seus mercats. D'altra banda, també cal destacar la importància que tindria una presència equilibrada de tots els sectors culturals a Catalunya, com a factor decisiu per a la localització d'inversions en el territori (llibre, audiovisual, arts interpretatives, multimèdia, etc.). En aquest escenari, cal considerar els efectes que tindria per al cas concret de Catalunya un desenvolupament cultural fonamentat *sobretot* en les lògiques econòmiques del mercat. Per un costat, difícilment es corregiria la situació de feblesa del teixit associatiu cultural del país existent a finals del segle XX. Per un altre costat, no es reconeixeria la posició de *desavantatge* de les cultures minoritàries en el mercat, i per tant no existirien mecanismes específics de protecció d'aquestes respecte de les cultures majoritàries (per exemple, en l'àmbit lingüístic).		

Quadre 2.
Les polítiques culturals a la Catalunya del 2010

Escenari 2: Les cent flors

	El mercat i la cultura	La participació privada en activitats culturals d'interès general	Les polítiques culturals
Breu descripció de les polítiques culturals a Catalunya en l'escenari	Decreixement de la importància econòmica de les activitats culturals en general, conseqüència de la menor dimensió dels mercats (major presència en l'àmbit local, i menor projecció de l'exterior). Fàcil adaptació del teixit empresarial cultural de Catalunya en aquest escenari (excepte en el cas del llibre, que reduiria la seva activitat per una davallada de les seves exportacions). Augment del consum cultural d'obres de contingut local i disminució del consum cultural més estandaritzat.	Davant la menor importància de la dimensió econòmica de les activitats culturals, hi hauria un fort desenvolupament de les iniciatives sense ànim de lucre en aquests sectors. Aquest major protagonisme d'entitats i associacions no es produiria de forma equilibrada a tots els municipis de Catalunya.	Augment de la importància de les polítiques culturals en el camp local, fet que suposaria un notable desenvolupament dels equipaments de proximitat (biblioteques, centres culturals polivalents, etc.). Tanmateix, la manca d'una política *central* forta comportaria l'existència de notables desequilibris territorials en l'activitat cultural i, també, en el mapa lingüístic del país. Cert manteniment de la capitalitat cultural de Barcelona.
Principals reptes de les polítiques culturals de Catalunya per a l'òptima adaptació a l'escenari	Per aprofitar les *oportunitats* que planteja l'escenari de *Les cent flors*, cal sobretot un enfortiment del teixit associatiu cultural en el context local / municipal. Així, aquest podria liderar el procés de desenvolupament cultural del territori, en col·laboració amb els governs locals. Les *amenaces* identificades en aquest escenari fan referència, principalment, al desequilibri territorial del desenvolupament cultural, i a l'*aïllament* del país respecte de l'exterior fet que, amb el pas del temps, suposaria un *empobriment* de la cultura del país (tant en termes de valor *econòmic*, com de valor *cultural*). Aquesta situació es podria corregir amb polítiques públiques centralitzades de redistribució (orientades a reequilibrar el territori) i amb l'esforç del conjunt d'agents culturals per projectar (i intercanviar) les seves activitats més enllà de les fronteres de Catalunya.		

Quadre 3.
Les polítiques culturals a la Catalunya del 2010

Escenari 3: Les responsabilitats compartides

	El mercat i la cultura	La participació privada en activitats culturals d'interès general	Les polítiques culturals
Breu descripció de les polítiques culturals a Catalunya en l'escenari	La innovació en l'acció dels governs permetria una millor correcció de les fallades dels mercats culturals. Així, el desenvolupament cultural a Catalunya es produiria gràcies a una òptima transferència del talent creatiu dels centres de formació a les empreses, a una gran capacitat de projecció i intercanvi amb l'exterior, al reconeixement de l'excel·lència de la producció catalana en certs gèneres, etc. Augment progressiu del consum cultural d'obres d'origen europeu, respecte les nord-americanes.	El teixit associatiu i sense ànim de lucre dels sectors culturals de Catalunya es desenvoluparia de forma progressiva, assolint un paper cada vegada més important en el disseny i l'avaluació de les polítiques culturals del país.	Profunda reforma de les formes d'intervenció dels governs que, en el camp cultural, comportaria importants canvis en els processos de presa de decisions i d'avaluació de les polítiques públiques, com també en la coordinació de l'acció dels governs central, autonòmic i locals. Acabament de les principals infrastructures culturals de Barcelona, que posicionaria aquesta ciutat en una situació d'equilibri respecte Madrid. Millora de l'*encaix* de l'activitat cultural de la ciutat de Barcelona en relació amb la resta de Catalunya i d'Espanya.
Principals reptes de les polítiques culturals de Catalunya per a l'òptima adaptació a l'escenari	Les *oportunitats* que es suggereixen en aquest escenari requeririen una gran capacitat d'adaptació i innovació per part de les administracions públiques, que permetria superar amb facilitat les inèrcies del passat, i assolir una ràpida introducció de les reformes esdevingudes a Europa. També suposa que hi hauria un reconeixement col·lectiu del *mèrit* de l'acció pública en cultura, que justificaria un augment dels recursos públics assignats a aquestes activitats. En l'escenari de *Les responsabilitats compartides*, cal tenir presents les *amenaces* que podrien aparèixer com a conseqüència d'una forta presència del sector públic en les activitats culturals industrials (com l'*acomodament* de les empreses d'aquests sectors a un fort règim de protecció). També cal tenir en compte que certes polítiques culturals només assolirien els seus objectius a llarg termini, fet que requeriria el seu manteniment *tenaç* en el temps: per exemple, les polítiques sobre la demanda, les de vertebració del teixit associatiu, les polítiques lingüístiques, etc.		

Quadre 4.
Les polítiques culturals a la Catalunya del 2010

Escenari 4: Les societats creatives

	El mercat i la cultura	La participació privada en activitats culturals d'interès general	Les polítiques culturals
Breu descripció de les polítiques culturals a Catalunya en l'escenari	Els importants canvis esdevinguts en les regles de comptabilització del valor econòmic i social, com dels mecanismes d'assignació dels recursos (renda i temps de les persones) afavoririen el desenvolupament de les activitats culturals (a tot Europa i a Catalunya). Seria un sistema alternatiu d'organització que corregiria gran part de les *fallades* que poden donar-se en els mercats culturals. Hi hauria una millora progressiva de les *habilitats* dels ciutadans per consumir cultura.	Fort dinamisme del sector *sense ànim de lucre* cultural, que canalitzaria una bona part de les seves activitats a través de la nova forma d'organització de l'activitat econòmica.	Disminució de la presència del sector públic, ja que no es requeriria la seva intervenció per a assegurar un *òptim* desenvolupament cultural. En general, es mantindria un règim de regulació dels sectors culturals, i de protecció d'aquests en el conjunt de la UE respecte de l'exterior. Es crearien mecanismes de solidaritat a favor de les realitats culturals minoritàries d'Europa (com la catalana), orientats a corregir la seva posició de *desavantatge* en el conjunt de la Unió.
Principals reptes de les polítiques culturals de Catalunya per a l'òptima adaptació a l'escenari	Les *oportunitats* que es plantegen en aquest escenari requereixen una gran capacitat d'adaptació i innovació que, en aquest cas, hauria de donar-se en el conjunt d'agents culturals (empreses, consumidors, entitats, governs, etc.). Com en el cas de l'escenari de *Les cent flors*, caldria considerar les *amenaces* que podrien derivar-se d'una situació d'*aïllament* del país respecte de l'exterior, fet que condicionaria en bona mesura les possibilitats de desenvolupament cultural de Catalunya.		

Quadre 5.
Les polítiques culturals a la Catalunya del 2010

Escenari 5: Els veïnatges turbulents

	El mercat i la cultura	La participació privada en activitats culturals d'interès general	Les polítiques culturals
Breu descripció de les polítiques culturals a Catalunya en l'escenari	Davallada de l'activitat econòmica en general i, també, de les activitats culturals en el mercat. Predomini dels productes culturals estandaritzats en els mercats (amb una forta presència d'aquells que servirien de *propaganda* de la política de seguretat dominant dels governs).	Desvertebració del teixit associatiu de Catalunya: emergència d'entitats que donarien suport a la política dels governs i, paral·lelament, aparició de col·lectius i agrupacions de caràcter alternatiu i crític de la política dominant. Hi hauria una notable participació de les associacions culturals i dels artistes en aquest darrer grup. Conflictivitat ciutadana (sobretot en les classes socials menys afavorides), que farien difícil l'existència d'una cohesió social en el país.	Restriccions en la pràctica de la llibertat d'expressió, justificada per la política de defensa i de seguretat. Aquest fet condicionaria fortament el desenvolupament cultural de Catalunya (i de la resta de la UE). Forta concentració de poder en el nivell de govern central (devant els autonòmics i locals). Disminució dels recursos públics assignats a cultura, fet que es donaria sobretot amb relació als serveis de proximitat (i menys respecte els de centralitat i de prestigi de l'Estat, ubicats majoritàriament a Madrid).
Principals reptes de les polítiques culturals de Catalunya per a l'òptima adaptació a l'escenari	Aquest escenari d'*Els veïnatges turbulents* presentaria tres restriccions fonamentals per al desenvolupament cultural de Catalunya: les limitacions al dret a la llibertat d'expressió, una situació de crisi econòmica (que suposaria una menor assignació de recursos públics i privats a les activitats culturals), i una creixent concentració de poder en el nivell de govern central.		

Bibliografia

Baró, E., Cubeles, X., 2000, *El futur desenvolupament de la indústries de continguts d'informació de la ciutat de Barcelona*, Ajuntament de Barcelona, Barcelona.

Baró, E., Cubeles, X., 2001 "Lengua, economía de redes y estándares en la sociedad de la información", *http://www.fundccc.org/cerclexxi/baro-cubeles1.htm*

Baumol, W., Blackmann, S. A., Wolff, E. N., 1985, "Unbalanced Growth Revisited: Asymptotic Stagancy and New Evidence, *American Economic Review*, setembre de 1985.

Benhamou, F., 1996, *L'économie de la culture*, Éditions La Découverte, París.

Bertrand, G. (coord.), Michalski, A., Pench, L. R., 1999, *Scénarios Europe 2010. Cinq avenirs posibles pour l'Europe*, Office des publications officielles des Communautés Européennes/Éditions Apogée.

Bonet, L., 2000, "Nous reptes per a les polítiques culturals a Catalunya", Incom-Universitat Autònoma de Barcelona, 2000, *Informe de la Comunicació a Catalunya (2000)*, Barcelona.

Consell d'Europa, 1999, *Sueños e identidades. Una aportación al debate sobre Cultura y Desarrollo en Europa*, Interarts/Península, Barcelona.

Cubeles, X., Sanchis, B. 1999, "La producción y difusión de documentales", BCF Consultors per encàrrec de l'Associació Catalana de Productors Cinematogràfics i Audiovisuals – ACPCA.

Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, 2000, *Estadístiques Culturals de Catalunya* (2000), Barcelona.

Frank, R. J., Cook, P. J., 1995, *The Winner-take-all society*, Penguin Books USA, Ltd., New York.

Fundació Jaume Bofill, 1999, *Informe per a la Catalunya del 2000*, Fundació Jaume Bofill i Editorial Mediterrània, Barcelona.

García, M. I., Fernández, Y., Zofío, J. L., 2001, *La evolución de la Industria de la Cultura y el Ocio por Comunidades Autónomas (1993-1997)*, SGAE-Fundación Autor, Madrid.

Incom-Universitat Autònoma de Barcelona, 2000, *Informe de la Comunicació a Catalunya (2000)*, Barcelona.

Rifkin, J., 2000, *La era del acceso. La revolución de la nueva economía*, Ediciones Paidós Ibérica, Barcelona.

Scitovsky, T., 1986, *Las frustraciones de la riqueza*, F.C.E., México.

Shapiro, K., Varian, H. R., 1999, *El dominio de la información*, Antoni Bosch editor, Barcelona.

Throsby, D., 2001, *Economía y cultura*, Cambridge University Press, Madrid.

Zallo, R., 1995, *Industrias y políticas culturales en España y el País Vasco*, Servicio Editorial de la Universidad del País Vasco, Bilbao.

11 L'Europa del 2010 i l'autogovern de Catalunya

Jordi Argelaguet

Introducció: objectius i limitacions de la prospecció

Ningú no pot saber com serà, del cert, l'autogovern de Catalunya en el futur. No obstant això, de la mateixa manera que es pot entendre el present perquè s'ha analitzat el passat, hom pot fer l'esforç de tractar de projectar cap al futur allò que s'esdevé en el present, si bé amb les degudes precaucions.

Fruit d'un esforç fet en l'àmbit d'una unitat d'anàlisi de la Comissió Europa, un seguit d'especialistes van dibuixar cinc possibles escenaris futurs per a l'Europa del 2010, a partir de l'evolució d'una gran quantitat de variables polítiques, econòmiques, socials i culturals. Aquests cinc escenaris van ser anomenats amb uns títols que resumien el més fidelment possible el seu tret característic bàsic, i són: *Els mercats triomfants*, *Les cent flors*, les *responsabilitats compartides*, *Les societats creatives* i *Els veïnatges turbulents*.

Per a aportar elements en l'objectiu de pensar com podria arribar a ser l'autogovern de Catalunya en el futur, s'han considerat les característiques d'aquest cinc escenaris com a plausibles i, per tant, no han estat rediscutits. L'exercici consisteix, doncs, en veure, primer, quins elements són fonamentals i, per tant, cal tenir en compte per comprendre l'autogovern de Catalunya i, segon, com es modificarien en cadascun d'aquests cinc escenaris.

Aquesta anàlisi, a banda de prendre els cinc escenaris com a donats, parteix de l'assumpció d'un seguit de proposicions que limiten el marge de l'eventual evolució de la política a Catalunya, amb la finalitat d'intentar obtenir el màxim de versemblança possible en el disseny de les futures situacions en què es trobarà l'autogovern de Catalunya. Així, es parteix de la situació política actual a Catalunya, dels trets bàsics del vigent Estat de les autonomies espanyol i, tercer, com aquest pot evolucionar. Per altra banda, es té molt clar que la Constitució espanyola és irreformable seriosament si no és que hi hagi una ensulsiada general del sistema polític espanyol, la qual cosa és altament descartable en els propers anys. A més, l'anàlisi que es fa està ancorada en l'enfocament sistèmic, en virtut del qual es considera que tots els elements estan interrelacionats de tal manera que els canvis en un àmbit repercuteixen en un sentit o un altre en la resta i que les relacions causa-efecte entre dos elements sovint dependran del punt de vista que s'hagi pres. Finalment, es considera que la situació política pot canviar, però no excessivament perquè la gent continuarà essent bàsicament la mateixa i perquè és inversemblant que hom pugui canviar tan profundament de valors i referents culturals en tant poc de temps.

Els elements polítics clau per a l'autogovern de Catalunya

Per valorar com podria arribar a ésser el nivell d'autogovern de Catalunya a mig termini, cal tenir present una gran multitud de factors diversos que hi incidirien, i que van des del món de l'economia al de la política, passant pels elements estrictament culturals. En l'àmbit més concret de la política, n'hi ha dos que emergeixen per damunt de la resta, amb el benentès que, al seu torn, estan condicionats pel conjunt de la dinàmica política del país. Aquests dos elements són l'evolució de l'Estat de les autonomies previst a la Constitució espanyola de 1978 i l'evolució del paper que juga la ciutat de Barcelona com a capital de Catalunya.

La capitalitat de la ciutat de Barcelona

El futur de la ciutat de Barcelona és estratègicament clau en l'evolució de l'autogo-

vern de Catalunya. De fet, aquesta assumpció no fa res més que projectar cap endavant en el temps una relació estreta que s'ha estat donant durant molts segles entre Catalunya i la seva capital, i que ha estat fonamental per entendre la configuració històrica del país. És perfectament assumible com a axioma que la pervivència de Catalunya com a subjecte polític ha estat possible perquè compta (i ha comptat) amb una ciutat com Barcelona. A la vegada, també s'ha acceptat com a cert que Barcelona ha pogut arribar a ser el que és gràcies al fet que ha tingut al seu darrere tot un territori amb ciutats mitjanes i petites, la població de les quals l'ha reconeguda com a ciutat de referència cultural i econòmica.

La capacitat que tingui Barcelona d'ubicar-se favorablement en un nivell no excessivament secundari de la xarxa mundial de ciutats –perquè serà referent en algun àmbit determinat de l'economia o de la cultura– serà un factor de primer ordre que podrà ajudar en menor o major mesura al manteniment, consolidació o augment de l'autogovern de Catalunya. Perquè Barcelona jugui aquest paper, caldria que hi hagués una dinàmica política i econòmica a favor seu i que, a més, aquesta fos entesa i aprofitada per les autoritats polítiques amb capacitat per mobilitzar recursos en aquest sentit. Si Barcelona es consolidés com una ciutat de referència en el conjunt d'Europa, es podrien generar les energies suficients com per concentrar un estoc important de poder polític que repercutiria favorablement en l'augment de l'autogovern de Catalunya. En un món de grans megalòpolis, Barcelona no hi comptarà gaire perquè, per volum de població, serà una ciutat petita. Ara bé, en un segon nivell, el de les capitals mitjanes, Barcelona, per la seva ubicació geogràfica, pel capital humà que hi resideix i per la present situació socioeconòmica, té encara prou elements com per plantejar-se el repte de ser una ciutat prou atractiva, creadora de riquesa i amb capacitat de liderar un país.

Així mateix, i en un sentit contrari, si Barcelona esdevingués una ciutat mediocre, progressivament encara més perifèrica, no sols a Europa sinó també dins de l'Estat espanyol, sigui perquè així ho han volgut aquells que tenen part important del poder polític a Espanya, sigui perquè hi han contribuït els propis poders polítics catalans amb una visió de la jugada política feta a curt termini i orientada per un estricte càlcul partidista, el futur de l'autogovern de Catalunya podria ser cada vegada més

magre, fins al punt que les poques energies polítiques que romanguessin al país s'haurien d'esmerçar, només, en unes poques campanyes de resistència catalanista preagònica.

L'evolució de l'Estat de les autonomies

El nivell d'autogovern de Catalunya està condicionat directament per l'evolució que pugui tenir l'Estat de les autonomies, vigent a l'Estat espanyol des de 1978. Efectivament, l'Estat de les autonomies és el resultat, primer, del pacte entre desiguals que va prendre forma amb la Constitució i els Estatuts d'autonomia i, segon, del procés de desenvolupament subsegüent, concretat per les diverses sentències del Tribunal Constitucional dictades per donar resposta al conflicte de competències entre el Govern espanyol i els governs autonòmics.

Tot i que l'Estat de les autonomies no és un estat federal, a causa del seu component dinàmic, podria arribar a tenir-ne algunes de les característiques fonamentals. Malgrat els límits imposats pel bloc de constitucionalitat espanyol, el contingut de l'Estat de les autonomies depèn, sobretot, de la voluntat dels diversos actors que estan presents en el sistema polític espanyol i de la seva interrelació de forces. En aquest sentit, hi ha un acord relativament ampli en la doctrina jurídica i politològica que entén que, dins aquests límits, hi hauria diverses interpretacions de com es pot desenvolupar aquell model d'estat que preveu un repartiment territorial del poder. Mentre per a uns, els d'una tradició més centralista, l'Estat de les autonomies ja estaria gairebé conclòs (quedarien poques transferències per assumir per part de les comunitats autònomes), per a uns altres, sense vulnerar la Constitució (i ni molt menys el seu esperit), encara quedaria molt camp per recórrer. Fins i tot, hi hauria una minoria que defensaria que dins de la Constitució hom podria trobar una via d'acomodació del corrent majoritari del nacionalisme basc.

Sigui com sigui, el marc normatiu que regula l'Estat de les autonomies és modulable a partir de la interpretació política que se'n faci. Tant és així que és plausible considerar que, sense violentar la Constitució espanyola en el seu text actual ni el corresponent Estatut d'autonomia, l'autogovern de Catalunya pot augmentar-se o reduir-

se. No obstant això, altres veus assenyalen que no n'hi hauria prou amb una lectura i una pràctica diferent, sinó que seria necessari abordar alguns canvis en els textos constitucionals i estatutaris. Ara bé, mentre que la reforma de l'Estatut d'autonomia de Catalunya podria arribar a comptar amb un suport suficient en la societat catalana, atès que ha de tenir el vistiplau d'una majoria a les Corts Generals, una via formalment refomista és políticament complexa i no exempta de controvèrsia.

En aquesta mateixa línia, la Constitució espanyola és una de les constitucions democràtiques més rígides del món, de tal manera que fa extremadament difícil la seva reforma en profunditat. Aquesta Constitució exigeix unes majories tan grans per tal que la seva reforma prosperi que, de fet, implica la necessitat ineludible de trobar el vistiplau de les dues forces polítiques majoritàries a l'Estat espanyol, el PP i el PSOE.

Amb la correlació de forces polítiques que hi ha actualment a Espanya no és concebible que hi hagi un canvi de mentalitat sobre la mateixa concepció de la nació espanyola prou important que permeti entreveure la possibilitat d'endegar un procés de reforma constitucional en un sentit de donar més autogovern a les comunitats autònomes, fins arribar a esdevenir un Estat federal de base plurinacional. El nacionalisme espanyol uniformista, unitarista, centralista i de matriu castellana continua essent tant present en les dues forces polítiques espanyoles amb més vots que no és probable que retrocedeixi tant ràpidament fins a representar menys d'un terç d'ambdues cambres del Parlament espanyol, la minoria de bloqueig de qualsevol reforma constitucional seriosa. El panorama és prou clar: l'única concreció possible de l'Estat de les autonomies dependrà d'allò que acordin les forces polítiques que formin una majoria parlamentària, sense tocar formalment, però, el text constitucional.

És, per tant, en aquest context que s'ha d'inserir el debat sobre l'autogovern de les autonomies, tant en el seu present com el seu abast futur. Les oscil·lacions que pot patir el mateix concepte d'autogovern són considerables, ja que es pot anar des d'entendre'l com un simple mecanisme de desconcentració administrativa (l'Estat fa les lleis fonamentals i les autonomies només gestionen) fins a concebre'l com un exercici de descentralització política. En virtut d'aquesta descentralització, les autoritats autonòmiques són titulars d'un poder polític real que els permet implementar aque-

lles polítiques que les pròpies lleis possibiliten, d'acord amb el repartiment competencial establert al bloc de constitucionalitat i respectat en el seu esperit fundacional.

El finançament de l'autogovern

El nivell d'autogovern no sols es mesura per les competències formalment atribuïdes per l'ordenament jurídic, sinó també per la suficiència de recursos per dur-les a terme, és a dir, pel sistema de finançament que tenen les institucions autonòmiques. Els recursos econòmics, tant en la quantitat com en la disponibilitat, són bàsics en l'exercici real de l'autogovern. Si aquests són pocs o bé si són transferits amb una lògica finalista, l'autogovern resta molt limitat, ja que esdevé un simple procés de gestió administrativa.

Cal tenir en compte, ja que està estretament vinculada al finançament autonòmic, la resta de despesa pública en cadascun dels territoris, ja sigui provinent del Govern central o dels governs locals, de tal manera que, en conjunt, es tradueix en un determinat nivell de despesa pública, fonamental per al seu respectiu desenvolupament econòmic i social. Tot plegat s'ha de relacionar necessàriament amb l'esforç fiscal que fa la població afectada. El balanç final entre el volum de la recaptació fiscal i la despesa pública en un mateix territori és bàsic per valorar les expectatives de futur del seu autogovern, ja que aquest sempre depèn del grau de legitimitat que tingui per part de la població concernida. En efecte, en una democràcia, on els ciutadans avaluen la relació que hi ha entre els impostos que paguen i els serveis que reben a canvi, si un govern autonòmic, formalment responsable de donar bona part d'aquests serveis, està mal finançat, tindrà dificultats per oferir amb qualitat els serveis que li corresponen i, en conseqüència, la ciutadania pot començar a qüestionar-se la seva mateixa existència. Així mateix, una altra possible conseqüència és que entre la ciutadania comenci a arrelar amb progressiva força la idea de la necessitat de canviar el repartiment territorial de poder, amb la finalitat que els recursos fiscals generats per una determinada població tinguin una repercussió més gran en ella mateixa. I això pot esdevenir una eina poderosa per posar en dificultats l'estructura política de qualsevol Estat.

En el cas de Catalunya, des de la construcció de l'Estat liberal el segle XIX –per no anar més enrere–, la relació entre l'esforç fiscal dels catalans i la despesa pública que ha fet l'Estat a Catalunya ha estat clarament deficitària per a aquesta. Històricament, l'anomenada balança fiscal entre Catalunya i l'Estat espanyol ha estat tan favorable a aquest darrer que ha fet que es parlés d'un veritable drenatge de recursos, causat no especialment pel fet que a Catalunya es recaptin molts diners (això és congruent amb el grau de desenvolupament econòmic del país, si bé cal tenir en compte també el desigual zel recaptatori de la hisenda espanyola o el grau de compliment fiscal que pateix Catalunya, per altra banda), sinó pel fet que la inversió pública a Catalunya és excessivament baixa, molt per sota del que li correspondria si atenem a criteris estrictament poblacionals. El resultat final és que aquest decalatge és prou elevat amb relació al volum global de l'economia catalana i és continuat en el temps, i esdevé cada cop més amenaçador per al seu progrés econòmic general. En funció de quina sigui la resposta a aquesta qüestió, la situació pot arribar a ser insostenible políticament i econòmica per a la població catalana i, sens dubte, pot tenir conseqüències en l'autogovern de Catalunya.

L'alternativa plausible per a l'augment de l'autogovern de Catalunya segons el marc normatiu vigent

En una situació política emmarcada per una Constitució molt rígida, vistes les dificultats per ésser reformada en qualsevol sentit (sobretot, en un horitzó d'atorgar més autogovern a les comunitats autònomes), l'única alternativa plausible perquè hi hagi canvis és en funció de la correlació de forces polítiques existents. Segons la majoria que es configuri a Catalunya i –sobretot– a l'Estat espanyol, la concreció de l'Estat de les autonomies podria arribar a ésser prou diferent. L'eventual augment de l'autogovern de Catalunya, dins l'esquema constitucional espanyol, dependrà de la interacció de dos elements polítics de primer ordre: l'existència d'una voluntat política forta en aquest sentit d'una majoria dels partits catalans i que, a més, aquesta voluntat sigui corresposta per una majoria parlamentària espanyola.

Si bé una majoria política forta a Catalunya podria estar en condicions per impulsar una reforma de l'Estatut d'autonomia, aquesta només es pot traduir en una realitat

normativa si hi ha l'acord favorable d'una majoria del Congrés de Diputats. La concurrència d'aquest darrer actor és clau també per a la consolidació de l'autogovern a través de l'aprovació d'altres lleis orgàniques que adoptessin un enfocament més autonomista i d'aquelles lleis especials de transferència cap a les comunitats autònomes de competències inicialment reservades al Govern central per la mateixa Constitució.

Acceptat aquest esquema possible, s'ha de convenir que pot donar-se o no, en funció de la mobilització social que hi hagi associada i, és clar, com aquesta es vehiculi a través dels partits catalans i, també, dels espanyols. La conseqüència de tot plegat és que una altra de les variables a tenir en compte per valorar com pot evolucionar l'autogovern de Catalunya en funció de diversos escenaris plantejats és la pròpia dinàmica política interpartidista. Aquesta, en una societat democràtica contemporània, es pot sintetitzar amb l'anàlisi del funcionament del sistema de partits, entès com la interacció entre els diversos partits i, en el cas que ens ocupa, tant a Catalunya com a l'Estat espanyol.

El sistema de partits de Catalunya

El sistema de partits catalans s'explica, bàsicament, en funció de la interacció dels seus integrants en un escenari polític bidimensional. En efecte, els partits a Catalunya orienten la seva actuació política per obtenir el màxim nombre de vots possible partint de l'assumpció que la majoria de l'electorat català es reparteix en un espai definit per dos eixos de competència política: l'eix social i l'eix nacional. Aquests dos eixos no fan res més que reflectir les dues clivelles socials rellevants que travessen la societat catalana: la qüestió socioeconòmica i la qüestió nacional.

Pel que fa a la primera, la clivella socioeconòmica, és un conflicte que s'ha expressat tradicionalment en la divisió entre partits de dretes i partits d'esquerres, és a dir, entre els que, respectivament, prefereixen que el mercat actuï amb la màxima llibertat possible i els que prefereixen limitar el mercat amb l'acció de l'Estat, amb la finalitat de garantir millor la igualtat d'oportunitats entre els ciutadans. Pel que fa a la segona, la clivella nacional, és un conflicte sobre el procés de construcció nacional

espanyol, i que ordenaria els partits en un *contínuum*, en un dels extrems del qual hi hauria els partidaris de la independència de Catalunya i en l'altre els partidaris d'un Estat espanyol uninacional i políticament centralista.

Tot i que hom podria arribar a considerar l'existència d'altres eixos de competència interpartidista, a Catalunya aquests dos eixos ara esmentats són els més importants i els que permeten d'explicar i entendre millor la lògica de la política catalana. Mentre que l'eix esquerra-dreta és pràcticament omnipresent a totes les democràcies (i sovint és el prioritari), a Catalunya –com en d'altres comunitats polítiques amb un conflicte nacional no resolt–, l'eix nacional també hi juga un paper rellevant. Segons el tipus d'elecció o del moment històric, un o altre eix tindrà més pes a l'hora de condicionar tant les estratègies dels partits com el comportament dels ciutadans en unes eleccions.

L'impacte de la clivella nacional

Els partits catalans s'ubiquen al llarg d'aquest eix, a la vegada que canalitzen, més o menys estructurats amb una certa coherència interna, uns determinats projectes nacionals tant per a Espanya com per a Catalunya. Cadascun d'aquests projectes nacionals està condicionat per les determinades concepcions de la identitat nacional dels catalans que els partits assumeixen.

En el cas de Catalunya, la seva ciutadania presenta una identitat nacional heterogènia, és a dir, no tan sols no hi ha unanimitat en l'autoidentificació nacional dels ciutadans espanyols residents a Catalunya, sinó que es poden identificar diversos grups en funció de les diverses lleialtats nacionals presents. Aquesta situació que es registra a Catalunya no és excepcional, ans al contrari, és prou habitual en qualsevol comunitat política subordinada, que no compta amb un Estat propi.

Aquesta heterogeneïtat en l'adscripció nacional subjectiva és el resultat de la història de la mateixa comunitat política. Catalunya, que va perdre les institucions polítiques pròpies a inicis del segle XVIII i que no ha recuperat un cert nivell d'autogovern fins a finals del segle XX (amb el breu període, si bé convuls, dels anys 30 d'aquest mateix

segle), ha estat governada des de la capital seu de la monarquia hispànica, d'arrel castellana, i impulsora de la concepció d'Espanya com una nació. Les circumstàncies estrictament polítiques, juntament amb les onades migratòries que ha rebut Catalunya a partir dels anys 60 del segle XX, fa que sigui operatiu preguntar als ciutadans de Catalunya sobre el seu sentiment de pertinença, sobre on s'ubiquen en una escala d'identitat nacional subjectiva que va des del *només espanyol* al *només català*. Des de fa anys, és habitual que a les enquestes es pregunti en quina categoria d'aquest *contínuum* hom s'ubica. Malgrat alguns problemes metodològics que aquesta eina té, ha resultat ser prou útil com a indicador per valorar l'evolució de la identitat nacional de la població catalana.

Algunes de les dades disponibles per a la darrera dècada del segle XX estan recollides a la Taula 1. Sense voluntat de fer-ne una anàlisi detallada, tal vegada pot ser interessant ressaltar-ne alguns dels trets principals. Així, les dades mostren que la gran majoria dels enquestats és capaç d'ubicar-se en aquesta escala; que el grup més nombrós està en la categoria intermèdia; que, malgrat les oscil·lacions temporals, hi ha una considerable estabilitat en els grups al llarg dels anys; que les categories on la catalanitat és més present, són més grans que aquelles on l'espanyolitat és dominant; i, finalment, que hi ha una polarització destacable en el vessant més espanyolista a favor de les posicions més excloents.

De la politització de la identitat catalana neix el nacionalisme català o catalanisme. És un procés llarg, les arrels del qual es remunten al primer terç del segle XIX, i que té el seu punt culminant –per hegemònic socialment– durant la dècada dels anys 30 del segle passat. El nacionalisme català evoluciona segons diverses variables i presenta una varietat considerable de corrents interns, alguns dels quals s'equipararien millor a l'expressió *nacionalisme* que no pas altres. Tanmateix, tots ells comparteixen la idea que Catalunya és una comunitat política que té dret a autogovernar-se i que la llengua catalana és una peça fonamental en la identitat del poble català. Així mateix, cal ressaltar que el catalanisme evoluciona al llarg del temps i és constantment influenciat per diversos factors, tant externs com interns, i s'intenta adaptar ideològicament a la realitat canviant que l'envolta. El resultat d'aquests influxos històrics ha estat que el catalanisme és un nacionalisme predominantment de tipus cívic, basat en el principi

Taula 1
Sentiment de pertinença. Catalunya, 1989-2001

Any	només català	Català > espanyol	igual	Espanyol > català	només espanyol	ns/nc	Font	N
1989	12.0	19.0	47.0	6.0	16.0	1.0	ICPS	2200
1992	15.6	23.4	35.7	8.3	14.9	2.0	CIS	2489
1993	19.0	22.0	39.0	6.0	12.0	2.0	ICPS	1200
1994	13.0	23.0	44.0	6.0	13.0	2.0	ICPS	1200
1995	13.4	23.1	41.0	7.0	13.8	1.7	CIS	1593
1995	16.0	23.0	40.0	6.0	12.0	2.0	ICPS	1800
1997	9.0	24.0	49.0	7.0	11.0	1.0	ICPS	1200
1998	13.0	23.0	40.0	12.0	11.0	1.0	ICPS	2000
1999	14.0	21.8	43.1	6.1	11.5	3.3	CIS	1368
2000	14.0	21.0	43.0	8.0	12.0	2.0	ICPS	1200
2001	15.4	28.8	35.9	6.2	14.7	2.0	CIS	2778

Fonts: Centro de Investigaciones Sociológicas (CIS), estudis 1998 (1992), 2199 (1995), 2374 (1999) i 2410 (2001). Institut de Ciències Polítiques i Socials (ICPS), baròmetres anuals.

de l'*ius volis* (el dret de la voluntat), que el fa prou diferent del nacionalisme de tipus ètnic, fonamentat en el principi de l'*ius sanguinis* (el dret de la sang).

El catalanisme, a diferència d'altres nacionalismes de nacions sense estat d'Europa, no ha seguit majoritàriament una estratègia independentista, sinó que ha volgut dedicar moltes de les seves activitats i propostes polítiques a reformular, ideològicament primer i institucionalment després, l'Estat que domina la nació que reivindica. En efecte, tot i que no es pugui acabar de determinar fins a quin punt això no és una mostra de la feblesa del propi projecte nacional català o de la fortalesa del projecte nacional espanyol, el gruix del catalanisme ha volgut intervenir en la política espanyola per a reformular-la i transformar l'Estat espanyol per la via de la seva modernització, de tal manera que pogués acomodar institucionalment la diversitat nacional de la seva població autòctona i, especialment, que possibilités l'autogovern de Catalunya.

Per aquesta especial configuració de la política catalana, impregnada de catalanisme, es pot convenir, extrapolant l'experiència històrica, que l'autogovern de

Catalunya té més probabilitats de progressar si s'acompleixen dues condicions, necessàries però no suficients. La primera és que l'autogovern avança si el catalanisme és majoritari a Catalunya, amb el resultat que els partits catalanistes són hegemònics a les institucions catalanes. La segona, i cabdal, és que l'autogovern de Catalunya avança si el catalanisme té un pes rellevant en el conjunt de la política espanyola, sobretot si els partits catalanistes serveixen per completar majories al Congrés de Diputats espanyol.

L'impacte de la política espanyola

Com a conseqüència d'aquesta assumpció, emergeix un nou factor per valorar el futur de l'autogovern de Catalunya: quin partit espanyol és majoritari i amb quina magnitud ho és. Tal com està configurat actualment el sistema de partits espanyol i tal com funciona el sistema electoral espanyol, només hi ha dues forces polítiques que es poden alternar com a més votades en el conjunt de l'Estat: el Partit Popular (PP) i el Partit Socialista Obrer Espanyol (PSOE). Tot i que ambdós poden ser qualificats sense massa dificultats com a partits nacionalistes espanyols, també és cert que hi ha algunes diferències –tan teòriques com pràctiques- quant a la concepció que tenen d'Espanya com a nació. Així, mentre que el PP considera que Espanya és una única nació (amb un reconeixement d'una certa pluralitat segons alguna de les diverses sensibilitats que hi ha dins del partit) i per això fonamenta la seva política en un nacionalisme espanyol clàssic neocentralista, el PSOE és un partit que es reclama federalista i dins d'ell hi ha sectors que no tenen cap inconvenient d'acceptar la plurinacionalitat de l'Estat espanyol, com és el cas del PSC. De fet, el PSC és un partit independent del PSOE, amb el qual, tanmateix, manté estrets vincles de col·laboració. Per tant, el fet que el PP o el PSOE sigui la primera força a l'Estat pot arribar a tenir conseqüències importants quant a l'evolució de l'Estat de les autonomies en general i de l'autogovern de Catalunya en particular.

Tot i que la clivella nacional és important per entendre el sistema de partits espanyol, aquest està més influït pels canvis que hi pugui haver en els temes que articulen l'altre gran eix de competència interpartidista, la dimensió socioeconòmica. Deixant de banda els elements més conjunturals (popularitat del Govern, carisma dels

líders o, fins i tot, encert en la campanya publicitària), en funció de com es doni el debat en l'eix esquerra-dreta, les probabilitats que el PSOE o el PP sigui la força més votada seran unes o altres.

Els espais politicoelectorals de Catalunya

Per al cas de Catalunya, la interacció dels dos eixos –el social i el nacional, que s'han estat comentant anteriorment- dibuixa un pla en el qual es configuren quatre grans espais electorals i que té un centre de gravetat que no coincideix amb el punt d'intersecció geomètric d'ambdós eixos. A Catalunya, l'anomenat *centre de gravetat* està decantat cap al centre-esquerra i dins el camp del catalanisme moderat. Per altra banda, en cadascun d'aquests quatre espais hi ha una força política que actua com a pol d'atracció dels electors que hi ha inclosos en la corresponent àrea: el PP en l'àrea que va del centre cap a la dreta i cap a l'espanyolisme; el PSC en l'àrea que va del centre cap a l'esquerra i cap a l'espanyolisme; CiU en l'àrea que va del centre cap a la dreta i cap al catalanisme; i, quart, ERC en l'àrea que va del centre cap a l'esquerra i cap al catalanisme. A més de les quatre forces polítiques esmentades, en el sistema de partits de Catalunya hi ha una cinquena força política, Iniciativa per Catalunya, la qual, en els darrers temps i segons indiquen totes les enquestes, per ser tan minoritària en termes generals, no és hegemònica en cap dels quatre grans sectors. Així, el gruix del seu electorat es troba a cavall entre els espais on dominen ERC o, sobretot, el PSC. Això, juntament amb el fet de la seva tradició ideològica i la seva política constant d'aliances parlamentàries, justificaria la consideració d'IC dins del mateix espai políticoelectoral del PSC, formant un sol pol d'atracció.

Finalment, cal assenyalar que l'electorat català no es reparteix uniformement per tot el pla, sinó que hi ha àrees relativament més poblades que altres. L'anàlisi de com està repartit l'electorat i com s'ubiquen els partits serveix per comprendre quina és la dinàmica política catalana: tant pel que fa a copsar els moviments estratègics dels partits al llarg dels dos eixos per maximitzar el seu suport electoral, com pel que fa referència a les polítiques que aquests fan per mirar de modificar el nombre de ciutadans que s'ubiquen en cadascun dels sectors politicoelectorals.

Els resultats electorals a Catalunya als darrers dos cicles electorals es troben a la Taula 2. Sense fer cap anàlisi detallada d'aquestes dades electorals, sí que es poden assenyalar alguns elements bàsics: l'oscil·lació del percentatge de les forces polítiques segons el tipus d'elecció; les diverses majories que hi pot haver segons si s'agrupen els partits en funció d'un o altre eix; i les tendències de creixement o davallada de cada força política. La combinatòria de tots aquests elements serveix per il·lustrar les tendències que hi podria haver segons uns determinats escenaris de futur.

Taula 2.
Resultats electorals de Catalunya (1992-1999). Percentatge de vot vàlid

Eleccions	CiU	PSC+IC	PP	ERC	resta
1992- Autonòmiques	46,2	27,5+6,5=34,0	6,0	8,0	5,8
1993- Generals	31,8	34,8+7,4=42,2	17,0	5,1	3,9
1995- Autonòmiques	41,0	24,8+9,7=34,5	13,1	9,5	1,9
1996- Generals	29,6	39,4+7,6=47,0	18,0	4,2	1,2
1999- Autonòmiques	37,7	37,8+2,5=40,3	9,5	8,7	3,8
2000- Generals	28,8	34,1+3,5=37,6	22,8	5,6	5,2
mitjana autonòmiques	41,6	36,3	9,5	8,7	3,8
mitjana generals	30,1	42,3	19,3	5,0	3,4
mitjana 1992-2000	35,8	39,3	14,4	6,9	3,6

Seria útil fer una operació semblant per al conjunt de l'Estat, és a dir, presentar les dades sobre l'evolució de les principals forces polítiques en els darrers cicles electorals. Ara bé, per al conjunt de l'Estat la situació és més senzilla, ja que els elements rellevants només són dos, amb dues variables possibles en cadascun. En efecte, o bé el PP o bé el PSOE és la força més votada a l'Estat i, en segon lloc, la força que guanya té la majoria simple o l'absoluta dels escons en el Congrés. De la combinatòria d'aquestes possibilitats, surten quatre situacions alternatives i que, a més, es poden classificar per ordre de probabilitats que, *a priori*, mostrarien a favor de l'augment de l'autogovern de Catalunya. L'ordre, de més a menys favorable a l'autogovern de Catalunya, seria el següent: el PSOE sense majoria absoluta, el PP sense majoria absoluta, el PSOE amb majoria absoluta i el PP amb majoria absoluta.

L'existència d'una d'aquestes quatre possibilitats depèn d'una gran multitud de factors, impossibles de ser tinguts tots en compte en el seu just impacte. En tot cas, per fer una mica més de llum, en les anàlisis de prospectiva es dibuixen diferents escenaris més o menys plausibles, per veure com afectarien les variables que es consideren rellevants. I en això consisteix l'argumentació de les properes pàgines: mirar fins a quin punt cada escenari que es podria donar a Europa en els propers anys pot influir en les variables polítiques que incidirien en el nivell d'autogovern de Catalunya, segons les relacions que s'acaben de comentar.

Les interrelacions presumibles entre els escenaris europeus i les variables polítiques que incideixen en l'autogovern de Catalunya

Els factors polítics anteriorment considerats i que influeixen en l'evolució de l'autogovern de Catalunya estan interrelacionats amb el seu entorn social, en un doble sentit, aquest els condiciona i ells el condicionen. En una prospecció de cap a on podria anar l'autogovern de Catalunya, es prendran com a donats els escenaris europeus dibuixats i que tenen una certa plausibilitat d'esdevenir realitat. Per això, en els paràgrafs successius, es plantejaran alguns elements per a la reflexió, mirant d'esbossar com podrien modificar-se les variables polítiques bàsiques que s'han mostrat abans en funció de si es dóna un o un altre escenari.

Segons cada escenari europeu contemplat (*Els mercats triomfants*, *Les cents flors*, *Les responsabilitats compartides*, *Les societats creatives* i *Els veïnatges turbulents*), el pes de cada eix de competència política (el nacional i el social) pot ser més o menys rellevant i predominar un sobre l'altre; en conseqüència, el sistema de partits català i espanyol pot concretar-se en diverses correlacions de forces més o menys favorables a modificar en extensió i intensitat la capacitat d'autogovern de Catalunya; com que el nivell d'autogovern serà més o menys consistent, també, segons el model de finançament que porti associat, caldrà veure com aquest pot evolucionar segons els canvis polítics previsibles; i, finalment, tal vegada, s'haurà de tenir en compte quina seria la situació estratègica de la ciutat de Barcelona en els diferents contextos i com pot

incidir aquesta en l'autogovern de Catalunya. De la combinació de tots aquests elements polítics en sortirà una relació d'elements que permeten d'entreveure com pot canviar o no l'Estat de les autonomies espanyol en els propers anys i, en conseqüència, l'autogovern de Catalunya.

La comparació final d'aquests cinc escenaris europeus en l'àmbit de la política ha de permetre ordenar-los en funció de la seva capacitat per afavorir l'autogovern de Catalunya.

Els mercats triomfants: l'amenaça més seriosa per a l'autogovern de Catalunya

La política en *Els mercats triomfants*

En l'escenari d'*Els mercats triomfants*, la política es caracteritzarà per l'existència de dues grans contraposicions en el debat polític. En primer lloc, una nova elit política, que compartirà uns nous valors basats en la tradició del liberalisme polític i econòmic, estarà en el lloc que havia estat ocupat per la burocràcia i els sindicats, tan importants en el model de concertació social aplicat per fer funcionar l'Estat Social i Democràtic de dret. En segon lloc, hi haurà una dinàmica de competició entre els interessos de les regions i dels governs centrals, entenent com a tals els dels estats i el de la Unió Europea.

Aquesta situació fluida portarà a l'existència d'una *desigualtat de governança* segons àmbits territorials i grups socials, ja que n'hi haurà que disposaran més recursos per defensar els seus interessos que altres. En aquest context, guanyaran molta importància els *lobbies*, les ONG monotemàtiques i els mitjans de comunicació privats. El nucli de la política reservada a l'Estat serà la que es pot resumir amb l'expressió *llei i ordre*, és a dir, l'Estat com a garant de la seguretat. La gent, tendirà a retirar-se de la vida pública perquè seran dominants aquests nous valors socials arrelats en la desconfiança en l'acció col·lectiva; en un fort èmfasi de la confiança en les capacitats d'un mateix; el materialisme i el consumisme; en la por a la insegure-

tat; en la demonització de la mandra i en l'acceptació de l'exclusió social. Aquests canvis aniran parells a una reducció del sector públic a través de la privatització de molts dels serveis que fins ara prestava l'Estat directament. El sector privat prendrà, doncs, funcions tradicionals del sector públic.

En l'àmbit de la Unió Europea, la reforma institucional serà mínima i també hi haurà un afebliment de les polítiques comunes. La conseqüència serà una *nacionalització* de la política agrària comuna, és a dir, els estats membres de la UE recuperaran les competències sobre aquesta qüestió. Juntament amb els canvis en l'orientació del PAC, hi haurà retalls profunds dels Fons Estructurals i, en definitiva, la UE esdevindrà més aviat –i tan sols- una àrea de lliure comerç. La Comissió Europea veurà reduïda la seva funció a ser una autoritat del Mercat Únic. Així mateix, la cooperació policial intergovernamental es limitarà. Aquest nou esquema permetrà, perquè té menys contingut polític, una ampliació de la UE més ambiciosa i periodificada en el temps: primer els deu estats de l'Europa Central i Oriental, seguits de Xipre i Malta, els estats restants de l'Àrea Europea de Lliure Comerç (EFTA) i, finalment, Turquia.

En conclusió, *Els mercats triomfants* dibuixen un panorama en el qual la idea del mercat haurà triomfat per damunt del paper redistributiu de l'Estat del Benestar i, a més, ho haurà fet de tal manera que no hi ha cap model alternatiu possible.

L'autogovern de Catalunya: poc més que una gran diputació provincial en una situació de replegament de les institucions públiques

En un context on triomfi el liberalisme econòmic i polític i on els valors socials dominants es fonamentin en l'individualisme i la recerca del propi profit, no és esperable que l'autogovern de Catalunya pugui avançar cap a fer-se més sòlid. Ans al contrari, existeixen elements per sostenir que, davant l'intent de desmantellar parts importants de l'Estat –amb el poder autonòmic català inclòs-, no hi hagi una capacitat de reacció ciutadana, perquè no interessa mobilitzar-se en la defensa dels béns col·lectius.

El conflicte polític, en aquest escenari, haurà baixat molta intensitat en les dues clivelles més rellevants. En efecte, tot i que l'eix nacional serà present, l'eix esquerra-dreta serà el més destacat, si bé amb la particularitat que el triomf dels valors favorables al lliure mercat i desfavorables a un Estat redistribuïdor de la riquesa serà gairebé inapelable. Això no vol dir que no hi hagi uns minoritaris sectors polítics que pretenguin moure's per defensar els sectors exclosos, però la seva capacitat per canviar les coses serà mínima. El capitalisme sense cap mena de limitacions serà un fet i els partits d'esquerres viuran les seves hores més baixes, tant a Catalunya com en el conjunt de l'Estat espanyol. L'esquerra estarà desorientada ideològicament i sense capacitat de trobar una alternativa viable i acceptable dins del sistema.

Quant a l'altre eix de competència política, el nacional, en aquest escenari tindrà un pes relativament secundari. La majoria de la gent haurà assumit els valors dominants i no qüestionarà seriosament el repartiment territorial del poder a Espanya. El debat sobre quin nivell de l'Administració ha de gestionar els pocs poders públics no és gens atractiu, car les prioritats són altres: com guanyar diners i aprofitar-se de la bonança econòmica. Per això, l'autogovern de Catalunya no estarà en els primers llocs del debat polític. Amb tot, els catalanistes, en minoria, davant la perspectiva que els depara els signes del temps tindran dues opcions al seu davant: o bé plegar la lluita reivindicativa o bé radicalitzar-se com a fruit de la sensació del fracàs a què s'estan veient abocats.

Traduint aquesta tendència política a l'esfera electoral, és previsible una hegemonia de les forces del centre-dreta tant a Espanya com a Catalunya. Així, a les Corts Generals hi haurà una majoria suficient del PP, la qual cosa servirà per congelar la dinàmica de l'Estat de les autonomies –en el millor dels casos per a l'autogovern de Catalunya–, i per desmantellar bona part d'allò aconseguit durant els primers anys de desplegament del procés autonòmic, en les pitjors circumstàncies.

Davant d'aquesta orientació, el catalanisme, hegemonitzat pels sectors més moderats i hereus d'una estratègia estrictament regionalista, no es plantejarà fer cap batalla frontal, ans voldrà participar dels beneficis que li podria reportar una col·laboració lleial amb el partit que controla el govern i que es beneficia d'aquesta etapa de

bonança econòmica. Al mateix temps, però, els sectors minoritaris del catalanisme optaran, sense gaire èxit popular, per la radicalització del discurs i de la seva actuació. Hi haurà una forta tendència a apel·lar als sentiments nacionals més profunds, la qual cosa pot portar a moure's per un pendent del nacionalisme més etnicista, amb la conseqüència evident del foment d'una certa polarització de les posicions sobre la identitat nacional.

Per altra banda, la potència de Barcelona tendirà a perdre gas davant la puixança econòmica de Madrid, la capital de l'Estat. En efecte, en una situació en la qual l'Estat no fa gairebé obra pública i, encara menys, no es disposa a implementar cap política reequilibradora, la poca inversió pública tendirà a fer-se allí on els *lobbies* més poderosos vulguin. I, atès que les grans empreses es van concentrant allí on hi ha el poder polític de veritat, Madrid en sortirà clarament beneficiada enfront de Barcelona. I ho farà en un doble sentit: perquè rebrà la poca inversió pública que s'arribi a realitzar i perquè serà el lloc que rebrà més inversió privada. Aquest procés de creixement econòmic de Madrid i la progressiva dificultat per a Barcelona seguirà la lògica de la massa crítica, és a dir, un efecte de bola de neu positiu per a Madrid i negatiu per a Barcelona. Si Barcelona va perdent terreny, Catalunya se n'anirà ressentint ràpidament: deslocalització d'empreses, de cervells i de persones de Catalunya cap a Madrid. Catalunya anirà quedant en un àmbit cada vegada més perifèric de l'Estat espanyol i, per tant, de la Unió Europea.

Davant d'aquest panorama, els poders públics de Catalunya tindran un escàs marge de maniobra per redreçar la situació perquè tots els elements hi jugaran en contra. No sols s'hauria de combatre la quasi totpoderosa lògica del creixement econòmic neoliberal, sinó també l'escassa mobilització popular en defensa dels béns col·lectius, passant perquè les institucions catalanes s'aniran quedant sense poder polític en veure com el seu finançament és clarament insuficient i les seves competències són laminades per la desregulació (privatitzacions diverses, per exemple) i per l'Estat. La Generalitat de Catatalunya serà capaç només de mantenir un paper simbòlic (però, fins i tot en aquest àmbit, minvant) i, de fet, serà una mena de gran diputació provincial, encarregada de gestionar unes poques polítiques amb pocs recursos.

Les cent flors: l'oportunitat agosarada per a un veritable avenç en l'autogovern de Catalunya

La política en *Les cent flors*

En aquest escenari, hom preveu que les regions i els municipis tindran una gran capacitat de reptar els governs centrals respectius, fins al punt que s'estaria formant una nova Edat Mitjana de ciutats-estat, com a resultat de la crisi de les grans burocràcies i dels estats-nació. Fins i tot, és probable que s'assisteixi a la creació de nous estats a Europa.

La ciutadania tindrà un nivell de participació alt en la política de l'àmbit que li és més proper: el local. Per contra, la participació en altres nivells serà molt menor, la gent es desentendrà i mostrarà prou apatia en l'àmbit estatal i europeu, especialment en els grans estats. Vinculada a aquest procés de distanciament, la desconfiança en el govern de l'Estat i en les grans empreses (incloent-hi les dels mitjans de comuniació) anirà en augment, sota formes de desobediència, evasió fiscal, boicots i abstenció electoral.

L'Administració central serà incapaç d'abordar la seva pròpia reforma. Tant és així, que hi haurà una irrellevància creixent de la burocràcia, ja que les funcions públiques tendiran a ser fetes per associacions i organitzacions privades, en el marc de la consolidació de nous valors, vinculats a la idea de solidaritat local i a petita escala. Quant a la Unió Europea, no tan sols no hi haurà cap reforma institucional, sinó que hi haurà un afebliment de les polítiques comunes, especialment la Política Agrària Comuna, que es veurà molt reduïda, per absència d'un esquema pressupostari estable. Aquest procés pot marcar una tendència envers la semiseparació d'alguns estats membres o fins i tot la seva retirada. No obstant això, hi pot haver una ampliació petita de la UE, amb la incorporació de quatre estats de l'Europa Central, mentre que una posterior ampliació queda congelada.

L'autogovern de Catalunya: la superació de fet del marc constitucional espanyol i la creació del *quasi* Estat Català Lliure associat al Regne d'Espanya

L'escenari de *Les cent flors* dibuixa un salt qualitatiu molt important en l'autogovern de Catalunya perquè preveu, fins i tot, el procés de creació de nous estats a Europa. Tanmateix, aquest no serà el cas de Catalunya perquè això hauria de comportar la modificació de la Constitució espanyola i això no és possible si un dels dos grans partits d'àmbit estatal s'hi oposa frontalment. No obstant aquesta clara limitació, l'autogovern de Catalunya avança per una via *de facto*, és a dir, per la via dels fets consumats per la capacitat que té un catalanisme renovat i majoritari a Catalunya de condicionar la política espanyola.

De les dues clivelles presents en el sistema polític, la clivella representada per l'eix esquerra-dreta serà secundària enfront de l'altra perquè els valors postmaterialistes hauran avançat moltíssim fins al punt de ser hegemònics i quasi indiscutits. Juntament amb la crisi del sistema polític basat en els grans Estats-nació, el redescobriment de la política més propera al ciutadà jugarà a favor de la tesi fonamental del catalanisme: Catalunya, una comunitat petita en el context d'Europa, té dret a autogovernar-se.

La majoria dels partits catalans, per apuntalar la legitimitat del sistema polític en el seu conjunt i guanyar-se el vot dels ciutadans en particular, optaran per una estratègia orientada a aconseguir i a mantenir el màxim poder per a les institucions catalanes (Generalitat i ajuntaments), perquè són les poques institucions que tenen alguna probabilitat de donar una resposta acceptable a les demandes socials, un cop el Govern central espanyol es va quedant cada vegada més allunyat i desprestigiat.

Els valors dominants en aquest escenari reviscolaran el sentiment de pertinença a l'àmbit territorial més proper que, per a alguns, serà el municipi i, per a altres, serà Catalunya. Aquesta diversitat previsible de lleialtats polaritzarà la societat catalana, perquè els conflictes entre les autoritats catalanes i les de les grans ciutats competiran per defensar el seu poder. Especialment virulent serà la contraposició entre la Generalitat i la ciutat de Barcelona, fins al punt que podria posar en perill aquest nou *microrenaixement* català. La ciutat de Barcelona, cada cop més competitiva i en una

clara expansió econòmica, no voldrà quedar supeditada al Govern de Catalunya perquè tem que la resta del país li sigui un pes. Per la seva banda, les autoritats de la Generalitat voldran que Barcelona actuï com el que és, la capital de Catalunya. Finalment, l'acord es podrà assolir perquè Barcelona necessita un territori d'influència mínimament ordenat en una xarxa de viles i ciutats mitjanes que li serveixi de coixí, i perquè les autoritats catalanes no poden posar en perill la bonança de la ciutat-far que ha de culminar la cohesió territorial del país. Una eventual sortida a aquesta confrontació ideològica bé podria ser la reconstitució institucional de l'Àrea Metropolitana de Barcelona, extingida el 1987 per voluntat de CiU, al·legant que podia esdevenir una mena de contrapoder a la Generalitat.

Així mateix, la polarització en aquest eix nacional també s'agreujarà perquè la minoria espanyolista, davant l'eclosió del nacionalisme català, considerarà amenaçat el seu estatus a Catalunya i reaccionarà amb una certa contundència, intentant mobilitzar els seus potencials membres en base a un discurs etnicista. Malgrat les demandes d'aquesta minoria perquè l'Estat de la seva nació de referència (Espanya) els defensi, el catalanisme és tan potent que no obtindran cap resposta satisfactòria per a ells. A més, la majoria de la gent interpel·lada per aquests moviments neoespanyolistes s'adonaran que els seus interessos passen per consolidar les institucions del lloc on tan bé viuen.

Com a conseqüència d'aquest escenari, els partits catalanistes seran majoritaris a Catalunya i decisius a Espanya per formar govern, i posaran tota la seva capacitat de pressió per modificar, a través de la llei, l'abast de l'autogovern de Catalunya. Diverses lleis orgàniques seran revisades i donaran moltes més competències a Catalunya i a aquelles comunitats autònomes que hauran seguit l'estela deixada per l'acció política del catalanisme. Aquesta tendència, comuna arreu d'Europa en aquells territoris amb una certa capacitat legislativa ja existents a finals del segle XX, es reforçarà gràcies a la mobilització de la gent.

Com a resultat d'aquest canvi d'actituds i de política, Catalunya aconseguirà un model de finançament que donarà satisfacció a les velles demandes del catalanisme des del segle XIX. Els ciutadans de Catalunya volen que els seus impostos es quedin

a Catalunya (on han estat recaptats) i aquesta demanda es traduirà en la implantació de mecanismes semblants al Concert Econòmic basc, que s'ha estat aplicant en els darrers vint-i-cinc anys a la Comunitat Autònoma Basca. El fet que l'esforç fiscal dels catalans quedi en mans de les institucions catalanes permetrà que aquestes tinguin una suficiència financera com no havien tingut mai, malgrat tots els problemes de frau fiscal que aleshores existiran arreu d'Europa. Amb els nous recursos, ben invertits en el país, Catalunya consolidarà la seva confortable posició no únicament en el si de l'Estat espanyol sinó també en el conjunt de la Unió Europea. S'iniciarà un procés retroalimentat que permetrà l'envolada de l'economia catalana i, en conseqüència, del grau de benestar i desenvolupament de la societat catalana.

En l'escenari de *Les cent flors*, Catalunya haurà esdevingut una mena d'Estat Lliure associat al Regne d'Espanya perquè tindrà una gran i veritable autonomia política sense trencar formalment els lligams polítics amb la monarquia espanyola. Aquest esquema estarà consolidat perquè tindrà el suport de la majoria de la població i perquè estarà en consonància amb allò que està passant arreu d'Europa, on els territoris on hi ha una població cohesionada al voltant d'una identitat i un projecte polític hauran aconseguit un nivell similar d'autogovern.

Les responsabilitats compartides: l'avenç i consolidació de l'autogovern a canvi de la renúncia definitiva a augmentar-lo

La política en *Les responsabilitats compartides*

En l'escenari de *Les responsabilitats compartides* a Europa, hi haurà una dinàmica de contraposició entre els nous polítics i els vells buròcrates. La UE abordarà amb èxit una ambiciosa iniciativa per a la reforma del sector públic seguint la lògica del principi de subsidarietat a tots els nivells: europeu, estatal-nacional, regional i local.

Hi haurà una minoria important de *ciutadans actius*, que seran capaços de condicionar la vida política i social i generar un ampli consens per a la reforma del sector públic i de les institucions socials, d'acord amb els principis de la descentralització,

transparència, responsabilitat i subsidiarietat. En aquest context, s'incrementarà el paper jugat pels mecanismes de control i avaluació relatius a la regulació i la implementació, paral·lel a un encongiment dels ministeris tradicionals. Pel que fa a la Unió Europea, hi haurà una reforma institucional inicial limitada i una primera ampliació als deu estats de l'Europa Central i Oriental, Xipre i la resta dels estats de l'EFTA. Amb posterioritat, s'abordarà la reforma de les institucions europees i es reforçaran les noves polítiques comunes (exteriors i seguretat, justícia i governació). Al mateix temps, s'implementarà una descentralització en l'aplicació de les polítiques i s'incrementarà el pressupost de la UE. La Comissió serà reformada en base al principi del vot col·legiat, i el Tribunal Europeu de Justícia serà substituït per *Jurats populars europeus*.

L'autogovern de Catalunya: la transformació del Regne d'Estat en un estat federal amb alguns continguts asimètrics

L'escenari plantejat a *Les responsabilitats compartides* suposarà la implementació de molts dels principis vinculats amb la tradició de l'esquerra demoliberal i del federalisme, com ara la transparència en el funcionament de l'Administració pública, els principis de subsidiarietat i descentralització en el repartiment territorial del poder, la responsabilitat individual, el deure de cooperar, la defensa de les polítiques de protecció social dels menys afavorits, el diàleg i la concertació entre els actors implicats en les polítiques, per citar-ne alguns.

En aquest marc, tot i que els temes vinculats a la clivella social ocuparan els primers llocs de l'agenda pública, aquells relacionats amb la nacional tampoc no seran negligits. A més, tots ells seran tractats des d'una voluntat integradora, amb la qual cosa el grau de polarització social haurà baixat molts enters. El consens i la concertació entre les parts serà molt elevat, alhora que promogut des de la tradició de les esquerres, si bé renovada. El socialisme liberal (en la línia encetada pels laboristes britànics en la darrera dècada del segle XX) serà al govern gràcies a un suport electoral considerable, que li donarà confortables majories tant a Madrid com a Barcelona. No obstant això, en el Parlament de Catalunya, per la persistència de la clivella nacional, la majoria socialista comptarà amb el suport minoritari del catalanisme

d'esquerres, que haurà apostat per reforçar els socialistes a canvi que l'Estat espanyol avanci cap al federalisme.

En el catalanisme tornaran a dominar els principis sorgits en els seus orígens ideològics, de tal manera que destinarà els seus esforços a transformar l'Estat espanyol en un estat federal. Per assolir aquest objectiu, el catalanisme majoritari buscarà l'aliança estable amb l'esquerra espanyola per trobar una sortida al contenciós nacional que sigui satisfactòria per al màxim nombre de persones. L'acord es concretarà en un doble pacte, a Madrid i a Barcelona, que estarà orientat a anar federalitzant l'Estat, si bé sense canviar substancialment la Constitució espanyola. A canvi que el catalanisme accepti sense restriccions el marc espanyol, les autoritats espanyoles estaran disposades a fer seves part de les reivindicacions del catalanisme en la línia de considerar l'Estat com a plurinacional i plurilingüe. Així mateix, en el catalanisme hauran triomfat les lectures més cíviques d'aquest nacionalisme, que assumirà un concepte d'identitat nacional catalana menys etnicista, ja que considerarà catalanes totes aquelles persones que viuen a Catalunya amb independència dels referents culturals als quals s'adscriguin privadament.

La ciutat de Barcelona es beneficiarà d'aquesta visió de l'Estat espanyol plural. Ja no serà percebuda com a eventual competidora de Madrid, sinó que serà considerada una col·laboradora del progrés general espanyol. El Govern de l'Estat distribuirà millor la inversió pública, amb la finalitat d'impulsar un desenvolupament econòmic i social de l'Estat amb un enfocament multipolar, trencant una vella tradició centralista i unipolar, al voltant de Madrid. Així doncs, Barcelona consolidarà el seu paper de capital de Catalunya, juntament amb el seu paper de cocapital de l'Estat espanyol. Barcelona viurà una època de dinamisme social, cultural i polític, com feia dècades que no passava.

En la lògica del principi de subsidiarietat i la descentralització, l'Estat de les autonomies rebrà un fort impuls en direcció a un model federalitzant. El primer pas serà l'aprovació d'un nou model de finançament autonòmic que garantirà la suficiència financera i una veritable corresponsabilitat fiscal de les comunitats autònomes, alhora que també es dissenyarà un model de finançament –sota aquests mateixos princi-

pis- per al món municipal. El nou model de finançament suposarà l'eliminació de les diferències, quant als resultats, que hi ha en els diners *per capita* que tenen a disposició cada govern autonòmic segons si seguien el règim comú o el règim foral.

L'Estat de les autonomies prendrà una fesomia federal, si bé seguint una lògica bastant igualitària: totes les comunitats autònomes tindran la possibilitat d'accedir a les mateixes competències si aquesta és la seva voluntat. Ara bé, si algunes comunitats no volen anar tan lluny, això no suposarà un alentiment per a aquelles comunitats on sí hi ha una majoria favorable a reforçar i augmentar l'autogovern autonòmic. En aquest mateix sentit, la descentralització continuarà amb la transferència de competències de les autonomies cap als municipis, amb el resultat que el poder estarà molt més repartit i més proper als ciutadans.

Tot aquest procés es farà d'una manera ordenada i, sobretot, pactada entre les parts. El repartiment del poder territorial no serà resultat de la capacitat de pressió d'un partit minoritari sobre un de majoritari que necessita suport parlamentari a Madrid, sinó del convenciment que la millor manera de servir al ciutadà és evitar al màxim els conflictes.

Les societats creatives: l'autogovern de Catalunya vigent es referma sense cap progrés substancial

La política en *Les societats creatives*

En l'escenari de *Les societats creatives*, la situació política s'emmarca en un seguit d'aixecaments i revoltes violentes en un cert nombre de països, causats pels plans coordinats en l'àmbit de la UE de retallar la protecció social i contra la racionalitat econòmica prevalent fins aleshores. Com a reacció popular a aquests intents, es crearan fòrums d'àmbit europeu per discutir el futur de les societats euroepees. El resultat previsible serà una crisi i una reforma dels estats-nació al voltant de les prioritats socials i ecològiques. Subsegüent a aquest període de protestes socials, n'hi haurà un d'increment de la participació a la comunitat i a la vida política, en el

qual tendiran a tenir una creixent importància els *empresaris* socials, que es coordinaran en xarxa al llarg d'Europa. El resultat d'aquest procés serà la interpenetració entre el sector públic i el no lucratiu privat. Les ONG tindran un paper més actiu en la provisió de serveis públics (educació, formació, assistència a les persones amb ingressos baixos).

Quant a la Unió Europea, aquesta viurà una reforma institucional limitada i una ampliació reduïda a cinc estats de l'Europa Central i Oriental, Xipre i Malta. L'ampliació posterior es retardarà perquè els països aspirants tindran dificultats d'acomplir els requisits que els marca la Unió, molt determinats per un fort desenvolupament de les polítiques socials i mediambientals. Així mateix, la UE es reforça amb l'establiment de politiques comunes de justícia i governació, però tindrà més dificultats per establir una política exterior coherent amb els principis que regeixen a l'interior.

L'autogovern de Catalunya: l'aprofundiment de l'Estat de les autonomies en un marc federalitzant

La clivella clarament dominant en l'escenari de *Les societats creatives* serà la social. La societat catalana no sols es polaritzarà al voltant de les qüestions socioeconòmiques i les mediambientals, sinó que la preocupació per un creixement sostenible, tant socialment com ecològicament, serà tan majoritària que hom podrà referir-se a la vigència d'un radicalisme roig-verd a Europa i, per tant, també a Catalunya. Així mateix, la cohesió social serà un valor preeminent, encara que vagi en detriment del creixement econòmic. El resultat serà que aquelles forces polítiques que hagin assumit la defensa de polítiques ecosocialistes seran al govern implementant-les. En canvi, en aquest panorama, no és estrany que la clivella nacional esdevingui molt més secundària.

El catalanisme continuarà present en el seu vessant més cívic, com a instrument per afavorir la cohesió social tan preuada i la integració de tots els ciutadans en un projecte polític comú i obert a tots. Ara bé, el pluralisme en aquest àmbit serà molt habitual: hi haurà gent que es pretendrà *anacional* i altres que continuaran pensant que la comunitat nacional és un referent a no menystenir. Sigui quina sigui la posició de cadascú, aquest debat importarà relativament poc, perquè el renaixement

espiritual que es percep que hi haurà en aquest escenari posarà molt més l'èmfasi en elements d'abast socioeconòmic que incideixen directament en la vida quotidiana de les persones.

En aquest escenari, la ciutat de Barcelona, que ha anat acumulant una important quantitat i qualitat de capital humà gràcies a la seva xarxa d'universitats i altres centres de cultura, estarà en disposició d'aprofitar-se'n positivament, juntament amb la seva tradició de ciutat solidària. Barcelona esdevindrà un pol d'atracció per a molta gent que la considerarà un model de ciutat rica culturalment i de convivència entre poblacions de diverses procedències i tradicions culturals. Aquesta condició estarà afavorida per la coexistència, sense conflictes importants, de dues grans llengües d'ús públic i social prou estès (el català i l'espanyol), al costat de moltes altres llengües vingudes amb la immigració més recent. Aquesta atmosfera farà que Barcelona sigui un lloc de confluència de moltes persones d'arreu d'Europa sensibles als nous valors que s'estan imposant. Aquest procés servirà per generar una dinàmica molt favorable perquè la ciutat de Barcelona esdevingui un referent d'aquesta nova Europa. Una conseqüència de l'esmentada evolució serà que la distància entre Barcelona i la resta de Catalunya s'engrandeixi, ja que entre molts barcelonins s'accentuarà la convicció que ser barceloní no implica necessàriament ser català. Aquest desencontre pot jugar en contra de l'autogovern de Catalunya, perquè tenint Barcelona un pes tan important en el conjunt del país, si la ciutat se'n desentén, el país queda escapçat. Les autoritats municipals barcelonines apretaran per guanyar més competències davant el Govern autonòmic, la qual cosa podrà comportar un cert augment de la conflictivitat en la política catalana.

Quant a l'autogovern, es pot albirar que, en no ser un tema de confrontació política prioritari per a quasi ningú, quedarà estancat. No s'avançarà, perquè les energies socials s'hauran destinat a lluitar per aturar un model de creixement neoliberal. I un cop aconseguit aturar-lo i imposada una nova agenda política, les qüestions de l'autogovern seran secundàries. Ara bé, el Govern central espanyol tampoc no tindrà força ni voluntat per recuperar competències autonòmiques a favor seu. Per tot plegat, l'Estat de les autonomies quedarà bastant com és a inicis del segle XXI, si bé lleument aprofundit perquè s'haurà defensat amb èxit que una millor implementació

de l'Estat de Benestar es donarà si la gent participa més en els afers col·lectius. I això és més possible en el marc d'un Estat descentralitzat que, en el cas espanyol, vol dir un Estat de les autonomies amb una certa lectura federalitzant. En aquesta mateixa línia, el model de finançament es basarà en la corresponsabilitat fiscal i la transparència, sense que s'hagi vist la necessitat de canviar-lo substancialment.

Els veïnatges turbulents: la supeditació de l'autogovern de Catalunya enfront de la reemergència de l'estat-nació espanyol com a garant de l'ordre i la seguretat

La política en *Els veïnatges turbulents*

En l'escenari d'*Els veïnatges turbulents*, els (grans) estats-nació s'aprofiten de l'amenaça de la seguretat per reafirmar l'autoritat governamental. La política que s'instaura és la guiada pel principi de *llei i ordre*. Hi haurà un canvi del centre de gravetat polític envers el populisme de dretes que apel·larà a la idea de *la Fortalesa Europa*. Fruit d'aquestes circumstàncies polítiques, s'assistirà a una important relegitimació de l'Estat, que recuperarà molts àmbits d'intervenció. Els ciutadans optaran per la passivitat política, alhora que donaran un suport difús a l'autoritarisme. Els mitjans de comunicació de masses encoratjaran la por a la diversitat i justificaran l'orientació política que s'està donant. Simultàniament, hi haurà un replegament de la reforma del sector públic. La qüestió de la seguretat serà prevalent sobre la transparència dels poders públics i, per tant, sobre la responsabilitat de les seves accions. Així mateix, el centralisme reforçat desincentivarà la flexibilització. Finalment, es viurà una obsolescència dels serveis públics tradicionals.

En l'àmbit de la Unió Europea, es limitarà la reforma institucional inicial. En tot cas, hi haurà una reforma un cop s'hagin superat els conflictes armats que hi haurà hagut a les fronteres de la Unió, a inicis del segle. La reforma anirà en un sentit de donar el poder a un Consell de Seguretat Europeu (integrat per Alemanya, França, Itàlia, el Regne Unit i dos altres membres de la Unió seguint un criteri rotatori); es crearà una policia de frontera (Bordeuro) i uns serveis d'intel·ligència comuns.

Així mateix, hi haurà una reducció dels poders de la Comissió i del Tribunal Europeu de Justícia perquè es reviscolarà l'enfocament intergovernamental, assentat sobre el principi de la sobirania nacional dels estats membres. Es preveu una ampliació de la Unió Europea a cinc estats de l'Europa Central i Oriental, mentre que una ampliació posterior s'allargarà molt en el temps. En resum, hi haurà una regressió en el procés d'unificació política europea, enmig d'una preocupació creixent per la seguretat i la necessitat de protecció, i aquest es veurà envoltat per un clima de conflicte seriós amb l'entorn extraeuropeu.

L'autogovern de Catalunya: la seva subordinació a un Estat-nació espanyol reemergent i reforçat en un context de conflicte internacional

En *Els veïnatges turbulents*, hi haurà un clima d'inseguretat a causa d'una proliferació de conflictes de petita escala que comportarà una creixent necessitat de protecció per part dels ciutadans, la qual només podrà ser satisfeta pels estats-nació. En el marc d'aquest reforçament dels estats, l'autogovern de Catalunya patirà una laminació de les seves competències, perquè allò que importa més no està en les mans de les autoritats catalanes.

La clivella dominant serà la social, on els sectors de centredreta són els dominants. En efecte, els temes del debat social seran la seguretat, les polítiques de llei i ordre, de com controlar la immigració clandestina. Tots ells s'enfocaran des d'una perspectiva de tradició més autoritària, menys garantista dels drets individuals, és a dir, en un marc que afavoreix els partits més conservadors, neopopulistes. Amb tot, els problemes socials seran tants que hi haurà una polarització social, que serà resposta des del Govern espanyol amb mesures més pròpies d'una democràcia vigilada que no pas d'un estat de dret i democràtic. Els partits d'esquerres estaran presos a contrapeu, no aconseguiran trobar un discurs que, tot i mantenir-se en la seva tradició ideològica, pugui satisfer les demandes de seguretat de la majoria de la població, partidària de sacrificar –encara que només sigui momentàniament– la seva llibertat a canvi de tranquil·litat. Per aquest motiu, aquests partits d'esquerres o bé estaran en declivi electoral o bé hauran hagut de transformar-se tant que deixaran sense referent a una minoria de l'electorat, que tendirà a radicalitzar-se en contra de com evolucionen les coses vinculades a les llibertats civils.

La clivella nacional, si bé secundària, també patirà un canvi profund en aquesta nova situació. Tot i que continuarà sent l'expressió de la diversitat d'identitats polítiques més o menys contraposades, aquesta divisòria s'haurà mutat: ja no serà tant entre les identitats nacionals catalana o espanyola (que continuarà existint), sinó que aquest debat haurà quedat subsumit en la polarització entre la població de cultura occidental (de tradició judeocristiana) i la de cultura originàriament extraeuropea, sobretot islàmica.

El nacionalisme, tant català com espanyol, s'orienta cap a uns plantejaments molt més ètnics i amb una clara voluntat excloent. Tot plegat comportarà l'emergència de diverses conseqüències. En primer lloc, hi haurà una rebrotada en les diferències entre el catalanisme i l'espanyolisme, ja que les posicions més integradores hauran cedit el lloc a les més excloents. En segon lloc, dins del catalanisme, els sectors més moderats optaran per buscar una entesa amb el Govern espanyol, que és qui, al capdavall, els pot garantir millor la preservació dels seus interessos. Davant dels riscos que assetgen el conjunt d'Europa, la discussió del repartiment del poder territorial dins de l'Estat espanyol, per a aquests sectors, esdevé bastant irrellevant. La recuperació de poder de l'autonomia per part del Govern espanyol, en nom de la defensa i la seguretat i encara que es plantegi provisionalment en el temps, no és vista com un perill seriós. Per contra, els sectors més progressistes del catalanisme defensaran amb dificultats l'argument que tot plegat pot significar una disminució important i definitiva de l'autogovern de Catalunya. Tot i les denúncies, no aconseguiran elaborar un discurs creïble en la defensa de l'autogovern de Catalunya, perquè amb un context bèl·lic a les fronteres de la Unió Europea no sembla que sigui un bon moment per discutir gaires coses. Així mateix, el discurs més cívic del catalanisme d'esquerres no serà prou poderós per vèncer les tendències xenòfobes que la situació interna i externa està incentivant.

Aquest context d'inestabilitat política reforçarà encara més la capitalitat de Madrid enfront de Barcelona. Mentre que Madrid es beneficiarà d'aquest redescobriment del poder de l'Estat central, Barcelona anirà quedant enrere com a ciutat secundària, pel fet de no ser seu de cap poder polític estatal. La subordinació de Barcelona, a banda de donar-se en el camp simbolicopolític, es confirmarà, conseqüentment, en l'àmbit de l'economia.

A banda que la inversió pública serà escassa en els terrenys que més convenen a Barcelona (en capital humà, en infraestructures, per exemple), el sistema de finançament autonòmic no haurà millorat. En termes quantitatius, hi haurà una restricció pròpia dels temps de crisi i, en termes qualitatius, la major part del pressupost de la Generalitat anirà destinada a cobrir les necessitats mínimes del funcionament de l'Administració, sense que es puguin destinar recursos a fer polítiques socials que apaivaguin els conflictes socials emergents.

El resultat de tot aquest panorama serà que l'autogovern de Catalunya serà més nominal i simbòlic que no pas real. La Generalitat serà un organisme més equiparable a una gran diputació provincial, encarregada d'aplicar unes polítiques, les línies bàsiques de les quals s'hauran decidit a Madrid.

L'ordenació dels escenaris segons el nivell d'autogovern de Catalunya previsible en cadascun d'ells

Per a concloure aquesta anàlisi, és interessant entrar a valorar quin és l'escenari que pot garantir més autogovern per a Catalunya.

Partint que les respostes no poden ser definitives, car hi intervenen molts factors en cadascun dels escenaris, a partir dels elements considerats, no es pot ser taxatiu sobre quin és l'escenari que dóna més autogovern de Catalunya i, encara menys, quant *autogovern* de més que els altres. Així mateix, caldrà tenir en compte el grau de consolidació que cada escenari preveu per a l'exercici de l'autogovern estimat. En efecte, es podria donar el cas d'una situació en la qual Catalunya assoliria cotes molt altes d'autogovern, però en un context polític que mena a considerar que no pot durar molt de temps, perquè les forces contràries poden actuar amb rapidesa. Per tot plegat, però, sí que és possible aventurar una ordenació dels escenaris segons l'autogovern previst, sense detallar la distància que hi ha entre cadascun d'ells.

L'escenari d'*Els mercats triomfants* dibuixa el panorama més dolent per a l'autogovern de Catalunya per diverses raons. En primer lloc, perquè albira una disminució

important del pes del sector públic en tots els àmbits, especialment en aquells que fan referència a l'Estat del Benestar i que, a més, són el nucli de les competències de gestió que té l'autogovern de Catalunya. En segon lloc, perquè els valors de la societat catalana en aquesta situació es centraran en qüestions més materials i més properes als interessos directes dels ciutadans, els quals no estaran massa disposats a perdre temps i diners per aconseguir els béns col·lectius, seguint la lògica de l'acció col·lectiva. Segons aquesta lògica, el més racional per a un individu és no mobilitzar-se per aconseguir una cosa que l'acció col·lectiva pot guanyar sense el seu concurs i del gaudi de la qual no en podrà ser exclòs. Per tant, en una situació amb Estat tendent a mínims, en un context ideològic neoliberal i en el marc d'una gran desmobilització ciutadana, l'autogovern de Catalunya és previsible no tan sols que no avanci gens, sinó que té bastants números per retrocedir.

En segona posició hi ha l'escenari d'*Els veïnatges turbulents*, caracteritzat bàsicament per un refermament del poder de l'Estat entès com el del poder central, ja que és l'àmbit de poder més capacitat per donar la seguretat que els ciutadans reclamen. En aquesta situació, l'autogovern de Catalunya podria retrocedir lleument o, en el millor dels casos, pot quedar-se on és. És totalment descartable que hi hagi una evolució cap a l'augment de l'autogovern de Catalunya perquè, en temps de tribulacions i conflictes, no és esperable que aquesta qüestió susciti gaire suport popular, per raons de prudència. La Generalitat, com a expressió de l'autogovern de Catalunya, quedarà en una posició clarament subordinada i sense cap recurs per pressionar a favor d'un desplegament més intens de les seves competències.

En tercer lloc hi hauria l'escenari de *Les societats creatives*, on l'autogovern de Catalunya podria arribar a avançar lleument, aprofundint en un sentit federalitzant l'Estat de les autonomies previst a la Constitució espanyola de 1978. La preocupació majoritària de la població estarà en temes més propis de la clivella social i els de la clivella nacional seran deixats en segon terme. En un context de radicalisme roigverd, s'estendrà àmpliament la idea que el nacionalisme (sense fer gaire diferències entre l'estatal i de les nacions sense estat) és perillós perquè divideix les persones. La legitimació de les demandes de més autogovern per a Catalunya podrà ser qüestionada amb molta més facilitat. Tanmateix, aquesta nova cultura política no serà

neocentralista, sinó més aviat el que es podria etiquetar com a *postnacionalista*. Així, en nom d'una major eficàcia i eficiència, l'Estat de les autonomies podria prendre un rumb federalitzant, traspassant algunes competències a les comunitats autonòmes, però sense arribar a plantejar una reforma de caràcter federal que podria originar diferències entre les persones segons els territoris on visquessin.

Finalment, queden quasi empatats els dos darrers escenaris. En ambdós, l'autogovern de Catalunya fa un salt important endavant, tot i que sempre s'ha contemplat la restricció que la Constitució espanyola no serà reformada a causa de la resistència d'una part important de l'electorat espanyol. Així, el canvi serà a partir de les lleis i per la pròpia dinàmica política. En principi, l'escenari de *Les cent flors* garantiria un nivell d'autogovern més alt per a Catalunya que no pas el de *Les responsabilitats compartides*.

També és cert, això no obstant, que en el primer cas, l'autogovern seria molt més precari que no pas en el segon. En efecte, en *Les cent flors*, l'autogovern de Catalunya s'augmentaria gràcies a la potència del catalanisme, tant al mateix país com en el si de l'Estat espanyol. El catalanisme tindria la força per arrencar concessions de l'Estat central i, gràcies a elles, Catalunya podria esdevenir com una mena d'estat lliure associat al Regne d'Espanya. En aquest escenari, no és descartable que la Generalitat de Catalunya es financiï a través d'un pacte fiscal equivalent al Concert Econòmic basc, tingui totes les competències en policia, augmenti en competències en tots els àmbits de l'Estat del Benestar (en ensenyament, sanitat i serveis socials), esdevenint-ne l'autoritat única en el seu territori.

Pel que fa a *Les responsabilitats compartides*, l'autogovern de Catalunya també podria arribar a ser molt més important del que és a inicis del segle XXI. Potser no ho seria tant com en l'escenari anteriorment descrit, però sí que sembla que estaria més consolidat. La raó és la següent: l'augment de competències estaria pactat entre les autoritats catalanes i les autoritats centrals espanyoles, de tal manera que no estarien qüestionades durant molt de temps. Com a contrapartida de consolidar un autogovern important per a Catalunya, el catalanisme hauria de renunciar per algunes generacions, si no definitivament, a assolir allò a que té dret qualsevol poble,

que és a autogovernar-se sense cap impediment extern. En *Les responsabilitats compartides*, s'adoptaria un model de repartiment territorial del poder basat en els principis del federalisme homogeni, similar a l'aplicat als Estats Units d'Amèrica. La conseqüència seria, doncs, que la unió de l'Estat espanyol es reforçaria moltíssim i haurien de quedar ajornats els objectius més ambiciosos per a Catalunya.

Quadre 1.
Escenaris Europa 2010 i l'autogovern de Catalunya

Trets generals	Els mercats triomfants	Les cents flors	Responsabilitats compartides	Les societats creatives	Els veïnatges turbulents
Eix esquerra-dreta	Clivella dominant. Els valors de centre-dreta dominants. (neoliberalisme) L'esquerra desorientada.	Clivella secundària. Els valors centre-dreta dominants.	Clivella principal. Els valors d'esquerra dominants, vessant demoliberal.	Clivella dominant. Els valors de l'esquerra dominants, vessant ecosocialista.	Clivella dominant. Els valors de la dreta dominants.
Eix nacional	Clivella secundària. Nacionalisme ètnic, com a reacció.	Clivella dominant. Nacionalisme ètnic.	Clivella prou rellevant. Nacionalisme cívic.	Clivella secundària Nacionalisme cívic.	Clivella secundària. Nacionalisme ètnic.
Sistema partits	Majoria a Catalunya: CiU-PP. A l'Estat espanyol, majoria PP. Política consensual, no sembla haver-hi alternativa	A Catalunya, majoria CiU-ERC. A l'Estat espanyol, les minories polítiques seran importants. Polarització, reacció etnicista espanyola a Catalunya.	A Catalunya, majoria PSC-ERC. A l'Estat espanyol, PSOE. Política de consens, catalanisme transversal.	A Catalunya, majoria PSC-IC. A l'Estat espanyol, PSOE. Tensió social.	A Catalunya, majoria CiU-PP, amb un pes més fort del PP. A l'Estat espanyol, PP hegemònic. Polarització política i social.
Capitalitat BCN	Subordinació, poca resistència davant Madrid. Poca inversió pública.	BCN, perfil propi, però estancament. Conflicte BCN-resta Catalunya. Importància del municipalisme.	BCN, perfil propi: cocapital espanyola però capital de Catalunya. Dinamisme.	BCN, perfil propi.	BCN en un paper de subordinació, Madrid poder polític.
Finançament autonòmic	Restriccions.	Concert econòmic. Conflicte.	Nou model: corresponsabilitat plena	Continuïtat actual.	Continuïtat actual, si bé amb restriccions
Estat autonomies	Simbòlic. Diputació gran.	Conflicte. Assimetria, Catalunya Estat associat.	Federalisme. Estat federal.	Estat autonomies aprofundit. Lectures federalitzants	*Simbòlic.* Diputació gran. Augment poder estat.
Autogovern	Retrocés important.	Avenç	Avenç	Avenç lleu	Retrocés lleu

12 L'Europa del 2010 i Catalunya: àmbit de l'autogovern

Neus Torbisco

Introducció: delimitació i objecte de la prospecció

La reconstrucció de diversos escenaris possibles per a l'Europa del 2010 realitzada per la Unitat d'estudis de prospectiva de la Comissió Europea posa de manifest una peculiar característica del concret moment històric que vivim els europeus en aquest inici de segle: la indefinició de les tendències polítiques i socioeconòmiques que podrien acabar imposant-se al llarg de les properes dècades.

D'una banda, la indeterminació del futur pròxim en el nostre àmbit geogràfic que es desprèn de les diferents variables seleccionades en el disseny dels escenaris resulta especialment interessant des d'un punt de vista teòric. Poques vegades els experts o analistes de diferents disciplines científiques es troben en disposició de realitzar, o bé d'avaluar, un estudi d'aquestes característiques i de pronunciar-se sobre les potencials implicacions de seguir uns determinats patrons de desenvolupament social i institucional. D'altra banda, la magnitud de les diferències entre els escenaris considerats com a viables posa de manifest la necessitat d'una reflexió col·lectiva més profunda entorn a les bases del futur que volem construir per a les nostres societats. En aquest sentit, iniciatives com les de la Comissió Europea tenen la virtut de fomentar aquest exercici de debat que permet avaluar anticipadament les conseqüències de projectar cap al futur un entramat de pràctiques i tendències que existeixen en el present en major o menor grau.

L'objectiu d'aquest article és contribuir al projecte *L' Europa del 2010 i Catalunya*, impulsat per la Fundació Jaume Bofill, examinant els cinc escenaris continguts al document de la Comissió Europea des del punt de vista de la seva repercussió en termes d'autogovern en les anomenades "nacions sense Estat", com Catalunya. Concretament, l'interrogant que guia l'estudi és el següent: quines serien les perspectives de l'autogovern català en la hipòtesi que es consolidessin els escenaris plantejats? Aquesta anàlisi es realitza des d'una perspectiva teòrica de caràcter genèric, apuntant, més que detallant, les transformacions jurídiques que requeriria l'eventual consolidació dels diferents escenaris en el marc competencial actualment vigent. L'interès es centrarà prioritàriament en avaluar les dinàmiques que previsiblement s'establirien entre els diferents actors polítics implicats a cada context.

Cal advertir que, amb la finalitat d'aportar elements de judici per tal de contrastar quin o quins d'aquests escenaris ofereixen més possibilitats pel desenvolupament de l'autogovern, es prestarà especial atenció al primer, el d'*Els mercats triomfants*, i al tercer, el de *Les responsabilitats compartides*. La prominència del contrast entre aquestes dues perspectives de futur permetrà, en primer lloc, plantejar alguns problemes generals en relació amb el model d'integració europea. L'èmfasi especial en aquesta qüestió es justifica, bàsicament, perquè l'emergència definitiva de la UE com a actor polític central al llarg d'aquesta dècada pot ser, al meu entendre, un dels factors que més impacte poden exercir en l'evolució de l'autogovern de Catalunya. En segon lloc, possiblement aquesta sigui la comparació que millor pot captar i il·lustrar la rellevància d'assegurar els prerequisits necessaris per tal que comunitats polítiques subestatals com la nostra estiguin en condicions per exercir o ampliar les seves competències polítiques.

Inicialment, s'assumeix que les característiques centrals que identifiquen cadascun d'aquests escenaris són plausibles. No obstant això, determinats elements propis del nostre particular entorn sociopolític i institucional poden generar dubtes raonables sobre les possibilitats reals que determinades tendències arribin a consolidar-se efectivament. Per tal d'avaluar la versemblança d'alguns dels escenaris, s'assumeix la relativa estabilitat d'alguns factors clau. Per exemple, es pressuposa que les tradicionals aspiracions a l'increment de l'autogovern i a la preservació de la identitat cultural per

part de la major part de la comunitat catalana seguiran existint, condicionant de manera rellevant la particular correlació de forces polítiques que pugui imposar-se a Catalunya després de les properes eleccions autonòmiques. De la mateixa manera, es parteix de la base que el marge en què l'autogovern català pugui incrementar-se estarà en funció de com s'interpreti el marc constitucional vigent, és a dir, de l'evolució de la concepció actual de l'Estat de les autonomies en un sentit més o menys flexible. Donada la posició actualment dominant en els dos partits estatals majoritaris (PSOE i PP), en principi seria poc realista pensar en vies com la reforma constitucional per tal de satisfer les demandes de major autonomia de certes comunitats autònomes.

També cal tenir en compte l'existència d'altres condicionants *externs*, per dir-ho així, que poden incidir de manera determinant en la relativa prioritat que s'atorgui al tema de l'autogovern i, en general, a la representació institucional de les minories nacionals en l' agenda política tant a Espanya com a Europa. Sense anar més enllà, la situació d'inestabilitat internacional sorgida a partir dels tràgics esdeveniments de l'onze de setembre de 2001 als Estats Units ha accentuat la desacceleració econòmica, ha reduït fortament les expectatives de creixement previstes a Europa, i ha provocat certes ruptures importants en l'equilibri de l'ordre polític internacional assolit a la darrera dècada del segle XX. Tot i que és difícil preveure quines seran les conseqüències a llarg termini de les mesures adoptades per combatre les noves formes de terrorisme, hom podria pensar que valors com la seguretat i el creixement econòmic tornaran a centrar les preocupacions de bona part de la ciutadania a Occident. El reforçament d'aquesta tendència podria conduir a abandonar els anteriors esforços polítics per tal de fomentar valors com la solidaritat, els drets humans i la diversitat cultural. En cas de produir-se aquesta ruptura, augmentarien les possibilitats de consolidació d' aquells escenaris més regressius. No obstant, com s'exposa a les conclusions, aquestes previsions són més que discutibles si tenim en compte el reforçament de l'activisme d'una societat civil cada vegada més organitzada entorn a problemàtiques que superen el marc estatal. En aquest sentit, queda un espai per a l'optimisme.

A continuació s'examinen els cinc escenaris hipotètics i les seves repercussions en l'esfera de l'autogovern de Catalunya. Evidentment, l'exercici de prospecció realitzat pels

autors de l'informe incorpora una multitud de variables complexes susceptibles d'interpretacions i interrelacions diverses. Tot i així, s'ha tractat de fer un esforç de síntesi per tal de seleccionar aquells trets de cada escenari amb una major potencialitat per incidir en l'àmbit del que aquest paper específicament s'ocupa. A la darrera secció es realitza una breu avaluació conjunta per tal de concloure l'informe amb una ordenació dels escenaris segons el nivell d'autogovern que permetrien assolir a Catalunya.

Els escenaris i les seves implicacions per a l'autogovern català

a) Escenari 1: *Els mercats triomfants*

Aquest primer escenari presenta el triomf del model anglosaxó liberal-capitalista, caracteritzat per la confiança en la capacitat individual de competitivitat en el mercat i l'adhesió a una ètica individualista. Una de les implicacions més notables d'aquest model és la reducció del sector públic, que comportarà fortes restriccions a l'Estat del Benestar i als drets socials dels ciutadans (s'esmenten explícitament l'eliminació o reducció dels subsidis estatals i la progressiva flexibilització del mercat de treball). S'entra, per tant, en un procés de desregulació generalitzada i les polítiques públiques s'avaluen en funció dels seus costos, sense ponderar la necessitat d'assolir determinats objectius col·lectius. Una d'aquestes finalitats socials podria ser garantir els interessos de preservació de les identitats culturals minoritàries. És raonable pensar que, des d'una òptica estrictament economicista (d'anàlisi costos-beneficis), a l'Estat i a d'altres agents públics no els interessaria promoure o finançar el manteniment, per exemple, d'una llengua minoritària. En aquest sentit, la garantia dels drets lingüístics i, en general, d'altres drets culturals en un model com el descrit en l'escenari 1 es veuria seriosament amenaçada.

Paral·lelament, en aquest escenari la Unió Europea retorna a les seves ambicions originàries en detriment d'una major integració política democràtica. Per tant, la concepció de la naturalesa de la Unió tornaria a ser la dominant fa mig segle: la idea que ens trobem davant d'una associació internacional entre estats sobirans particu-

larment dirigida a afavorir la integració econòmica a través d'un mercat comú. En conseqüència, s'abandonarien les pretensions de crear una identitat política europea i una carta de drets (manifestades en la revisió dels Tractats a Maastricht i a Niça) com a pas previ per aconseguir una unió més propera entre els pobles europeus, que englobaria aspectes polítics i culturals centrals. En resum, les dimensions socials i polítiques del projecte de construcció europea es posposen perquè l'objectiu és afavorir el creixement econòmic. Aquests principis que informen les tendències polítiques en l'escenari 1 afavoreixen l'ampliació europea als països de l'Est, donat que l'objectiu és només l'expansió de l'àrea de lliure comerç. De la mateixa manera, aquells estats (com Dinamarca, Irlanda o Gran Bretanya) que havien cercat maneres de sortir d'un procés d'integració política que percebien com una amenaça cap a la sobirania i la identitat nacional tornen a participar d'un projecte que recupera el seu vessant exclusivament de cooperació econòmica.

Quines conseqüències podrien derivar-se d'aquest escenari per a l'autogovern català?

En primer lloc, val a dir que la generalització de les tendències anteriors no comporta necessàriament que els diferents nivells de govern existents esdevinguin irrellevants. Tanmateix, el que previsiblement canviaria són les *funcions* primàriament atribuïdes a aquests governs (inclosos els ens subestatals), que estarien bàsicament orientades a tasques de coordinació social i a garantir el bon funcionament i administració de les institucions pròpies de l'Estat de dret. Certament, la propensió podria ser a recentralitzar aquells poders estatals que no resultin afectats pel procés de reducció del sector públic. Però també podria optar-se per la delegació d'aquests poders a unitats subestatals autònomes com ara les comunitats autònomes o les entitats locals en el cas espanyol en virtut del principi de subsidiarietat. Ambdues maneres de gestionar el poder polític són susceptibles d'encabir-se en aquest escenari. Ara bé, sigui quina sigui l'estratègia adoptada, la rellevància d'una possible redistribució de competències per a l'autogovern de Catalunya seria pràcticament nul·la. Principalment, perquè el progrés en aquest sentit depèn no tant de l'atribució de nous poders –de *més* poders, en termes quantitatius– sinó sobretot de quines són les *raons* per les que s'atribueixen *determinats* poders.

Així, l'Estat podria pretendre descentralitzar encara més funcions com les de seguretat interior i exterior, fins i tot la del control de la immigració, cap a nivells de govern inferiors. No obstant això, en un escenari com el descrit, la raó per dur a terme aquest curs d'acció seria una raó d'*eficiència* i no pas de *justícia*. És a dir, l'atribució de més poders no es percebria com a derivada dels drets a l'autogovern de les minories nacionals (el reconeixement dels quals podria justificar un veritable procés de devolució). En aquest sentit, en cas que una redistribució vertical de competències es mostrés ineficaç, sempre podria reconsiderar-se una nova centralització. La descentralització tampoc es fonamentaria en la necessitat de garantir la preservació de determinades identitats culturals. En el panorama dibuixat, per definició, la prioritat del lliure mercat afectarà profundament les tasques redistributives pròpies de l'Estat del Benestar. Per tant, l'escassa inversió pública no es dedicarà a subsanar els desequilibris entre majories i minories, sinó a garantir les bases del neoliberalisme predominant: prioritat de la llibertat i de la seguretat per damunt de la igualtat i dels drets socials i culturals dels ciutadans.

En resum, el manteniment de la identitat cultural de les minories nacionals no depèn prioritàriament del fet que les institucions territorials que representen aquests grups assumeixin en exclusiva el tipus de competències que s'adjudicarien en un escenari com el que estem comentant. És més, la implantació del model descrit podria reduir considerablement les possibilitats d'autogovern de les minories a causa que la prioritat es situa a assolir els objectius definits: la liberalització dels mercats i l'èxit econòmic per sobre d'altres interessos en béns col·lectius que previsiblement es deixarien en mans privades.

La desregularització generalitzada que caracteritza *Els mercats triomfants* implica, doncs, postular l'ideal de no-intervenció estatal en aquells àmbits relacionats amb la creació i distribució de béns socials i culturals. Aquests queden fora de la competència dels agents públics. Per tant, el resultat podria ser la privatització parcial o completa de sectors que, com l'educació, sens dubte són fonamentals per garantir la preservació de la identitat de les nacions sense estat i altres cultures minoritàries. Eventualment, l'eliminació dels fons públics destinats a polítiques regionals podria ampliar-se a les subvencions a productes culturals que difícilment poden competir

en termes d'igualtat en el mercat (per exemple, la producció cinematogràfica en una llengua minoritària).

Cal remarcar que aquest primer escenari presumeix que la tendència generalitzada de totes les institucions polítiques (en els seus diferents nivells) es regeix per patrons neoliberals. En la situació present, és força impensable que governs autonòmics com el català puguin arribar a estar dominats per sectors polítics amb escassa sensibilitat nacionalista partidaris d' actuar amb criteris que amenacen la seva pròpia pervivència com a unitats polítiques diferenciades i la identitat cultural del poble al qual representen. Però el que sí podria succeir és que en un entorn on en el context estatal i supraestatal predominen aquestes tendències, el finançament de què disposin els governs de les comunitats autònomes per tal d'exercir les competències que els han estat atribuïdes esdevingui notablement insuficient. Com ja s'ha esmentat, les variables contingudes en aquest primer escenari mostren clarament que l'Estat assumeix la funció de contribuir a disminuir les desigualtats socials d'una manera molt indirecta. Si els valors imperants són l'individualisme extrem juntament amb la primacia de la llibertat negativa característica del liberalisme clàssic, assolir cert nivell d'igualtat es converteix en quelcom secundari. Pel que fa als individus aïlladament considerats, aquest esquema pressuposa que l'Estat garantirà l'exercici dels drets civils i polítics dels ciutadans, però s'abstindrà d'atorgar drets socials que promoguin l'accés a altres béns (com la salut o l'educació) més enllà d'un nivell molt primari. Pel que fa a les cultures minoritàries, és previsible que aquestes es trobin limitades en l'accés als recursos que garanteixen la possibilitat de mantenir les seves institucions distintives. En aquest sentit, en relació amb Catalunya, tot i que formalment es mantingués el marc constitucional i estatutari vigent, l'exercici efectiu de l'autogovern es veuria greument amenaçat. En aquest cas, probablement s'entraria en una dinàmica de conflicte institucional entre els diferents nivells de poder, que podria tenir repercussions socials indesitjables. Per exemple, la frustració pel retrocés en l'autonomia prèviament assolida podria provocar la radicalització de les postures dels actuals sectors nacionalistes moderats. Per dir-ho breument, el *nacionalisme cívic* podria esdevenir molt més excloent. En una conjuntura on resta molt poc espai per a debats com el de la reforma constitucional o l'ampliació del sostre competencial, la insatisfacció crò-

nica de bona part de la ciutadania catalana podria conduir a l'auge d'estratègies polítiques alternatives a la negociació i al diàleg, com ara la reivindicació de la secessió.

Potser una bona manera de visualitzar les conseqüències d'aquest primer escenari pel que fa a la viabilitat del pluralisme cultural és analitzar un model d'anàlisi força convencional als Estats Units[1]. La tendència liberal predominant en aquest país és que l'Estat en contextos multiculturals s'ha de mantenir neutral en la conformació i evolució de les diferents identitats culturals dels seus ciutadans. D'acord amb aquesta visió, la igualtat exigeix que les institucions públiques s'abstinguin d'interferir en les adhesions culturals particulars, limitant-se a garantir un marc general que permeti el desenvolupament espontani, o la fusió instantània, de les diferents cultures. Els individus s'equiparen formalment en la seva identitat com a *ciutadans*. La ciutadania té una dimensió general, es defineix en termes territorials –atorgant a tothom determinats drets i deures bàsics– i no de *drets personals* o *estatuts diferenciats*. A partir d'aquest marc bàsic que tothom ha de respectar, el principi de neutralitat estatal es considera suficient per garantir el respecte i la tolerància vers les diferents cultures.

Com es pot veure, aquesta posició implica que la millor manera de tractar la qüestió de la diversitat cultural consisteix en el fet que l'Estat consideri irrellevants totes les cultures i afiliacions identitàries dels ciutadans a l'hora de dissenyar determinades polítiques públiques. En principi, no sembla que aquest argument hagi d'anar en contra dels interessos de les minories culturals. Tal com assenyalen algunes figures rellevants del liberalisme nord-americà, aquestes reivindicacions són acceptables, no tant perquè existeixi un dret a l'autogovern, sinó perquè els individus tenen el dret d'associació. Segons aquesta posició, reivindicar la necessitat d'eliminar les polítiques públiques dirigides a mantenir o afavorir una o diverses llengües o cultures concretes no implica negar la rellevància de les identitats culturals. Es tracta, més aviat, de relegar aquestes identitats a l'esfera privada (seguint el model de separació Església-Estat), on tindran l'oportuni-

1. S'ha de tenir present que la delimitació dels trets rellevants que condueixen al triomf dels mercats segueix les pautes de desenvolupament social i econòmic preponderants en aquest país.

tat de concórrer i demostrar la seva capacitat per atreure *seguidors* en el terreny de la societat civil. La idea és que tothom és *lliure* de participar en la creació i recreació de la seva cultura, llengua i tradicions. En els expressius termes de Galston, s'ha de reivindicar una concepció del liberalisme que tingui com a element central *a strong system of tolerance*, que implica *a cultural disestablishment, parallel to religious disestablishment*[2]. D'aquesta manera, la supervivència de les diferents cultures dependrà de la perseverança i la vitalitat de les persones en participar a les associacions que promouen i transmeten certs valors, llengües o tradicions. En realitat, els partidaris d'aquest model d'acomodació *privada* de la diversitat cultural atorguen un paper central a aquesta limitació, que consideren del tot justificada: de la mateixa manera que s'assumeix que les desigualtats socials que sorgeixen de les transaccions voluntàries entre persones amb els mateixos drets es consideren *justes*, també les desigualtats culturals derivades de la competència en el *mercat cultural* ho serien. En l'exercici de la seva llibertat, cada persona hauria de poder escollir entre les opcions individuals que considera més atractives o beneficioses.

És l'anterior una perspectiva adequada per satisfer les demandes de les minories nacionals en un hipotètic escenari europeu com el dels "mercats triomfants"? En la meva opinió, no. Fonamentalment, per les següents raons:

En primer lloc, perquè aquesta perspectiva implica deixar de banda el fet que, històricament, tots els estats han estat involucrats en projectes de construcció nacional amb la pretensió de promoure l'hegemonia d'una sola cultura (habitualment, la majoritària)[3]. La manca de reconeixement de la potencial injustícia contra les minories derivada d'aquestes polítiques assimiladores explica la permanència d'algunes premisses habitualment assumides en la teoria liberal dels drets i de l'Estat. Per exemple, el pressupòsit implícit de l'homogeneïtat cultural dels estats (que els estats són estats-nació) i la idea que els principis que regulen les relacions internacionals són

2. W. A. Galston, "Two concepts of Liberalism", *Ethics* n. 105, p. 98.

3. Les recents contribucions al debat sobre el nacionalisme i el multiculturalisme per part de juristes i politòlegs com ara Will Kymlicka, Joseph Raz, Yael Tamir, Charles Taylor o David Miller emfasitzen que la cultura ha jugat històricament i continua jugant a l'actualitat un rol central en la política dels estats democràtics.

diferents dels que informen les polítiques estatals. També, les premisses sobre les quals la ciutadania és una qüestió de naixement més que d'elecció, i que és legítim que una constitució liberal estableixi diferències entre "nacionals" i "estrangers". Tots aquests trets reforcen la teoria que els estats moderns són quelcom més que associacions voluntàries d'individus vinculats per un contracte formal segons el qual els ciutadans poden unir-se o abandonar lliurement l'associació. En realitat, l'essència cultural dels estats s'ha utilitzat com a criteri per mantenir i delimitar la legitimitat de les fronteres polítiques[4]. Amb la pretensió d'evitar el qüestionament de la sobirania sobre un territori concret, la majoria d'estats han tractat de ser identificats com a *nacions* mitjançant la difusió d'una única llengua i cultura oficials. Les polítiques d'assimilació solen justificar-se per la necessitat de disposar d'una esfera pública que reprodueixi els aspectes culturals de la comunitat nacional. Fins i tot als Estats Units, a pesar del mite oficial del *melting pot*, *etnos* i *demos* no han estat pas tan separats. Com escriu Martin Schain, *the pot into which everybody has been supposed to melt is white, Anglo-Saxon, protestant, male*[5].

Aquest objectiu continua essent en l'actualitat una prioritat important per a alguns estats europeus, com ara França. No obstant, altres països (com Espanya, Gran Bretanya i Bèlgica) han anat abandonant parcialment els seus models d'integració política basats en l'assimilació de les minories nacionals i han cercat formes federals per tal d'integrar els diferents grups culturals respectant les seves diferències. En aquest sentit, és d'esperar que ni els estats ni les minories nacionals que han assolit algun nivell d'autonomia política renunciïn a seguir exercint les seves competències en l'esfera cultural. Per tant, una aplicació estricte del primer escenari seria difícilment pensable al continent Europeu.

En segon lloc, potser l'argument més important per rebutjar l'anterior model d'integració de la diversitat cultural a l'escenari 1 és l'existència d'una impossibilitat

4. Aquesta tesi és comú a les obres de tots els autors prèviament esmentats.

5. M. A. Schain, M. A., "Minorities and Immigrant incorporation in France: the State and the Dynamics of Multiculturalism", a C. Joppke, S. Lukes (ed.) *Multicultural Questions*, Oxford, Oxford University Press, 1999.

d'aplicar-lo. En efecte, si per *neutralitat* s'entén *no-intervenció* de l'Estat en l'àmbit cultural, aquest model planteja un fals dilema: és impossible per a l'Estat modern abstenir-se de prendre decisions en aquest àmbit. Aquesta és un qüestió central. Com expliquen Kymlicka i altres crítics del model clàssic de tractament de les minories en els estats democràtics, l'analogia entre religió i cultura és desafortunada[6]. Si bé és perfectament possible imaginar una entitat política completament secular, cap estructura política pot ser *acultural*. La raó és prou simple: les decisions sobre la llengua (o llengües) oficial que serà utilitzada a l'ensenyament i en què s'expressaran institucions públiques i mitjans de comunicació, s'han de prendre en algun sentit. També s'han de delimitar els continguts de l'educació (si no és que aquesta funció estatal passi a ser completament privatitzada), i decidir les línies de les polítiques d'immigració, símbols oficials i dies de festa, per posar alguns exemples. En aquest sentit, fins i tot en un escenari marcat per tendències neoliberals, com el que estem comentant, els poders públics hauran d'intervenir en la presa d'aquestes decisions. Si el criteri per decidir es deixa en mans de la majoria –la qual cosa podria succeir donats els incentius econòmics perquè sigui així– els interessos de les minories culturals acabaran ignorant-se. És obvi que la llibertat de parlar una llengua minoritària no pot garantir-se a través d'una política de no-discriminació en l'àmbit privat. No es tracta només que no pot existir la competència en un suposat *mercat cultural ideal* en termes d'igualtat (no totes les llengües competirien en iguals condicions). El problema és que separar Estat, o dret, i cultura és impossible. La política i el dret tenen una dimensió cultural inevitable que el model anglosaxó d'integració del pluralisme cultural en un marc de *no-intervenció* estatal i de lliure mercat no reconeix.

En tercer lloc, és important remarcar que en la classe de grup minoritari que estem tractant, la idea d'elecció juga un paper marginal. En principi les identitats nacionals o ètniques no s'escullen. La pertinença a una nació, diuen Josep Raz i Avishai Margalit (Raz i Margalit, 1994), *is a matter of belonging not of achievement*[7]. Això no vol dir

6. W. Kymlicka, *Multicultural Citizenship*, Oxford, Clarendon Press, 1995, p. 111.

7. J. Raz, A. Margalit, "National Self-Determination", a J. Raz, *Ethics in the Public Domain. Essays in the Morality of Law and Politics*, Oxford, Clarendon Press, 1994.

que en alguns casos aquestes identitats nacionals no puguin ser substituïdes per altres llaços culturals. Ara bé, a l'escenari 1 els membres de les minories nacionals podrien veure's *obligats* a renunciar al nivell de recursos públics necessaris per mantenir la seva cultura (o a mantenir-la en condicions de precarietat important). En canvi, segons el model liberal exposat, ens trobaríem davant d'un procés d'assimilació a partir de la lliure renúncia a la pròpia identitat cultural.

En conclusió, aquest primer escenari seria regressiu per a l'autogovern de Catalunya. D'una banda, tot i que s'invoqués una pretesa *neutralitat estatal* cap a totes les formes culturals, aquesta neutralitat no podria garantir-se i, probablement, les identitats majoritàries seguirien estant implícitament emparades per l'Estat (i representades a la UE), mentre que les identitats i institucions minoritàries es veurien relegades a l'esfera privada. Com sosté Ernest Gellner, als estats moderns la preservació de les identitats culturals és gairebé impossible en aquest context, perquè la resistència a l'absorció d'aquestes identitats per la cultura dominant exigeix un esforç gairebé impossible de realitzar[8]. D'altra banda, per la pròpia definició del model, no es considera que una de les funcions de l'Estat sigui garantir la igualtat material entre els diversos grups existents. Per tant, els interessos que fonamenten les demandes d'autogovern o de reconeixement de drets culturals de les minories nacionals probablement serien considerats interessos poc importants o que s'han de satisfer privadament. Si aquesta fos la tendència, les aspiracions tradicionals de Catalunya quedarien desateses. La pròpia caracterització del primer escenari esmenta l'increment de les desigualtats socials i regionals i la reducció gradual dels fons comunitaris destinats a les polítiques culturals. En aquest sentit, tampoc hem d'oblidar els efectes previsibles d'aquesta desigualtat dins del propi territori català: en la mesura en què s'incrementin les diferències entre la qualitat de vida a la ciutat i a les zones rurals, i entre la situació de ciutadans autòctons i immigrants, el conflictes polítics interns també augmentaran. Els partits polítics tornaran a polaritzar-se entorn a l'eix esquerra-dreta, però ens trobarem davant d'una administració desbordada, amb escassos recursos per fer front a les demandes i articular polítiques públiques per mantenir la cohesió social i territorial.

8. E. Gellner, *Naciones y nacionalismo*, Madrid, Alianza, 1988.

b) Escenari 2: *Les cent flors*

En general, aquest escenari es caracteritza per la fragmentació governamental i també per la desregularització i manca d'intervenció administrativa tant en l'àmbit estatal com de la UE. No obstant això, aquest fenomen repercuteix de manera central en la desestabilització econòmica i dels mecanismes de seguretat col·lectiva, i afavoreix l'emergència d'altres actors rellevants en l'escena pública. En aquest context, la pèrdua progressiva de poder per part dels estats i de les institucions europees (que, en aquest cas, renuncien a les expectatives d'ampliació de la unió) va estretament lligada a la manca de legitimitat de l'autoritat dels actors polítics tradicionals.

Aquesta situació de crisi política generalitzada, iniciada ja amb la crisi de l'Estat-nació com a forma primària d'organització del poder polític, potenciarà reformes significatives de caire estructural. En concret, resulta especialment rellevant analitzar l'impacte del ressorgiment del localisme que, en si mateix, suposa la revalorització dels llaços comunitaris i de solidaritat en nivells subestatals. La pròpia construcció de l'escenari 2 especifica que les comunitats amb forts fonaments culturals i economies fortes –o, si més no, estables– surten especialment beneficiades en aquesta tendència més global cap a la fragmentació governamental que, d'altra banda, recorda els esquemes de govern dominants durant l'època medieval. Catalunya podria encabir-se en aquests trets definitoris que caracteritzen les comunitats beneficiades en un context marcat pels desequilibris regionals. Fins i tot podria afirmar-se que una de les conseqüències de la implantació d'aquest escenari a Europa seria la recuperació de l'aspiració no solament a l'autogovern, sinó fins i tot a la secessió. El fet que, als ulls dels ciutadans, les comunitats regionals o locals constitueixin les unitats legítimes d'autogovern evidentment afavoreix la descentralització del poder polític, amb la previsible assumpció de més i més competències. Els valors socials dominants ja no són l'individualisme i el materialisme, sinó la revalorització de la pertinença a una comunitat i de la pròpia identitat cultural. A diferència del que succeïa a l'anterior escenari, aquestes competències serien assumides íntegrament per una raó molt diferent, que té a veure amb el progressiu arrelament de la percepció d'il·legitimitat de l'actuació estatal i comunitària. És important fer èmfasi en aquest punt. Del que es tracta en un context com el de *Les cent flors* no és que l'Estat cedeix determinats

poders per raons pragmàtiques o instrumentals (d'eficiència econòmica, per exemple, o bé amb la finalitat de satisfer adequadament una funció concreta). El dèficit de legitimitat de la política estatal i la situació d'inestabilitat econòmica provoquen, més aviat, la necessitat d'una organització diferent del poder dirigida a fomentar la participació i cooperació dels ciutadans en el context local sobre la base que aquestes constitueixen les unitats rellevants per a l'exercici del poder. En aquest sentit, no ens trobaríem davant d'una pura descentralització administrativa de funcions, sinó d'un canvi substantiu en les fonts de legitimitat política.

Catalunya, en aquest context, seria una candidata ideal a exercir de manera molt més directe el seu autogovern. En una situació en què sembla que l'Estat només pot exercir de manera limitada les seves funcions tradicionals (la seguretat interior i exterior, per exemple) i tampoc garanteix un grau acceptable de benestar, les minories nacionals estarien justificades en pretendre assumir de manera directa aquests poders. La desconfiança dels ciutadans cap a institucions burocràtiques que consideren il·legítimes, ineficients i llunyanes afavoriria el consentiment i la col·laboració activa en la reconfiguració de l'autonomia del Govern català. També la solidaritat econòmica necessària per vertebrar aquest increment de poders de manera positiva. La societat i els partits polítics manifestarien molt més explícitament la fragmentació i polarització de lleialtats existent. La defensa dels drets d'autogovern i de la legitimitat de les institucions catalanes per damunt de les estatals i comunitàries tindria lloc en un escenari on els impulsos localistes derivats de la crisi de les estructures polítiques tradicionals es generalitzen arreu d'Europa. Aquest recolzament més ampli contribueix significativament a consolidar un projecte polític amb vocació reformista.

Tanmateix, no podem perdre de vista que l'escenari 2 és un escenari on la devolució de poders es produeix en un context de desequilibris econòmics i d'inseguretat generalitzada. Avaluar positivament aquests canvis –sense cap recança– seria fer de la necessitat una virtut. És possible pensar que el substrat social i econòmic a Catalunya permetria defugir les conseqüències més negatives d'un context econòmic com el que es descriu. Ara bé, en les societats modernes, afrontar situacions com l'augment de la criminalitat i de les tensions entre grups ètnics acostuma a requerir, en primer terme, despeses econòmiques considerables i, en segon lloc, la cooperació entre els

diversos nivells de govern. En un clima de desconfiança generalitzada i de preocupació per la seguretat regional, és previsible que els recursos es dirigeixin prioritàriament a fer front a aquests problemes. La fragmentació i crisi política a l'escenari de *Les cent flors* no ofereixen gaires raons per a l'optimisme en la resolució d'aquesta situació. En aquest sentit, fins i tot un hipotètic *Estat català* hauria de fer front a les conseqüències d'aquest deteriorament general. En particular, temes com el desenvolupament cultural i el benestar social podrien patir regressions importants.

També és important tenir present que Catalunya s'està convertint progressivament en un país d'immigració, i això fa que sorgeixin noves minories (a més del grup format per les persones que perceben la seva identitat com a primàriament vinculada a Espanya) que no es reconeixen en determinats discursos nacionalistes. En aquest sentit, el suport ciutadà als impulsos per ampliar l'abast de l'autogovern i el propi finançament de les institucions dependrà de la superació d'una visió essencialista o monolítica de la identitat catalana en favor d'una visió pluralista capaç d'integrar els membres de cultures diferents en el projecte nacional. D'això dependrà que la fragmentació de lleialtats no es produeixi també dins del territori català, on determinades minories podrien sentir-se poc representades en aquest projecte així com en les pròpies institucions i partits polítics.

En definitiva, l'anàlisi de l'escenari 2 ens porta a una conclusió ambivalent. D'una banda, sembla conduir-nos a una avaluació positiva de les implicacions dels seus trets fonamentals per augmentar el grau d'autogovern de comunitats nacionals com Catalunya. D'altra banda, seria ingenu assumir que un determinat Estat, nació o país pot mantenir-se al marge de les crisis econòmiques i polítiques en el seu entorn geogràfic. Cap entitat política és estrictament autònoma en aquest sentit. En l'actualitat, temes relacionats de manera fonamental amb el benestar de les persones, com ara la seguretat i la preservació del medi ambient, no poden dependre d'iniciatives polítiques aïllades de caràcter local o regional. És necessari un grau de cooperació molt més ampli que faci possible l'harmonització legislativa. Aquesta precondició per a l'efectivitat de l'autogovern dels diferents pobles difícilment pot produir-se en un escenari com el que estem comentant, on les transformacions són producte d'un descrèdit general dels actors polítics i de la percepció de la manca de legitimitat de les

institucions europees (que són les que millor poden promoure i coordinar polítiques en temes com els esmentats).

c) Escenari 3: *Les responsabilitats compartides*

Les transformacions polítiques en aquest escenari incideixen especialment en tres nivells del sector públic: estatal, regional i europeu. Tot i la seva importància, aquestes transformacions no poden qualificar-se de *radicals* en la mesura que no comporten una alteració substancial dels patrons institucionals predominants actualment (aquí radica una important diferència amb l'escenari precedent). Els canvis, a més, es produeixen amb el suport de la ciutadania. No pot parlar-se pròpiament d'*entusiasme*, sinó de cooperació entre estats i ciutadans (al contrari del que succeeix a l'escenari de *Les societats creatives*). Però, en tot cas, aquesta dinàmica és imprescindible per conferir legitimitat a les reformes que aquí tindrien una dimensió constitucional.

L'escenari de *Les responsabilitats compartides* suposa la consolidació d'algunes de les tendències que actualment podem observar a molts països europeus (pensem, per exemple, en la devolució de poders a Gran Bretanya i en la tendència a avançar cap a models federals tant en el context estatal com en l'àmbit de la UE). Encara que en alguns aspectes aquesta evolució imaginada sigui revolucionària, en cap cas sembla implicar ruptures radicals o confrontacions negatives al llarg del procés. En principi, els estats mantenen el paper protagonista en aquesta evolució cap a un esquema de responsabilitats compartides, en el sentit que es comporten com a principals instigadors d'uns canvis que els conduiran a compartir l'espai polític amb altres centres de presa de decisions.

En efecte, no solament s'alteren els principis que delimiten la governança dins dels estats. Com s'ha esmentat, en aquest escenari s'avança notablement en la integració política europea i en la reforma de les seves institucions. Com a resultat, la UE veu reforçada la seva identitat política com a actor rellevant en les relacions internacionals i accentuats els seus poders en àmbits com la seguretat i la política exterior. El dèficit democràtic de les institucions i organismes estatals i europeus tracta d'afrontar-se augmentant la transparència de les actuacions administratives i fomentant la

participació en la presa de decisions dels diversos agents implicats: actors socials i polítics intervenen en la conformació dels nous valors que informen el sector públic. El leitmotiv de les reformes és, doncs, cercar noves vies de cooperació i promoure la coresponsabilització en la presa de decisions polítiques. Al actuar conjuntament, les diverses administracions aconsegueixen una major coherència i una incidència més homogènia de les polítiques públiques que implementen. El seu paper és ben diferent del que assumeixen en l'escenari 1. Els objectius de redistribució de la riquesa i promoció de la igualtat social es mantenen i, en conseqüència, no s'abandonen els valors més socials de la democràcia i de l'Estat del Benestar. La finalitat és aconseguir realitzar aquests valors de manera més eficient i participativa.

En darrer lloc, és important remarcar que l'origen d'aquestes transformacions breument esbossades es troba en una crítica constructiva que condueix a un procés d'avaluació racional dels problemes existents i de la recerca conjunta de solucions. Especialment rellevant és la creació d'un comitè especial destinat a reflexionar sobre els principis fonamentals que haurien d'inspirar les reformes necessàries per afrontar els reptes emergents, tant en l'àmbit estatal com en el marc europeu. Els principis proposats són, concretament, quatre: descentralització, transparència, subsidiaritat i deure de cooperació.

Una lectura en clau catalana d'aquest escenari sembla conduir automàticament a conclusions favorables pel que fa a les seves implicacions en termes d'autogovern. La descentralització, en la mesura que implica delegació de responsabilitats i una millor clarificació dels objectius a assolir, resultarà potencialment positiva per satisfer les pretensions de qualsevol minoria nacional, que previsiblement veurà incrementades les seves competències. Aquesta dinàmica cooperativa haurà de facilitar-se mitjançant una reforma dels models de governança propis dels estats unitaris i l'accentuació dels trets característics dels estats federals. En el cas espanyol, molts d'aquests trets són presents en el marc constitucional actual. Tanmateix, la tendència general cap al federalisme previsiblement afavoriria una interpretació de la Constitució de 1978 més oberta per part d'alguns partits polítics i també d'institucions com ara el Tribunal Constitucional pel que fa a l'abast de les competències de les comunitats autònomes. Tampoc cal descartar un major consens sobre la necessitat de revisar

aquest marc amb la finalitat d'afavorir una devolució de poders que vagi més enllà de la pura descentralització de la gestió administrativa d'algunes competències (per exemple, en matèria d'immigració, educació o bé societat de la informació).

Ara bé, l'expansió reeixida d'aquest protagonisme de les unitats subestatals dependrà, una vegada més, de quines siguin les raons que justifiquen el model. Els autors de l'estudi de prospectiva que estem comentant no aclareixen aquest punt. Certament, les tendències en aquest tercer escenari apunten a canvis importants pel que fa als actors rellevants en la configuració de l'agenda política i en el procediment de presa de decisions. S'assenyala, de manera explícita, el reconeixement del paper de les regions en aquests àmbits. Fins i tot s'especula imaginativament sobre un sistema de contractes regionals que permetria que Catalunya, per exemple, pogués marcar les seves prioritats cada cinc anys. A més, es parla d'una dinàmica de pactes entre diversos agents (associacions, ONG, etc.) i els diversos nivells de govern, precisament per compartir les responsabilitats i fomentar la cohesió social i la participació de la societat civil.

Al meu entendre, la delimitació d'aquest context sembla inspirar-se en la revalorització contemporània del republicanisme, amb models com el proposat per Philip Pettit[9], que darrerament estan tenint força ressò en l'àmbit acadèmic i en alguns sectors polítics. El republicanisme, com a corrent de pensament polític, està fortament vinculat a la defensa d'un model de democràcia deliberativa com el proposat per Habermas, entre altres filòsofs contemporanis. Tot i que no és possible exposar en aquest breu espai les tesis que defineixen aquest model ni els seus fonaments, dues idees bàsiques serien les següents: en primer lloc, és necessari promoure certes virtuts cíviques entre els ciutadans, com la participació activa en la política; en segon lloc, la democràcia no passa primàriament per la celebració d'eleccions i la decisió d'acords en base a la regla de la majoria, sinó que implica deliberació amb els sectors afectats *prèviament* a la presa de decisions, que hauran de tendir a adoptar-se per unanimitat[10].

9. P. Pettit, *Republicanism*, Oxford, Clarendon Press, 1997.

10. Poden consultar-se diferents articulacions de la idea de democràcia deliberativa a J. Elster (ed.) *Deliberative Democracy*, Cambridge, Cambridge University Press, 1998.

Aquests principis suposen un canvi en la manera d'entendre les funcions actuals de governs i parlaments com a conductors i coordinadors d'aquestes deliberacions. Evidentment, tal i com es reconeix en el propi document, l'escenari de *Les responsabilitats compartides* implicarà un augment del temps necessari per a la presa de decisions polítiques. També suposarà una creixent complexitat dels procediments per tal d'assolir la representació efectiva de tots els grups. Tanmateix, aquest inconvenient es considera assumible, ja que la finalitat és la renovació del diàleg social que condueixi a la disminució progressiva de l'apatia política i a l'increment de la participació de la societat civil.

En la meva opinió, la democràcia deliberativa i les tesis característiques del model republicà de ciutadania són més fàcilment assolibles si s'adopta una forma política federal. De fet, ambdues qüestions semblen presentar-se de manera conjunta en l'escenari 3. El federalisme es basa en una divisió de poders prevista constitucionalment entre un govern central i dues o més subunitats definides territorialment (províncies, estats, cantons, *länder*) de manera que cada nivell de govern té sobirania plena per decidir sobre determinades matèries[11]. A partir d'aquesta definició, el federalisme pot distingir-se tant de la descentralització administrativa (com a política de delegació de competències pròpies del govern central cap a altres governs regionals o bé locals) com de la confederació (on dos o més estats sobirans acorden coordinar les seves polítiques en determinades matèries de manera que cedeixen el poder per decidir i administrar aquestes polítiques a un òrgan supranacional composat per delegats de cada estat). A diferència de la descentralització administrativa i de la con-

11. Segueixo la definició clàssica de Wheare. K. C. Wheare, *Federal Government*, 4ª ed., Oxford University Press, New York, 1964. Es tracta d'una noció que permet incloure a estats que, com l'estat de les autonomies espanyol, no es defineixen a si mateixos com estats federals. D'altra banda, la federalització (és a dir, l'atribució constitucional de poder per prendre decisions a determinades subunitats territorials) no significa necessàriament que tot el territori de l'estat hagi d'estar ordenat d'aquesta forma. Especialistes en aquest tema com D. Elazar anomenen "federacions" els estats en els quals petites unitats territorials –per regla general, illes- disposen d'un estatut constitucional específic. Encara que no desenvoluparé aquesta idea de moment, aquesta configuració pot resultar interessant per resoldre problemes en societats multinacionals on no hi ha necessitat de transformar tot l'estat en una federació per tal d'acomodar les aspiracions nacionalistes d'alguna o algunes minories.

federació, en el cas del federalisme la distribució de poders establerta no és revocable i les intromissions en les competències dels diferents nivells són inconstitucionals.

L'escenari de *Les responsabilitats compartides* podria interpretar-se com un escenari de federalisme a nivell europeu. En la mesura que, com a teoria i com a model polític, el federalisme proposa la distribució territorial del poder estatal, sembla que és un instrument òptim per fer compatibles la consecució d'objectius comuns (la protecció del medi ambient, la garantia de la seguretat, etc.) amb la preservació de la identitat cultural i de l'autonomia de les minories nacionals. A aquest caràcter flexible solen fer al·lusió els defensors d'aquest sistema com a mecanisme d'acomodació de la diversitat cultural. A més, al federalisme se li atribueixen altres valors no necessàriament lligats al reconeixement del multiculturalisme. Em refereixo, bàsicament, als mèrits que varen veure en aquest sistema polític els fundadors de la federació americana: restringeix la concentració i els abusos de poder, evitant la degeneració de la democràcia en tirania, apropa els ciutadans als centres de govern, fomenta les pràctiques deliberatives sobre la interpretació dels valors constitucionals, permet assolir un equilibri entre els interessos estatals i els propis de les diferents unitats territorials, etc[12].

En definitiva, la institucionalització del principi de sobirania compartida que promouen els acords federals és una virtut prou atractiva per configurar-se en la solució institucional més viable a Europa (en un escenari que, a més, es caracteritza per avenços substancials en el procés d'integració política i d'ampliació de la Unió). Ara bé, el millor no sempre és suficient. El federalisme no és cap fórmula màgica per eradicar del tot la conflictivitat que genera la convivència entre diferents cultures o nacions. Com l'experiència canadenca demostra, és probable que els acords assolits hagin d'estar oberts a la renegociació i que la complexitat jurídica passi a formar part del dia a dia de la vida social i política. En aquest sentit, és possible dubtar –com fan els propis autors dels escenaris– de la viabilitat i estabilitat d'una Europa federal a llarg termini.

12. Un desenvolupament detingut d'aquestes virtuts pot trobar-se a D. Howard, "Does Federalism secure or undermine Rights?", a G.A. Tarr I E. Katz (Ed.), *Federalism and Rights*, Rowman&Littlefield Publishers, INC, 1996.

D'altra banda, per tal que aquesta opció resultés positiva en termes d'increment de l'autogovern de Catalunya, seria necessari que l'acomodació de les cultures minoritàries esdevingués una de les raons prioritàries per a l'elecció d'aquest model. Així, autors com Kymlicka han distingit el *federalisme territorial* propi d'Alemanya, Brasil o els Estats Units, que va ser adoptat en base a raons que no tenen res a veure amb l'acomodació de les minories nacionals, del *federalisme multinacional* adoptat per Canadà, per exemple[13]. En aquest darrer cas, els acords federals s'entenen com a garantia del respecte dels drets col·lectius de les cultures minoritàries i, per tant, poden donar lloc a asimetries en matèria de drets que, en termes generals, no s'admeten en els models de federalisme territorial (on les diferents subunitats territorials assumeixen els mateixos poders). La finalitat no és garantir virtuts com les més amunt esmentades, sinó, sobretot, assegurar que cada grup disposa del tipus de competències i poders necessaris que fan possible el tipus d'autogovern que permet preservar una identitat cultural concreta.

L'escenari de *Les responsabilitats compartides* no ofereix dades suficients per concloure que un dels principals valors del federalisme a Europa seria l'acomodació de la diversitat cultural. En realitat, si bé és cert que a Maastricht i a Niça es van adoptar importants decisions per avançar cap a un grau superior d'integració política a Europa, aquests passos plantegen molts dubtes sobre quins són els valors d'una unió més enllà de l'àmbit econòmic. És més, l'augment del reconeixement públic d'aquest repte ha generat profundes preocupacions respecte de l'impacte de la UE en les identitats estatals i subestatals. Com emfasitzen autors tan rellevants en aquest camp com Weiler i Siedentop, la gran paradoxa és que al llarg de les darreres dues dècades s'ha produït una evolució decisiva a Europa sense un debat públic previ sobre la necessitat i finalitats d'aquesta unió. Això explica que els ciutadans encara considerin la seva afiliació a la UE com a instrumental i secundària. També permet entendre l'escàs impacte de la noció de ciutadania europea i d'instruments com la recentment adoptada Carta de drets fonamentals dels ciutadans de la Unió.

De fet, en alguns casos, la simbologia d'aquests dos darrers conceptes (tradicional-

13. W. Kymlicka, "Federalism and Secession. East and West", manuscrit encara no publicat.

ment vinculats a l'àmbit estatal) ha produït l'efecte contrari a l'esperat. Clarament, la percepció que el reforçament de la legitimitat política de la Comunitat tindria costos importants pels interessos i identitat "nacionals" va motivar el rebuig per part del poble danès del Tractat de la Unió Europea en un referèndum que va celebrar-se el juny de 1992. Una actitud similar explica que s'hagin negociat vies de sortida d'aquest procés per part de països com el Regne Unit, Suècia i, més recentment Irlanda (que va rebutjar el Tractat de Niça en un referèndum l'any passat). Aquests episodis mostren que no podem obviar que les diferents identitats nacionals dels ciutadans europeus poden bloquejar un grau d'integració política superior com el descrit a l'escenari 3[14].

No obstant, el cert és que, amb independència de quines siguin les tendències futures, els trets actuals de la UE fan que aquesta entitat política no pugui seguir basant-se en una noció indirecta de legitimitat. La supremacia del dret europeu, el seu efecte immediat en l'espai legal de la UE i la necessitat de protegir els drets fonamentals han estat àmpliament acceptats com a part de l'*acquis communautaire*. El paper del Tribunal de Justícia de les Comunitats ha estat determinant en aquest procés. Els juristes parlen fins i tot de l'assumpció d'una posició constitucional del tribunal, que va ser la primera institució comunitària en declarar que el dret que sorgeix dels tractats no pot ser derogat pels sistemes jurídics estatals sinó que, en cas de conflicte, prevaldrà sobre el dret estatal[15].

Per tant, és important augmentar les fonts de legitimitat de tot aquest procés i concepcions. En la meva opinió, les institucions europees no haurien de tractar de crear una identitat comuna invocant una suposada cultura i valors compartits (és a dir, replicant vells processos de construcció nacional a Europa que tant ha costat revertir en alguns casos). Ara bé, és important tenir present que aquesta és una possibilitat per crear un estat federal europeu i dotar-lo de legitimitat a que algunes propostes

14. Sobre aquesta qüestió fonamental, L. Siedentop, *Democracy in Europe*, London, Penguin Books, 2000.

15. Vegis, sobre aquesta evolució, J. H. H. Weiler, *The Constitution of Europe*, Cambridge, Cambridge University Press, 1999, cap. 5.

recents semblen apuntar[16]. En aquest sentit, si per federalisme s'entén *federalisme territorial*, aquesta forma d'Estat encara no ens diu res respecte de la manera en què s'han d'acomodar els interessos de les cultures o identitats minoritàries. És més, aquesta via de construcció europea, tot i adoptar una forma federal, podria reproduir la mateixa classe d'injustícies cap a les minories que va caracteritzar l'emergència dels *estats-nació* a Europa.

En conclusió, l'escenari de *Les responsabilitats compartides* preveu una transformació substancial de la distribució de poders que, en principi, afavoriria l'increment de l'autogovern a Catalunya. El nacionalisme concentrarà els seus esforços a aprofitar l'impuls federalitzant dominant per tal de contribuir a transformar la concepció d'Espanya. Els principis de subsidiarietat i descentralització promoguts des de la UE afavoriran, com a mínim, una relectura de la Constitució més oberta a les reivindicacions de les comunitats autònomes. Considerant els valors dominants en aquest escenari, sembla clar que la majoria política –tant a Catalunya com a Madrid– tornarà a està formada per forces polítiques de centre-esquerra (el socialisme liberal-democràtic) una vegada superat el procés renovador dels seus discursos. L'estratègia del catalanisme polític, per tant, tendirà a ser el pacte i no la confrontació amb el Govern espanyol, el qual estarà format per forces polítiques amb les que es comparteixen determinats valors socials bàsics.

Tanmateix, aquestes previsions favorables s'han de moderar si es tenen en compte alguns matisos importants. No qualsevol forma de federalisme promourà necessàriament aquest resultat positiu per a l'autogovern de Catalunya. Cal tornar a insistir que les minories nacionals, per tal de preservar i enriquir la seva identitat cultural, necessiten un determinat tipus de competències com a part del seu autogovern, així com l'accés als recursos necessaris per exercir les seves competències. En aquest sentit, no tots els grups són iguals ni tenen les mateixes necessitats. La realitat, però, ens mostra la manca de comprensió política de les raons teòriques que justifiquen els

16. Així va interpretar-se la disposició del Tractat de la Unió que contenia la noció de ciutadania europea. Com és sabut, l'alarma generada va obligar a modificar posteriorment (en la reunió d'Amsterdam) la redacció original de l'article 8.

models asimètrics de federalisme (que solen entendre's com a models desigualitaris i, per tant, injustos). És possible pensar que els mateixos malentesos que es produeixen a estats com el nostre es reproduiran a nivell europeu, amb la qual cosa no és fàcil pronunciar-se sobre els avantatges per a les minories nacionals del procés descentralitzador que caracteritza aquest escenari.

d) Escenari 4: *Les societats creatives*

Aquest escenari, de la mateixa manea que el darrer, el d'*Els veïnatges turbulents*, es comentarà més breument, perquè la incidència de les variables que conté per a l'autogovern de Catalunya resulta força difícil de predir. En principi, les transformacions a *Les societats creatives* són, sens dubte, més radicals que les de l'escenari precedent. La crisi que condueix a les reformes substancials de les funcions dels sectors públics s'origina en successives revoltes dels ciutadans a diferents països membres de la UE. A diferència del que succeïa a les "responsabilitats compartides", aquí les reformes són conseqüència de la confrontació ciutadana amb els poders polítics. Aquestes afectaran prioritàriament l'àmbit social, redefinint les prioritats en termes no sols materials i econòmics, sinó de redistribució més equitativa dels recursos i de reversió de les situacions de marginalitat i exclusió social dels grups més desfavorits. De fet, les variables que configuren el disseny d'aquest escenari podrien entendre's com a resultat d'un intent de progressar cap a un model neoliberal com el dibuixat en el primer escenari, que prioritza el creixement econòmic per sobre d'altres béns col·lectius.

Aquestes innovacions superadores de la lògica inherent a l'economia de mercat en favor d'una consideració especial de la dimensió humana, podrien afavorir una reforma en el sentit descrit a l'apartat anterior si s'entengués que un interès bàsic que tenen la majoria d'individus és l'interès en la preservació de la seva identitat cultural. Donat que al rerefons del quart escenari hi ha un interès per fomentar la igualtat material i la realització de l'autonomia individual, aquestes noves funcions dels sectors públics podrien englobar la garantia de la igualtat entre grups culturals. Si aquesta hipòtesi s'accepta, és la millor manera de fer efectiu aquest principi en un context multinacional, a través d'un model de federalisme asimètric. Per tant, les observacions realitzades a l'apartat anterior serien també vàlides per aquest cas.

De tota manera, cap de les variables contingudes en la descripció d'aquest escenari ofereix signes clars per extraure aquesta conclusió. Tal com es descriu, la polarització social enfront dels diferents nivells de sector públic girarà principalment entorn a valors com la solidaritat, el benestar social o la preservació del medi ambient. La qüestió de l'autogovern, en aquest sentit, passarà a ser secundària en l'agenda política i és possible que la majoria consideri que la configuració de l'Estat de les autonomies és un procés tancat. S'ha de tenir en compte que l'articulació de polítiques públiques capaces de fer front amb garanties a la globalització econòmica, garantir el desenvolupament sostenible o bé pal·liar els desequilibris regionals i les desigualtats socials necessita, com a mínim, la cooperació més enllà de les institucions polítiques locals i estatals. És més: per a autors com David Held, la implementació de valors com els anteriors requereix una concepció més cosmopolita de la política democràtica, la qual faci factible la creació d'institucions internacionals que transcendeixin les barreres lingüístiques i nacionals[17]. La progressiva acceptació d'aquesta idea en un escenari com el de *Les societats creatives* podria conduir a la recerca d'una nova identitat cosmopolita com a base per afavorir la cohesió social i la integració de la ciutadania. La sensibilitat cap a aquests nous valors, però, no hauria d'anar en detriment de la voluntat de mantenir la pròpia identitat. Allò que és rellevant és que aquesta serà, en tot cas, una qüestió privada (com en el primer escenari), perquè es considerarà que en un context multicultural, obert i solidari, la identitat esdevindrà híbrida i plural.

Finalment, la superació dels espais polítics tradicionals farà que la singularitat cultural o ètnica no sigui un bon argument per reclamar legítimament l'autogovern sobre un territori. Bàsicament, perquè, com s'ha observat, els valors que tracten de promoure's necessiten un marc polític molt més global on es puguin debatre conjuntament amb els sectors implicats i es cerquin mesures per a la seva implementació efectiva.

17. El model de "governança cosmopolita" de David Held és potser l'intent més sofisticat fins al moment d'articular quins principis de justícia i estàndards democràtics haurien de regir aquestes institucions transnacionals. Vegeu, al respecte, D. Held, *Democracy and the Global Order. From the Mondern State to Cosmopolitan Governance*, Londres, Polity Press, 1995.

e) Escenari 5: *Els veïnatges turbulents*

Pel que fa a l'escenari d'*Els veïnatges turbulents*, juntament amb el primer, aquest darrer escenari és el que, al meu entendre, podria resultar més regressiu en termes d'autogovern de les minories nacionals i de promoció dels interessos d'altres grups minoritaris. El retrocés, de fet, podria afectar fins i tot els drets individuals de les persones i no solament els drets col·lectius de les nacions sense Estat. En general, en situacions on la prioritat és garantir la seguretat col·lectiva, existeix la tendència a deixar de banda altres interessos, si més no a considerar-los *secundaris* o *menys importants*. A més, si tenim en compte que els estats (o la UE, en el nostre cas) retenen els seus poders intactes respecte de la garantia de la seguretat exterior, és probable que la veu de les unitats polítiques subestatals als estats de tipus federal no tingui ocasió d'expressar-se. El clima d'inestabilitat i d'inseguretat produït per la proliferació de conflictes pot contribuir a la reemergència dels estats, especialment si el procés de reforma institucional de la UE endegat per tal de subsanar el dèficit democràtic s'atura.

En aquest context, es corre el risc que el discurs excloent dels sectors nacionalistes més radicals (tant espanyols com catalans) connecti de manera profunda amb la majoria de la societat i les tendències xenòfobes augmentin. En la mesura que a Catalunya s'hagin pogut implementar polítiques públiques en diferents àmbits (educació, accés al mercat de treball, etc.) dirigides a facilitar la integració dels immigrants procedents d'altres cultures, aquesta evolució podria paralitzar-se. Els sectors progressistes del catalanisme tindran poc pes per frenar els discursos excloents i, per tant, també aquí el vessant més etnicista del nacionalisme podria acabar imposant-se. En aquest cas, la resistència de les minories pot acabar desembocant en greus conflictes socials difícilment controlables.

Pel que fa a les relacions amb la resta d'Espanya, el context d'inseguretat i les prioritats establertes comportaran, com en el cas anterior, que el tema de l'autogovern de les comunitats autònomes passi a ser secundari. La inversió pública en general patirà restriccions importants, justificades des de Madrid amb raons que els ciutadans tendiran a compartir. Per això, el retorn al centralisme comportarà que el finançament

necessari perquè la Generalitat exerceixi les competències assumides esdevingui notablement insuficient.

En definitiva, el panorama per a Catalunya es presenta força gris en un escenari d'aquestes característiques. L'evolució de l'Estat de les autonomies i, en concret, de l'autogovern de Catalunya podrien patir, *de facto*, regressions importants. I, el que és més important, la paralització de la influència de la societat civil derivada de l'augment de la preocupació per la seguretat podria derivar en un ampli suport implícit al nou procés centralitzador.

Síntesi i conclusions

En aquest informe s'han analitzat els diferents escenaris perfilats pels especialistes de la Comissió Europea des de l'òptica dels avantatges o desavantatges que presumiblement comportarien per a l'autogovern de minories nacionals com Catalunya. D'entrada, s'ha indicat que la consolidació d'alguns escenaris, com ara el primer, el d'*Els mercats triomfants*, requeriria reformes substancials al nostre país, tant en l'orientació política com en els instruments jurídics actualment vigents. Les implicacions d'aquest escenari s'han analitzat de manera més exhaustiva amb l'objectiu de permetre un millor contrast, sobretot, amb l'escenari de *Les responsabilitats compartides*. En l'avaluació del tercer escenari s'ha realitzat un comentari més extens sobre algunes qüestions més generals que planteja el procés d'integració política europea als estats multinacionals. L'especial èmfasi en aquest tema es justifica, fonamentalment, per l'emergència de la UE com a agent polític central, un factor que podria tenir un enorme impacte en l'autogovern de les entitats polítiques subestatals. Com s'ha observat, aquest impacte podrà ser negatiu o positiu en funció de quina sigui l'evolució de l'actual procés d'integració política a Europa, qüestió aquesta que, en l'actualitat, es troba substancialment indefinida. Probablement, si es seguissin les tendències marcades en l'escenari de *Les responsabilitats compartides* –i fins i tot també en l'escenari de *Les societats creatives*– s'afavoriria la institucionalització d'un model de *federalisme multinacional* (en terminologia de Kymlicka) a Europa. Aquest model polític és el que millor permet acomodar les demandes d'autogovern de les minories nacionals relacionades amb la voluntat

de preservar les seves institucions culturals i identitats històriques. D'aquesta manera, es donarien les precondicions per garantir i respectar la pluralitat cultural a Europa. Ara bé, en la meva opinió, els actuals trets de la UE no ofereixen raons decisives que avalin l'afirmació que, certament, existeix una tendència cap a la consolidació d'algun dels dos escenaris esmentats.

Per concloure, una ordenació plausible dels escenaris en funció de les seves potencialitats per incrementar les cotes actuals de l'autogovern català podria ser la següent: l'escenari de *Les responsabilitats compartides* ocuparia el primer lloc. No tant per les reformes radicals que podrien produir-se a curt termini, sinó més aviat perquè els avenços en termes d'autogovern serien producte d'amplis acords. D'aquesta manera, el procés de delegació d'un major nombre de competències i responsabilitats es produiria en un marc que en garantiria la millor consolidació. La legitimitat de les demandes, però, requerirà molts esforços d'argumentació, perquè no està clar que la dinàmica política prevalent sigui favorable a models com el del federalisme asimètric. Si els intents d'enfortir el marc institucional de la UE i progressar en la línia d'una autèntica integració política prosperen en els propers anys, és molt possible que el futur de l'autogovern de Catalunya passi per una bona defensa de les aspiracions tradicionals de les minories nacionals en el si d'aquestes institucions.

L'escenari de *Les cent flors* quedaria en segona posició. Tot i que és possible afirmar que en aquest marc les perspectives de realitzar transformacions radicals en matèria d'autogovern són més clares, els desequilibris regionals i el grau de precarietat econòmica podrien impedir un exercici d'aquest autogovern amb garanties d'èxit. Qualsevol salt qualitatiu a curt termini ha de ponderar-se en relació amb les expectatives de consolidació en el futur i, en aquest sentit, les variables considerades condueixen a un major escepticisme sobre les virtuts d'aquest escenari. Recordem que la desconfiança cap als actors polítics caracteritza la desregulació i el retorn al localisme i, en aquest sentit, la polarització entre interessos divergents també pot afectar una reordenació coherent del poder polític a Catalunya.

En tercer lloc es situaria l'escenari de *Les societats creatives*. Encara que aquí no estaríem parlant pròpiament d'una millora en termes d'autogovern, la situació no

seria en cap cas regressiva. Fins i tot és possible que les preocupacions socials prioritàries serveixin de detonant per al plantejament seriós d'un debat sobre la igualtat material entre grups culturals i no sols entre individus.

Finalment, ambdós escenaris restants, el d'*Els mercats triomfants* i el d'*Els veïnatges turbulents*, em semblen en la mateixa mesura regressius i, per tant, indesitjables. Sembla obvi que la lògica neoliberal i la preeminència del valor de la seguretat conduiran a un retrocés en els drets socials i culturals més o menys consolidats als països membres de la UE. És important subratllar que un tret definitori de tots dos escenaris és la manca de participació ciutadana, cosa que pot conduir al fet que les transformacions que els defineixen es produeixin sense gaire oposició. Precisament per això, en la meva opinió, aquests escenaris de futur són els menys plausibles.

En primer lloc, fets com els atemptats terroristes de l'onze de setembre als Estats Units han evidenciat de manera dramàtica la interconnexió i vulnerabilitat mútues dels diferents estats i comunitats nacionals. El desplaçament del paper central dels Estats-nació es produeix, entre altres motius, perquè aquests ja no són capaços de garantir, per si mateixos, la seguretat i els drets humans bàsics dels seus ciutadans. Moltes de les crítiques a les accions militars immediates que s'han dut a terme han estat basades en la idea que un sistema de dret requereix l'enfortiment de la legitimitat de la política internacional i el compromís per crear nous pactes que facin possible la globalització de la justícia social. Els moviments populars en contra de la guerra i d'una globalització estrictament econòmica han estat ben actius, amb demandes polítiques canalitzades a través de noves formes d'organització social, com les ONG, que tenen la capacitat de superar les barreres geogràfiques i unir a persones de diferents nacionalitats al voltant d'una causa. No podem obviar l'escassa influència d'aquests grups, però és previsible que aquesta augmenti a mesura que es consolidi la percepció que les comunitats humanes al segle XXI són cada vegada més interdependents i afronten problemes comuns. En aquest sentit, no és tan clar, al menys a llarg termini, que fets com els de l'onze de setembre contribueixin a l'enfortiment dels estats i a la preocupació exclusiva per valors com la seguretat.

En segon lloc, també els moviments populars esmentats lluiten per contrarestar les

tendències neoliberals existents, per la qual cosa resulta improbable que aquestes acabin implantant-se sense oposició. Però, a més, com també s'ha indicat, la consolidació d'un escenari com el primer requeriria reformes substancials en el marc jurídic. El desmantellament de l'Estat del Benestar exigeix renunciar a conquestes històriques en matèria de drets per part de sectors socials que segueixen constituint la majoria de l'electorat europeu. També, frenar el suport públic a l'emancipació efectiva de la dona. Sembla improbable, per tant, que un escenari d'aquestes característiques acabi imposant-se en absència de grans pressions socials en contra.

Quadre 1.
Els escenaris *Europa 2010* i l'autogovern de Catalunya. Síntesi

Escenaris	Autogovern (de + a -)
Les responsabilitats compartides	3
Les cent flors	2
Les societats creatives	1
Els veïnatges turbulents/Els mercats triomfants	0

Bibliografia

W. A. Galston, "Two concepts of Liberalism", *Ethics* nº 105.

E. Gellner, *Naciones y nacionalismo*, Madrid, Alianza, 1988.

D. Held, *Democracy and the Global Order. From the Modern State to Cosmopolitan Governance*, Londres, Polity Press, 1995.

D. Howard, "Does Federalism secure or undermine Rights?", a G.A. Tarr i E. Katz (ed.), *Federalism and Rights*, Rowman&Littlefield Publishers, INC, 1996.

W. Kymlicka, *Multicultural Citizenship*, Oxford, Clarendon Press, 1995.
—"Federalism and Secession. East and West", manuscrit encara no publicat.

P. Pettit, *Republicanism*, Oxford, Clarendon Press, 1997.

J. Raz, A. Margalit, "National Self-Determination", a J. Raz, *Ethics in the Public Domain. Essays in the Morality of Law and Politics*, Oxford, Clarendon Press,1994.

M. A. Schain, M. A., "Minorities and Immigrant incorporation in France: the State and the Dynamics of Multiculturalism", a C. Joppke, S. Lukes (ed.) *Multicultural Questions*, Oxford, Oxford University Press, 1999.

L. Siedentop, *Democracy in Europe*, Londres, Penguin Books, 2000.

J. H. H. Weiler, *The Constitution of Europe*, Cambridge, Cambridge University Press, 1999.

K. C. Wheare, *Federal Government*, 4ª ed., Oxford University Press, New York, 1964.

13 Annex
Escenaris Europa 2010
Cinc futurs possibles per a Europa

Comissió Europea
Cèl·lula de Prospectiva

Gilles Bertrand (coord.), Anna Michalski i Lucio R. Pench

Document de treball, juliol del 1999

Escenaris Europa 2010: cinc futurs possibles per a Europa va ser escrit per Gilles Bertrand, Anna Michalski i Lucio R. Pench el 1999. La següent secció de la publicació ha estat reproduïda amb l'autorització de la Comissió Europea, que manté l'exclusivitat dels drets d'autoria. Aquests escenaris són per definició imaginaris. Si els autors han mostrat excessiva o insuficient imaginació, en són els únics responsables. Ni els punts de vista exposats ni les percepcions plantejades corresponen necessàriament als de la Comissió Europea.

Escenari núm. 1: Els mercats triomfants

En el seu discurs anual sobre l'estat del món davant de l'Assemblea General de les Nacions Unides, el president nord-americà va dir recentment, del segle XXI, que era el segle del «triomf del comerç sobre la guerra». Aquesta descripció optimista resumeix d'una manera prou acurada l'estat d'ànim d'Occident a l'inici de la segona dècada del segle XXI. Els països industrialitzats han tornat a la plena ocupació. El comerç mundial continua creixent a un ritme espectacular. Gràcies a la innovació

tecnològica, la productivitat s'ha revifat, fins i tot en els sectors on solia estancar-se. Sobretot, són les idees econòmiques dels països desenvolupats les que prevalen arreu del món: la majoria dels estats, tret de poques excepcions, s'han adherit als principis del lliure comerç i han esmerçat els últims disset anys a apartar-se de la vida econòmica. Europa ha seguit l'exemple i ha trencat amb tradicions, algunes centenàries, d'una despesa social exagerada i d'una forta intervenció pública. Gràcies a les reformes minucioses dutes a terme des del 2005 i a l'estabilitat de l'euro, en l'espai de pocs anys Europa ha passat d'una competitivitat poc consolidada a un rendiment comparable al dels Estats Units. Pel que fa al cataclisme social que alguns havien predit, no s'ha produït (encara?). La desigualtat i la marginació han augmentat, però es mantenen dins d'uns nivells tolerables, a jutjar per l'absència de grans protestes populars.

Desequilibri creixent entre els estats del benestar i les demandes de l'economia

Els primers signes que l'economia de mercat social europea estava perdent ímpetu van aparèixer força abans que acabés el segle XX, però ha hagut de passar més d'una generació perquè Europa en notés totes les conseqüències. La creació del Mercat Únic europeu, la privatització de les empreses públiques i la prohibició progressiva de l'ajuda estatal es van assolir sense grans problemes d'ençà de la dècada de 1980. Amb tot, la reducció dels sistemes de protecció social va ser més difícil, per bé que era evident que havien arribat a un punt de no-retorn: per una banda, una economia globalitzada, flexible i competitiva, a la recerca constant de la flexibilitat; per l'altra, uns *estats del benestar* desorganitzats i insostenibles per l'envelliment de la població, i que feien créixer cada cop més el nombre de persones que queien en l'exclusió social. Aquesta anàlisi estava àmpliament compartida a finals del segle passat, però l'erràtica generositat del sistema volia dir que la majoria dels euro-

peus en podien treure alguna cosa, i els polítics encara volien creure en una tercera via.

L'èxit nord-americà empeny Europa a adoptar el liberalisme

Va ser el desenvolupament de l'economia mundial el que va acabar amb les incerteses d'Europa. El 2002-2003, va quedar clar que la productivitat nord-americana havia assolit una fase de creixement sostenible i alhora més ràpida que la de cap altre país del món industrialitzat. Els Estats Units d'Amèrica vivien sota les premisses de la llargament anunciada *Tercera Revolució Industrial*, i la modernització arribava fins i tot a sectors suposadament intocables, com l'educació, la sanitat i l'assistència social. Aquesta explosió semblava que estava intrínsecament lligada al sistema d'organització de la societat nord-americana i als valors que representava: la societat nord-americana, com que afavoria la capacitat emprenedora i els beneficis ràpids, feia responsables els individus de la seva educació i per afrontar les incerteses de la vida, va assolir un grau de variabilitat sense precedents que li va permetre d'aprofitar tot el potencial de les noves tecnologies de la informació. Davant d'aquesta realitat relativament indiscutible, cap altra regió del món no va poder oferir una alternativa plausible: ni Àsia, que va basar la recuperació econòmica en l'adopció progressiva del model anglosaxó de capitalisme, ni Europa, que estava massa preocupada improvisant solucions per a una despesa social que cada cop pujava més. Encara hi havia qui lloava els valors asiàtics o el model social europeu, però les seves paraules estaven totalment allunyades de la realitat.

No hi ha un model alternatiu

Canvi del debat polític europeu cap al liberalisme i l'individualisme, i substitució de la classe política

Una vegada més va aparèixer la por tradicional del *Vell Món* a la decadència: amb els EUA per davant, Europa no semblava tenir més opció que adoptar el *repte nord-americà*, o bé separar-se del dinamisme de l'economia mundial. A partir d'aquell moment, els polítics van començar a apropiar-se dels valors de

la lliure empresa i a denunciar les aberracions de l'Estat del Benestar. Les persones que obtenien subsidis fraudulentament, les que fingien malalties, els treballadors del sector públic i els oportunistes de tota mena eren satiritzats, com tants altres *ganduls* que vivien dels diners dels contribuents. En aquest ambient social de desconfiança generalitzada de l'Estat va sorgir un consens general al voltant dels valors individualistes i del lliure mercat, recolzat sobre la voluntat de *treure limitacions als individus*, que comportava el rebuig de l'assistència, el respecte de l'èxit econòmic i social, i creure en la competitivitat per compensar els abusos del sistema. Al mateix temps, la població europea va començar a tolerar més els efectes perversos d'aquests valors, particularment l'increment de la desigualtat de renda i la importància cada cop més gran dels diners en la vida quotidiana. El gir polític es va produir entre el 2003 i el 2005: els votants europeus, en un rebuig general dels sindicats moribunds i d'una democràcia social greument malalta, van donar les regnes dels seus països a una nova generació de polítics, que es van dedicar a consciència a desmantellar l'Estat del Benestar, malgrat la gran oposició que això va desencadenar.

Reducció de les indemnitzacions per desocupació i de la legislació laboral, i creació d'un mercat de treball de dos nivells

El primer pas va ser tornar els europeus a *un treball a qualsevol preu*. La reducció de les indemnitzacions per desocupació i l'abolició de les restriccions salarials i de contractació va fer que les empreses europees disposin ara d'una força laboral flexible i costos salarials regulables: baixos per a les feines no qualificades i molt alts per als treballadors més cotitzats, els guanys dels quals han d'anar en consonància amb els de la resta del món. Aquesta dicotomia creixent va estimular tota l'economia, des dels sectors d'alta tecnologia als serveis personals, els costos salarials dels quals havien impedit anteriorment que creixessin malgrat la forta demanda potencial. L'atur, abans

Reducció de l'atur

presentat com un mal inevitable, ha caigut en picat, i algunes regions del continent s'enfronten, fins i tot, a escassetats cròniques de mà d'obra (malgrat la gran entrada d'immigrants, sovint dels estats membres més pobres). L'única pega d'aquest panorama és que el considerable augment de llocs de treball poc qualificats, insegurs i mal pagats ha fet sorgir una classe *pobra treballadora*.

Reducció de la despesa pública, privatització dels serveis socials i retallada de les competències de l'Estat

Al mateix temps, durant els últims cinc anys, els governs han reduït substancialment la despesa pública mitjançant privatitzacions, la reducció de funcionaris (una mesura possibilitada gràcies a l'abolició de la seguretat del lloc de treball), la privatització de les assegurances de malaltia, la reducció dels sistemes de pensions i la imposició d'inspeccions estrictes per comprovar la concessió de subsidis de la seguretat social. El sector públic també ha vist com s'han reduït les seves competències: actualment, a la majoria dels països de la UE, l'Estat ha reduït les seves funcions al manteniment de l'ordre públic i del sistema jurídic i no intervé en altres àmbits tret que no hi hagi ningú més que ho pugui fer. La major part de les seves tasques administratives es subcontracten a una empresa privada i el cost s'ha convertit en el criteri principal per donar el vistiplau als programes públics. En general, aquesta filosofia de *valor per diners* ha fet que els treballadors estatals siguin més responsables i eficients (almenys en funció de criteris mesurables a curt termini). No obstant això, manté subdesenvolupats sectors sencers en què l'actuació pública seria útil a llarg termini, tot i que no seria mesurable en termes estrictament financers. Per exemple, hi ha molts projectes importants d'infraestructura que romanen aturats per manca de fons públics, la qual cosa perpetua la supremacia del transport de mercaderies per carretera, que tanmateix és menys sostenible i més contaminant que altres formes de transport. En aquest sentit,

La idea de valor per diners regeix la despesa pública...

...però es descuida la inversió pública a més llarg termini

alguns economistes consideren que la qualitat de les infraestructures del continent ja comença a minvar.

Bona situació macroeconòmica a Europa

En general, però, les economies europees han sortit del procés de modernització més competitives i més flexibles. La majoria dels indicadors macroeconòmics –del creixement, del consum o de l'ocupació– tornen a reflectir bons resultats. Els experts calculen que la inflació no tornarà a aparèixer a Europa en un futur pròxim: no tan sols perquè el pacte d'estabilitat europeu funciona bé, sinó, el que és més important, perquè la clàssica espiral inflacionista (salaris/preus) es fa difícil d'imaginar en mercats de béns i de treball tan desregulats. Tota l'economia s'ha reorganitzat d'una manera més flexible, en sintonia amb la innovació tecnològica. Les petites empreses s'han multiplicat i solen estar molt obertes a l'entorn internacional, ja que desenvolupen sectors d'un alt valor afegit i generalment donen feina a personal altament qualificat. N'hi ha que, fins i tot després d'anys de creixement desmesurat, s'han convertit en autèntiques multinacionals i s'han afegit a les *gaseles* nord-americanes en la llista d'èxits econòmics.

Ràpid creixement de les petites empreses i augment de l'obertura a l'entorn internacional

Consens mundial gairebé unànime a favor del lliure comerç

Europa no és, sens dubte, l'únic continent que s'ha vist arrossegat pel corrent de lliure comerç. L'opinió general a tot el món és, ara per ara, favorable a l'economia de mercat, encara que la majoria dels països hi estiguin sotmesos en lloc de participar-hi en peu d'igualtat. La NAFTA, la UE, l'ASEAN i, en menor grau, el Japó, estan apareixent com a defensors infatigables del lliure comerç: comparteixen el desig de reforçar la funció de l'OMC i, en els últims anys, han posat les bases per a una cooperació ambiciosa entre Amèrica, Europa i Àsia en qüestions econòmiques i comercials, sobretot pel que fa a la resolució de litigis. Rússia i la Xina, tot i que no mostren el mateix entusiasme, es mantenen gràcies a resultats econòmics força bons, i

Rússia i la Xina segueixen el moviment davant dels bons resultats econòmics

(ara per ara) estan en sintonia amb la tendència mundial. Pequín, encara que estigui temptat de fer de la Xina una excepció, ha d'acceptar l'auge de les regions costeres, que són més pròsperes i estan plenament a favor d'obrir-se al món exterior. Pel que fa a Rússia, està adoptant una actitud cada cop més previsible i oberta envers els seus veïns a canvi de la seva integració al joc econòmic mundial. Per últim, per bé que amb diferents graus de resistència, la majoria dels països en via de desenvolupament han iniciat un procés de desregulació i reforma. Només una minoria continua fora del corrent mundial: alguns estats semiautàrtics, una dotzena més o menys de micropotentats amb grans recursos naturals i diverses potències regionals que s'oposen a l'*occidentalització* del món per motius ideològics o religiosos.

Perspectiva de coordinació monetària a la zona YED i d'una àrea mundial de lliure comerç

Tot indica que l'impuls del mercat lliure encara es notarà més en els pròxims anys: com que els béns intangibles són cada cop més importants, es va fent gairebé impossible resistir-se a la tendència. Circulen diverses propostes que només fa uns quants anys haurien semblat fantasies de somiadors. Per exemple, com que els seus sistemes econòmics són, a grans trets, convergents, les tres grans potències monetàries tenen la intenció de coordinar més de prop els seus programes pressupostaris i limitar les fluctuacions a la zona YED, en altres paraules, entre el ien, l'euro i el dòlar. És molt possible que aquest projecte rebi el vistiplau de la resta del món, que ja n'ha tingut prou del que de vegades s'ha anomenat «unilateralisme monetari» d'Europa i dels EUA. Washington i Brussel·les, aprofitant el dinamisme del moment i la bona voluntat dels principals interlocutors mundials, també han proposat el llançament d'una *Ronda del planeta*, en altres paraules, una nova ronda de negociacions comercials per crear una zona de lliure comerç mundial el 2025.

L'economia mundial, en un cercle virtuós

Sens dubte, la desregulació només és un element del cercle virtuós que manté la força de l'economia mundial. De fet, estem presenciant la conjunció de diversos factors favorables. En primer lloc, el desenvolupament tecnològic més ràpid que mai. Gairebé a tot el món, la combinació de satèl·lits i fibra òptica ofereix infinites possibilitats de comunicació i accés a la informació a baix cost. A més, els experts prediuen avenços imminents en altres àrees: la biotecnologia, la intel·ligència artificial, l'energia, etc. L'augment constant del nombre de consumidors també explica la bona salut de l'economia mundial: segons les últimes estimacions, mil milions de sers humans tenen actualment un nivell de vida i uns hàbits de consum semblants als dels països occidentals. No obstant això, a part d'unes quantes millores (en atenció sanitària, per exemple), els sis mil milions restants s'han quedat estancats en el mateix nivell de misèria de fa vint o trenta anys. Les desigualtats socials són més grans que mai als països en via de desenvolupament, fins i tot en aquells països que han experimentat un ràpid desenvolupament econòmic.

Augmenta el nombre de consumidors d'estil occidental, però les desigualtats creixen a tot el món

Els programes agrícoles i regionals de la UE es revisen a la baixa

Els aires de reforma i la tendència neoliberal també han comportat reformes rigoroses de les estructures i de les competències de la Unió Europea. Les polítiques de major despesa de la Unió van ser atacades per totes bandes en els primers anys del segle. El 2005 va ser un any decisiu: els caps d'Estat, la majoria dels quals eren nous en l'escena política, van demanar una renegociació del pressupost de la Comunitat. La vigília de la primera ampliació de la Unió cap a l'Europa central i oriental era l'última oportunitat de reduir la despesa de la Comunitat abans que s'incorporessin els nous membres, que donaven més valor a la solidaritat financera. Per això, els estats membres van acordar una reforma radical de la política agrària: reducció de les subvencions, renacionalització de la gestió (sotmesa

a les regles comunes establertes) i harmonització progressiva dels preus europeus amb els mercats mundials. També es va preveure de reduir progressivament els fons destinats a la política regional. El dirigent del partit conservador holandès es va congratular pels resultats del Consell Europeu amb una al·lusió a la famosa faula de La Fontaine: «havia arribat l'hora que les formigues deixessin d'alimentar les llagostes».

El debat pressupostari es resol a favor dels pagadors nets

A part d'aquests canvis superficials sobre el pressupost, els estats membres també van decidir d'ajornar els plans per a la integració política europea. Val a dir que l'ampliació cap a l'Est és l'únic projecte sobre el qual tots els estats membres estaven d'acord: el Mercat Únic s'ha completat i els altres projectes són una font de problemes constant. La construcció d'una àrea de seguretat interior és oficialment una prioritat per a la Unió, però s'ha alentit per la regla de la unanimitat. Pel que fa a la política exterior, la gran majoria dels estats membres s'estimen més que la Unió es centri en les qüestions econòmiques: els europeus confien en l'OTAN per a les qüestions militars i han convençut els seus socis nord-americans per convertir l'Aliança Atlàntica en una estructura dedicada a evitar conflictes a les àrees frontereres amb la Unió. La participació cada cop més alta de Rússia ha fet vessar molta tinta als observadors sobre una imminent evolució de l'OTAN cap a una estructura similar a l'OSCE (a part d'això, com que no hi ha un risc de conflicte important, els governs d'arreu del món es centren en les qüestions econòmiques: fins i tot el Pentàgon considera que la supremacia mundial dels Estats Units d'Amèrica és producte sobretot del seu lideratge tecnològic). Els altres projectes polítics que la UE alimentava a finals del segle passat, com ara una Europa social o l'ideal del desenvolupament sostenible, han desaparegut de l'agenda, i els estats membres que tenen una competitivitat més fràgil, sobretot els estats de l'Europa central i oriental, rebutgen les noves restriccions que

Abandonament dels aspectes més polítics del projecte europeu: progrés lent en justícia i afers interiors, les polítiques estrangera i de seguretat no es consideren una prioritat

No hi ha voluntat política per desenvolupar els aspectes ambientals i socials

comportaria qualsevol augment de l'activitat de la Unió en aquestes àrees. Aquesta manca d'un projecte polític compartit es reflecteix, sens dubte, en les institucions: les autoritats europees continuen sent indiscutibles en el camp econòmic i en el camp comercial (la Comissió Europea, per a la competència i l'ajuda estatal, i el Banc Central Europeu, per a la política monetària). Però cap dels intents dels últims quinze anys de crear un sistema institucional més eficaç i eficient no ha tingut bons resultats. L'últim intent, el de Karlsruhe de l'any 2007, només va donar lloc a millores menors, i cap dels estats membres ni la Comissió ja no s'atreveixen a convocar una altra conferència intergovernamental.

No es reforma el sistema institucional

L'ampliació del Mercat Únic (i de la zona euro) s'ha convertit, a manca d'altres aspiracions, en la prioritat absoluta de Brussel·les, i les adhesions i les sol·licituds arriben a carretades. Suïssa, Islàndia i Noruega, tranquil·litzades per l'abandonament del projecte polític, van tornar a sol·licitar conjuntament l'ingrés a la Unió el 2004. Els països de l'Europa central i oriental, Xipre i Malta s'hi van incorporar entre el 2005 i el 2008. Turquia, per la seva banda, està provant de finalitzar en quatre anys les negociacions començades el 2007 i aviat s'hauria de convertir en el trenta-unè membre de la Unió. Diversos candidats nous, amb motius principalment econòmics, estan trucant a la porta; és el cas d'Ucraïna, dels països balcànics i també d'Israel, el Líban i Marroc. No és segur que la Unió decideixi d'ampliar-se més enllà del continent europeu, però ja ha anunciat la seva aspiració de crear una unió duanera amb Rússia i els altres països de l'antiga URSS, i ja s'ha creat la zona de lliure comerç euromediterrània. Encara hi ha gent que somia en un gran mercat que vagi «del Sàhara fins a Sibèria», però pensen més en una àrea de lliure comerç que no pas en un Mercat Únic regit per totes les polítiques de la Comunitat. Val a dir que cap

L'ampliació de la Unió inclou els altres països de l'Europa occidental, l'Europa central i oriental, Turquia, Xipre i Malta

Cap a un gran mercat del Sàhara fins a Sibèria

d'aquestes persones no proposa d'afavorir el moviment de persones dins d'aquest immens espai econòmic emergent, la qual cosa ha portat alguns escèptics a dir que els europeus estan construint descaradament un món en què els béns són més lliures que les persones.

Proliferació dels riscos no militars i ràpid desenvolupament de les xarxes internacionals de delinqüència organitzada

Amb tot, darrere del somni d'una economia sense fronteres s'hi amaguen realitats més perilloses. En primer lloc, estan proliferant els riscos en matèria de seguretat no militar (*soft security*). La delinqüència internacional és, sense cap mena de dubte, el més greu de tots: organitzacions criminals de tota mena estan traient el màxim partit de la nova flexibilitat del comerç mundial i la seva impunitat està garantida en la pràctica per la ineficàcia d'uns sistemes policials mal equipats, organitzats encara per països. El tràfic d'armes, de drogues i de sers humans no para d'augmentar i Europa és particularment vulnerable al mercat negre d'immigrants il·legals, a través del sud i de l'est d'Europa. L'amenaça del terrorisme no ha minvat i els països desenvolupats, sobretot els Estats Units d'Amèrica, en són, indubtablement, els objectius principals. En general, les xarxes criminals (sigui quin sigui el seu objectiu) tenen més capacitat d'adaptar-se a les circumstàncies i són més complexes que mai. Les rutes que segueixen la informació i els productes traficats canvien constantment, i les màfies no solen utilitzar dues vegades el mateix intermediari. A més, la prosperitat econòmica ha marginat prou gent com perquè no tinguin problemes a l'hora de contractar-ne: els petits delinqüents de ciutats plenes de problemes i els guerrillers del Tercer Món amb problemes econòmics accepten fer d'intermediaris per a la delinqüència organitzada. La col·laboració policial internacional continua sent insuficient per fer front a aquestes noves organitzacions (fins i tot a Europa, malgrat els intents tardans per reforçar l'Europol).

Insuficiència de la cooperació policial internacional

Augmenta el dany ambiental per l'extensió de l'estil de vida occidental

La velocitat del desenvolupament econòmic també imposa cada cop més restriccions intolerables sobre l'ecosistema del planeta. La dècada de 1990 va mostrar el principi d'una consciència internacional sobre l'entorn, però mai no va ser prou sòlida com per passar per davant de consideracions més immediates. Les últimes cimeres de les Nacions Unides sobre recursos naturals han acabat en fracassos: els telespectadors de tot el món s'han acostumat a veure que països rics i països en via de desenvolupament s'acusen mútuament del desastre ecològic i fan servir la competència mundial com a excusa per no haver de prendre decisions urgents. De fet, la situació ecològica està millorant en termes relatius als països rics, però està empitjorant a tots els altres. Tot i que cada cop són més les persones que adopten els hàbits de consum dels països desenvolupats, la infraestructura i els sistemes de processament dels residus no poden mantenir el ritme: els embussos gegants de les ciutats africanes desbordades per un creixement descontrolat, la massa de residus plàstics que arrosseguen la majoria dels grans rius asiàtics, la ràpida destrucció de les reserves de peixos i les selves tropicals mostren, a la seva manera, que la raça humana encara és lluny d'arribar a un desenvolupament sostenible i que, fins i tot, ha anat en la direcció contrària. Els països desenvolupats es mostren excepcionalment mesquins i cecs davant d'aquest perill. La Unió Europea és acusada pels seus membres de l'Europa central i oriental i els seus veïns mediterranis d'obviar deliberadament la magnitud de la necessitat financera, mentre que l'estabilitat del continent està cada cop més amenaçada per mancances d'aigua potable al nord d'Àfrica, un Mediterrani moribund i els nombrosos tipus de contaminació industrial i agrícola més al nord.

Ràpid augment de les desigualtats socials i regionals, tant en l'àmbit mundial com nacional

L'augment de la desigualtat és un altre efecte pervers del sistema actual. En primer lloc, certs països actuen com si hagues-

sin estat *abandonats a la pila de ferralla del món*, amb la major part de la seva població encara estancada per sota del llindar de la pobresa absoluta. Però, encara pitjor, els desequilibris socials i regionals dins dels estats estan creixent, independentment del seu nivell de progrés econòmic. Als països en vies de desenvolupament, l'abisme entre les ciutats i el camp no para de créixer i desencadena èxodes de la població rural cap a les ciutats, on la sanitat, la llei i l'ordre i l'entorn estan a punt d'enfonsar-se. Als països desenvolupats, les regions perifèriques han d'espavilar-se amb les engrunes del creixement econòmic, mentre la qualitat de les seves infraestructures i dels seus serveis públics es va deteriorant progressivament. A Europa, algunes àrees s'han anat despoblant i ara ja no són més que refugis de tranquil·litat per a urbanites esgotats. En l'altre extrem, al cor de la societat de la informació, les ciutats i les regions més innovadores avancen a tota màquina. Entre els dos extrems, la majoria de regions miren d'enganxar-se a un o dos d'aquests vencedors econòmics, a costa, però, d'una dependència creixent. Aquestes situacions *interiors* són políticament problemàtiques: per exemple, certs països de l'Europa central es resisteixen a la idea de quedar relegats a la condició de satèl·lits de les regions més riques d'Alemanya o el Bàltic.

Societats individualistes i fragmentades, preocupades principalment pel curt termini

La preocupació per la seguretat es generalitza

El canvi dels valors europeus també és motiu de preocupació. Les societats europees estan, sens dubte, més fragmentades que mai. L'individualisme i el relativisme són la tònica general i porten el continent cap a decisions col·lectives inquietants (per defecte). El consumisme i el desig d'innovació permanent orquestrats per la publicitat estan passant per sobre de les grans idees, i els europeus estan limitant el seu anhel de solidaritat als sers més pròxims, sobretot la família. En general, la gent desconfia de l'acció col·lectiva, sobretot dels governs i dels serveis públics. Li atrauen més les associacions i les ONG, però aquestes orga-

nitzacions només aconsegueixen mobilitzar la població amb aparicions publicitàries efímeres. Per últim, les ciutats europees estan atrapades en el cercle viciós del debat sobre la seguretat: la desconfiança i les desigualtats atien el foc de la delinqüència urbana i aviven les tensions racials (una combinació que ja s'ha consolidat en la retòrica política), que, alhora, fan pujar la demanda de seguretat i de solucions cada cop més extremes, tal i com ha posat de manifest el *boom* dels complexos residencials d'alta seguretat, fets a imatge de les *comunitats enreixades* d'Amèrica del Nord. En resum, es pot donar el cas que les nostres societats esdevinguin «econòmicament riques i humanament pobres», en paraules d'un parlamentari europeu que havia estat molt compromès amb la lluita pels drets humans, però que ara compleix condemna per desfalc.

La segona dècada del mil·leni, doncs, sembla ser un període de prosperitat mundial gairebé garantida, en què els països desenvolupats i els que s'han industrialitzat darrerament s'enduen la millor part. La vella Europa s'ha hagut d'adaptar a la tendència global i fins i tot marca el pas en alguns camps. Però aquesta adaptació s'ha fet a costa de retallar les idees socials i ambientals postulades (encara que no sempre defensades) pels europeus del segle passat. És possible que les generacions futures no ens agraeixin aquests anys de prosperitat i les responsabilitats (sobretot ambientals) que els lleguem. Mentrestant, la màquina no treu el peu a l'accelerador...

Escenari núm. 2: Les cent flors

«2000-2010: una dècada sense govern» és el títol que *Everywhere's Citizens* va posar al seu número especial en què analitzava els primers deu anys del segle. Aquesta revista

–produïda per una gran associació internacional que porta el mateix nom i que té milions de socis, entre individus, empreses i ONG de tots els països– és un dels nombrosos exemples de les iniciatives de base de tot el món. L'edició setmanal d'aquesta publicació electrònica repassa els últims experiments que es fan, sovint a una escala modesta, en tota una sèrie de camps, des del comerç a la cultura, passant per l'assistència social i la protecció ambiental. Alguns observadors estan convençuts que la proliferació d'aquests projectes locals marca el començament d'una democràcia participativa global; de fet, el procés no té un cap visible i el món s'està adaptant a un equilibri inestable sobre el qual cap govern ni multinacional no té cap mena d'influència, donada la seva manca d'espai per maniobrar i la manca de legitimitat. El rendiment econòmic és decebedor en general, fins i tot en relació amb les expectatives a la baixa de finals del segle XX. La distribució cada cop més desigual de la riquesa, la proliferació de la delinqüència internacional i la multiplicació dels petits conflictes regionals desestabilitzen el sistema mundial, però aquest, de moment, encara va fent. L'evolució que segueix Europa, per la seva part, és tan fragmentada com la dels seus socis. Algunes regions han caigut en un son letàrgic del qual sembla que no s'hagin de despertar mai més, mentre que altres estan escalant posicions en una exhibició de vitalitat i d'entusiasme: sota el lideratge d'una nova generació d'empresaris, i aprofitant l'accés al coneixement propiciat per les noves tecnologies, ciutats i regions senceres gaudeixen d'una recuperació econòmica, cultural i social sense precedents. Les administracions i els sistemes polítics de les ciutats capitals, atrapats en un funcionament obsolet, no s'han pogut mantenir al capdavant d'aquests *micro-renaixements* i, a poc a poc, han anat perdent contacte amb el món real. Per contagi, la Unió Europea també està perdent cada cop més poder de persuasió i va perjudicar greument la seva

credibilitat el fet d'abandonar a mig fer el projecte d'ampliació cap a l'est.

Debilitament irreversible de l'antiga manera de governar i declivi de les administracions

En una anàlisi més detallada, els primers signes de declivi de les autoritats públiques a Europa ja es podien percebre a principis de la dècada de 1980. En aquells anys, el que es considerava que era un problema passatger amagava, de fet, un debilitament irreversible d'una manera de governar antiga i d'una forma d'organització administrativa antiga. Les jerarquies rígides, la divisió de competències i l'excés de confiança en el coneixement científic havien sembrat les llavors d'una manca de responsabilitat generalitzada, que, a finals del segle passat, va fer que es dilapidessin recursos i es cometessin errors de vegades tràgics. En un temps en què les societats es feien cada cop més complexes, la innovació tecnològica agafava empenta i les necessitats individuals es diferenciaven cada cop més, les burocràcies continuaven inflexibles i incapaces d'adaptar-se a situacions cada cop més diverses. Conscients del problema, els governs van reaccionar en una cadena frenètica de minireformes que l'únic que van fer va ser empitjorar les coses: lluny de generar un replantejament radical de tot el sistema, aquest ajustament va ocupar una gran part del temps i de l'energia dels funcionaris i les seves tasques bàsiques se'n van ressentir. Les administracions, constantment desbordades per plans inviables, van assolir noves cotes d'incoherència.

Poca incidència dels intents de reforma

Insatisfacció pública patent amb el sistema econòmic i polític

Aquestes disfuncions quotidianes van exacerbar una insatisfacció profundament arrelada que la població ja tenia en relació amb el sistema polític i econòmic. Enfront d'aquest malestar, els cercles polítics van fer gala d'una incapacitat innata per donar respostes: el debat oscil·lava entre l'abstracció i el populisme i es recolzava sobre una dieta d'escàndols de corrupció inacabables, davant dels quals la llei sovint no podia fer res. Els

governs demanaven periòdicament sacrificis en nom de l'austeritat pressupostària: per aconseguir el *paradís inevitable* ofert per la globalització, s'havien d'acceptar els augments dels impostos sobre el treball i el consum (donat que, segons deien, els altres recursos, en concret la renda i el capital, havien esdevingut massa volàtils). D'ençà de la dècada de 1980, la població europea havia mostrat cada cop més signes d'inquietud, molt sovint en referèndums o eleccions i, de tant en tant, unint-se a moviments espontanis, com ara la «marxa blanca» celebrada a Brussel·les la tardor del 1996. El 2000 i el 2001, dos anys plens d'escàndols polítics i acomiadaments en sectors de l'economia que s'havien mantingut fins aleshores, el cinisme va assolir noves cotes: en el tombant de segle, la població ja no esperava res dels polítics ni dels grans empresaris, que podien dir que havien aconseguit els millors beneficis de la dècada i anunciar, al cap de pocs dies, l'eliminació de llocs de treball.

Proliferació d'escàndols polítics i deteriorament de les condicions socials

Aquesta manca total de confiança va desencadenar la crisi política i social del 2000-2005. Van proliferar els judicis, els boicots i els sabotatges de productes, cosa que va atrapar les grans empreses i les administracions en entramats legals dels quals ja no en van poder sortir. Els governs nacionals i regionals, davant de l'abstenció generalitzada dels votants i elegits en eleccions amb una participació molt baixa, van perdre la seva legitimitat. Sobretot, va arrelar una indiferència per l'autoritat i la població cada cop més s'arreglava els propis problemes, un fenomen més o menys present segons el país: es van crear centenars de grups d'acció ciutadana, alguns per aturar la construcció de noves autopistes o el tancament de serveis públics locals, d'altres per fer boicots, sabotatges o arrossegar fins als tribunals grans empreses acusades de publicitat enganyosa, comportament poc ètic o abús del transport internacional i dels ingredients genèticament modificats. Els bancs van notar

2000-2005: crisi de confiança, explosió de queixes i acció directa contra les grans empreses i les administracions

l'efecte d'innombrables boicots per l'especulació que feien a les borses i per no preocupar-se dels petits clients. La propagació de l'acció directa, l'evasió fiscal, l'absentisme, l'economia submergida i l'incompliment de les formalitats administratives van portar el sistema a un carreró sense sortida.

Retirada cap a l'economia submergida, la família i la comunitat local

L'estoïcisme amb què la gent semblava enfocar la crisi va desconcertar molts observadors d'aquells anys. A partir de la dècada de 1990, els europeus ja havien començat, de fet, a recloure's en l'economia submergida, la família i la comunitat local, i aquesta tendència va agafar força a finals de segle: l'economia submergida, i també el treball no declarat, ja representava ben bé una cinquena part del PIB d'alguns estats membres de la UE abans de la crisi. Van tornar a sorgir formes bàsiques de solidaritat social durant aquells mateixos anys a tot Europa: en són alguns exemples la barata, els intercanvis de serveis i les xarxes veïnals. Durant la crisi, la població va enfocar les activitats de lleure amb un objectiu productiu i, entre altres coses, plantava verdures i feia treballs de bricolatge. El mercat de béns de consum va presenciar una entrada espectacular de productes artesans, acompanyada d'un creixent comerç de segona mà. Sobretot, van sorgir nous valors comuns, una mena de barreja nostàlgica de l'acció local, el bon veïnatge, el suport mutu i un retorn a la naturalesa. Els néts de la societat de consum van descobrir amb interès que els peixos no eren rectangulars, ni estaven congelats ni tenien forma de barretes.

Nous valors comuns i noves identitats locals

Forta activitat local, creixement exponencial de les estructures veïnals i del sector sense ànim de lucre

Aquest període va presenciar l'auge de fortes comunitats locals, tal i com avui les coneixem. Es fa difícil avui dia de trobar un districte o un municipi que no tingui moneda pròpia i un programa d'intercanvi de serveis en què les persones poden canviar classes particulars, activitats culturals i tota mena de serveis personals (p. ex. classes de recuperació, servei de guarde-

ria, ajuda domèstica, atenció a la gent gran). Les associacions locals, sovint dirigides per dones, pensionistes o joves llicenciats, han crescut ràpidament i s'han convertit, *de facto*, en petites empreses. La major part exerceix les seves activitats amb caràcter no oficial i no es preocupa de registrar-se a les autoritats corresponents ni de pagar els impostos. Algunes, amb l'ajuda del Consell local, exerceixen una funció important a l'hora de concedir petits crèdits a individus i petites empreses que necessiten petites quantitats amb rapidesa. Altres han creat *tresoreries comunitàries* per finançar xarxes de suport econòmic i, quan fa falta, fins i tot donen subvencions per estudiar o fer cursos de reciclatge. Les més avançades podrien pagar subsidis de benestar social. En altres indrets, s'han constituït nous sindicats locals que defensen els drets dels habitants en general i dels treballadors. La gran majoria d'aquestes estructures de comunitats locals s'han mantingut obertes al món exterior. Aprofitant tots els avantatges de la tecnologia de la informació (sense la qual la majoria no s'hauria pogut constituir), han desenvolupat una comunicació internacional, han creat associacions i programes d'intercanvis d'experiències, no tan sols entre els països de la UE, sinó també amb els socis de l'Europa de l'Est, el Mediterrani i Àfrica.

Multiplicació dels contactes transfronterers gràcies a les tecnologies de la comunicació

L'economia europea també ha experimentat canvis transcendentals. L'economia local, més propera a les necessitats de les persones, està substituint progressivament la societat de consum. Arran de la caiguda en picat de les vendes durant els anys de la crisi, els supermercats i els grans centres comercials van reorientar les seves polítiques de vendes per disposar d'un lloc més destacat en la producció local, els aliments orgànics i els béns culturals. La indústria de béns de consum duradors (cotxes, electrodomèstics) també va haver d'adaptar-se a la caiguda de la demanda i satisfer les noves demandes dels consumidors

Canvis transcendentals en l'economia per satisfer les noves demandes

de productes resistents i fàcils de reparar. Donada la impopularitat dels béns més normalitzats, les empreses han diversificat les seves estratègies de vendes i de publicitat, sovint en l'àmbit regional. Al mateix temps, s'ha produït un creixement constant de la demanda de tota mena de productes i serveis: de protecció ambiental, de lleure, culturals i, en general, tots els productes relacionats amb la informació i el coneixement. La indústria del coneixement i les tecnologies de la informació s'han convertit, de fet, en un dels sectors més dinàmics de l'economia europea. Com a tot el món, el nombre d'usuaris continua pujant i aquest creixement s'hauria d'estimular amb l'arribada de generacions senceres per a les quals es suposa que la presència quotidiana de l'ordinador a la feina, en l'oci, la comunicació i la cultura és una realitat. Amb la desintegració de les grans empreses, la proliferació de petites unitats de producció i la creixent importància del treball per compte propi, els clients reben cada cop una atenció més local, i aquest auge dels béns i els serveis fets a mida és un altre factor que possibilita l'augment de l'ús de la tecnologia de la informació. Al mateix temps, el sector de la TI s'ha adaptat als canvis de la demanda tot desenvolupant productes menys complicats tècnicament, que estan a l'abast de la majoria de la població i tenen cicles de vida més llargs. La demanda dels usuaris no especialitzats està pujant, i les associacions, els bancs de coneixement, les organitzacions veïnals i les xarxes locals, entre altres, han demostrat una set insaciable de mitjans moderns de comunicació i accés al coneixement.

Les tecnologies de la informació i del coneixement, els principals motors del creixement

Auge dels béns i serveis fets a mida

Autoregulació de l'economia europea arran de l'abandonament voluntari o *de facto* de les autoritats públiques

A part d'això, les empreses europees s'han espolsat moltes de les restriccions legals i administratives. De fet, es pot dir que l'economia europea s'ha començat a autoregular. De la mateixa manera que Internet, l'economia està governada principalment per acords voluntaris entre els usuaris i els proveïdors de

serveis: els productors es fixen normes estrictes de qualitat i transparència per tal de guanyar-se la confiança del públic i evitar els boicots que periòdicament convoquen ONG i associacions de consumidors. A tot arreu, el control de les autoritats públiques sobre la vida econòmica s'està reduint. A dos o tres dels països més petits i dirigits amb més eficiència, la funció de les autoritats públiques es va retallar a iniciativa dels governs i els interlocutors locals, que van abordar una simplificació negociada del sistema tributari i de la legislació social. A d'altres llocs, l'economia es va desregular *de facto*, per mitjà de l'efecte combinat de la globalització i el debilitament de l'autoritat pública. Les normes, per exemple les condicions de la legislació laboral, continuen en vigor sobre el paper, però la seva complexitat, la manca d'inspeccions i la *flexibilitat* dels inspectors fan que les empreses tinguin una llibertat total a l'hora d'aplicar-les. A més, les fronteres entre les empreses legals, l'economia extraoficial i la petita corrupció són cada cop menys clares. Els economistes calculen que l'economia submergida representa al voltant del 30 % del PIB a Europa (fins a un 50% en alguns estats membres). Juntament amb el treball que normalment ja no es declarava, la desmonetarització explica l'augment sobtat dels últims anys: una part creixent de l'activitat econòmica, i sobretot el comerç de béns i serveis bàsics, es basa en la barata i les monedes locals.

Barreja generalitzada d'empreses legals, petita corrupció i economia extraoficial

L'extrema fragmentació de l'economia ha contribuït en gran part a empitjorar les desigualtats socials i geogràfiques. Si fem cas de les estadístiques, les regions més avançades i les grans ciutats són molt més riques que les altres en termes de riquesa per habitant, i les diferències augmenten sense parar. Això no obstant, aquestes xifres ja no reflecteixen la realitat del nivell de vida: les regions més pobres també són aquelles en què l'economia extraoficial està més desenvolupada, i la *qualitat* de vida

Més fragmentació social i geogràfica

semblaria que és més alta a les àrees rurals a jutjar pel nombre de pensionistes joves que decideixen de jubilar-se al camp. Tot i que els sistemes de redistribució són menys generosos i més incoherents que els del segle passat, continuen repartint quantitats considerables. Malgrat les polítiques d'austeritat introduïdes pels governs, encara és fàcil –no cal ser gaire llest– aprofitar-se dels nombrosos errors, els tràmits ambigus i les incoherències de les regles i els criteris. D'aquesta manera, els europeus han desenvolupat l'hàbit d'emplenar formularis com si juguessin a la loteria, amb l'esperança d'obtenir les deduccions o els subsidis sobrants: cada cop són més les persones que, per exemple, només es preocupen de treballar fins que poden tornar a cobrar el subsidi d'atur. Aquest desordre potser no és gaire racional, però permet a moltes persones d'arribar a final de mes, i som testimonis, en algunes àrees urbanes, de l'aparició d'una nova *classe pobra amb temps lliure*.

Sistemes del benestar desorganitzats, però que continuen greixant les rodes de la societat

Fragmentació política: les regions més fortes guanyen autonomia mentre que altres cauen en un període d'anarquia medieval

Encara és més difícil desenvolupar una visió coherent del mapa polític d'Europa: aquí també, el leitmotiv és la fragmentació. En termes generals, els grans països van ser els més afectats per la crisi que van patir les administracions i les seves ciutats capitals han perdut bona part de la seva supremacia. Les localitats amb sòlids fonaments econòmics i culturals han tret el màxim partit d'aquestes condicions variables i han consolidat la seva autonomia: algunes duen a terme unes polítiques i participen en activitats diplomàtiques que són dignes d'estats sobirans. D'altres regions, incapaces d'aprofitar aquesta nova llibertat, estan lligades de mans i peus per la dependència d'interessos especials i per discrepàncies sectàries, quan no han caigut sota el control d'una gran empresa local o de la màfia. Els estats membres més petits sovint n'han sortit més ben parats: aquells països que tradicionalment estaven més descentralitzats i estaven menys burocratitzats van trampejar més o menys

la situació, mentre que en l'altre extrem, aquells que durant anys havien patit greus disfuncions es van enfonsar completament, i en alguns casos van empènyer les seves regions més pròsperes a separar-se'n. En general, la geografia política de l'Europa del 2010 és un mosaic estrany de principats, ciutats estat, feus i uns pocs estats-nació petits que van sobreviure a l'agitat principi de segle.

La UE és víctima de la manca de legitimitat dels governs nacionals

Sobre aquest paisatge irregular recolza una Unió Europea poc definida. De fet, la integració europea va quedar greument afectada per la crisi política: davant de l'erosió constant de la seva legitimitat, els governs dels primers anys del segle no es destacaven pel seu interès per les qüestions a llarg termini i van tendir a reduir les seves aspiracions per a Europa. L'ampliació cap a l'Est n'és, sens dubte, el millor exponent: el 2001-2002 va quedar clar que l'opinió pública d'alguns països tenia por que l'extensió de la Unió cap a l'Europa central i oriental empitjorés l'atur i augmentés la delinqüència organitzada. Els governs van tenir molta cura de no sotmetre la qüestió al debat públic. Van ser molt prolixos en afirmacions de preocupació i fèrtils en iniciatives diplomàtiques que van alentir el procés, per exemple, reobrint indefinidament les discussions sobre el cost de l'ampliació o encarregant incomptables informes sobre els països que sol·licitaven l'ingrés i sobre el seu grau de preparació. Aquest comportament no va mitigar, de cap manera, la desconfiança del públic general, però va contribuir, sense cap mena de dubte, a enverinar les relacions entre la Unió Europea i els seus veïns. Davant d'aquest nou paquet d'obstacles, només quatre països van poder aguantar fins al final i incorporar-se a la Unió. Els altres països sol·licitants van patir un debilitament que durarà molts anys: esgotats per quinze anys de sacrificis i injustícia econòmica, les seves poblacions ja no estaven preparades per escoltar les promeses d'un futur més brillant. Les

Alentiment i abandonament final de l'ampliació cap a l'Est després de l'adhesió de quatre països de l'Europa central i oriental

reformes es van estancar, l'activitat econòmica i la inversió van perdre força i l'Europa central i oriental es va enfonsar en una llarga inestabilitat econòmica i política.

El fracàs de l'ampliació exacerba la inestabilitat econòmica i política a la regió

En perspectiva, es pot dir que la mateixa Unió encara està pagant un alt preu pel fracàs de l'ampliació. En primer lloc, ha perdut la seva credibilitat en l'escena internacional per molt de temps i ha perdut el suport dels seus veïns més pròxims: els pobles de l'Europa central i oriental tenen la sensació que els altres europeus, inclosos els nous estats membres, els han abandonat a la seva sort, i els seus governs proclamen a crits sempre que poden que incorporar-se a la Unió ja no és una de les seves prioritats, mentre que, al mateix temps, intenten per tots els mitjans de construir aliances diplomàtiques bilaterals amb els grans estats membres, sobretot Alemanya. A més, la inestabilitat dels països veïns crea amenaces directes a la seguretat de la Unió. El més greu de tot, ara per ara, és la delinqüència internacional, que està incidint amb força en els països de l'Europa central i s'escampa cap als estats membres que comparteixen fronteres. Però si les perspectives econòmiques de la regió continuen tan pobres com ara, les relacions entre els països de l'Europa central i oriental probablement es deterioraran i això farà ressorgir les disputes ètniques i ambientals, sobretot als Balcans i a la Mediterrània. Per últim, en el front econòmic, les empreses que es preparaven per entrar als nous mercats després de l'ampliació han frenat el seu entusiasme i han retallat els programes d'inversió.

Diferències d'opinió entre els estats membres més grans sobre les prioritats de la política exterior

Per desgràcia, l'ampliació no és l'únic àmbit en què la Unió Europea s'ha vist afectada pel deteriorament del clima polític interior. La integració política d'Europa ha progressat molt poc durant els últims quinze anys. La Política Exterior i de Seguretat Comuna no ha avançat gens, i, en la pràctica, ha tendit a

perdre terreny. Els estats membres més grans, sobretot l'eix francoalemany, ja no estan d'acord en quines són les prioritats estratègiques: Berlín es centra exclusivament en l'Europa central, mentre que París sembla interessar-se sobretot per la Mediterrània. En aquestes circumstàncies, els projectes de política exterior comuna queden atrapats en disputes pressupostàries, els estats membres continuen anunciant a crits iniciatives que mai no acaben d'arrencar i la Unió amb prou feines presenta un front unit tret de quan participa a les negociacions comercials (i llavors només per adoptar una posició cada cop més proteccionista). La cooperació en el camp de la justícia i els afers interns també es troba en un punt mort. Malgrat la creixent preocupació per la delinqüència organitzada, no hi ha gaires esperances que es puguin fer progressos ràpids en aquest front, donat l'abast de la desorganització dels sistemes executius i judicials dels països... i de la presència de les xarxes mafioses a Europa mateix. Segons un jutge molt conegut, entrevistat recentment per un dels principals diaris europeus, la inactivitat de la UE també es podria explicar pel sistema de finançament de les campanyes electorals de certs caps de govern. En el front econòmic, els països de la zona euro conserven la seva estabilitat monetària i pressupostària, però només gràcies a un exercici constant de *comptabilitat creativa*. Pel que fa al Mercat Comú, les regles mantenen la seva coherència teòrica, per bé que ningú no està interessat a comprovar que en la pràctica s'apliquin correctament. En l'anàlisi final, els optimistes creuen que, malgrat els alts i baixos, l'empresa europea encara va endavant, mentre que els pessimistes proclamen que l'única integració que encara existeix en la pràctica és la dels grups mafiosos. Els dos països nòrdics que recentment van anunciar la seva intenció de deixar la UE sembla que són d'aquest últim parer.

Poca participació de la UE en l'àmbit de la justícia i dels afers interiors

L'euro i el Mercat Únic encara existeixen malgrat una certa adaptació de les normes

La situació internacional no presagia res de bo

Malgrat les aparences, la situació a Europa no és, de fet, ni millor ni pitjor que la d'altres parts del món: ningú no escapa de la fragmentació política i ètnica, l'estancament econòmic i l'augment de les tensions a causa de la competència pels recursos naturals. Els Estats Units d'Amèrica estan molt lligats pels seus problemes domèstics, però mantenen una mínima presència en l'escena mundial gràcies a les seves relacions especials amb la Xina i Amèrica Llatina. Els EUA defensen els seus interessos comercials d'una manera inflexible i, de tant en tant, es permeten un petit gest diplomàtic sense risc o una acció militar contra petits països rebels (en intervencions generalment programades per a fins polítics interiors). Els països asiàtics no aconsegueixen avançar cap a la integració regional i les seves preocupacions fins i tot tendeixen a divergir: la prioritat de la Xina, per exemple, és esclafar els seus esclats de violència interiors provocats per trenta anys de desenvolupament desequilibrat. L'abast de les divergències regionals posa en dubte que el país pugui sobreviure com a entitat única a mitjans de segle. Per últim, Rússia alterna signes de recuperació amb recaigudes en el caos: està recuperant els vincles comercials i diplomàtics amb l'Europa central i oriental i està reforçant la seva relació bilateral amb els EUA, però continua sent, sobretot, una important font de desordre a Europa. En general, és possible que el món es vagi endinsant a poc a poc en un cercle viciós: debilitades pels seus problemes interns, les potències regionals són incapaces de conferir una certa lògica al sistema mundial de les institucions internacionals, un fet que està agreujant la situació política i econòmica i està alimentant les tensions nacionals a tot el món. Citant una de les últimes observacions fetes pel secretari general de l'ONU, «hi ha situacions històriques en què un equilibri inestable sembla que ha de durar mil anys».

Uns Estats Units d'Amèrica més introspectius

Un continent asiàtic dividit

Rússia continua sent una gran font d'inestabilitat

Greu risc de paràlisi del sistema internacional

O potser el que estem presenciant és, de fet, el principi d'un renaixement de les bases? Després d'una visita a Europa l'any passat, un famós pintor xinès va publicar un llibre de viatges en què descriu a bastament l'entusiasme i l'optimisme que s'havia trobat a la majoria de les ciutats i les regions. Va arribar a la conclusió següent: «tot i que no sóc jardiner, puc dir que mai no he vist un arbre mort amb unes branques tan plenes de vida. M'hi jugo que no trigaran ni cinc anys a tornar-lo a la vida fins a les branques més altes».

Escenari núm. 3: Les responsabilitats compartides

Aquells que van predir un tercer mil·leni apocalíptic per al *Vell Món* no seran recordats per la seva clarividència. Europa ha experimentat canvis profunds en els últims quinze anys. En un clima econòmic mundial favorable, ha trobat una manera de reconciliar els seus ideals de solidaritat i respecte per l'individu amb la innovació tecnològica i la recerca de l'eficiència econòmica. L'explicació d'aquest canvi rau, sens dubte, en la transformació del sector públic: al cap de deu anys d'ambicioses reformes, les autoritats polítiques i les administracions s'han convertit en facilitadores o sòcies, de tal manera que ajuden els individus, les empreses i les associacions cíviques a assumir la seva part de responsabilitat en la vida de la comunitat. Ara que els caps d'estat i de govern de la Unió Europea parlen de començar les negociacions sobre l'adhesió de Turquia, la Unió es pot congratular de l'èxit de l'ampliació que va permetre l'entrada de Xipre i l'Europa central i oriental, i de la seva capacitat de dur a terme aquesta operació alhora que portava la integració política un pas més enllà. Gràcies a l'extens debat públic i a les reformes dels últims anys, la població europea ha acceptat

la integració. Això ha donat més legitimitat a la Unió i, com a conseqüència, ha comportat un progrés substancial en àrees com els afers socials i la protecció ambiental. Havent-se tret de sobre les actituds del segle XX, la Unió també està més segura de si mateixa en les relacions amb la resta del món: ha forjat sòlides associacions polítiques amb els seus veïns i les altres grans organitzacions regionals del món, en una crida constant a una millor col·laboració internacional i una reforma ambiciosa de les institucions de l'ONU. Tal i com va dir fa ben poc el president de la UE, «Europa està madurant força bé, almenys per ara».

Nous principis i un canvi fonamental en l'exercici de les seves funcions per part dels interlocutors públics, ja en vigor a la dècada de 1990

El començament exacte d'aquestes reformes encara és el tema d'un debat estèril entre acadèmics i periodistes. En realitat, els fonaments de la gran transformació de la primera dècada es van posar ja fa molt de temps. De fet, les referències als principis de la responsabilitat individual, l'obertura, la descentralització dels serveis públics, etc., van començar a sortir en els discursos de la majoria dels líders polítics europeus a la dècada de 1980. Tots els estats membres duien a terme experiments en un procés consultiu en què la població participava en les decisions, etc., en alguns casos ja a la dècada de 1960. En l'àmbit de la UE, els tractats de Maastricht i d'Amsterdam ja incloïen declaracions d'intencions per a una Europa social més forta, un major paper de la societat civil, els principis d'obertura i subsidiarietat, i, per últim, la clàusula de la «cooperacions reforçades» que va permetre a la Unió desenvolupar polítiques al marge dels estats membres que preferien quedar-n'hi.

Augment dels signes de descontentament de la població

No obstant això, amb prou feines es podia percebre una lògica global en els fets que es succeïen. El públic general mostrava signes de descontentament i cada cop estava més ressentit amb la política de fets consumats de la tradicional aliança entre tec-

nòcrates i líders polítics. A finals de segle, un clima de profunda desconfiança mútua va prevaler entre les classes polítiques i els ciutadans corrents del continent. Al mateix temps, aquelles persones que treballaven amb les bases demanaven més responsabilitat: autoritats locals, associacions i organitzacions que defensaven els drets dels marginats. Totes demanaven més capacitat de decisió pública i una funció directa en la seva implementació. Semblava que esperaven que els governs i els líders polítics tinguessin un paper actiu com a facilitadors, creessin els fòrums necessaris per debatre i dialogar, defensessin una visió més clara de l'interès comú, i exercissin pressions per trobar solucions acceptables per tothom.

Els nous interlocutors voldrien més responsabilitat

En certs sentits, aquest clima perniciós presidia tot Europa, però afectava més Brussel·les que les capitals nacionals. Davant de l'augment de les crítiques, les institucions europees es van embarcar el 1999-2000 en una sèrie de valoracions de gran abast sobre com la Comissió, les regions i les administracions nacionals aplicaven les polítiques de la Comunitat. Aquesta revisió va revelar uns quants casos claríssims de frau, però, sobretot, va mostrar l'extraordinària confusió existent: entre àmbits geogràfics, entre departaments de la mateixa administració, entre normatives. Els exemples i la gravetat del problema variaven en funció del tema i el país: en alguns llocs, la Unió i els estats membres dirigien polítiques complementàries sobre el paper, però contradictòries en la pràctica; en altres hi havia tan poca col·laboració entre les autoritats centrals i regionals que van proliferar les mesures reglamentàries i fins i tot es van donar casos de duplicació. En altres llocs, la circulació d'informació entre els ministres d'un país o les direccions generals d'una sola administració, deixaven molt que desitjar. En alguns estats membres, els sistemes de comptabilitat i de finances eren lents i incapaços d'evitar l'abús de fons públics. Tot i que la gravetat del problema no era

Auditories de gran abast revelen incoherències importants en la implantació de les polítiques públiques a tot Europa

la mateixa a tot arreu, sí que es va arribar a la mateixa conclusió a tot arreu: el sistema estava farcit d'incoherències que no serviren l'interès de ningú.

Creació d'un Comitè de Savis per millorar la situació

Un Comitè de Savis encarregat de realitzar una revisió exhaustiva dels mètodes per millorar la situació va presentar un informe al Consell Europeu de Västervik el juny del 2001. L'informe, titulat *Coordinar, fomentar, facilitar: la funció del sector públic en el segle XXI*, propugnava una reorganització completa dels poders públics locals, nacionals i comunitari basada en quatre principis fonamentals: la descentralització i, si era possible, la delegació de tasques; la transparència i la claredat dels objectius; la responsabilització i el respecte dels compromisos de qualitat; la subsidiarietat i el deure de cooperar entre els diversos nivells de govern. Per dur a la pràctica aquests principis, els Savis proposaven d'«invertir les piràmides»: cada nivell de govern i d'administració al servei dels nivells inferiors, i tots al servei dels ciutadans, als quals la Unió, els estats i les regions havien de garantir el dret a la informació, a la consulta, a la transparència, i l'accés a la justícia. L'informe proposava la introducció d'un *Codi deontològic per al servei públic* que havia de ser vinculant en tots els nivells de l'Administració. El primer ministre suec va acollir les propostes amb entusiasme: «l'únic camí futur per a Europa és una revolució de la vida quotidiana, duta a terme per la majoria. Aquesta revolució l'acabem de posar en marxa a les nostres administracions, el centre de l'aparell estatal».

Proclamació de quatre principis fonamentals: descentralització, obertura, subsidiarietat i deure de col·laboració

Àmplia reforma del sector públic (2002-2005)

L'informe de Västervik va ser rebut amb disparitat de criteris, segons l'estat membre. En alguns, els sindicats del sector públic van convocar vagues tan bon punt es van aprovar les primeres lleis d'aplicació. En general, aquest radicalisme va caure molt malament a la població i al final va fer el joc als reformis-

tes marginant els grups conservadors. Ben aviat vam presenciar la creació d'associacions de funcionaris que donaven suport a un canvi de gran abast, particularment funcionaris locals, agents ambientals i treballadors socials de la comunitat. Aquests períodes de tensió van deixar cicatrius profundes en alguns països, però no van impedir el bon funcionament del procés. El 2004, la reforma de l'Administració havia arribat a tal punt que els esforços del segle passat semblaven cosa d'aficionats.

Aplicació del principi de responsabilitat a totes les polítiques públiques

La Unió i els estats membres van aplicar el principi de la responsabilitat a totes les seves polítiques. En agricultura i indústria s'han introduït contractes que exigeixen que el beneficiari observi certs preceptes bàsics, com ara la protecció ambiental, la qualitat del producte i el compliment de la legislació laboral. La política regional també s'ha reorganitzat en funció d'un sistema de contractes regionals: les regions determinen els seus objectius prioritaris cada cinc anys per tal que la Unió i els estats puguin adaptar-s'hi i enfocar bé la seva ajuda. En general, el principi de compromís recíproc entre el ciutadà i l'estat ha arrelat a tots els països, fins i tot en els àmbits que continuen sent responsabilitat nacional o regional (com ara el benestar social i l'educació). La funció dels administradors també ha augmentat en tot el servei públic: en alguns països, per exemple, els caps dels centres educatius tenen l'autonomia d'un director d'empresa, sotmesa al compliment d'uns estatuts educatius (un contracte anual adaptat a cada universitat que estableix els nivells que s'han d'assolir).

Reducció de l'atur a través de la participació dels interlocutors de base i de l'aplicació sistemàtica dels pactes locals per a l'ocupació

Els governs havien de demostrar, però, que la seva nova funció de coordinació de xarxes donava resultats. Van concentrar els seus esforços en la reforma del sistema econòmic i en particular a retallar l'atur (la principal preocupació pública). Les primeres victòries pel que fa a l'ocupació van arribar el 2002, quan

els pactes per a l'ocupació local es van convertir en una pràctica habitual. Aquests pactes uneixen autoritats locals, universitats, oficines de col·locació, empreses, associacions comunitàries, treballadors, aturats, comerciants, pensionistes, etc., en la recerca d'un objectiu simple: garantir la bona reconciliació de les seves necessitats respectives. La majoria de les vegades, han donat una major flexibilitat a la població activa i alhora han protegit l'estabilitat dels ingressos dels treballadors i les seves perspectives de desenvolupament professional. En altres casos, els participants han pres la iniciativa d'introduir estatuts sobre els horaris de contractació i de treball, destinats a millorar el subministrament general de serveis. L'organització d'aquests pactes ha requerit una gran inversió de temps i energia per part de les autoritats públiques. Les administracions locals i regionals garanteixen que tots els que hi participen hi són ben representats, actuen com a àrbitres en les discussions i, si cal, col·laboren en el finançament dels projectes. La UE és responsable de la circulació de la informació en l'àmbit europeu per tal de fomentar el seguiment general de les millors pràctiques. La repercussió global dels pactes per a l'ocupació ha estat molt positiva: l'estimulació del subministrament de nous serveis i innovacions en productes i organització ha ajudat a absorbir una certa quantitat d'atur estructural.

Polítiques industrials actives en el camp de les tecnologies de la informació

La idea de l'*Estat soci* també ha canviat l'actitud de les autoritats públiques respecte del món dels negocis. A part de les seves tasques tradicionals de regulació de l'activitat econòmica i de la competència, ara, les autoritats públiques també participen en programes sectorials més actius. Les tecnologies de la informació en són probablement el millor exemple: al final del segle passat, va quedar clar que Europa només podia desenvolupar completament aquest sector si les tecnologies anaven acompanyades d'un canvi profund en les societats i les acti-

tuds. S'havien d'adoptar mesures, en conjunció amb els usuaris i la indústria, per determinar les necessitats futures a fi d'adaptar les tecnologies a les societats, en lloc d'importar tecnologies cada cop més avançades sense cap valor afegit per a l'usuari. La intervenció pública, per tant, es va centrar en les subvencions a la recerca social, el suport de projectes pilot que preparaven el camí per a les noves aplicacions de la tecnologia i la informació sobre noves aplicacions.

Renovació del diàleg social (*corporativisme competitiu*) i reequilibri de la legislació laboral i els plans de benestar a favor de les *persones de fora*

En relació amb el diàleg social, en els últims anys han tingut lloc avenços importants gràcies al compromís ferm dels governs. En el camp de la legislació laboral i la protecció social, la millor representació dels joves, els treballadors atípics i els marginats socials ha ajudat a sortir del punt mort al qual s'havia arribat en les relacions entre els interlocutors socials. En alguns països, els sindicats tradicionals van aconseguir ampliar la seva militància i van fer seves les reivindicacions de grups que estaven en una situació més insegura; en altres van sorgir nous organismes per representar interessos específics. L'entrada d'aquests nous delegats a la taula de negociació va tenir l'efecte de reduir els beneficis de què gaudien els que ocupaven llocs de treball tradicionals (treball estable dins d'una gran empresa), però va ajudar a combatre la marginació i a reduir l'atur de llarga durada. La descentralització de les relacions industrials també va possibilitar que es tinguessin més en compte les diferències regionals i sectorials que, en funció de la indústria implicada, podien comportar diferències significatives en els convenis col·lectius.

Reforma dels plans de pensions i de malalties per a una major responsabilitat dels ciutadans i un millor equilibri entre generacions

En la seva reforma dels plans de pensions i de les assegurances de malaltia, els estats membres també han mirat de reconciliar el desig de mantenir un alt nivell de protecció social amb la necessitat d'una major flexibilitat i responsabilitat individual.

Els canvis introduïts en la seguretat social il·lustren clarament aquest aspecte: en molts sentits, els estats membres han tendit cap a un sistema de *finestreta única*, per mitjà del qual es pot establir una relació contractual amb els receptors de l'assistència, i s'han reduït els abusos i les incoherències entre les diferents normes. En la pràctica, aquest canvi ha ajudat a reintegrar un gran nombre de marginats, però també porta al que els sociòlegs anomenen «tirania de l'harmonia» o la síndrome del *germà gran*: algunes persones que passen penúries no poden mantenir la relació contractual i acaben rebutjant la limitació psicològica i la supervisió constant a la qual estan sotmeses. En el cas de les pensions, el sistema ha evolucionat cap a una distribució més equitativa de la renda entre les generacions. La majoria dels estats membres comencen a recollir els fruits de les reformes de la dècada de 1990, com ara l'ajornament progressiu de l'edat de jubilació i el desenvolupament de mecanismes privats complementaris. Aquells països que van trigar més a abordar el problema ara s'enfronten a una delicada llei d'equilibri financer per a la pròxima dècada.

Amb la competitivitat en bona forma, el món reconeix l'existència d'un *model europeu* basat en la cooperació i en la construcció de consens

En general, els últims deu anys han resultat ser força profitosos per a la competitivitat d'Europa. Des de finals del segle XX, les empreses del *Vell Món* han ampliat la seva presència en els mercats de tecnologia avançada, sobretot en el sector relacionat amb el coneixement. A jutjar per l'augment constant de la inversió estrangera, l'economia europea sembla que té bona premsa a l'exterior. Les multinacionals i els observadors estrangers aparentment reconeixen l'existència d'una *via europea*, en altres paraules, una major participació de l'Estat i una obligació permanent de consulta i construcció de consens, però, a canvi, la pràctica certesa d'assolir solucions reeixides que no es podrien assolir per cap altre mitjà que no fos el diàleg. Més enllà d'aquesta lectura més o menys idíl·lica, molts es preocu-

pen per una possible deriva de l'anomenat «model europeu» cap a un intervencionisme excessiu de l'Estat i una complexitat exagerada: la *ideologia del consens* i el magma de normes i compromisos que genera podrien arribar a paralitzar les empreses i els aparells públics, de la mateixa manera que els lil·liputencs van aconseguir d'immobilitzar Gulliver...

Lleugera millora de la cohesió regional i social malgrat les diferències persistents en desenvolupament i renda

L'evolució recent ha produït resultats diversos en termes de cohesió social i regional: la repercussió global de les reformes ha estat positiva, però no ha arribat a les expectatives dels que defensaven una *tercera via* social. La pobresa i la diferència entre rics i pobres han deixat d'augmentar des del 2005, però s'han estabilitzat en un nivell molt alt, almenys en comparació amb aquells dies feliços de la postguerra. I, a sobre, els governs han aconseguit aquest modest resultat a costa d'un lleuger augment en el nombre d'individus que cobren la seva renda directament o indirectament dels fons públics. Les desigualtats geogràfiques també han començat a disminuir, gràcies a una millor diferenciació de l'assistència europea segons les necessitats específiques de cada regió. També s'ha introduït un «instrument d'estabilització cíclica», és a dir, un sistema d'ajuda que s'activa automàticament quan una regió de la Unió pateix una recessió econòmica (l'ajuda es concedeix en cas d'una caiguda sobtada del creixement o d'un augment brusc de l'índex d'atur de la regió). Tanmateix, la prosperitat econòmica continua esquivant grans franges de territori de la UE i, en alguns casos, la situació s'ha deteriorat a partir de les reformes, sovint perquè el sector públic local continua estancat en el passat (en alguns casos, la descentralització ha exacerbat el clientelisme). Amb el suport tàcit dels estats membres implicats, la Unió Europea de vegades pot fer que el manteniment del seu finançament per a aquestes regions es condicioni a l'acceleració de les reformes administratives, per

bé que s'han donat casos en què aquesta mena d'intervenció encara ha empitjorat les coses.

La societat civil experimenta un auge, però la ciutadania activa encara és minoria

Pel que fa a les pròpies societats europees, el tret més sorprenent dels últims anys ha estat l'auge de la societat civil. Les subvencions a la innovació social i política introduïdes a la majoria de regions europees ha permès a moltes persones de crear associacions comunitàries locals, xarxes de debat públic, etc. Aquests *ciutadans actius* només representen una cinquena part de la població, però constitueixen una xarxa molt dinàmica que, cada cop més, agafa una dimensió europea. Els joves, les dones i els pensionistes hi tenen un paper molt destacat. En canvi, no es pot dir que la vida política aixequi gaire entusiasme més enllà de la seva minoria activa. La població general accepta les reformes amb una mena de resignació fatalista, però les enquestes d'opinió reflecteixen un cert cansament respecte del ritme del canvi, la complexitat de la vida pública i els inacabables sacrificis (alguns grups socials fins i tot manifesten repetidament la seva insatisfacció, com ara les persones grans, els funcionaris i els petits empresaris). Els sociòlegs també detecten una creixent propensió a l'avorriment entre els joves –la qual cosa els porta a qüestionar el consens i a posar en dubte les mesures parcials–, així com el creixent interès dels joves empresaris per emigrar. No obstant això, l'opinió pública d'Europa sembla unida, en línies generals, al voltant de valors com ara la fe en l'individu, la solidaritat i la responsabilitat, i sembla que els estils de vida estan convergint. Una gran majoria dels europeus estan lligats a la família (almenys en la seva encarnació més moderna, en altres paraules, petita i, en molts casos, escampada), aplaudeixen la participació de les dones en l'economia i en la vida pública, i, a grans trets, són tolerants amb les altres generacions i les diferències ètniques, culturals i sexuals.

La població accepta les reformes amb fatalisme

Els europeus convergeixen al voltant de valors compartits: confiança, solidaritat, responsabilitat

La UE encara està digerint la seva ampliació cap a l'Est

La Unió Europea, per la seva part, encara està digerint la recent ampliació cap a l'Europa central i oriental. Mentre el Consell Europeu de Praga es prepara per debatre el començament de les negociacions sobre l'adhesió de Turquia, es pot dir que la UE ha passat l'examen amb nota: entre el 2004 i el 2009, s'han incorporat a la Unió tretze estats (Suïssa, Noruega i Islàndia van treure la pols a les seves sol·licituds i dos d'ells ja en són membres). Tots els països de l'Europa central i oriental estan en el bon camí de la modernització econòmica, i alguns fins i tot han aconseguit escapar de la fallida i en menys de vint anys s'han convertit en membres de la selecta Eurozona. Tret d'algunes excepcions, els governs dels nous estats membres també han assolit un progrés significatiu en el camp del medi ambient i el benestar social, gràcies a la pressió constant de Brussel·les i de les opinions públiques.

Els països de l'Europa central i oriental, molt actius en el procés de modernització econòmica, ambiental i social

L'èxit de l'ampliació es deu en bona part a la prosperitat econòmica mundial i a les relacions relativament pacífiques entre els veïns de la UE, però també es deu al compromís constant dels estats membres i a la progressiva aparició d'una visió política comuna. En aquest darrer aspecte, les coses havien començat d'una manera que no feia presagiar res de bo. A finals del segle passat, les capitals nacionals semblaven tenir diferents aspiracions per a la Unió, i les primeres ampliacions cap a l'Europa central i oriental van accentuar aquesta divergència aparent. Els problemes van tocar fons el 2005. Les institucions estaven arribant a un punt de saturació, malgrat els canvis introduïts per una ronda menor de reformes a principis de segle, i la Unió surava sobre els problemes de gran importància, com ara la política exterior, i l'opinió pública continuava qüestionant la legitimitat del sistema.

Els estats membres, delerosos de clarificar la seva visió política

Reforçament del projecte polític europeu el 2005 gràcies a un gran debat paneuropeu sobre els objectius de la UE

comuna i de millorar l'opinió que la gent corrent tenia de la UE, van prendre la iniciativa d'organitzar un gran debat continental: el Consell Europeu va encarregar a un grup de seixanta persones que elaborés en mig any una visió per a Europa que servís de base per a un debat públic general. El Grup de Coimbra estava format per homes i dones treballadors, agricultors, artistes, empresaris, sindicalistes, treballadors socials, acadèmics i líders polítics de tots els estats membres i països candidats, que reflectien la gran majoria dels corrents polítics d'Europa. Fins i tot hi va participar un futbolista de primera línia. Quan va acabar el seu informe, la *Colla Què Cal Fer* (com la van batejar els periodistes) va destinar tot un any a la presentació de les seves conclusions al públic més gran possible. Gràcies a la gran atenció que li va prestar la premsa, el treball del Grup de Coimbra va suscitar un debat democràtic de molta qualitat sobre el programa polític per a Europa i va anunciar dos canvis importants. En primer lloc, va permetre a la població de desfer-se de les qüestions existencials sobre si estava «a favor o en contra d'Europa», i començar a plantejar-se els reptes fonamentals que el continent havia d'afrontar. En segon lloc, va demostrar que el que de veritat demanaven els europeus era *més Europa* i esperaven una major influència política, sobretot en àmbits destacats com ara la seguretat interna i els afers exteriors. D'aquí que es pugui dir que la *Colla Què Cal Fer* va donar el tret de sortida d'una gran reforma institucional que es va realitzar el 2007. Els caps d'estat van optar per renunciar a la unanimitat en les votacions generals, augmentar el pressupost de la Unió, fer que el Comitè Econòmic i Social fos més representatiu de la societat civil, convocar mostres de ciutadans escollides a l'atzar per debatre qüestions d'interès general (sobretot els riscos vinculats a la ciència i la tecnologia) i finalment reforçar el Tribunal de Justícia, que ara és l'únic intèrpret del principi de subsidiarietat. D'aquestes reformes ambicioses,

Gran reforma de les institucions de la UE el 2007 i compromís sòlid amb *més Europa* per afrontar els principals reptes polítics

poques haurien pogut veure la llum si no fos pel gran esforç de reflexió, debat i explicació que es va emprendre a Coimbra.

Gran progrés en el camp de la política exterior, la política de veïnatge de la UE reforçada per una sèrie d'associacions globals

El progrés més important dels últims anys en l'àmbit de la Unió s'ha assolit en el camp de la política exterior. La UE ha sorgit com una potència preeminent a la regió gràcies a les ambicioses associacions polítiques que va crear amb tots els seus veïns. Al sud, la creació de l'OCOMED (Organització per a la Cooperació a l'Àrea Mediterrània, que uneix la Comissió, els vint-i-vuit estats membres i tots els estats de la conca de la Mediterrània) ha obert una nova porta a l'associació euromediterrània en termes de recursos invertits i àrees d'activitat. L'associació cobreix actualment camps molt diferents, des de qüestions militars i el suport a la democràcia, a la proliferació de contactes entre les associacions comunitàries i el sector privat a les dues ribes del Mediterrani. A l'est, la UE ha desenvolupat una àmplia cooperació amb els seus tres grans veïns i ha donat una importància especial a àrees d'interès comú com ara la lluita contra la delinqüència organitzada i les xarxes d'immigració il·legal. Aquests vincles especials haurien de servir perquè dos d'aquests països acabessin incorporant-se a la Unió. En el cas de Turquia, la possibilitat d'encetar les negociacions es debatrà en el pròxim Consell Europeu, en què la línia conciliadora d'Ankara sobre la qüestió xipriota i el respecte dels drets humans hauria de permetre superar les reticències que persisteixen a certes capitals. Pel que fa a Ucraïna, l'alt representant de la Unió va recordar fa poc la legítima aspiració d'Ucraïna d'incorporar-se als Vint-i-vuit tan aviat com la seva economia pugui afrontar la competència dins del Mercat Únic.

Europa és el principal defensor de les institucions multilaterals i dels seus valors: dimensió social, drets humans, desenvolupament sostenible

Però la influència de la UE va més enllà dels seus veïns immediats. En l'àmbit internacional, s'ha posat al capdavant de la

defensa de les institucions multilaterals: a la Unió li agrada dir que el sistema global només serà eficaç si està equilibrat i pot tenir en compte les característiques específiques i els interessos de tots els estats implicats (tornant a citar l'alt representant, «per tal que serveixi a tothom, el sistema de les institucions internacionals no ha de servir a ningú exclusivament»). Aquesta actitud de vegades ha fet pujar la tensió amb els Estats Units d'Amèrica, però ha posat de manifest certs punts en comú amb estats com la Xina, l'Índia, Rússia i el Brasil, que voldrien entrar al sistema internacional amb tots els ets i uts a canvi de tenir veu i vot en la creació de normes i principis. En termes més generals, la Unió està aconseguint que la seva veu es senti més clarament en la defensa dels seus valors, sobretot en l'àmbit social, els drets individuals i el desenvolupament sostenible. Fins i tot s'ha guanyat l'admiració diverses vegades en imposar-se ostentosament a si mateixa normes més estrictes que als seus socis, per exemple, en matèria de protecció ambiental.

Sorgiment de les circumscripcions regionals (paral·lelament al reforçament de les institucions mundials)

Per tot això, tret d'algun esdeveniment excepcional, el sistema internacional continua sent fràgil, i farà falta un gran poder de persuasió per arribar a una administració conjunta eficaç dels principals riscos mundials. Mentrestant, tot el món tendeix a reforçar les circumscripcions regionals, una tendència en què, fins ara, la Unió és l'exemple més aconseguit (la qual cosa explica per què es sol citar com a model). La majoria de les principals regions del món ha assolit un progrés significatiu cap a una col·laboració més estreta, en el camp econòmic i en àrees més polítiques com la gestió de les crisis, la protecció ambiental o la seguretat no militar. Al sud-est asiàtic, la cooperació entre l'ASEAN, el Japó i la Xina (sota el lideratge d'aquest últim país) ha guanyat solidesa en els últims anys, en què ha preparat el camí per a una possible integració regional en algunes àrees (els primers ministres de la Xina i el Japó van anunciar

El sud-est asiàtic s'encamina cap a un apropament regional sota els auspicis de la Xina

recentment que havia arribat el moment de reflexionar sobre la viabilitat d'una moneda comuna per a l'est asiàtic). El renovat impuls a favor de la integració sud-americana i el dinamisme d'organitzacions com ara l'OUA van contribuir al sorgiment d'un nivell de govern intermedi entre els estats i les organitzacions internacionals. Rússia i els Estats Units d'Amèrica també sembla que hi estan a favor. Havent encarrilat la recuperació econòmica, Rússia encara vol aplicar una estratègia diplomàtica per assolir tres objectius: reforçar la seva presència a les institucions multilaterals, consolidar la CEI i continuar el seu apropament cap a la UE, amb la qual Rússia està vinculada per un acord de lliure comerç. Pel que fa als EUA, encara són la principal potència mundial, però comencen a mesurar el seu interès en un enfocament més cooperatiu de les qüestions del món (entre altres coses, sembla que aproven les iniciatives d'integració que tenen lloc a Amèrica del Sud, encara que aquests projectes s'hagin desenvolupat principalment al marge de Washington).

Rússia torna a l'escena internacional; acord de lliure comerç amb la UE

Els EUA desenvolupen un enfocament dels afers mundials més multilateral i cooperatiu

Segons sembla, doncs, Europa va pel bon camí i està consolidant la seva reputació com a degana de les relacions internacionals. No obstant això, és probable que els pròxims anys siguin tan difícils com la dècada 2000-2010: els europeus necessitaran molta imaginació i energia per mantenir la seva posició en l'economia mundial, promoure idees de desenvolupament sostenible, ajudar Rússia a integrar-se del tot al sistema internacional, etc. En termes més generals, la funció central de l'Estat a les societats europees continua sent una font de gran dinamisme, però la proliferació de pactes, estatuts i acords extraoficials de tota mena podria degenerar fàcilment en una autèntica olla de grills o bé l'Estat es podria convertir en una cosa tan complexa i ineficient com l'antic Estat del Benestar de finals del segle XX. En el cas de la Unió Europea, tot i que sobren

raons per felicitar-se, es fa molt difícil per a les seves institucions de treballar amb vint-i-vuit membres, i encara s'ha d'afrontar l'ingrés de dotze nous sol·licitants. En una al·lusió a l'últim avió Jumbo d'Airbus, els periodistes han tret un nom per a aquesta futura Unió: la UE 3XX. Només podem esperar que gaudeixi de vent de cua i que els 680 milions de passatgers no es cansin de la hiperactivitat dels últims anys...

Escenari núm. 4: Les societats creatives

Keynes temia l'arribada de la societat de l'opulència. «Que potser no hem d'esperar una "crisi nerviosa" general?... Car ens hem habituat durant massa temps a l'esforç i no al gaudi». En perspectiva, podem veure que Europa sí que va patir aquest mal, i l'onada de vagues i d'agitació urbana del tombant de segle es podria prendre fàcilment per una crisi nerviosa continental. Sembla que el desastre s'ha evitat, però encara és massa aviat per dir si les ambicioses reformes del 2005-2006 proporcionaran el futur millor que van prometre o si han posat definitivament Europa en el camí de la decadència. A ulls dels seus partidaris, que continuen sent majoria, les reformes han tornat l'ésser humà al lloc que li correspon al centre del desenvolupament econòmic i han posat les bases d'una nova solidaritat social, basada en una nova ètica de la qualitat humana i la realització personal, i en un rebuig del materialisme i de l'obsessió per la productivitat del segle XX. Per als altres, el continent que havia estat el bressol de la civilització occidental ja està més que mort, víctima de la seva incapacitat per captar la realitat i de la seva negativa a adaptar-se a les restriccions econòmiques internacionals.

La situació social a Europa a finals del segle passat fregava l'ab-

surd. La divisió entre rics i pobres s'ampliava i les notícies de la televisió parlaven de grans beneficis borsaris al costat de casos de pobresa, desesperació i revoltes. Els governs van acabar posant l'atur al capdavant dels seus objectius principals, però semblaven incapaços de traduir les paraules en fets. Només va fer falta una sèrie de fusions i reestructuracions d'empreses per suprimir els pocs milers de llocs de treball que es van crear a un preu molt alt en forma d'amnisties fiscals i de subvencions governamentals. A mesura que l'estabilitat i la seguretat laboral minvaven, el que més desitjaven els individus era una millor qualitat de vida, una economia que prestés més atenció al seu desenvolupament personal i al medi ambient, però el món dels negocis semblava cada cop més allunyat d'aquestes preocupacions.

Fi del segle XX: creix la diferència entre les necessitats de la població i les aspiracions i les realitats econòmiques

Enmig d'aquest clima difícil, els governs van provar repetidament de retallar les indemnitzacions per desocupació i els subsidis de la seguretat social en un intent d'estimular la contractació i de reduir els costos laborals. Com a conseqüència dels excessos pressupostaris i de la recessió internacional de principis de segle, els cercles d'empresaris i els experts van convèncer diversos governs de la UE perquè anunciessin noves mesures d'austeritat a principis del 2002. La resposta, com tots sabem, va ser unànime: al març, mig Europa havia sortit al carrer. Es van convocar vagues generals a França, Bèlgica, Itàlia i després a Alemanya, Espanya, el Regne Unit i Polònia. Les zones urbanes deprimides de Gran Bretanya i Alemanya van ser l'escenari de violents enfrontaments entre joves aturats i la policia. A Essen, el president d'una companyia va ser linxat pels seus treballadors després d'anunciar plans d'acomiadaments. A París, Brussel·les, Roma, Bucarest i Varsòvia va esclatar una revolta oberta. Amb la caiguda dels mercats de valors i l'enfonsament de les monedes, Suïssa va acceptar d'acollir uns pocs refugiats afortunats, i les imatges del

Les retallades en la despesa pública i els nous programes d'austeritat comporten una protesta a gran escala a tot Europa

Berlaymont (seu de la Comissió Europea) en flames i del president italià abandonant el Quirinale en helicòpter sota una pluja de còctels molotov van ocupar la portada dels diaris de tot el món durant setmanes i setmanes.

El «Fòrum Europeu» restableix la calma

Des de Mondorf-les-Bains (Luxemburg), on s'havia refugiat el Parlament Europeu, cent cinquanta eurodiputats van fer una crida solemne per un Fòrum Europeu, una mena d'Estats Generals electrònics on la població pogués expressar els seus greuges i presentar les seves propostes per salvar la situació. La crida de Mondorf demanava un «redescobriment de l'aspecte humà» i posava èmfasi en la necessitat de canviar el món del treball i «donar a tothom el dret de ser útil en lloc de buscar solament la productivitat». La iniciativa va rebre una gran atenció periodística i va tenir un paper decisiu perquè es recuperés la calma, després que els governs s'haguessin compromès a organitzar els fòrums regionals i nacionals necessaris. Alguns governs, cedint a la pressió pública, havien promès eleccions tan bon punt acabessin els debats.

Els fòrums donen l'oportunitat de reconèixer la importància de l'*aspecte humà*

Els fòrums van confirmar la necessitat de donar a tothom, si no un treball, sí almenys mitjans alternatius per obtenir una renda acceptable, un nivell mínim de seguretat i el reconeixement del seu valor social. Les contribucions de la població també van revelar l'existència de nombroses necessitats no satisfetes, en la forma de serveis a les famílies i a les persones grans o, senzillament, el desig de milions de persones de desenvolupar el seu coneixement, la seva personalitat i la seva imaginació. Molts participants, joves i vells, econòmicament actius o marginats (dos termes que avui pràcticament no s'utilitzen), van expressar el seu enuig amb un món en què tot semblava fet per vendre i on les relacions entre les persones cada cop eren més impersonals per la manca de temps, confiança i interacció so-

cial. Els fòrums van oferir una tribuna a grups que no solien tenir veu: joves, dones, marginats, petites empreses. Van rebre un total de cent milions de col·laboracions per escrit i per correu electrònic. El procés va demostrar que els europeus tenien idees de sobres per aplicar millores, però que amb la ideologia preponderant i la paperassa burocràtica es sentien com un obstacle. Després de la primera fase de queixes, els fòrums es van convertir en autèntics escenaris per debatre solucions. En diferent mesura i en diferents estructures organitzatives, segons de quin país es tractés, la població de tot Europa es va passar un any sencer debatent qüestions com la solidaritat i el compartir, les noves necessitats de les persones, els plans per a una renda bàsica per a tothom i la reforma constitucional. Els governs i els sindicats van passar força desapercebuts durant els debats, però van ajudar en l'organització i van acordar una valoració sincera de les debilitats del vell sistema.

Augment de la pressió pública sobre els governs perquè es centrin en les qüestions socials

Dir que les reformes subsegüents van ser obra dels fòrums seria una exageració. De fet, els fòrums van fer més aviat de vàlvula de seguretat: a part d'ajudar a restablir l'ordre, van donar a la població l'oportunitat de desfogar-se, i als dirigents i els tecnòcrates una idea millor de l'allunyament que sentien alguns dels seus conciutadans. Els disturbis i els fòrums van crear una pressió popular afegida que encara avui es pot notar i que explica els espectaculars canvis interns dels últims deu anys i la màxima prioritat donada pels estats membres de la Unió a les qüestions socials, sovint a costa de la política exterior.

Revisió general dels sistemes comptables i fiscals: *comptes verds*, nous impostos sobre la contaminació i els moviments financers internacionals

Descontents amb els ajustaments realitzats per corregir les contradiccions més descarades, els governs van emprendre una reforma radical dels sistemes comptables i fiscals. Citant la crida de Mondorf, havíem d'«aprendre a comptar el que realment compta», en altres paraules, canviar els comptes públics i pri-

vats per tal que incloguessin el capital humà i l'entorn. Des del 2006, totes les empreses o administracions que exerceixen les seves activitats a Europa han de mantenir comptes ambientals i presentar una valoració de l'impacte ambiental de les seves activitats a final d'any. L'estructura fiscal s'ha revisat de dalt a baix i s'ha introduït tota una sèrie de nous impostos sobre el capital, els moviments financers internacionals, la contaminació, l'energia i els danys ambientals. A canvi, es van aplicar deduccions al treball i del consum a partir dels tipus impositius aplicats en el passat. En nom de l'eficiència, els estats membres han acordat l'harmonització europea dels tipus impositius i dels mecanismes per als recursos més mòbils (beneficis empresarials, ingressos del capital i moviments financers), cosa que va portar el president de la Comissió a comentar, al final del Consell Europeu de Luxemburg del 2004, que «a la fi hem inventat la subsidiarietat fiscal intel·ligent». La Unió Europea també va introduir un impost sobre les transaccions financeres a l'eurozona, malgrat la forta oposició del món del comerç internacional i les reserves dels experts econòmics.

Reconeixement i finançament de nous tipus d'activitat més enllà de la lògica de l'economia de mercat

L'altra gran innovació de la primera dècada del nou mil·leni va ser el reconeixement i el finançament dels tipus d'activitat que ofereixen una alternativa al treball tradicional. Es va concedir a tots els europeus el dret de dedicar diversos anys de la seva vida laboral a tasques útils per a la col·lectivitat que, en una economia de mercat estricta, no trobarien comprador: serveis d'interès general, esdeveniments culturals, treball en associacions sense ànim de lucre, serveis per als pobres i, fins i tot, cuidar nens. Aquest dret s'ha fixat en cinc anys de plena dedicació a tota la Unió. Els individus poden decidir com divideixen aquest temps al llarg de la seva vida, en funció dels seus plans i compromisos (alguns s'estimaran més agafar-se períodes sabàtics i d'altres continuaran treballant però es reservaran una tercera

o una quarta part del seu temps per a activitats no remunerades). Segons el país, entre el 7 i el 15 % dels europeus aprofiten aquesta oportunitat. Els acords pràctics i les condicions de finançament també varien d'un país a l'altre: alguns estats han optat per un finançament local per part del govern regional i local, empreses i empresaris, d'altres han introduït un sistema de desgravacions fiscals, etc. En general, la contrapartida d'aquestes reformes ha estat una revisió (a la baixa) de les prestacions de jubilació i de l'estatut dels treballadors del sector públic. La Directiva Europea del 2005 sobre administració del temps de treball al llarg de la vida proporciona mobilitat entre els sectors empresarial, públic i sense ànim de lucre i períodes de formació i sabàtics, ja que garanteix una protecció social universal, cosa que elimina els riscos de discontinuïtat en les assegurances de malaltia quan canvia la situació econòmica de les persones. Aquesta legislació va ser ben rebuda per les empreses, que hi van veure una manera d'introduir més flexibilitat a la feina, alhora que s'evitaven dificultats de personal. Per últim, per estimular la demanda de nous béns, la majoria d'estats membres han introduït sistemes de vals per serveis, lleure i cultura (coneguts com a *clocs*, a partir de l'acrònim francès, i, ara que ja s'han normalitzat a tot Europa, *euroclocs*). Els europeus ara reben de mitjana el 20 % de la seva renda en forma de vals, independentment de si treballen, estan jubilats o reben subsidis estatals.

L'Europa reformada torna a la plena activitat i a una millor cohesió social

Aquestes reformes han aconseguit el seu objectiu principal, és a dir, millorar la situació social. Els europeus potser no estan tan bé en termes econòmics com fa vint anys, però Europa ha recuperat el nivell de *plena activitat*. Els jubilats i els marginats del segle passat han retrobat una funció útil dins de la societat, i algunes àrees desafavorides estan experimentant una activitat febril pel que fa a l'art i la cultura. Els béns col·lectius són un

tema de preocupació constant, sobretot la millora de l'entorn de vida (citant l'alcalde d'una gran ciutat de Gran Bretanya, és com si tots els distribuïdors s'haguessin dedicat a posar guapa la ciutat). Les protestes organitzades són menys freqüents i l'última gran manifestació va tenir lloc el 2006, quan els jubilats francesos es van manifestar contra la conversió de part de les seves pensions en *clocs*. Els jubilats solen ser protagonistes actius del sector de serveis i alguns ja veuen els seus somnis del 1968 fets realitat (en un nivell més prosaic, molts estats membres van congelar les pensions el 2003 i les prestacions d'activitats ajuden les persones a arribar a final de mes). En general, les desigualtats socials i geogràfiques han deixat d'augmentar.

Impacte inicial sobre el creixement negatiu

La repercussió econòmica és més discutible. Els primers anys del segle van ser negatius en matèria econòmica i el 2003-2005 es va tocar fons quan la Unió, en conjunt, va registrar una mitjana de creixement negatiu durant dos anys consecutius. Des de les reformes, Europa ha experimentat una contracció sense precedents de la seva base industrial. El declivi s'ha fet notar especialment en les indústries contaminants, malgrat que alguns industrials han optat per mantenir els seus llocs de producció a prop dels mercats, encara que això comporti adoptar tecnologies més netes. Els grans bancs també han decidit de reubicar part de les seves activitats a l'estranger per evadir, almenys parcialment, els nous impostos sobre transferències financeres. En general, els dirigents empresarials, incloses les petites empreses, havien patit problemes els primers anys del segle i van denunciar els objectius poc realistes dels reformadors socials. La seva manca de confiança es va reflectir en el bloqueig financer i la fugida de part del capital d'Europa, almenys provisionalment, cap a comptes i inversions més exòtics.

Reubicació d'algunes activitats industrials i financeres a fora d'Europa

La situació ja mostra signes de millora, i alguns analistes prediuen que el 2015 Europa haurà recuperat el nivell de riquesa que gaudia en el tombant de segle. D'altres fins i tot afirmen que ja ha recuperat el terreny perdut si es tenen en compte els nous criteris per mesurar la qualitat de vida i els béns col·lectius. La recuperació econòmica ha estat encapçalada pel sector de serveis, que s'ha diversificat moltíssim, i en particular per les indústries del coneixement i la creativitat (serveis d'educació i coneixement, entreteniment i produccions culturals), els serveis de protecció ambiental i el turisme. Les empreses més innovadores també han aprofitat les reformes comptables que permeten tractar certs costos de formació com una inversió en capital humà. En general, el sector privat comença a recollir els beneficis d'una major flexibilitat en els contractes laborals, del dinamisme generat pel treball en l'economia sense diners i de l'ús més eficient del capital humà. Algunes empreses europees fins i tot estan al capdavant de la creativitat a tot el món i si Europa continua al ritme dels últims anys registrarà més patents per persona que els Estats Units d'Amèrica o el Japó l'any 2020. Per arrodonir les bones notícies, el tipus de canvi de l'euro s'ha acostat al dòlar nord-americà, i últimament un bon nombre de creadors, artistes i empreses s'han traslladat a Europa, una tendència que hauria de guanyar força en els pròxims anys. La majoria vénen atrets per la qualitat de vida, l'ambient favorable a la innovació i la creativitat de la població activa. Encara és massa d'hora per dir si aquestes poques flors acabaran fent estiu.

Algunes empreses innovadores aprofiten la nova estructura socioeconòmica

La situació econòmica interna potser no és del tot bona, però és des de fora de la Unió que es poden esperar els problemes més grans en els pròxims anys. Europa pot pagar un preu alt per haver desatès les qüestions de política exterior des del tombant de segle, i sobretot pel seu paper com a potència regional. Els

Endarreriment del procés d'ampliació per la revolució *postmoderna* de l'Europa occidental

anys d'agitació i de reforma social van ser incomprensibles per a l'Europa central i oriental: tret de dos països que van imitar tímidament la tendència, l'opinió pública dels països sol·licitants no sintonitzava amb el radicalisme verd i roig de l'Europa occidental. El resultat va ser l'endarreriment de l'ampliació: els primers països de l'Europa central i oriental no es van incorporar a la Unió fins al 2008 i les negociacions amb els altres és probable que no comencin fins d'aquí a uns quants anys. La Unió va tacar la seva reputació per la indiferència descarada que va mostrar envers els països sol·licitants: tot i que les exigències socials i ambientals eren cada cop més estrictes d'un Consell Europeu a l'altre, no va introduir nous mecanismes d'ajuda i els interlocutors de l'Europa central van acabar percebent els nous criteris com a pretextos per endarrerir la seva admissió.

Fre a la integració europea, tret de la justícia i els afers interiors

La integració europea en general trontolla una mica. Això podria semblar paradoxal, donat que gairebé tots els caps d'estat i de govern tenen els mateixos criteris ideològics, tret de dos o tres que van arribar al poder en el període de desil·lusió contrarevolucionària que va venir després dels fòrums als seus països. De fet, els estats membres estan més pendents dels resultats a curt termini i el seu desig d'obtenir resultats ràpids de vegades els porta a segrestar l'agenda europea. En línies generals, el control polític de les institucions comunitàries ha augmentat gràcies als governs (control del Banc Central Europeu, per exemple) i les ONG, que cada cop estan més representades als diversos comitès d'empresa i al Comitè Econòmic i Social. No obstant això, normalment les institucions europees funcionen correctament. Malgrat l'agitació, Europa no va deixar caure la moneda única durant els tempestuosos primers anys de segle. Potser l'euro tenia aversió pels fòrums, però ni tan sols els estats membres menys afectats per les protestes al carrer mai no es van plantejar seriosament retirar-se de la unió monetà-

La UEM es sotmet a un minuciós examen polític

ria. Per rematar aquesta descripció, s'ha de mencionar l'extraordinari progrés assolit en el camp de la cooperació en matèria judicial, policial i duanera, en resposta a la creixent demanda pública de seguretat. L'Europol funciona correctament i ha demostrat la seva competència amb la desarticulació de dues xarxes europees de delinqüència organitzada, una de les quals tenia vincles estrets amb certs governs. La immigració il·legal està més o menys sota control, però a costa d'un gran reforçament dels controls duaners i policials que és difícil de conciliar amb la imatge humanista i tolerant que a Europa li agrada de projectar a la resta del món.

La UE és incapaç de definir una política exterior coherent

La immigració tan sols és un dels àmbits en què les actuacions d'Europa a l'estranger no estan a l'alçada dels seus ideals. Quan els estats membres arriben a acords, les posicions europees estan més subjectes que mai als compromisos polítics interns, i la resta del món veu la Unió com una entitat cada cop menys cooperativa, tret de països com el Canadà i el Japó, que, al seu ritme, estan començant a adoptar polítiques socials semblants a les nostres. Aquesta visió d'Europa reposa sobre una bona argumentació: en qüestions comercials, els Vint-i-dos estan agafant gust, sens dubte, al proteccionisme i, de tant en tant, han fet servir la seva *excepció social* per protegir els sectors menys competitius. Fins i tot en les àrees on li agrada sentir-se progressista, com ara els drets humans i el desenvolupament sostenible, la UE adopta una posició nova en una sèrie de qüestions, però en realitat no està desenvolupant una estratègia per a una reforma rigorosa de l'ordre econòmic internacional, per exemple. En aquest sentit les coses podrien millorar, a jutjar per la recent allau de declaracions alarmistes per part d'organitzacions paraigües d'ONG i de líders polítics, com la recent declaració del comissionat europeu per al medi ambient: «Agradi o no, el desenvolupament sostenible és una qüestió global.

És clar que estem contents que els boscos avancin cada any a Europa. Però uns quants arbres aquí poden compensar la pèrdua de selves tropicals?» Una de les propostes més interessants és que els països desenvolupats paguin als més pobres per protegir els recursos naturals essencials.

Signes d'un canvi de valors en altres països desenvolupats

A part del desenvolupament sostenible, la delinqüència internacional i la pobresa mundial també són dues qüestions en què fa molta falta un sistema més sòlid de governança internacional. En bona part dependrà del comportament de les principals potències del món durant els pròxims deu anys i de si abordaran seriosament la necessitat de reforçar la cooperació multilateral. Hi ha una forta pressió popular a favor d'aquest procés: als països més influents, la consciència de qüestions com ara la degradació ambiental o la pobresa mundial és més gran que mai. El Canadà i el Japó han experimentat un canvi notori de valors durant els últims anys i es manifesten signes que apunten en la mateixa direcció a tot el món desenvolupat, sobretot a Oceania i als Estats Units d'Amèrica. Als EUA, la població mostra símptomes de cansament i d'una creixent resistència enfront del joc de mai no acabar del consum i la competència, i els sociòlegs comparen cada cop més la seva situació amb la de l'Europa de principis de segle. De tota manera, tret d'Europa i de dos o tres països més, les elits polítiques del món desenvolupat no estan preparades per plantejar-se les qüestions ecològiques i socials com una prioritat absoluta, i la política exterior és l'últim camp on se les plantejarien.

Pressió popular per una major cooperació multilateral, però manca la voluntat política

Evolució poc sistemàtica de l'est asiàtic

A la resta del món, la situació continua confusa. L'est asiàtic ha evolucionat d'una manera poc sistemàtica: el Japó cada cop sembla que va més a la seva i segueix una via postmoderna pròpia; les ambicions de la Xina topen amb les dificultats econòmiques i amb la resistència de Pequín a aplicar reformes

que alterarien substancialment l'actual sistema polític, i els països més petits segueixen diferents camins econòmics i polítics en funció del que triguen a recuperar-se de la crisi econòmica de finals de la dècada de 1990. Més a prop d'Europa, Rússia continua assetjada per la confusió política i econòmica i s'ha distanciat molt de la resta del món, sobretot dels seus socis europeus. Pel que fa als països mediterranis, aquests s'enfronten al doble repte de la demografia i la modernització econòmica cap cop amb més dificultats afegides. El ressentiment cap als veïns rics del nord està guanyant terreny, oi més quan la UE no segueix cap estratègia coherent per a aquesta regió, tret de la seva política restrictiva d'immigració.

Rússia està assetjada per la confusió política i econòmica

Els països mediterranis passen dificultats

En termes més generals, cada dia que passa queda més clar que la política de la Unió envers els seus veïns no pot continuar sent tan contradictòria com ho ha estat durant els últims deu anys. Fins ara s'ha intervingut molt poc en les disputes regionals, excepte per proporcionar assistència humanitària i ajuda per a la reconstrucció i per a l'aplicació de reformes i, fins i tot en aquest aspecte, la generositat de la UE no està a l'alçada de les necessitats reals. A mesura que el fracàs d'aquesta estratègia d'aïllament *de facto* queda més al descobert, els governs de la UE miren de convèncer les seves opinions públiques que és la pròpia supervivència de l'experiència europea el que està en perill. I és que si Europa no s'adona ràpidament que ha de reforçar la seva presència internacional, l'*excepció social europea* pot acabar sent un paradís il·lusori de pau i prosperitat egoista totalment allunyat de la realitat. El pensament predominant és que la Unió ha de concebre urgentment una política ambiciosa dirigida als veïns, i fins i tot hi ha plans per anar ampliant la majoria de les polítiques i els programes de la UE (R+D, energia, medi ambient...) cap a una gran àrea euromediterrània, des de Rússia fins al nord d'Àfrica. Aquest

Plans per a una *política de veïnatge* més ambiciosa en l'àmbit de la UE

pla sembla molt ambiciós per a molts, però també podria ser l'única via perquè les aspiracions europees no se les endugui la mera mecànica de les forces demogràfiques.

En resum, de l'evolució que segueixi la resta del món depèn que Europa obri la porta cap a un *renaixement espiritual* i doni forma als valors d'un nou ordre mundial més cooperatiu que serveixi millor a les necessitats humanes. Falta veure si disposa de prou poder econòmic i intel·lectual i si compta amb els suficients aliats per dur a terme aquesta missió. Si no és així, Europa s'estarà apartant del món i rebutjant el repte de la modernitat, que tant ha fet per constituir però que la seva població no sent com a seu. Com que és impossible saber per on aniran els trets, millor que pensem en l'epigrama que va pronunciar el president argentí en una visita recent a Brussel·les: «Sens dubte, Europa ha provocat alguna cosa. Però es fa difícil de dir si és un far per a la resta del món o bé una barbacoa festiva sobre arenes movedisses».

Escenari núm. 5: Els veïnatges turbulents

«Mort en combat, per Europa».

El recent Consell Europeu de Gdansk va decidir d'erigir, a totes les ciutats capitals, un monument de pedra blanca amb aquestes paraules en totes les llengües oficials de la Unió, juntament amb els noms dels deu mil soldats que han mort en combat des del tombant de segle. Les edicions especials publicades per la premsa d'Europa que analitzen la primera dècada del mil·leni, des del 2000 fins al 2010, revelen la preocupació mostrada per la Unió amb els afers exteriors. El Consell de Seguretat Europeu ha fet un desplegament de tropes en quatre

ocasions per restablir o mantenir l'ordre molt a prop de les seves fronteres. La preocupació per la seguretat ja forma part de la vida quotidiana. El pla Eurovigil, creat després dels atacs terroristes de la primavera del 2004, n'és l'exemple més clar, però tan sols és un signe més de la por que senten els europeus davant del món que s'estén fora de les seves fronteres i de la seva inquietud per què els espera en el futur. Aquesta mentalitat de setge ajuda a explicar l'estancament de la política interior: els governs dels estats membres, sobretot dels més grans, han recuperat una gran part del capital polític amb els últims èxits militars, però no prou com per convèncer una població inquieta de la necessitat d'aplicar àmplies reformes econòmiques i socials. Durant els últims deu anys, només dos o tres estats membres les han acabat implantant.

Rerefons internacional de creixent inestabilitat política general

Vint anys després del final de la guerra freda, la inestabilitat política és un problema creixent a tot el món, sobretot als països que fan frontera amb Europa, i res no indica que la situació hagi de millorar en un futur immediat. El problema actual és el resultat acumulat de moltes tendències històriques convergents i que vénen de lluny. Els primers signes reals de dany ambiental ja es podien apreciar al segle XX; més tard o més d'hora els recursos naturals, com ara l'aigua potable, havien de començar a escassejar i havien de donar peu a lluites polítiques per controlar-los. La divisió del mapa polític mundial i el nombre creixent de conflictes locals que estaven a un pas d'esclatar en guerres civils no són pas fenòmens recents: el segle XX va presenciar el naixement de més de cent cinquanta nous estats sobirans, un terç dels quals s'han constituït només en els últims vint anys. Llavors va acabar la guerra freda, que, d'alguna manera, havia servit per canalitzar la violència i no destapar la capsa de conflictes menors. El sistema d'aliances formades al voltant d'un nombre limitat de grans potències,

Proliferació de petits conflictes

La globalització no proporciona el que havia promès

els Estats Units d'Amèrica i la Unió Soviètica, s'ha descompost en un enrevessat garbuix de xarxes menys controlable, que ha donat lloc a la interrelació de les guerres de guerrilles ètniques, el terrorisme, la delinqüència organitzada i el contraban d'armes. Per últim, la globalització econòmica no ha portat tots els beneficis promesos pels seus defensors més entusiastes: la inestabilitat monetària està en alça, el creixement es continua alentint i les recompenses es distribueixen d'una manera desigual que perpetua els desequilibris mundials i reforça les desigualtats socials interiors pràcticament a tot arreu.

Els països rics no s'ocupen de les noves amenaces fins a principis del segle XXI

Al món desenvolupat, sobretot a Occident, la reacció de la gent a la fi de la guerra freda va ser la pèrdua d'interès per la resta del món. A manca d'una amenaça directa i fàcilment identificable, els governs i la població d'Europa i dels Estats Units d'Amèrica van girar la seva atenció cap a les qüestions de política interior. Al final de segle, per bé que Occident es commovia amb les imatges de la guerra, les matances i el genocidi que arribaven des dels Balcans i l'Àfrica, la principal preocupació de la població era tenir una vida còmoda que no estigués amenaçada per aquells tràgics successos. Els EUA dubtaven entre una retirada relativa i el desig de mantenir el seu lloc destacat en el pla polític. Mentrestant, Europa es va recolzar sobre dues coses aparentment segures: la pau duradora entre els estats membres (fins i tot els que encara eren candidats) i la presència tranquil·litzadora de l'Aliança Atlàntica.

Augment de les tensions a les portes de la UE

En el seu estat de llanguiment refinat, la població europea no es va adonar de totes les noves amenaces militars i contra la seguretat no militar que s'acumulaven a les portes de la Unió. No obstant això, a principis de segle ja existien tots els ingredients per a una crisi: un procés de pau a l'Orient Mitjà que s'enfonsava, les tensions ètniques dels Balcans i l'est del Medi-

terrani i una progressiva desintegració de Rússia, on la delinqüència organitzada feia el que volia i els generals que anaven curts de diners venien armes a preus de ganga. A més, l'entorn natural a tota la frontera de la Unió s'anava deteriorant a poc a poc, però d'una manera irreversible, per la sobreexplotació de la costa mediterrània al sud, i la gran contaminació industrial i agrícola a l'est. Els primers signes de preocupació pública de debò van arribar el 2002 després d'un accident nuclear menor a l'Europa central i d'una onada de fam espantosa a l'antiga Unió Soviètica. El Consell Europeu, escudat rere les seves discussions internes, va qualificar d'«inviable qualsevol forma d'actuació política que pogués aportar una millora duradora a la situació dels països afectats». La premsa li va treure molta punta, a aquest comentari, tot i que només era una referència a l'estat d'extrema confusió que regnava en aquells països. Per exemple, bona part de l'ajuda humanitària enviada per la Unió arribava als magatzems de les màfies locals, que ràpidament la venien al mercat negre. Aquell mateix any, el Congrés dels EUA, fortament influït pels seus membres més aïllacionistes, va publicar un informe en què expressava la seva preocupació per la creixent inestabilitat d'Europa i suggeria que havia arribat l'hora que els europeus assumissin tota la seva responsabilitat en qüestions militars i de seguretat, entre d'altres. Quan, per raons d'inestabilitat geopolítica, una sèrie d'agències de qualificació creditícia van modificar a la baixa la classificació de les empreses europees, les borses també van mostrar signes de nerviosisme.

Creixent inquietud pública per la inseguretat a Europa

Distanciament progressiu dels EUA de les preocupacions europees

A partir d'aleshores, els governs dels estats membres van notar la pressió constant de la població i dels seus principals socis de tot el món: a mesura que s'acumulaven els indicis d'inestabilitat a les seves fronteres, es creia que la Unió preparava una política exterior coherent i efectiva. Els caps d'estat i de govern

Manca d'una política exterior i de seguretat coherent

es van posar d'acord sobre tota una sèrie d'estratègies comunes de política exterior: la Unió va mirar d'impulsar les relacions amb els països menys estables de la regió amb la proposta d'una participació política més directa en qüestions de seguretat no militar. Però la mateixa força dels esdeveniments van fer inútils els esforços, que no van aconseguir cap avenç en qüestions més sensibles com la defensa. Això va fer dir al cap de la política exterior de la UE que «els estats membres encara s'estimen més tenir exèrcits nacionals febles que una força militar europea».

Esclata un gran conflicte armat molt a prop de la Unió

Va ser en aquest rerefons d'agitació que va esclatar la Guerra de la Set, tot just a uns quants centenars de quilòmetres de les fronteres de la Unió. Al pic de l'estiu del 2003, després que dos dels seus membres fossin abatuts per la policia a un país veí, una organització terrorista va abocar diverses cisternes de defoliant a un riu pròxim a la frontera, un atemptat que va impedir el consum d'aigua potable a les ciutats que quedaven riu avall. Es van produir revoltes que van reactivar les tensions ètniques de la regió i van degenerar, en poques setmanes, en un important conflicte armat, alimentat per una sèrie de països a l'ombra amb diferents models ètnics, territorials i ideològics. La guerra va plantejar tres gran problemes a la Unió. En primer lloc, era impossible d'aplicar una estratègia efectiva de *cordó sanitari*. En segon lloc, semblava probable que la gran població de la regió generaria una allau incontrolable de migrants i refugiats. Els grups de les milícies ètniques que prenien part en el conflicte tenien branques terroristes a dins de la Unió. Aquestes cèl·lules van demostrar la seva eficàcia un cap de setmana sagnant del desembre del 2003: un diumenge a la tarda van esclatar tres cotxes bomba simultàniament a Regent Street, al Kurfürstendamm i als Camps Elisis. Els atemptats van matar centenars de persones que en aquell moment estaven fent com-

Els terroristes exporten el conflicte a la UE

Resposta militar d'Europa, encapçalada pels grans estats membres

pres i van deixar milers de ferits. La setmana següent, França, Alemanya i el Regne Unit van convocar una reunió extraordinària del Consell Europeu, en la qual van anunciar plans per destacar unitats terrestres amb la missió de «restablir la pau per qualsevol mitjà». La majoria dels governs de la UE, davant d'un fet consumat, van decidir de fer el mateix (només quatre en van quedar al marge, per raons de neutralitat o de política interior). Aquella mateixa tarda, els Estats Units d'Amèrica van confirmar que no participarien en l'operació i van desitjar a Europa bona sort. Al cap de tres setmanes, els primers contingents de la UEO ja estaven destacats. Després de sis mesos i vint-i-cinc mil morts, la Guerra de la Set s'havia acabat.

Els EUA declinen prendre-hi part

Sens dubte, el deteriorament de les relacions amb els països veïns i els fets de l'hivern del 2003-2004 van comportar grans canvis en la Unió Europea, especialment en les seves institucions. Sobretot, les qüestions de seguretat han restringit dràsticament l'admissió de nous membres: citant el llavors president de la Comissió, «Europa acaba on comença el caos i la barbàrie, i hem aconseguit salvar la major part de l'Europa central». Es va crear una policia de frontera comuna i un servei secret europeu (BordEuro i EuroSec), als quals el Tractat de Gibraltar del 2006 va donar l'estatus d'òrgans oficials. La guerra també va donar peu a un model, en un principi especial, per a una estructura de decisions militars en què hi participaven França, Alemanya i el Regne Unit. Això va originar posteriorment el Consell de Seguretat Europeu (CSE), que es va constituir oficialment com a institució a Gibraltar per un període de prova de deu anys. Al mateix temps, la composició del CSE es va ampliar a Itàlia, un país mitjà i un país petit (escollits cada sis mesos seguint una rotació). El CSE, que ja ha fet tres operacions militars més, ha donat sobrades mostres de la seva eficàcia. L'altra cara de la moneda, però, és que ha robat als

La guerra provoca canvis profunds en la UE

Creació del Consell de Seguretat Europeu i d'organismes de seguretat

països petits bona part de la seva influència. El Tractat de Gibraltar també va retallar el poder de les institucions comunitàries: es va anul·lar el dret exclusiu de la Comissió de proposar nova legislació i el Tribunal de Justícia va perdre la seva competència sobre la major part dels afers jurídics i policials. Les decisions relatives a l'Europol i a l'administració de les fronteres exteriors encara s'adopten per unanimitat, i ni la Comissió ni el Parlament no hi tenen vot (els estats membres al final no van permetre que l'àmbit de cooperació policial s'incorporés al marc comunitari, però en l'àmbit de la justícia, la seguretat i els afers interiors sovint hi havia una major col·laboració entre ells). El cap de la política exterior de la UE ha rebut crítiques per la seva submissió a les ordres dels tres grans estats membres (tal i com va dir fa poc el president português, «l'alt representant del Consell ens continua parlant de la bona qualitat de la tecnologia de la informació militar que hi ha a Europa, però des del seu telèfon només pot fer trucades a tres ciutats: Berlín, Londres i París»). En resum, tota la UE està desenvolupant un enfocament més intergovernamental, la política exterior està dominada per tres estats membres i, mentrestant, els altres esperen que les coses es calmin al món exterior per posar en dubte aquest triumvirat *de facto*.

Més intergovernamentalisme en l'enfocament de la UE de la política exterior i la seguretat interior

Caos a l'antiga Unió Soviètica i a l'Europa de l'Est

Per desgràcia, la calma triga molt a arribar... Tot i que la Unió ha consolidat la seva reputació com a policia regional, al voltant de les seves fronteres hi continuen havent tensions i conflictes. Rússia és un factor de desestabilització permanent per a les parts més orientals del continent: la delinqüència organitzada no para d'incrementar el seu control sobre les elits destacades, no hi deixen d'haver conflictes entre el govern central i les regions, i l'economia es troba en un estat deplorable. Tot això ha enfonsat el país en un estat d'introversió preocupant, del qual només surt esporàdicament per recordar al món i als

seus antics satèl·lits el poder que havia tingut. L'Àsia central, Ucraïna i els països de l'Europa de l'Est que han mantingut una dependència més o menys gran de Moscou s'han apartat del bon camí juntament amb Rússia. La Unió té un problema rere l'altre a la seva frontera oriental, que s'ha convertit en una ruta important dels immigrants il·legals que arriben de l'Àsia, l'Àfrica i les antigues repúbliques soviètiques. Els estats membres directament afectats tenen por que el problema arribi a un punt que no es pugui fer marxa enrere. Aquesta és una preocupació molt present a Polònia, un país utilitzat com a corredor per les xarxes del crim organitzat de Rússia i Ucraïna a pesar dels esforços del BordEuro i l'Europol per aturar les seves activitats.

Problemes insolubles en la immigració il·legal

El flanc meridional d'Europa gairebé provoca els mateixos maldecaps. En els primers anys de segle, la Unió va descuidar la cooperació amb els països mediterranis, sobretot perquè es va bolcar en l'admissió de nous membres de l'Europa central, les qüestions monetàries i la reforma interior. En relació amb el sud, Europa ha actuat tard i de mala gana, però l'associació euromediterrània mai no va acabar d'enlairar-se i el pla per a una àrea de lliure comerç s'ha ajornat *sine die*. Pel que fa a la Mediterrània oriental, tota la regió s'ha vist desestabilitzada pel fracàs del procés de pau. Per compensar la seva manca de legitimitat democràtica i els greus problemes interns, els dirigents turcs estan jugant la carta nacionalista en les relacions amb els seus veïns. L'agressivitat turca, exacerbada per l'actitud obertament brusca dels europeus i per un règim fronterer repressiu, ha donat lloc a un deteriorament significatiu de les relacions entre la UE i Turquia des del 2005.

L'associació euromediterrània es deixa caure

El debilitament de les elits liberals turques deteriora les relacions amb la UE

Però Turquia no és l'únic país que està ressentit amb la Unió. Tots els països mediterranis acusen Europa d'aprofitar-se de

Inestabilitat política a la Mediterrània meridional

l'obertura dels seus mercats i de no ajudar-los a fer front a problemes demogràfics, socials i polítics insolubles. Cap govern no ha aconseguit aplicar reformes econòmiques significatives ni reduir la progressió de la pobresa; cada cop hi ha més signes d'inestabilitat i de descontentament popular. Tot i la mala salut de l'única república islàmica de la regió, els partits religiosos s'han convertit en una força política que s'ha de tenir en compte i aviat podrien arribar al poder a alguns països, sempre i quan no s'avancin els militars. Independentment de la ideologia dels governs de la regió, la situació corre el risc de deteriorar-se sota l'efecte combinat de les pressions demogràfiques i les ambientals (hi ha motius per témer que, d'aquí a uns deu anys, l'escassetat d'aigua potable provoqui guerres per l'aigua entre certs països de la regió).

Els partits religiosos i l'exèrcit guanyen presència política

El món es divideix cada cop més en blocs i àmbits d'influència regionals

Sembla que Europa haurà d'exercir la seva nova funció de policia regional durant força temps. L'última potència mundial que ha sorgit és la que lluita contra l'entorn més hostil i ara està pagant el preu de la inactivitat en matèria de política exterior de la dècada de 1990. Tampoc no es pot dir que la resta del món sigui una bassa d'oli. El continent americà s'ha unit en un Mercat Únic, la PAFTA (*Àrea de Lliure Comerç Panamericana*), controlat pels Estats Units d'Amèrica gràcies a la seva influència econòmica i tecnològica. Washington ha canviat el seu centre d'atenció cap al continent americà. Els EUA mantenen la seva presència diplomàtica a l'Àsia, Europa i l'Orient Mitjà, però ara només intervenen com a policia internacional al seu continent, per restablir l'ordre als països més inestables de l'Amèrica central o coordinar operacions contra els càrtels de la droga i de la immigració il·legal. L'equilibri de poder regional és menys estable a l'Àsia: tant la Xina com el Japó voldrien liderar l'est asiàtic, però ni l'un ni l'altre país no tenen el que fa falta: prestigi diplomàtic i més destresa econòmica i tecnològi-

Els EUA es centren en el continent americà

La Xina i el Japó es disputen la posició a l'Àsia

ca. Altres països, com ara l'Índia, l'Iran i Sud-àfrica, miren de crear les pròpies àrees d'influència, amb més o menys èxit. En general, aquestes potències regionals coexisteixen més o menys pacíficament, la qual cosa és força sorprenent tenint en compte la debilitat de les institucions internacionals. A part dels antagonismes antics d'alguns països, les úniques disputes reals giren al voltant del comerç, en concret el comerç entre la UE i la PAFTA. Per últim, hi ha regions que ningú no ha sabut estabilitzar, com ara l'Àfrica subsahariana, la CEI i el Mediterrani. En tots tres casos, Europa està en primera línia.

Es retallen els drets i les llibertats fonamentals

La difícil situació de l'exterior té greus repercussions en la vida de l'interior de la Unió. La gent té la sensació que viu en un paradís de pau que s'aguanta per un fil, i està disposada a tancar els ulls davant de les violacions de certs drets i llibertats fonamentals per tal de preservar-lo. Les polítiques d'immigració s'han fet molt més severes: amb l'aprovació que atorga el silenci de la majoria, els governs han despatxat les sol·licituds d'asil amb criteris cada cop més draconians, i s'han aplicat amb més energia a detenir i expulsar els immigrants il·legals. Les fronteres exteriors de la Unió estan farcides de posts duaners ben vigilats i torres de vigilància que recorden un passat sinistre. Els estats membres més exposats geogràficament cada cop s'assemblen més a una fortificació. A tota la Unió, la presència de la policia i de l'exèrcit s'ha intensificat molt d'ençà de l'aprovació del pla Eurovigil, que es va introduir com una mesura *temporal* després dels atacs de l'hivern del 2003, però que després no s'ha retallat mai. Els europeus s'han acostumat al fervor de les autoritats pel que fa a la llei i l'ordre, un excés de zel que es manifesta en inacabables comprovacions d'identitat, sobretot per a aquells que tenen aspecte d'immigrants. La preocupació d'alguns estats membres per la seguretat els ha portat a prendre mesures dràstiques com ara reinstaurar la pena de

L'«àrea europea de llibertat, seguretat i justícia» adopta un caràcter repressiu

mort per actes terroristes i la cadena perpètua per als que han participat en xarxes del crim organitzat. En termes més generals, l'«àrea europea de la llibertat, la seguretat i la justícia» cada dia s'assembla una mica més a un estat policial. Els estats membres protegeixen amb molta cura les seves competències en l'àmbit de l'ordre públic i les amplien amb mesures comunes cada cop més repressives. En els últims cinc anys, les normes europees sobre immigració, visats i asil s'han posat a l'alçada dels estats membres amb una legislació més estricta.

Agitació, passivitat i més intolerància en la població europea

Els europeus han presenciat sense dir res com els seus estats *endurien la llei i l'ordre*, perquè ho veuen com una resposta a la inquietant situació en què es troben. N'hi ha que fins i tot voldrien que els seus governs anessin més enllà. Les últimes enquestes d'opinió mostren que les persones tenen un sentiment molt arrelat d'intranquil·litat envers la resta del món (citant un dels seus predecessors, el president de Romania va dir fa poc en to burleta que «la immensa majoria dels europeus creu que la UE només té un bon veí, l'oceà Atlàntic»). La intolerància amb els immigrants i la irritació amb les associacions de drets civils són dos fenòmens generalitzats. La política seguida en alguns països de forçar l'assimilació dels immigrants ha rebut l'aprovació tàcita de la població. En termes més generals, el temor del futur i d'actituds més reaccionàries es pot notar cada cop en més temes, com ara els drets de les minories i la igualtat sexual. La població europea ha adoptat una posició, sens dubte, més curta de mires i menys oberta al canvi que vint anys enrere.

La reforma estructural de l'economia no és una prioritat

Com que l'electorat aprova les polítiques severes en matèria de seguretat exterior i interior, els polítics no tenen altra alternativa que no sigui ajornar la presa de decisions desagradables en política interior, en concret la reforma de l'Estat del Benestar.

Els governs, com que no han pogut suprimir els seus sistemes de seguretat social, el que fan és continuar buidant-los de contingut mirant que no es noti, un mètode que combina el pitjor de tots els móns: reducció de la competitivitat, retallada progressiva de la cobertura del benestar, ràpid augment de la marginació social i un mal arbitratge entre generacions. Sens dubte, la situació no és la mateixa a tots els països: als grans estats membres, els dirigents polítics s'han vist reafirmats per les seves operacions en política exterior i, de tant en tant, han pogut fer ús de la seva popularitat per tirar endavant algunes reformes difícils. Però arreu d'Europa, la desigualtat social s'amplia i no hi ha un suport general a una reforma àmplia.

Minva de la competitivitat europea, augment de l'intervencionisme estatal

La manca de vitalitat aparent en l'àmbit social també afecta l'economia europea. El feble creixement econòmic es deu en part a un alentiment a tot el món industrialitzat: les tensions exteriors, la resistència empresarial a la liberalització d'alguns sectors i l'augment de les pressions proteccionistes fan que el món no pugui capitalitzar el progrés tecnològic en els camps de la informació i de la comunicació. A la Unió, la introducció de l'euro ha augmentat la transparència econòmica, però els governs fan menys que en el passat per garantir el correcte funcionament del Mercat Únic, i no tenen manies a l'hora d'ajudar les empreses nacionals a protegir els seus mercats captius. El Pacte d'Estabilitat s'ha evitat en múltiples ocasions; darrerament, alguns estats membres han arribat a proposar que la despesa militar s'exclogui de les dades estadístiques de deute públic. Molts governs europeus donen suport obertament a l'incompliment de la Llei de la competència en els sectors de tecnologia avançada per a ús militar. En termes més generals, els tradicionals punts febles de l'economia europea no han desaparegut, a saber, un règim tributari molt alt (l'harmonització europea en aquest camp s'ha ajornat indefinidament) i una

importància més alta dels sectors tradicionals que en els nostres competidors americans i asiàtics. Les indústries de tecnologia avançada, com ara la tecnologia de la informació i la microelectrònica, encara són els germans pobres de l'economia d'Europa i passaran força anys abans no sorgeixin productes amb aplicacions civils a partir del recent programa de recerca militar en aquestes àrees. Per últim, l'apatia econòmica i social i la rigidesa política mantenen les desigualtats regionals. Sembla com si trossos sencers del continent estiguessin condemnats a passar molts més anys en la marginació.

Acceptació passiva de la degradació dels serveis públics

També fa molta falta que els països europeus reformin el seu sistema de govern, així com les estructures econòmiques i els sistemes del benestar. En els últims anys hem presenciat un cert pas enrere: els experiments de descentralització de finals del segle XX no van produir els resultats que esperaven els seus partidaris i la causa d'un govern obert ha quedat relegada a un segon pla, darrere de la d'un govern eficaç. La població no mostra l'entusiasme d'abans en aquestes qüestions; la nova confiança de la població en les polítiques i els partits tradicionals, en particular aquells que han adoptat una posició extremista i nacionalista, la porta a acceptar passivament la ineficàcia general i les pujades dels impostos, sempre que no siguin gaire evidents. Al cap i a la fi, les polítiques de seguretat també creen llocs de treball, sobretot per als joves i els treballadors no qualificats. Però la naturalesa caòtica i arbitrària dels serveis públics a certs estats membres tard o d'hora provocarà una reacció en contra. En termes més generals, cada cop hi ha més signes que les poblacions europees estan experimentant una desil·lusió espiritual i estan patint l'enfonsament de l'ideal de la *societat oberta*. El *boom* dels moviments religiosos i espirituals alternatius és un indici clar d'aquest mal subjacent.

Per tot això, la dècada del 2010 al 2020 té molts números per ser una època agitada per a Europa, tant en el front de la política exterior com en el de la política interior. N'hi ha que no dubten a predir la decadència del vell continent i creuen que quedarà darrere d'altres grans potències regionals. Però la posició d'Europa en relació amb els Estats Units d'Amèrica, la Xina, el Japó i qualsevol altre país, no és el principal tema de cap anàlisi seriosa de les tendències mundials. És tot el sistema polític internacional el que fa passes enrere i va cap a una configuració més pròpia del segle XIX, en una època, a més, que els reptes més importants tenen un abast planetari. Els blocs regionals que ara s'estan constituint no aportaran més que solucions parcials a problemes com el medi ambient, l'augment de la delinqüència organitzada i el creixement de la població. Si els líders polítics i econòmics del món no redescobreixen aviat les virtuts de la cooperació internacional, es podrien trobar atrapats en un cercle viciós d'inestabilitat, amb períodes cíclics de fam, disturbis, guerres pels recursos naturals i conflictes interètnics que els mantindran ocupats pensant en solucions duradores. En aquest escenari, el Mediterrani seria la regió que seguiria a Rússia i a l'Àfrica en el camí cap al caos. Llavors li tocaria el torn a Europa, i la roda no s'aturaria aquí...

Quadre 1.
Els escenaris a cop d'ull

Escenari	Els mercats triomfants	Les cent flors
Factors clau		
Tecnologia i organització laboral	*Tercera Revolució Industrial* acompanyada de l'explosió de la capacitat empresarial (*empresa virtual*). Lideratge indiscutible del model nordamericà en la innovació tecnològica i l'organització empresarial (valor per a l'accionista).	Alentiment del creixement. Explotació d'algunes tecnologies, per exemple biotecnologies, restringida per l'oposició popular. Transferència de grans empreses, explosió de les (tele) activitats individuals i de les xarxes extraoficials.
Cultura i valors	Fort èmfasi de la independència. Sentiment generalitzat d'inseguretat. Solidaritat familiar residual. Materialisme i consumisme. Demonització de la *desocupació* i acceptació de la marginació social.	Fe en la solidaritat veïnal i en l'autofinançament local: paper especialment actiu de les dones. El treball remunerat perd importància. Anticonsumisme i activitats de bricolatge, però entusiasme per les tecnologies de la informació i de la comunicació. Valors *verds*.
Governança: - política	Nova elit política enfront de la burocràcia i dels sindicats. Governs regionals enfront de governs centrals (nacionals i UE). *Desigualtat de governança* entre localitats i grups socials. Importància dels grups de pressió i dels mitjans de comunicació privats. Política de la *llei i l'ordre*.	Regions i localitats enfront del govern central (nova edat mitjana de les ciutat estat). Crisi de les grans burocràcies i de les nacions-estat. Creació de nous estats.
- població	La població s'aparta de la vida pública. Desconfiança de l'acció col·lectiva. Èxit de les ONG dedicades a una sola qüestió.	Participació en l'àmbit local, apatia en l'àmbit nacional i europeu (sobretot dels grans estats). Desconfiança del govern i de les grans empreses (també dels mitjans de comunicació): desobediència, evasió fiscal, boicots, abstenció.
- administració	Reestructuració del sector públic. Externalització dels serveis públics. El sector privat assumeix el control de les funcions públiques tradicionals.	Incapacitat general de les administracions nacionals per aplicar reformes. Burocràcies cada cop més allunyades de la realitat. Les associacions i les organitzacions privades assumeixen funcions públiques.

Les responsabilitats compartides	Les societats creatives	Els veïnatges turbulents
Tercera Revolució Industrial afavorida per les polítiques de reorientació de les tecnologies cap als usuaris (associacions públiques i privades). Model d'accionariat de l'empresa: flexibilitat *reeixida*.	Alentiment del creixement. Fort impuls polític per desenvolupar les tecnologies netes i les tecnologies de formació. Desincentivació de la inversió privada en certes tecnologies, per exemple biotecnologies. Reestructuració de les empreses segons l'imperatiu democràtic i igualitari.	Accentuació de l'alentiment del creixement. Europa es troba en una posició cada cop més desfavorable dins de la competència mundial, sobretot en els sectors de tecnologia avançada. Ingerència política en la reestructuració de les grans empreses.
Renaixement de la consciència social i ecològica. Fe en la responsabilitat i en la solidaritat cívica. Tolerància generalitzada de la diversitat. Certa *correcció política*.	Consciència social i ecològica revolucionària. Reacció contra les estructures dominades per la *racionalitat econòmica*. Foment de la creativitat popular.	Augment de l'aversió al risc. Temor pel futur. Intolerància i *retorn a les arrels* (fins i tot regressió en la igualtat entre homes i dones). Augment del racisme. Preocupació per la seguretat econòmica i fins i tot física (delinqüència urbana, màfies, guerra a països veïns).
Nous polítics enfront de vells buròcrates. Iniciativa europea per a la reforma del sector públic (2001): subsidiarietat en tots els àmbits (estatuts que regulen les relacions entre els estats membres de la UE, i entre els estats membres i les regions).	Aixecaments violents (a molts països) provocats pel pla coordinat de la UE de retallar la protecció social. Fòrums europeus (Àgores) per debatre el futur de les societats europees. Crisi i reforma de les nacions-estat al voltant de prioritats socioecològiques.	Les (grans) nacions-estat exploten l'amenaça de la seguretat per refermar l'autoritat del govern. Política de la *llei i l'ordre*. Canvi del centre de gravetat polític cap al populisme de dreta (*Europa fortificada*). Relegitimació de l'Estat.
Una minoria important de *ciutadans actius* condiciona la vida política i comunitària. Ampli consens per a la reforma del sector públic i de les institucions socials.	Augment de la participació en la vida comunitària i política després d'un període d'agitació social. Importància de les xarxes d'*empresaris socials* a tot Europa.	Passivitat política i suport difús de l'autoritarisme. Els mitjans de comunicació fomenten la por a la diversitat.
Reforma del sector públic segons els principis de descentralització, transparència, responsabilitat, subsidiarietat. Augmenta el paper dels mecanismes de valoració i de control relatius a la regulació i a la implantació (reducció dels ministeris tradicionals).	Interpenetració del sector públic i privat sense ànim de lucre: ONG actives en el subministrament de serveis públics (educació, formació, assistència a les persones amb renda baixa).	Reducció de la reforma del sector públic. La seguretat preval sobre la transparència. El centralisme desincentiva la flexibilització. Obsolescència dels serveis públics.

Escenari	Els mercats triomfants	Les cent flors
Factors clau		
Institucions de la UE	Mínima reforma institucional. Debilitament de les polítiques comunes: nacionalització de la PAC, fortes retallades dels fons estructurals, *EEEïtzació* de la UE. Reducció de la Comissió a una autoritat del Mercat Únic. Limitació de la cooperació policial intergovernamental. Ampliació a 10 països de l'Europa central i oriental, Xipre i Malta (2005-2008), als països de l'EFTA (2004) i a Turquia (després del 2007).	Cap reforma institucional (augment dels membres de la Comissió). Debilitament de les polítiques comunes (reducció de la PAC) a manca d'un marc pressupostari estable. Tendència cap a una relació d'afiliació molt lliure o fins i tot retirada (resistència de les regions riques). Ampliació a 4 països de l'Europa central i oriental (2006) i congelació de posteriors adhesions.
Mercat laboral i polítiques socials	Desregulació i individualització de les relacions industrials. Declivi terminal dels sindicats. Reducció de les xarxes de seguretat (generalització de la comprovació de mitjans de vida) i privatització dels serveis socials (expansió de les pensions privades, assistència sanitària privada).	S'aconsegueix la flexibilitat en alguns països (*corporativisme competitiu*), flexibilitat extraoficial en altres països (*desintervenció implícita* de l'Estat). Augment general de la pluriocupació i del *sector gris*. Difusió de la barata i dels programes d'intercanvis d'habilitats (sobretot als sectors marginals).
Altres polítiques econòmiques	Reducció dels impostos i la despesa. La UEM funciona sense que calgui millorar la coordinació de les polítiques. Projecte d'acord dels tipus de canvi mundials. Reducció de les polítiques industrials orientades a les PIME i l'R+D.	Manteniment d'un mínim d'estabilitat macroeconòmica, però reducció de les polítiques econòmiques per manca de compliment. Mínima coordinació de polítiques de la UE i no ampliació de la UEM als nous estats membres. Abandonament de la inversió pública. Dificultats per al Mercat Únic per manca d'aplicació.
Globalització	Augment constant de la llibertat de comerç i de les inversions (creixent importància dels intangibles). Eliminació completa de les barreres comercials (també dels equivalents no aranzelaris) prevista per al 2025 (Ronda del Planeta). Atenció insuficient a les qüestions no econòmiques (delinqüència, medi ambient). Augment de la desigualtat.	Progrés per inèrcia de la globalització. Separació entre la globalització dirigida per la tecnologia i la cooperació multilateral. L'autoregulació preval en les àrees econòmiques, risc de caos en altres àrees (delinqüència, medi ambient). Proliferació d'ONG en el buit de governança mundial.

Les responsabilitats compartides	Les societats creatives	Els veïnatges turbulents
Limitació de la reforma inicial de les institucions. Ampliació a 10 països de l'Europa central i oriental, a Xipre i a l'EFTA (2001-2009). Nova reforma de les institucions (després del 2005): reforçament de les noves polítiques comunes (política exterior i de seguretat, justícia i afers interns), descentralització de la implantació, augment del pressupost de la UE, reforma del Consell segons principi *col·legial*, TSE substituït per *jurats populars europeus*.	Limitació de la reforma institucional. Ampliació a 5 països de l'Europa central i oriental, a Xipre i a Malta (2008), la posterior ampliació s'allarga. Fort desenvolupament de les polítiques socials i ambientals. Polítiques comunes sobre justícia i afers interiors.	Limitació de la reforma inicial de les institucions. Posteriors reformes després de les Guerres de la Set (2003-2004): Consell de Seguretat Europea (A, F, I, RU, més 2 estats membres més amb caràcter rotatiu); política fronterera comuna (Bordeuro) i serveis secrets comuns (Eurosec); reducció de les competències de la Comissió i del Tribunal Europeu de Justícia. Enfocament intergovernamental. Ampliació a 5 països de l'Europa central i oriental. Ajornament de posteriors ampliacions.
Corporativisme competitiu: els sindicats arriben a més treballadors (i a no treballadors); els empresaris renuncien a la individualització de les relacions industrials; els governs apliquen la reforma del mercat laboral i del sistema del benestar (subsidis per desocupació, comptes d'assegurança social personals). Confiança local i pactes per a l'ocupació.	*Corporativisme verd* amb un paper destacat del sector sense ànim de lucre. Reforma del mercat laboral i de l'Estat del Benestar: flexibilització limitada de les regulacions del mercat laboral (sobretot en el sector públic); principi de *biografies flexibles* amb crèdits acumulats també en l'economia social i puericultura; ampliació del sistema de vals també per promoure el consum de la cultura.	Reforma incompleta del mercat laboral i de l'Estat del Benestar. Desregulació desigual i mercats laborals duals: persones del país enfront de persones de fora. Augment de la privatització dels serveis socials per a les classes benestants. Més enduriment de les polítiques d'immigració juntament amb mesures d'assimilació forçada.
La UEM funciona en el marc de la millora de la coordinació de polítiques. Mecanisme d'estabilització cíclica de la UE, normes de la UE per imposar càrregues fiscals a factors mòbils. Augment de la coordinació de les polítiques d'educació i R+D orientades a l'aprenentatge de les tecnologies de la informació i les comunicacions.	Els aixecaments polítics alteren el funcionament de la UEM (profunda recessió, inestabilitat pressupostària, fugida del capital). Consolidació subsegüent de la UEM amb la introducció del mecanisme d'estabilització cíclica. Augment de la responsabilitat política del BCE. Proteccionisme financer de la UE. Reforma *verda* dels comptes nacionals. Impostos no agressius envers el treball ni l'entorn. Forts incentius per a l'economia social.	Polítiques econòmiques condicionades per les preocupacions de seguretat (despesa militar, protecció dels sectors sensibles). La UEM funciona sota una rigorosa supervisió política: reducció de la independència del BCE; esquivament del Pacte d'Estabilitat, no ampliació de la UEM als nous estats membres. Mercat Únic obstaculitzat per la reafirmació de les polítiques industrials nacionals.
Progrés de la globalització i regionalització. La UE encapçala intents d'augmentar la coordinació internacional en àmbits econòmics i no econòmics (desenvolupament, crim, medi ambient). La societat civil mundial que sorgeix s'integra cada cop més en les institucions internacionals.	Alentiment de la globalització induït políticament. Reacció antimultinacionals (sobretot a Europa). La UE practica un proteccionisme *social* i *verd*. Les ONG són interlocutors clau per al consens polític interregional.	Alentiment de la globalització. La política i el comerç mundial cap cop més organitzats al voltant de blocs regionals. Desatenció de les diferències en l'ordre econòmic mundial (sobretot en el desenvolupament i les finances internacionals).

Escenari	Els mercats triomfants	Les cent flors
Factors clau		
Seguretat regional	El lliure comerç i la integració del mercat uneixen el continent. La manca de polítiques decidides per tractar l'augment de la inseguretat es converteix en un problema després del 2010.	La fragmentació i la reducció de les estructures permet la difusió del crim organitzat i la tensió ètnica. Esclats de violència locals.
Europa central i oriental	L'ampliació *ràpida i flexible* planteja el problema de l'incompliment de normes. Alguns països s'erigeixen en *tigres econòmics*. Manca de grans conflictes i manca de política de seguretat de la UE. Amenaça de la delinqüència organitzada.	El bloqueig de l'ampliació a mig procés agreuja la inestabilitat política i econòmica. Domini del crim organitzat i amenaça de conflictes ètnics i ecològics. Polítiques de veïnatge europees insuficients (conflicte d'interessos entre A i F).
Mediterrani	Àrea de lliure comerç mediterrània. El creixement econòmic compensa només parcialment els problemes demogràfics i ambientals.	Empitjorament de la situació econòmica i social. Règims autoritaris i aixecament islàmic. Manca de polítiques de veïnatge de la UE (conflicte d'interessos entre A i F). Desatenció de la degradació ambiental.
EUA	Rendiment econòmic superior i lideratge mundial incontestat. Continua sent l'eix (centrat en l'OTAN) de la xarxa d'aliances, però disminueix la necessitat d'intervenció militar.	Rendiment econòmic segons les tendències històriques. Reducció de la participació política i militar i disminució dels interessos econòmics a Europa. Enfocament selectiu de les qüestions globals: relació privilegiada amb la Xina i Amèrica Llatina.
Rússia	Estabilització política progressiva i recuperació econòmica. Reforçament de la relació bilateral amb els EUA (*OSCEïtzació* acordada de l'OTAN). Relacions més sòlides amb la Xina i NEI.	Confusió i tancament en si mateixa. Augment de la força de les regions. Allunyament de la UE i augment de la tensió amb la UE. Reforçament de la relació bilateral amb els EUA.
Àsia	Èxit de la transició econòmica segons les premisses del lliure mercat. El creixement econòmic de la Xina dóna lloc a desigualtats regionals i al debilitament del poder central. Erosió de la supremacia econòmica i paper regional feble del Japó.	Transició econòmica desigual. Augment de la diferenciació en el rendiment del sud-est asiàtic. La Xina evoluciona cap a una federació flexible amb creixents discrepàncies regionals. Debilitament del paper econòmic i polític del Japó.

Les responsabilitats compartides	Les societats creatives	Els veïnatges turbulents
Ampliació acompanyada d'una forta política de veïnatge basada en *associacions* amb països veïns. Millora de la seguretat regional.	La UE es tanca durant el període revolucionari i s'enfronta a la inseguretat regional. No hi ha una estratègia coherent perquè la pressió per tractar els problemes ambientals i socials topa amb una política fronterera restringida.	Indiferència inicial per l'augment dels problemes de seguretat al voltant de la UE, les forces dels estats membres actuen militarment per restablir la pau.
Ampliació progressiva acompanyada de sòlides polítiques de veïnatge. Desenvolupament de paraigües de seguretat paneuropeus per a qüestions de seguretat no militar. Desenvolupament socioeconòmic positiu de la regió.	Els països de l'Europa central i oriental es distancien per la revolució *verd-i-vermella* de l'Europa occidental. Poca comprensió de les prioritats socioambientals de la UE. Manca de política de veïnatge.	Guerres de la Set. Forta intervenció militar de la UE encapçalada pels grans estats membres. Inestabilitat persistent fora de les fronteres de la UE. El caos afecta part de l'Europa oriental. Grans problemes amb la delinqüència organitzada, el terrorisme i la immigració.
Millora progressiva de la situació econòmica i social. Reforçament de la cooperació política i econòmica entre la UE i el Med. (OCOMED). Procés de democratització en marxa.	Empitjorament de la situació econòmica i social. Règims autoritaris i aixecament islàmic. Manca de polítiques de veïnatge de la UE. Augment ràpid de les pressions migratòries sobre la UE.	Risc d'explosió política i social. Espiral salvatge de terrorisme islàmic i repressió militar. Intent avortat d'associació entre la UE i el Med. El tancament de les fronteres i l'augment de la pressió migratòria comporta una immigració il·legal elevada cap a la UE.
Dinamisme econòmic constant. Menys participació política i enfrontaments esporàdics amb Europa (més autoritària). L'enfocament multilateral de les relacions internacionals va guanyant terreny.	Rendiment econòmic segons les tendències històriques. Augment de l'oposició interna a la globalització. Concentració en els problemes nacionals i reducció de la participació en els afers de la resta del món. Tensions amb la UE sobre els règims internacionals (comerç, finances, medi ambient). Relació privilegiada amb Amèrica Llatina i Àsia.	Rendiment econòmic per sota de les tendències històriques. Augment de l'aïllament. Concentració en el continent americà (Àrea de Lliure Comerç Panamericana). Retirada militar d'Europa.
Estabilització política i recuperació econòmica. Reforçament de la relació bilateral amb la UE (acord de lliure comerç entre la UE i Rússia).	Persistent confusió politicoeconòmica. Allunyament d'una UE tancada en si mateixa.	Augment de la desintegració política i econòmica. Domini de la delinqüència organitzada. Participació en conflictes regionals.
Èxit de la transició econòmica, però cert tancament en si mateixa. Reforçament de les organitzacions regionals al voltant del lideratge xinès. La Xina participa més en la cooperació mundial. Recuperació econòmica del Japó (reforma exhaustiva ambiciosa), però persisteix el seu paper polític feble.	Transició econòmica difícil (recessió mundial). La crisi persistent del Japó fa que abraci la revolució *verd-i-vermella* europea. Les dificultats econòmiques frustren les ambicions de potència mundial de la Xina.	Transició econòmica difícil (alentiment econòmic mundial i augment del proteccionisme). Competència entre la Xina i el Japó. Conflictes regionals.

L'any 1999 la Comissió Europea va fer públic l'estudi "Escenaris Europa 2010", una anàlisi de prospectiva que presenta una imatge sintètica, integrada, suggeridora i, en part, provocadora sobre alguns futurs possibles per a l'Europa del 2010 en forma de cinc alternatives. Aquest treball ofereix un excel·lent punt de partida per reflexionar sobre el moment que viu Catalunya en relació a Europa i les seves perspectives de futur, justament en un període d'intens debat sobre la construcció europea.

El llibre que teniu a les mans considera els cinc escenaris de futur recollits en el treball de la Comissió Europea com a situacions donades (en el sentit que assumeix la hipòtesi de treball que es produiran realment en l'horitzó del 2010 tal com la Comissió preveu) i en fa la lectura en clau catalana; és a dir, analitza com determinats elements centrals de la realitat catalana podrien evolucionar en cadascun dels escenaris previstos.

La lectura d'aquest llibre pretén ser un estímul per a la nostra imaginació. Es tracta, doncs, de veure contrastos, alternatives, opcions, idees que ens han de permetre mirar cap al futur amb lucidesa, tot i saber que el futur "de veritat" està per descobrir.

Editorial Mediterrània

ISBN 84-8334-414-9
9 788483 344149